

PROTESTÁNS SZEMLÉ

1 TARTALOM:

Makkai Sándor: **Az idő** • Sólyom Jenő: **A Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatainak alkata** • Szabó Richárd: **A halott Ady huszonöt esztendeje** • Friedrich Károly: **Reményik Sándor vallásossága** • Kring Miklós: **Török Pál** • Vajda Endre: **Harsányi Zsolt** • **Könyvek és írók** (Tóth Béla: **Makkai Sándor regényciklusának új kötete** — Könyvismertetések)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ

FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TÓTH BÉLA: Makkai Sándor regényciklusainak új kötete — — —	26
H. B.: Az Erdélyi Tudományos Intézet két kiadványa — — —	28
MÁRKOSFALVI ORBÁN ISTVÁN: Mályusz Elemér: A magyar történettudomány — — — — — — — — — — —	28
OTROKOCSI NAGY GÁBOR: Főja Géza: Nagy vállalkozások kora	30
G. L.: Erdei Ferenc: Magyar tanyák — — — — — — — — —	32

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövöldc-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őríz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A Protestáns Szemle igen tisztelt Előfizetőihez!

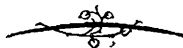
Az új esztendő küszöbén először is köszönetet kell mondanunk azoknak a kedves Előfizetőinknek, akik a mult esztendő végén eleget tettek kérésünknek és a 6.— P adományt lapunk előállításának zavartalan lebonyolítása érdekében beküldték. Sokan vannak azonban még, akik kérésünket nem teljesítették. Legyen szabad őket ismételten megkérni, hogy az 1943. évről elmaradt 6.— P-nyi összeget szíveskedjenek megküldeni.

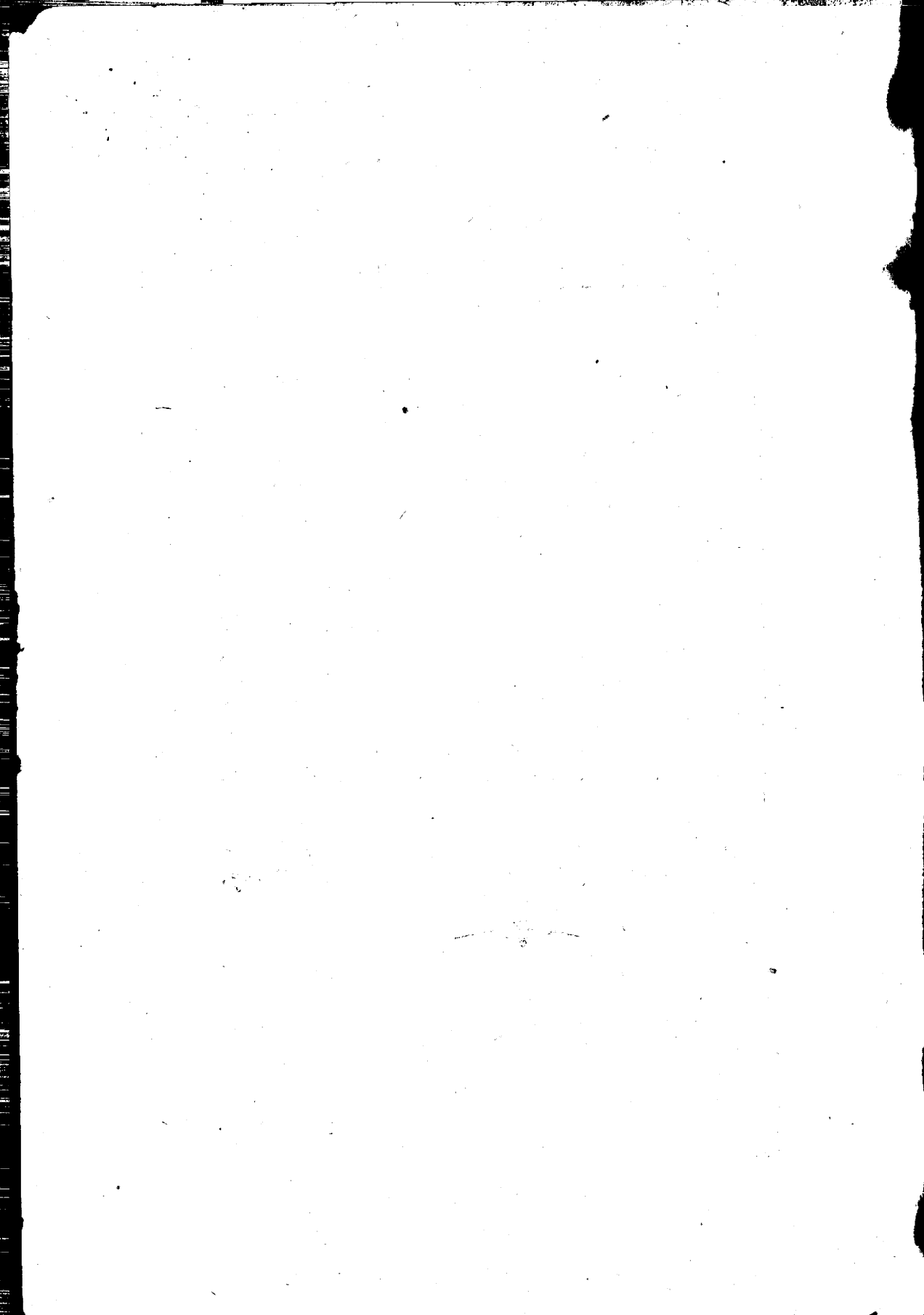
Amint mult évi kérésünkben már jeleztük, 1944. évtől kezdve nem térhetünk ki az alól a drágaság adta kényszer alól, hogy lapunk előfizetési díját valamivel mi is ne emeljük. Elnökségünk úgy határozott, hogy az emelés újra csak 6.— P legyen minden egyes előfizetőnél. Reméljük és hiszünk, hogy ezt a mérsékelt áremelést megértéssel és méltánylással fogadják.

Istentől megáldott, boldog újesztendőt kívánunk Társaságunk minden tagjának, a Protestáns Szemle Előfizetőinek.

1944. január 1.

Elnökség.

Az idő

„És az angyal, akit láték állani a tengeren és a földön, felemelé kezét az égre, és megesküvék arra, aki örökkön örökké él...”, hogy idő többé nem leszen: hanem a hetedik angyal szavának napjaiban, mikor trombitálni kezd, akkor elvégeztetik az Istennek titka, amint megmondotta az ő szolgáltnak, a prófétáknak.“

Mennyei Jelenések 10: 5–7.

Az angyal orozslánhangon esküdött, eget-földet betöltő szó-zattal: Idő többé nem leszen! Ez az ige mindenekelőtt félelmes vád és ítélet számunkra, akik a mult év sírja felett és az új esztendő küszöbén állunk. Ismét megettél egy esztendőt és nem változtál meg. Háromszázhatvanöt napod s legalább ugyanannyi alkalmad volt reá, hogy felismerd a rettentő szakadékot, melyet a bűn vágott közéd és Isten közé. Az este leszálló árnyai mindannyiszor intettek téged a halál és az ítélet közeledő napjára. S minden reggel a kegyelem napja virradt reád, kínálva a nagyszerű ajándékot, hogy megbocsáss, kibékülj, szeress és jót cselekedj. Látod-e, mit mulasztottál, mennyit vétkeztél, miféle mennyei ajándékokat hullattál el, hány égi sugarat nyelt el szíved sötétsége s a teljesedő ítéletnek hány torz ráncát írta arcodra a titokzatos kéz, mely évről-évre formálja a végzetes betűket: Mene, mene, tekel, ufar-szin... Az esztendő elmult s te nem hallottad szíved lankadó verésében az angyal szózatát, aki az örökkönörökké előre esküszik: Idő többé nem leszen! Megérted-e most, hogy a rettenetes angyal már nem kérlel, nem szelíden int, hanem Isten nevére esküszik, visszavonhatatlanul, hogy nem lesz többé időd pótolni, amit elmulasztottál, helyrehozni, amit elrontottál, szakítani azzal, ami vagy, megtérni, újjászületni. Az angyal ellened esküszik s a rohanó idő minden pillanata téged vádol és ítél.

Csak az, aki az angyal esküjét egész rettentő súlyában érezte nyomorult fejére zuhanni, akinek szívét valóban a halál görsébe szorította az eltékozolt idő feletti rémület vasmarka, csak az hallhatja meg az ige másik hangját, mely a vád és ítélet mögött zen-dül fel, biztató üzenetül az új évre. Visszavonhatatlanul igaz, hogy az eltékozolt idő elveszett s azt soha többé vissza nem hozhatod. És rendíthetetlenül igaz, hogy a jelen minden pillanatban multtá válik és ami van, nem leszen többé. De a bűnbánat, az önitélet, a magának immár nem kegyelmező megadás, — és csakis ez! — az angyal esküjéből meghallja, hogy mégse késő. Az esztendő, annyi sok más év után, elveszett. De nincs szükség esztendőkre. Van még egy nap, talán egy óra, néhány perc, egy pillanat, mielőtt az idő végleg nem lenne többé s te a halál és kárhozat fölé emelheted Istennek ajánlott szívedet. Az evangéliumon isteni sürgetés lobog át: amíg időnk van, munkálkodjunk és cselekedjünk jót! Ez a sürgetés a mennyei Atya felénk nyújtott mentő kezének intése. A tékozló fiú már a pályá mellett kuporgott, disznókkal marakodott a moslék utolsó csöppjein, már-már nem volt többé számára idő

az emberlétben s a végső pillanatban felsikoltott halhatatlan lelke: Felkelek és elmegyek az én Atyámhoz! És ez a pillanat az idő halála és az örökkévalóság születése volt. Az óév szétomlása és az újév hajnalhasadása. A lator, ott a kereszten, embertelen kinjai közt hörögve, tudta, hogy idő többé nem lesz, hogy mindennek vége. S idővel meg nem mérhető villanás alatt, már-már a Sátán markában, meglátta maga mellett, a gyalázat azonos fáján Isten Fiát, a Megváltót: Uram, emlékezzél meg rólam!... És az idő megszűnt s a bűnbocsánat és üdvösség időtlen teljessége borult a haladókóra: Még ma velem leszel a paradicsomban!... Idő többé nem lesz! Ez azt jelenti: most! Most ne hagy elveszni életed értelmét, koronáját, most ragadd meg a múlt alkalmat óembered megöklésére, Krisztusod melletti bizonyágtételre, a szeretet időn diadalmaskodó, kicsi, de halhatatlan tényeiben. Idő többé nem lesz, de van valami más: a most!

Idő többé nem lesz! Az angyalnak ez az esküje nemcsak vád és ítélet, nemcsak sürgetés és buzdítás, hanem a legdrágább vigasztalás is. Ha meggyűlölted azt, ami voltál, bánod azt, ami vagy s teljes szívedből vágyol újjászületni, akkor megérted, hogy az angyal nem ellened esküszik, hanem a Sátán ellen. Istennek kegyelmet nyert bűnös gyermekei megrendülve hallják az angyal esküjét: nem leszén több ideje a Sátánnak, hogy kísértsen, gyötörjön, láncra verjen, kárhózatba taszítson. Az idő rohan és elműlik. Melyik idő? A bűn ideje, a rossz ideje! Ma még tombol, őrzöng, kérkedik, gyűlöletben, hazugságban kéjeleg, könnyben és vérben türdik a Sátán, de ideje meg van számlálva, saját vége felé nyargal, halálra van ítélve. Ez a mi vigasztalásunk.

Ezt a vigasztalást azonban Krisztus csakis az Ő testében, anyaszentegyházának tagjai, a keresztyén gyülekezet számára adja. A gyülekezetre árad ereje, hogy együtt keljünk harcra a bűn ellen s egymásért hordozva a felelősséget és áldozatot, megtisztítsuk Urunk házát a nagy fogadtatás napjára.

Mikor a bűn ideje az anyaszentegyházban megszűnik, mikor a gyülekezet életében Krisztus szeretete győzelmesen kerekedik felül, itt, most, nekünk mindannyiszor fellebben a fátyol, ami a jövőndőt takarja. „Elvégeztetik az Istennek titka.“

Mi ez a titok? Mi készül, mi közeledik, bontakozik minden pillanattal a múlt idő eltakarodó köde és fellegei mögött? Az idő vége, a világ vége. Ennek a világnak, embernek, keserves és szennyes életnek vége. És ez a vég a dicsőséges és soha többé nem változó új égnek, földnek, embernek, életnek kezdete, Isten újévének napja. Idő többé nem lesz! Ez az üdvözültek győzelmi énekének visszhangja a mi szívünkben, akik Krisztusba vetett hittel lépünk az újév ismeretlen útjára.

Makkai Sándor

A Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatának alkata

Előfordul, hogy valamely egyház törvénybe foglalja, milyen elvek szerint óhajtja magát kormányozni. Így például a Magyarországi Református Egyház ezt mondja egyik törvényében: „... magát zsinat-presbiteri elvek szerint kormányozza“. A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényeiben ilyenféle megállapítást nem találunk. És ez örvendetes dolog. Ilyen módon ugyanis a tudomány eleve mentesül attól a veszedelemtől, hogy szembekerül valamilyen törvénybeli paragrafussal. A Magyarországi Evangélikus Egyház azonban nyilvánvalóan nem a tudományra való tekintetből tartózkodott efféle megállapítástól. E tartózkodásnak az az oka, hogy zsinatai tudatában voltak annak, hogy az egyház alkotmánya történeti és nem charta-alkotmány.

Ami azonban nem feladata az egyházi törvényhozásnak, feladata az egyházi jog tudományának. Helyénvaló tehát a tudomány felé a kérdés: milyen a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzata?

E kérdésre a legteljesebb felelet az lenne, hogy leírnánk a Magyarországi Evangélikus Egyház *életéből* mindazt, ami a kormányzás körébe tartozik. Az egyház ugyanis nemcsak az organizáció értelmében szervezet, hanem az organizmus értelmében is. Sőt! Elsősorban organizmus! Az élet több, gazdagabb, mint az életre vonatkozó jogszabályok összessége. Amikor azonban az egyházi jog tudománya keresi a feleletet, méltán összpontosítja a figyelmét az egyház törvénykönyvére. E mellett még tekintetbe veszi a szokásjogot. Voltaképpen tehát el kellene mondania feleletül mindazt, ami a tételes- és szokásjogban az egyházkormányzatra tartozik.

De az egyházi jog tudománya sem zárkozhatik el az elől az igény elől, hogy legyenek könnyen felfogható kategóriái, tehát hogy határozza meg röviden a különböző egyházkormányzatokat. Vállalnia kell ezt is; csak óvakodnia kell attól, hogy ne próbáljon mindent elskatulyázni. Ennélfogva egyfelől ne kísérletezzünk azzal, hogy már közhasználatban lévő, idegenből hozott rendszermegjelölést vonjunk rá a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatára, másfelől azonban keressük mégis azokat a jelzőket, amelyekkel kidomboríthatjuk jellegzetességét — röviden, s mégis az igazság kára nélkül.

A Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatának legszembetűnőbb vonása az, hogy *képviseleti*.

Ki kormányozza a Magyarországi Evangélikus Egyházat? E kérdésre az egyházi törvények kettős feleletet adnak. Az egyik szerint az egyetemes felügyelő, a másik szerint az egyházegyetem közgyűlése. Az egyetemes felügyelő pedig azért bírja az egyház-

egyetem fokán a hatalmat az egyház kormányzására és képviselőre, mert az állami jogból jólismert képviselői rendszer útján kapta, mégpedig közelebből: az egyházegyetem összes egyházközsegeinek és bizonyos iskoláinak a szavazataiban nyilvánult szótöbbségi akarattól. Nem kinevezetéstől, nem örökletességi jogon, nem valami rendi előkelőség alapján, s nem az Istentől közvetlen küldetés címén.

Az egyházegyetem közgyűlése hasonlóképpen azért bírja a legfőbb önkormányzati testületben a joghatóságot, mert „képviseleti” az egyházkerületeket. Az egyházegyetem tisztviselőin kívül a közgyűlés többi tagja mind azon a réven vesz részt a kormányzásban, hogy képviseli megbízóit, illetőleg intézetét vagy egyesületét.

Hasonlóan képviselet az egyházkerületi és egyházmegyei elnökség és közgyűlés is.

A kormányzat képviselői jellege mégis legélesebb magának az egyházközségnek a kormányzatán. Az egyházközségek közgyűlése, még ha több ezer tagja van is, voltaképpen maga szintén képviselő. Tagjai ugyanis képviselik az egyházközségnek azokat a tagjait, akik nem jogosultak a közgyűlési tagságra. A képviselői vonás egy másik kiütöközését láthatjuk azon is, hogy bizonyos egyházközségekben képviselőtestület van. Ez arra van rendelve, hogy a közgyűlés minden jogát gyakorolja, bizonyos választási esetek kivételével. Az egyházközségek presbitérium a neve szerint ugyan nem „képviseleti” az egyházközséget, de rá is áll, hogy képviselői alapon bírja hatalmát.

A felsőbb önkormányzati testületeknek szintén van presbitériumuk. Mindegyikben arra hivatottak, hogy a nehezkesebb közgyűlések helyett bizonyos ügyekben intézkedjenek és döntsenek. Egyébként éppen úgy volnának tanácsnak, választmányoknak nevezhetők, mint ahogy presbitériumnak.

A sort a zsinat teszi teljessé. A zsinat a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő gyűlése. Ennek is minden tagja valamiképpen az egyház tagjainak akaratnyilvánulásából bírja tagsági jogát.

Mindennek az ismeretében summaképpen félreértés veszélye nélkül idézhetjük az egyházi törvényt: „az egyházmegyei, egyházkerületi s egyházegyetemi hatóságoknak, valamint a zsinatnak tagjai is az egyházközségeknek közvetlen vagy közvetett választottai és így az evangélikus egyháznak mind törvényhozása, mind kormányzata az összes jogosult egyháztagok közakarata alapján”. (II. t.-c. 4. §-ból.)

Megismételhetjük tehát, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyháznak *képviseleti* a kormányzata. De ezzel nem jellemeztük teljesen. E kormányzat egyúttal *püspöki* is.

A szó félreérthető. A félreértés leggyorsabb veszedelme, hogy a püspöki egyházkormányzaton valamilyen hierarchikus kormányzatot értsünk. Az egyházi jogtörténetben iskolázottak pedig

önkéntelenül az „episzkopális egyházkormányzati rendszerre“ gondolnak a hallatán.

A Magyarországi Evangélikus Egyház kormánya — egyik oldaláról nézve — ezért püspöki: azok a férfiak, akik a ministerium ecclesiasticum-ot, az egyházi tisztet, más szóval a ministerium verbi-t, az igehirdetés szolgálatát teljesítik, az egyház életének bizonyos területén azért bírják és gyakorolják az egyházi hatalmat, mert az igehirdetői szolgálatot végzik, és nem azért, mert az egyház tagjait képviselik, vagy még óvatosabban szólva: az a hatalom, amelyet bírnak és gyakorolnak, nem „az összes jogosult egyháztagok közakarátán alapul“, hanem azon, hogy az egyházban igehirdetői szolgálat *van* — az egyháztagok akaratától függetlenül, Jézus Krisztus Urunk szerzéséből.

De miért jelöljük ezt éppen a „püspöki“ szóval? Mindenekelőtt azért, mert a „lelkészi“ szó még több félreértésre adna lehetőséget. A „lelkészi egyházkormányzat“ még kevésbé fejezné ki, hogy az igehirdetés szolgálatával egybekapcsolódó egyházkormányzó hatalom működéséről van szó. Az evangélikus egyház tanítása szerint a ministerium verbi egy, osztatlan; csupán a helyi és idői szükséglet szerint ágazódik el — a munkaelosztás és a jó rend kedvéért — különböző szolgálatokra. A Magyarországi Evangélikus Egyházban ez az elágazódás hármassal: az egyházközségi lelkész, az egyházmegye esperese, az egyházkerület püspöke — ez a három szolgálati kör végzi az igehirdetői tisztet. Nincs azonban teológiai akadály a kettős vagy négyes elágaztatásnak sem.

A ministerium verbi, az egyházi hivatal egységét szem előtt tartva, miért ajánlatos hát éppen a „püspöki“ szóval megjelölni a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatát? Azért, mert az újtestamentumi szóhasználat is erre biztat, és mert Luther tanítása szerint a gyülekezeti lelkész egyúttal püspök is. A „püspöki“ szó tartalmasabb, súlyosabb, mint a „lelkészi“.

A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei is a legvilágosabban a püspökre vonatkozóan állapítják meg az egyházkormányzatban való sajátos részvételt. „A püspök legfőbb hivatása örködni, hogy a Krisztus anyaszentegyháza, úgy a nyájra, mint ennek pásztoraire nézve, mindinkább épüljön“. „A püspök joga és kötelessége az egyházkerület egyházközségeit hivatalosan meglátogatni.“ „A püspök kizárólagos joga és kötelessége felavatni a lelkészjelölteket.“ (Egyházi Alkotmány 130., 131., 133. §.) És ezek a rendelkezések csak a legfontosabbak. Az ordinatio, a lelkészi szolgálatra rendelés, valamint a visitatio volt mindig is az evangélikus püspök legfőbb kötelessége.

Figyelemreméltó, hogy sem egyikről, sem másikról a mai egyházi törvények közelebbről nem rendelkeznek. De éppen ebben a tartózkodásban érvényesült az egyház érdeke. Az egyházi törvények éppen a hallgatásukkal fejezik ki, hogy az igehirdetői szolgálat nincs alávetve emberi elhatározásnak.

Az esperesi tisztról szóló törvénybeli rendelkezések még kevésbé fejezik ki, hogy mi is tulajdonképpen. De nincsenek ellen-

tétben azzal a ma is fennálló valósággal, amit egy XVI. századbeli evangélikus egyházi törvénykönyv így állapított meg nagyon szépen: „A seniorok (= az esperesek) az ecclesiában a superintendensnek munkálkodó és gondviselő társai“.

Inkább látható az egyházi kormányzat püspöki jellege az egyházközségi lelkész jogállásán. Az egyházközség maga választja a lelkészt, de nem választhat akárkit, hanem csak avatott lelkészt. És amíg az egyházközségi felügyelőt az egyházközségi közgyűlés iktatja hivatalába, addig a lelkészt az esperes. Ez is kidomborítja, hogy az a tiszt, amelyben a lelkész áll, nem az egyháztagok akaratából van, hanem az egyház Urának rendelkezéséből. Ugyanezt tanúsítja az is, hogy a lelkészi hivatal megüresedésekor, vagy ha az egyházközség meghatározott ideig vonakodik lelkészt választani, az esperes, ill. a püspök rendel lelkészt. A ministerium verbi, az igehirdetői szolgálat betöltője tehát nem az egyház tagjainak „képviselője“.

Gondoljunk a püspökavatásra is. A jelenleg hatályos törvények nem rendelkeznek ugyan a püspökavatásról, de a szokásjog olyan szilárd ezen a területen, hogy még a kérdés sem vetődik fel: szükséges-e a beiktatáson kívül. Az avatást egy másik püspök végzi, tehát olyan személy, aki tisztét nem ugyanabban az egyházkerületben nyerte, más szóval: nem az egyházkerület tagjainak akaratából bírja. Ahogyan a lelkész sem a gyülekezet tisztviselője, — hanem az összegyházé —, ugyanúgy a püspök vigyázó, őrálló, felügyelő hatalma (episzkopé) nem a hívek akaratából van. A püspöki vigyázat, őrállás, felügyelet, krisztusrendelte funkció az egyház organizmusában.

Igy van ez az anyaszentegyházban mindenkor és mindenütt. De mivel a Magyarországi Evangélikus Egyház jogszabályaiban — részint a tételes, részint a szokásjogban — mindez kifejezésre is jut, ezért mondjuk, hogy a kormányzata egyfelől ugyan képviseleti, másfelől azonban ugyanakkor püspöki is.

A Magyarországi Evangélikus Egyháznak van egy sajátos intézménye, és ez a *felügyelői tiszt*. Nem kellene-e hát kormányzatának tömör jellemzésében helytadni e jelzőnek is: felügyelői? Ilyen módon kifejeznénk a paritás elve címén emlegetett azt a tételt, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatában „a lelkészi és világi elemek egyenjogú befolyása sértetlenül fenn tartatik“. (Egyházi Alkotmány 12. §.) A tudomány azonban nem igazodhatik az érzékenykedéshez. A valóságot kell kifejeznie, híven és arányosan.

A helyzet ez: Ha az egyházfelügyelői intézményt történelmi gyökereiben vizsgálánk, közelebről éppen a XVIII. század derekára vonatkozóan elemeznénk a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatát, akkor a „felügyelői“ jelzőt megilletné az önállóság az egyházi kormányzat rövid megjelölésében. Amennyire ugyanis ma képesek vagyunk látni az egyházfelügyelői tiszt kezdetét, úgy látjuk, hogy a felügyelői hivatal a világi felsőség kötelességeiben gyökerezik. A világi felsőségnek, mint az egyház

előkelő tagjának (praecipuum membrum) kötelessége — többek közt — a custodia utriusque tabulae, az örökös a tízparancsolat megtartása felett, ebbe pedig beletartozik a ministerium verbi, az igehirdetői szolgálat védelme is. Ez az örökös, védelmi tiszt hazánkban a XVIII. században az evangélikus egyház előkelő tagjaira hárult. Így kezdődött az egyházfelügyelői intézmény. A történelem tehát fényes tanúság arra, hogy bizonyos körülmények között milyen istenrendelte hivatás-szolgálat nehezedik az egyház „előkelő” tagjaira. Szolgálat, nem méltóság. Kötelesség, nem jog, például nem az egyenjogú befolyás jogigénye. És az „előkelőség” koronként különböző; ma más, mint a XVIII. századi rendi világban, s holnap talán más, mint ma.

Egyébként a történelmi vizsgálatban eljutnánk az erdélyi fejedelemségbe; az itteni evangélikus és református egyházban látnánk az egyházfelügyelői intézmény első határozott jelentkezését.

Azonban *ma* nyoma sincs az egyház törvényeiben az egyházfelügyelői tiszt történelmi gyökereinek és az egyház „előkelő” tagjaira vonatkozó tanításnak. Ma a felügyelő a kormányzatnak mind a négy fokán úgy áll előttünk, mint képviselő, a hívek képviselője. Mivel pedig az egyház kormányzatát már előbb is úgy jellemeztük, mint képviselőt, ezért felesleges külön is még felügyelőinek mondanunk.

De vajjon nem tehetnénk-e magunkévá azt a közkeletű, divatos nézetet, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzata *zsinatpresbiteri*? A tudomány mindig is óvta a közvéleményt ettől a hiedelemtől. Ellentét ugyan nincs a kettő közt, csak különbség. Sőt némelyek szemében a „zsinatpresbiteri” szinonimája a „képviselőtinek”. De megtévesztő a zsinatpresbiteri rendszert emlegetni ott, ahol ennek legjellemzőbb vonása teljességgel hiányzik. Ez pedig az, hogy a zsinatpresbiteri egyházkormányzatban a presbiter istenrendelte tisztséget tölt be, kifejezetten nem a hívek közakaratóból bírja hatalmát, nem a hívek képviselője; a zsinat és a többi felsőbb kormányzó testület tagjai mind presbiterek s a presbitereknek önmaguk közül való választottai.* A Magyar-Evangélikus Egyház a legutóbbi, 1934-ben megnyílt zsinaton sem a zsinatpresbiteri rendszer szellemében alakította az egyházi kormányzatot, hanem a képviselői — püspöki jellegnek megfelelően.

Hátra van még, hogy latolgassuk, képviselői-püspökinak vagy püspöki-képviselőtinek nevezzük-e a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatát. Ha a tényleges jogot, az egyházkormányzat legfeltűnőbb mozzanatait, a közgyűléseket, az elnökségek adminisztrációs munkáját nézzük, akkor bizony a képviselői vonást látjuk jellemzőbbnek a püspökihez képest. Viszont ha az egyház életét belülről nézzük, és ezen felül még az állandóság-

* *Szentpéteri Kun Béla*: Magyar református egyházalkotmány. Debrecen, 1932. kül. 5—14. — *Ugyanaz*: A református presbiter. A Notter Antal Emlékkönyvben. Budapest, 1941. 712.

got is figyelembe vesszük, akkor a püspököt látjuk jelentősebbnek. A püspöki vonás állandóságával szemben a képviseleti vonás szembetűnő volta kapcsolatban van a felvilágosodás egyházfogalmával (az egyház = emberek vallásos társasága) és a XIX. századi demokráciával. Ma tehát különösképpen érthető volna a püspöki jelző hangsúlyozása.

De a tudomány a kor ízléséhez sem igazodhatik. S ha valami pedagógiai érdek ma az ellenkezőjét javallaná is, a valóság higgadt mérlegelése után s az igazság sérelme nélkül foglalhatjuk össze vizsgálódásunkat ebben a tételben: *a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzata képviseleti-püspöki.*

Ilyen az *alkata* a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatának. Képviseleti-püspöki egyházkormányzati *rendszer* nem ismer az egyházi jog tudománya. Vizsgálódásunkat és ennek eredményét teljesen félreértene az, aki úgy gondolná, hogy a képviseleti *elv* és a püspöki *elv* küzdelméből és kiegyenlítődéséből itt valami egyházkormányzati *rendszer* jött létre. Nem elvek alakították a Magyarországi Evangélikus Egyház kormányzatát, hanem az egyház organizmusának *erői*. Ösztönösen a képviseleti-püspöki kormányzat *alkatát* vette fel, hogy istenrendelte helyzetében minél hívebben élhessen és dolgozhassék.

Sajátosan hazai egyházkormányzati alkat ez. E vonatkozásban tehát a *magyarságismeret* és a *honismeret* körébe tartozik. A magyarság és hazánk szellemi örökségét kibebbítjük, ha idegenből hozott egyházjogi műszavakkal akarjuk jellemezni, és nem önmagában vizsgáljuk és értékeljük.

De hiba lenne — természetesen —, ha most már ezt az egyházkormányzati alkatot az eszményi hazai evangélikus egyházkormányzati alkatnak jelentenénk ki. Ez éppen olyan hiba lenne, mint ahogyan hiba az ú. n. zsinatpresbiteri egyházkormányzati rendszer az igazi protestáns egyházkormányzati rendszerül kijelölni és minden korban minden evangélikus egyházkormányzatot ehhez mérni. Ha így cselekednénk, akkor kénytelenek lennénk a Magyarországi Evangélikus Egyház mai kormányzatát *korcs* zsinatpresbiteri egyházkormányzatnak mondani, és ezen felül elhomályosítanánk azt az értéket, amely benne van. Szükséges tudnunk, hogy a zsinatpresbiteri egyházkormányzati rendszer egyáltalában nem is evangélikus, tehát nem „protestáns“ képződmény, s az evangélikus egyháznak nincs is semmiféle eszményi egyházkormányzati rendszere.

Nincs tehát akadály a annak, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyháznak holnap más legyen az egyházkormányzati alkata, mint amilyen ma. Az egyház legfőbb érdeke módosíthatja a mai erők arányát. Az egyház legfőbb érdeke pedig, hogy híven éljen és munkálkodjék. Az egyházalkotmány tehetetlen csontváz — az egyház szívének lüktetése: az evangéliom hirdetése nélkül.

Az egyház azért alakít ki magának egy alkatot, hogy minél ellenállóbb legyen veszedelmekkel szemben. A Magyarországi Evangélikus Egyházban ma jónak bizonyul az organizmus erőinek

olyan aránya, összhangja, kiegyenlítése, mint amilyen ma jellemzi egyházkormányzati alkatát. Ha elvek határoznák meg, akkor az elvek mai válságában féltünk kellene a képviseleti-püspöki egyházkormányzatot, de mivel az élet erőinek egyensúlya tartja fenn, remélhető, hogy kibírja a világ mai krízisét.

Sólyom Jenő

A halott Ady huszonöt esztendeje

Halál után is ki-kikelve
Lobogó új és új alakban,
Előletek úgy rohanok majd,
Miként eddig: későn szívelve.
Ady.

Ady Endre 1919 január 27-én halt meg. Halálának éve a magyarországi tanácsköztársaság, egyszermind a rákövetkező nemzeti visszahatás éve is volt. Kor és nemzedékváltás ideje következett.

Ez az 1918. évi háborúvesztés és egy évi ájult, igazi központi erőt nélkülöző állapot után indult meg. A politikai élet kezdeti alakulása nemcsak nemzeti, hanem erőteljesen népi és demokratikus irányt is mutatott. A proletárdiktatúra után, bármennyire hangoztatták is a jogfolytonosságot, az alkotmányos élet nem volt töretlen folytatása annak, ami 1918-ban megszakadt. Az új választások egy rendeleti úton életbeléptetett választójogi tervezet alapján mentek végbe. Ez a rendelet átmenet nélküli kiszélesítése volt a régi, oly mélyreható vitákra és harcokra okot adó elavult és elmaradt választójognak, kiterjedt a nőkre is, megelőzve ezzel sok haladottabb európai államot. Az ily módon választott képviselők nemzetgyűlést alkottak, ez egykamarás volt: főrendi házat nem ismert maga fölött. Ennek a magyar alkotmányban ismeretlen szervnek összetétele is meglehetősen demokratikus volt. A polgári, kispolgári elem nagyszámú képviselője mellett azzá tette a kisgazdáknak nemcsak számottevő, hanem nagyatádi Szabó István személyében igen méltóan képviselt csoportja is. A földbirtok-reform első, komoly fölvetésének ideje volt ez.

Az a nemzedék, amelyik ebben a korban kezdett eszmélni, hogy hamarosan hatni is akarjon, ennek az új légkörnek szellemi szülőtte volt. Az összeomlás rövid, de mélyen beárkolódó időköze gyökeresen elválasztotta mind a konzervatív, a közjogi harcok szellemében élő öregektől, mind a progresszív, de a magyar népiséggel kevésbé foglalkozó radikálisoktól.

Erdeklődésének iránya a magyar föld és népe volt, ennek szociális és gazdasági helyzetét tette kutatása tárgyává. Ezen a vonalon kellett, hogy Adyval találkozzék. Találkozott is és hamarosan eljutott oda, hogy a meglevőktől különböző, új Ady-képet alkosson magának.

Akkoriban két ellentétes Ady-kép élt a köztudatban. Egyik a konzervatív oldal, a politikailag Tisza Istvánra, irodalmilag Arany Jánosra és Gyulai Pálra esküvők lelkében kialakult kép: Ady érthetetlen, sőt értelmetlen handabandázó, telítve van Páris éjszakai életének romlottságával, erkölcstelen és istentelen, sőt istenkáromló, külföldért rajongó, elfajzott internacionalista, nemzetét gyűlöli, megveti és gyalázza. Némi költői tehetség nem vitatható el tőle, bár ez távolról sem akkora, mint amekkorának rajongói mondják. Tisza István szerint „Ady és a Nyugat levéltetük a magyar kultúra pálmafáján“.

Ezzel szemben a Nyugat köré csoportosuló írók s a hozzájuk közel álló, még parlamenti képviselőhöz sem jutott radikálisok költői lángésznek ismerték föl, politikailag pedig forradalmi jósnak, izgatónak és szellemi vezérüket látták benne. Világos, hogy a *politikum* volt mindkét oldalon az elsődrendűnek látott és tartott szempont, ez vezette Rákosi Jenőt is a háború alatt Ady ellen indított támadásaiban s ez hatott vissza költői értékelésére is. Bár ez az értékelés nem volt annyira kizárólagosan pozitív az egyik és negatív a másik oldalon. Költészetét elsőnek komoly tudományos felkészültséggel, objektív elmélyedéssel az akadémikus oldalon álló *Horváth János* méltatta. Viszont a Nyugat írói közül *Karinthy Frigyes* már 1909-ben félreérthetetlenül úgy dicsérte Ady karrier-egyéniességét versei rovására, hogy abból kiolvasható a költő kicsinylése.

A háború utáni generációt mindez nem érdekelte. Messze volt már lélekben attól, ami tizennyoleban és előtte történt vagy elhangzott. Érdekelte azonban, ha ilyet olvashatott: „Ady éppoly energiaforrást jelent a fiatal magyar generációnak, mint Nietzsche a németnek. Titánikus vergődése, tragikus víziói, nagy életmohósága hatalmas életet, egyetemes életszeretetet szuggerálnak. — A padra tett kezűek szomorú országában ő az élet szava: merjetelek magatok lenni, egész életet élni. — Ő jelenleg az új generáció leg-hatalmasabb nevelője egy magyarabb magyarság, egészségesebb morál, élethebb élet felé.“

Ezeket a szavakat az 1920-as évek ifjúságának élő prófétája mondotta: *Szabó Dezső*. Ezzel hozta át a szakadékon Adyt s ezzel teremtette meg Ady új szemléletét. Ez harmónikusan illeszkedett bele az új generáció történetfelfogásába és magyarság-látásába, azzal együtt alakult és épült tovább. Ez a szemlélet nem államot és az állampolgárok tömörült összeségét tartja szem előtt, hanem a fajt, a magyarságot. A ferencjózsefi korszak katasztrófát megérező viharmadara Trianonban kapta meg igazolását, vátész és vaticinium — ex post — valóságérőt nyert. Az az Ady, aki a *Halottak élén* világháborús verseiben kísérteties éleslátásban érezte meg a legmélyebb magyar sorsproblémákat, a katasztrófa bekövetkezése után átörökítette a maga látását: próféta lett.

Érdekes, hogy ezt költészetének éppen azzal a részével érte el, amellyel egykor legtávolabb esett a nemzeti közérzűlettől a magyarsággal kapcsolatban elfoglalt álláspontját kinyilvánító versei-

vel. A legsúlyosabb vád ellene éppen az volt, hogy nemzetét káromolja, gyalázza, idegen göggel lenézi, a Gangesz vagy a Szajna partját érzi otthonának, nem pedig a Tiszáét. A nemzetellenesség vádjának még súlyosabb volt az a megfogalmazása, amely Ady proletár verseiből, szocialista megnyilatkozásaiból kovácsolódott s prózai munkáiban, cikkeiben nyert bőséges anyagot.

Az ifjú magyarok azonban tudták, mint ahogy fölismerték már előttük is sokan, hogy Ady nem a nemzetét gyalázta, hanem annak bűneit kárhóztatta. Tették ezt előtte mások is, pl. Berzsenyi, Petőfi. Így átkozták népüket — átokkal és szidalommal ösztökélve a jóra — az ótestamentumi próféták is, Ady kedvelt olvasmányai. Ady magyar voltának veszélyesebb oldalát is át lehetett hidalni: hiszen az új megmozdulás erősen demokratikus volt, ha a vörös szint nélkülözötte is.

Elhalványodott hát a vörös versek Adyja s az élőnél is elevenebbé vált az a költő, aki a *két kuruc beszélgetéseiben* fejezte ki a lelke legmélyét marcangoló tépelődéseket: kétségeit a magyar faj sorsán, megmaradásán, aki már szidalom, átok nélkül tudta féltetni, óvni, szeretni buta tűzbe hajszolt, menekülő fajtáját. Így találta meg a magyar sorskérdésekkel foglalkozó háború utáni fiatalság a maga Adyját a Szabó Dezső által megmutatott magyarabb magyarság felé vezető úton.

Az új Ady-szemléletnek azonban meg kellett küzdeni az Ady ellen emelt többi váddal is. S mivel voltak vallásos ifjúsági csoportok is, vagy legalább olyanok, amelyek a vallásosságot elvül vallották, fontossá nőtt Ady vallásosságának kérdése is. Tudvalevő, hogy a konzervatív kritika szerint Ady istentelen, sőt istenkáromló, vallásgyalázó és erkölestelen ember volt. A radikális-szocialista oldal csöndes megelégedéssel fordult minden olyan megnyilatkozás felé, amelyben az irodalmi jobboldal ezekre a vádakra alapot találhatott, viszont az *Illés szekeren* Isten-verseit már bizonyos értetlenséggel és idegenkedéssel fogadta.

A húszas évek problémás fiatalsága komoly kérdéssé tette Ady hol istenkáromló, hol imádságos megnyilatkozásait. Sok belső vita előzte meg azt a munkát, amelyet *Makkai* Sándor erdélyi ref. püspök egy ifjúsági egyesület fölkérésére írt meg, hogy ezzel választ és megoldást adjon a fölviharzó kérdésekre.

Művében nem csupán megvédi a vádlott Adyt, hanem egyenesen kimondja a nagy szót: *Ady az egyetlen magyar vallásos költő.* Tudatában van annak, hogy ez a kijelentése forradalmi s mélyenszántó magyarozással indokolja meg: „Adyban szólalt meg igazán az a magyar lélek, melyet saját nemzeti költészete soha nem táplált és nem ihletett, a bűneiből szabadulni akaró, a bűnben az Istent szerető és kereső, a megújulásért siró magyar Advent lelke.“

Ez a látás — s ez lett az ifjú nemzedék látásává is — Adyt vallásosságával is a magyarsághoz kapcsolja, benne ez által látja a magyar irodalom továbbhordozóját, új motívummal gazdagítóját. *A magyar fa sorsa* hivatva volt arra, hogy a Szabó Dezső által

felvázolt Ady-képet kiteljesítse, részleteiben kidolgozza, befejezze. Írójának háromszoros tekintélye — püspök, író, az erdélyi magyarság egyik vezető személyisége — kihívta azoknak a köröknek ellentmondásait, amelyek az ifjúsággal nem bocsátkoztak volna polémiába.

Ez az újonnan kialakult Ady-kép ugyanis semmiképpen sem akadályozta meg a már régen kialakultakat abban, hogy tovább ne éljenek. A politika területén jött létre s itt összecsapatható az a radikális baloldallal, amely Adyban önmaga kifejezését látta és ünnepelte. Vele harcolta azt a harcot, amelyet Áprily a Patrokloszért vívott küzdelemmel szimbolizált. Nem ért fel azonban az írói világ véleményéig, nem csupán azért, mert az személy szerint is mások világa volt, hanem azért is, mert az elsősorban mégis csak az esztétikumot kereste. Babits, Földessy, Hatvany a múltban gyökerező egzegétái Ady költészetének. Adyjuk nem kellett, hogy politikai válságon essen át s mégis igen különböző. Mintha valóban új és új alak lobogna fel tolluk nyomán, lelkük mélyén, ahányan írnak róla, annyi kel életre.

Az irodalmi jobboldal bölcs tartózkodással kezd közeledni — Horváth János adta meg erre az erkölcsi lehetőséget — s Brisits Frigyes, Alszeghy Zsolt, Sík Sándor tanulmányaiban megkapta elismerését — a tehetség.

A tisztán esztétikai értékelésnek zavartalan megérlelődését nem segítik elő az életéről egyre sűrűbben megjelenő beszámoló, intimitások pletykái, kínos részletekben való vájkálások. De megszületik, illetve még élesebben elválnak a voltból a költő és ember ellentéte s létrejön Ady költői és emberi egyéniségének, művének és életének óvatos pedagógiai célzattal történő szembeállítás. Ady nem lehet példája az ifjúságnak — mondták a bölcsök és öregek. Az ifjúság azonban magának akarta Adyt, és pedig nem azt az Adyt, akitől féltették: az erkölcsi fertőbe merült léha semmittevőt, hanem azt a másikat, akinek a képét kialakította. Ez a kép — ismételjük — politikai televényben termett, faji érzés váltotta ki és nem esztétikai. Ez ragadta el magának Adyt attól a baloldaltól, amelynél politikum és esztétikum szorosabban forrott össze. De igazában csak akkor lett az övé, mikor az lemondott róla. Lemondott róla, ellökte, sőt kiközösítette magából.

Erre volt hivatva az a nagy revízió, amelyet egy mérsékelt súlyú folyóirat rendezett meg. Álláspontja tisztán esztétikai volt s ez alapon magának vindikálta az ítéletmondás egyedüli illetékességét az *úruló írástudatlanokkal* szemben. A döntő hozzászólások ítélete lesújtó volt: Adyt rangsorolva egy Berzsenyi mögötti zugba tessékelte, meghagyva *tehetségesnek* vagy harminc-negyven, esetleg *zseniálisnak* öt-hat versét. Igaz, hogy az anket egy fiatal hozzászólója, a költő *József Attila*, azt állapította meg ezekről az írástudókról, hogy „saját sas- vagy pacsirtavoltukat vijjogják, csevetelik“.

A tárgyalásvezető óvatos összefoglalása pedig egyenesen elvette az ítéletalkotás érvényét és hitelét, mondván: „Mind e reví-

ziók... feltétlenül használtak az irodalomnak, mert mozgósították az irodalmi közvéleményt, mely — bármilyen szégyenletes is az írástudókra nézve — végeredményében minden filológiai és esztétikai exaktságnál autentikusabban alakítja ki a költők „forgalmilag” érvényes hierarchiáját“.

Az írástudók szabadalmazott becmessereinek krétacsikorulásai után tehát bölcs hanssachsi fogással mégis csak a közvéleményhez továbbítja ezt a művészi problémát. Csakhogy éppen itt volt a baj, mert a közvéleményhez köz kell, valami közösség, amely érdeklődés, megértés és befogadás terén legalább is nagy vonásokban egységes. Ady Endre esetében pedig éppen erről nem lehetett szó. Mert az a háború után kialakított új felfogás, amelyről részletesen szövegtünk, nem az egész ifjúságé volt, csak egy részéé. De voltak a fiatalok között is ellenesei, sőt aktív támadói. Nem lehet tehát teljesen generációkra szakítani megítélésének szempontjait és eredményeit. Még társadalmi osztályok, vallások szerint sem lehet külön-külön kialakított egységes felfogásról beszélni. Egy bizonyos: az a körülmény, hogy Adyt sokan vátésznek, prófétának, zseninek tartották, kiélezte az ellenkező véleményt is. Hívei valósággal megelevenítették a halott költőt, így kijárt neki minden gáncs és bántalom, amit egyébként csak élővel szemben szokás illendőnek tartani. Nincs még olyan költője vagy más művésze a világnak, akinek megítélése egyszerre, egy időben olyan különböző, olyan sokféle, olyan ellentétes lett volna, mint az Adyé.

Valóban izgathat a kérdés: vajjon egy sokszorosan összetett prizmának sokféleképpen átbocsátott és felfogott sugarai érzektek-e más-más szemekbe más-más hullámhosszal, vagy egyszerűbb, prózaibb okai vannak-e ennek?

A nélkül, hogy az első kérdésre tagadó feleletet adnánk, vagy hogy egyáltalában felelnénk rá — könnyen megadhatjuk a választ a második feltevésre. Ady a mellett, hogy egy csomó verset megírt, elkövetett egy csomó tapintatlanságot. S bár azt is nehéz valakinek megbocsátani, hogy jó verset ír, még nehezebb elviselni a szókimondó tapintatlanságokat. Nem is viselték el egykönnyen. Ha valaki *bull in the chinashop* módjára tör be — mondjuk a dévényi kapunál, — akkor nem csodálkozhat, ha az összetört porcelánok tulajdonosai nem üdvözlik elragadtatással. Akkoriban még szokatlan dolog volt, hogy egy fiatal, nagyhajú újságíró hazajöve külföldről, elkezd ütni „grótot s nagy papot“, kijelenti, hogy „Árpád hazájában jaj annak, aki nem úr és nem bitang“, hóseási átkokat szór a miniszterelnökre, költőtársainak pedig azzal kellemetlenkedik, hogy az elsőségre való igényét jelenti be nyíltan és szerénytelenül. Csupa *faux pas*, csupa nem szalonképes tapintatlanság s mennél inkább az elevenre tapintott, annál nagyobb volt a szízszenés s meg nem bocsátás.

A legnagyobb tapintatlanságot azután halála után követte el: a helyett, hogy meghalt volna „szépen, szabállyal“, élni akart tovább is. Életében a halottak élén tudta magát, halála után a legelenebbek: a fiatalok élére került. Meg lehet ezt bocsátani? Meg

lehet ezt bocsátani különösen akkor, ha már azt várjuk, hogy elmosódó, multba tűnő legenda alakuljon ki és burkolja körül szemfedő és kripta módjára a *halott* költőt? Így azután nem csodálkozhatunk, ha böles öregek később is emlékeznek arra, hogy „megkarmolta az agg rozmárok arcát“ s felszisszennek, ha valaki, akit magukhoz tartozónak véltek, „irodalmi valutarontás“-t végez Ady értékelésével. Nem csodálhatjuk, ha az egyház kimagasló püspöke így ír róla: „Van nálunk egy bestiális káromkodó, s a fölséggel szemben teljesen blazírt költő, Ady Endre, aki minden eszményt lehúzott és bemocskított: Istent, a Szentháromságot, a Szentlelket, Krisztus urunkat, Szűz Máriát, a hazát, a nemzetet, a nőt.“ Az sem képezte már el, hogy aki „svábokból jött magyarok“-at emleget, magára zúdítja az asszimilánsok haragját s azok ügyesen éppen magyarságában támadják meg. Nem csodáljuk azt sem, ha költőtársainak, akik szívesen tettek volna valódi márványkövet a *halott* sírjára, nem lehetett kellemes, hogy a halál után is ki-kikel s továbbra is csak ezt mondja:

Mindegy, de amíg én megyek,
Elől megyek,
S mindenki csak nyomomba jár.

Megérthetjük már, hogy ha róla van szó, a végletek nyilatkoznak meg, ha van, aki a tagadás, a bűn, a sátánizmus fő-főképviselőjének tartja s van, aki szerint „etikai zseni“. És ne csodálkozzunk már azon sem, aki a magyarabb magyarság, egészsége-sebb morál, élethebb élet felé való útmutató helyett „a nemzet halálmadarát“, „daloló sírásót“ lát benne. Egyénisége és költészete olyan, hogy erős érzelmi reakciót váltott ki a vele foglalkozóban. Ez az erős érzelmi reakció azután, a szerint, hogy milyen impulzust kapott és milyen irányba indult, eljutott vagy az adoráció vagy az anatómia végletes sarkaihoz.

Érdekes, hogy míg a csonka ország az ellentétek egymásra csapó hullámai közepette nem tudott róla egységes képet kialakítani, a határokon kívül maradt magyarság, különösen az erdélyi, hamarabb eljutott magyar-voltának és költészetének harmónikus értékelésére. Nem hisszük, hogy ez csak azért lett volna, mert Adyt az idegen hatalom még a legkönnyebben megtűrte s így szabadon és bőven lehetett vele foglalkozni. Bizonyos, hogy az elszakított, sőt, amennyire megismerhették, a tengerentúlra szakadt magyarok részére is egységesebben és általánosabban jelentett kidomborodó, megerősítő *magyar* értéket, mint a csonkaországiaknak.

Két és fél évtized alatt hatalmas könyvtárrá növekedett az Adyról szóló tanulmányoknak, bírálatoknak, kommentáraknak, életrajzoknak és visszaemlékezéseknek sora. Nem jelenti ez azt, hogy állandó és heves érdeklődés kísérte volna az Ady-kérdést. Hiszen a legtöbb megjelent mű nem a költővel, hanem az emberrel foglalkozik, pikáns intimitások leleplezésével csábít s igyekszik szerzőjét előtérbe helyezni. Testvértől az ivópajtáson, a barátnőn

és majdnem-barátnőn keresztül az inasáig mindenki elmondja nagy fontosságát Ady életében. (Csak egy volt, aki sem szóban, sem írásban nem tett soha közlést róla: Léda.)

A műveknek nagy tömkelegében igen kevés a *teljes* Adyt megértetni kívánó művek száma. A kortárs Horváth János és Schöpflin Aladár korán is biztos látású útmutatása nyomán nem indultak tovább a második nemzedék tudósai. Ezért elmélyedő analízisen fölépített, teljes oevre-jét átfogó tudományos interpretálása ma is várat magára. Talán ha létrejött volna már egy ilyen teljes és tárgyilagos ítéletű munka, alapja lehetne egy *irodalmi* közvéleménynek s fölébe kerekedhetett volna a személyes sérelmeket érzető, különböző vallási, társadalmi, nemzedéki és egyéni ellentéteket eláruló véleménykülönbségeknek. Így azonban a sok ellentét csak homályt és elkedvetlenedést eredményezett. Homályt, mert a vélemények jóhiszemű egyeztetői már több Adyt vagy Ady több arcát kezdték látni s elkedvetlenedést azoknál, akiket zavartak a tiszta esztétikumhoz tapadó egyéb tekintetek.

Huszonöt esztendőn keresztül sokat írtak az Ady-kérdésről. Ma ez a kérdés hallgat, nagyon meggyérültek a válaszok is. Újabb nemzedékváltás fordulójához érkezünk.

Meg fogja-e hozni ez a kezdődő újabb huszonöt év Ady költői lényegének teljes megismerését, megértését és biztos értékelését?

Vagy csöndet fog-e hozni, nagy-nagy ürességet és feledést?

Vagy egy újabb ezer esztendőnek kezdete lesz-e, amelynek elteltével majd „idő jön a csodákra?”

Szabó Richárd

Ravasz László mondta:

Az új világnak megingathatatlan alaptétele a humánus szabadsága és megbecsülése. Ebből következik a törvényelotti egyenlőség, a természetes jogok szabad gyakorlása, a lelkiismeretnek és a gondolatnak szabadsága és függetlensége. De ugyanakkor sokkal szigorúbban kell érvényesíteni a keresztyén erkölcsöt, a tizparancsolatot és az evangélium ihletését és fegyelmét. A keresztyén állam eszméje nem nyer azzal semmit, ha a keresztyének átveszik a zsidó bűnöket és a zsidók keresztyén erényekre szoknak a nélkül, hogy hitben azokká válnának. Ezért föltétlenül szükséges ennek a belső keresztyénségnek fejlesztése, védelme egyrészt pozitív úton az egyházak hivatástudatában a missziói elem fölerősítésével, másrészt negative: a keresztyén puritánizmussal ellenkező életmód tiltásával és megakadályozásával.

(*Református Élet*, 1943. nov. 6.)

Reményik Sándor vallásossága

Két éve mult, hogy sírbaszállt. Ha olvassuk költeményeit, emlékezünk reá. De most többre van szükség, nem pusztá olvasásra: lelkünkbe kell szívni, szívünkbe, vérünkbe olvasztani lelkét, érzéseit, hangulatait. Nem állhatunk meg ez őrzöngő, forrongó világban költészet és hit nélkül. Vizsgáljuk meg Reményik lelkét, nézzük meg, mennyiben lehet segítségünkre a költő életünk vihariban, mit mond nekünk Istenről, a nagy Doktorról — és magáról.

Reményik Sándor evangélikus volt. Hite azonban nem választott felekezetet. Keresztyén volt, protestáns és Istenhez való viszonya bármennyit változott, mindig visszatért Hozzá. „Nem akarom és minden versbe mégis A Te nevedet építem bele...” — jellemezte maga is költészetét. Isten neve, irgalma, bölcsesége, hatalma, örökkévaló szeretete csaknem minden versben ott lüktet, ha nem is nevezi nevén a Mindenhatót.

Reményik istenhite, egész vallásossága a hangulatból táplálkozik. Az est homályában, a csend békeességében elfogja a hangulat bódulata és messze repíti felfelé, Isten közelébe.

„Ne nyúlj hozzám
A Hangulat vagyok
Isten szívére most szakadtam le
Most lépte át lebegő, lenge léptem
Az örökkévalóság küszöbét.“

A „szivárványos, hűtlen Hangulattal“ ölelkezik a költő az est páráin által, így születik meg a költemény. Szíve az „álmok temploma“ és Isten e templomba is beköltözött.

A sors a minden külső hatásra sokszorosan reagáló költőt kemény feladatok elé állította. Küzdenie kellett, kiáltó szó lett a pusztában, ébresztő, s félrevert harang, a vész idején mindenki gondját magára kellett vennie. Kellett, mert ő így érezte, lobogott a lelkesedés benne, vágy mindenkit szeretni, mindenkin segíteni s hirdetni Isten segítségét, a gyógyító Urat. Súlyos lelkitusákat vívott magával. A legnagyobb kétségben, mikor bajok vették körül, rádöbben, hogy a szíve is elhagyta a nagy küzdelemben. Az ének nem cseng az ajkán, az édes vigasztaló szó vigasztalanul koppan és az ölelésre kitért karok visszahullanak. Pedig kell dalolnia, vigasztalnia és véreit nem hagyhatja segítség nélkül. Kétségbeesésében felkiált:

„Hová vittétek az én szívem?
Hozzátok vissza az én szívem, —
Szeretni akarok!“

Lelkiismeretfurdalás gyötri, hogy mindent elrontott, visszaélt a neki adott hatalommal és tehetséggel, Istenhez tekint, megnyugtatást vár tőle:

„Én Istenem, én Hangszer-készítőm
És legfőbb Mesterem,
Te tudod: jót akartam,
Ne hagyj el engemet...”

A hitét érzi megrendülni, de hitetlenül is Istenhez fordul:

„Kinyitnám Neked minden kapumat,
De ha merévek s makacsok a záruk!
Teremts bennem, teremts bennem hitet
Ha Teremtője Te vagy a világnak.”

Lelkét nem a lázadozás és panaszkodás, hanem a békességes bele-nyugvás, a rezignált hangulat jellemzi. A lelkitusák, fájdalmas csalódások, a kétségek örvényeiből hite, istenszeretete felemeli. Megnyugszik és békesség költözik szívébe. Felismeri az Isten békességét, mely nem nyugalom, de békesség. Mint a kisgyermek álma — írja egy helyen — olyan ez a béke:

„Aludt, mint gyökérben a virág,
Aludt, mint a rügyben a rengeteg,
Aludt, mint a vetés a hó alatt.

Éreztem, ez az Isten békessége,
Mely minden értelemnél magasabb.”

A megkönnyebbülés órájában úgy érzi, hogy valaki imádkozott érte:

„Valaki ma értem imádkozott
Nem, nem bírom máskép megérteni
Az édes enyhülést, mely elfogott,
Valaki értem jól imádkozott...”

A Kegyelem e napsugaras óráján Isten trónjáig repül, kiderül az ég lelkében, magától minden elcsitul, érzi, hogy a „mindennapi szörnyű szürkeség tömlőcéből” megmenekült. Ismét szeretni és adni akar. Egy harmatcseppért is tengereket.

Reményik Sándort vallásossága szíve gyökeréig áthatja. Vizsgáljuk meg, hogyan látja a költő Istent. Első istenképét, a gyógyító, segítő, békességet árasztó, kegyelmes Istent fenti rövid fejtegetéseinkben láthattuk. Van azonban egy ridegebb, szigorúbb képe a Mindenhatóról. Akkor jelentkezik ez nála, mikor kívánczó hangulatát nem tudja versbe önteni, vagy mikor próbáltatásaiban reménytelenül vár segítségre és hiába fürkészi Isten akaratát. A haragvó, szigorú, büntető és hatalmas Istent látja ilyenkor. Míg az előbbi istenképpel jó barátságban van, társalkodik vele, mint gyermek az édesapját szereti, ezt az isten-elképzelést csak alázattal, a mélyből tudja nézni és szinte borzadva ír róla:

„S az Isten, ó
Mindenható-
Mindenható.
Mennyboltmellű és naphomlokzatú,
Hallatlan erejű,
Örök akaratú.
És jó
Jó.

.....
És nem segít.

.....
Mert minden ami itt vigasztalan
Dicsőségére van.
Ó furcsa, igaz Isten,
Aki kedvét
Önnön dicsőségében leli.“

Ez az Isten rendelkezik a világgal, az ember sorsával, dolgainkat számontartja és ítél felettünk.

„A végtelen sor végén Isten áll!
A zord ősmező. Rendel és ragyog.
Fensége szörnyű, hozzáférhetetlen,
És hajlíthatatlan és érthetetlen,
Amit rólunk végzett: állni fog!“

Mit tudjuk mi, mi az Isten akaratja „amit elvégzett, meg kell, hogy legyen, változtat-e azon ima, fohász?“ Gondol-e Isten az egyének sorsával is? Leszáll-e elérhetetlen magas trónjáról azért, hogy az Ő kezével írjanak minden levelet, hogy kezével simogasson a szeretet, hogy szavával vigasztalja az orvos betegét? Vagy olyan hatalmas és zord az Isten, hogy a kicsinyek sorsát meg sem látja? — ostromolja magát a kérdések, kétségek tömegével. Úgy látja, hogy elkeseredettségében örökös szenvedését únja már az Úr. Nem érdemes már szólnia, még Istennek sem öntheti ki lelkét:

„Az Isten is únja
Az Isten sem érti
Belsőmet mi bántja.
Lelkemet mi vérzi.
Beszélni balgaság,
Hallgatni nem tudok.
Pecseteljetek le
Fekete pecséttel
Fekete angyalok.

Csak a büntetést várja Tőle, alázattal, ismerve bűneit. De még most is azt kéri, hogy üsse az Isten őt amíg bírja, csak véreit, az égő és érző emberszíveket ne ostromozza bűneiért hetediziglen.

Ő akar minden csapást, a másokét is elszenvedni. Megközelíthetetlen ez az Isten, tétován és félve száll hozzá az imádság és akaratára független az emberek imába foglalt kérésétől. Ezen istenképtől felzaklatva nyer vigasztalást, de még inkább erőt a természetből, a végtelenbe nyúló csúcsok, illatos erdők, tarka virágok mosolygó örökkévalóságából.

Itt alakul ki harmadik istenképe: Isten a természet Ura. Ez az Isten benn lakik minden virágban, az erdők mélyében, a hófedte csúcsok felett trónol és a mezők felett lebeg. Gondoskodó, gondviselő Úr, kinek akaratából virul, csendesedik el és éled új tavaszra a természet. Az embereken és minden teremtményen felül áll, de lényéből mindenekre jut egy parány. Ezért szeretne a kétségektől, az élet rohanásától megfáradt költő a természetbe belésímulni, élvezni az Isten gondviselő szeretetét és ráhagyni magát egészen. Alázattal és mély tisztelettel áll meg ez Isten előtt, mint a fenyők a csúcsok ormán:

„Fenn az Úr lépked hallgatag
A maga építette dómban,
Önnön művében elmerül
Az örök szépben, örök jóban.

. . . . .

A fenyők némán szalutálnak
Ő néha-néha fölriad
S visszaköszön testőrhadának,
A sok sötét, szurkos titánnak.“

Lobogó vággyal indul a tetők felé, célja „tán semmi, tán az ég“ s az ösvény egyre keskenyebb lesz és szíve mint egy kristályharang zeng, pedig nem rázza senki sem, mindfeljebb hajtja, űzi a szárnyaló, a végtelenben feloldódó lelke:

„Jövök, nem tudom már mióta.
Egy ismeretlen túlvilág már
Fagyasztó áramot lehel.
Megyek, — ki tudja meddig még.
Ez tán a mennybemenetel.“

Szemébe ötlük a természet hódolata Isten előtt, amint megtartó Urát dicséri. A havasi feszületet a gyökerek öelve fogják körül s a fenyő gyantavére illatáldozat. Mint a csipkebokor, ki szitkot, átkot és gúnyt tűr, kire rátaposnak és a por belepi, úgy várja ő is, hogy égi lángra gyúljon s lángjában az Isten megjelenjék. Ő is hódolni akar a maga módján és azért imádkozik, hogy minden érzését, emelkedett hangulatát versbe tudja önteni. Rövid pár évre kéri csak „a szavak színezüstjét, vert aranyát a gondolatnak, a képek suhanó selymét“:

„Hadd dolgozzam selyemmel, vert arannyal
S ki magam itt bolyongok tépve, árván:
Hadd legyen minden sorom súlyos márvány,
Márványba rótt sok sok mély jelbetű.“

De látja, hogy mind e könnyebbülés, felemelkedés és gátlás nélküli szárnyalás csak a büntelen embernek jut osztályrészül. Ő pedig metszön önmagába látva érzi bűnösségét. Ez az érzés szüli költészetében az alázatot, mely „istenes versei“-ben oly gyakran megnyilatkozik.

„Óh végtelen a vétkeinknek száma,
Mi álomroncsba, tört reménybe járunk,
Pusztán azáltal, hogy élünk, megyünk
Szüntelen egy virágot tör le lábunk.“

Érzi gyarló erőtlenségét és kéri Istent, ne próbálja, hiszen a szenvedés által nem nemesedik, nem erős férfi ő, s a próbában csak összetörik, de szobor nem lesz belőle. Néki a derült ég kell és az örök mosoly, „hogyan kinyíljék szívem Szépségben szeretetben — másokért.“

„Ha azt akarod, hogy dícsérjelek
Szárnyaló énekkel, én Istenem:
Adj enyhülést, ne próbálj engemet.“

A próbától való félelem által feltámadt alázatosság életre ébreszt egy másik érzést is: félelem mindentől, ami elragadná, a túlszép, túljó dolgoktól, a nagy sikerektől és nagy örömöktől. „Könyörögve kérlek, ne engedd, hogy elbizzam magamat S elkápráztasson nagy kerted, az élet“ — írja egy helyen. Hiszen tudja, hogy a sors által az Isten életének lángját ahogy meggyújtotta, el is olthatja. Ezért csak az Isten békeességére törekszik, a jó, a szép hirdetésére és a vigasztalásra, felebarátjainak megsegítésére. Vállalja a viadukt sorsát, mert „az Isten építő vaskeze“ így rendelte, vállalja, hogy a lelkek serege rajta haladjon át messze partok felé s tisztában van vele, hogy ez magának gyötrelme, de másoknak út, Istennek pedig dicsőség. S ez előtte a legfontosabb. Hiszen ha a híd leszakad, „épít a nagy Mérnök másik hidat“. Vállalja a magánosságát, az ormon fenn a fenyőkkel társulva áll s jelzi a magánosságát, az istenközelséget és úgy érzi, lelke az időn túl s a teren túl az egyetlen való: Isten lobogója. És vállalja az esetleges tragikus sorsot is, hogy a világ elfojtja szíve dobogását. Nyugodtan vállalja, mert tudja, hogy amit dobog, nem fojthatja el senki:

„Istent dobogja — és az Isten él!
Igazságot dobog — s az eszme él!
Hitet dobog — s az nem hal meg soha,
Szabadságot — s a szabadság örök.

.....
És ami lélektől lett: megmarad!“

Fejezheti ki valaki szebben mély vallásosságát, mint Reményik ebben a versszakban? Nehezen, A meggyőződés lángja, a hit tüze lobog benne. Bármennyit kételkedett, mardosta magát, Isten és világ között hánykódott, végül mégis mindig visszatért és megmaradt Isten mellett. Alázata győzött, meglátta az Istent, a csúcsok szédítő fokán az örök hatalmat.

„Istenem tudom: kis halom vagyok,
Köröttem köd, káprázat szétszakadt.
Én nem nőhetek versenyt a hegyekkel,
Csak köszönöm Néked a csúcsokat.“

Reményik Sándor vallásossága közvetlen istenélményből fakadt s ezt még az alkotásra ösztönző hangulat is táplálta. Vallásos lírája is tiszta hangulati líra, mint ahogy minden élménye a szív teljes erejű megrezdülésével járt. Ez a líra érintkezett ugyan a miszticizmussal, de Rilkének fokát ebben — bár erősen hatott rá — nem érte el. Sokkal természetesebb volt, minthogy a miszticizmus ködös, füledt levegőjét olvasztotta volna magába. Ennek okát talán a természetbe való belesimulásban kereshetjük. Minden lázongást, minden kételyt és feltörő szenvedélyt lecsitított a természet nyugalma, örökkévalósága. Kétségei szeretetből fakadtak és fájó tehetetlensége a részvét és emberszeretet mélyéből tört elő. Vallásosságát a roppat komolyság és töprengő lelkiismeret jellemzik, mindent a gyökeréig hatolva vizsgált meg és nem tűrte a felemás megoldásokat.

Két éve, hogy sírbaszállt s ma éppúgy él közöttünk, mint régen. Költeményeiből meríthetjük a megoldást problémáinkra, a békességet és a hitet, megismerhetjük Isten végtelen nagyságát, hatalmát és mindenható szeretetét. Szavai nem szálltak el, 16 kötet vers őrzi emlékét, sugározza az istenfélő élet drága ígét és tanít minket felemelkedni a mindennapiság szürkeségéből az élet kristálytiszta csúcsaira.

„Elmúlik a világ
És játéka is,
Még kívánsága is,
Szél szórja szét a színes szavakat,
De sorsom lényegének,
De lelkem Istenének
Beszéde megmarad.“

Friedrich Károly

TÖRÖK PÁL

Szálás termete gondoktól barázdált, barna arca, meleg tekintete örökre eltűnt előlünk. Csak pár héttel halála előtt vált meg az Akadémia könyvtárától, nem csoda, ha még mindig ott keressük őt a Duna tükrétől csillogó, sárga könyvállványok között. Pedig hiába várjuk az „igazi jó embert“, aki keresetlen, szíves készséggel és önzetlenül sietett segítségére Magyarország volt miniszterelnökének éppen úgy, mint az egyszerű filozopternek. Magatartásán nem lehetett látni, hogy ki az, akivel éppen beszél. Hangjából akkor sem esendült ki az emberségnek nagyobb megbecsülése, több tiszteletadás, ha kegyelmes úrnak adott felvilágosítást, mint akkor, ha altisztjétől kívánt valamit. Velünk, fiatalabbakkal sohasem érezte, hogy csaknem egy nemzedékkel jár előttünk és tudásban, tapasztalatokban, szenvedésekben gazdag élet van már mögötte.

Igen kevés azoknak a száma, akik minden embertársukat annyira komolyan vették, mint Török Pál. Különösen, ha a haza dolgáról volt szó. És történt-e meg valaha is, hogy ne került volna sor a haza, a nemzet ügyére, ha vele beszélgettünk? Aggodalmaskodása ilyenkor nem ismert határt. A közelmúlt politikai életének jónéhány, azóta már a jelentéktelenség óceánjába süllyedt démoni dilettánsa kísértett újra meg újra Török Pál tépelődései közepe. Szinte szőgyelte magát miattuk. Igen, ebben a keménykötésűnek látszó magyar férfiban rendkívül érzékeny lélek lakott. A legkisebb érintésre megrezdültek az elrejtett húrok és nagy veszedelemről zúgtak akkor is, ha a közönséges ember mindenütt csak békét és nyugalmat látott. Az ilyen lélek még a legerősebb testnek is elviselhetetlen teherré válik.

Amikor halálának hírért olvastam, eszembe jutott egy régi jelenet, amelyet Herczeg Ferenc őrzött meg emlékezéseiben. Az obstrukció idejében történt. A korelnöki székben Madarász József ült, a „fanatikus és korlátolt patrióta“. Véletlenül tanúja voltam — írja Herczeg —, mikor Berzeviczy Albert a korelnökkel beszélgetett. — Hogyan csinálja Józsi bácsi, hogy ilyen nagyszerű színben van? — kérdezte a mindig udvarias Berzeviczy. — A hazám eránti szeretet! — mondta komoly arccal az öreg. — Ami Madarász Józsefet késő aggkoráig éltette, amiből régen és most annyian és oly jól megélték nálunk, a hazafiság ölte meg Török Pált. A sok tépelődéstől elgyötört teste nem tudott ellenállást kifejteni akkor, amikor arra a legnagyobb szükség lett volna.

Kolozsvárt született 1885-ben, tanárnak készült az Eötvöskollégiumban. 1907-ben doktorált. Értekezésének olyan tárgyat választott, amelyen a magyar történetírás legjelesebbjei mérték össze erejüket. (*A nemesi vármegye megalakulása*, Kolozsvár, 1907.) Pályáját Győrött kezdte, ahol több, mint másfél évtizeden át a fiú felsőkereskedelmi iskolában tanított. Sokat tett a város kultúrájának emelésére. (*Győri kalauz*, Győr, 1920.) Közben kint járt a fron-

ton, főhadnagyként szerelt le s a bukovinai harcokból, mint a csatlád gyászjelentése írja, „megtört testtel és fáradt lélekkel jött vissza. Feledést és nyugalmat a tudományos kutató munkában keresett.“ Így került 1926-ban alkönyvtárnokként a Magyar Tudományos Akadémiához. Budapesten egymás után jelentek meg tudományos dolgozatai a törökkor (*A mohácsi vész diplomáciai előzményei*. Mohácsi Emlékkönyv, 1926., *A Habsburgok első sztabuli rezidense*. Budapesti Szemle, 1929., *I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai*. Budapest, 1930. Ak. Ért.) és a legújabb kor történetéből (*A francia forradalom*, Kincsesvár, 19., *Az első lépés a világháború felé*, 1933., *I. Ferenc József*, Századok, 1931. stb.) Kiténő előadás, fejlett érzék a nagypolitika összefüggései iránt és mélységes emberi együttérzés jellemzi minden írását. Életteljes Ferenc József-portréjában van két fejezet, amely fájdalmasan idézi fel előttünk a sokat szenvedett történetíró emlékét. Volt-e Ferencz József valaha is boldog és melyek voltak Ferencz József nehéz órái?

Török Pált folyóiratunkhoz, illetőleg a Magyar Protestáns Irodalmi Társasághoz szoros kötelékek fűzték. A Szemlének állandó munkatársa volt, a Társaságnak 1928 óta ideiglenes, 1930 óta pedig megválasztott főtitkára. Amikor e tisztségéről leköszönt, 1938-ban bekerült a választmányba. Fáradhatatlanul végezte titkári teendőit, lelkiismeretesen és finom udvariassággal írta a levelek százeit. Természetes egyszerűsége mindig a háttérbe állította. Az ő itteni és általában egész tevékenységére szinte szimbólikusan jellemző Szemléneknek az a három száma, amely még felejthetetlen Zsinka Ferenc neve alatt jelent meg, de amelyért ő volt felelős.

A Pázmány-egyetem 1932-ben magántanárrá habilitálta, a Magyar Történelmi Társulat igazgató-választmányába választotta, 1935-ben könyvtárnok lett s csak 1941-ben, 56 éves korában (!) kapott főkönyvtárnoki címet és jelleget. A Franklin az 1943-as könyvnapokra kiadta magyar történetét, amelynek eredeti felfogása, élvezetes stílusa, mozgalmas előadása a hasonló természetű könyvek között előkelő helyet biztosít és sokáig meg fogja őrizni írója emlékét. Török Pál még élvezhette szép munkája sikerét s mármár úgy látszott, hogy, ha nagyon későn is, megéri a legnagyobb elismerést, amelyben magyar tudós és tanár részesülhet. Nem így történt. Amikor pedig új munkahelyén, a Széchenyi-könyvtárban új tervek megvalósításához látott, alattomosan támadt, súlyos betegség váratlanul végzett vele. (1943 nov. 22.)

Visszagondolva erre a puritán, kálvinista magyar tudósra, önkénytelenül is a magyar filozopter örök tragédiáját látjuk szenvedésekkel és mellőztetésekkel teli életében. A feltámadás reményében búcsúzunk tovatűnő alakjától és kívánjuk, hogy, ha csak a tudósok szűk körében is, éljen emléke, míg magyarul olvasnak e földön.

Kring Miklós

HARSÁNYI ZSOLT

Az irodalom nagy családjában éppen olyan elterjedt szokás nemzetségfákat és leszármazási táblázatokat felállítani, mint az életben. A mű mellett majdnem olyan izgalmas kérdés az eredet, a gyökerek kutatása: honnan indul el egy írói pálya és mivé formálja az idő.

Harsányi Zsolttal kapcsolatban Jókai, Mikszáth, Herczeg világát szokták emlegetni, a milleneumutáni Magyarország szellemi díszleteinek utolsó derűs délutáni képét, amikor a történelmi rangjától megfosztott dzsentri még nem érezte hullásának tragikumát, hanem hedonista örömmel élvezte a történelmi szélsénetet, melyből — aki nem akarta — nem érezte ki a közeledő vihart. Szórakoztatás és irodalmi igény, álombamerülés és anekdotázás, kedélyes mindennapiság és az újonnan feltörekvő osztályok szeme elé vágyálmul festett örök mindenség találkoztak különböző fajsúllyal bennük s nagyon sokféle út vezetett el tőlük a jövőbe. El lehetett indulni az elsüllyedt vagy éppen süllyedő mult stilizált képei felé, mint Krudy Gyula tette, aki ma már csupa ködből kikelő illúzió, sűrített hangulatkép, biederamájeresre hangolt szómu-zika. S választhatta valaki a szórakoztató realizmusnak azt a nemes és hálás formáját, mely új veretet adott régi alkotásoknak, s itt elsősorban a Mikszáth műveknek színpadon is nagy területet hódító Harsányi Zsoltra gondolunk.

Ez természetesen csak vékony és igénytelen szál, arra alkalmas csupán, hogy jelezze a genealógiai hovatartozást, de semmiképpen sem elég, hogy végleg megkötözzön olyan bőtermékenysé-
gű tehetséget, mint a Harsányié. Bár elszakadásról korántsem lehet beszélni, hisz Mikszáth ember- és társadalomábrázoló szenvedélye, Jókai mesélőkedve, Herczeg nagyvilágisága, ha teljesen új ötvözetben is és egyéni ízzel, de végleg megmarad jellemző vonásnak Harsányi életművében.

Ez az életmű nagylélekzetű alkotásokra bomlik széjjel, hatalmas életrajzi regényekre, melyek a pályája delelőjére jutott Harsányinak Magyarországon kivételes népszerűséget és a külföldön is sikert biztosítottak. Az ujját a közönség ütőerén tartó író szerencsés ötlete volt, amikor témának választotta Petőfi amúgyis regénybe kívánckozó életét s ezzel felfedezte maga számára a vie romancée kitaposatlannak nem nevezhető, de az akkori magyar irodalomban még korántsem divatos ösvényét. A műfaj önmagát sugallta. A művészpálya magasbaívelésének örök per aspera ad astra-romantikája, családi és szerelmi bonyodalmak intim udvarából a történelem felé táruló kapu, pletykák mozaikja és az elkövetkező halál szüntelen sejtelve, „üstökös“-sors: ez volt Petőfi Harsányi számára. Bár az első kiadás még korántsem sejtette, hogy a művészportrék milyen sorát kelti életre rövid néhány óra alatt az író.

Az az érdeklődés, mely a Madách-regényt megelőzte, örökre

eljegyezte Harsányit a műfajjal. S körülbelül ekkor alakult ki benne önmagának írói modellje, mely minden alkotó lelkében él valamilyen formában: mint örök révületben élő megszállott, szüntelen kísérletező, ötvösművész vagy nyugodt munkás. Lírai önvallomásban is beszámol erről a korról, mert lírikus pillanatok is tarkították életét, mikor félretolva a hősök világát, melyet olyan önzetlen epikával mutatott be olvasóinak, önmagáról vallott. Ilyenkor versbe olvadt, változatos hangon és formában, kissé a kívülállók módján, akiken érzik, hogy nem tették fel életüket a költeményre. Az említett vallomás éppen az „*Ember küzdj!*“ idejéből való.

Ősz, gyönyörűsép ősz! Ha az ember negyvenöt éves!
Ünneplő szavamat mély hálával jegyezem le:
Most már szép az élet. A munka a böles aratóé.
Dolgom bőven van, de robot nélkül. Gyönyörűség
Nézni a szép gabonát. Jól meg van rakva az asztag.
Jöjjön az eső. Már be nem ázik. S mennyi gyümölcsöm
Húzza az ágat a fán! Leszedem, gazdája szívemnek.
Böles szemlélődés a rakott fák kertje ölében.
Csend, békés nyugalom. Most végre kimondhatom: élek.
Fent a szelíd égen még győzi erővel a napfény,
És körülöttem az ősz színes, pompás erejében
Himnusszal zendül meg az ember, a férfi világa.

A férfimunkát egyre szélesebb hullámú alkotások jelzik. Költők és művészek után hadvezérek, királyok, sőt mitológiai alakok vonulnak fel: *Zrinyin*, *Munkácsin*, *Liszten*, *Rubensen*, *Mátyás* királyon, *Arva Jánoson* keresztül a mitológiai aranyalma mesetobzódásáig. Benczuri freskófestő szenvedéllyel és színkeveréssel élvezte munkáját, mely az ismétlődő sablonokon túl, külön korok és emberek lelkén keresztül mindig nyújtott számára annyi élményt, hogy a közönség kedve se lankadjon el soha. Közben kicsapott a nagy társadalmi regény területére is, korrajzot festve a *Magdolnában*, vagy nagy társadalmi tablót vázolva, mint a *Wishky szódával*. S ugyanakkor mindig megmaradt az ember mellett, kinek érzelmi viszontagságai alapján véve minden kosztümnél jobban érdekelték.

Hirtelen halála nem hagyta torzónak művét. Úgy érezzük, megcsinálta, amire készült, s új tíz esztendő ugyanilyen tempójú munkája is csak ráadás lenne, de nem változtatná meg arcképének jellemző vonásait. Oeuvre-je elsősorban a mának szól. Kétszáz év mulva az olvasónak saját korának technikájával új író támasztja fel Mátyás vagy Zrinyi alakját, de a halhatatlan szándék, láttatni az életet és embert, benne is úgy fog élni, mint Harsányiban és mint általában mindenki, aki író volt.

Vajda Endre.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Makkai Sándor regényciklusának új kötete

Szabad vagy. Révai, Budapest, 1943.

A regény meséje: az ifjúság szabadságharca — önmagáért. Ernyei Tamás először az iskolai kötelékektől való megszabadulásban véli megtalálni a szabadságot, aztán a testiség felszabadulásában, míg végül — nehéz küzdelmek után, az ifjúkori eszményeket, a Szép Kísértetet megszemélyesítő Izukában megtalálja önmagát s lelke felszabadulását. A küzdelem egyúttal: Ernyei-harc is: „erők szerint a legnemesbekért“.

Közben Tamás egész ifjúkori élete lezajlik előttünk. A regény elején Kolozsvár felé röpi a vonat Tamást, az egyetemre, s míg a kerekék szaladnak, elsuhan előtte egész középiskolás élete: küzdelmei a jegyekért — egyik-másik ridegebb tanár félreértésével szemben, az első versek, a tánciskola, az első szerelem, a 67-es és függetlenségi politikai harcok hullámverései az ifjúság szívében, az első csalódás, és az érettségi. — Aztán jönnek az egyetemi évek. Tamás könnyen beleilleszkedik a nagy város színes, változatos életébe, de nem merül el benne. Megtalálja Izukát is egy gonosz mostoha karmaiban, s minden varázsából kivetkőztetve: egy végrehajtó menyasszonyaként. Tamás szívében életének legnagyobb álma törik össze, s helyén rettentő üresség marad. Semmi sem tud többé hinni. Tudománnyal akarja pótolni a veszteséget s legyőzni teste követelőzéseit. De a test föllázad: beteg lesz. Gerlédén s egy székely erdőben gyógyul. Betegségében szinte teljesen testté válik s az öntudatlan testiséget jelentő Rozikában találja meg a teljes gyógyulás örömét. De mikor gyógyultan vissza akar térni, Rozika öngyilkos lesz, s Tamás döbbenetben látja be, hogy ezen az úton, másnak csupán eszközüül való felhasználásával nem találja meg a boldogságot. Szörnyű lelkifurdalásai vannak, menekülni, bűnhődni szeretne. Ebben az állapotban leesik a lépcsőről, s szinte halálra zúzza magát: a lélek bosszút állt a testen. Betegségében, vagy a bűnbánat tisztító tüzeiben újra megtalálja Izukát, aki közben kiszabadította magát megalázó helyzetéből, s orvostanhallgató lett. Tamás gyógyul s Izuka segítségével egyre jobban magára talál. Még egy nagy harc vár rá: Izukát kiszabadítani gonosz anyja karmaiból, aki önző céljaira szeretné felhasználni. De az Ernyeiek összefognak, s Tamás a kitörő világháború lelkes zűrzavarában esküszik meg Izukával. Győzött és szabad lett.

A regény önmagában zárt egész, de eszmeileg szorosan összefügg az Ernyei-történetek előbbi részeivel. Makkai nagy családregeje nem egy család biológiai fejlődésének vagy hanyatlásának tükré, hanem egy nemes eszmények tüzet melengető kis közösség harca ideáljaiért, harc a múlandóság legyőzéséért, a Szép Kísértetért. Vannak, akik megszesülnek, vagy összetörnek e harcban, mint Róland vagy Ádám, de el nem zúllanak, s vannak, akiknek sikerül kivívni a győzelmet, mint Tamás apjának s neki.

A mese simán és színesen omló fonalára Makkai a mult világháború előtti másfél évtized egész magyar életét felfűzte gazdag bőségben omló képekben. Ott hullámszik a lapokon az enyedi kollégium középiskolás diákjainak élete a kisváros vidékies keretében. A nagyvárossá fejlődött Kolozsvár a maga kavargó, városias életével. Tamás internátusának, a teológiai internátusnak, az egyetemnek a világa a bennlakók, a hallgatók, a professzorok színes, memoireszerűen élethű ábrázolásával. Betekintést kapunk a kávéházak, a színház, a mulatók forgóajtói, függönyei mögé, az újságírás, a készülő új magyar politika műhelyeibe, megismerkedünk szabadkőművesekkel, a „polgári radikalizmus“ a Galilei-kör képviselőivel, hallunk Ady költészetéről, s Kolozsvár utcáin találkozzunk Tisza István impozáns alakjával. Tanúi vagyunk a leánygimnázium első lépéseinek, s átsuhan a regény lapjain az elkövetkező világháború s Trianon véstes árnyéka. — A háttérnek ez az élettel teli és gazdag ábrázolása a regény egyik legfőbb értéke.

A pedagógus Makkai itt sem tagadja meg magát. A középiskolai oktatásról adott sugalló erejű képek után az egyetem pedagógiájáról kapunk találó megjegyzéseket s rajzokat. Aztán a tanárrá vedlő Tamás iskolájába, a fejlődő leánygimnáziumba pillantunk be egy kis nevelési symposionra, s ilyeneket hallunk: „A lányok nem érteni akarnak, hanem szeretni. A fiúk azt szeretik, amit megértenek, a lányok csak azt értik meg, amit szeretnek. Könnyebb megértetni, mint megszerettetni.“

Makkai főerőssége ez a gazdagság, az élet színeinek, a tapasztalatoknak ez a bősége, melybe mint valami gazdag, sokrétű talajba, ágyazza bele meséjének folyását. S e gazdagság arányos, könnyed tagolásban van szétszótva a regény lapjain.

Hasonló bőség és nagyvonalúság jelentkezik az alakok, főleg Ernye Tamás lelki életének rajzában. Látszik, hogy az író bőséges egyéni tapasztalatokból s az ismeretek bő forrásából merített. Tamás lelki életének felépítése hibátlan, de kissé elvont ízű: alakjából éppen az esetlegességek, a mindennapi élet apró színei hiányoznak, melyek kissé közelebb hoznák a valósághoz alakját, s teltebbé, életszerűbbé tennék.

Makkai ereje, úgy látszik, a valóságos élet megfigyelésében, ábrázolásában s a nagy átfogások, elgondolások felépítésében van. Ahol képzeletére bizza magát, képzelete a valóság ellenállása nélkül szárnyal, s eltéved vagy túlzásba esik. Ezt érezzük Rozika alakjának megrajzolásánál, s Izuka anyjának vonásaiban is. Ezek az alakok Jókais tulajdonságokkal rendelkeznek, de éppen ezért kevésbé illenek bele a regény valóságerejű háttérébe. Annál inkább onnan nőttek ki Tamás kórházi cimborái, bár némi túlzás itt is érezhető.

Megkapó a regény eszmei magassága és bősége. Az egész történet a nemes eszméknek magaslati, tiszta légkörében játszódik. A sok, az életnek csak a szennyét, nyomorúságát hömpölyögtető, mélységeit ábrázoló „realista“ regény után, jólesik lelkünket a könyv üde, tiszta levegőjében megfürösztetni.

Tóth Béla.

AZ ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET KÉT KIADVÁNYA.

Az egyik kiadvány egy magyar nyelven írt s a XVI. század második feléből való terjedelmes kéziratos könyv szövegének betűhű lenyomata. (*XVI. századi magyar orvosi könyv*. Bevezetéssel ellátva közzéteszi *Varjas Béla*. Kolozsvár, 1943.) Maga a kódex már 1913 óta ismeretes. Gulyás Károly, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár őre hívta fel a figyelmet rá. Kiadása ügyében, érthető okokból, akkor s utána is jóideig semmi sem történt. Most Varjas Béla, XVI. századi irodalmunk egyik legjobb ismerője vette kezébe a kiadást s mintaszerű gondossággal meg is valósította. A szöveghez írt tájékoztató bevezetésben részletesen ismerteti a kódex és szöveganyagának külsőségeit, majd meghatározza helyét XVI. századi műveltségünk történetében. Kiderül ebből, hogy az első eddig ismert magyar nyelvű gyógyászati könyv vált ismeretessé. Melius Péter vagy Beythe András fiúes könyvei után váratlan emelkedés, s csak egy századdal később találunk hozzáfoghatót. Beletartozik abba a folyamatba, melybe a humanista eredetű természettudomány, ennek is gyakorlati része, „szállt alá” a nemzeti nyelvbe. A könyvet így orvostudomány, műveltség- és nyelvtörténet bőven használhatja. Varjas Béla kísérletet tesz a kódex szerzőjének meghatározására is. Sajnos, adatok híján messze nem juthatott, csak a másoló személyének feltevéséig. Egy bejegyzés alapján arra következtet, hogy a másoló Lencsés György, s talán azonos azzal a Lencsés Györggyel, aki 1583-ban Báthory Kristóf leányát mint udvari szakács kísérte Krakkóba.

Az Intézet másik kiadványa, melyről számot adhatunk, első, még szórványszerűen felbukkanó kódexeink egyike, az Apor-kódex szövegének fényképmását tartalmazza. (*Apor-kódex*. Bevezetéssel ellátta és hasonlóan közzéteszi *Szabó Dénes*. Kolozsvár, 1942.) A nemrégén a budapesti tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének gondozásában

ugyanígy kiadott Jókai-kódexszel most már két becses régi irodalmi szövegünket mentették meg az idő és az ember okozta pusztulástól. Az Apor-kódexnek máris sokat ártott a nedvesség, tintája többhelyt szétfolyt s betűi néhol szinte olvashatatlanná váltak. Szabó Dénes pontos és részletes leírását közli a hányatott sorsú könyvnek. Érdekes és új feltevése az, hogy a nyulakszigeti premontrei apácák tulajdona volt s ezek is költették be Budán. Egyébként úgy látszik, hogy a keletkezés idejét jóval későbbre teszi, mint az eddig elfogadott időpont, így aztán — bár erről nem beszél — a Müncheni- és a Bécsi-kódexszel való összefüggés is semmivé válik. Igen szívesen vettük volna, ha a bevezetés ezeken a helyeken részletesebb és világosabb szövegű lenne.

H. B.

MÁLYUSZ ELEMÉR: A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNY. (Bolyai-akadémia kiadás, 156 oldal.)

Hanotaux, a nagy francia történetíró ismert mondása jut eszünkbe, — A történelem a társadalom emlékezete — mikor Mályusz Elemér könyvét tanulmányozzuk. Nem egyszerű tudományos munka, mely valami kérdést boncolgat, hanem erős hitvallástétel egy olyan eszme mellett, mely nemzetünk mai életében biztos alap. A történettudománynak azt a magasztos feladatát óhajtja véghezni, hogy a mult tanulságain épüljön fel a jelen s ez szolgálja a jövő fejlődését. Különböző tartalmú és rendeltetésű írások sorozatának hihetjük első pillanatra e könyvet, de hamarosan meggyőződhetünk arról, hogy a lélek közössége irányít tovább a felvetődött problémák sorai között. Felfedezzük azonnal a könyv hivatását — írójának lelkes törekvését, hogy mai színtelen világunkban világosságot ébresszen és ráterelje a figyelmet olyan kérdésekre, melyek megoldása immár halaszthatatlan ügye magyar népi közszellemünknek. Neves szerzőnk a bevezető fejezetben bírálóinak felel. — „Vajjon hiszen sáfárokodik-e történetírásunk

azokkal az értékekkel, melyek gondozására vállalkozott? Megfelelkezve a nagy elődök tanításáról, nem szakadt el nagyon az élettől és nem bénítják meg kezdeményező bátorságát a céhbeli munka hagyományai?" — A kérdések súlyosak, mert a történettudomány lényegét és sorsát érintik. A milleneum óta sajátos ellentmondást találunk történeti felfogásunk fejlődésében. Az akkori pozitívista szemlélet — aprólékos, analitikus módszer és a történelmi materializmusra hajló természete mellett — felfogásában a magyar nemzeti génuszt tartotta szem előtt. A századforduló idején megújuló német idealista mozgalom már a pozitívizmus ellenhatása. A szellemtudományi lélektan mestere, Spranger Eduard — a történelmet a kultúra életének nevezi. Így nyomul előtérbe a szellemtörténeti irány, azaz a hangsúly, hogy a szellem többé nem függvénye a társadalmi-gazdasági tényezőknek, hanem alakítója. Nem analízisre, hanem szintézisre, filozófikus egységbefoglalására törekedik a részleteredményeknek. Minden egyes történeti jelenségben, még a művészeti és irodalmi alkotásban is a korszellem megnyilatkozása érzik. A szellemi hatóerők szerint jelölik a korokat: renaissance, barokk, felvilágosodás és a romantika idejének. Ez az „átértékelés“ alkalmassá tette a szellemtörténetet az addigi irányzat megdöntésére. Átvéve annak helyét, napjaink hivatalos történeti felfogását teremtette meg.

Az új történetírás feladata viszont segíteni a kort nagy problémáinak megoldásában. Mályusz apostoli erővel hirdeti, hogy itt egyetlen út a népiségtörténet lehet. Határozott programban fejti ki, miként kell ennek fejlődnie. „Létesüljön egy kutatóintézet az Országos Levéltár mellett a településtörténet tanulmányozására. A többi tudományok, mint a nyelvészet, néprajz, földrajz, régészet is állapítsa meg teendőit, hogy összefoghassuk a néppel foglalkozó tudomány munkáit. A múlttól örökölt intézmények — az akadémia, egyetem, múzeumok — működésének

bírálatában s a jövő feladatainak kijelölésében mintegy kettős tükörben mutatja meg napjainkat. Küzdenek még egymással az uralkodó szellemtörténeti és a feltörekvő népi történeti irány világnézetei. Hitvallást tesz a népi gondolat érvényesülését jelentő új nemzeteszme mellett, elutasítván az elavulttá vált politikai nemzet fogalmát.

Mai társadalmunk belső életébe világít bele, mikor megemlíti, hogy akadémiai tanácsunk összetétele csupa közéleti nagyságokból áll. „Három érsek, egy volt miniszterelnök, Magyarország leggazdagabb főura és két bankvezér foglal helyet benne.“ — Szerzőnk akadémiai pályatételek kitűzését sürgeti a felvidéki, erdélyi és a délvidéki magyar nyelvszigetek és magyar népi tömbök történetének feldolgozására. — „El nem odázható kötelességünk a népi hagyományok, zenei és nyelvi emlékeink megismerése. Ez azonban csak az új szemlélet birtokában, az olasz, német és lengyel történettudomány által régen meghonosított módszer által lehetséges. Ez a nemes munka a fiatal történetészekre vár.“ — Az egyetem reformjában fontos az a mód, miként lehetne az új nemzetfogalmat kialakítani hallgatóink érzés- és gondolatvilágában, hogy a jövő tanárok fiainknak igazi hivatott nevelői lehessenek. Sürgeti az egyetemi oktatás és a tanárképzés reformját, továbbá a tanári réteg hathatósabb megsegítését. — Az akadémia és az egyetem, mint tudományos életünk két pillére között kell elhelyeződniük az új magyarságtudomány többi testvérintézményeinek. Nagy feladatok várnak a Történelmi Társulatra, továbbá a múzeumok, levéltárak, kutatóintézetek mennyi tábora lehetnének a magyarságkutatásnak. — „Kifogytunk az időből, talán a tizenkettedik óra is elmúlt!?! Örök emberi optimizmusunkkal mégis reménykedünk!“

Szellemi meggyőzésre van szükség, ami igen nehéz és fárasztó feladat. Igen sok tanulságot meríthetünk, ha megfigyeljük a környező népek törekvéseit, melyeknél a tiszta tudo-

mányt mellőzve, hamis eszközökkel dolgoznak sokszor céljaik érdekében. Az a sovíniszta elfogultság, mellyel az „allddeutsch“ tárgyalják a magyar história kérdéseit, figyelmeztet minket arra, hogy az ily „tudományos“ tevékenységek mily következményekkel járnak. Kisebb szomszédaink, a csehek, oláhok, tótok történeti felfogása és szándékai sokkal közismertebbek, bár fenyegető művelteket elhallgatni helytelen lenne.

Aki az új magyar történeti szellem e lelkes harcosának és neves tudósának művét megismeri, nemcsak egyik fontos tudományunk életútjának új irányát követheti, hanem ösztönzést nyer arra, hogy a kialakuló új magyar népi közösségben miként munkálkodjék.

Márkosfalvi Orbán István.

FÉJA GÉZA: NAGY VÁLLALKOZÁSOK KORA. (A magyar irodalom története 1867-től napjainkig. Budapest, 1943. Magyar Élet kiadása.)

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy minden kor történelem- és irodalom-szemlélete — éppúgy, mint minden szépirodalmi alkotás — akarva-akaratlanul azoknak az eszmei célkitűzéseknek a hordozója, melyeket az a kor és az a világnézeti irány vallott a magáénak, melybe a történetíró is beletartozott. Manapság azonban kezd feledésbe menni, hogy ez a szinte közhelyszerű tétel *nem normatív igazság*. Tehát *tény* az, hogy a történetíró nem függetlenítheti magát egyéni és közösségi világnézetétől, de nem *cél* és nem *érdem* az, ha nem is akarja magát ettől függetleníteni, vagyis ha nem törekszik általános érvényű és objektív szándékával létrehozott igazságok megállapítására. Korunk értékelő tudatának ezen a ponton történt megzavarodására jellemző és beszédes bizonyosság Féja Géza magyar irodalomtörténete, különösen a befejező kötet: a *Nagy vállalkozások kora*.

A kötet a kiegészéstől napjainkig tekinti át irodalmunk fejlődését. De nem az irodalmi élet történetét adja, nem az írói egyéniségek megértésére

és a művek esztétikai elemzésére törekszik, hanem — mint a könyv bevezetése megjelölésén homályosan megfogalmazza — az író „a magyar tudat sűrítésének szerény szolgálója“ akar lenni. Miut a műből kitéjük, azt jelenti ez, hogy Féja kialakított magában egy képet a magyarságról (egészen szubjektív kép ez, nem kutató munkának, hanem a mindennél többre értékelt megérzésnek köszöni létét) — és most sorra veszi az utolsó nyolcvan év magyar íróit, s mérlegre teszi őket: megfelelnek-e ennek a magyarság-szemléletnek vagy nem. Ha az illető író műveiből megrajzolható társadalmi kép és magyarságlátás többé-kevésbé egybeesik Féja elgondolásával, magasztaló sorokat olvasunk róla, ha ennek nem felel meg, értéktelenségének, működése káros voltának hangoztatását kapjuk.

Az a két fogalom, melybe Féja irodalom-szemléletének szempontjai összesűrítethetők: a magyarság *népi* és *keleti* elgondolása. Értékelő szempontja az, hogy mennyire mer az író e mellett az elgondolás mellett kiállni, vagy ahogy Féja megfogalmazza: mennyi benne az *etikai indulat*. Nagy író az, aki az „úri romlást“ ábrázolja (Tolnai Lajos, Iványi Ödön), vagy „hitet tesz a keleteurópai táj mellett“ (Papp Dániel). A keleti elgondolás, a keleteurópai kultúra hangoztatása különösen Mikszáth regényköltészetének ismertetésében marad bizonyítatlanul. Fájának van egy elképzelése Kelet-Európáról, s ezzel akar olyasmint megmagyarázni, aminek végső forrása csupán a sajátos írói egyéniség. Népi-faji szemléletmódjára jellemző, hogy az asszimilánsokban látja társadalomfejlődésünk megkezdésének az okait. De ha társadalomkritika is van az asszimiláns műveiben (Gozsdu Elek), vagy ha a néphez akar asszimilálódni az író (Tömörkény István), hajlandó megbocsátani nekik. Az asszimilánsoknak jó útlevél a szláv származás — ez beleillik a „keleti“ elgondolásba — de ha német vér is folyik ereikben, s hozzá még nem is a parasztság áll érdeklődésük előterében (Herczeg, Márai). műveik elem-

zése, írói működésük behatóbb ismeretése nélkül is a legjelentéktelenebbek, illetve a legkárosabb hatású írók közé kerülnek.

A népiség, a keletiség, továbbá az etikai indulat végeredményben társadalmi problémák. De nemcsak a regényíróknál, ahol *löbdek között* valóban figyelemre méltó szempont az írónak a magyar társadalommal szemben elfoglalt magatartása, hanem a lírában is csaknem kizárólag a közösségi világnézet érdekli Féját. Ahol mégis nem érvényesítheti magyarázó szempontul az írónak a társadalomhoz való viszonyát (Dömötör János), ott tanúságot tesz fejlett ízléséről is. Mikor viszont átöröklési elemekkel kísérletezik, s nem jut el magukig a művekig — a megértés hiánya jellemzi sorait (Revicezky Gyula). Vers-elemzéseiben vannak újszerű meglátások, de gyakran túlzásokba téved, nem érezzük mondanivalóját eléggé meggyőzőnek: nem megmagyaráz, hanem csak belemagyaráz. (Ilyesmi pl. a keletiség Vajda lírájában.)

Féja szertelenül alanyias szemléletének jellemző megnyilatkozása, hogy a „magyarság egyik legjellegzetesebb történelmi vonásának a hajthatatlan indulatot, az örökké égő dühöt“ tartja. (17, 1.) Hogy Féja lelki világában is milyen nagy szerepet játszik az „indulat“, az különösen Gyulai Pál értékelésében, pontosabban Gyulai működése romboló és káros volta hangsúlyozásában nyilatkozik meg. Ha meglátásaiban olykor sok igazság van is, annyira egyoldalúan csak a rosszat, a tévedést látja Gyulai irodalmi működésében, hogy az igazságra vágyó olvasó még a helyes ítéletek elfogadásában is óvatossá és gyanakvóvá válik: nem esett-e maga Féja is Gyulai állítólagos hibájába, midőn „olykor szellemesen, de mindenestre bővebb okfejtés mellőzésével“ akar a kiegyezés kora „kritikai papájával“ végezni. Majdnem ugyanannyira túllő a célon, mikor a ledöntött Gyulai-bálvány helyébe Kálmány Lajost akarja piedesztálra emelni. Ha Kálmány mint első, de elfelejtett „falu-kutató“ szociográfiai vonatkozásban

nagyot alkotott is — bár épp a modern népköltési gyűjtők szerint gyakran megbízhatatlanná teszi gyűjteményét a „magyar mitológia“ megteremtésére irányuló vágya — mint író, az *irodalomtörténet* kimagasló alakja teljesen értelmetlen beállításban kerül az olvasó elé.

Feltűnő azonban, hogy ezt a *keleti-népi elvet* sem viszi végig következetesen Féja. Az még csak érthető e szempont egyoldalú alkalmazásából, hogy Babits lírájában semmi értéket nem talál, de hogy Szabó Dezsőt is oly kevésre becsüli, hogy csak a fogyatékoságokat látja benne és hogy nem akarja írói működésében épp a népi gondolat útnakeresztőjét vagy legalább is újonnan felvetőjét és nagy propagátorát is észrevenni, az már csak azzal magyarázható, hogy Szabó Dezső megtagadta a kissé már konjunkturális „új népies“ irányt. — Ugyanennek a szempontbeli törésnek az ellenkező pólusa Zilahy Lajos regényeinek a Féja szempontjaiból semmiesetre sem következő nagyraértékelése.

Jellemző a könyvre írójának a keresztyén világfelfogástól való távol-sága is. Magyar egy kiesit annyit is jelent Féja szemében, mint pogány. A „keleti-pogány“ és „tiszántúli-kálvinista“ jelzők pl. Ady értelmezésében csaknem rokonértelmű fogalmakként szerepelnek. Igazi katolikus költőnek is azt látja (Harsányi Lajos), akinek „katolikus himnuszaiba keresztyénség-előtti pogány életünk gyönyörű képei tolnak“. A „keleti mítosz“, a hunn indulat“ emlegetése önkéntelenül is a *Deutsche Christen* jelszavaira emlékezteti az olvasót — noha Féja magyar lényeglátása alig több, mint a ma már Németországban is lassanként divatját múló „germánkodás“ tagadása, ellenpólusa.

A könyv felépítése és stílusa igyekszik írója elveihez alkalmazkodni. A rendszeralkotó mértéktartást nem tartja Féja magyar jellemvonásnak — nos, az ő könyvéből is hiányzik mindaz, amit szerkezet és előadáshelyi rendszerességnek tartunk. A nagyobb egységek előtt (A kiegyezés

kora, A századforduló és az Ady-nemzedék, Ady után) vannak ugyan bevezető lapok, de ezekben meg sem kísérli, hogy rendszerbe foglalja, legalább egységes nézőpontból vizsgálja az egyes korok írói törekvéseit. Stílus tekintetében igyekeznek népies lenni. Ez azonban csak merő külsőségekben és alkalmyszerűen abban nyilatkozik meg, hogy egyes szavak irodalmi-köznyelvi alakja helyett ezek népnyelvi formáját használja (*menő, bévül, hóttig* stb.)

Egészében véve Féja irodalomtörténetének befejező kötete „harcos könyv“. A népi és urbánus irodalom mondva csinált, erőszakolt vitájában a népiek hagyománytudatát akarja gazdagítani, s ennek érdekében nem odaadó megértéssel, hanem eleve elfogultsággal közeledik irodalmi életünknek egy még le nem záródott korszaka felé. Tagadhatatlan, hogy „felfedezések“ is vannak a könyvben: néhány szép és igaz részlet, újszerű, de még bizonyításra szoruló meglátások és megérzések. De ezek a részletek csaknem teljesen elvesznek az egyes íróktól, de még inkább ezek irodalmi alkotásaitól gyakran teljesen eltávoluló elmélkedésekben, Féja keleti és népi világnézetének igazát hangoztató, bőbeszédű fejtegetésekben. De nem is itt van a hiba, hanem Féja történetírói állásfoglalásában. Arról tanúskodik ez a könyv, hogy a módszeresség és az elfogulatlan ítéletekre való törekvés elengedhetetlen követelménye minden irodalomtörténeti kutatásnak. S ha ezt az itt csak negatív formájában érvényesülő igazságot megérzi Féja könyvéből az ol-

vasó, nem olvasta haszon nélkül a könyvet.

Otrokocsi Nagy Gábor.

ERDEI FERENC: MAGYAR TANYÁK. (Athenaeum-kiadás. Budapest, 1942.)

A magyar tanyakérdés egyházi viszonylatban, különösen a hazai protestáns egyházak előtt a szórványkérdés rendezésekor merült fel. Az első világháború utáni időben mint a legégetőbb kérdést tárgyalták ezt egyházi felelős férfiak. Erdei könyve arról győz meg, hogy amennyire majdnem megoldhatatlan kérdése egyházainknak a tanyai lakók lelki gondozása, épen annyira nagy kérdése a tanyakérdés az állami közigazgatásnak is. A magyar tanyavilág minden belső kérdését megmutatja a szerző. Mégis hiányolni merjük alapos és nagyszerű tanulmányából annak az elismerését, hogy a békéscsabai nagy evangélikus centrumból kirajzott tanyavilág munkásságának faluépítő eredményeit vagy nem veszi észre, vagy nem akarja kimondani. Mert, amíg Hódmezővásárhely, vagy Mezőtúr körül a tanyák valóban tanyák maradtak, a békéscsabaiak a tanyákból a maguk erejéből falvakat tudtak elővarázsolni. S mint rendszer is jobb talán ez; legalább is jobbnak látszik annál, mint amit a szerző és vele együtt az állami közigazgatás is elgondolt s aminek az volna a lényege, hogy a városokkal kooperáló, vagy külön városias szelvényben önállósító akció keretében kapcsolják be a magyar tanyarendszert.

G. L.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

2

TARTALOM:

Dezséry László: **Egység és népiség** • Tankó János: **Könyörgés (vers)** •
Debreczeny Lilla: **Felduzzadt irodalom** • Máthé Klára: **Magyar bemutatók
az 1943/44-es évad első felében** • Könyvek és írók (Gönczy Gábor: **Szabó
Lőrinc** — Harsányi István: **„Népi írók”** — Könyvismertetések)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ
FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

GÖNCZY GÁBOR: Szabó Lőrinc	— — — — —	48
HARSÁNYI ISTVÁN: „Népi írók“ (Juhász Géza könyve)	— — — — —	52
TROMBITÁS DEZSŐ: Incze Gábor: Az igazság iránt való engedel-		
messég	— — — — —	56
T. D.: Giertz Bo: Házát kősziklára építette	— — — — —	57
KRING MIKLÓS: Csóka J. Lajos: A magyar tudományosság megszer-		
vezésének kísérletei a XVIII. században	— — — — —	58
BÓKA LÁSZLÓ: Sötér István: A templomrabló	— — — — —	59
TÓTH BÉLA: Berde Mária: A hajnal emberei	— — — — —	60
GÖNCZY GÁBOR: Márai Sándor: Sirály	— — — — —	61
VAJDA ENDRE: Bisztray Gyula: Író és nemzet	— — — — —	63
V. E.: Petrarca daloskönyve	— — — — —	64

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szabolcska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Egység és népiség

Ezen a címen P. Dám Ince O. F. M. írt gondolat-ébresztő tanulmányt az Egység útja c. folyóirat 10 számában. Megkísérlem továbbgondolkodni azon az úton, amelyen ez a tanulmány elindít.

Dám Ince a magyarországi ferences hagyományokhoz híven a keresztény egység gondolata körül kialakult diszkusszióba beleveti a magyar népiség kérdését. „Van-e a népi gondolatnak mondanivalója a keresztény egyházak egységének kérdésében? Meg kell hallgatnia feleleteit politikusnak, nemzetgazdásznak, társadalombölcseletnek, irodalmárnak, művészeknek, nevelőnek, — csak a vallási élet mehetne el mellette büntetlenül?” Rámutat arra, hogy a népi vonatkozású kutatások máris azt mutatják, hogy a „gyakorlati vallásosság számos mozzanatát át kell értékelnünk, a vallásos nevelés módszerét nem egy pontban módosítanunk és tökéletesítenünk“, s hogy a népi gondolat „új oldaláról mutatja be lelkipásztori feladatainkat, elhanyagolt szempontokra világít rá, kérdéseinkben eredeti megfontolásokkal segít dűlőre.“ Ezek a protestáns körökben is felismert tapasztalatok indokoltan arra vezetnek, hogy feltegyük a kérdést: a népi tényezők nem lehetnek-e többek azok, amelyek az egység irányában „a kölesönös hangolódáshoz“ alapot nyújthatnak?

A kérdés maga végtelenül kényes, hiszen az igazán *problematikus*, hogy lehet-e a keresztény egység jellegzetesen hitbéli-egyházi-vallásos vonatkozásai közé belevinnünk ezt az *idegen szempontot*. Kérdés, hogy szabad-e ebbe az egész világkereszténységet érdeklő és végül is egészen Isten kegyelmétől, azon belül pedig a világkereszténység elmélyült hitéletétől függő kérdésbe a népi szempontot belevinni, — *különösen olyan reménységgel, hogy ez megoldáshoz segíthet, ugyanakkor, amikor azok a bizonyos hitbéli-egyházi-vallásos szempontok nem juttatnak bennünket dűlőre?* Mindezekért jó lesz, ha nagyon fegyelmezetten beszélgetünk a népiség és egység kérdéseiről, mert különben végzetesen félreérthetnek bennünket, hiszen már most is tele van a magyarság olyan gondolatokkal, hogy a keresztény egységet a magyar nemzet érdekében, s a nemzeti egység munkálása miatt kell megcsinálnunk, sőt olyan gondolatai is vannak, hogy az igazi magyarságban való elmélyedésünk mintegy magától fogja létrehozni a vallási egységet, vagy legalábbis a felekezeti békeséget. A keresztény egységből persze lehetne a magyar nemzetnek is bizonyos üdvös haszna, a keresztény egységet azonban egyáltalán nem a nemzet kívánságára kell munkálnunk, hanem egyenesen Jézus Krisztus parancsára az egyház és a világkereszténység „érdekében“, függetlenül a minden világi vonatkozástól. *A keresztény egység kérdése ilyen elvilágiasításának, vagy nacionalizálásának veszélyét* Dám Ince nem tárja fel, maga is érzi azonban, hogy a

„népiség és egység“ kérdése feltétlenül szűk látószögbe, t. i. egyedül a magyar népre vonatkozó belátásaink szögébe kerül, („Nem minden nép természetét tartjuk szem előtt, beérjük magyar népünk vallási egyesítésének alapvetésével és magyar viszonylatban kiélezett gyakorlati ellentétek egyenlítésével“), s így persze csak szűk területen érvényes eredményeket hozhat. Ha azonban ezt a veszélyt szem előtt tartjuk, másrészt csak annyi eredményt várunk, amennyi a világkereszténység egysége kérdésének a magyar viszonylatokra szűkítése után várható, akkor — ilyen józanul és fegyelmezetten — nagyon is érdemes, sőt kötelességünk ilyen irányú kutatásokat végezni.

*

Mik legyenek azonban ennek a kutatásnak alapkérdései? Mert az nyilvánvaló, hogy rosszul feltett kérdésekkel semmire sem jutunk.

1. Dám Ince bizonyos tekintetben úttörő tanulmánya megkísérli megkeresni ezeket az alapkérdéseket. Elsőnek is megkísérli megállapítani azt, mi a magyarság életszemléletének az az alapmagatartása, amiből vallásos életének természetét is meg lehet érteni. Úgy találja, hogy ezt a magatartást elsősorban „az elvekhez való hűség és a meggyőződésért hozott áldozat bélyegzi meg.“ Ez végeredményben bizonyos népi bölcsesség erénye, mit „közmondásainak meglepő mélysége és megoldást nyújtó tisztánlátása, s egész egyéniségét átfogó vallásétkölcsei meggyőződése“ bizonyít. Ez bizonyos optimizmust és az élet ezer veszélyei közötti biztonságot ad számára, s „az, ami népünk magatartásában lassúság, megfontoltság, zárkózottság, annyit emlegetett ridegség és hallgatagság, mind ebből az elveket vizsgáló, egyéni szeszélyektől független szempontok szerint ítélő és határozó fegyelemből fakad.“ E magatartás miatt lett a magyar az elnyomatás időszakaiban (Prohászka Lajos szerint) bujdosó inkább, de nem robbantott. „Félreállt, de elvei még itt is kísérték s hitet öntöttek belé.“ Ebből a magatartásból kell megérteni Dám Ince szerint a magyarság és kereszténység viszonyát.

Elutasítja azt a divatos felfogást, mely „a magyarság lelki színvonalát bizonyos életmáterializmus ketrecébe akarná zárni“. Ez bizonyára a magyar jellemnek abból a félreértéséből táplálkozik, mintha a misztikai lendületre és élményeinek fesztelen nyilvánítására csakugyan nehézkes, szinte alkalmatlan lelkipvilágból szükségképpen a tarisznyahit, vagy az eszménytelen ridegség következne. Pedig az érzelmi életnek ez a tompítása, az irracionális elemnek ez a hideg racionalizálása a legbiztosabb karakterológiai jele népünk tárgyilagos szemléletének, csak elvekre építő életfelfogásának és az igazság előtt mindig meghódolni kész bölcsességének. Zárkózottsága nem zárja ki a gazdag belső életet, ridegsége az érzelmek hullámozását és az átélés mélységeit. Megállapítja ezek alapján, hogy „a kereszténység és magyarság egymáshoz termett, egymásnak megfelelő, nemes és termékeny közösség“. S levonja a

következtetést: „Nem hitetlen a mi népünk, csak vallási és társadalmi nevelésében elkövetett hibáinkat sýnyli.“

Ezután különösen két kérdést vizsgál, melyeket a kereszténység alapvetően lényeges tényezőjének tart, s ezekkel szemben vizsgálja a magyar magatartást. Az első kérdése; „mit mond a magyar természet a tekintélyvallás problémájához“? Megállapítja, hogy „a keresztény vallás tekintélyvallásként jelent meg térítésünk idején“, s a „magyar nép politikai szervezete és alkotmányos fejlődése mind a vezetés, mind a törvényhozás vonalán a tekintély elvén nyugodott“. „Csak ebből értjük meg, miért tudott oly bensőségesen bekapcsolódni a középkori kereszténység szakrális vonatkozásoktól áthatott királysági eszméjébe, s építette ki egyházi és világi előljáróságát oly századokat álló szilárdással.“ Ezek alapján erre a kérdésre pozitív választ ad. „A tekintélyvallás és társadalom nincs a magyar nép jelleme ellen.“ Másik kérdése: *kultusz vagy purizmus között melyiket választja a magyarság?* Megállapítja, hogy a magyarság népi jellemében alapvető szerepe van a kultuszos vallásosságnak, s ezt főleg azzal támasztja alá, hogy a magyar nép tulajdonképpen maga alakította ki népi ájtatosságát. Liturgiai tekintetben, a szentek kultuszát illetően, kegyhelyek, kegyszerek változatos kialakításában, a magyar népnek olyan kezdeményező szerepe volt, mint más népeknek, melyek „nagyobb szerepet játszanak ezek kialakításában, mint az egyház maga“. „Tehát a nép jelentkezik itt kultuszos igénnyel, nem a papság s a hivatalos egyház kényszerít népünkre lelkére nem szabott kereteket.“ „Népünk jellemétől tehát nem idegen a kereszténység formavilága sem.“

Amint látjuk, Dám Ince tanulmánya inkább apologetikus ízű, s arra törekszik, hogy bizonyítsa, miszerint a magyar nép alkalmas a kereszténységre. Az egység kérdésével ez a gondolatmenet csak annyiban kapcsolódik, hogy mindezt Dám Ince „a kereszténység egység lélektani alapvetésének“ tartja.

Magunk részéről merőben *bátortalan kérdésnek* tartjuk ezt a kérdést: alkalmas-e a magyarság a kereszténységre? Hogy is kételkedhetnénk ebben? Hiszen Jézus Krisztusban Isten minden nép számára, — az ember számára — nyilatkoztatta ki magát! Ha Jézus Krisztus által valaki is a földön megismerheti Istent, akkor a magyar embernek is nyitva áll ugyanez. Alkalmassá pedig a kereszténységre maga Isten tesz minket. A Szentlélek útján, kegyelemből. Ha ezt a kérdést mégis valahol felteszik, akkor csakis mindig abból a tévedésből teszik, hogy *a kereszténységet össze-
tévésztik a mai felekezetek által képviselt vallásossággal.* Hogy ez az eset Dám Ince tanulmányában is, annak az a bizonyítéka, hogy egyáltalán nem a kereszténység lényeges és mindentől megkülönböztető kérdéseit veti fel, hogy megvizsgálja, a magyarság meg tud-e birkózni velük, hanem *jellegetesen katolikus kérdéseket*, melyek csak a külsőt, vagy legalább is nem a legközpontibb belsőt érintik.

Dám Ince azt kérdezi: 1. alkalmas-e a magyarság egy

tekintélyvallás elfogadására, 2. tud-e kultuszos vallásban élni? Ez a két kérdés szerintünk *nem megkülönböztetően* keresztyén kérdés, hiszen minden vallás valahogy tekintélyvallás és kultuszos. Ebben a kettőben jelölni meg a keresztyénység főkérdéseit, s ezeket állítani be úgy, hogy a velük szemben megfigyelhető magyar magatartás bizonyíték a magyarságnak a keresztyénységre való alkalmassága mellett, szerintünk indokolatlan, sőt majdnem önkényes. A keresztyénységnek, mint minden vallásnak természetéhez tartozik a tekintély és a kultusz, de csak ezt vizsgálva semmivel sem tudunk meg többet, minthogy a magyarság alkalmas a vallásosságra általában. *Mindenféle vallásosságra*. Ha a magyarságnak a keresztyénységgel szembeni alkalmasságának kérdéseit vizsgáljuk, akkor meg kell keresni a keresztyénységnek azokat a legbensőbb és leglényegesebb kérdéseit, melyek megkülönböztetik minden más vallástól. Ha ezekkel szemben pozitív választ ad a magyarság, *akkor* mondhatjuk, hogy alkalmas a keresztyénységre.

Egy ilyen lélektani vizsgálat eredményét aztán alapkutatásnak tarthatjuk az egység népi alapjai felderítésére.

Már csak azért is fontos, hogy *a keresztyénység lényegét és alapjait* keressük kérdéseinkben, mert *csak így kerülhető el kérdésfeltevésünk felekezeti egyoldalúsága*. Dám Ince ezt nem tudta elkerülni, sőt olyan vaskos tévedés alapján dolgozik, ami kátyuba viszi kutatásait. Ő ugyanis úgy szeretné hasznosítani fenti lélektani vizsgálódásait az egység érdekében, hogy a kérdéstevésben saját maga által is felismert felekezeti egyoldalúságát a következőkkel indokolja: „Hogy a katolikus vallásosság tünetei kerültek védelmünkbe minduntalan, annak az a magyarázata, hogy a protestántizmus bizonyos értelemben vett szűkítése a gyakorlati katolikus életszemléletnek, s ha a katolikus álláspontot igazoltuk, a népléleknek is szélesebb peremén jártunk. Azokban a kérdésekben pedig, amelyek elválasztanak, ép a katolikus nézetnek népünk lelkéhez való hangolásával egyengetjük az egység útját.” Ezek szerint a protestántizmus mintegy belefér a katolicizmusba, annak emez mintegy része. Ez súlyos tévedés. *A protestántizmus nem a katolicizmus kivonata*, amit vizsgálni lehetne úgy, hogy a katolicizmust vizsgáljuk, s arra gondolunk, hogy ezzel benne foglaltan mintegy beszéltünk a protestántizmusról is. A katolicizmus és protestántizmus viszonya itt most nem tárgyalható, de annyit mondhatunk, hogy az semmiképen sem vehető szemügyre ilyen leegyszerűsített tétel alapján.

Azt pedig mindenestül járhatatlan útnak tartjuk, hogy azokon a területeken, ahol a minket elválasztó kérdések tűnnek fel, igazítson útba minket „a nép lelkéhez való hangolódás”. Ezt még olyan formában sem fogadjuk el, hogy a katolikus nézetnek a nép lelkéhez való hangolása egyszersmind a protestántizmus felé közeledést jelentene. Hogy lehetne ezt a javaslatot érteni? *Hiszen akkor mi nem a keresztyén egységben találkoznánk, hanem a magyar népiségben!* Ebben az esetben azonban a népiség gondolata tett volna szolgálatot a keresztyén egységnek, hanem

fordítva, a keresztény egységretörékvés gyűjtene bennünket össze a népiségben. Ez magában véve örvendetes volna. De milyen ára lenne? Az, amit Dám Ince tanulmánya bevezetőjében elutasított: „A magyarság oly mértékben olvasztaná magába a kereszténységet, hogy teljesen rányomná a maga faji bélyegét, s minden vonatkozásban lefoglalná, s *magyarrá tenné azt, ami népünknek megfelel, a többit pedig mellőzné*”; — ez pedig a faji vallás útja! *Igy értsük meg*, milyen nagyon komoly veszedelem az, amit bevezetőben igyekeztem felmutatni: így nacionalizálódhatik, világiasodhatik el a kereszténység egyik leglényegesebb belső ügye, az „ut omnes unum sint” krisztusi követelés. Ezért kell nagyon fegyelmezetten gondolkoznunk és kutatnunk a népiség és egység viszonyait. S ezért járhatatlan az az út, amit Dám Ince, — ugyan elsősorban a katolikus kutatásnak ajánl: „Legjobb hitem szerint ez akkor sikerül (l. fenti idézet), ha a magyar lélek tárgyilagos jellemzéséből indulunk a problémák felé, s nem a katolikus álláspontot olvassuk a magyar lélekbe.”

*

2. Mindezen veszedelmeket látva *a magunk részéről* a kutatás számára a következő megfontolásokat ajánljuk:

Meg kell keresnünk az egész magyarországi kereszténység (minden felekezet) számára kielégítő módon azt, mi a kereszténység lényege? Nézetünk szerint semmiképen sem az, hogy a kereszténység tekintélyvallás, s az sem, hogy kultuszos vallás. *A kereszténység Krisztus-vallás. Ha tehát azt akarjuk kérdezni, hogyan viselkedik a magyarság a kereszténységgel szemben, akkor azt kell kérdeznünk, hogyan viselkedik Jézus Krisztussal szemben?*

Ilyenformán ezek a fontos, sőt égető kérdések állanak a Dám Ince részéről is kidolgozásra ajánlott ethnographia pastoralis előtt:

a) *Hogyan áll a magyar nép Istennek a Jézus Krisztus által megszólaltatott bűnbánatra indító Igéje előtt?* Vizsgálni kellene a magyar néplelket olyan szempontból, hogyan felel a kereszténység prófétai igehirdetésére? Ezzel kapcsolatban elsősorban azt kellene vizsgálni, hogyan teljesítették a magyarországi kereszténység képviselői vagyis a magyar egyházak azt a kötelességüket, hogy a népet Isten előtti leborulásra, bűnbánatra, magabaszállásra, vezeklésre, istenfélelemre hívják és neveljék. Ilyen szempontból kellene elbírálni a magyar egyháztörténetet, s a jelenlegi egyházi munkánkat. Meg kellene állapítani, az egyházak ilyenirányú helytállása tekintetbevételével, a magyar nép lelki magatartásának törvényszerűségeit. Vizsgálni kellene ilyen szempontból a kollektív vallásos-kultuszt és az egyéni ájtatosságot is. Sőt, vizsgálni kellene a magyar irodalom, művészet megnyilatkozásait is, mert kétségtelen, hogy ebben a tekintetben Balassa, Arany, Ady, Ajtósi-Dürer, Kodály, stb. épen olyan lényegbevágóan felvilágosítanak, mint a néplelekkel foglalkozó tudományok.

b) *Hogyan fogadja a magyar néplelek az Evangéliumot?* Vagyis vizsgálni kellene azt, érti-e, s éli-e a magyar ember a

Krisztus-vallást úgy, amint azt értenie, élnie kellene? Ismeri-e a bűnbocsánatot, a lelki békességet, tud-e a kegyelemből élni? A kegyelmi élet vizsgálata persze sokkal mélyebb vizsgálódásokat kíván, minthogy figyelembe vesszük egyszerűen a szentségekkel való élés, vagy gyakorlati ájtatosság sok népies megnyilvánulását. El kellene mélyedni a magyar lélek benső világában, s vizsgálni azt, mit jelent számára Krisztus áldozata, tud-e a magyar ember a maga megváltottságáról. Itt is történeti és kulturális vizsgálódások egészíthetnék ki a vizsgálódást, s feltétlenül figyelembe kell venni azt, hogy az egyházak hűek voltak-e ahhoz a megbízatásukhoz, hogy az Evangéliumot hirdessék a magyar népnek?

c) *Alkalmas-e a magyar nép a Krisztus-követésre?* Ilyen kérdés alapján kellene vizsgálni a magyar nép gyakorlati vallásosságát, azt a bizonyos népi ájtatosságot, amit Dám Ince egyszerűen fel tud fedezni a búcsújáróhelyek, szentek és kegyzserek használatában. A magyar ember életformájában, elveiben, élet-szemléletében, világnézetében, erkölcsi életében, közösségi és magánélete folytatásában meglátszik-e a Krisztus-követés stigmája? Itt is tekintetbe kellene venni az egyházak hűségét hivatásukhoz. Mert természetesen a tanítvány nem sokkal lehet különb mesterénél.

d) Mint utolsót, de nem a legérdektelenebbet ajánlom azt a kérdést, *van-e a magyarságnak olyan gyakorlati vallásossága, ami jellegzetesen magyarnak mondható?* Vagyis vizsgálni kellene az etnikumig eljutott kereszténységet.

Ha ezekre a kérdésekre igennel tudunk válaszolni, akkor mondható ki az alaptétel, vagy ha tetszik a lélektani vizsgálat alaperedménye: mennyiben alkalmas a magyar néplelek a kereszténység befogadására?

Biztosra veszem, hogy a katolikus kutató-testvérek nem fogják önkényesnek találni ezeket a kérdéseinket, hiszen ezek a kereszténység lényegét, nézetünk szerint, valóban kimerítik. Bár csak így volna! Ez t. i. egyet jelentene azzal, hogy a magyar kereszténység egyetért a kereszténység alapvető kérdéseiben! Így pedig a magyar nép vizsgálata, mondjuk a népi gondolat előtérbe kerülése az egyház életében elősegítené az egyházak egyetértésének, békéjének, egy csudálatos jövőt illetően pedig talán egységének munkálását.

*

3. Mert most még ez lenne a harmadik kérdésünk: *Miben szolgálhatja a népiség az egység ügyét?*

A néplelek-kutatás, nézetem szerint, legalábbis addig, amíg igen mély rétegekig le nem jutunk benne, sok vigasztalót nem fog hozni az egységben reménykedő magyar keresztény számára. Épen itt, a népies kultuszban látható meg ugyanis az a hatalmas különbség, amely magyar keresztények között a felekezeti nevelés folyományaképpen fennáll. Megnézi azt, hogyan él, mit hisz, hogyan végzi ájtatosságát a népi katolikus és protestáns ember, —

még vigasztalanabb jelenség, mint megnézni a katolikus és a protestáns teológiát, vagy hitvallásokat. És épen ez az etnikumig leereszkedett katolicizmus és protestántizmus jelenti azokat a szélsőségeket amelyek a két tábort szinte áthidalhatatlanul elszakítják egymástól. (V. ö. pl. mit tanít a római katolikus teológia a szentek tiszteletéről, s hogyan valósul meg az egyszerű hívő életében pl. a Kaszap-kultusz.) És épen ezen, a népi szintig eljutott kereszténységen képzelhető el legnehezebben a változás. Aki a néplelket, néprajzot valamennyire is ismeri, egyetért velem abban, hogy épen az ilyen népi beidegzettségű jelenségeken a legnehezebb változtatni. A katolicizmus a tanúja, mennyire nehéz a pogány magyarság képzeletvilágát, hiedelmeit, babonáit kiszorítani a kereszténységgel. A protestántizmus pedig annak tanúja, mennyire visszajárnak protestáns körökbe is azok a katolikus jelenségek, amelyek ellen pedig a reformáció megszületett. A magyar kereszténység még ma is honfoglaláskorabeli vallásos jelenségekkel küszködik, vagy kötött kompromisszumokat (v. ö. népszokások és keresztény vallásos jelenségek ötvöződését). *A katolicizmus mindenestre épen a fenti okokból sokkal etnografikusabb jelenség, mint a protestántizmus, s önmaga megértéséhez sokkal inkább szükséges van arra, hogy megfigyelje a nép alkotó munkáját valóságossága kialakításában, mint a protestántizmusnak.* (De ez már új probléma, s nem tartozik ide.)

A népi gondolatnak, s általában a népi magyarság lelki fel-derítésének legnagyobb haszna a keresztény egység munkálása közben, hitem szerint, épen abban volna, hogy *rátalálnánk*, mi a magyar kereszténység misszióban felelősei azokra *a közös feladatainkra, amelyek kiáltó módon hívnak mindannyiunkat a magyar nép evangélizálására.* A magyar néppel való tudományos, szerető, komoly foglalkozás tenné nagyon is nyilvánvalóvá mindannyiunk számára azt, hogy mire is való az egyház az emberek életében, a magyarság életében. A magyar ember lelkének mélységeit ismerve esnénk csak igazán kétségbe a saját szolgálatunk esendő voltán, ítélnénk halálra minden felekezetieskedést, s mindazt a „magas-egyházi“, vagy „hivatalosegyházi“, vagy „főpapi“, vagy Isten tudja milyen gátlásainkat, és megrögzött ellenséges állásfoglalásainkat, nyilatkozatainkat, cikkeinket szégyenkezve eldobálnánk, az egyetlen, élethálál-komolyságú megbízatásunk hűségesebb betöltéséért, melyet Isten abban jelölt meg, hogy térítsük meg a magyar népet! A népi gondolat, vagyis a magyar népünkért mindnyájunkat szorongató égő szerelem tüzeiben, azt hiszem, mindannyian mindenféle hitvallásos, egyházas, öntudatosan felekezeties szerepünket feláldoznánk ezért az egyért: a misszióért a saját népünk körében! Azért, hogy lélektől-lélekig eljuttassuk Jézus Krisztus Evangéliumát, amely által van az embernek új élete, békessége, bűnbocsánata és üdvössége a magyarnak is...

A népi gondolat a magyar nép üdvösségéért való szorongásra indíthat minket! És ebben látom a „népiség“ és „egység“ két bővös szavának benső, lélekszerinti kapcsolatát!

Dezséry László

Könyörgés

Uram, az ostorodat ismerem:
a kórházágyon zsoltárt vert belőlem;
görnyesztett már kereszted százszor,
s míg földre szegzett homlokomból
a vérverejték csorgott:
virágok friss lelkével összerosolyogtam;
s ha tiszta, mély örömnék
kristály borával olykor megittattál:
jóságodat a rímek ék-kövével
próbáltam rakni fel a csillagokra.

Uram, hát el ne hagyj soha!
Kínozz örökké, égess az örömmel,
hogy a közönynek szürke, jéghideg
halálos karja el ne érjen;
örök adventnek fénylő ihletében
csodáidat naponta várjam
és higgyek benne üdvöt vágyó hittel;
maradjak gyermek, aki még
a létezésnek minden apró dolgait is
úgy issza, mint a zengő, boldog titkot.
Uram, a végtelenség pünkösöd-lelkét:
az ujjongás azúrló tiszta hamvát
le ne töröld szívem faláról.
Uram, a lázat el ne éged
és ki ne oltsd lelkemből percre sem
az ihletés e teremő tüzét:
a lázat, ez egyetlen örökségem.

Akkor tudom, hogy elhagytál,
ha mindezt tőlem elveszed,
a szárnyam akkor sárba hull
és nem költő, — halott leszek...

T a n k a J á n o s .

Felduzzadt irodalom

Ha irodalmunk legújabb furesaságait, különös divatját, fel- és letűnő jelszavait vizsgáljuk: meglepő eredményre jutunk. Azt tapasztaljuk, hogy irodalmunk felduzzadt, pontosabban, mesterségesen felduzzasztott irodalom. Valóban, ami a térfogatát illeti: elsőrangú. Akár súly, akár hosszúsági mértékre gondoljunk: kilókra vagy méterekre, — mindkettőre nézve megállja helyét. Milyen a tartalma? Nem fontos, csak a mérete. Ettől függ a siker, s kell-e ennél több? Ennek az istenségnek áldoz ma író, kiadó és közönség. A siker vágya természetes ösztön, minden egészséges irodalomnak velejárója, nem kárhoztatható. De az a fajtája, mely az értéket háttérbe szorítja a külsőség kedvéért: beteges, ferde hajlam, s mostanában legtöbbszörre ilyenekkel találkozunk. Hol vagyunk ma a horatiusi elvtől: az irodalmi munka magányos erjedési folyamatától, hosszú érési idejétől, mely tisztán, kiforrva vitte a művet olvasója elé! Ellenvetésként lehetne felhozni: más idők voltak. Az élet tempója meggyorsult, többet élünk kevesebb idő alatt, mint elődeink, s ez az irodalomban is érvényes. Igaz, de a gyorsaság nivóleszállításhoz vezet. Vagy ez nem fontos? Idejét múlt követelmény? Úgy látszik, mert a mai irodalomban csak a minél nagyobb, minél több jelszava érvényesül: a térfogat és számbeli növekedés... Ma állítólag sokat olvasnak az emberek, s így az írás felduzzadása közszükséglet. Ez azonban ebben a formában nem igaz, csak blöff, szemfényvesztés. Többet nem olvasnak, legfeljebb több könyvet vásárolnak. Azok t. i., akiket a mai konjunktúra pénzhez juttatott. S ez még dicsérendő dolog részükről, — ha nem kultúrénységéből, művelődési vágyból, nem azért, hogy olvassanak, csak sznobságból vagy pénzbefektetésből teszik is. A könyv-ipar és kereskedelem jól jár általa, — de hogy az irodalom is? — ez már kétséges. Itt más szempontok irányadók, a túlméretezett növekedés csak hátrányos.

Miben áll a felduzzadás? Ha végignézzük a könyvkereskedések kirakatait, vagy akár az olvasók kezében látott könyveket: meghökkenünk. Mi az? Könyvek híznak, — olvasók soványodnak. Valahogy így van, mert a mai könyvek átlagos vastagsága hat-hét centiméter. Azt az írásmennyiséget, amit ezelőtt két-három kötetben adtak ki, ma *egy* vaskos, jól táplált kötetbe foglalják. mindegy ki írja, milyen a tartalma, csak terebélyes legyen. Hóbortos divat! Az átlagolvasó két kézzel kap utána, s író és kiadó készséggel kiszolgálja ebbeli vágyát. Nem az író irányít, ő az irányított. Szolgai alázat ez a hétszáz—nyolesszáz oldalas könyv előtt, a könnyű siker érdekében. Valóban óriási teljesítmény ez az oldal-szám, meg kell előtte hajolnunk! A meghajlás odáig megy, hogy az eredetileg soványabb könyvet a végén üres lapokkal bélelik, kitömik papírral zörgő esontjait, hogy kövérebbet mutasson. Vagy a kevesebb oldalszámú regény háta mögé novellákat illesztnek,

ugyancsak tömösi célzattal. S a vattázás sikerül, a gyanútlan olvasó elfogadja. Mindez háborúban, papírhány idején történik.

A felduzzadt irodalom másik tényezője a számbeli gyarapodás. „Sok, minél több legyen a megjelent könyv, el lehet adni a legkülönbözőbb tartalmúakat, jót, rosszat egyaránt. Természetesen legkelendőbb az érdekes meséjű, könnyű stílusú regény, némi irodalmi mázzal bevonva, hogy az igényességnek is elég tétesség!” Hangzik a kiadói elv. Nosza megindul erre a lavina. Írók nőnek ki a földből máról-holnapra, minden két-három hónapban új névvel találkozunk férfi és női oldalon egyképpen, s mindjárt könyvalakban és kiadói jelzéssel. Ügyességük, szaporaságuk határtalan: gombatenyészet. Iszonyú túlekedés folyik itt a mélyben. Nem a lélekében, csak a törtetés és érvényesülés erjesztő homályában. Aki lassúbb fejlődésű; finomabb eszközökkel dolgozik; pepecselőbb, körültekintőbb, vagy pláne kevesebbet ír: lemarad. De ilyen kevés van. Annyira magashőfokú a törtetés láza, hogy még a másfajta beállítottságú író is magával ragadja. Sokat és gyorsan ír mindenki. Az irodalom órája siet. Vajjon kijavítható-e? Kétséges. Az élet irama lélekzetelállítóan gyors, s az irodalom csak követi a tempót. Annyira rohant az életmenet, hogy mire kimondjuk egy korszak nevét, már újabb kezdődik. Új jelszó, új fordulat vág mellbe. Az idő irodalmunk kerekeit oly gyors ritmusban forgatja, hogy természetellenes szaporulatot idéz elő. A túltermelést sokan és sok oldalról megvitatták már, én ezzel a pár sorral csak a mechanizmusára akartam rávilágítani, tekintet nélkül tartalmára. Mint a felduzzadt irodalom egyik eszközét emeltem ki.

A megnövekedett szapora írás másik velejárója új kiadóvállalatok tömeges jelentkezése. Nemcsak írók szaporodnak gyorsan, hanem kiadók is. Egyik a másiknak oka és következménye. Az üzleti élelmesség, úgy látszik, megtalálja számítását a szaporaságban. A tömegtermelést mohó habzsolással fogyasztja az olvasó. Az író? Ó csak engedelmes eszköze az irodalom gépi nagyüzemének, szinte csak egy gombja, kereke, fogantyúja. Az írás technikája ma már tökéletes, játszva elsajátítható, csak jó szem és fül kell hozzá, körültekintő, másoló értelem — és kész az író. Ezt a gépesített írókat használja fel saját céljaira a kiadói élelmesség. Minden új könyvön más kiadó nevét olvashatjuk. Nem tudjuk, kik és minő érdekeltségek rejtőznek a hangzatos nevek alatt, de annyi bizonyos, — sokan vannak. A régi, ismeretes nagy kiadókon kívül ilyen nevekkal találkozunk: Béta, Bibliotheca, Gamma, Griff, Hajnal, Írás, Pharos, Pintér Jenőné, Ruszkabányai stb. Mind nem lehet felsorolni, tekintettel arra, hogy az utolsó öt percben is keletkezettek újabbak. Van közöttük többéves multra visszatekintő, tiszteletreméltó szándékú is, — a többség azonban frissen mázolt.

A térfogatban és mennyiségben megnövekedett irodalmat divatos ma híg és műrostos jelzővel illetni. Valóban találó mind a két kifejezés. Értékei felöntve áznak valami gyanús, híg folyadékban. Roppant erőkifejtésre, magasfokú irodalmi erkölcsre van

szüksége az értéknek, hogy megmaradjon keménynek, szilárd hal-mazállapotúnak ebben a felöntésben. Sajnos, sokszor elbukik ebben a küzdelemben. Műroston is helyettesíti szövetének szálait, az bizonyos. De hogy mindezért csak a nőirodalom volna felelős, mint vádolóí hirdetik? Legyünk őszinték is igazságosak: mind a két oldalon van hiba is, érték is. Hígulás és műrostos alkat nemcsak a nőirodalom ismertetőjele, s nemcsak ennek térfoglalása idézte elő. Szaporaság, mohóság, ízléstelenség, törtetés, könnyű siker láza a mai irodalomnak általános tünete.

Az irodalom divatos furcsaságai között van komolyabb értékű is, — megkülönböztetésképpen hagytam utoljára. Ilyen a közelmúlt elfelejtett írónak ébresztése, átértékelése. Sajnos, a mai felületes irodalmi szemléletben ez a jószándékú, komoly törekvés is csak divat marad. Nincs a köztudatba mélyen lebocsátott gyökérzete, csak a felszínhez tapad. Így divatos ma emlegetni Tolnait, Justot, Tömörkényt, Ambrust, Krúdyt, Peteleit. Nem hiszem, hogy feltámasztójukon, s néhány írón kívül olvasná is őket valaki, pedig egy-két munkájukat ki is adták újabban. Az olvasóközönség tudomást sem vesz róluk. Mégis legalább ebben a divatban van valami dicséretes törekvés a felduzzadt irodalmat komoly irányba terelni.

Feltehető, hogy a háborús konjunktúra után ez az irodalom összeesik, mint a felfujt hólyag. Nem kár érte. De az egyetemes magyar irodalom mást érdemel. Kívánjuk, hogy a szellem, melyet könnyelműen elűzött, meg ne bosszulja magát rajta. Térjen vissza hozzá kegyelmesen, hogy az az irodalom, mely a múltban annyi értéket adott a magyarságnak — teljesíthesse továbbra is kötelességét az *igazi* kultúra nevében.

Debreczeny Lilla

Ravasz László mondta:

A béketárgyalások döntő határozatai egyetemes érzésekből, indulatokból, alapmeggyőződésekből, egyszóval a tömeglélek pillanatnyi adottságából fognak megszületni sokkal inkább, mint előre kitervelt, finoman lemért politikai tantételekből. Rendkívüli fontosságú tehát, egyenesen döntő egy nemzet életsorsában: mi róla a közbenyomás a békét meghatározó nemzetek gondolkozásában. És ha még ez a felfogás kedvezőtlen, igaztalan, sőt egyenest hazug volna is, még mindig van remény a helyes megítéltetésre, ha a béketárgyalások levegőjét a keresztyénség örökkévaló igazságai és követelményei határozzák meg. A legtöbb háborús nép mélyen átérzi és belső meggyőződéssel vallja, hogy örökre vége lesz az emberi művelődésnek és nem lehet feltartóztatni az emberi méltóság tönkretételét, a humánnum elárulását, ha a béketárgyalások szellemét nem a keresztyén etika igazságai és követelményei szabják meg.

(Református Élet, 1943. nov. 6.)

Magyar bemutatók az 1943–44-es színházi évad első felében

A színházi év első fele karácsony után telik le: ami addig sikert aratott vagy megbukott, megbízható félmjelzése a szezon jó vagy rossz voltának. A mai nagy és erősen látszólagos, nem minőségre, hanem mennyiségre dolgozó színházi konjunktúrában nem igen van kilátás arra, hogy sok darabot mutassanak még be ebben az évadban. Sajnos, igazat mondott az a szerző, aki, a színház igazgatójának sóhajára, hogy megbukott a darabja, azzal felelt, hogy „*valóban megbukott, de a közönség erre majd csak a 200. előadás után fog rájönni*“. Gyakran még akkor sem, (tesszük hozzá mi) — mert a közönségnek körülbelül mindegy, hogy mit játszanak. Legföllebb két követelménye van ma a közönségnek a színházzal szemben: vagy olyan darabot játszanak, amely meséjének és romantikájának bájával, a díszletek gazdagságával és a színészek nagy-szerűségével feledtetni tudja a ma szenvedését (erre példa napjainkban a „*Kaméliás hölgy*“ példátlan sikere) — vagy olyat, amely aktualitásánál fogva megragadja és megengedi neki, hogy állást foglaljon kínzó és megoldhatatlan problémáival, sérelmeivel szemben. Erre az utóbbira jó példa az idei szezon kétségtelenül legérdekesebb és legkimagaslóbb drámája:

Zilahy Lajos „*Fatornyok*“ című műve. *A Nemzeti Színház Kamaraszínháza*, amely az utóbbi hónapokban a legjobb pesti előadásokkal szolgált és igen magas színvonalon mozgott, a *Tartuffe* sikere után hozta színre a Zilahy-darabot. Zilahy Lajos azok közé a szerzők közé tartozik, akiknek minden művében a jellel való eleven kapcsolat mindig elsőrangú helyet kér és kap. Csalhatatlan érzéke van ennek az írónak a helyes pillanat iránt, amelyben ki kell mondania, vagy el kell hallgatnia valamit. Amikor a közönség tudatába már annyira belement egy-egy probléma, hogy ma szinte éget, akkor jön az író és kimondja azt, amit mindenki tud, de senki sem mert magának bevallani, másoknak pedig még kevésbé, — és jó a kirobbanó siker, — mert minek tapsolnánk szívesebben, mint saját elnyomott sóhajaink hangosságáválnak?! Zilahy ilyen szempontból legaktuálisabb írónk: most ezzel a disszimuláció és asszimiláció kérdését felvető darabbal is rátapintott a közönség vérző és fájó pontjára. Finom írói eszközökkel nyúl a sebhez, seholsem használ időszerű propagandahangot, sem túlhatalmas drámai eszközöket. Nem késsel gyógyít, ehhez Zilahy vagy túlfinom vagy túlóvatos, hanem Röntgen-sugárral: az igazi író jó szemének mindent átvilágító Röntgen-sugarával. A színpadon négy ember keresi a maga „fatornyait“: *Kriegs* mérnök és

erdélyi származású felesége, Kriegs mérnök öccse és zsidó származású felesége. A négy nehezen, de húsz év alatt mégis asszimilálódott embernek régi gyökereit tárja fel a kor problémája: a faji hovátartozás kérdése és a honi föld hívó, parancsoló szava. Kriegs mérnök hazamegy Németországba, míg felesége ittmarad fiával, akivel Kriegs „fizetni akar“ a magyar föld iránta tanúsított jószágáért. Öccse pedig, akit már Kissnek hívnak, felháborodva utasítja vissza bátyja ajánlatát, hogy váljon el feleségétől, aki érvényesülésének útját állja.

Az első emberpár csendes tragédiáját elmerült részvétellel nézi a közönség: a második pár sokkal vázlatosabban megrajzolt esete azonban már tüntetésszerű tapsokat vált ki. Ez a különbség a sikerben és hatásban jellemzi nemcsak a közönséget, hanem a darabot is: sikere, sajnos, nem a probléma mély és finom tárgyalása miatt, hanem aktualitása és politikuma miatt van. És mivel lassankint ott tartunk, hogy kitüntetést adunk annak, aki nem lop ezüstkanalat, — hallatlan tettnek minősíti ma mindenki Kiss Ottó kiállítását és magától értődő szolidaritását felesége iránt... Kicsit fanyar szájjal könnyeljük el ezt a sikert, amely volta-képen nem Zilahynak, az írónak, hanem Zilahynak, a politikusnak szól.

Arról természetesen nem is kell külön megemlékezni, hogy a darab dialogusai remekbe készültek, hogy a kedves, bohém magyar nagypapa és a bájos fiúalak nyereségei színpadi irodalmunknak, hogy Zilahy mily mesteri kézzel adagol humort és drámát, rendezést és játéktempót, hogy szereplői nemcsak emberek, hanem (ami sajnálatos ritkaság színpadainkon) *úriemberek* is. A darab így, ahogy van, még ebben a nem egészen magasrendű alakjában is, a jobb minőséget képviseli mai színpadunkon.

Herczeg Ferenc „Fecske és Denevér“ című műve a *Pesti Színház* színpadán az évad másik jelentős állomása. *Mai* problémakört érint, *mai* alakokat vonultat fel színpadán és *mai*, sőt néhol talán túlzottan *mai* nyelven beszélgeti alakjait, — igaz, hogy *tegnapi eszmékről*. A régi nemesi családból származó magyar fiatalúr, akinek „valami miniszteriumban van kis hivatala“, össze-találkozik a fiatal, egyedülálló és álló medikával, aki beleszeret. A Méltóságos Mama természetesen nem helyeselheti ezt a készülő frigyet: karriert és mindenekelőtt „familiát“ keres fiának, akiben elhibázott házassága minden csalódását szeretné jóvátenni. Csak akkor egyezik bele mégis a fiatalok dolgába, amikor csúnya botrány fenyegeti: régi válási szándékának tanújeleit találta meg és kerítette kézre a medika egyik pajtása. A Méltóságos Mama azonban hiába tér ki az útból: a fiatalok mégsem lesznek egymáséi. A hiba ugyanis nem a Méltóságosban van, hanem magában a fiatalúrban. Aki olyan kevéssé őszinte és olyannyira hazug hagyományok híve, mint ez az alig húsz éves ifjú, hogy menyasszonyának balesetszerű, rövidlejárátú „multját“ nem tudja megbocsátani és visszautasítja még a leány által őszintén és bátran felajánlott kettős kirándulást is, — az nem drámai hős, hanem

csaknem komikus figura. A medika meg is mondja véleményét halálosan félrenevelt férjjelöltjének; ennek a leánynak bátor és szenvedélyes kiállása az a hang, amely Herczeg Ferenc darabját fiatallá és merésszé teszi. Az író nem áll egyik fél pártjára sem: franciás „impassibilité“-vel, részvétlenséggel élteti, cselekedtetni és szenvedtetni hőseit. A darab befejezése sem keresi a hangulat javulását: a két fiatal elválik, mert fecske és a denevér nem repülhetnek együtt. Ez a hűvös írói megítélés *modern* a darabban, — de az alakok közül a motorbiciklijéhez nőtt pajtás és a gyakran túlságosan Éton-frizurás, mert lelkileg túlfüüs hősnő erősen *tegnapi* típust képviselnek. A mai férfi nemcsak sofförtípus, a mai lány pedig nem hangoztatja ennyire önállóságát, mert nyitott ajtókat törne be vele. A probléma kiélézése maga is *tegnapi*, — ebből a szempontból a darabot bizvást lehetne kosztümben játszani, az 1918 utáni évek divatjában. Herczeg Ferenc azonban mindezek ellenére is fiatal: olyan fiatal, mint a németek Gerhart Hauptmannja, vagy Knut Hamsun a norvégeknél; örökké fiatal.

Molter Károly „Örökmozgó“ című vígjátéka a *Nemzeti Színházban* mindjárt az évad elején tarka, habár régóta ismert színpoltot jelentett a műsorban. A darabban egy kisvárosi székely társadalom helyrajzát adja a szerző, élén a kocsmárossal, akiből tanácsstag lesz és annak két ifjú leányával, akiből kocsmárosné, azaz ügyvédné lesz, különböző neveltető és elgondolkoztató bonyodalmak után. A játék középpontjában a székely feltaláló kocsmároslegény figurája áll, frissen, erős vonásokkal megrajzolva, enyhe ironia aurájával boglyas feje körül. Molter Károly kisvárosi zsánerfestészetében ez a szelíd gúny az, ami irodalmivá, kedvessé és valljuk be, elviselhetővé teszi ezt a nagyon is *tegnapi* műfajt, amelyet Csiky Gergelytől Kisfaludy Károlyig határozottan több sikerrel és eredetiséggel művelt a maga helyén és a maga idejében a magyar irodalom. Valahogy sehogysem illik a mai idők tragikus heroizmusába ez az aprólékos, noha kitűnően megfigyelt és fotografált részletrajz, a mikrokozmosznak ez a három felvonásra tágitott, nagyított fontossága. Mint ahogy aligha élveznénk ma már Spitzweg képeit falainkon, minden grafikai bájuk dacára, úgy idegesít a *Nemzeti Színházban* mindig újra visszatérő bájos kisvárosi vagy falusi „életkép“. Túlhaladott, naturalisztikus művészet ez, amelyet a színpadon is csak túlhaladott naturalisztikus eszközökkel lehet ábrázolni. (Igaz, hogy éppen első színpadunknak ilyen célokra remek színészi gárda áll rendelkezésére és igen élvezetesen művelné, ha még művelni lehetne, ezt a stílust.)

Meg azután, — az erdélyi írótól, ettől a friss, új szellemet hirdető gardától mást vár a magyar közönség. Azt amit idáig főként *Tamási Aron* műveiben találtunk meg: a realizmusnak új és mélységesen elgondolkoztató meglátását és megfestését, *új misztériumszínházat*, amely egyben népi, szürrealista (a szó eredeti értelmében) és magyar legyen! Az erdélyi realizmust, kisvárosi törzsasztallal, pappal, jegyzővel, tanítóval, kocsmáros-lányokkal együtt túlságosan is ismerjük már: most azt szeretnők

látni, ami e mögött a realitás mögött van. Molter Károly akkor alkotott volna jelentőset az „Örökmozgó“-val, ha ezt az aprólékos zsánerfestészetet határozottan szimpatikus iróniájával legyőzte volna, ha túlhajtott volna rajta vagy ha kísérteties méretekre nagyította volna fel ennek a társadalomnak félszeg alakjait, mint pl. Gogoly tette az orosz irodalomban. De Molter szelíd és senkit bántani nem akaró írásművétől messze esik ez a szándék, és ezért csak igen kis részben ragadta magával az új erdélyi darab a Nemzeti Színház köztisztviselői földszintjét. Erdélyi írónak lenni Magyarországon ma kötelező dolog: újra, tehetségre és bátorságra kötelez.

Kerecsendi Kiss Márton „Első“ című drámája a meglehetősen szerencsétlenül bizonytalankodó *Új Magyar Színház* első sikere az idén. A három idei említésreméltó magyar bemutató közül ez a harmadik. Kerecsendi Kiss Márton nevezetes filmsikere után most újra falusi emberek lelkivilágához nyúl: a virágzó asztalosműhely mesterének nincs gyermeke. Mikor régi szeretője gyermekével karján ismeretlenül bevetődik hozzá, felesége odaveszi a házhoz, hogy enyhítsen a komor hangulaton. De az eleinte idillikus hármast hamarosan tragikus féltékenység bontja meg: a feleség kikergeti a házból befogadott vetélytársát, aki halálra hül a zivatarban. Csak a nagybeteg ágya körül símulnak el valahogy a dolgok: a „régii“ férjhez fog menni a szomszéd Sánta-Baloghhoz, míg a gyermek ott marad majd az asztalosnál. — A darab első felvonása erősen megfogott hangulatot, szinte túlságosan kihegyezett helyzet tragikumot hoz: sehogysem izléses, hogy egy csecsemő kissé elhasznált ríkatóhatásával keltsen író hangulatot a színpadon.

A második felvonás remek crescendója, a két asszony vetelkedése, végül a viharjelenet színpadi mennydörgés nélkül is jó lenne; — sajnos a harmadik felvonás végnélküli lírizálása a betegágy körül, a valószínűtlen megbánások, megoldások és melodramák egész sorát hozza. Kerecsendi Kiss Márton kétségtelenül jót akar, — de még nem tudja jól elmondani. Túlságosan sokat gondol a hatásra, a jelenetezésre, a beállításokra. Talán ha kevésbé lesz darabíró és inkább író, sikerült darabbal fogja meglepni a magyar közönséget. Az előadás itt közepes, — míg az előbb tárgyalt két darab színrehozatala egészen elsőrangú.

Máthé Klára.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Szabó Lőrinc

Szabó Lőrinc összes versei (Singer és Wolfner-kiadás).

Szabó Lőrinc a féktelen, gátat nem ismerő önzés ajándékával érkezett a világba és ez az önzés már kora gyerekségében is bizonyára megkapta fájó sérüléseit. A trauma befelé fordította, önmaga felé. Talán, ha önzése szabadon burjánozhatik, egész élete, célja, magatartása másként módosul, meglehet az is, sohasem vált volna költő belőle. De a nagy érzések, szenvedélyek és tulajdonságok eleve hajótöröttek: a nagy reményekkel induló büszke hajó zátonyra fut és az ember rájön arra, menthetetlenül egyedül van s egyetlen társ, testvér és barát számára a szorongató magányosság marad. Minden szenvedély fölfokozott vágy a kizárólagosság felé s e kizárólagosságot az ember csakis önmagán keresztül és önmagában érheti el. S Szabó Lőrinc, amint egymásra következő kötetei mutatják, éppen ezt a nehéz utat járta végig a „keskeny kapu“ felé. Nem akart és nem is tudott volna a közönségesek megszokott „széles kapuján“ járni. A seb befelé vitte, otthont talált az otthontalanságban, beburkolódzott magányába, mint plédjükbe a fázós betegek. Űzte a kizárólagosság kényszere és ez a meghajszoltság tisztító tűz volt számára. Hosszú éveken át acélosodott benne a hivatás tudata, megérezte, megértette és magáévá tette s mikor eldöntötte, hogy nincs más rendeltetése a világban, mint az igazi költőé: a kifejezhetetlen kifejezése, evvel véglegesen döntött is: a *professio confessio*vá nemesedett és nőtt benne.

Eredendőleg klasszikus alkat. Félelmetes biztonsággal ismeri a mérték s arány törvényeit és mivel — minthogy költő — életében úgysem tudja ezt véghezvinni, művében önmagától okvetlen törvényként megköveteli. Nem ismeri el a hirtelen frappánsnak tűnő élcek és kitételek jogosságát, tudja, hogy nem a kiragadott jó részek, hanem az egész mű felel alkotójáért. Dsuang Dszi mester törvényét vallja: *„Élj, küszködj s ne törődj vele, hogy élsz, halj meg és ne törődj vele!“*

Ha így egymást követő köteteit szemügyre vesszük, egy pillanatra önkényesnek tűnő megállapítást kell tennünk. Az igazi Szabó Lőrinc-portrait csak a „Te meg a világ“-ban mutatkozik meg élesen és közérthetően, előző kötetei majdesak ujjgyakorlatnak hatnak. Ezekre még sokkal inkább az akkori évek divatja nyomja rá bélyegét, semmint az igazi és későbbben olyan pregnáns és mindenki másétól annyira elütő költői alkat. Ezek a versek még az akkoriban annyira közkeletű, sok szabadságot eltűrő „szabadvers“ szellemében fogantak. De már ezek a látszólag gáttalanul esapongó víziók és képek magukban hordják a későbbi nagystíliú formaművészet csiráit. Nem szabadversek ezek, legalább is a szónak nem abban az értelmében, amilyenben Kassák és Déry Tibor

ezidőbeli versei azok. Nem tudja teljesen átadni magát az öncélú asszociációknak, par excellence értelmi lény és egyszerre csak, alig észrevehetően, a laza forma zubonya alatt, a vers szíve szabályosan ver. A fiatal költő, aki erejét már Shakespeare és Omar Khayyam fordításán próbálta ki, ösztönösen visszariad a felelőségtől. George későbbi magyar nagykövete viszolyogni kezd a féktelenségtől és fegyelmezetlenségtől. Alarcot vesz föl, szerepeket próbál. Első ilyen stációja a „*Kaliban*“. Ez a jelmez sem hosszúéletű, mint ahogyan nem tud megmaradni sem a panteisztikus világáhitat „simonandoros“ ömlésénél és a kissé Baudelaire-szerű sátán-póznál sem. Ezeket a verseket később, szinte Vergilius-i műgonddal cizellálta át Szabó Lőrinc és gyűjteményében, értelmes és bizonyos szempontból érthető mentetegetőzések között ilyen változott formában is közli. Sajnos, ez a megoldás, enyhén szólva (bármennyire is rendelkezési joggal bír a költő saját művei fölött), elhibázott dolog. Más verseket kapunk, ha legtöbbször jobbakat is az első változatoknál, de ezek nem ugyanazok; elsikkad a fejlődés menete, lecsiszolódtak az árulkodó szegletességek, elveszett az érlelődő költő kölyökös bája, ami a legmegkapóbb és a legjobban mutató költőség-stigma volt ifjúkori köteteiben.

Az igazi költői arcél a „Te meg a világ“-ban bontakozik ki. Hogy egy hasonlattal éljünk és egy régi emléket hozzunk föl megismerésének megkönnyítésére, gondoljunk pillanatra Rodin kentaúr-szobrára. Ezt a felemásságot, vagy legalább is valami hasonlót foglal művészi egységébe Szabó Lőrinc egész költészete. Maga is vallja: kétféle ember van benne (s valószínűleg mindnyájunkban megvan ez ilyenféleképp, csak kevesen tudjuk kifejezni): az egyik az ember „homlokától fölfelé“, a másik a „homlokától lefelé“. A világ is, teljes pompájában és rútságában, kitárulkozott előtte, semmi kétséget nem hagy mibenléte felől. Sarkonfordul és elindul önmagába, mint nagy mestere, Babits, megpróbálja a „kettes csöndet“. Az elveszett tágabb körért, melyet már nem is akar többé magáénak, kárpótolja a „szűkebb kör“: önmaga, vagy legfeljebb ketten. De határtalan és gyógyíthatatlan önzése társával és önmagával szemben is konfliktusba hozza. Túl van a világnézeteken, véleménykülönbségeken; hősi elszántsággal, kemény, protestáns arisztokratikummal vállalja sorsát, mint hajdan a prédikátorok a gályarabságot. Bekerítette az undor, melyet még a reménytelenség is tetéz, de hisz a predestinációban, várat épít magának, mert eredendő dolgokkal nem vitázhat és azok ellen semmit sem tehet. Megírja a magyar irodalom egyik legszebb versét, az „*Egy álmai*“-t.

Mert te ilyen vagy s ők olyanok
és neki az érdeke más
s az igazság idegállapot,
vagy megfogalmazás
s mert kint nem tetszik semmi sem
s mert győzni nem lehet a tömegen

s ami szabály, mind nélkülém
született:
ideje volna végre már
megszöknöm közületek.

Megpróbálja még az élet szokásos „narkotikumait“ is; első-sorban a szerelmet. De a Rendbe itt is valamilyen hiba esüszott. A szerelem nem tiszta érzés, két ember találkozik benne, más vérből, más adottságokból, különböző hajlamokkal. De mindezekén túl is van egy mélyebb belső összeütközés is: összeütközik a két én: a kentaur kétfélesége; ami a homloktól fölfelé és ami lefelé van. A két ember, aki találkozik és egyszersmind összeütközik e szerelemben, a teljességre tör és a szándék szétmállik a másik önzésének ércfalán. Egymásra vannak utalva és mégsem élhetnek egymás mellett, hanem legtöbbször egymás ellen csupán. Az önzés valami embertelen arányú lemondást, áthasonulást kíván a másiktól, amire az képtelen. „*Ha szeretsz, életed legyen öngyilkosság, vagy majdnem az*“ — írja a költő, azt akarja, hogy a másik sorsának „alkatrésze“ legyen s néhány kötettel később nem kíván kevesebbet, mint azt, amit így fejez ki pregnánsan: „*halj meg, ha meghalok!*“ Ebben a gátat nem ismerő, szinte narcisztikus önzésben van Szabó Lőrinc úttörő jelentősége is. Nyíltan ki meri mondani, amit még ily leplezetlenül senki sem merészelt, szeméremből vagy öntudatlan szégyenérzetből. Aki ezeket a verseket írta, túl van mindenfajta előítéleten, „különbékét“ kötött a semmivel, elveit, vágyait, viselkedését nem szabja senkiéhez és semilyen megcsontosodott mintához. Senkire sem akar hasonlítani, csak sajátmagára és minden szó, amit leír, egy-egy leplet távolít el arról az ember-ről, akivé az évek, gondok és gondolatok tették. Visszafiatalodás: ez a legtalálhatóbb szó egész költészetének jellemzésére, olyan könnyű, felelőtlen és vidám akar lenni, amilyen a valóságban sose volt, talán csak valamikor a létezés előtt, vagy akkor sem. De ehhez a módszerhez túlságosan erős az intellektusa, a kultúra és civilizáció ballasztként húzzák alá s érzelmes keresései mögül mindúntalan kivillan az erős értelmi életet élő férfi arca, a barázdás homlok és a messzenéző két szem. Nyugtalan délutánokon néha fölrémlik benne egy tíz év előtti szerelem; fáj, de megfeledkezik „visszafiatalodó“ pózáról és a tiszta intellektus világosságával dönt, e döntésbe azonban épp az érzelem nem tud és nem akar beleugodni.

A másik ilyen „narkotikum“: a család. Mikor a magány már szinte elviselhetetlen, valahová el kell menekülnie. Ez is vigaszt nyújt egy-egy napra vagy hónapokra, de a vigasz nem az igazi. Nem is lehet, mert a költő a magányosságra született és eredendő törvényén nem bír változtatni: „*ne higyjétek, hogy nagyon meghatódott szívvel fogadtam azt a korty vizet meg a félóra pihenőt: öröm s áldás volt az is, igaz, köszönöm...*“ — írja maga is. Tisztában van avval, ezek a pihenők mégis érnek valamit, a családi életen keresztül egy új világ bontakozik ki előtte: a gyerekek világa. Valamire homályosan emlékezteti, talán egy lét-előtti

boldog létre s egyszermind fölleli benne az okvetlenül bekövetkezendő szörnyűségek csiráit. Lóci, a kisfia ceruzával megöl egy legyet és ehhez képest a moralista rögtön hozzáfűzi, hogy a gyerek a hőstett és büntelenség örömét élvezte ezekben a percekben. Nem tudja úgy fölfogni a gyermeki cselekvéseket sem, hogy ne lásson valamilyen mementót bennök. Minden érzés és közösség, vagy gondolat csak „kaland” számára, melyből kikerülve, ha megtépázott szárnyakkal is, de igazolva látja önmagát. Ilyen adventure számára a szerelem, a család, Dsuang Dszi világa és az a néhány hét katonáskodás is, melyben némi idillikus vonást is fölfedezhetünk. De az idillikus szelídség Szabó Lőrinc tollán gyakran csikorog inkább, semmint gördül: gyógyíthatatlan magánya és önzése nem engedik, hogy teljesen elmerüljön a jótékony hullámokban: kidugja a fejét és látja, odakint minden reménytelen és semmin nem lehet segíteni. Tagadhatatlanul biztos formaérzéke is éppen ezért siklik ki néha, megcsömörlik a lényegtől s bosszúját a formán tölti ki, de, természetesen, nem sokáig tart ez az állapot, a született művész hamar vészeli át a válságos időszakot.

Most, hogy a nagy Nyugat-nemzedék utáni generáció egyik legjelentékenyebb lírikusának egész költői oeuvre-je áll előttünk, megpróbálunk valamiről vallani. S miről szólhat ez a vallomás? Azt kell elmondania, amit a vers, az alkotás fölkavart bennünk, amire rezonáltunk. Szabó Lőrinc kemény és kérlelhetetlen, élesvonalú költő-profil, nyoma sincs benne lágy elmerengéseknek, tétova ábrándoknak. Az önzés lírikusa ő, gerinces, kegyetlen is talán kissé, de ez a kegyetlenség szigorú önvizsgálatra indít, megszilárdít és tudatosítja bennünk, mennyire idegen világban élünk, bárhol és bármilyen körülmények között, s mennyire reménytelenül. Csak egy törvény van, az isteni s minden erőfeszítés, mely ezen változtatni akar, meddő. Lázongani, de mégis beletörödni, erre tanít a költő, szóval: határozott, szigorú, de mégis hívó reménytelenségre.

Minden bizonnyal kitűnő költő, életművének ez a része is már azon a határvonalon lebegtetni, melyet csak egy hajszál választ el attól, hogy „nagy költő” legyen. Ezt a határt majd a következő évek gazdag termése fogja elmosni. A költő magasságát és mélységét gyakran a szándék, az ösztökélő vágy is determinálja. S Szabó Lőrincnél aligha akad magasabb igény: ki akarja mondani a kimondhatatlant, de szíve fájdul bele, göresök kínozzák, mégis ki kell, hogy mondja, ha torz is, ami a torokból buggyan elő:

S egyszerre oly gyöngé leszel,
hogy szárnyas szédülés ölel,
fogaid körül valami
sírás, valami állati

nyöszörgés kinlódik elő
s azt hiszed: a következő
pillanat mindent, ami él,
elfuj, mint pókhálót a szél.

Gönczy Gábor.

„Népi írók”

Mindennek rendelt ideje van... Veres Péter, a „Magyar Társadalomtudományi Könyvtár” szerkesztője éles szemmel vette észre, hogy elérkezett az ideje egy számadás készítésének a magyar népi irodalomról. S bizonyára keresve sem találhatott volna megfelelőbb írot e számadás elkészítéséhez, mint amilyen rátermettnek bizonyult Juhász Géza, aki „Népi írók” címen: „írók és események bemutatásával a népi mozgalom születéséről és az irodalomban való győzelméről tudósít”. Ezt a szerkesztő vagy a kiadó mondja a könyv hátlapján, de a szerző is nyilatkozik, hogy mire vállalkozott: „Társadalmi szempontból vettem számba az utolsó húsz év eredményeit, s nincs egyéb célom, minthogy első tájékoztatót adjak azok kezébe, akiket a magyarság mély rétegeinek a hangja érdekel”.

Csakugyan első komoly szemle ez a könyv a népi írók színejava fölött, bár meg kell emlékeznünk arról, hogy Gombos Gyula is hasonlófelét szándékolta „Álom az országról” című kis munkájában. A Juhász könyve bővebb, módszeresebb, alaposabb és alapvetőbb, noha még mindig érezzük, hogy az igazi nagy számadások, nagyszabású irodalomesztétikai és irodalompolitikai tanulmányok erről a kérdéstről még csak ezután következnek, csak ezután következhetnek. Mindenesetre: a Juhász könyve figyelemreméltó állomás a népi mozgalom történetében.

Juhász Géza nem pusztán a mélynépi rétegből származó írot nevezi népinek. „Népi író az olyan értelmiségi is, aki a népi magyarságért küzd, a paraszt és munkás helyzetét tárja föl s a jobb magyar társadalmi rendért dolgozik.” Róluk szól műve, közülük is csak a legjobbakról.

Juhász könyve vérbeli írói mű. Az alakok, akiket megrajzol könyvében, közvetlen életközelségben állnak előttünk. A jellegzetes, sokszor küzdelmes magyar írói sorsok olyan eleven képekben bontakoznak ki, hogy olvasás közben mindúntalan eszünkbe jut: a tankönyveknek is valahogy ilyenféleképpen kellene tárgyalniuk az írók életrajzát, akkor nem volna a tankönyv unalmas, hanem vonzó, szemtágító, érdekes, kedvelt olvasmány. Juhász Géza némelyik lapja maga is tiszta irodalom, izzó átélés. Eleitől végig jellemzi a könyvet a szubjektív, lelkes, szinte mozgalminak nevezhető hang. Érezzük, hogy sorai mögött valami jelentős dologról van szó, megpezdült valami a magyar irodalmi életben, s ha vannak is az összefogható jelenségek között ellentétek, mégis hatalmas erők lüktetnek bennük, amelyek véglegesen összetartják őket. Juhász ezeknek a rokon erőknek a ritmusát figyeli, s bennük ismerjük fel mai irodalmi életünk legjelentősebb tényezőit.

Azt mondja egy helyen a szerző: „Minden vérbeli író túloz, mert amit kimond, azonnal jelentőssé válik”. Mikor őt igazi írónak valljuk, nem igyekszünk róla lemosdatni ezt az általa emlegetett írói szint sem. Igaz, hogy csak a legkiválóbb írókról beszél, de az, amit nyilvánvalóan érez, hogy tudniillik közöttük is vannak

komoly értékkülönbségek, ábrázolnia is kellene. Juhász valamenynyükről a legnagyobbaknak, a kivételesen nagyoknak kijáró hangon beszél, így az arányok meglehetősen elmosódnak, nincs árnyalás, nincs, nem lehet fokozás, nincs távlat. Ez a mű egyik legkönnyebben szembeötlő fogyatkozása. Ha ugyan fogyatkozásnak lehet nevezni az író világosan körvonalazott céljai ismeretében. Ő nem elsősorban irodalomtörténeti értékelést végez, különösen nem a véglegesség igényével, ahogy azt például Gyulai Pál tette a tanulmányai körébe vont írókkal, hanem sokkal inkább társadalmi, irodalompolitikai, sőt: határozottan politikai jellemvonásokat is hordozó „mozgalmat“ ismertet, ennek a mozgalomnak a jelentőségére, sőt hatalmára akarja ráirányítani a magyar olvasóközönség figyelmét. Ilyen munkát csakis ilyen hangnemben lehet eredményesen elvégezni. Az ilyen hangra feltétlenül fel kell figyelni annak is, aki különben szeretne elrejtőzni az új mozgalmak előtt.

Juhász Géza legegyszerűsebb, legbecsületesebb íróink egyike. Amikor azt mondja, hogy az „íróban legkomolyabb a felelősség“, semmi kétség, elsősorban magáról vesz példát. Egyenesen, megalakulás nélkül hirdeti írói hitvallását, amely nem egyéb, mint a felismert igazság hősies vallása és hirdetése. „Akármit kockáztat, ki kell mondania az igazságot: tudja, csak akkor lesz halhatatlan, ha nem hazudik.“ Ennek a magatartásnak az őszinteségét megérezzük Juhász Gézánál. Nem üres, fedezet nélküli propaganda az, amit mond, hanem meggyőződés. Igazságként ismeri fel azt a már mások, így *Németh László* által is hangoztatott tételt, hogy „a magyar költészet soha nem lehet más, mint népi“: hirdeti hát teljes erejével. Petőfi-idézettel kezdi könyvét: „ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék“. Nem titkolja, hogy ő is ezt az uralmat várja. Ezért az uralomért dolgozik. „Nem nyugatról várjuk már az újat s a nemzetalakítót, mint még néhány bódult esztendővel ezelőtt is, hanem alulról a népből, saját lelkünk törvényei szerint“. Semmi se mutatja világosabban a művészet, az irodalom társadalomformáló hatását, mint ez az eredmény. Hiába zárkózott el Petőfi utódai előtt a hivatalos szellemi élet, az úri köztudat. Kárhoztatta műveiket, rágalmazhatta szándékaikat, üldözhetette őket magukat, mint holtáig *Móricz Zsigmondot*. Befujta a szél minden ablakon a dalukat, a hangjukat; megtelt igazaikkal az ország, akaratuktól terhes a jövő. Nincs ellenük bástya, nincs oltalom. Egyénileg sorra bukhattak, csodálatos diadaluk annál beszédesebben hirdeti, hogy az igazság apostolai ők“.

„Egy még mindig hátra van Petőfi jóslatából: a népuralom. Az sem késhet soká. Legkülönb íróink mind azért harcolnak. S amit remekművek oltanak egy nemzet gondolkozásába, nem irthatja ki onnan semmi.“ ...„A hadjárat még tart. A győzelem bizonyos. A jövő Európa Magyarországa csak népi Magyarország lehet.“

Ime a politikai programmá hevült meggyőződés milyen ódai-

prófétai-pathetikus hangnembe ragadhatja az író! S csudálkozhatunk-e, ha ebben a szépírói ihletettségben aztán fogannak hideg ésszel túlzásnak, elírásnak minősíthető megnyilatkozások? A „népuralom“ zavaros fogalmára gondolok elsősorban, amit nem tudok azonosítani az elszíntelenedett demokrácia-fogalommal. Más ez, több ez, mint rég ismert őse. S főleg más az, amit rajta a nép ért, amit a nép vár tőle: konkrét személyét, egyedeit illető uralmat. Az ilyenfajta népuralmat pedig sem kívánatosnak, sem értékesnek nem tarthatjuk. Nem vitás ugyanis, hogy az így értelmezett népuralom legalább is fogalomzavar. *Ha azonban nem kellene rajta mást értenünk, mint a magyar nép, a magyar többség, a magyarrabb többség érdekeinek figyelembevételét biztosító uralmat, amely a legmagyarabb tulajdonságokat, jellemvonásokat, faji képleteket hordozó magyar nép legkiválóbb egyedei kezében van, s minden tétivel bizonyítja felelősségérzését a magyar nép tömegei iránt, akkor egyetlen szavunk sem lehet ellene.* S tulajdonképpen — ebben a fogalmazásban — nem sokban különbözik ez attól a felfogástól sem, amit Szombatfalvy György hirdet a magyarság egységének problémájáról szóló remek tanulmányában, amikor többek között azt mondja, hogy „van olyan néprétegünk, amelyben a magyar biológikum igen erős, és ez a magyarság többségét jelentő falusi mély réteg, népünk törzse, a magyarság nagy tartaléktökéje, jövőnk záloga“.

Szekfü Gyula is „jövők egyetlen letéteményesének“ mondja a szegény népet és mindazokat, akik nem felelősek az utolsó emberöltő hibáiért, s tőlük várja az új vezetőosztály kialakítását, „amely ismét történelmi multunk és jellemünk szerint fog cselekedni“.

Ime, milyen megnyugtatóan találkozhatnak, találkoznak is a különböző utakon elinduló, de becsületes gondolatok!

Valóban, aggodalommal kellene figyelniünk az *urbánus* és *népi* fogalmak körül dúló, sokszor igazán reménytelenül elsomoritónak és kicsinyesnek, alacsony színvonalúnak mondható hadakozást, amely gyakran nem az irodalmi erkölcs és ízlés fegyvertárából veszi harceszközzeit, akkor, ha csak magát a harcot néznők. De ha tisztában vagyunk az *írói, valamint a mozgalmi idegrendszert jellegetes hullámzásaival, túlzásaival, s ismerjük az irodalmi élet széles skálájú dialektikáját, akkor örömmel kell fogadnunk ezt a teljes fegyverzetet követelő mérközést, amelynek összecsapásából csakis jó, érték, gyarapodás, növekedés, színesedés támadhat az egyetlen magyar irodalom ügye számára.*

Milyen sivárnak és vaknak kellene lennie annak az irodalompolitikának, amely belé akarná fojtani a szót, a meggyőződést az olyan harcos magatartású, gyökeresen magyar mozgalomba, mint amilyen az igazi jelentőségében csak most mutatkozó népi mozgalom! Vagy milyen együgyű és korlátolt volna annak az irodalmi mozgalomnak a vezérkara, amely az előző korszak uralkodó ízlésének az erőfeszítéseit jogtalanoknak tartaná, s megtagadna tőlük minden figyelmet. Hiszen nyilvánvaló, hogy fényes szikrát csak kemény erők összecsapása adhat; hogy a sujtó kar sem szedi

össze minden erejét, ha nem talál kemény ellenállásra. Milyen reménytelenül szürke volna irodalmi életünk, ha értékes íróink java erőiket nem feszítenék mindkét oldalon értékes, bizonyágtevő munkára, s ebből a sokszor izzó levegőjű munkából nem születnének művek, opuszok, csillogó értékek. De születnek. S vajjon nem azt kellene-e a magyar irodalom minden művelőjének kívánnia, hogy ez az erőt összeszedődésre készítő harc még egy jó darabig ne dőljön el. „A cél megszűnt a dicső csatának, a cél halál, az élet küzdelem“... A magyar irodalomnak még igen sok remekműre, magyar remekműre van szüksége ahhoz, hogy elmondhassa: megtett minden tőle telhetőt, s felemelkedett oda, ahonnan igazán messziről észreveszik.

Nem minden kor alkalmas remekművek fogamzására. Nem minden nemzet költői termelik azonos körülmények között a legdrágább gyöngyszemeket. A magyar nemzeti klasszicizmus, a *Vörösmarty*, *Petőfi*, *Arany*, *Kemény* Zsigmond klasszicizmusa vajúdjó, súlyos idők szülötte. *Ady* Endre költészete háborús, föld-rengéses kor eredménye. S szóljunk-e a mi éveinkről? Vajjon a magyar irodalom Balassától, Zrinyitől kezdve nem éppen az ilyen mohácsos korokban termeli legdrágább értékeit? *Hátha nemcsak politikai, hanem irodalmi életünknek is kellene a Mohácsok?*

Ma már túl vagyunk azon, hogy van-e létjogosultsága a népi irodalomnak, a népi realizmusnak. Eredmények, művek tanúskodnak mellettük, s legjobbaink hitvallásai. *Petőfi* hangja lehetett érdes a maga korában: ma már igaznak érezzük minden ízében. *Kodály* zenéje lehetett sértő idegen dallamokhoz szokott magyar füleknek is. Mai népi íróink valóságábrázolása miatt is fanyaloghat a finnyás polgár, sőt lehetnek is népi irodalmunknak fekélyes, rákos kinövései, burjánzásai is, nyilvánvalóan vannak is, de ez semmiképpen nem vág a lényegébe, semmiképpen nem ronthatja hitelét a már eddig is sok-sok igazi értéket kitermelt népi irodalomnak.

Vajjon nem méltó-e figyelemre *Eötvös* József bárónak a következő megnyilatkozása: „Minden poézis a népből ered, s csak ameddig vele összeköttetésben marad, amíg rá hat s oktatva vagy gyönyörködtetve belső életébe befoly, addig felel meg magas hivatásának, addig érdemli azon fenséges állást, melyet elfoglal“. Vajjon nem érdemes-e meghallgatnunk *Erdélyi* Jánost, mikor így beszél: „A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik; ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz, aki őt hallgassa, seregestől találand megnyilt szívekre mindenkor, ha csak vesztét nem érzi a nemzet. Tehát *tanulni a népet, az életet, beállni a tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a Jordánba, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége*“. S vajjon nem ezt teszi-e, nem ezt akarja-e tenni a mai magyar irodalom népi mozgalma?

Ma már világosan látjuk, — irodalmunk több szakasza jó példa erre, — hogy *amilyen kimeríthetetlen erőforrás az európai kultúra számára a görög-latin klasszicizmus, amelyhez, megfárad-*

ván, mindig eredménnyel tér vissza megfrissülni: a nemzeti irodalmaknak éppen olyan gazdag erőforrásuk a nép, az írói tárgykörhódításra még mindig jórészt feltáratlan népelet. Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy vajjon nem bír-e meg, vajjon nem igényel-e a mai magyar élet együtt várost és falut, magas és mély kultúrát, vajjon bűn-e az, ha valaki azt szeretné, hogy ne csak a népi, a falusi irodalom legyen magyar, hanem legyen már egyszer az a városi is, csakis úgy felelhetünk rá, hogy nemcsak megbírja, hanem igényli is. Városi-magyar, urbánus-népi vagy magyar-urbánus: játszhatunk a kifejezésekkel tetszés szerint. A lényegen ez mitsem változtat. Mindenesetre: ma már talán az sem kétséges, hogy csak akkor lehetünk igazán és véglegesen európaiak a ránk szakadó Európában, ha egyszer, először a világtörténelemben a magunk módján, a magyar népben hordozott jelleg szerint leszünk magyarok, magyar módra leszünk európaiak. Ha — Kodály Zoltán szavait idézve —: megvalósítjuk a „magyarság és európaiság szintézisét“, ha „a népkultúra nő fel magas kultúrává, saját törvényei szerint“.

Ilyen értelemben nyugodtan vallhatjuk Juhász Gézával együtt, hogy az *igazi magyar irodalmi megújulás csak népi vonalon képzelhető el, hogy a „jövendő Európa Magyarországa csak népi Magyarország lehet.*

Harsányi István

INCZE GÁBOR: AZ IGAZSÁG IRÁNT VALÓ ENGEDELMESSÉG. (Budapest, 1943.)

A hőleselet örök kérdése, hogy: mi az igazság? A filozófiai rendszerek születése és elmúlása ékes bizonyága annak, hogy az igazság, amit az emberész időnként fogalmi síkba emel, nagyon illanó valami, kaméleon-jelenség, mert a ma elujjongott héü-rékák holnap tévedéseknek minősülhetnek. De mivel az igazság mindig mint feladat feszül szembe a gondolkodó emberrel, éppen ezért sosem szégyen az újrakezdés kockázatát vállalni, új csapást vágni.

A hit világában is kísért ez a filozófiai örökség, hogy t. i. az ember maga ragadja meg az igazságot, maga tisztázza, elemezze ki a hit tartalmát, lényegét. De ahogyan a bölcselő kénytelen a megismerés tragikus meghatározottságát tudomásul venni és sziszifuszi erőlködésnek bélyegezni vállalkozását, sokkalta inkább tört és rész szerint való lesz az *Igére* való rákérdés, ha ez a *humá-*

num felől történik. A reformáció forradalmi meglátása szerint a kegyelem nagy tanítása éppen az, hogy az ember sosem ragadhatja meg, birtookolhatja az igazságot, sosem kényszerítheti ki annak önmagáról való bizonyoságtételét: az igazságnak kell megragadnia az *embert*, az igazságnak kell — az egyén minden közremunkálása, akarása nélkül — feltárnia önmagát, ingyen, kegyelemből, hogy látva lássunk, hogy megnyíljanak hiú szemeink. S ez az igazság nem más, mint „az“ igazság: Isten. A személyes Szentháromság Isteu, akit *megismerni* annyi, mint Néki *engedelmeskedni*.

„Az igazság iránt való engedelmes-ségben“ válik az ember új minőségé. Mert az igazságnak, aki az Isten, engedelmeskedni nem kevesebbet jelent, mint újjászületni, mint az óember *condrait* eldobni s az istenfiúság fehér ruhába öltözni. S aki már az Igazságnak engedelmeskedik, az nem a *magáé*. Bár itt él a világban, a dolgok rendje idekötí, mindazonáltal

minden életmegnyilvánulásán megérződik, hogy polgárjogot egy másik hazában kapott.

Incze Gábort mindig úgy ismertük, mint az Igazság kemény, gátlásmentes, lendületes harcosát, aki célegyenesen halad előre a meglátott Program irányvonalán, feladva öngazságait, belesimulva az isteni tervbe. És ahhoz, hogy valaki Isten kezében eszköz, szerszám legyen, nem szükséges, hogy a beszéde tele legyen „Uram-Uram“-mal. A magatartásán, az életstílusán, a világban való forgolódásán kell, hogy meglátszódjék a szent és felséges Úrral való közössége. Ebben a kötetben is igehirdetés, előadás, újságcikk, útinapló, emlékezés követi egymást; egyik-másikban elő sem fordul Isten neve, mindazonáltal egy pillanattal sem lehetünk kétségben a felől, hogy ezeknek az írásoknak „hangszerelését“ az igazság iránt való engedelmeskedés adja meg.

Incze Gáborról mindjárt az első sorok elolvasása után kiderül, hogy az a fajta egyéniség, aki *állásfoglalásra* kész. Nem lehet közönyösnek, bölöngatónak maradni a társaságában, álmosan hallgatni. Igehirdető modora is egészen más, mint amit általában megszoktunk: semmi papos kenet, bőbeszédűség, kicsiszolttság, szó-gimnasztika. Látszik, hogy nem ráérvő ember, hogy tele van a keze munkával, az agya problémákkal, a szíve az igazság iránt való engedelmeskedéssel. Mondatai robbanóanyagokat tartalmaznak, fojtogatnak, megráznak, majd riportizú példáin derülünk. Valami hallatlan vitalitása, sodrása, életzamatata van az írásainak, ez a magyarázata, hogy amit mond, az leköti a hallgatót, illetve olvasót, ha kérdőjelek maradnak is néha bennünk egyegy kijelentése nyomán. Szinte tapintjuk, érzékeljük a dolgokat az ő előadásában, a fogalmak megtestesülnek, az elméleteket agnoszkálni lehet. Csak vérbeli *riporter* láthat és látathat így. S hogy a „riporternek“ a szó nemes értelemben való használata jogosult lehet, hadd említsem meg egyik volt kedves professzoromnak azt a szívesen használt ötletét, hogy

Pál apostol ha élne, minden bizonynyal mint riportter szolgálná Isten országa ügyét.

Trombitás Dezső

GIERTZ BO: HÁZAT KÖSZIKLÁRA ÉPITETTE. (Svéd eredetiből fordította *Wolf Lajos*. Budapest, 1943. A magyar Luther Társaság kiadása.)

Csodálatos nép az északi! Amíg a mi magyar népünket nem bírja megrázni, megújítani egy-egy ébredés, addig a finneknek és a svédeknek, általában az északi protestánsoknak, minden emberöltőben megvan az ébredési mozgalmuk. *Giertz Bo* regénye három állomását mutatja be előttünk a svéd ébredésnek; mindháromnak színhelye *Ödesjö*. Kb. hatvan esztendő választja el egymástól az *Ödesjö*-ben lejátszódó eseményeket, 1820, 1880 és 1940 az állomása az, elsősorban a lekipásztorokat Krisztushoz kényszerítő reformációnak. *Savonius*, *Fridtfeldt* és *Torvik*, e három segédlelkész életének döntő szakaszát mutatja be a svéd szerző, írjuk ide mindjárt értékjelzőként: az ébredési mozgalmak kendőzetlen, az Igében gyökerező elemzésében, kítűnő lélekrajzzal.

Savonius, ez a világi, egy haldoklónál teljesített szolgálat után roppan össze és tér Istenhez. Hatalmas erővel hirdeti Isten Országa üzenetét és *Ödesjö* népe hitre tér. *Savonius*nak azonban el kellett hagynia állomáshelyét, mert egyes környékbeli lelkészek féltékenységből és hiúságból nem tűrték, hogy híveik *Ödesjö* templomába jártak istentiszteletre. *Fridtfeldt*, a második segédlelkész már megtért ember és mint ilyennek, kell újra megtérnie, leegyszerűsítene magát, meglátni, hogy a megtérés után is bűnös marad az ember és egyedül csak Jézus lehet a menedéke. *Torvik* nem találja bele magát a falusi életbe, tudományos tervei vannak, de őt is utóléri az *ödesjö*-i káplánok sorsa: Isten maga elé kényszeríti számadásra és *Torvik* vállalja Istent. Az ő megtérése során az *egyház* tanításaihoz való ragaszkodást mélyíti el

Giertz Bo az élménykeresztyénség el-
lenében.

Örömmel és okulással olvastuk ezt a, Ruotsalainen életregénye mellé illő lelki fejlődésrajzot, bár néhol nem ártott volna eseményteljesebbé tenni a történetet. Így a problémák fásasztó zuhataga, a belső ember növekedésének aprólékos rajza szétfoszlóvá teszi a kapott élményt. Azzal az óhajttással zárjuk ismertetésünket, hogy bárcsak a mi magyar viszonyaink is tennék lehetővé *ilyen* regények megjelenését!

T. D.

CSÓKA J. LAJOS: A MAGYAR
TUDOMÁNYOSSÁG MEGSZERVEZÉ-
SÉNEK KÍSÉRLETEI A 18. SZÁZAD-
BAN. (Pannonthalma, 1942.)

Csóka a magyar közoktatástörténe-
lemnek egyik legszorgalmasabb, leg-
alaposabb és leginveciózusabb kutatója. Munkásságának súlya a 18. századra esik. Ez a tanulmánya is, amely eredetileg a pannonthalmi főapátsági főiskola évkönyvében jelent meg s amely mintegy mellékterméke nagyobb szabású műveinek, a racionalizmus korába vezető vissza olvasóját. Nem teljesen ismeretlen, csak újabb feledésbe merült kérdéssel, a tudományos társaságok, intézetek alapítására irányuló, első magyar kísérletekkel foglalkozik. Ezeknek a törekvéseknek kiindulópontjául éppen úgy, mint nyugaton, nálunk is az szolgált, hogy a humanizmus uralomrajutása óta az egyetemek mind kevesebb lehetőséget nyújtottak az önálló, tudományos kutatásokra s tisztán csak a már kész eredmények továbbadására rendezkedtek be. A problémák felvetése és megoldása egymagukban dolgozó tudósokra várt. Hamar kitűnt azonban, hogy hosszúlejárátú és sikeres munkát magárahagyott ember nemigen végezhet. Így nőttek ki előbb Franciaországban, majd német földön baráti társaságokból, kisebb tudós munkaközösségekből az uralkodó által támogatott, tudományos szervezetek, akadémiák. A ráció százada a tudományok művelésétől nemcsak a műveltségszínnal általános emelkedését remélte, hanem közvetlen hasznót is várt. Ér-

demesnek tartotta tehát, hogy a legkiválóbb tudósok munkásságának biztosítására pénzt is áldozzon.

Csóka magyar földön a 18. század harmincas éveinek elején fedezi fel az első kísérleteket a közösségben folyó munka megteremtésére. Foglalkozik, hogy csak a legkiemelkedőbb neveket említsem, Bél kis munkatársi gárdájával, Kollár, Hell, majd Besse-
nyei és Révai átfogó tervezeteivel. Valamennyinek közös végzete volt, hogy, mivel uralkodói jóváhagyás, azaz támogatás nélkül nagyobb szabású szervezetet megteremteni nem lehetett, az előterjesztésekkel foglalkozó, magas hivatali szerveken keresztül mindig kapcsolatba hozták e terveket más különleges, kultúrpolitikai problémával, illetőleg általában a kultúrpolitika időszerű célkitűzéseivel. Összhangot azonban, sokszor tisztán személyi ellentétek miatt, sohasem sikerült közöttük teremteni; a tervek azután mindig is tervek maradtak. Amikor Széchenyi indítványára végre megalapították a Magyar Tudományos Akadémiát, „arra annyira megváltoztak a kulturális intézményekről, azok hivatásáról vallott felfogások, hogy a magyar akadémia is lényegében más lett, mint aminek az akadémiákat eredetileg tervezték. A 17. és 18. században az akadémiák tudományos munkaközösségek, a tudományos kutatómunka szervezett és jól felszerelt műhelyei voltak. Rendes tagjaik hivatásszerűen foglalkoztak a tudományos kérdések megoldásával ezért az akadémiák számukra megfelelő megélhetést biztosítottak.“ (58. l.) A következő században azután „a tudományos munka mindinkább az egyetemek intézeteibe s laboratoriumaiba tevődött át“ (59. l.).

Csóka érdekes tanulmányának bizonyos időszerűséget kölcsönöz az, hogy napjainkban megváltozott körülmények és formák között ugyan, ismét felvetődtek, részben meg is valósultak azok a gondolatok, amelyekért a XX. század magyar tudósainak legkiválóbbjai lelkesedtek. Igazán hálásak lehetünk a szerzőnek, hogy e rég letűnt idők emlékeztetét felidézte. A történet-

tudomány talán azzal teszi a legnagyobb szolgálatot a nemzetnek, ha időnkint a maga lelkiismeretét ébresztgeti. Ilyen ébresztgetésnek tartom Csóka dolgozatát is s ezért melegen üdvözlöm.

Legyen szabad azonban egy általánosításához megjegyzéseket fűznöm. Bél, Kollár, Hell sikertelenségét részben azzal magyarázza, hogy ők ugyan a magyar haza, de nem a magyar faj fiai voltak s így nem is érezhették igazán, mik a magyarság igazi szükségletei. Kollár és Hell származását nem ismerem, de Bélről tudom, hogy édesanyja magyar leány volt s hogy ő mindig is a magyart mondotta anyanyelvének. Mai ismereteink szerint pedig az anyai ági faji tulajdonságok éppen úgy öröklődnek, mint az apaiak. Tehát nagyon is lehetséges, hogy Bél, fáját tekintve, ha ugyan szabad ezt a fogalmat ilyen tágan értelmeznünk, tiszta magyar volt. Csekélységnek látszik a Csóka ítéletének alapjául szolgáló általánosítás (a névből a fajra való következtetés), de ma már annyira elterjedtek az efféle nézetek, hogy szinte veszedelmesnek kell őket mondanunk. Akadhatnak, akik a veszedelmes jelzöt túlzásnak tartják, gondoljanak azonban arra, hogy a Csókánál is jelentkező szemlélet következetes alkalmazása esetén még Szent Lászlóban sem láthatjuk, mivel anyja lengyel származású volt, — sit venia verbo! — a magyar faj képviselőjét.

Kring Miklós.

SÖTÉR ISTVÁN: A TEMPLOMRABLÓ. (Regény. Budapest, 1943. Franklin.)

A magyar regényirodalom mindig gazdagabb volt tehetségekben, mint remekművekben. A regényforma látszólagos kötetlensége nemcsak a féltehetséget buktatja el, de olykor a zsenit is kizökkenti az irodalom kerékvágásából. A zseni ugyan akkor is remeket alkot, csak nem regény lesz remeke... De való az, hogy a regény talán az egyetlen műforma, mely nemcsak alkotója tehetségére tart szót, Regényt nem lehet zseniálisan „rög-

tönözni“, nincs bravúros regény. (Petőfi nekirontott, — olyan is az! —, Ady ígérte, akarta, méregette egy regény lehetőségét, mint a tigris ugrás előtt a szakadékot, de ösztönös biztonságára visszatartotta tőle.) Babits, ki esztétája is volt tehetségének s ki úgy volt irodalomtörténész, hogy irodalmunk sorsát lelkiösmereti kérdésnek tartotta, valósággal kikísérletezte a regény magyar lehetőségét.

Azért Babitsot emlitem s nem Móricz Zsigmondot (ki a maga módján ugyanezt csinálta), mert kettejük közt Babits volt a merészebb alkotó. Móricz egy műforma végső lehetőségeit kereste, egy meglévő formát töltött meg új tartalommal, Babits az új regényt kereste, problémái sajátosan műfaji problémák voltak. Móricz megkoronázta életművével a régi magyar regényt, munkássága zseniális szintézise a szertefutó irányoknak: Jókai és Mikszáth édes mesélő-kedvével mondta el azt, amire nem volt ereje regényirodalomunk nagytehetségű torzóinak.

A jövődől felé kétségkívül Babits útja vezet. Igazolásra sem szolgál, hogy így van: kiténik abból, hogy az új magyar regény legnagyobb ígéretei az ő gyakorlatát folytatják, a regény formái titkait kutatják. Nincs Babits-iskola! De elhitték tanításának, hogy a regényformának is van belső törvénye, hogy nem elég a *mondani-való*, sőt a *mese* sem elég. A külsőséges formai megoldások pedig szemük előtt vitézlettek le: Szabó Dezső s az erdélyi irodalom példája ékesen bizonyítja, hogy a regény nem stilizált valóság, a stilizálás gyümölcse nem jó regény, hanem stíliromantika.

Bevezetésnek túl sok, vázlatnak mégis alig elég, amit elmondtam, de el kellett mondanom mindezt, hogy Sötér István új regényének jelentőségét érzékeltetni megkísérlehessem. *A Templomrabló* még korántsem az a mű, mit szerzője tehetségétől joggal várhatunk. Műhely-munka. De túl van már a kísérlet első fázisán. (Ismerik az első fázist: az ifjú laboráns olyan kísérleteket végez, mikro már régen ráírták a *probatum est*-et. Készségét

próbálja csak ki, nem új megoldást keres.) Sötér megtanulta már, ami megtanulható, mindazt. Regénye, kompozícióját tekintve, arányos; stílus-egysége töretlen. Mértéket tartani a franciáktól tanult: a legjobb iskolában.

De mindezen a símaságon, könnyedségen túl, van ebben a regényében valami, ami már igazi kísérlet, ami már a megoldás lehetőségével kecsesget. Az igénytelenebb tehetségek, a siker büvöltjei ezen a ponton szokták patentírozni sikerüket, e viszonylagos tökélyt váltják jól jövedelmező modorra. Hogy Sötér ígérétének van aranyfedezete, az éppen ezen a ponton világlik ki. Mert regényének súlya nem az európai regény biztos és kipróbált formanyelve. Él vele, de csak úgy, mint ahogy mindnyájan élünk azokkal a szépírás mintákkal, amikkel tele volt ábécés könyvünk: írásunk csak annyira hasonlít hozzájuk, hogy olvasható legyen.

Regényében az a figyelemreméltó, hogy a külső kompozíción, a regény értelmi és cselekmény-vázán túl, van művének egy sajátos belső szerkezete. Közhely az, hogy a regény objektív világmagyarázat. Ám ez a világmagyarázat, ez az epikus világkép csak akkor válik műalkotássá, ha a regényíró nem stilizálja, nem stilizálva teremti meg világának egységét, hanem az objektíve leírható jelenségek mögé ábrázolni tudja azoknak benső jelentését, ha regényének értelmi és epikus váza megett éreztetni tudja érzelmi és hangulati egységét, a nélkül, hogy líraivá oldaná fel regénye epikumát. Ezt a modern regény szimbolizmussal (sőt, sajnos, klisészerű allegorizálással!) oldja meg igen sokszor. Sötér itt tér el a rosszirányban kitaposott útról. Mert ő a jellemekek és események művészi jelentésváltozását a tárgyi világ ábrázolásával érzékelteti. Környezetrajza nem külsőséges, hanem hű tükre szereplői szemléletnek, meghitt, bensőséges hangulat ömlik el rajta. A közvetlen szemlélet élményszerűségével eleveníti meg regény-világát: a környezetrajzra objektíválja a lélekrajzot. Az olvasó öntu-

datlanul síklik el egy-egy finom interieure felett s csak később eszmél rá, hogy ezeken keresztül vált meghitt ismerőivé a regényfiguráknak. (Van a regénynek egy páratlan jelenete: két diák a gimnázium folyosóján a faliképeket nézegeti; az infantilis és a kamasz lélek találkozásának ragyogó ábrázolása.)

Ezek a hangulat-képek, mint rejtett, belső rímek fogják egységbe a szerteágazó cselekményt, ezek terelik össze a sokféle indulattól hajtott hősök életét. Így válik a regény igazi regénnyé; epikumát érzelmi mélység s hangulati egység hitelesíti.

Sötér István eddig csak tehetségének adta jelét. Új regényében nemes törekvésű művészt ismertünk meg.

Bóka László.

BERDE MÁRIA: A HAJNAL EMBEREL. (Új Idők Irodalmi Int. Rt. kiadása. Budapest. É. n.)

Az ébredő Erdély regénye. Az író fényszórójának középpontjában Szász Károly, a nagy enyedi professzor s az enyedi Alma Mater áll. Körülötük pedig ott hullámszik a mult századeleji, zsidbadtságából magához térő, az únió felé siető Erdély egész világa. Enyedi diákok, professzorok, professzornék, svalizsérok, papnék, divatárus kisasszonyok, kormányhivatali tisztviselők rajzanak a regény lapjain, köztük az erdélyi nemesség legszebb neveinek hordozói: Kemény Dienes, Bethlen János, Kendeffy Ádám, Wesselényi Miklós, Pálffy János s a gyerek Barabás.

Az események hullámverése Enyedről lassankint elborítja egész Erdélyt. Közben Szász, a jogtörténet tudós tanára, az erdélyi alkotmány félelmetes védőjévé, a mérsékelt „balközép“, az erdélyi Gironde kérlelhetetlen okosságú vezérévé emelkedik.

A nagy történelmi események szélesvonalú rajza mellett az írónékek gondja van az akkori mindennapi élet színeinek felrakására is. Megjelenik előttünk az erdélyi bidermayer teljes gazdagságában, minden vonatkozásában. Látjuk hétköznapjait, ünnepeit, az Aurora-ünnepet, bálakat, a családi

életet a gouvérnantos főúri élettől a polgárok kávésdélutánjáig. Megkapjuk a bájosan érzelmes bídermayer szerelem minden változatát a diáklángolásoktól a házasságban beteljesülő érzelmeken át a tragédiával végződő szomorú esetekig. Tisztába jövünk az akkori szokásokkal, divattal, megismerjük a bútorzatot, ételeket, stb.

Lépten-nyomon kitűnik, hogy az író nő rendkívüli alapossággal mélyült el korába, s azt sikerül is minden porcikájában megeleveníteni, az érzések, a gondolkodás sajátosságaitól a legaprólékosabb tárgyi kellékekig. Bámulatatosan széles anyagismerettel rendelkezik, s azt mind fel tudja használni regényében, a nélkül, hogy egy percig unalmas vagy tudálékos lenne. Mindent fel tud oldani műve rendkívül széles kompozíciójában. A legesudálatosabb, ahogy Erdély közjogi viszonyait ismeri s azok taglalásában el tud merülni. Ez, különösen nő léte, nagy teljesítmény tőle, s ez is mutatja, hogy Berde Mária a kor minden mozzanatát nagy gondnal búvárolta át, s nagy tehetséggel kelti életre.

Regénye korban és társadalomban egy eddigelé szinte ismeretlen Erdélyt mutat be. A megyei élet, a kormányzósági Erdély, az úniós mozgalmak a maguk társadalmi háttérével még nem jelentek meg ily egységes és átfogó ábrázolásban a magyar irodalomban. A regény főszíntere, Enyed is a maga jellegzetesen közép-erdélyi környékével és életével meglehetősen irodalmunk perifériájára szorult eddig. Az író nő most egy nagy kor és egy nagy regény középpontjába való emeléssel szolgáltat neki légtételt.

Külön értéke a regénynek nőalakokban való gazdagsága. A női szereplők mindegyike gazdag, önálló jellemmel rendelkezik. Itt azt nyújtja Berde, amit férfiíró nem is adhat: nőalakjai a férfikkal egyenlő súlyt és fényt kapnak a regény lapjain, s olyan mély és sajátos színekkel telítvők, amit férfiírótól aligha nyerhettek volna meg.

A regény különben is a legjobb női írói erényekben bővelkedik. A művészi alkotás egyik legfontosabb kelléke az árnyalás gazdagsága, s ehhez a nőknek van igazi tehetségük. Berde aprólékos gondnal, odaadással rakja fel színeit regénye minden alkotójára, a háttérre, a történetre, az alakokra, s nem utolsó sorban nyelvére. A regény nyelve is rendkívül gazdagon árnyékol és hajlékony. Korszerűségén túl a marosmenti nyelv élő ízei telítik ezt a nyelvet, művészi szépségét és hajlékonyságát azonban az író nő tehetségéből nyeri. A mondatokon ott hagyja nyomát az író nő verselő multja is. Ez látszik azok menüettszerűen numerikus lejtésén. A szavakon is legtöbbször a költészet aranyos virágpóra csillog.

A regénynek csak egy hija van. Hiányzik belőle a nép, mely földalatti zúgásával már ekkor is ott morajlik a történelem mögött, s olykor felfelcsap, mint az óceánok szörnnyetegé, s végeredményben a Szász Károlyok, Wesselényiek küzdelmének is sokban ők adnak értelmet.

A regény azonban így is messze kiemelkedik a történeti regények mai áradatából, s regényírásunk legkomolyabb alkotásai közt foglal helyet.

Tóth Béla

MARAI SÁNDOR: SIRÁLY. (Regény. Révai-kiadás, 1943.)

Egy férfi, komoly, felelősségteljes pozícióban lévő tanácsos szobájába, pontosan azon a napon, amikor úgy látszik, elkerülhetetlenül bekövetkezik a háború, megérkezik egy nő. Félig-finn, félig-svéd, halászkóttól származik, állást akar kérni, legalább is látszólag ez jövetelének célja. Neve magyar fordításban valahogyan így hangzana: „Egyetlen Hullám“. Ilára hasonlít, az öngyilkossá lett kedvesre, a gyógyszerész leányára, aki jól ismerte atyja patikájának mérgeit; szinte kísérteties hasonmása. Látása sokmindent fölbolygat a férfiban, meghívja az Operába, onnan pedig a lakására mennek, ahol megindul közöttük a mindent tisztázni akaró szócsata: a csodálatos véletlenről, az

életről, a halálról, a szerelemről, a barátságról. Ez az éjtszaka éppen olyan, a szivárvány minden színét magába foglalóan fehér, mint a „Vendégjáték Bolzanóban“ káprázatos éje, melyet Párma grófnője és Giacomo beszélnek át és belátják, hogy minden menthetetlen. Néhány óra leforgása alatt hol kinzóvá válik ez a feszültség, hol majdesak fölenged; rengeteg minden „történi“ ezen az éjtszakán. A háború veszélye néhány hónapra eltörlódik s amíg a férfi a tea-konyhán török-kávét készül főzni vendége számára, az idegen nyelven telefonál valakinek. Talán kém is „Egyetlen Hullám“, amint kiderül, Ila tanára, a vegyész küldte el a férfihez, ördögi ötlettel a „másodpéldányt“ s a beszélgetés végével „Egyetlen Hullám“ elmegyén, el kell mennie, mert megtudott egy titkot és mostmár hozzátartozik a férfihez, ezt a kapcsolatot pedig csak úgy tudja megőrizni, ha elválasztja a világban vállalt szerepétől. Elmegyén „könnyen, mint a sirályok az égő városok és sötét földi tájak felett, nyugtalan cikázással, az ösztön iránytűjével szívében“.

Mint minden *Márai*-mű, ez sem előzménytelen, szervesen beletartozik az író oeuvre-jébe, legfeljebb egy lépéssel megyén tovább a „Vendégjáték“ határainál. Minden emberi találkozásban van valami megrendítő — ezt tudja és ezt mondja ki, különféle változatokban. Mindennek mélyén ott lappang a „titok“ és ez a regény is ezt keresi, a titkot, melyet aligha lehet emberi nyelvre lefordítani. S ha végignézzük pályáját és latolgatni próbáljuk útjának eshetőségeit, természetesen kell találnunk. Ma ugyan divat mágikus elemekkel átszótt történeteket valódi, vagy ál-mágikus tájakra telepíteni, egyszóval: „csodás“ regényt írni, irracionális játékokba elegyedni, de *Márai* regényeit el kell ezektől mereven különitenünk, mert ezeket nem a szándékoltóság, hanem az eredendő hajlam teszi azzá és olyanná, amilyenek. Talán egyetlen igazi „mágikus“ írónk, aki a mindennapos cselekmények és történetek

megett is a végzet szárnyecapásainak huhogását hallja. „Nem is történhetett volna másként, vastörvényei vannak minden emberi relációnak és a csoda éppen az, hogy így történnek meg a dolgok és nem másként. Minden hiába, nincsen mit tenni ellene. A „*Bébi vagy az első szerelem*“ öregedő tanára, a „*Sziget*“ szelíd és közbecsült tudósból kéjgyilkossá váló Askenási professzora, a „*Féltékenyek*“ Garren Pétere alkatuk érenél keményebb parancsára cselekszenek. Egyideig élnek a világban, s egy napon „megtörténi“ velök valami, ami kidönti a kapukat és a törvény bekövetkezik. Aligha akad író az egész világirodalomban, aki olyan kevéssé hinne az emberi elhatározás erejében, mint ő. Az emberre rázuhan valósággal a csoda, él, öl, hal, utazik, szeret, vagy magányos lesz, mikor megjő a titokzatos hívóparancs: szakít régebbi önmagával. Garren Pétert Anna lila tintával írott, hibás és elcsúszott központozású levele téríti végzetserűleg Karnakból haza, mikor a Mű veszélybe kerül s Casanovát Párma grófjának tett ígérete. Az esemény azonban, önmagában véve, nem minden: a cselekvés vagy változás megett az alkat végzetes parancsa feszül és ez mozgatja azt is. Ok és okozat, cél és eszköz bonyolult kölcsönhatásával kell itt számot vetnünk.

A „*Sirály*“ meséje jóformán keret csupán, melyet az író telít meg mondanivalójával. Semmi sem múlik a vakvéletlen bekövetkezésén, az ú. n. cselekmény hatodszorban áll fontosság tekintetében, csupán az alkalom a hős s ezen keresztül az író számára, hogy vallomást tegyen a világról. A pillanatoknak, egy-egy átvillanó gondolatnak több jelentősége van, mintha a szereplők fölkerekedtek volna és egymásra támadnak, mérgezett pikákkal. Egyetlen szavával, mozdulatlan, eseménytelen oldalakon olyan drámai atmoszférát tud teremteni, melyben bölcsőtől-koporsóig minden benne van, ami megtörténhetett és amiért érdemes volt élni. A tanácsos negyvenöt éves, már nem fiatal és még nem öreg. Ott áll hivatali szobájában, a

jólfutott, erősen párnázott, disztíngvált bútorokkal megrakott szobában, néhány perccel „Egyetlen Hullám” érkezése előtt, szemben a titokkal, melyről ebben a percben legfeljebb ha hatan tudnak és arra gondol, öt esztendő múlva, mire vége szakad a háborúnak, már nem lesz fiatal. Az idegen nő ott áll az Opera előcsarnokában, vállán különös, krémsárga prémkabáttal és hirtelen valami északi vadással asszociálja. Ezek a „nagy” pillanatok a Márai-hősök életében, ilyenkor érik el önmagukat, vagy ilyenkor leplezhetők le, teljes és maradéktalan valójukban.

A belső történések nagy mestere, minden mondatában szinte mérhetetlen távlatokat nyit meg. Nem tág és sokfelé szétágazó érdeklődést tanúsít műve, ezt a „sánszot” meghagyja a dilettánsoknak, akik egyszerre akarnak kimondani mindent, amit tudnak, hisznek, vagy csupán álmodtak róla; következetesen tör a mély felé, hogy megismerhesse a lényegét, (az ő szavával) a „titkot”. Stílusa ez a pompás, mehökkentő fordulatokban gazdag, hallatlanul pontos magyar nyelv szervesen kapcsolódik módszeréhez. Folytonosan visszatérő kapcsolásai és szavai korántsem az irány szegénységének, hanem jóval inkább a gondolkodásbeli és érzelmi azonosság és hűség jegyei.

A legtöbbet vállalta, amit ember és író vállalhat, meg akar valamit rögzíteni, amit még előbb meg kell találni s ez a folyamat néha egy teljes életet igényel. Ha kell, rászánja és kötetről-kötetre megy tovább a mélybe, a cél és értelem felé.

Gönczy Gábor

BISZTRAY GYULA: ÍRÓ ÉS NEMZET. (Révai-kiadás.)

Vannak szavak, melyek köztöszóval összekapcsolva egyszerre az új problémák tömegével telítődnek, a fogalmi feszültség különös delejét árasztják maguk körül. Így vagyunk Bisztray Gyula új könyvének megéjtően jól hangzó címével is: a benne foglalt kérdés-komplexum valóban megérdemelné a tüzetes vizsgálódást és kifejtést. Elméleti kutatás helyett

azonban a témának néhány gyakorlati ábrázolását kapjuk, összegyűjtött tanulmányokat több mint tíz esztendő érdemes irodalomtörténeti munkásságából, melynek fókuszában egyrészt az írói portré (*Kölcsey, Madách, Kazinczy, Gyulai, Apácai Csere János*), másrészt irodalom és nemzeti élet egymásrahatása (*Naggyenyedi Helikon, Táj és irodalom, Írók az únióért, Az író helye társadalmunkban*) áll.

„Sajátos jelenség, hogy a magyar irodalom, mely mindig szoros függvénye volt a politikai életnek, a nemzetiségi eszme uralkodó korszakában, sőt éppen a maga nemzetiségi léte legválságosabb éveiben termelte ki egyetlen kozmopolita-jellegű remekművét: *Az ember tragédiáját*”. Így intonálja Madách-tanulmányát, majd néhány sorral alább kiemeli, hogy még legeuropéerebb szellemeink eszmekörét is „a magyar glóbus tájai zárják”. Ez a szempont, mely egyúttal szemléletének egyik alapelve is, *Riedl Frigyes* megállapítását idézi fel a „nemzeti existencia irodalmáról”, de azontúl hidat ver *Beöthy Zsolthoz* és *Gyulai Pálhoz*, a Bach-korszakbeli és milléniumi Magyarország irodalomtörténeti attitűdjének fő képviselőihez. De míg egyrészt a konzervativizmus nemes hagyományait át igyekszik menteni a jelenbe, nem zárkózik el a modern tudományosság élenkítő eszméi elől sem, s tanulmányaiban, ha nem is feltétlen odaadással, gyümölcsözteti az ú. n. szellem-történet szempontjait is: alkotó-közvetítő-közönség viszonyának figyelembevételét, táj és irodalom vonatkozásait, az író szociális elhelyezkedésének problémáját, az irodalompolitika erőviszonyait.

Tanulmányait a komoly hang és — ha nem is tár fel új utakat — az elmélyedő alaposság jellemzi. Prózája a modern esszéizmus ötlet- és metaforatobzódásához szokott fülnék talán kissé dísztelen és lassú, érdekessége azonban tárgyában van, melyet a részletek gazdag ismeretével, találó idézetekkel és gondolatébresztő észrevételekkel mutat be az olvasónak.

Vajda Endre

FRANCESCO PETRARCA DALOSKÖNYVE. (Fordította Sárközi György. A Franklin Társulat kétnyelvű klasszikusai — Halász Gábor szerkesztésében.)

Sokat és a legtöbb esetben joggal dícsért műfordításirodalmunkban mind a mai napig meglehetősen mostoha sors jutott az avignoni csalogánynak. Igaz ugyan, hogy Radó Antal tolmácsolásában daloskönyvének tetemes része már a multhan is hozzáférhető volt a magyar közönség számára, de ebből a fordításból, mely már születése pillanatában az élő költői nyelv mögött baktatott néhány évtizeddel, éppen a nagy reneszánsz-dalos legfőbb jellemzői: a szárnyaló kellem, a friss életszerűség és árnyaló finomság hiányoztak. Ezekért az édes petrarcai javakért veszi fel most a harcot Sárközi György új átültetése, mely a *Canzoniere* mintegy félszáz darabját szólaltatja meg magyarul.

Az olvasónak, ha a könyv kezébe kerül, kettős örömben lehet része. Megismerheti belőle az „ismeretlen“ Petrarcat, akinek inkább legendája, mint empirikus képe élt a köztudatban, s ugyanakkor érezheti, hogy régi ismerőssel van dolga, akire mások beszéde után már amúgyis kíváncsi lehetett. Hiszen a szerelmi lírának a nyelve alapjában véve petrarcai és talán akkor is őt olvassuk, mikor nem is gondolunk rá.

Zenét, Madonna! mily titkos zenét
Hallhatsz a lomha földi légen át,
Hogy minden rebbenésed ütemét
Anak kövesse s néma dallamát?

Így invokál — trubadur stílusban —

egy Babits-költemény s melléje kívánkozik mindjárt olasz párja, melyben a szerelem plátói álmának ugyanilyen transcendenciába hajló fogalmazása lüktet:

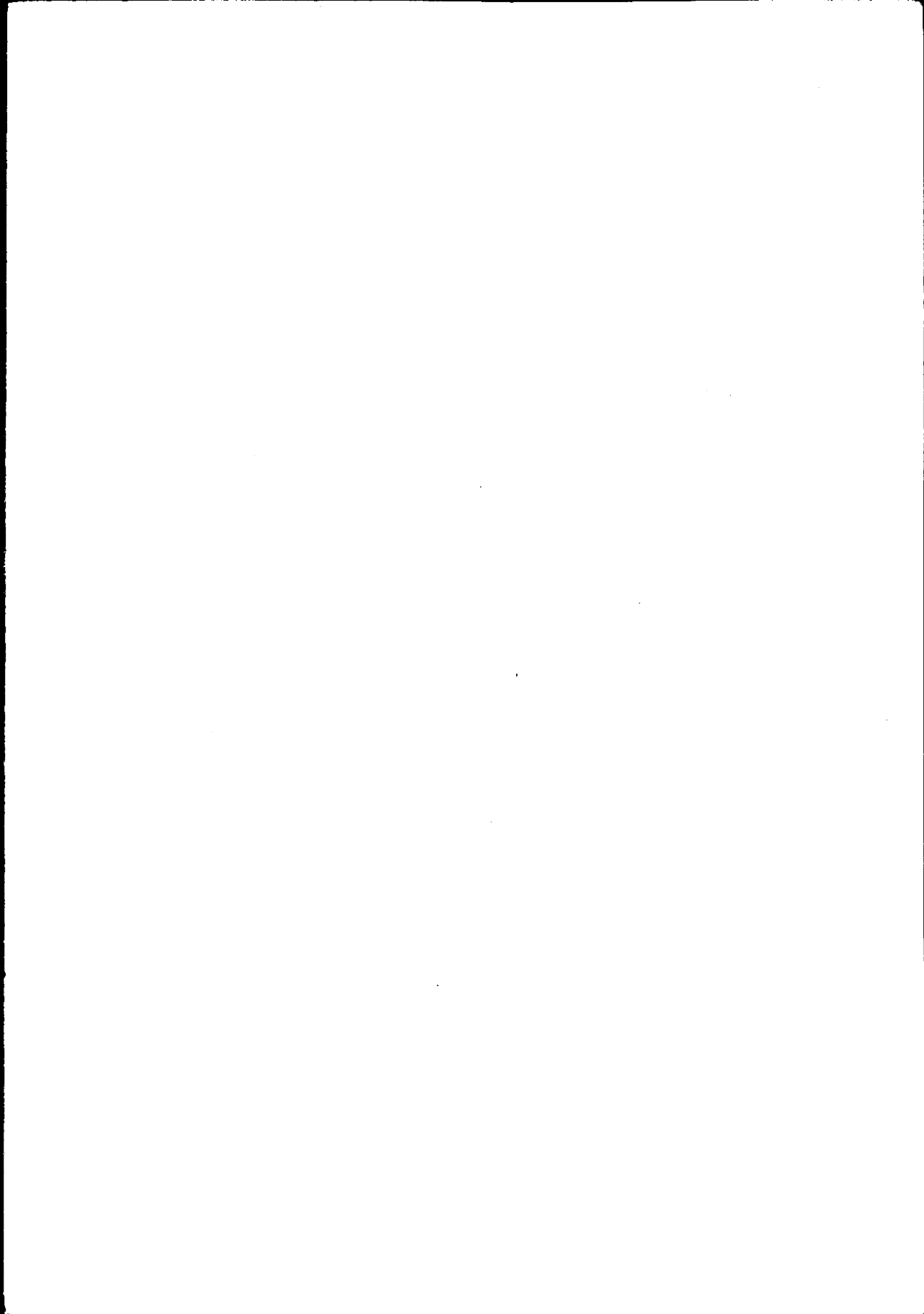
Mily idea az ég, milyen körében
Volt a természet mintaképe, honnan
E bájos arcot vette, lenn a porban
Hogy megmutassa, mit tud fenn
az égben.

Petrarca-sorok végszavára a világlíra legkülönbözőbb berkeiből esendül a visszhang. Ha a filológia közvetlen forrásként mást is mutat ki, mégis ő az ő, a nagy összegező, aki közhasznúvá tette a rendkívül terjedelmes trubadurköltészet minden vívmányát. A szenvedély frazeológiája nála is olyan következetesen a szív „sebe“ és a szerelem „tüze“ körül forog, mint Balassánál, de forma szerint benne van az önmagával disputáló Villon vagy az olvadó Verlaine is és Itália, olajfaligeteitől az Alpesekek kéklő árnyékáig. És ami Kisfaludy Sándornál „kesergő szerelem“, az Adynál még mindig „ceruzasorok Petrarca könyvében“. Mindenki ismeri ezt a szállóigévé vált kifejezést: *a halál rokona*. A Daloskönyvben is benne van: *parente de la morte*.

Igen, Petrarca modern költő. Még csak át sem kell stilizálni. Ha Sárközi György magyar szövegét egybevetjük az eredetivel, szinte szószerint egyezik. Ez akkor is megbecsülendővé tenné könyvét, ha nem ékeskednék a műfordítók ritka erényével: szép magyar versek csokrát nyújtja az olvasónak.

V. E.

SYLVESTER

PROTESTÁNS SZEMLE

3

TARTALOM:

H. B.: A protestáns kultúra nemzeti szolgálata ● Képes Géza: Finn lélek a finn irodalomban ● Oroszlán Zoltán: Benczúr Gyula ● Debreczeny Lilla: Mozaik (vers) ● Fekete Lajos: Három vidéki protestáns művész ● Könyvek és írók (Gönczy Gábor: A debreceni költő — Könyvismertetések)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ
FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

GÖNCZY GÁBOR: A debreceni költő — — — — —	86
TROMBITÁS DEZSŐ: Friedrich Alajos: A megáldott kút — — —	86
MAKAY MIKLÓS: Borbély László: A latin tenger partján — — —	87
T. D.: Lukácsy Imre: Beszél a mult — — — — —	87
T. D.: Nyáry Pál: „Nincs már szívem félelmére...” — — — —	87
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Halasi Nagy József: A politikai tudomány kez- detei. — Platon és Aristoteles — — — — —	88
KERÉKGYÁRTÓ ELEMÉR: Szöllősy András: Kodály művészete —	88
BÓKA LÁSZLÓ: Szondy György: A Börmedália lovagjai — — —	89
SZABÓ RICHÁRD: Wass Albert: A kastély árnyékában — — — —	90
DEBRECZENY LILLA: Szili Leontin: Majdnem szerelem — — — —	91
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Elkésett kritikák verseskönyvekről — — — —	91
GÖNCZY GÁBOR: Sinka István: Hontalanok útján — — — — —	93
G. L.: Ijjas Antal: Széchenyi kapitány — — — — —	94
G. J.: MARÓTHY JENŐ: Szegények szíve — — — — —	95
G. L.: Terescsényi György: Hősök — — — — —	95
G. L.: Dr. Csengődy Lajos: Az apostoli hitvallás hittartalma és az evangelikus keresztyénség szentírási és vallásfilozófiai meg- világításban — — — — —	95
G. L.: Imre Lajos: A keresztyén vallástanítás — — — — —	95
DEBRECZENY LILLA: M. Katona Ilona: Az utolsó Bules — — — —	96
G. L.: Grünvalzky Károly: Az evangelikus vallástanítás célja tárgyi szempontból — — — — —	96

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őríz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1944. március 7-én és 8-án (kedden, szerdán) délutánonként fél 6 órai kezdettel előadásokat rendez

„A keresztyén egység és együttműködés”

és

„Az egyházak nemzeti szolgálata”

címmel. — A konferenciát vezeti, az előadásokat összefoglalja **Dr. Kapy Béla** m. kir. titkos tanácsos, ev. püspök, Társaságunk ügyv. elnöke.

A konferenciái előadásokat a Budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-termében tartjuk meg (IX., Ráday-u. 28., fszt. az udvarban) és ezekre Társaságunk tagjait és a szíves érdeklődőket szeretettel hívja és várja a Társaság Elnöksége.

Március 7-én délután fél 6-kor:

A konferenciát megnyitja és bevezeti **Dr. Kapy Béla** püspök, ügyv. elnök.

„A keresztyén egységről és együttműködésről mit mond egy protestáns?” címmel előadást tart: **Dr. Rarasz László** püspök.

„A keresztyén egységről és együttműködésről mit mond egy politikus?” címen előadást tart: **Dr. Tasnádi Nagy András**, m. kir. titkos tanácsos, a képviselőház elnöke.

Hozzászólások, összefoglalás.

Március 8-án délután fél 6-kor:

„Az egyházak nemzeti szolgálatáról mit mond a theologus?” c. előadást tart:

Dr. Makkai Sándor v. püspök, egy. tan.

„Az egyházak nemzeti szolgálatáról mit mond a világi ember?” c. előadást tart **Dr. Imre Sándor** egyet. tanár.

„Az egyházak nemzeti szolgálatáról mit mond a politikus?” c. előadást tart: **Dr. Bencs Zoltán** ny. miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő.

Hozzászólások, összefoglalás.

A konferenciát bezárja **Fáy István dr.**, m. kir. titkos tanácsos államtitkár, a Társaság társelnöke.

MEGHIVÓ

Folyó év március hó 9-én, csütörtökön délután fél 6 órai kezdettel a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság a Református Teológia (IX., Ráday-u. 28.) Ráday-könyvtár termében (földszint, az udvarban)

választmányi és ezt követőleg közgyűlést tart.

Társaságunk tagjainak minél nagyobb számban való pontos megjelenését kérjük.

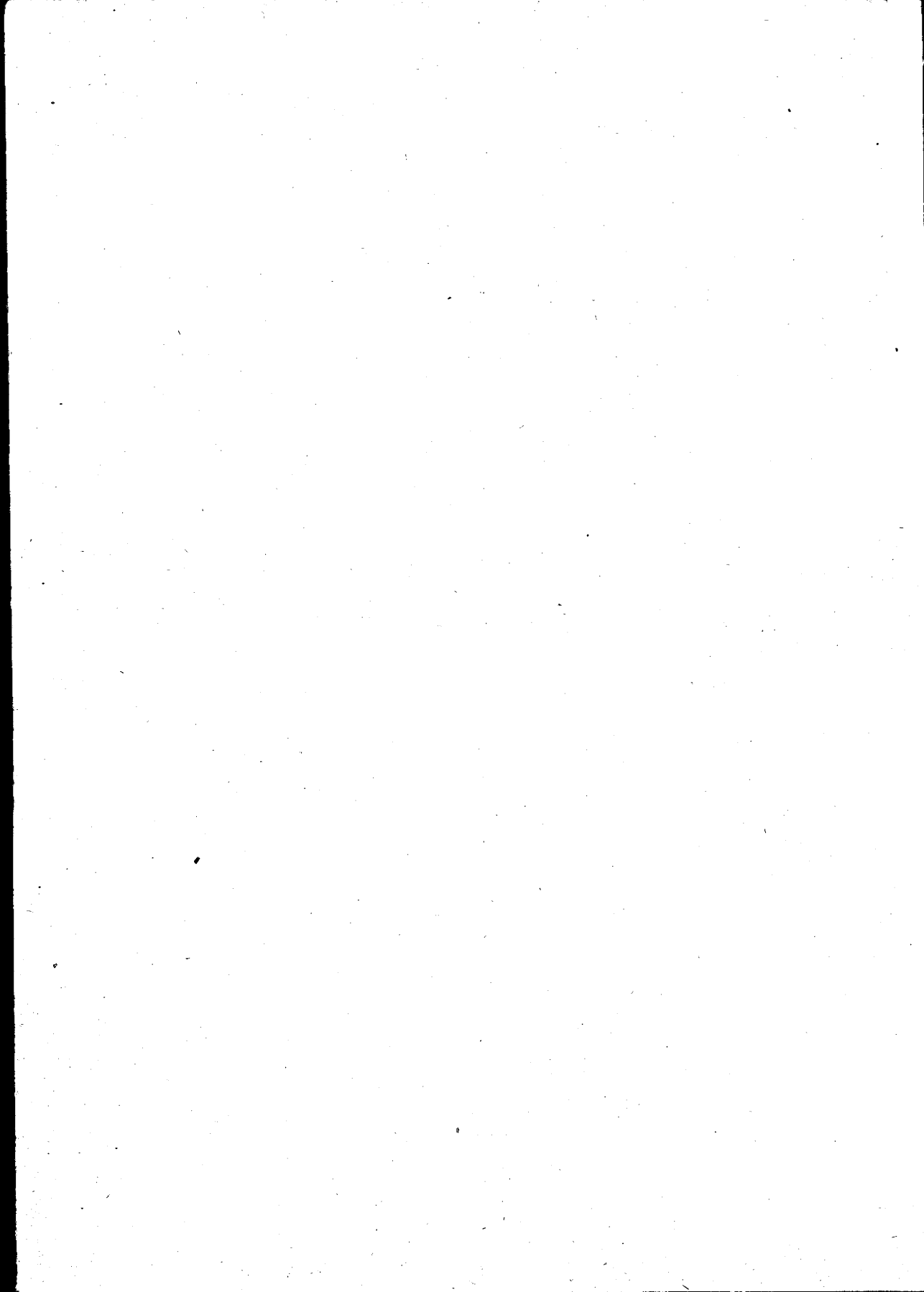
TÁRGYSOROZAT:

1. Elnöki megnyitó.
2. **Fáy István** m. kir. titkos tanácsos, államtitkár, társelnöki tisztébe való beiktatása és üdvözlése.
3. Főtitkári jelentés.
4. Szerkesztői jelentés.
5. Pénztári jelentés az 1943. évről és az 1944. évi költségvetés bemutatása.
6. A választmány kiegészítése, új tisztikar választása.
7. Esetleges indítványok.
8. Folyó ügyek.

Budapest, 1944. február 21-én.

Tiszteletteljes köszöntéssel:

AZ ELNÖKSÉG.

A protestáns kultúra nemzeti szolgálata

Ez a három szó: protestantizmus, kultúra és nemzet — már hosszú idő óta egymással igen szorosan összefonódva szokott a gondolkodásban és a szóhasználatban szerepelni. Ennek az összefonódásnak most csak két népszerűvé is vált, szélsőséges formájára hivatkozom. Az egyik ez: volt idő a protestantizmus élet-történetében, amelyet az ú. n. kultúrprotestantizmus korának neveznek. A protestantizmus ekkor úgy látta, hogy Isten országa megvalósult vagy legalább is megvalósulóban van az emberalkotta, földi kultúrában. E szerint a protestantizmus annyi, mint a haladó, fejlődő és gazdagodó emberi kultúra. — Hasonlóan közeli viszonylatba került a protestantizmus a „nemzet“ szó tartalmával is, különösképpen nálunk. Mindnyájan tudjuk, hogy a mi protestantizmusunk egyik ágát, a reformátust, „magyar“ vallásnak szokták nevezni.

Ne keressük, úgy igaz-e mindez, ahogyan ezek a szókapcsolatok állítják. Szélsőségeket idéztem. A szélsőségeknek mindig az a jellemző vonása, hogy bonyolult folyamatokat egyszerűsítenek. Eppen ebben rejlik igazság-torzító s ezért veszélyes voltuk. Másfelől azonban az is áll, hogy ezek a szélsőségek nem tudnának megélni, ha nem rejlene legmélyükben egy picike magnyi igazság. A protestantizmus nem egyenlő a kultúrával, egyetlen nemzet sem sajátíthatja ki magának egyik ágát sem, de hogy ott, ahol a protestantizmus él és hat, ennek az életnek és hatásnak kitörölhetetlen jegyei vannak a kultúrában és a nemzet életében, az vitathatatlan.

Mindenfajta kultúra emberekben és emberekkel lesz látható valósággá. De egyáltalán nem közömbös, hogy lelki és szellemi értelemben milyen emberek azok, akik a kultúrát megvalósítják és élik. Nem közömbös az, hogy mit hisznek és gondolnak a legvégső dolgokról, Istenről, életről, halálról, bűnről, megigazulásról és üdvösségről. Még tovább is mehetünk. Nincsen olyan kultúra, amely e vallásos alapok nélkül létrejöhett és megélhetett volna. A protestáns kultúra tehát azoknak az embereknek az alkotása, akik e végső dolgokról úgy hisznek és gondolkodnak, amint a protestáns egyházak hitrendszere vallja és tanítja.

Messze vezetne, ha most a protestáns egyházak hitvallásai és tanításai alapján végigmennék az egyetemes emberi kultúra minden egyes területén, keresvén azt, hogy a kulturális alkotások, intézmények, emberi magatartások mit köszönhetnek az alapjaikban ott rejlő vallásos világnézetnek. Most nemzetünkről, az ennek életében ható protestáns kultúráról van szó. Szemléletünket tehát most már nem pusztán az egyetemes protestáns kereszténység egyházainak hitelvei, hanem nemzetünk történeti sorsá-

nak valóságai is irányítják. Állapodjunk így meg három kilátó ponton.

A protestáns egyházak a közlés, a beszéd egyházai (Ravasz László állapította meg egyszer). Ha egy szörnyűséges parancs azt követelné tőlük, hogy csak néma áhítatokat tartsanak, vagy istentiszteletüket olyan nyelven végezzék, melyet az eklézsia nem ért meg, beláthatatlan romlásuk származna ebből. A lélektől lélegig ható, formált szó egyházaink életformájától elválaszthatatlan. Tagjaikat ennek hallásában és befogadásában gyakorolják, őket az „ige” tiszteletében nevelik. És amikor ez a gyakorlat és nevelési hagyomány az e-világ síkján is alkotóan megjelenik, akkor ennek a neve már: irodalom. Nehezen megszólaló nemzetünk irodalomműveltségi életében négy évszázad óta mindig a protestáns író kiáltja el a mások hangját is felszabadító hathatós szót. Próbáljuk meg eltüntetni nyelvünk és irodalmunk történeti életéből — csak igen kevés példát mondunk — XVI. századi reformátor-íróinkat, Balassit, utána Bessenyeit, Kazinczyt, Adyt és Móriczot. Tudjuk, hogy maradnak még óriásaink: a Pázmányok, Zrínyik, Vörösmartyk és Babitsok, de ki merné tagadni, hogy még ezek az óriások is csonkán és érthetetlen magányosságban állanak előttünk amazok nélkül. — De nekünk, magyaroknak, a nyelv és az irodalom nem csupán elvonatkoztatott műveltségi javak, hanem létünk biztosítékai is. Mi nyelvben és irodalomban élünk. Protestáns költőt, Reményik Sándort idézem:

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba...
Úgy beszéljen ma kiki magyarul,
Mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna.

Áhítat... katakomba... imádkozás... Az evangélium Igéje a kultikus magasságban a magyar igével találkozott. Egyik írónk a múlt években összegyűjtötte és kiadta Kosztolányi Dezső nyelvi tárgyú tanulmányait. Csodálkozhatunk-e ezután, hogy ennek a kötetnek a címét, kiadója Luther énekéből kölcsönözte? „Erős várunk a nyelv”: ez a könyv címe. Nyelvünk és irodalmunk erős várának megtartásában a magyar protestáns kultúra nélkülözhetetlen.

Másik kitekintő pontunkat az a tény határozza meg, hogy a magyar protestáns egyházak anyagiakban szegények. Szervező és intézményeket teremtő életük felett állandóan ott sötétlik a fekete gond, a materiális erők hiánya. Ez a gond pedig nemcsak a vezetőket szorongatja, hanem az egyházak minden egyes tagját. Ismeretes, hogy egyházigazgatásunk is a mélyben és a szélességben van megalapozva, nem pedig a magasból tagozott: a lét ügyeiben mindenki felelős. A protestáns emer tehát már egyházi közösségén belül megszokja azt, hogy mit jelent szegénynek lenni. A ke-

resztyénség egyetemes parancsán túl is kénytelen szemét hozzáalkalmazni a hiányok és szükségletek meglátásához. Ugyancsak ilyen közeli tapasztalatból tudja, hogy az igazi segítest nem törvény vagy rendeletek kényszere hozza, hanem a személyes erőfeszítés. A multból megtanulta, hogy egyháza gyakran volt magára hagyatva és csak saját erőire támaszkodhatott. Egyszer az elégett kollégiumot kellett újjáépíteni, máskor a templomot, pénz kellett idegenben tanuló diákok utiköltségére és ellátására vagy egy-egy nélkülözhetetlen könyv kiadására. A személytelen világi hatalom csak ritkán támogatta, sőt igen gyakran inkább megnehezítette életét. A protestáns főúr és a polgár nyitotta ki ilyenkor erszényét.

A szociális és népközösségi gondolat korunknak egyik uralgó jegye és szükséglete. A magyar protestantizmus ennek szolgálatára olyan embereket tud állítani, akik egy több évszázados hagyományból tanulták meg azt, hogy e gondolat csak az egyéni felelősségtudat állandóan jelenlévő sugalmazásaival lehet építő és teremtő valósággá.

Végül ismeretes az, hogy a protestáns egyházak a magyar életben tagjaik számát tekintve kisebbségek. Ma már megbecsült, de a történeti tegnapi még csak megtűrt, tegnapelőtt pedig üldözött kisebbség a magyar protestantizmus. A kisebbségi sors azonban mindig egy: védekező küzdelem önmaga megtartásáért. A kisebbség erre a magatartásra még akkor is rákényszerül, ha tettelesen senki sem támadja, mert a körülötte élő többségnek természetszerű gravitációs ereje minduntalan létében fenyegeti. Ez a sorsbeli helyzet különleges képességeket és fogékonyságokat fejleszt ki azokban, akiknek ezt kell élniük. Nekik ezek a szavak, mint: megmaradás, szabadság, önvédelem, függetlenség, türelem... jóval kézzelfoghatóbb tartalmak, mint azoknak, akiknek nem örök kérdésük a lét vagy a nem-lét.

A magyar protestantizmus sorshelyzetéről beszéltem, de azt hiszem, nyugodtan mondhattam volna, hogy ilyen az egész magyarságé is. Rokontalan kisebbség vagyunk Európában, körülötünk pedig a hódító nagy népek sokasága él. Ezer év óta gyakoroljuk magunkat a nemzeti megmaradásban. De négyszáz év óta a magyarság egy védekező küzdelemre lelkileg különlegesen kiképzett sereggel is rendelkezik. Ez a magyar protestantizmus. Ahogyan régen, úgy mai küzdelmünkben is bizton számíthat nemzetünk ennek felsorakozott erőire.

Ez a rövid számadás nem körkéséből vagy elkülönülési szándékból eredt. Ismerjük és becsüliük azokat az értékeket, melyekkel a magyar keresztyénség másik ága járult és járul hozzá egész magyarságunk földi életének erősítéséhez. A küzdelmessé zordult időben minden lehetséges erő-többletet számba kell vennünk. E számadással is kinyújtjuk kezünket, hogy minden testvérünkét megragadhasuk soha meg nem lazuló, egymás erejét hatványozó szorítással.

H. B.

Finn lélek a finn irodalomban

Sárospatakon február 12-én a „*finn testvéri est*“-en elhangzott előadás.

Nem azért állok ide Önök elé, hogy valami alapos értékelést tartsak erről a tág és roppant témáról, hogy tükröződik a finn lélek a finn irodalomban. Noha eleget forogtam finnek között, irodalmukat is elég jól ismerem, nem mernék vállalkozni rá, hogy egy rövidnek szánt csevegés keretei közt ezt a kényes feladatot megoldjam. A nagynehezen induló finn-magyar szellemi kapcsolatok még nem mélyültek el annyira, alighanem a mi hanyagságunk miatt, hogy bátran és tudományos hidegséggel tudnék erről a témáról szólni. Egyelőre ott vagyunk még, hogy izlelgetjük egymást, igen gyöngéden és kíméletesen, igen sok dilettáns lelkesedés zaját kell még kivárnunk és elnéznünk, hogy egyszer majd komolyan egymás szemébe nézzünk. S különben is, ma, sajnos, egyelőre, az egymásról szóló hadijelentéseket olvassuk s kíváncsian, izgatottan várjuk, mit hoz a jövő, s ez órában, a finn jövő, a finn nép sorsa, a holnapja, pusztá léte az, ami minden érdeklődésünket göresösen magához ragadja. A bombák robbanásain, a füstön és a lángon túl, láthatjuk-e az irodalom és költészet kék egét, vigasztaló mosolyát, hallhatjuk-e munzsjakáját. S íme mégis: a néma tünődés és aggodás e percében igenis jólesik belapozni a finn költők verseibe, jólesik hangjukat hallani s megkérdezni tőlük némán: megedzették-e a finnek szívét úgy, hogy most egy pillanatra aggodalom nélkül hajolhassunk gyengéd poézisükben oly szemérmesen lüktető lelkük fölé?

Bízást megtehetjük. Vann a finn költészetben, de prózai irodalmukban is, hiszen ez is csupa költészet, — gondoljunk csak a Dal a tűzpiros virágról e. regényre, a Hét testvérré, Sillanpää regényeire, — mondom, van a finn költészetben valami olyan erő és nyugalom, amit az igénytelenség erejének, a cicomátlanság dús színének, az egyszerűség és szelídség torkonragadó varázsának, a mozdulatlanosság hatalmának nevezhetnék. Legutóbb egy finn Antológiában lapozgatva egy egészen egyszerű versre bukkan-
tam, ez a címe: *Ősz*. Lefordítottam. Íme, felolvasom Önöknek is:

Két varjú bóbiskál sötéten
szántóföld szélén, egy sövényen.

A nagy nádas melle barna már,
szürke az ég. Esik. Őszre jár.

„Lassan a darvak is elszállnak“, —
mondja az egyik a társának.

Hosszú csend... A másik visszaszól:
„Biz' ők is elszállnak“, — válaszol.

Aznak. Nem törik meg a csendet.
Tó színén az eső dalt penget.

Csőrével az egyik hátranyúl,
a másik hunyorgat szótlanul.

Szárnyuk közé nyakuk behúzva.
Esik... Csend... A mező be' pusztá!

A fekete föld elszenderül.
Édes szagot küld egy messzi csűr.

Két ázott, vén varjú sötéten
töpreng, bóbiskál a sövényen.

„Hát...” — egyik így szólal meg végül,
a másik felriad, menni készül.

„Jól eldiskuráltunk! Szeretném,
ha holnap is lenne szerencsém.“

Ennyi az egész. Szerzője, Lauri Pohjanpää, nem híres költő, nem tartozik azok közé, akik a mai finn költészetet reprezentálni szokták, akár írásaikkal, akár személyükben. Annyit tudok csak róla, s ezt is verseiből tudom, hogy főleg állatokat ír meg költeményeiben. Alig van verse, amelyben legalább valami érzés ne lenne rájuk. Ez a verse, amellyel nyilván az ősz akarja jellemezni, két varjúról szól. Gyakran előfordulnak ezek a mi verseinkben is, egyik *kedvenc* képe őszi verseinknek. S mégis, ez a két varjú más, mint a mieink. Ezek finn varjak. A mieink kárognak, néha kissé sokat is, hatalmas rajokban szállnak s elfödik az get. Legszívesebben a nyár kihúnyó máglyája pernyés tűzének szeretik, — hasonlatként — felhasználni költőink. Ez a két finn varjú azonban hallgat. Bóbiskál, — igaz, hogy sötéten a szántó-föld szélén, s csak azt állapítják meg, hogy a darvak is elszállnak. A darvak is, erősíti meg a másik, mert itt nyilván ez a fontos, hogy most már senki sem marad itt az állatvilágból, csak a varjak, s talán csak ők ketten. Aztán elhallgatnak. Szárnyuk alá dugják csőrüket, de közben töpregenek, szótlanul is, bóbiskálnak az egyenletesen zuhogó esőben és csendben, az egyik hunyorog, mintha nem jól látná azt, amit lát, a semmit. A fekete föld elszenderül, s egy messzi csűr édes illatot küld a bóbiskáló varjaknak, mert most, hogy nincs többé munka a földön, a gabonát fűtéssel szikkasztják, szárítják, érlelik, pótolják azt, amit a nyári napfény oly rövid idő alatt nem süthetett beléjük. A két varjú valószínűleg éhes, azért mozdul meg talán az egyik, s menni készül, hogy valahol másutt tegye le szomorúságát s ott töprengjen tovább. A parasztok óvatosan és gyöngéden szikkasztják a gabonát, a két varjú felrezen az egykedvű, esőálló, töprengő nyugalomból, az

egyik csak egy lusta Hát...-tal jelzi izgalmát, a másik tréfára fogja a dolgot, szellemesen búcsúzik, mintha ezzel akarná elütni a kényelmetlen gondolatot, ami talán mindegyikben felöltik egy pillanatra és megzavarja nyugalmukat, aminek nem árt az eső és a szomorúság. Olyan ez a két varjú, mint két finn paraszt. Azok is körülbelül ennyit szólhatnak egymáshoz. De minnek is szólnának többet, amikor ez is elég. Elég ahhoz, hogy ezt a mérhetetlenül sivár képet, ami ilyenkor egy elhagyatott finn szántóföld lehet, az emberiség leheltnyi édességével és vigaszával be-futtassa; súlyos szomorúság árad ebből a versből, s a végén van valami halvány mosoly. S érdekes: nem panaszol, nem akar megdöbbsenteni, nem akar meg se hatni, nem, nincs is semmi célja, ez bizonyos, s mégis: ebben a természetes hangban, ami maga a meg-rögződött állapot, az örök mindennap, van ebben valami ős biztonság, a megnyugvás ereje, az állandóság érvénye.

Íme, tehát: egy egyszerű példán: ez a finn költő egyszerűsége, a nélkül, hogy gügyögne, vagy olyan bonyolult módon lenne egyszerű, mint a dekadens neoprimitív poéták. Ha ennek az egyszerű finn költőnek valami célja lett volna vele, bizonyos, hogy megzavarodik a természetes kép, elcsuklik, hamisba torzul a hang. De mivel nem akart semmit vele: egyszerű, mély versén át maga a természet szól hozzánk, az eső esik, amit egyetlen egy finom képpel éreztet: a tó színén dalt penget, egyébként csak azt mondja róla, hogy esik, mint ahogyan a természet is csak folytonosan és örök-szakadatlanul ismétli önmagát, hogy észrevedd az örökből az éppen neked-szólót. A finn költő kihallgatta s elmondta nekünk, akaratlanul is...

Így tanítanak a finn költők. Egy állatversben, amely mindenütt tanító célt szolgált volna, íme, komor idillt fest le nekünk, s ez mégis tanít, mert a valóságot mutatja meg, *nem* vágyát és eszményképét. Azt mondja: Légy hű önmagadhoz, s nem azt mondja: Ez vagy te, ám ilyennek és ilyennek kell majd lenned.

Ez az őszinteség, ez a póztalanság a finn költészet nagy ereje. Nem lázít, nem kesereg, de meg nem rezzenő kézzel felmutatja a valót. Pedig panaszra igencsak volna oka és joga. Egy évezredig a természettel, egy másik évezredig az emberrel harcolja szüntelen harcát. Nem tudja, mi a remény, mert akkor másnapjáért is reménykednie kellene, de nem tudja azt sem, mi a félelem, mert akkor már rég nem is élne.

Mégha nyiltabban szól is, akkor sem zengeti meg a halálharangot. Eino Leinónak, Kivi mellett talán a legnagyobb finn költőnek van egy verse, ez a címe: Ének a hőmezőn. Ez a vers — látszólag — megint igen egyszerű téma: arról szól, hogy milyen jó ízni. Finnországban mindenki ízizik: kis gyerekkorukban megtanulják már és iskolába is így járnak. A költő tehát megint-csak olyan élményről szól, ami minden finnre egyformán. Megint állapotot rögzít, megállapít, azért oly félelmetes a vége. Ezt mondja a versben: milyen jó ízni, ha ragyog a nap s a hőmező szikrázik a fényben, de még jobb, ha bömböl a vihar, s égen és

földön hózivatar zúg! Jó, ha barátja is vele van a szívével, de szebb és még jobb, ha egyedül megy, magának kell utat vágnia: s „úgy dacol az éjben, egyedül“. Jó érzés, ha tudja, hova, merre megy, ha tudja, hogy hosszú útja után otthon várja, meleg tűzhely, de csábítóbb, — mondja tovább a költő — most már nem azt mondja, hogy jobb, s érezni, hogy komoly dolgot fog mondani, „s így száll a merész: Ha a végzettel harcolni kell És sose tudja, hogy hova jut.“ E három strófa után, az ellentétek váltakozásából valami *szorongató* érzés csapódik ki, s érdekes, a nélkül, hogy szoronganék, már együtt vagyok a költővel, vigyen ahová akar! S ekkor ezt mondja: „És pompás szállni a szíőnek. Ha lelke örömmel van tele, S elébe világít a fáklya-remény, — De úgyis lehet ám, hogy az ég peremén Sötétlik a gond... veríték veri ki és a halál rohan vele“. Ez lenne a költemény csattanója, de milyen természetes módon jutottunk ide. Ha jobb hóviharbann, ha jobb egyedül, ismeretlen csapásokon, ha merészebb és férfiasabb a végzettel is birokra kelni: akkor úgy is *lehet* ám, hogy maga a csontváz halál rohan velünk együtt, s homlokunkat a veríték borítja el. Vagyis: ha örömről férfias és aggodalomtalan, ha a kaland merészségével akarunk élni, akkor nem félhetünk semmitől: berohanunk a halálba is. Mért taglalom ezt a verset? Azért, hogy ezen is bemutassam a finn költő, itt, az előzővel szemben, dinamizmust, dacos szembeállást hirdet, s mégis ugyanaz az eszköze: a természetbe állítja hősét, ott eleveníti meg a finnet, ahol van is: mindennapi életében, innen kap szárnyra a verse. Ezért hiteles. Bár van valami tudatos fokozás az egészben s az ellentétek váltakozását csak a képek frissesége feledtetni, mégis oly természetesnek hat, mint valami egyszerű megállapítás: a finn ember csak szoktassa szilaj örömökre magát, mert a halál úgyis a nyomában van mindig, szálljon ezzel is szembe, szilajon, vagy száguldjon vele a semmibe, ha kell. Megint megállapíthatom: semmi tragikus hang, semmi tanítópálcás oktatás.

S most nézzünk egy Altatódalt, ami műfaja szerint is, maga a gyöngédség és suttogás: nem csuklik-e el a finn költő hangja ebben a neki annyira alkalmas matériában. Kivi versét olvasom fel a *Hét testvérből*:

Barna berek, halál berke:
oda viszlek csöpp emberke,
dús homokban játszadozhatsz.

Ott gyerekeknek gyöngy a dolga:
terelgeted tapsikolva
alvilági rét gulyáját.

Ott gyerekeknek gyöngy a dolga:
este tündér leng dudolva
melléd és álomba ringat.

Pilládat leejtve szépen,
aranybölcső lágy ölében
hallod még a halk madárdalt.

Éji berek, béke berke!
Nem jut el hozzád a kerge
élet szennye, szenvedése.

Furcsa egy altatódal ez. Az egyik testvérnek, Eeonak felesége altatja el így kisgyermekét. A halálról szól neki, mint ami a béke berke, cserjése, erdeje, ahol, az alvilágban, kisgyerekek terelgethetik a rét gulyáját... A halálról szól tehát, de oly szelíden, oly intimen, mintha csak szép álmot kívánna neki. Ebben a kis remekműben persze benne van Kivi egyéni pesszimizmusa is, de verse egyszerű képeivel, lágy és zsongó hangjával oly szuggesztív, hogy a valóság félelmes, de egyszersmind megnyugvó érzetét kelti föl bennünk. A finn lélek ily meghitt közelségben van a halál gondolatával, de, s ezt jól jegyezzük meg! — ez nem dekadens életérzés benne, s persze nem is valami bonyolult dyonizoszi halál-mámor, hanem egyszerűen a valóság hamisítatlan érzékelése: a finnek nagy és örökös küzdelmének természetesen feloldó, őszintén valló hangja.

Finnország e tragikus óráiban nem feleslegesen emelem-e ki a finn lélek e tragikus vonását, mondhatnám, vonzódását a tragikumhoz, a halálhoz? Ha ez a kétség felmerülne, úgy érzem, nem értem el szerény céloimat, hogy éppen azt mutassam meg: mennyire az étellel jegyezte el magát, aki ily rezzentlen szempillákkal néz szembe a halállal. A finnek, igazán érdemetlenül szenvednek annyit, de vajjon nem szokták-e meg az igaztalan elnyomást, a mindennapi létért való, lélekzettelen harcot? Ha nem is nyomorgatják őket, akkor is van elég dolguk önmagukkal, akkor is kezükben kell tartaniok a láncot, amire vad tájaik természetét kötötték, még a kalevalai kozmikus harcok idején. Hátha még tavaktól szaggatott, fenyvesekkel ékitett földjükből egy-egy darabot el akar ragadni valami behemót éhség, nem is egy, talán nem is kettő, hanem három is, mind azzal az ürüggyel, hogy megvédje. Pedig a finnek ugyancsak jól megvédték magukat, amikor szociális igazságot teremtettek hazájukban, s a finn földet odaadták annak, akié már ezerév óta, a finn parasztnak. A finneknek nincs szüksége lázító irodalomra, mert nincs miért lázítaniok. De a halál mégsem mult el fejük fölül. Am ez a halál a régi kaszával és igával jó feljük, jól ismerik, nem a színéről ismerik meg, hanem az éhségéről. És mit mond a költő ennek a népnek ilyenkor? Azt, amit eddig is: két varjú beszélget a pusztá föld szélén, esik rájuk az eső, távolról meleg gabonailat száll, megrebbenek, tovább szállnak. A szíót figyelmezteti, micsoda veszedelmes terepen jár és száll vele a férfias öröm. A kisgyereket a halál nyugalmaival vigasztalja meg előre az anya az élet kegyetlenségéért. És mit mond a szociális kérdéstről, ha hü akar lenni hüvös

Képes Géza: Finn lélek a finn irodalomban

tárgyilagosságához és szemérméhez. Azt mondja, amit Otto Manninen a *Len-nyűvő lány*-ban.

Én nyűvöm a szőke lent,
másnak lesz az inge;
víg meséket mondok másnak,
engem bú borít be.

Napszállat, — rőt fellegek
rajzanak az égen;
mért nem tudok hinni úgy mint
kisgyerekként régen?

Felleg csak felleg marad,
bár bíbor a széle —
szétfoszlik a szép reménység,
mint felleg a szélbe.

Tudják, hogy mi a megható ebben a versben? Nem az, hogy a szép reménység széteszlik, mint felleg az égen, amely hiába bíbor a széle, mégis csak közönséges felhő úgylis, hanem az, hogy a másnak szőtt inggel egy rangra emeli a lenyűvő lány a másnak mondott víg meséket, s neki csak a szomorúság marad meg. Most már értik, miért mosolyodik el a finn költő néha, ha tragikus dolgokról beszél? Mert az neki egyáltalán nem tragikus.

Képes Géza.

Ravasz László mondta:

Kétségtelen dolog, a világon minden háború ezt tanúsítja, hogy békekötés után a meginduló építő munkában a nép szélesebb rétegei fogják a döntő szerepet játszani és az alulról felfelé törekvő osztályok tömegei döntő tényezőkké válnak. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon is mind nagyobb politikai súlyhoz fog jutni a földműves és a munkás, az ország két pillére. E kettő együtt tartja a magyar jövő boltozatát. Egy tisztán parasztállam koldussá lesz, egy hirtelen industrializálódó munkásállam nem tudna megállani az orosz vonzással szemben, de a kettő együtt, egymást kiegészítve meg tudja vetni az új magyar fejlődés alapját. Ebben kell elhelyezkednie annak az értelmiségnek, amelynek társadalmi függését nem felülről, hanem alulról: kell eredeztetnie s ezáltal életformáját is megváltoztatni annyiból, hogy kedves régi emlékek feláldozásával sokkal több egyszerűséget, puritán-ságot, produktivitást mutasson fel, mint eddig.

(*Református Élet*, 1943. nov.-6.)

Benczúr Gyula

(1844—1920.)

Az 1944. esztendő művészi centennáriumai között elsőnek Benczúr Gyula születésének százéves fordulóját ünnepelhetjük január 28-án. Nem volt még egy művésznünk, akinek működését a hivatalos kritika nagyobb elismerésben részesítette valaha, mint az övét; az állam és a magánosok megbízásai özönlöttek hozzá, a hazai és külföldi kiállítások kitüntető érmeiből egész gyűjteményt mondhatott a magáénak, a Szent István-rend tulajdonosa volt, főrendiházunknak tagja, Akadémiánk tiszteleti tagja és a Kolozsvári Egyetem díszdoktora. De tisztelőinek és rajongóinak nagy táborával szemben ott állott a századfordulótól kezdve gáncsolóinak és támadóinak hangos serege, akik kifogyhatatlan érvekkel ostromozták működését és törtek pálcát művészi iránya fölött. És azóta sem szűnt meg Benczúr művészetének ez a két irányú megítélése. Láttuk ezt a halála után rendezett emlékkiállítás alkalmával, és láttuk ezt a mostani centennárium alkalmából írt emlékezésekben és tanulmányokban. Úgy látszik, ő azok közé a művészek közé tartozik, akiket vagy rajongva dicsérni, vagy elfogultan támadni szoktak. Pedig a támadások legtöbbször nem is neki, hanem annak a művészeti irányynak szól első sorban, mely legkitűnőbb képviselőjét, csúcsra emelőjét éppen benne találta meg.

Benczúr Gyula evangélikus családból származott, ősei között papokat is találunk; gyermekkorát Kassán töltötte, ahová szülei két évvel művésznünk születése után Nyíregyházáról átköltöztek. Itt vált Benczúr szívében, lelkében és művészi érzésében is azzá az izzó lelkű magyarrá, akinek műveiben, nyilatkozataiban, leveleiben ismerjük. Kassának, a legszebb magyar dóm városának művészi hagyományoktól terhes levegőjében szívja magába művészetének első csíráit, itt tanul meg rajzolni és arcképet festeni a két Klimkoviestől, akik annak idején Kassa érdemes művészei voltak. Innen kerül ki — Bécs megkerülésével, ahová az abszolútizmus miatt heves magyar érzésében menni nem akart, — Münchenbe, amelynek Akadémiáján az akkor uralkodó „akadémikus, naturalista stílus“ elismert professzorai tanítottak, Hintersperger, Anschütz és mindenekelőtt Piloty, aki kolosszális képeivel ekkor aratta Európaszerte legnagyobb diadalait. Benczúrral egyidőben az Akadémián tanultak, vagy már önállóan működtek Herterich, Kaulbach, Böcklin, Makart, Gabriel Max, Szinyei Merse Pál és mások, természetes, hogy közöttük többé-kevésbé meleg baráti viszony fejlődik, ami azután piktúrájukban is kölcsönösen kifejezésre jut. Benczúr Münchenben is megmaradt magyarnak; Kassán készített zsinóros magyar ruhában járt, és amikor a bajor uralkodó meghívja az Akadémiára a fiatalon már is nagy nevet szerzett művészt tanárnak, csak úgy fogadja el, ha magyar állampolgárságát megtarthatja. Benczúr tehetsége Mün-

chenben ért naggyá, és pedig feltűnően hamar. — Igaz, hogy a hozzávalókat már régen megtanulta, a vérében hozta. Rajztudása már gyermekkorában is feltűnően fejlett volt, ehhez járult hamar jelentkező formaérzéke, a színharmóniák érzésének és alkalmazni tudásának biztos ösztöne, a képszerkesztés törvényeinek és tudatalatti ritmikájának eleven érzése és a kifejezés érettsége, mely Münchenben készült első munkáiban már meglepően nyilvánul. Nem csoda, ha hamarosan Piloty mesteriskolájának, ahogyan ma mondanók, „sztár“-ja lett, akit a mester hamar mnukatársává fogadott. Ellenségeinek ma is egyik legtöbbször használt kifejezése és vádja Benczúrral szemben a „pilotyzmus“, értven ezen azt, hogy Benczúr Piloty erősen teátrális, de különben semmitmondó irányának volna a folytatója. Én nem fogalmaznám meg ezt ilyen határozottan. Bizonyos, hogy Pilotytól sokat tanult. A színek feletti szuverén hatalmát, az alakok hatásos elosztásának módját kétségtelenül mesterétől tanulta meg. De, ami Pilotynál sokszor csak mesterségbeli raffináltság, üres teátrálítás, háttáskereső görögtűz, az Benczúrnál átérzéssé, drámaisággá vált. Nézzük csak meg egyszer Szépművészeti Múzeumunkban Piloty nagy képét: „Néró császár Róma égését szemléli“ és hasonlítsuk azt össze Benczúr művével, a „Vajk keresztelése“-vel. Amíg ma már mindenkit hidegen hagy Piloty képének üres nagyképűsége, a háttérnek és az alakoknak színházi kulisszák és színészek gyanánt való beállítása és festése, addig Benczúr méltóságos ünnepélyessége, benső áhítata, az aktus fontosságának éreztetése a „Vajk keresztelése“-n ma is meghat bennünket magyarokat. Hogy Benczúr ragyogó kolorizmusa éppen ezen a képen jut legnagyobb kifejezésre, az csak emeli annak értékét, mely történeti festészetünk egyik legharmónikusabb alkotása. Benczúrt azonban azzal vádolni, hogy főleg Pilotytól tanult, képtelenség. Tanult ő még sok mindenkitől. Hihetetlenül fogékony tehetsége volt ahhoz, hogy hatásokat fogadjon be és azokat a saját lelkén átszűrve, eredményeikkel gazdagítsa festészetét. Járt Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban, Itáliában és mindenhol a gazdag benyomások tömegével tér haza. Rubens színpompája és duzzadó érzékisége, a németalföldi arcképfestők jellemábrázoló portréi, Tizián, Tintoretto és Tiepoló színzuhatagai, Bouchernak, Rigaudnak, sőt Velazqueznek művei mind nyomot hagynak művészetében, mely azonban első perctől kezdve végig „benczúri művészet“ volt. Ellenfeleinek legnagyobb érve Benczúrral szemben ma is az, hogy élete végéig ragaszkodott korán kiérlelt stílusához, és semmit sem törődött az új, modern irányzatokkal, sőt azokkal szemben idegenkedéssel is viseltetett. Benczúr csakugyan megmaradt egyéni stílusa mellett, bár tett ő is kirándulást az akkor divatos plein-air festés területére még Münchenben. Két szép kísérlete maradt reánk ebből az időből, a „Pirosköpenyes hölgy“ és az „Erdő szélén“. Mindkettő sokat ígérő kezdetnek tűnik föl, és Benczúrt mégsem csábította további kísérletezésekre e téren. „Miért akarják minden áron, hogy pleinairt fessen az ember?

Hátha nem felel meg a természetnek? Nekem tudom nem felel meg, s ezért nem is csinálom. Szinyei Palival csináltam valamikor én is pleinairt, de érzem, hogy az én temperamentumom másra való. Nem áll az jól mindenkinek“. Tehát tudatosan maradt a magaválasztotta területen, de azon azután szuverén volt, aki úgy tudta mesterségének minden fogását, olyan magasságokban állott a festés technikájában és a kifejezés eszközeinek alkalmazásában, mint igen kevesen. Be kell vallanunk, hogy azokhoz a feladatokhoz, melyeket kapott, a saját stílusa volt a legalkalmasabb, hiszen neki egy ezeréves nemzet nagy millénium-várásának és ünneplésének légkörében kellett alkotnia, mely szinte követelte a pompázó színek, az ünnepélyesség, a ragyogás uralmát a képeken, akár állami megbízás, akár magánember adta megrendelés eredményeképpen került ki a festő ecsetje alól. Sikerei őt igazolták, mert amit alkotott, az a maga nemében teljes értékű volt.

Benczúr 1876-ban lett a müncheni Akadémia tanára, ahol 1883-ig tanított. Ekkor hívta meg a magyar kormány az újonnan alapított mesteriskola igazgatójául. Ettől kezdve itthon tanított és amilyen kiváló művész volt, éppen olyan remek tanárnak bizonyult. Keze alatt tanítványainak művészegyénsége minden korlátozás nélkül szabadon fejlődhetett és ezek közül sokan azután más irányokba is váltottak fejlődésükben. Elég, ha Stetka Gyula, Balló Ede, Dudits Andor, Márk Lajos, Fényes Adolf, Kernstok Károly, Koszta József, Hegedüs László, Boruth Andor, Pentelei Molnár János, Szüle Péter, Burghardt Rezső, Kukán Géza neveit soroljuk föl tanítványainak népes seregéből, hogy lássuk, milyen kiváló művészeket nevelt majdnem négy évtizedet betöltő professzori munkájával.

Benczúr Gyula szorgalmas művész volt. 1864-től 1920-ban bekövetkezett haláláig állandóan dolgozott, és a képeknek egész tömegét hagyta hátra. Természetes, hogy ilyen méretű művészi termelésben nagyok a kvalitáskülönbségek, a képek nem egyenlő értékűek. Azonban a történeti képírás, a képmás-festés, az egyházi művészet terén nagyot és maradandót alkotott. A történeti festészet terén mindjárt első műve hatalmas sikert aratott. 1866-ban festette a „Hunyadi László búcsúját“-t. Ezen meglepő az alig huszonkét esztendőes ifjúnak a képszerkesztésben nyilvánuló ügyessége, de hiányzik a képről a későbbi ragyogó színkezelés, a kép tónusa inkább barnás-szürkés, „a színek is egy kialakult nemes hagyomány alapján a fojtott gyásznak, az előrevetített tragédiának árnyékát mutatják“. Az ifjú művész képzeletét a kor romantikus felfogása szerint e nemzeti hősrünk tragédiája ragadta meg először. Méltóan illeszkedik ez a műve Madarász és Székely történeti festményeinek sorába tartalmával, stílusával egyaránt. Azután „II. Rákóczi Ferenc elfogatása“ jelenik meg az ifjú művész víziójaként a vásznon; a képszerkesztés már drámaibb, kolorizmusa ragyogóbb, anyagfestése tökéletes. A kép barokk mozgalmasságában és színességében tökéletes kifejezője annak a látásmódnak, ahogyan akkoriban nálunk ezt az eseményt nézték. A

„Vajk keresztelése“ már a pályázat eldöntése alkalmával nagy sikert hozott Benczúrnak, hiszen Székely Bertalan, Madarász Viktor és Lotz Károly voltak versenytársai, akikkel szemben a megbízást elnyerte. Ezután még két hatalmas történeti festményt készített el nyilvános megbízásra a művész, „Budavár visszafoglalása“-t és a „Millenniumi hódolás“-t. Mindkettő jól ismert, és különösen az utóbbival a művész „abnormálisan nagy emlékkövet állított magának“. A több mint hetven képmást magában foglaló hatalmas mű igen nagy feladatot rótt a művészre, hiszen nemcsak élethűségre kellett törekednie, de éreztetnie kellett a megörökített pillanat nagyszerűségét, történeti jelentőségét is. Utolsó nagy történeti festménye a „Mátyás ciklus“ lett volna, mely nagyjában vázlatban maradt, csak két kép készült el belőle. „Rajztudása, kompozícióinak lendülete töretlen maradt. Csak színeinek szíporakázó tűzijátéka hamvadt el. Palettája elbágyadt, de festőisége, lefokozott tónusaiban még jobban elmélyült, ecsetkezelése szelesebb lett, a formákat nagyobb egységbe fogta“. (Gerevich.) Párizsi utjain a francia történelem romantikus vonatkozásai ragadták meg termékeny fantáziáját és ennek eredményeként jött létre többek között „XV. Lajos király és Mme Dubarry“ című képe, mely igazi francia rokokó bájjag és szellemes frivolitással örökíti meg a híres uralkodót és kedvesét; Benczúr ecsete korfestő képet alkotott e munkájával.

Képmásainak száma rengeteg. Értékük nagyon is különböző, de néhány munkája örökre a magyar képírás remekei közé számít. Mint portrétísta hírnevét az „Első Magyar Általános Biztosító Társaság alapítása“ című nagy vásznával szerezte. Benczúr ezen ezen a képén értékesítette először hollandiai tanulmányútjának tanulságait, mely különösen képszerkesztés szempontjából a nagy németalföldi festők hasonló műveire emlékeztet. A 28 alakot feltüntető nagy képen az arcok életteljes színei, a ruhák fekete, az ingek és gallérok feleszillanó fehér, az asztalt fedő tarka takaró és a háttért alkotó gobelin színei remek színharmonióba egyesülnek és érthetővé teszik annak hangos sikerét. Tisza Kálmán képmásában a barnás-feketés és a díszmagyar-ruha tompított színei által csak kevésbé élénkített háttérből élesen tűnik elő a nagy államférfi jellegzetes feje, a szemüveg alól kicsillanó mélyre látó szemével, eszes homlokával. Itt azután igazán nem lehet Benczúrt azzal vádolni, hogy portréján az üres csillogás kifejezésére törekedett elsősorban. Hasonlóan nagy kvalitásokat mutat „Tisza István portréja“ is, mely 1915-ből való. Itt különösen a fej markáns, részletező kidolgozása meglepő és tökéletes jellemportréja a nagy, hazájáért és politikai hitvallásáért mártíromságot szenvedett államférfiúnak. De nagy kvalitásokat mutatnak „Trefort Ágost-ról“, „Zichy Nándor grófról“, „Dessewffy Aurél grófról“, „Károlyi Lászlóné grófnéról“, „Mikszáth Kálmánról“ festett képmásai is. Egyenesen remekbe készült a maga egyszerűségével nővérenek, „Benczúr Etelkának“ fekete, csipkés mellképe, kitűnő alkotás „Benczúr Idáról“ németalföldi stílusban festett képmása is. Ön-

magát is többször lefestette, és e képei a művész apró redőktől keresztül-kasul szántott, mozgékony és kifejező, jókedvről, fölényes világszemléletről tanúskodó arcvonásait híven őrizték meg számunkra. Amikor 1897-ben Hock János megírta „Művészeti reform“ címen Benczúr ellen alacsony ösztönöktől fűtött és érthetetlenül személyeskedő támadó iratát, a művész nem válaszol semmit arra. Ellenben megfestette és kiállította Hocknak Mefisztóként ábrázolt képmását, melynek diabolikusan torz vonásaiba belefestette egyúttal mindazt, amit a támadásról és a támadóról feljegyezni érdemesnek tartott.

Protestáns művész létére, Benczúr is legkedvesebb munkái között emlegeti a budapesti szentistván-városi Bazilika számára készített munkáit. S valóban úgy „Szent István oltárképe“, mint a főoltár fölött elhelyezett „öt miserész“ legderekabb művei közül való. Ez utóbbit mozaikból készítették el és a művész ehhez a technikához szabta a kivitelezésre szánt kartonokat, melyek háromszög alakban alkotott csoportozataikkal, barokkos lendületükkel, a „világos és sötét színek ütemes váltakozásával“ előkelő helyen áll Benczúr alkotásai között. A fasori evangélikus templom részére is festett egy oltárképet, „A három királyok hódolását“, melyen magyaros ruhába öltöztette a napkeleti fejedelmeket és sarkantyús csizmát adott a lábukra. A csodálkozó és gáncoskodó kérdésekre és támadásokra azt felelte a művész, hogy minden idők nagy festői is maguk korabeli ruhát adtak a „három királyokra“, ő magyar művész, tehát joggal öltöztette magyar ruhákba őket. Mind e képei Benczúr istenhitét és vallási kérdésekben való állhatatosságát igazolják. Egyik levelében vallja, hogy hisz a lélek halhatatlanságában. Vallásos hitét különben egyéb munkái is igazolják, így a „Nyulas Madonna“, a „Bűnbánó Magdolna“ és a magyar Szent Korona felajánlását ábrázoló „Patrona Hungariae“ című, Nyíregyháza város tulajdonában lévő festménye.

Mint az elmúlt század hatvanas-hetvenes éveiben Münchenben élő többi festő, Benczúr sem vonhatta ki magát az ott akkoriban oly kedvelt mitológiai tárgyak festése alól. E tárgyválasztásában Böcklinnel tartott barásága és Rubens tanulmányai is irányították és ennek eredményeképpen jöttek létre egyebek között „puttói“, ezek a barokk mozgalmasságú és szellemű kis gyermekképei, melyeket Benczúr oly sokszor és olyan szívesen festett. Ismerte és szerette az apró gyermekeket, kiknek esetlen bájosságát hivatottan tolmácsolta. „Narcissz“-a mitológiai tárgya mellett bonyolult festői probléma megoldása is; a saját szépségébe szerelmes ifjú igen keresett, de festőileg bravurosan megcsinált mozdulattal hajlik a forrás fölé, hogy gyönyörködhessék önmagában mindhalálig. Alakjai közül a „Bacchánszó“ a leghíresebb, de mestersen megoldott problémát ad elénk „Fekvő aktja“ is, melyeknek finom ezüstös kolorítja a mester színkezelésének fejlődésében igen jelentős állomás. A „Schleissheimi kastély“ különböző termeiről és lépcsőházáról, valamint a velencei San Marco belsejéről készült néhány interieurje a briliáns könnyedséggel és nagy lelki-

ismeretességgel készült interieurök fényes példái. Aránylag ritkábban foglalkozott csendélet festéssel, mindössze két virágcsendéletét ismerjük, de szeretettel és kedvvel festette „mályvái“-t, melyeknek egész színpompáját át tudta vinni képeire.

Meg kell még emlékeznünk a művész kivételes rajztudásáról, melynek számos szép és értékes emlékét őrzik különböző művészeti gyűjteményeink. A rajz mindig értékes, „hiszen alkotás közben mutatja a művészt, műhelytitkokat árul el felőle és képzeletének munkájába is betekintést enged“. A rajzok és vázlatok a művész ötletei és aforizmái, „az életről és emberekről vallott nézeteinek és gondolatainak megörökítései“. Kísérletek, melyeknek tömegéből, mint a laboratórium kémlecsöveiből és vegyítődényeiből egyszerre a kész találmánynak, itt egy-egy kész képnek a megoldása bukkan elő. Nagy élvezet Benczúr rajzai között lapozgatni, gyönyörködni a mester felvillanó gondolataiban, műveihez készült ötletforgácsaiban. Ezekben a rajzokban látjuk, hogy milyen biztos keze, milyen fejlett technikája volt Benczúrnak. Egy-egy vonallal tudja a formákat összegezni, máskor viszont a legaprólékosabb részletrajzokat találjuk egy-egy kidolgozott studiumában. Különben festett tanulmányaiban is, melyeket egy-egy művéhez készített a gondosan kísérletező, kifejezésének szabatoságára ügyelő művész mutatkozik.

Születésének 100. fordulója alkalmából a Szépművészeti Múzeum darabszámban szerény, de a művész képességeit és munkaterületét jól jellemző kiállítást rendezett. A kiállításnak átütő sikere volt, vasárnaponként alig lehetett mozdulni a kiállítás két nagy termében. Benczúr művészete ma sem vesztette el vonzó erejét a tömegekre. De nem fogja ezután sem elveszíteni. A XIX. század hosszú évtizedekig uralkodó akadémiizmusa vele érte el hazánkban betetőződését, de ez irány követői között külföldön is alig néhányan érnek föl vele. Nagy művész volt, ez ma is kétségtelen. A képírás technikai fogásait kevesen ismerték jobban és alkalmazták hatásosabban nála piktúránkban. Műveinek külsőleges hatásosságát még ellenfelei is elismerik, műveinek vizsgálata azonban meggyőző művészi érzésének és áhítatának intenzitásáról is. Alakja méltón sorakozik Madarász Viktor, Székely Bertalan, Lotz Károly, Munkácsy Mihály, Szinyei Merse Pál alakjai mellé, akik művészetünknek ebben a hősi kornak nevezhető szakaszában képírásunk vezérei voltak. Egyéniség volt, aki törhetetlenül megmaradt irányja mellett, melyet jónak és az általa választott témákhoz illőnek tartott. Lyka Károly szellemes megállapítása szerint a művész a magyar társadalomban polgárjogot tulajdonképpen Benczúr fellépésével nyert. Benczúr és fent említett társai vitték fel olyan magasra a magyar képírást, hogy századok művészeti fejlődését pótolva néhány évtized alatt egyenrangú társává vált a Nyugat művészetének. Az ő működésük által előkészített és megmunkált talaj és az ő műveik által nevelt közönség vált alkalmassá az új, a modern irányok elültetésére és befogadására. Általuk jutott a magyar képírás európai hírnévhez és éppen

Benczúr kitüntetéseiben is messzehangzó elismeréshez. Alakja mindig ott lesz képirásunk nagyjainak sorában, igazi remekei pedig örökre a magyar piktúra legjelentősebb emlékei között fognak helyet találni.

Oroszlán Zoltán

Mozaik

*Mozaik-kép vagyok egy kőkeretben.
Sokféle színből összerakva
Formálódott merev alakba
ellentétekből álló lényem.
Fegyelem tartja össze: tiszta szándék,
indulatoknak tarkaságát,
mint vén fatörzs sok, kusza ágát
lombbá növeszti s egybefogja.
Így lettem én is kép és kőkeret.
Kemény vagyok, de csillogó,
napfényben meg-megvillogó,
ki önmagának foglya csak.
A kőkeret hideg, világos összhang,
belül sokszínű, fényes élet,
— mozaik-kép, — néz szembe, véled.
S ha kutatod a képnek titkát:
keresd az érthetetlen életét.*

Debreczeny Lilla

Három vidéki protestáns művész

A modern művészet újra keresi az utat vissza a természet-hez. De nem úgy, mint a múlt század aprólékoskodó naturaliz-musa, hanem ez egy új, szintetikus, a lényeg kifejezésére törő valóságlátás, amely a formát nem hanyagolja el a kifejezés miatt s nem elégti ki a l'art pour l'art kacér öntetszelgése sem. Az expresszionizmus s mellékhajtása, a szürrealizmus elvérzett egy hősi harcban, mely a XIX. század üres, lélektelen anyagelvűsége ellen folyt, — hősi volt e harc és nemes: a lélek jogait követelte s bár buzgólkodásában túllőtt a célon, mégis sok szempontból hasznos volt, mert egy új szépségeszmény s esztétikai rend szá-mára szabaddá tette az utat.

A modern magyar festészet igazi értékei egyek ebben az életérzésben és szépségeszményben s ihletük ereje, fantáziájuk fénye, formakézségük biztossága, színlátásuk tüze annyira ma-gyar, hogy kiérzik rajtuk minden modern európaiságukon túl is, mint ahogy a tájszólás íze, zamata a Sorbonne diplomáját zsebé-ben hordó fiatal magyar tanáron megérzett. S ez nem ártott euró-pai kultúrájának — csak még közelebb hozta szívünkhöz — a gyö-kerét nem vesztette el — a magyar föld, a magyar lélek táplálta s ezt nem tudta, de nem is akarta megtagadni. Ez a mai magyar piktúra is egyszerre tud európai és magyar lenni, a nélkül, hogy az egyik a másik vonás kárára érvényesülne.

De van itt hiba is a magyar művészi életben. Nem is egy, mi most csak arra mutatunk rá, amit vidéki művészeink januári tárlatai után láttunk meg erős fényben. Egészségtelen dolog a művészi életnek az a centralizálása, amely mint egy kultúrmono-póliumként Budapest számára jutott. Számottevő művészi (képző-művészetről beszélek) élet csak Budapesten van s ha élnek, dol-goznak vidéken kiváló művészek — a gyilkos homályától a név-telességeknek csak Budapest fényei mellett menekülhetnek meg. Nem Budapest természetes irányító központi szerepét kárhozzat-juk, hanem vidéki, erőteljes művészi gócek hiányát. Hol van most Nagybányánk, amelynek művészei korszerű problémákat vetet-tek föl s azokat meg is oldották és sajátos magyar látásmódban olyan stílust építettek ki, melyet mint legnemesebb hagyományát őrzik művészi életünk.

Vidéken élnek most is kitűnő művészeink, magányosan és árván — de dolgoznak és bíznak. Vigyázzunk rájuk, hogy ne hiába. Az öreg pápai kollégium rajztanárja az első, *A. Tóth Sándor*. A főiskola elvégzése után angol, német és franciaföldi tanulmá-nyokat végzett. Pápán éleszti a szent tüzet, hogy a kisváros lan-gyos unalmában mind több lélek forduljon a szépség felé. Érdekes művészegyéniség. Régebbi képeire jellemző az a tiszta forma-adásra való törekvés, amely szándékban egy az újklasszicizmus törekvéseivel. Fontos tehát a kontúrok tisztasága, általában a von-al élete s ezért a tér viszonylatait kissé el is hanyagolja.

Absztrakttá mégsem válik, humorának jellegzetes ereje megmenti ettől s egyéni ízekkel tölti meg képeit. Mivel az alakok plaszticitása olyan fontos számára, így azokat elkülöníti a való világtól — s ez a hajlam mégsem dekoratív merevségek felé viszi, inkább a festőiségtől a szobrászi látáshoz hajlását bizonyítja. Újabb képeinek láttán mógjobban megerősödik benyomásunk erről, hiszen ezeken más nem is érdekli, mint a mozgás, az alakok ritmusa s idevonatkozó tanulmányait egy szobrász is haszonnal szemlélheti. Degas-t is a mozgás érdekelte, de A. Tóthnál ez egészen más jellegű. Degas szimmetriátlansága az impresszionizmus fogalmi körében értékelhető teljes valóságában, az illanó könnyedség, pillanatnyi tünemény illúzióját adja a degasi kép. Tóthnál a mozgás ritmusa, erős valóságérzéssel, a plasztikus látásmód biztonságával nem az elillanó tüneményt akarja érzékelteni, hanem a jelen pillanatban elkapott mozdulatot úgy érezteti, hogy a mozgás logikája, törvényszerűsége, tehát a kép belső struktúrája folytán az előző és a következő mozdulat is kiérződik. Nagyon is valóságos itt a mozdulat, egy pilanatra se hisszük, hogy illanó kép, illúzió, a színek sem párásak, biztosan hordozzák a kép alattuk lapuló vázát: a rajzot. Spontaneitás és számító, józan mérlegelés eredménye az ő képe.

A debreceni Kollégium kitűnő rajztanára: *Gáborjáni Szabó Kálmán*, neve talán már többek előtt ismeretes. A kálvinista Rómából — a kálvinista G. Szabó Rómába ment tanulmányokra, melynek eredménye fametszeteinek csodásan gazdag termése lett. Egészen sajátos az a hang, melyen megszólalt, régi olasz fametszettek lapidáris egyszerű komorságáról beszélt a magyar föld nehézkes, esett és szomorú alakjairól. Fametszeteiben Európában páriát ritkító művésznek bizonyult. Nagyméretű faliképek, freskók következnek ezután, a fametszettek merev technikája után az oldódás felé ez volt a következő lépés, utolsó tárlatán a vászon szűkebb, de melegebb, intimebb világában csillogtatja színeit — biztató jelei későbbi teljes kibontakozó tehetségének.

Nyíregyházán a Kálvineumban tanítja a rajzot *Boross Géza*, még a legkevesebb szó róla esett. Budapesti első tárlata igen nagy sikert jelentett. Befelé élő, mélyen érző lelke csupa zengő lírában érződik képein. Nem lehet szó nélkül elmenni mellette, ígéret ő — és máris beváltása, induló és mégis beérkezett — először láttuk s régi ismerősként öleljük keblünkre.

Jól tudom — sok vidéken élő művésziünk kérhetné számon: miért nem szólunk róla is. Hiszük, eljön annak az ideje is, alkalom és mód kínálkozik rá. Pápa, Debrecen, Nyíregyháza régi protestáns iskoláiban ihletett, tiszta lelkű, igazi művészek forgolódnak a szépség oltárai körül és azok a fiatal lelkek, akikben ők gyujtják fel a művészi szépség iránti érdeklődés lángját: világítani fognak, s az ő alakjukra is fény derül s nem maradnak elfeledve a vidék szürke ködeiben.

Fekete Lajos.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

A debreceni költő

Gulyás Pál: Az Alföld csendjében. — Válogatott versek. — Magyar Élet.

Kissé szégyenkezve, de egyúttal kissé megindultan is írjuk föl ezt a címet beszámolónk élére. Korunk, sok más tünet között, egyik legveszedelmesebb tünete az általánosítás és nem lehetetlen, hogy ez a jelző is úgy tűnhetik első pillanatra, mint az „elskatulyázó“, stereotíp közhelyek egyike. De ugyanakkor nem igen tudunk többetmondót és illőbbet leírni, mint ezt. *Gulyás Pál* debrecenisége nem holmi véletlenség, vagy könnyen fölhasználható, egyszerűsítő kritikái jegy, hanem *állapot*. Ez az elidulási alap, a hősé s talán a koporsó is; Debrecenen keresztül érhetett csak költővé s talán Debrecen is csonka, hiányos, szinte érthetetlen lenne Gulyás Pál nélkül.

Eltűntek alattad a sátrak, csordáid kolompja kifáradt, új paloták köde kél ...

Mondd, hova lett a *gyökér*?

Hozd vissza a hajdani düllőt, menekülj *befelé* kívülről, járd fel a Föld köreit, tárd fel a rétegeit!

Már tornyodon trónol az este, kösd a holt csontokat egybe, lelket a csontba fuvallj, törd fel a régi ugart!

Meddig esedez még árván egeden a Főnix meg a Bárány?

Új népek kürtje riad, — viszik ezredes álmaikat!

Fogadd ismét be hajódat, eltemetett lobogódat,

Debrecen, ó-kikötő, tájakat összekötő!

Minden művészetnek és, szűkebben véve, minden költészetnek megvan a talaja, az ő-s-tá-ja, melyből egész mondanivalója kihajt. Soknál élesebben, végzetesebben, másoknál halaványabban, elmosódó kontúrszerűséggel. Gulyás számára Debrecen nem egyszerű színhely, innen indul el és ide érkezik vissza, más minden csak pihentető, időleges; Debrecen a színhely és maga a lét is. Nem lehet nélküle és kívülre élni. S ha ez a város nem is mindig hasonlít az elképzelthez, az egyetlenhez, az se baj; a kép, mely visszaverődik benne, már úgysis a kívánt képet fogja tükrözni: a „tájakat összekötő“ ó-kikötőt: a végtelenbe lengő, valóságfölötti és annál sokkal magasabbrendű Debrecent: valami metafizikai portrét, mely a költőre hasonlít. Olyan erős és végzetes város ez, akár *Márai* Kassája, természetesen, a líra forróbb, kötöttebb és expanzívabb forma-nyelvére áttéve. Az a forrongó, soha meg nem alkuvó, végtelenbe ívelő vágy a teljesség, a mindent-tudás felé, tipikusan síksági, közelebről tisztántúli tulajdonság; a laposhoz szokott szem közelebb van a mindenség titkához, a tiszta látást nem függönyözik el a hegyek, de egyszersmind nehezebben is ősméri föl az árnyalatokat, mert egyformaságot lát állandóan s el-

szokott tőlük. Van a tájban, minden végtelen szabadsága mellett is, valami lekötő, bebörtönöző.

A Természet ajtókkal van tele!
Nektek az Isten tengert nem adott, —
törjétek be a Térnek ajtaját,
amely mögött az Oceán zuhog!
Építsetek új kábelt a tengerhez,
amelyben a csillagok csendje él...

Most itt ültök véretek börtönében,
titeket vak börtönbe zárt a vér!

Így fejezi be egyik apokaliptikus látomású versét, a hajdúkhöz. Milyen mélyen önmagát leleplező a vers; merev karral mutat a költő gyogyíthatatlan pesszimizmusa felé, de ez a sötétenlátás nem egyszerű tudomásulvétele a jelenségeknek s nem belefásulás. Váteszi indulat él és kalimpál benne, meg akarja mutatni: mindezek ellenére, mégis lehet. S az efajta pesszimizmus az igazi alkotó program, mely eleve számol a világgal és megpróbálkozik a lehetetlennel. A közelítő háborúsötét fellegei alatt, elbűsűzik mindentől, ami számára a létet és a világot jelentette. „*Urak, a dalnak vége van. Most kezdődik a lehetetlen.*“

A költő a szavak művésze, érzéseit, gondolatait, látomásait nem ágyazza se kőbe, se vászonba; a szóra bízva, mely papírra vésvé marad fönt. Mint ahogyan minden művész kissé megmagyaráz anyaga, éppígy van ez ebben az esetben is. Jellegzetes szavak, időről-időre visszatérő kapcsolások mindig árulkodóak, sokszor a legpörébb vallomásnál is őszintébbek. Gulyás leggyakrabban visszatérő szavai: a tér, a látszat és a lényeg. A tér, mely nélkül lehetetlen lenne élnie, a szabad tájak világossága (majdnem ugyanaz, mint ez a metafizikai Debrecen), a látszat, melynek börtönében él minden ember és ahonnan hasztalan próbál kitörni és a lényeg, melyet még élete árán is meg kell találnia; meztelenre vetkőztetni a szavakat, csonton túlig, ha nem megyen máskép. A látszat a lényeg halálos ellensége, mely elfüggönyözi, láthatatlanná teszi, mesterséges ködbe borítja. Az effajta küzdelem mindig: harc a sötétséggel az egyetlen világosságért, de ugyanakkor szüksége van a fellegekre is, azokra a valóság fölött szélesen gomolygó fellegekre, melyek az Eszményeket vonultatják át a világon. Igazi ember nem élhet eszmények nélkül s e költő kezét *Dante* fogta meg először. De haza, önmagához *Csokonain* keresztül ért, aki ott van eltemetve „*Árkádiában*“ s a nagy rokonköltőn, *Schiller*-en, kit annyira átlépett már korunk s akit, talán éppen ezért, olyan büszke daccal vállal. Őt is a lét legmélye érdekli s izgalmának hevítettsége néha ünnepélyes páthosza rántja. Néha kissé el is pirul, e „korszerűtlen“ hősiesség miatt, maga is furcsálja e szavakban oly gazdag lázasságot s hirtelen kibukkan lényegének másik arca, a kajánkodó, csúfondáros, debreceni Rontó Pál, aki akarattal hány fittyet mindennek, amit a költők manapság,

iratlanul is, megdönthetetlen illemszabálynak érznek és hisznek. Ez a kétféle magatartás azonban korántsem annyira ellentétes, mint első pillanatra látszik, mindkettő egy ágról fakadt: a teremtő, megeléghetetlen nyugtalanságból.

Korai profilja egyre markánsabbá, keményebben rajzolttá válik a szálló évekkel. Az a fajta költő, aki sohasem készülhet el teljesen; az élet számára alkalom a versre. Eleinte csak megállott a természet előtt, csodálkozva, mint a gyermek, akire hirtelen rászakadt a tünemény, aztán magába szívta és legmélyebb lényegévé élte át. Minden a természetben megszemélyesítettség, majd csak szimbólum neki. Most már új fázishoz ért. Az isteni csodától elkábult és megrettent költő fölocsudott, átlépett a küszöbön s maga képmására alakítja át a természetet. Szemlélete azonban sosem válhatik díszletszerűvé, mert annak legmélyebb gyökeréből táplálkozik.

Sokszor váltott hangot; mindennel megpróbálkozott a tökéletes érdekében; szinte ugyanabban az időben játszik öt-hat fajta hangon, de egyik sem véglegesen az övé, vagyis mindegyik az. Sokrétű személyisége pattan különböző versekké. Talán legigazabb arculata mégis a vizionárius, merevgöresszerű, tragikus páthoszban rángatózó. Ebből robbannak ki legmegrázóbb versei; tragikus látomások, valahol az emberi tudaton és ismerésen túl.

A nap fent céltalan korong
ürsen kergeti az estét,
kettéhasadt a Biblia,
a sírban sincsen ily üresség.

Ütköznek ostromló hadak,
aztán szétmállnak, mint a polyva.
kettéhasadt a Biblia,
menekül az ész felbomolva.

A lélek súlytalan fabáb,
gázak bontják a hús szövetjét.
kettéhasadt a Biblia
meghalt az Ó- és Újszövetség.

Hiába fojt meg a halál,
a szív a föld alatt is vérez...
Kettéhasadt a Biblia,
elszálltak az égi vezérek.

Tragikus, önemésztő költészet ez, mint mind az igaziaké. Életműve még messze van a lezártágtól, olyan alkat, aki még sok meglepetést hozhat, önmagának és nekünk is, akik szeretjük a hangját. Erkölese komor, puritán, feddhetetlen; pillanatra sem áldozza föl igényét a hatásosságért, vagy nem időtálló előnyökért. Nála a játék is véres valóság, azt se bánja, ha szűk a kör, melyet

maga köré rajzolt s ha annyira fönt jár is a csillagok között, hogy szemmelláthatatlanul messze van már. Tisztában van szerepével; ezt hiszi, vallja és hirdeti.

Hová vezényli léptedet
a föld, te ismeretlen férfi.
A földet csak az érti meg,
aki a verseket megérti.

Lesznek, akik megértik a földet!

Gönczy Gábor.

FRIEDRICH LAJOS: A MEGÁLDOTT KÜT. (Üzenet kiadás. Kecskemét, 1942.)

Nincs minden érdekesség nélkül, hogy az utóbbi években nagy visszacsúszás érzékelhető a prédikációs irodalom terén. Ennek oka minden valószínűség szerint nemcsak a nagy papír- és nyomdaárakban, hanem abban a könyörtelen hajszában is keresendő, amit protestáns teológusaink indítottak az egyházi fűzfapoétaság ellen. A tudományos kritika azonban nemcsak elriasztó szerepet töltött be, hanem egészséges önkritikára is szoktatta író lelképásztorainkat. Ma már kétszer is meggondolja valaki, hogy „egyházi beszédeivel“ a nyilvánosság elé álljon, annál is inkább, mert protestáns teológiánk az utóbbi évtizedben hallatlan mélységeit tárta fel az Igének.

Friedrich prédikációs kötetével kapcsolatban az az első észrevételünk, hogy éppen az a mélység, a dolgok gyökeréig való lehatolás kiányzik belőle, amit az újabb teológiai termékektől megszoktunk, hovatovább elvárunk. Mélységen természetesen nem extra megállapításokat, agyfájdító teológizálást értünk, hanem az Ige maradéktalan exegézisét, illetve annak világos összegezését és kifejtését. Vagy hogy példával realizáljam a dolgot: gondoljon Friedrich Túróczy püspök *egyszerre* mély és gyermeki *igehirdetésére*. Nem mintha Friedrich nem beszélne vagy éppen keveset beszélne az Igéről, aki a Jézus Krisztus. A baj ott van, hogy ő *csak* vagy legalábbis többnyire

Róla beszél és nem Vele, Altala, Bölöle. Hogy Túróczynál maradjunk: azért *életnek beszéde* az ő igehirdetése, mert *Ige-hirdetés*; bennük úgy jelenik meg előttünk Túróczy, mint egy alázatos, engedelmes szerszám az Élet Fejedelme kezében. Friedrichnél viszont sokszor az az érzésünk, hogy nem a „tárgya“ határozza meg eszmélődését, hanem fordítva, ő *uralkodik* azon. Mert el kell ismernünk, kitűnő szónok. Beszédeit olvasva, lehetetlen kivonnunk magunkat színes előadómódora, elegáns stílusa, kultúrtájékozottsága s a korproblémákra való rezonálása alól. Beszéde — bármelyik ünneppel kapcsolatos is — mindig *élmény*.

De *csak* az, Friedrichnél éppen az az Achilles-sarok, amit egyesek, a hívei közül bizonyosan nagyon sokan, erényének vélnek s ez az *érzelmi* beállítottság, a hangulat varázsa.

Az igehirdetés többlete pedig éppen az, hogy mondanivalóját az örökkévalóság távlata feszíti, tehát nem az illanó, múlt pillanatot rögzíti. Nem a gyanús — *mert változó* — érzésekre appellál, hanem az *életre* akar hatni.

Ismételjük — és szeretnők, ha Friedrich ezt nem szabványos flastromnak venné az ejtett sebekért! — nagyra értékeljük a szerzőt. De hitünk szerint, csak akkor fogja igazán megtalálni önmagát és képessége arányait, ha életszemléletét és mondanivalóját elsősorban és csakis a Kijelentés feltétele alá adja.

Trombitás Dezső.

Könyvek és írók

BORBÉLY LÁSZLÓ: A LATIN TENGER PARTJAIN. (Cserépfalvi kiadás. Budapest, 1943.)

Borbély Lászlónak ez a hatodik nagyobb munkája. Ha az eddigi munkái közül csak egyet írt volna meg, akkor is nagyobb érdeklődést és támogatást érdemelt volna a magyar evangéliumi keresztyénség részéről, mint amilyent kapott. Borbély László egészen a miénk. Hitvalló református ember, halkszavú, jó stílusú, vérbeli író. Kiadói „a tenger szerelmesé”-nek nevezik. Mi hozzátesszük: olvasóit is észrevétlenül a tenger szerelmeseivé teszi. Bőségesen meghálálja tengerész kollégáinak azt a kitüntetést, hogy őt „műkedvelő tengerész”-nek fogadják. Átéli a hajózásnak minden gyönyörét. Ő nemcsak „utazik”, hanem „hajózik”. És viszi magával olvasóit. Lát és érez. Szerényen, kérdés nélkül mondja el benyomásait; vele látunk és vele ére-zünk. Magyarul. Ebben az utazás-nélküli világban jól esik vele bebolyongani a latin tenger partjait (Port Said, Kairó, Alexandria, Vene-cia, Fiume, Tersatto, Zara), de még jobban esik vele együtt hazajönni. Mindúntalan jóleső érzés tölt el bennünket, hogy magyarok vagyunk. Megható, ahogy városáról: Fiuméről ír. Vele símogatjuk drága köveit. Mindenképpen alkalmas ez a könyv arra, hogy ébresztgesse bennünk a tenger iránti felelősségünket és szeretetünket. Akik még nem kóstolták meg a latin tenger ízét, olvassák el ezt a könyvet. Azok is, akik már megérez-ték varázsát, hogy újraéljék a most annyira messze lévő tájak szépségeit.

Makay Miklós.

LUKÁCSY IMRE: BESZÉL A MULT. (A dunavecsei ref. egyházköz-ség története és Dunavecse község története. Sajtó alá rendezte *Molnár Lajos* lelkipásztor, országgyűlési képviselő. A „Dunamente” kiadása. Dunavecse, 1943.)

Egy nagymúltú, sokat küzdött, sokat megért ref. eklézsia története

tárul elénk a *Molnár Lajos* dunavecsei ref. lelkipásztor gondozásában kiadott és *Lukácsy Imre* ny. lelkipásztor által összeállított monográfiából. A község multjának ismertetésével kezdődő munka végigvezet bennünket a dunavecsei ref. egyház fundálásától a napjainkig terjedően, miközben megismerkedünk azoknak a férfiaknak a nevével, akik ezen 300 esztendő alatt alakító hatással voltak mind a község, mindpedig az egyház életére. Eléknétnak a beszélő tények, a megvalósult álmok, a hit csodáját hirdető kezdeményezések. A történeti érzékkel megírt könyvet öt tanulmány zárja be; *Bak Antal* a 25 éves polgári iskola, *Dr. Teleki László gróf* a dunavecsei áldozhatóság KIE-tábor történetét vázolja fel. Külön kiemeljük *Dr. Kovács István* komoly, megrázó írását: *Az egyke Dunavecsén.* *Dr. Máthé Elek* ízes, a dunavecsei gyermekségére való visszaemlékezése és *Kovács László* egyháztörténeti hosszmetzete zárja be a példamutatón világos, áttekinthető kronológiát.

T. D.

NYÁRY PÁL: „NINCS MÁR SZIVEM FÉLELMERE...” (Pécs, 1943. Szerző kiadása.)

„A gyász az Isten meghívó levele; bárhogyan fájjon is a seb, Isten szeretete rejlik mögötte, mellyel azt akarja, hogy átadd néki magadat, vagy ha ez megtörtént volna már, úgy mégjobban szenteld oda életedet mennyei Uradnak.” Ez a pár sor rávilágít ezen füzetecske legbenső mondanivalójára, meghatározza a halál titka és döbbenetes valóságával kapcsolatos elmélkedéseket. Egy, az *Isten szeretetét* megtapasztalt hívő lélek *bizonyosságtevését* kapjuk. Nyáry Pál ezúttal is — miként „Az Úr az én vigasztalóm” és „Szívemet Hozzád emelem” c. könyvecskéje esetében — Igét hirdet, Krisztust prédikálja. A néma sírokra rávetíti a feltámadott Úr alakját. Bátran szembenéz azokkal a problémákkal, amelyek a halálesetek velejárói (Isten akarata-e, vagy a körülmények? — Nem jött még onnét

vissza senki? — Lesz-e viszontlátás a siron túl?), és komoly, világos, hitvallásos eligazítást nyerünk. Mérték-tartás, nagy-nagy kiegyensúlyozottság, a vigasztalás szolgálatának meleg készsége, az érettség meghalt és sírjából kijött Jézus Krisztus ígéreteinek megtapasztalása fémjelzik Nyáry Pál írását. Amikor a félelmek egyre jobban ránehezednek a szívünkre és sarkunkban a fekete gond, — jó, ha kezünkbe kerülnek az ilyen megnyugtató, elcsitító, a tekintetünket a múlt dolgokról az örökkévalóságra irányító könyvecskék, mint amilyen a „Nincs már szívem félelmére“...

T. D.

HALASI-NAGY JOZSEF: A POLITIKAI TUDOMÁNY KEZDETEL. — PLATON ÉS ARISTOTELES. (Parthenon—Franklin Társulat. 1942.)

A politika mint filozófia és tudományos probléma Platon és Aristoteles munkáiban született meg. Mindkét gondolkodó az athéni államban élt, és ennek a „polis“-nak az élete adta nekik az indítékot, hogy megrajzolják az eszményi állam képét. A két filozófus elgondolását azonban nagy különbségek választják el egymástól. Platonnál a politika elsősorban erkölcsi kérdés, a valóság szinte alig érdekelte, elképzelései eszményi tényeken alapulnak. Szerinte az emberek vagy jók vagy rosszak, hogy e mellett szegények-e, gazdagok-e, vagy hogy miért jó az egyik és miért rossz a másik ember, és miért vannak szegények és gazdagok, ez a kérdés nem érdekelte. Államfilozófiája, — mai szemmel nézve — sajátságos keveréke a legreakciósabb és leghaladóbbszellemű gondolatoknak, hatása alól, bármennyire merevnek tartjuk is bölcséletét, ma sem tudjuk magunkat kivonni.

Aristoteles felfogása már jóval rugalmasabb, ő a mérséklet és a középút embere, nem eszményekre épít, nem szakad el a való élettől, hanem azt szeretné megjavítani. Az embert nemcsak erkölcsi szempontból, hanem mint társas lényt is vizsgálja, mert észreveszi a társadalmakban a

gazdasági, hatalmi, földrajzi, történelmi tényezők roppant fontosságát is. Ezen a téren sokkal modernebb és gyakorlati szemszögből nézve talán tanulságosabb is, mint elődje, ne hallgassuk azonban el, hogy míg Platonnál merevnek és maradinak tűnő felfogása közepett is az emberi haladás messzevilágító fáklyái lobognak, Aristotelesnél úgy érezzük, hogy aranyközéputas mérséklése, kompromisszumos megalkuvásai sokszor művének éppen örök bölcsességét és igazságait takarják el.

Halasy-Nagy József kiváló könyve méltó kalauz e két nagy gondolkodó államfilozófiájának megismerésében. Alig száz lapos tanulmányából tiszta és világos képet kapunk nemcsak Platon és Aristoteles politikai elméletéről, hanem a görög „polis“ keletkezéséről, életéről és bukásának okairól is. Könyvének fölépítése, az idézetek gondossága, megjegyzéseinek és utalásainak frissesége a biztoskezü, hivatott tudásra vall. Külön ki kell emelnünk hibátlan, szép stílusát. Ilyen nyelven öröm tudományos munkát olvasni.

Bikácsi László.

SZÖLLÖSY ANDRÁS: KODÁLY MŰVESZETE. (Pósa Károly kiadása. Bp., 1943.)

Kitűnő felkészültségű, művészi inspirációval dolgozó fiatal zenemagyarozó bemutatkozása ez a könyv. Cikkeit már ismerjük szakfolyóiratok lapjairól, könyve nagy átfogóképességének bizonyossága. Felfogása, téma-kezelése eredeti: „egyrészt a zenehallgatót óhajtottuk közelebb hozni Kodály művészetéhez, másrészt a zene irracionális tartalmát kíséreltük meg lélektani és tudományos módszerrel a ráció számára is érthetővé tenni.“ A modern lélektan és mélylélektan s a vele együttműködő esztétika deduktív alkalmazásával, a zenei szimboliztikai és szellemi-tartalmi elemek újszerű feltárása által jeleníti meg Kodály zenéjét, mutat rá nemzetközi viszonyulásaira s jelöli ki helyét a magyar zeneirodalomban.

Kodály a Musszorgszkij, Sztravin-

szkij-féle törekvésekhez kapcsolódik. Művészete mégis egyedülálló a formát és tartalmát kereső új Európában: forradalmár, de hamar formát talál, s ugyanakkor konzervatív, mert a régmúlt felé fordul. Az impresszionista zenét az újítók feloldják: a logikai formátumoktól a prelogikus népzenehez fordulnak. Az új törekvéseket csak azok a népzenei inspirálják, melyek e törekvéseknek tonalitásuknál fogva megfelelnek. Ezért európai jelentőségű a primitív magyar pentatónikát felhasználó Kodály művészete. Egyéni módon használja fel a népdalt, „zenéjében a magyar népdal ősi kifejezési formái csak tartalmat jelentenek, esetleg irányelvet a formaépítéshez, de sohasem olyan értelemben vett új formákat, mint Bartóknál, vagy Sztravinszkij korai műveiben.“ A logikai formáktól megszabaduló új prelogikus zenének megkötő erőket kell keresnie, s ezeket a szintén prelogikus régmúlt szerkesztési formáiban találja meg. Így magyarázza Szöllősy Kodály archaizáló hajlamát, a népi és a régi magyar elemek egybefonódását pedig abban látja, hogy az előbbi az utóbbit inspirálja s újjá formálja. Az ősi dallamok maivá teremtésének másik eszköze a népi szimbolika alkalmazása, mely a szöveg és zene programmszerű összekapcsolása által történik, s a reneszánsz és barokk zene szimbolikájához hasonló.

Az impresszionista Debussy hatá-
sán kívül Kodály Nyugathoz kapcsolódásának bizonyítékai a Bach-átirat s az utóbbi kultivált Palestrina módor. Impresszionista, népi, régi magyar és régi európai stíluselemek egyenletes elkeveredése művészetét Hindemith összegező jellegű zenéjéhez teszik hasonlóvá. Kodály zenéje több stíluskeresésnél: igazi klasszikus korok mesterével rokon, magyar szempontból tekintve művészete a romantika németes irányzatát megelőző műzenei tradíciók folytatója.“

A zenei anyag melódiai, harmóniai és ritmikai kérdéseit, a szövegek szimbolikáját Szöllősy a legapróbb és

legbelső pontokig történő behatolása tárgyalja meg, tévhiteket oszlat el, rejtett zugokat megvilágosít. Különös erőssége a könyvnek a népi elemnek a szokásostól eltérő helyes értelmezése. A zene szövetének alkotáslelektani és mélylelektani szempontból történő fölfejtése eredményeként tisztán áll előttünk az etikai magaslaton álló művész: a humánus és magyar etnikum szószólója, a Nevelő, ki népét új értékek megismerésére tanítja a régi megbecsülése által.

A könyv kétharmada eredeti anyag. Szöllősy az eddigi stílustörténeti mód-szerekkel el nem érhető új eredményekre bukkan s bizonyos, hogy inspirálólág fog hatni más újabb kutatások megindítására. Nyelve nehéz, mert problémái súlyosak, de gondolatmenete könnyen követhető s a zeneértő, tudományokkal radikálisan nem foglalkozó közönség által is könnyen olvasható. Jegyzetelése megadja a lehetőséget a boncolgatónak, hogy az eredetit a már ismertől különválaszthassa.

Kerégyártó Elemér.

SZONDY GYÖRGY: A BÖRMEDÁLIA LOVAGJAI. (Budapest, 1943. Új Idők Irodalmi Intézet.)

Az ifjúság számára írta regényét Szondy György, — idestova hűszentedeje lesz annak, hogy Karácsony Sándor kitűnő diáklapjában, az Erőben folytatásokban megjelent. Akkor magam is mint „ifjúság“ olvastam lelkesen, s az emlék, amit megőriztem róla, aranyfüsttel fűtta be a régi olvasmány szakadozott lapjait. Most félve nyultam utána: az első olvasóélmény szépségét féltettem, a kiábrándulástól félttem, attól a fanyalgástól-csalódástól, amit akkor érzek, ha ifjúságom hőseivel találkozom s mai alakjuk kétséget ébreszt hajdani emberismeretem alapossága felől. Az ember abba még valahogy beletörődik, hogy önmagáról táplált ábrándjait kicsorbitotta az idő, de arról nem szívesen győződik meg, hogy nagyramenendő társaiban sem bízhat már, a lenyűgöző hatású szavalóból textilügnök lett, az acélos jellemből meg-

alkuvó kishivatalnok, a matematika reménységéből bérelszámoló, forradalmárból fejbőlintójános.

Az ifjúsági irodalom nagyrésze átvult az esztendők rostáján. Benedek Elek, Móra Ferenc munkái, Molnár A páltcai fiúka, ifjabb Gaál Mózes A nyár szigeténje, egy Ambrus-regény, Bródy Sándor egy egri diák-története, egy Krudy, — alig van több ennél. Ez sem mind egyenrangú társamai olvasmányainknak, de ezeket utólag nincs okom megtagadni, szégyelni s van köztük egy-kettő, amelyet ma is szívesen elolvasok, ha kezembe kerül. Ezeknek száma szaporodott most eggyel, hogy újraolvastam Szondy György regényét.

A regény egy diáktársaság s egy diákszerelem mosolyogtató, édesbús története. Erkölcsi tanulságnak sincs híjával, — szabályos ifjúsági regény. Am magasan fölibe emelkedik az ifjúsági irodalom átlagtermésének. Először is stilisztikájával. Szondy nem selypeg (ahogy Benedek Elek mondta: nem guggol le): prózája irodalmi igényű és értékű próza. Irályán nemcsak azt érzi az olvasó, hogy a szerző nem becsüli le ifjú olvasóit, — hiszen azok Cervantes, Swift, Jókai olvasói is! —, hanem azt is, hogy az alkotó művész önfeledtségével ír, belefeledkezik munkájába, s gyönyörűségét leli benne. Játékos nyelvi fantáziája, stiláris groteszkum iránti érzéke, tartózkodó lirizmusa nem esik áldozatául annak a balhitnek, hogy a gyerek csak a skematizált prózát érti s élvezi. Másodszor: gyerekekről ír gyerekeknek, de történetét nemcsak képzelete szülte vagy pedagógiai szándék agyalta ki. A mesén ott az élmény életszerűségének hitelesítő jegye. Az olvasó érzi, hogy az író önmagának is ír, emlékezik és ábrándozik, nem szuggéral, hanem maga is ifjúsága bűvöletének enged. Harmadjára pedig, van ugyan történetének morálja, s ez felnőtt-morál, illúzió-tépő igazság. De ezt a morált a történet egyik eleven alakja, egy felnőtt, a regényhős édesanyja mondja ki. A tanulság nem idegen test a regényben, beletartozik, kompozíciójának struktív eleme. S ez a

morál nem iskolás, merev példa, nem illúzió-tenyésztő szólam, hanem illúzió-romboló s igaz eseményt építő tanulság. Túlmutat a regényen, de nem a pedagógia felé, hanem az egyetemes igazság, az élet értékei felé.

Milyen kár, hogy az ifjúsági könyveket egyenruhába bujtatják a kiadók! Ez a könyv, mely formájával s tartalmával egyaránt alkalmas arra, hogy élvezetes olvasmány s izlést-nevelő, a legmagasabb irodalom felé utatmutató példa legyen, megérdemelte volna azt, hogy megnyerőbb külsőben s nem ilyen szörnyű illusztrációkkal eléktelenítve jelenjék meg. E tiszta művészi munkához a könyvkötő-iparművészet köntöse lenne méltó.

Bóka László

WASS ALBERT: A KASTÉLY ÁRNYÉKÁBAN. (Regény. Révai-kiadás.)

Wass Albert a Mezőség fia, szerelme és költője. Regényeiben a Mezőség arculatát örökíti meg, a mezőségi ember életét-sorsát kutatja és bogozza ki előttünk. Irt a Mezőség megszállás alatti életéről, írt a felszabadulásról. Ebben a regényében a multba nyúl vissza: a kiegyezés utáni kor életébe.

Ezúttal nemcsak ábrázolni akart embert és miliót, regényének problémája is van. Azt kutatja, miképpen történhetett Erdélynek, közelebbről a Mezőségnek oláh kézre kerülése. Bemutat egy társadalmi keresztmetszetet, egy faluét, egy táját — lehet ez az egész Mezőség — és egy lassú, sokak által észre nem vett folyamatot: a magyar föld idegen birtokba jutását.

A kastély, melyet negyvennyolcban az oláhok fölgyújtottak, hiába épül fel újra pompázón, régi urai, az öreg báró Varjassyék nem akarnak beleteleltetni. Fiuk, Varjassy Gábor, a nagyhatalmú főispán nem tudja észrevenni a mélyben végbemenő nemzetvesztő folyamatot. Az író szerint — úgy véljük: anachronisztikusan, de talán nem minden célzat nélkül — előtte a szentistváni birodalom és

Könyvek és írók

gondolat eszméje lebeg. Ez a táj egyik magyar eleme: a tehetős, az úr, másik: a földhöz ragadt gazda és zsel-lér, akinek csak egy ember fogja pártját, egy külön, furcsa kálvinista pap. A néprajzi egyveleg azonban sokféle és színes körülöttük, ott van Pohlenberg báró, az osztrákból vedlett új földesúr, ott van Prosperjeck ügyvéd, a bezirkler fia, majd a falu intelligenciája: a sváb származású Aufbauer tanító, a jegyző, a tót Franyek, sőt Ázik kocsmáros is, aki természetesen zsidó. És ott vannak a ravasz oláh pópák, akiknek minden törekvése, hogy fajtstvéreiket tiszt-ségben, vagyonban minden módon előbbre juttassák. Az oláhok föld-szerzése, gazdagodása, az uradalomba való bejutása a regény igazi cselek-ménye.

A kép megdöbbenő és fájó; fájó, mert igaz. Wass Albertnek érdeme, hogy ezt a képet élesen látta, jól megfogta s pontosan rajzolta meg. Tehetsége inkább a képlátásban tűnik ki, mint lelki folyamatok ábrázolá-sában. Alakjai nagyobb része tipizál. Sikerült a különböző fajú, művelt-ségű, társadalmi állású emberek helyzeti ellentétének felvázolása is, mégsem alakul ki belőle életteljes re-gény-cselekménynek dinamikus folya-ma. Néha az az érzésünk, hogy egy-egy új alak — ilyen pl. Kovács ügy-védjelölté — segítségével fog valami a Mezőségen és a regényben is meg-indulni, megéplülni. Azonban a meg-kezdett fonál szinte észrevétlenül ki-esik az író kezéből s marad a sztag-nálás, a lassú pusztulás, öregedés és halál, aminek szinte szimbólumai az öregVarjassyék.

Az író ereje abban van, hogy éle-sen ekszponált helyzeteket teremt s ezeknek fényét vetíti rá a faji, társa-dalmi, világnézeti ellentétekre. Az ilyen életképszerű jelenetek — pl. Holló János tiszteletes az oláhokat pártoló ügyvédnél, vagy a legmegrá-zóbb: az oláhok betelepődése az ősi Varjassy-kuriába — erős tartó osz-lopai a regénynek.

Wass finom természetlátása, képek-ben gazdag stílusa az író jólismert és

ezúttal is a regény szépségét gazda-gító értékei.

Szabó Richárd.

SZILI LEONTIN: MAJDNEM SZE-RELEM. (Regény. Fővárosi könyv-kiadó.)

Az író legújabb regénye ellen-párja az előző: Magányos sziget-nek. Míg az zenei horizontot láttat, ez képzőművészeti beállítottságú. Szili Leontin kulturált ember s a maga vívódó gondolatait, életről alkotott felfogását szólatatja meg, két ha-sználó asszonyi sorsban. Szinte a maga képére teremti őket, leszűrt igazsá-gait adja szájukba. Az asszony, Anna, — aki lelki támasza a fiata-labb Ágnesnek, — vallásos érzés és munka által jut el csalódása után a harmónikus derűhöz. Ágnes nem ennyire stoikusan erős, de férje hű-lensége miatt ő is azt az utat keresi, amit Anna. Olaszországi társasutazá-son vesz részt, ahol egy eszményi érzés „majdnem szerelem“ s Anna sorsának útmutatása keresztül segíti életének válságán. Visszatér férjéhez, kiábrándultan, közönyösen, de meg-nyugodva. A regény második része át van szöve az olasz tájak és művé-szi alkotások szépségével, amint azo-kat Ágnes és az idealizált lelkű, hol-land Pieter — szemlélik. Ez a rész elevenebb, kézzelfoghatóbb az első-nél, ahol csupán a cselekmény várát látjuk felrakva, míg ez betetőzi s megoldást hoz. A széteső, elromlott házasság mind gyakoribb tárgya manapság regénynek, filmnek. Saj-nos, az élet szolgáltatja a témát s az írók mentik, ami menthető. Bevi-lágítják s keresik a megoldást. Ezt teszi Szili Leontin is.

Debreczeny Lilla.

ELKÉSEFTT KRITIKÁK VERSES-KÖNYVEKRŐL. (Bódás János: *Gya-logút*. 1940., Győry Dezső: *Magyar hegyibeszéd 1940*. Bp., Somogyi Imre: *Örökmécs*. Bp. 1940., Kutas Kálmán: *Kezedben alkotó*. Szombathely, 1941., Bodor Aladár: *Virrasztó*. Petőfi Társ. 1941., Fejes Adám: *Dunántúli magyar-pap éneke*. Bp. 1941., H. Szombathy

Ilona: Kődországbán. Centrum kiad. 1941. *Tóth Endre: Örökké viharban*. Csokonai Kör kiad. Debrecen, 1941. *Harsányi László: Futunk az égi tűzrel*. Csokonai Kör és a Tiszántúli Szépmíves Céh kiad. Debrecen, 1942.)

A kritikus zavarban van, ahogy az előtte fekvő kilenc verskötetet nézi. Kritikát írni két-három, sőt négyéve megjelent könyvekről? Hiszen az irodalmi bírálathoz létjogosultsága éppen abban van, hogy lehető legfrissebben mondjon véleményt, szinte a könyv megjelenésével egy időben szóljon olvasóhoz és íróhoz. Az eltelt hosszú időnek nagyrésztében azonban a kritikus távol az irodalmi élettől, túl az országhatáron nem jutott a tollhoz, és így kissé megkésve vehette csak ismét kezébe ezeket a könyveket. Bírálata így nem is igazi bírálathoz, hanem „szabályos“ kritika, csak elkésett megjegyzések, széljegyzetek versekről és költőkről.

Vegyük elsőnek azt, aki a tehetségben is első közöttük, *Bódás Jánost*. Úgy látjuk, benne kétféle lelkiség, és így kétféle költői megnyilvánulás is egyesült. Az egyik az alázatosszívű lelképásztörő, és ebben Szabolcskához hasonlít, a másik a keményebbveretű, Erdélyire, Illyésre emlékeztető népies, szociálhangú gondolkodó. Költészete együttvéve mégis egyéni és eredeti. Azzá teszik kifogyhatatlan, meglepően gyönyörű természeti képei, dús és erőteljes nyelve és nem utolsósorban őszinte, mélyen átértett emberisége. Egyszerűsége, természetessége megkapja az olvasót, bár — mondjuk meg nyíltan — az igénytelenség dicséretében káros túlzást érzünk. Valóban az ördög műve volna csak az igényesség felé való törekvés, az emberi haladás? Önmaga is megcáfolja ezt „Vásárfia“ c. szép versében. És ha már a hibáztatásnál tartunk, mondjuk meg azt is, hogy sokszor pongyola, rossz rímek éktelezitek sorait, némelykor pedig felesleges bőbeszédűséggel rontja le hatásukat. Ezek azonban csak apró egyenetlenségek, és az olyan versek, mint a „Szamarak himnusza“, „Vesztett

szélvihar“, „Tavaszi föld“, „Tök“, „Virágnitő tél“, „Sarki rendőr“, a maguk teljes szépségében mutatják meg Bódás Jánost, a tehetséges költőt.

Győry Dezső Magyar hegyibeszéde úgy hat, mintha a felvidéki politikai harcok, mozgalmak és benne a költő szerepének utólagos önigazolása akarna lenni. Hangja keserű és fájdalmas, de minden sorából a magyarság iránti szeretete árad. Őszintesége és ereje különösen értékes. Bár az elméleti mondanivaló sokszor nehezen simul költeménnyé, egészében igényes alkotás, a legnemesebb politikai költészetet juttatja eszünkbe.

Somogyi Imre is az egyszerűség és alázatosság dalnoka. Vallásos és hazafias verseiben azonban a szelidség és igénytelenség gyakran közhelyszerű moralizálásba csúszik át. Sokféle formát használ, minden versében elmélyülést és művészi becsvágyat látunk, mégis sokszor ötlenek a szemünkbe prózai és művészietlen sorok. Kár, mert néhány szép sorának gondosabb kidolgozásával elárulja, hogy tudna magasabb mértékkel mérhető költeményt is alkotni.

Mint a századvég finoman megmunkált díszművei, úgy tünnek nekünk *Kutas Kálmán* versei. Nagyrésze szonett, méghozzá ügyesen megírt szonett, szép eszmékkel és csattanós megoldásokkal. Kutas verselési készsége meglepő, — ezt több tetszetős műfordításában is láthatjuk — költeményeinek tárgyai (igazság, béke, szabadság, szépség) örökéletek, hangját azonban ma már, akár a szecessziós kor faragványait, elavultnak érezzük.

Öntudatos, népéért aggódó, nyitott szemű magyar pap szólal meg *Fejes Adám* költeményeiben. Súlyosabb témájú, erkölcsi kérdéseket feszegető sorai kissé még nehézkesek és kevésbé is tetszetek, de az egyszerűbb tárgyú, mesterkéletlen formájú versei közt több figyelemreméltót találunk. Különösen jó a „Betegnél“, „Pusztán“.

Az Arany által kijelölt nemes ha-

Könyvek és írók

gyománnyok modern folytatója *Bodor Aladár*. Elsősorban epikus lélek, az eszményi gondolatok és letisztult formák költője. Ihlető forrása főképp a magyar haza sorsa iránti aggodalom és az emberebb és magyarabb magyar utáni vágyakozás. Kötetében húsz év munkásságából összegyűjtött verseit találjuk, bevalljuk, hozzánk a frissebb hangúak, modernebb felfogásúak állanak közelebb, és ezek közül szívesen is említjük meg a „Jó véget kérő imádság“, „A kínai fal“, „Szénzsákolók“, „Bujdosók“, „Gyűszűvirág“ és a „Kagyló“ címűeket. Az utolsóból egy szép és jellemző versszakot ide is iktatunk: „Esett szívem, mint zátonyra hullt kagylók, Nem bír némulni: sugallatok foglya, Dúlt honi vizek s bűnös drága partok Fájdalmát egyre fületekbe gyónja.“

H. Szombathy Ilonának ez a második verseskönyve. Hatalmas gondolatokkal viaskodik, minden során érződik felelősségteljes állásfoglalása, mély vallásossága és rendíthetetlen hite az emberiség örök eszményeiben. Formakészsége igen jó, költészete azonban még kiforratlan, sokszor túlhangoz és nyers. Ha megtalálja igazi hangját, és ha megszabadul a kissé mesterkélt magatartástól, elsősorban az adys utánzásoktól, akkor még szép költeményeket várhatunk tőle. Két sikerült versét most is megjegyeztük, a „Néha“ és az „Álmomban az éjjel“ címűt.

Tóth Endre kötetéből erőtlen, langyos szomorúság ömlik. Szelid, fáradt költészet ez, mely lelki szabadság után vágyakozik, harcol a rög, a sár ellen, de mindezt egyéni lendület nélkül, csak általánosságban, ködösített és légies tartalommal. Kiforrott formák és gondos stílus jellemzik verseit, kiemelkedőt, hibátlan alkotást még nem találtunk köztük, igaz, zavaró kisiklást, teljesen sikerületlent sem. Tudatos műgonddal megírt költemények ezek, melyekből inkább a tanultságot, a fegyelmezett elme munkáját, mint a költői hevületet és lendületet éreztük.

Utoljára hagytuk azt, aki már

örökre elment, a fiatalon elhunyt debreceni poétát, *Harsányi Lászlót*. Posthumus könyvében az első vers 1922-ből, az utolsó 1941-ből való. Ifjúkori költeményei teljesen Ady módjában íródtak. Későbbi versei már higgadtabbak, szelidebbek, de legtöbbször valami komor ünnepélyesség húzódik végig. Harsányi László költői lélek volt, tudott hangulatot teremteni, de ritkán sikerült neki azt igazi költeménnyé érlelni. Utolsó verseiben sokat foglalkozik a halál gondolatával, nem lázadozik ellene, megnyugtatja őt az, hogy két fiában tovább él. „Gyökérnek megyek le a földbe S a föld felett a két fiam Lombosodik majd vidoran, Bennük bomlok majd üde zöldbe.“ (Virágozok majd leszek.) Mi úgy hisszük, néhány szép gondolatában és megzenésített dalában költői emléke is élni fog.

Bikácsi László.

SINKA ISTVÁN: HONTALANOK ÚTJÁN. (Versek. — Magyar Élet-kiadás, 1943.)

Minden költő ott és abban a pillanatban válik igazi költővé, amikor nemcsak meglátja és fölisméri a világot, hanem, sajátos eszközeivel, maga képmására alakítja át; hozzáad, elvesz belőle, de mindenesetre átlényegíti, megváltoztatja alkatelemei összetételének arányát, sajátmagával összekeveri, tehát nem áll meg a pusztá szemléletnél. Nem elégedhetik meg félmegoldással, nem egyszer életével is fizet azért a szomorú tudásért, ami a többiek, a mások fölé emeli. Folytonos küzdelem az élete, a világgal, önmagával, az emberekkel, sőt régebbi korszakaival is; megállás, időzés nincs, minden stagnálás félhalál, vagy legalább is nyaktörő mutatvány; ha leszédül a magamelette magasságról, soha nem juthat többé oda.

Sinka nem tanulta meg az irodalmat, legfeljebb idegeivel érezte meg, mint a hajdani vajákosok; a vakok és tudatlanok ősi tájékozódóképességével hatolt át a szövevényeken. Már kora gyermekkorában benne él-

hetett az az elrévedő, majdcsak alak-
talanul gomolygó szomorúság, mely
minden sorát olyan végzetesen félre-
ösmerhetetlenül átallengi s fejlődésé-
nek minden további fokozata csak
finomabbá, tagoltabbá oldja ezt az
eredendő szomorúságot, de lényegén
semmit nem változtat. Pásztor-sorból
érkezik az irodalomba, nehéz, sanya-
rú életformából, östehetségként, ami
még nehezebbé teszi költői indulását.
De józan ítélőképességére vall, hogy
nem dől be a „divatnak“, akár sze-
gény *Sértő Kálmán*, akinek kétségte-
len tehetségét előbb pesti lokálok
parkettjén, később politikai pártok
dobogóin járatták le, jobb ügyhöz
mélto buzgalommal. Egy pillanatra
még elámul, ezt a korszakát első kö-
tete mutatja meg pregnánsan, ame-
lyen azonban hamarosan, szerencsére,
átlép. A műköltészet hirtelen rázú-
duló sallangjait nem sokáig tűri ma-
gán egészséges ösztöne, levetkőzi
őket, elindul a maga útján és kibuk-
kann igazi arca: a mítoszban élő és
mítoszt teremto, elrévedező, ködök-
ben és homályban bolyongó lélek. A
„Vád“ zárja le ezt a korszakát. Ha
még nem is egészen tiszta a képlet,
de a szükségszerű vetkőződés megin-
dult, új könyvében pedig mélyre,
egész mélyre ás le.

Sajátos és különlegesen gazdag
emlék- és mítosz-világ a Sinkáé. Hiá-
ba él már évek óta egy pesti bérka-
szárnya falai között, igazi élete most
is ott zajlik le a régi bihari tájakon,
Geszt és Okány környékén s társasá-
ga ma is azokból az emlék-alakokból
adódik össze, akik talán már nem is
élnék. Katona Zsuzska, Dús András,
Kira Péter, Lesi Jóska, Széké-Balog.
Minden tájhoz tapad valami, minden
ház eszébejuttat egy-egy elhagyott
szép lányt, juhászt, haragos intézőt,
vagy elfáradt parasztot. Elmélázó jó-
kedve megett is fölszállamlík a bá-
nat. Legszomorúbb költőnk, ment-
hetetlenül szomorú, akár valami te-
metési szertartás. Nem lát semmi
megnyugtatóan idillikusát a falusi
életben, mint a föltűnő ál-népi verse-
lők legtöbbször. Van valami mozdulat-

lan és menthetetlen szomorúság ab-
ban, ahogyan a falusi udvar időtlen-
ségét leírja, egyszerű szavakkal, ke-
resetlenül és megrázóan.

„Olyan a paraszti udvar,
mint akit a világ rugdal.
Amikor már tűrni nem bír,
eperfái lombjával sír“

(Időtlen.)

De e szomorúság nem etrméketlen.
Erős, sziklaszilárd programja van,
a nélkül, hogy tartósabban a párt-
politika ingoványába süppedne alá.
„Országot két építeni, Zsellér Jánost
szépíteni“, amint egyik szép versében
írja. Ez a gond gyakran vissza-vissza-
tér költészetében, akár régi szerszá-
mok közt tűnődik, akár egy summás-
tól vesz búcsút, akár a kosárfonó
Nagy-Mátyási Gergelyre emlékezik.
Nem próbált övétől elszakadni, vál-
lalja, egy velök, de nemes tehetségét
nem áldozza föl semilyen hangzatos
szólamért. Azt dalolja, ami számára
elrendeltetett.

Műve még korántsem kész. Lehet-
nek lapszusai, de az is lehet: ezek a
lapszusok, tévelygő, forró ritmikái
keresései, zabolátlan képei költői iga-
zának való stigmái. Amit ez a kötet
ad, költőink első vonalába emeli és
önkéntelen jelzi azt a vonalat, me-
lyen járnia kell, hogy mindent ki-
mondhasson, ami benne feszül és úgy,
amint azt tehetsége megköveteli.

Gönczy Gábor.

IJJAS ANTAL: SZÉCHENYI KA-
PITÁNY. (Vigilia kiadás.)

A regényes életrajzok termő idején
sem keltett volna különösebb feltű-
nést ez a különben jószándékú könyv.
A szerző szándékait azok az utórez-
gések befolyásolták, amelyek irodal-
munkban és történelmünkben a fő-
hőssel kapcsolatban olvashatók voltak
szerte-szét. Természetesnek tartjuk
azt, sőt illendőnek is és jónak is,
hogy a katonáskodó Széchenyi ka-
landjai olyan naivitással árnyékolja
be, amilyent a jól nevelt családok
igényelnek a jó erkölcsű könyvektől,
noha Ijjas nem akar a történelmi

Könyvek és írók

plotykák ellen hadat sem kezdeni, mert megemlíti egyet-egyét, ami Széchenyi bécsi szereplésével kapcsolatba hozható. Széchenyi kapitányi szereplése néhány esatában való legendás históriáját akarta volna megalapozni, de ehhez bár jó történeti érzékkel akar bemutatkozni a szerző, úgy látszik, a valóságban is kevés az adat.

G. L.

MARÓTHY JENŐ: SZEGÉNYEK SZÍVE. (Budapest, 1943)

A korán elhunyt szerző, mint a novella nagy mestere vonult a magyar irodalom hallhatatlanjai közé. Ebben a posthumus könyvében itt közreadott 25 novella mindegyike egy-egy gyöngyszem, amelyet felvidékiek évtizedeken keresztül fognak olvasgatni gyermekeinknek, pozsonyi magyarok minden március 15-én, amíg magyarul beszélnek abban a városban, mindig előveszik a pozsonyi világhíressé vált novellát s amíg Maróthy Jenő tanárkortársai élnek, mindig olvastatják ezeket az elbeszéléseket magyar nyelvű óráikon, mint nem kötelező olvasmányt s amíg szülők jó könyveket akarnak adni gyermekeik kezébe, addig mindig időszerű, mindig hatásos és mindig örökértékű lesz Maróthy Jenőnek ez a novellás kötete. — Megjelenésük alkalmával mohó izgalommal estünk neki minden új írásnak s most csokorba kötve még kedvesebbek az együttes olvasásban. Szálljon elismerés a Luther Társaság felé, hogy ezt a kötetet kiadta, de egyben rójjunk reá egy kötelességet is: ez a kötet megérdemelné azt, hogy akár valamelyik rokon-népünk, akár pedig valamelyik modern európai nyelvre lefordíttassék s így a magyar evangélikus ember tiszta irodalmi alkotása az egész vagy a nagyobb világot is gyönyörködtethesse.

G. J.

TERESCSÉNYI GYÖRGY: HŐSÖK. (Harmadik kiadás.)

A kötet első része közli a főművet, a Hősök című jól olvasott, közismert regényt immár harmadik kiadásában. A könyv második részének címe:

Lesz, ahogy lesz. Megértjük, hogy az Új Időkben megjelentetett regény elérte a harmadik kiadást. Ez a tény a munka értékét éppenúgy kihangsúlyozza, mint a magyar olvasóközönség helyesnek nevezhető mohó érdeklődését is megmutatja. Szerencsére Terescsényi nem az erőszakos külső kényszer hatására akart népi lenni, hanem látásában, stílusában és mondanivalóiban tud népi lenni s ez a különleges és nagyrabecsülendő értéke érteti meg könyvének, sőt írásainak népszerűségét is. És joggal.

G. L.

DR. CSENGÖDY LAJOS: AZ APOSTOLI HITVALLÁS HITTARTALMA ÉS AZ EVANGÉLIKUS KERESZTYÉNSÉG SZENTIRÁSI ÉS VALLÁSFILOZÓFIAI MEGVILÁGÍTÁSBAN. (Cegléd.)

A hosszú cím a gyanútlan, kíváncsi embert tévútra vezetheti. Csak a színpadi szerzők tudnak igazán frapáns címeket választani s ahhoz azután témát és mondanivalót is találni. A teológusok keze jobban össze van kötözve. Gondolataik és lelkiismeretük kényszerítő ereje szerint napvilágra kívánczó mondanivalójuk olyan komplikált, sokat összefoglaló és mindenkinek szólóan fontos közlés, amelyet nehéz röviden kifejezni.

Ez a nagyon jó könyv kis merészséggel nevezhető polemiának, apológiának, esetleg népszerűsítő dogmatikának is. S mivel a magyar evangélikus teológiai irodalom mindezekben szűkölködik Csengődy igen sikeres vállalkozása és kísérlete minden dicséretet és elismerést megérdemel. Mert ezt a könyvet s általában nemcsak a teológus, hanem a filozófus szemével is kell nézni az olvasónak s ez a kettősség teszi egészen indokolttá a legmelegebb elismerést a szerzővel szemben.

G. L.

IMRE LAJOS: A KERESZTYÉN VALLÁSTANÍTÁS. (Győr, 1943)

A magyar protestántizmus belső egységét semmi sem fejezi ki híveiben, mint ennek a műnek megjele-

nése. Az evangélikus egyház a legismertebb és jogosan legolvasottabb református teológiai tanárt kérte fel, az új evangélikus vallásitanítási tanterve való figyelemmel egy kis módszertani eszmélkedés megírására. Az elgondolás jó volt, a könyv nagyszerűen sikerült. Azok, akik a vallás-pedagógiában a kezdő lépéseket teszik, sok hasznos útbaigazítást találnak Imre ajánlataiban. A gyakorlottak és a majdnem szakemberek igazolva látják sokszor vallott és sokszor kifejezésre juttatott vallás-pedagógiai meglátásaikat. Legjobban pedig ez a könyv azt példázza felelősek és munkások előtt, hogy a magyar protestánsizmus egyetemes jó vallásitanítási munkát végez. Ennek érdekében kétségtelenül a legnagyobb érdem Imre Lajosé, aki református és evangélikus szakértőknek és munkásoknak egyforma jó indításokkal szolgált minden eddigi írásában, nem utolsósorban ezzel a kiváló könyvecskével. G. L.

M. KATONA ILONA: AZ UTOLSÓ BULCS. (Regény. Forrás rt. kiadása.)

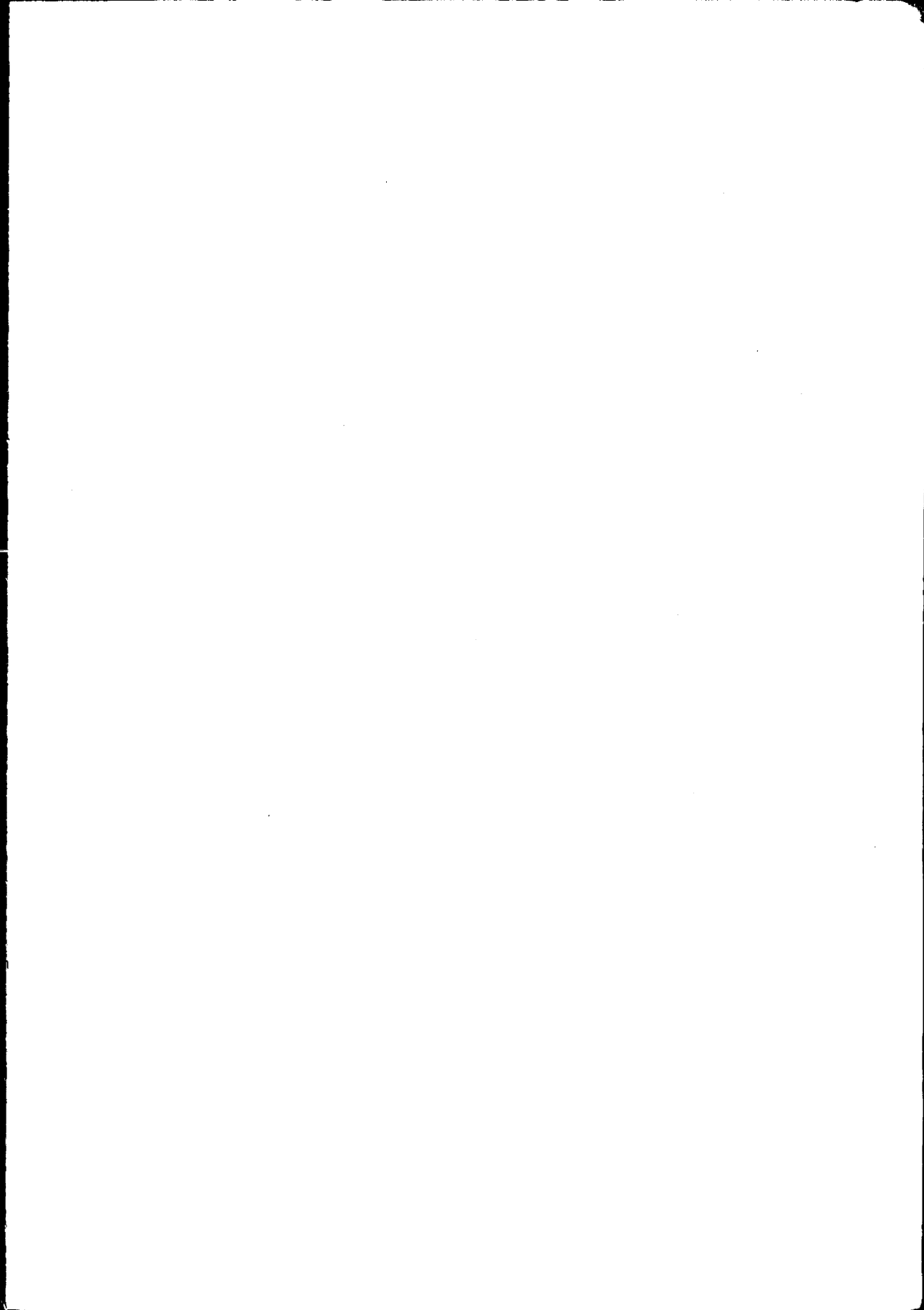
A magyarság őstörténetét, a keresztény állam kialakulását jelző, ú. n. „gyökérkutató” regény M. Katona Ilona műve, mely jelmondatában Vergéliust idézve: „Nagyobb dolgokról énekel”.

Vérősbules utolsó sarjának, Bulesfia Kálnak és Adonyházi Szemerkenek története ez, Szt. István és Imre herceg korában. Bepillantást enged a pogány magyarok lelkivilágába, mintegy visszaemlékező, ösztönszerű beleéléssel, — különösen Lelu harka, az utolsó táltos, érdekes alakjában. Amin azonban nemcsak egyéni sorsok kiteljesedése, de a Szent István-i gondolat szemünk elé állítása is. Bulesfia Kálnak az ostromi gyeplő melletti birtokát előzönlik a német művesek, akiket szeretettel befogad s

a maga munkálkodó népének tekint. Ezek egyrésze: a zsoldos, gyűlevész csoport — különböző ármánykodások révén — ellene fordul. Ezt a lázadást Kál vezér magyaros bátorsággal, egy püpos testű, de lelkes magyar gyermek segítségével — elfojtja s közmegelegedéssel rendet teremt. Így egymásra találunk magyarok és idegen telepesek királyúr törvénye szerint közös hazájukban. A széles folyamként, lassan hömpölygő cselekmény M. Katona Ilona íráskészségét s mélyen vallásos életszemléletét mutatja. *Debreczeny Lilla.*

GRÜNVALSZKY KÁROLY: AZ EVANGÉLIKUS VALLÁSTANÍTÁS CÉLJA TÁRGYI SZEMPONTBÓL. (Evangélikus teológiai dolgozatok. A Luther Társaság kiadása.)

Senki sem akarja a szerző logikai képességét lekicsinyelni. Örvendve figyeli a ma divatos teológiai beállítottságban való nagyszerű tájékozódottságát. De nehezen tud belenyugodni abba az irodalmi megoldásba, hogy valaki pozitív irányban úgy alkosson jó művet, hogy közben és előhaladásában folyton polemizál felfedezett és vélt ellenfeleivel. Amit ír és állít a ma teológus szemével nézve jó és helyes. A múlt teológusai egy kissé másképpen fejeznék ki magukat. A régi teológiai irányok erőnyeit és hibáit az idők mérlegére lehetett tenni, a mainak a hitvallását egyelőre még nagyon csak a meggyőződés kritikája dicséri. Remélünk kell, hogy ezt is igazolja esetleg az idő. Mindenesetre a magyar vallás-pedagógiai irodalom ezzel a könyvecskével új szerzőt avatott. Legritkább esetben történt az meg, hogy teológus az első könyvével érkezett volna be. A sikerig még kell egy kis meghiggadás, szelidebb elmélyülés és a mindent megérteni tudó keresztyén mérlegelés is. G. L.

PROTESTÁNS SZEMLE

4

TARTALOM :

Kapi Béla: Elnöki megnyitó beszéd ● Tasnádi Nagy András: A keresztyén
egység ● Trombitás Dezső: A kikerülhetetlen kereszt ● Mesterházy Jenő:
Kossuth Lajos ismeretlen pedagógiai munkája ● Bakó József: Könyörgés (vers)
● Napló és Szemle ● Könyvek és Írók ●

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ

FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1944. ÁPRILIS

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITÁS DEZSÓ: Ablonczy Dániel: Így szól az Isten — — —	121
T. D.: Serédi Jusztinián bíboros heregprimás öt beszéde — — —	121
SZONTAGH VILMOS: Egyed István: A mi alkotmányunk — — —	122
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Benedek Elek: Falusi bohémek — — — — —	122
SZABÓ RICHÁRD: Semjén Gyula: Lázadás — — — — —	125
VAJDA ENDRE: Remenyik Zsigmond: Pernambucói éjszaka — —	126
GÖNCZY GÁBOR: Harsányi Zsolt: Hajnali cigaretta — — — —	127

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őríz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szabolcska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Elnöki megnyitó beszéd

Elhangzott a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság
1944. március 9-én tartott közgyűlésén.

Esztendő vetésünk gyértermésű kalászaianak összegyűjtögetése közben emlékezésre indít a hála és kegyelet. Nagynevű vezér alakját idézzük magunk elé, azután a halál ködfelhőjébe temetkező munkatársaink után küldjük búcsúzásunkat. Évszázados bölcső és frisshtalolású koporsók megállítanak útunkon.

Száz évvel ezelőtt, 1843. évi október 28-án született báró *Bánffy Dezső*, a nagy magyar államférfi, keménykezű, soviništa politikus, az erdélyrészi református egyház főgondnoka, aki társaságunk életében ugyancsak vezéri szolgálatot nyert. Az egységes nemzeti állam építője volt. A nemzetiségi kérdések veszedelmes szövevényébe tette kezét, annak megoldására fordította képességeinek és életének javarészét. Irodalmi társaságunk vezéri szolgálatában ugyanez maradt: ízig-vérig magyar, aki református jellemének, gondolkodásának, életirányának kiépítésével, a protestáns kultúra szolgálásával önmagán és egyházán felül nagyobbat akart és ragyogóbbat álmodott: a magyar nemzet kiteljesedő nagyságát.

Az 1943. esztendő november havában *Török Pál* koporsójára hullott búcsúzkodó zuhogással a farkasréti temető röge. Csendesesen távozott az élők sorából, amint földi tarózkodása mindig halkszavú, páthosználküli és nemes egyszerűségű volt. Észrevétlenül lépte át a halálba vezető küszöböt. Önmagát jelképezte ezzel, mert sohasem akart és sohasem tudott másnak terhére lenni.

Magyar történeti tudományunk egyik kiváló munkását vesztítettük el benne. Értékes alkotásokkal gazdagította nemzeti kultúránkat és sok összeomlott tervet vitt magával síri pihenésébe. Nekünk pedig külön fájdalunk, hogy benne társaságunk volt főtitkárát gyászoljuk, protestáns művelődésünk gazdaglelkű munkását és jövődönk biztató nagy ígérétét.

„Magyarország története“ című utolsó munkájában hitvallászerű erővel szól a protestantizmus történeti és szelleméleti jelentőségéről. A reformáció egyházai hatalmas nemzeti építő munkát végeztek. Iskolákat alapítottak, népműveltséget teremtettek. A legkülönbözőbb tudományágakat művelték, szépirodalmi munkásságot folytattak. „Éz az irodalom gyökeresen magyar, — állapítja meg *Török Pál* —, vagy legalább magyar jellegű, de egyúttal tökéletesen nyugateurópai. A magyar lélek tudomásul vette és a maga módja szerint feldolgozta Európa lelkiéletének minden rezdülését. Figyelemreméltó ez a szellemi rugékonyság, melyről senki meg nem mondhatja, milyen eredményt ért volna el, ha nem bénította volna állandóan az egész nemzet életét fenyegető veszélyek nyomasztó tudata.“ Világosan látó értékmegállapítása ez a protestáns kultúra nemzetépítő jelentőségének.

A protestantizmusnak nemzeti közösségbe beilleszkedését s a magyar keresztyén egyházak egymásközti békés viszonyát tanúsító adatokat szintén összegyűjtötte a historikus, de a kultúr-munkás elrejtette benne saját lelkének féltve rejtőgetett álmát. A reformáció kezdetén Székelyországban közösen használják a templomot és egyik megvárja a másik prédikációját. Egyik nap az egyik egyház hívei, a másikon a másikkak használják a templomot. A történettudós visszatekintő elmélyedésével Török Pál tudósi munkáját s irodalmi társaságunk főtitkári szolgálatában végzett munkáját a protestantizmus egyéniségét kiteljesítő kultúra építésében látja, ugyanakkor azonban azt építi egyetemes nemzeti kultúránkba. Meggyőződése szerint *a keresztyén egyházak egyéni kultúrájának összessége adja nemzetünk tartalmas kiépülését*, nem pedig a különbözőségek elfojtása, avagy az egyéniségek elszíntelenítése.

Csendes emlékezéssel magunk elé idézzük *Harsányi Zsolt* alakját, amint irodalmi délutánunk előadóasztalánál felolvassa a hallgatag prédikátor hősi bizonyágtételéről szóló elbeszélését. Ebben jelképes értelmű magyarázatát láthatjuk annak, hogy Harsányi Zsolt irodalmi munkálkodása során tőlünk távoli, idegen mezőkre érkezhettek, szívében a hozzánk tartozás lángja sohasem hamvadt el. Alkotó lelke mindig ajándékozásra tárult, valahányszor megkopogtattuk ajtaját.

Csodálatos termékenységű írói egyéniségében művészet és mesterség, alkotó génusz és káprázatos technikai tudás egyesültek. Művészi fantázia, korelevenítő történeti levegőáramlás, jellemfestő-képesség, tudományos munkával szerzett nyelvgazdagság és finom nyelvérzékkel kifejlesztett formaszépség, könnyed játsziséggel sziporkázó szellemesség jellemzik alkotásait. Protestáns kultúránk meggazdagodott a nemzet szellemi kincsei közé kerülő megmaradó alkotásaival és mi is megszegényedtünk, mikor éjtszakai virrasztásban gémberedett kezéből kiesett az író toll.

Százéves bölcső indítson emlékezésre. Gondoljunk báró Bánffy Dezsőre, irodalmi társaságunk egykori vezéremberére. Azután álljunk közeli sírhalmokhoz. Tegyük babérágot Török Pál történettudósunk, volt főtitkárunk és Harsányi Zsolt nagy írónk sírhalmára.

Tisztelettel üdvözlöm a megjelenteket s ezzel a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságunk ezévi közgyűlését ezennel megnyitom.

Kapi Béla

A keresztyén egység

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság konferenciáján,
1944. március 7-én tartott előadás.

A kérdés, melyre felelnem kell, *mit szól a politikus a keresztyén egységhez* és a keresztyének együttműködéséhez.

Amikor ilyen természetű kérdésekről megbeszélés folyik, nagyon helyes, ha tisztázzuk a szóban lévő fogalmak tartalmát, mert sokszor ellentétek származnak onnan, hogy a vitázók ugyanannak a szónak, kifejezésnek más és más jelentőséget tulajdonítanak.

Itt most arról van szó, hogy egy politikus beszéljen a keresztyén egységről és a keresztyének, a különböző felekezeti keresztyének együttműködéséről.

Előttem szóló, a főtiszteletű püspök úr, mint protestáns egyházi férfiú beszélt. Hogy ki és mi egy protestáns egyházi férfiú, az mindenki előtt tisztán áll, de hogy mit jelent a politika és a politikus, e tekintetben nagyon széles körökben tévedések és félreértések uralkodnak. Ezért — mielőtt a felvetett kérdésekre térnék át — a politika és politikus fogalmáról kell szólnom.

Sokszor halljuk azt nagy országos dolgok tárgyalásánál: ez politikamentes kérdés, vagy: ez politika feletti kérdés, vagy: most nemuljon el a politika. Halljuk ezt még az országgyűlés tanácskozásai során is.

Az ilyenféle kijelentések azt bizonyítják, hogy az emberek általában nincsenek tisztában a politika s a politikus fogalmával. Azonosítják a politikát a pártpolitika esetleges egyoldalúságaival, demagóg beszédekkel, kártékony parlamenti taktikázásokkal, nagyhangú, de üresen puffogó interpellációkkal, intrikákkal, politikus pedig az, aki mindezeket hivatásszerűen űzi.

Hát ez így tévedés. Aki helyesen látja és ismeri fel a politika és politikus fogalmát, az tudja, hogy az igazi politika a jó és helyes értelemben vett politika, a legnemesebb, legközérdekűbb, a legtöbb és legszélesebbkörű ismeretet, nagy önzetlenséget, magasabbrendű erkölcsi felfogást, éles judiciumot, önfeláldozást, sokszor bátorságot, máskor erős önmérsékletet kívánó tevékenység, hogy ne mondjam — foglalkozás.

A politika mindaz a céltudatos cselekvés, mely a nemzet fennmaradását, hivatása teljesítését, a nemzet lelki, fizikai gazdasági, kulturális megerősítését, nagyságát, belső szervezettségét, fiai boldogságát szolgálja. Politikusok azok, akik ennek a munkának öntudatos, hivatott részesei.

Igyekezni fogok, hogy én ennek a politikának és politikusnak szemszögéből nézzem a felvetett kérdéseket.

A kérdés első része: *mit szól a politikus a keresztyén egységhez.*

Itt megint vigyáznunk kell a szavakkal, melyeknek különböző értelem adható. Hiszen —, hogy mi a keresztyén egység, az ismét különbözőképpen határozható meg.

Persze ne méltóztassanak tőlem teológiai fejtegetést és meghatározást várni. Erre én hivatott nem vagyok. De fölösleges is volna ilyesmivel kísérleteznem, hiszen a püspök úr tökéletesen kifejtette, hogy mi a keresztyén egység teológiai szempontból s ahhoz én igazán nem tehetek hozzá semmit. Én a legkézenfekvőbb, legegyszerűbb, — magától adódó — definícióból indulok ki. A keresztyén egység az volna, ha minden keresztyén ember minden részletkérdésben is ugyanazt a hitet vallaná s minden keresztyén annak az egyetlen látható egyháznak tagja lenne.

Ilyen keresztyén egységre nem számíthatunk. Még arra sem, hogy a nagy keresztyén felekezetek dogmatikus kompromisszumok útján közeledjenek. Ezt elképzelni sem lehet. Még azt se tudom elgondolni, hogy a hazai nagy protestáns felekezetek — bármily közel legyenek is egymáshoz — eggyé legyenek.

A minap kezembe került egy — úgy emlékszem „Az egység útja“ című — katolikus lap, amely egyik cikkében többek közt azzal akarja szolgálni az egység ügyét, hogy hosszadalmasan fejtegeti, milyen nagy tévedés a reverzális-ügyet hánytorgatni s milyen téves álláspont kifogásolni azt, hogy a katolikus egyház a ve-gyes házasságban a protestáns féltől ígéretet követel mindkét nembeli gyermekek vallását illetőleg. Ez a legtermészetesebb dolog, — fejtegeti a lap — s szerinte szó sem lehet róla, hogy ezen változás essen.

Hát hogyan reménykedhetik akkor valaki az ellentétek enyhülésében!?

Vagy talán a Szent István Akadémián ez év januárjában elhangzott beszéd, amely a katolikusságnak a magyar protestáns-ságtól való lehető elkülönítésére figyelmeztet, előbbre viheti az egység ügyét?

És én mégsem látom reménytelennek ezt az ügyet. De csak akkor nem, ha keresztyén egységen nem a dogmatikus egységet értjük és akarjuk megvalósítani, hanem olyan lelki összeolvadást, amely a dogmák érintése nélkül is elérhető és fejleszthető.

És van még egy feltétel. Egység vagy közeledés is csak olyan tényezők között képzelhető el, akiknek egyenjogúsága — szabad talán így mondanom — jogi egyenrangúsága nemcsak papiroson, hanem a gyakorlati élet egész területén is biztosítva van. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy míg ez nincs meg, nem tehetünk semmit. Mi e nélkül is egyengethetjük az útját a keresztyén egység gondolatának. Az előfeltételek hiánya csak azt jelenti, hogy azokat meg kell teremteni.

Nem mondhatunk le a különböző felekezetű jó keresztyének egységének gondolatáról. És én állítom, hogy ez az egység a jó keresztyének között, a jó keresztyének között felekezeti különbség nélkül — tehát sajnos, egy elég szűk körben —, meg is van. Nin-

csenek együtt minden keresztyének, nagyon nincsenek együtt, keresztyén egység mégis van, azon a magasrendű teológiai egységen kívül, melyről a püspök úr beszélt, egy gyakorlati, tényleges egység is.

Aki egyszer, magános óráján meghallotta ajtaján a Megváltó zörgetését és bebocsátotta őt és örömkönnyek közt leborult a lábához, aki megértette és átérezte az Ő tanítását: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen“, aki szíve mélyéből fel tudott kiáltani Péter apostollal: „Uram, kihez mehetnénk? Örök életnek beszéde van Tenálad. És mi elhittük és megismertük, hogy Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia“, aki eljutott a léleknek ezekre a kies mezőire és itt másokkal is találkozik és nem kérdezi tőlük, hogyan, honnan jöttetek ide? ősi dómok titokzatos, homályos boltívein át?, vagy kis fehérre meszelt napfényes templomok falai közül? a tudomány legmagasabb régióit megjárva, vagy egy egyszerű kis falusi iskola csendjéből? nem kérdezi ezeket, hanem örvend, hogy mások is érkeztek oda, ahova ő érkezett, — nem pöffeszkedik a maga hitével, hanem boldog, hogy a szentek egyességében együtt érintheti a Megváltó kezét, az, azok, akik így hisznek, akik ilyen alázatos szívvel fogadják be a legdrágább kegyelmi ajándékot, keresztyén hitüket — akiket, bármily felekezetűek legyenek is, jó keresztyéneknek nevezhetünk — maguk közt már megvalósították a keresztyén egységet.

Ezért mondtam, hogy keresztyén egység van, csak a minden keresztyének egysége hiányzik. És ha a keresztyén egységben kevesen vannak is, mert kevés a jó keresztyén, nem szabad, hogy ez reménytelenné tegyen. Az a döntően fontos, megvan a mag, melyből fa nőhet. A lelkük mélyén keresztyének, a jó keresztyének száma napról-napra nőhet, mert vonzásuk nagyobb, mint a lélek nélküli keresztyéneké.

Így látom s így üdvözlöm én a keresztyén egységet s így hiszek annak jövőjében, fejlődésében és erősödésében.

Ez a keresztyéni egység adja meg leginkább a lehetőségét a keresztyének együttműködésének is. — A kérdés második része ez, amelyhez hozzá kell szólnom.

Persze itt megint előttünk áll a kérdés, mi az a keresztyéni együttműködés.

Én azt hiszem, hogy amikor ezt felvetették, nem arra gondoltak, hogy a gazdasági s kulturális élet különböző területein egymás mellett dolgozó más és más felekezetű keresztyének együttműködésének problémájával foglalkozunk. Hiszen ez nem probléma. Ez megvan, ennek nehézségei, akadályai, hátrányai nincsenek.

A keresztyéni együttműködés alatt az, aki a kérdést megformálta, megítélésem szerint a különböző keresztyén vallásfelekezetek együttműködését értette. Együttműködést a

hitetlenség ellen, az erkölcstelenség ellen, együttmunkálkodást a szeretetmunkában, mely a fizikai s lelki nyomorúság leküzdésén fáradozik és együttmunkálkodást a keresztyén békesség megteremtésében.

Hogy megkétszerezné mind e munkák erejét, hatását, ha a keresztyén felekezetek egymás iránti megbecsülésében, egymás kölcsönös támogatásától erősítve folynának!

Hogy erősítené a különböző keresztyén egyházakat s ezzel Krisztus ügyét, ha egyik a másikról rosszat nem mondana, nem kicsinyítené, hanem örülne, hogy van a másik is!

Milyen rendkívüli morális hatása volna az ilyen együttmunkálkodásnak!

Persze ilyesmi csak ott képzelhető el, ahol megvan az a magasabb értelemben vett, a hit bensőségéből fakadó keresztyéni egység, s csak olyan mértékben lehetséges, amilyen ereje, terjedelme, intenzitása, őszintesége ennek az egységnek van.

Sajnos az egység, amiről már szoltam, csak kis területre terjed ki. Sokkal többeket tart fogva az ellentét, az elkülönülés érzése, vagy az értetlenség az egység gondolatával szemben. Így az együttmunkálkodásnak is nagy nehézségei vannak.

Pedig nem is csak az egyházak ügye ez a békés együttmunkálkodás, sem az egység, hanem ügye a nemzetnek is. Keresztyéni egység vagy legalább a jó keresztyén felekezetek békéje nélkül nincs igazi, zavartalan nemzeti egység és nincs lehetősége a keresztyének egészséges együttmunkálkodásának sem.

Fel kell vetnem a kérdést, nézheti-e az állam közömbösen, engedheti-e, hogy polgárai között az azok szilárd összetartását veszélyeztető szakadékok keletkezzenek s mindjobban elmélyüljenek? Engedheti-e ezt egy erős, öntudatos államvezetés egyáltalán, de különösen akkor, amikor a nemzeti egzisztencia kérdései merednek elé? Nem kell-e ilyen helyzetben az ország vezetőinek mindent elkövetniök, hogy a nemzetet széttagoló erőket ellensúlyozzák, nem kell-e a jelentkező ellentétek áthidalására törkedniök addig, míg nem késő; nem kell-e mindent megtenniök olyan jelenségekkel szemben, melyek a keresztyéni megértés veszélyeztetésével a nemzeti társadalom egységét is veszélyeztetik.

És míg egyrészt kötelessége minden egyház, minden felekezet lekipásztornának, hogy hívei hitét erősítse, tökéletesebbé, teljesebbé, tisztábbá tegye, addig másrészt tartózkodnia kell mindenkinek attól, hogy mások hitét nyilvánosan ócsárolja. Az ilyesmit magasabb nemzeti érdekből is meg kell akadályozni, sőt meg kell torolni. Ezt követeli a közbéke és köznyugalom, ez folyik a bevett vallásfelekezetek törvényben biztosított egyenlőségéből és viszonyosságából is, amit az 1848. évi XX. t.-c. 2. §-a így határoz meg: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg“.

Nagy áldás lenne, ha a különböző felekezetek lekipásztorai egyértelemmel odahatnának, hogy az ő tevékenységi körükben ne

forduljon elő a másik felekezet megbántása. Az üdvös és együttmunkálkodásnak nagyszerű területe lenne ez.

Külön is rá kell mutatnom, milyen nagy hiba az, ha hitoktatók hamis képet festenek tanítványaik előtt mások hitéről — ezt is meg kell szüntetniök maguknak az egyházaknak, s ha ez nem megy, az állami felügyeletnek. Sokat szenvedünk ezen a téren is.

És itt a reverzális kérdése. Állandó akadály a keresztyén egység, megértés, békesség kilombosodásának. Kell, hogy az államhatalom ebben is megoldást keressen. Tűrhetetlen, hogy a törvényeink értelmében érvényes és törvényes házasságot az országban bárki ágyasságnak bélyegezhesse s olyan hivatalos írást adhasson ki, mely szerint az ilyen házasságból származó gyermek törvénytelen. Nem lehet akadály annak, hogy az ilyen eljárást az államhatalom megakadályozza.

Erkölcseleg lehetetlen, hogy legyenek törvényes házasságok, melyekben az egyik szülő úgy álljon gyermekei előtt, mint szegény, hite miatt örök kárhozatra ítélt eretnek. Milyen lélekkel nőnek fel az ilyen házasságban a gyermekek? Összefér-e ez a családvédelem helyes szempontjaival?

Azt mondják erre — némelyek protestáns oldalon is —, hogy csak egyhitűek kössenek házasságot. És egészen bizonyos, hogy a kíméletlen reverzális-háború ennek a megoldásnak az útját egyengeti.

Tökéletesen igaz az is, hogy az ideális házasság az egyhitűek házassága, és mégis azt kell mondanom, nem lenne jó, ha a fejlődés ebben az irányban haladna, mert ez lassan a protestáns és katolikus társadalom éles elkülönülésére vezetne.

Ki merem mondani, *nálunk valóságos nemzetfenntartó intézmény a reverzális-mentes vegyes-házasság, mert ennek lelki szövvényein keresztül a kis családi körben keresztyén türelem, megértés, egység létesül* s mert a sok vegyes házasság — persze, ha reverzális nélkül jött létre —, elősegítője a felekezeti békességnek.

Teljesen elvadulna egymástól a protestáns s katolikus társadalom, ha házasságaikban a felekezeti szelektálódás következetesen érvényesülne. Ilyen helyzet azután elválna teljesen a keresztyén egység ügyének előrehaladását is s végzetes csapás lenne a nemzeti társadalom egységére.

Már pedig ha egyszer társadalmunk két egymást meg nem értő táborra szakadna, ez fájdalmas meggyengülését jelentené kis nemzetünknek.

Most kezdünk komolyan gondolkozni azon, hogyan tudjunk az osztályrétegződésen javítani, most lenne a legnagyobb baj, ha a magyar társadalom a rétegződéseken keresztül — minden rétegen keresztül — még egy nagy hasadást is kellene, hogy szenvedjen.

Ezt minden jó keresztyén magyar összefogásával meg kell

akadályozni. És hiszem is, hogy feléled még mindenkiben a jobb belátás és segít megállanunk a végzetes úton.

Keresztyén egység és együttműködés, nemzeti egység — gyönyörűséges álmoképek — nem mondhatunk le róluk. Hiszem, hogy nem is kell lemondanunk róluk, sőt bármilyen nehézségei legyenek is, dolgoznunk kell érte. Ha nem is valóság egyik is — itt vannak közöttünk — fel-felvillannak a jóakarató emberek cselekvésében.

Egy kis erdélyi román községben közös református és katolikus bizottság létesült, hogy egyesült erővel templomot építsenek a magyar református és magyar katolikus szórványnak is. A bizottság élén egy vegyes-házaspár, református férj és katolikus feleség áll.

Máshelyt az történt, hogy honvédtisztek közös református-katolikus templomot emeltek s azt a protestáns és katolikus tábori lelkészek szentelték fel.

Amíg ilyen dolgok is történnek, nem szabad kétségbe esnünk.

Egyházaink erőbeli állapota — a lelki erőt értem — biztatás számunkra. Az államhatalom gondossága — hisszük —, nem fogja engedni elfajulni a dolgokat. A magyar társadalomban is lesz anynyi egészséges ösztön, hogy átérezze, milyen fontos az együttműködés és egység szolgálata. A jóakarát, amiről az angyalok éneke szolt ott a betlehemi mezők felett ama szent éjjelen, nem veszhet ki az emberekből.

Tudjuk, távol vagyunk álmaink megvalósításától, de hiszünk álmainkban.

Tasnádi Nagy András

A kikerülhetetlen kereszt

Lukács evangéliuma 23. része drámai erővel jeleníti elénk Jézus kálvária-járását, keresztrefeszítettését, majd halálát és sírba tételét. Azt hiszem, nem tévedek akkor, amikor ezt a fejezetet tartom az egész Biblia legmegrázóbb, legmozgalmasabb, az emberlélekbe leginkább belevilágító részletének. Jézus pere itt dől el, az emberi indulatok itt érik el a legmagasabb fokot s a tanítványok hite, ragaszkodása itt bizonyul hamunak és pernyének. Ha valaki kételkednék Jézus emberi, hús-vér voltában, abban, hogy az Ige valószínűleg lett, olyanná, mint közülünk akárki, olvassa el Lukács lélegzetelállító híradását, ezt a soha meg nem ismételtető, Isten szívét megmutató „riportot”; olvassa el és lássa meg azt is, hogy az, aki miérettünk odaszentelte magát, hogy mi megszentelteké legyünk az igazságban (Ján. 17: 19) ebben a meggyalázott állapotában is, megcsúfolva, megköpdösve, lemeztelenítve, az egymás hátát veregető jeruzsálemi hitközségi előljárók finom gúnyjai és a szájtató, az „eseményre” kicsődült aljanép röheje közepette és kínlóva is *Istenfia* volt, ama megígért Szabadító. Sohasem fogja Őt megérteni tudni az, aki méltatlannak tartja a Messiáshoz, hogy mennyire emberi módon, isteni személyisége erőinek teljes kikapcsolásával szenvedett és halt meg. Mint ahogyan Galilea asszonyai is félreértették Őt, amikor sírva kísérték Őt a fájdalomútján: „Jézus pedig hozzájuk fordulván, monda: Jeruzsálem leányai, ne sírjatok én rajtam, hanem ti magatokon sírjatok és a ti magzataitokon” (Luk. 23: 28.). A Megváltó ezen szavaiban az jut kifejezésre, hogy Ő azt akarja, hogy örvendező hálával, a bűnbocsánatot nyert lélek bizonyosságával köszönjük meg Istennek ígérete megvalósulását, a kígyó fején való tapodást, adósságaink kiegyenlítését! A szétrebbent, lapuló tanítványok és az arcukat eltakaró asszonyok zokogva temették álmaikat, a porbahullt Eszmét; nem vették észre, hogy ez a halálos nap voltaképpen Isten legnagyobb tette volt, hogy a megalázottság állapota tulajdonképpen megdicsőülés volt, elrejtése kinyilatkoztatás. Az Őt követők kicsiny táborának süketsége és vaksága annál inkább elszomorító, mert igazában a *saját* hitüket és reménységüket látták keresztrefeszítettetni, és ők — jaj! — ottmaradtak a kárörvendő, a látványosságra, szenzációra éhes plebs hahotáinak, csúfolódásainak kitéve. Lassan-lassan már nem is Jézust sajnálták, hanem önmagukat. Mert a Mester immár nem szenved, kínjai megszűntek, nem hall és nem lát, a római katonák lándzsadőfésői, a szitkok és jelkivánások nem hatnak rá, számára *minden* elvégeztett. „Az ő ismerősei pedig mind, és az asszonyok, akik Galileából követték őt, távol állának, nézvén ezeket” (Luk. 23: 49.).

Távol állának... Ez a két szó mint valami nagyfényerejű röntgen, világítja át a gyászolók lelkét. Mert ha közük lett volna Jézushoz, ha kicsíráztak volna igéi szívükben, ha vállalták volna Őt, akkor nem *szemléltői*, hanem *átélői* lettek volna ezen isteni tett-

nek, akkor ott lett volna a helyük a kereszt alatt, Mesterükkel *együtt* kellett volna szenvedniök, talán halált is látniök. Az a tény azonban, hogy félrehúzódtak, hogy félig-meddig Péter kétszínű magatartását öltötték fel, azt bizonyítja, hogy nagyobb volt bennük Jézus tanításai és életformája iránt az *érzelmi* felbuzdulás, a szalmalángos lelkesedés, mint a hitvalló üdvösségtudat, az isten-tapasztalat. Ma így mondanánk: élménykeresztények voltak, akiket „megrázott“ Jézusnak egy-egy prédikációja, s „elomlottak“ a kegyelemben, csak éppen szívüket felejtették átadni Néki, a mindennapjukat, az örömeiket, az irigykedő lelkületüket, a gyermekek jövőjéért való aggodalmaskodásaikat, egyszóval az én-jüket. Mivel a Jézushoz való viszonyukat élmények és érzelmek szabályozták és nem az a bizonyosság, hogy Ő valóban istenfia, akiről Péter, élete egy elragadtatott pillanatában hitvallást tett, csak *szemléltői*, nézői lehettek Jézus érettük és (bennük) érettünk való egyéni harcának.

Jézus áldozata éppen azért volt teljes és tökéletes, mert *egyedül* hajtotta azt végre. Senki nem vállalt részt belőle, senki emberfia nem osztozott szenvedésében. Azok, akik legtöbbet láttak meg Belőle s akiknek módjukban lett volna megtapasztalni a kegyelem lényegét, az Evangélium áldott mondanivalóját, a hitetevés napjaiban elbűjtak, védőbeszédet mondtak elvhűségük és hazafias érzelmeik bizonyítására, vagy kéztördelve, siránkozva adták meg a názáreti ács fiának a végtisztességet. Az első ember engedetlenségéért teljes áron fizetett a második Ádám. Minket, kik meg voltunk halva, megelevenített, kik meg voltunk kötözve, feloldott, kik szegények voltunk, gazdagok lettünk Őbenne!

Nemde, csodálatos, hogy ennek *így kellett* lennie? Hogy Jézusnak egyedül kellett megjárnia a Golgota kapaszkodóit s csak egy dühös cirénebeli földműves segítette neki cipelni a hátraskasztó keresztifát s az is csak azért, mert a római légionáriusok kényszerítették őt erre? Hogy a tegnap még ujjongó, vivátozó virágvasárnapi tömeg ma nyakbahúzott fejjel, vállvonogatva utasította el magától a vezérnek hitt magányost és félreértésnek minősítette az egész hozsánnázást, virágesőt? Ha csak egyetlen hívő, derűs szempár is tekintett volna Rá, míg ajka a kintől vonaglott és tenyerében egyre mélyebbre hasadt a vastag kovácsszög, könnyebb lett volna Jézusnak elhordoznia teste gyötrelmét. Ha a tanítványok *már akkor* apostoli lelkülettel lettek volna felruházva, vagyis ha a Szentlélek még Jézus földi életében kiáradt volna rájuk, és ők úgy viselkedtek volna, mint nemsokkal később az oroszlanok elé vetett mártírok vagy az ellenségeiért imádkozó István diakónus, — Jézus boldogan adta volna meg magát sorsának, mert látta volna, hogy magvetése kivirágzott az emberszívekben, hogy felfogták küldetése belső tartalmát. Igen, ha Jézus követői, férfiak-nők, szívvel-lélekkel az Ővé lettek volna, ha szemük már itt e földön megnyílt ekeket láttak volna, akkor a Golgota-hegyén nem három keresztfa hirdette volna csupán a választott nép ítéllettartását, hanem talán sokszáz. A tanítványok nem men-

tették volna remegve életüket, az Igazsággal találkozó asszonyok nem siránkoztak volna, míg Jézus a kereszt terhe alatt rogyadozott, hanem énekszóval, égreemelt tekintettel tették volna meg Vele a halálos utat a völgyből a hegy felé, e világból az örökkévalóság magasába.

Ez azonban nem történhetett meg. Nem mintha Isten nem adott a szabad választásra akaratot és erőt a tanítványoknak. Ők *dönthettek*, hogy melyik utat választják: a kálváriát-e, vagy azt a titkos ösvényt, amelyen kimenthették a jeruzsálemi papi kopók kezéből az életüket s amely sűrű csalitokban, eldugott falukban veszett el. Jézus követői nem moshatták a kezüket, mint Pilátus. Nem védhették magukat azzal, hogy Isten nem akarta felhasználni őket Szentfia elégtételénél. Nem tudhatták azt, hogy Isten titkos tanácsában, az van elvégezve felőlük, hogy nekik meg *kell* hátrálniok az utolsó konzekvencia levonásától: életük, sorsuk Jézus kezébe tételétől. Jézus beszédei, jelei, Istenről, mint az Ő Atyjáról való bizonyágtételei nyilvánvalók voltak, Mesterük számtalanszor felhívta figyelmüket a Benne megtestesült Evangéliumra, messiási voltára. Tényekkel álltak szemközt. És ha újjászülettek volna, azaz a Szentlélek jele alatt állottak volna, nem is lett volna kérdéses, hogy milyen magatartást kellett volna tanúsítaniok, amikor Jézust perbe fogta a zsidó nagytanács.

De miért *kellett* a dolgoknak úgy alakulniok, hogy a tanítványok, a Jézusról mint Krisztusról, mint Isten fiáról való bizonyágtétel helyett hallgatólagosan, — fejveszett menekülésükkel — a feszítsd meg-et ordító tömeg ítéletét írták alá?

A tanítványok akaratlanul is, önudatlanul is, *mindazonáltal saját értelmi belátásukat, elhatározási szabadságukat követve*, a számukra kijelölt életformát alakították ki. Felőlük az volt megírva az „élet könyvében“, hogy ők csak Jézus halála *után* lehetnek egészen Krisztuséi, hogy a megváltás, az Istennél való elégtétel munkájába emberi erő, hit, akarat nem munkálhat közre. Mindent Jézusnak kellett elvégezni. Egyedül. Magányosan. Elhagyatva. Bele kellett, hogy marjon lelkébe az a gondolat, hogy vajjon érdemes-e azért a világért, emberiségért feláldoznia magát, vállalni a helyettes elégtétel iszonyatát, amelyik nem vállalja Őt, sőt amelyik szántsándékkal elutasítja magától a kegyelmet? Meg kellett tapasztalnia, hogy az emberre nem lehet építeni, hogy az ember képtelen a jóra, a hálára, az önzetlen cselekedetre. Csak *adni* lehet neki.

Ha az ember tudott volna adni Jézusnak, ha csak egy szemernyit is át tudott volna venni az Ő küldetéséből, ez azt jelentette volna, hogy a váltság munkájába emberi erő is közreműködött volna, hogy az ember, mintegy résztársa lett volna a váltságnak! Ennek pedig még a feltevése is képtelenség, sőt káromlás. Mert az, akinek lényé kimeríti a bűn fogalmát, lévén mindenestől bűn, hogyan is tehetett volna eleget a szent és felséges Isten igazságigényének? Hát elegyedhetik-e a víz a tűzzel, az éjtszaka a nappal? Az ember mégcsak statisztá se lehetett az „isteni szín-

játékban“. Annak ellenére, hogy az ő drámáját, sorstragédiáját játszották a bűn színpadán. Csak szemlélő lehetett, távolálló, sőt látszólag kívülálló *néző*.

A golgotai kereszt az emberi lehetőségek végét, az ember csődjét ábrázolta ki. Azt, amit Krisztusnak egyedül kellett elvégeznie, a kiengesztelést, a helyettes elégtétel munkáját, nem tudta volna véghezvinni az embereknek bármekkora számú és minőségű csoportja sem! Ha szentek képesek lettek volna megfizetni Ádám engedetlenségéért, hitetlenségéért, akkor Istennek nem kellett volna Jézust leküldenie, mert hiszen Izráel akármelyik hithőse is be tudta volna tölteni a törvényt és a prófétákat. De, hogy milyen nagy a mi nyomorúságunk, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy a szentháromság-egy-örök-igaz Istennek kellett beavatkoznia a teremtés megcsúfolt rendjébe, kellett, az ember teljes kikapcsolásával, megmutatnia a szeretet eget, földet meggyőző hatalmát. Szórszálhasogató természetek hajlamosak ezzel kapcsolatban feltenni azt a kérdést, hogy miért várt Isten annyi ideig Szentfia elküldésével, miért nem hallgatta meg előbb a választott nép választottjainak könyörgését? Erre röviden azt kell válaszolnunk, hogy ez Isten *titka*. S aki itt többet akar tudni, az végül is valamely szek-tánál köt ki, ha nem vigyáz.

De mindez, amit fentebb elmondottunk, csak a feltámadás óta ismert és felfedett. Mert az, hogy Jézus érettünk való Isten, helyettünk adott „áldozár“, út, igazság és élet, csak azóta tudjuk, amióta megtapasztaltuk a kereszt „hasznát“, áldását.

A kereszt az a háttér, amely kiemeli a dolgokat s mindent megmagyaráz. Pál már tudja, hogy mire nézve adatott a kereszt: „Nékem pedig ne legyen másban dicsekedésem, hanem a mi Urunk Jézus Krisztus keresztjében, aki által nékem megfeszítettett a világ és én is a világnak“ (Gal. 6: 14.). Gyakorlatilag azt jelenti, hogy Krisztus keresztjében áll rendelkezésünkre az őemberünk megöklésére alkalmas eszköz, hogy csak általa juthatunk az Isten szerint való életre. A keresztnek az a rendeltetése, hogy lerántsa orcánkról a maszkot, a bűnt, hogy a világ hahotája elé lökjön, hogy pálcát törjön a fölött, ami tőlünk és belőlünk való. A kereszt önmagunktól akar megszabadítani minket, annak illúziójától, hogy maradt azért bennünk valami az édeni tisztaságból. A golgotai igehirdetés, illetve, mivel Istennek Igéje egyúttal cselekedet is, — golgotai *tett*: mindarra, ami *emberi* tulajdon és sajátosság, átkot mond, mivelhogy az „átokfát“ az ember megromlott természete eredményezte. S mindaddig átok alatt leszünk, amíg azt, ami természetünkkel azonos, belőle való, oda nem helyezzük Jézus szégyenfájára, „tudván azt, hogy a mi őemberünk ővele megfeszítettett, hogy megerőtlenüljön a bűnnek teste, hogy ezután ne szolgáljunk a bűnnek“ (Róm. 6: 6.).

A tanítványok, Krisztus keresztje előtt, nem tudtak Vele és Erette meghalni. A kereszt erre is erőt adott: az egy János apostolt kivéve, valamennyien mártírhálált látnak. Halálukat azonban az a boldog tudat könnyíti meg, hogy számukra a meghalás csak

nyereség lehet, megáldoztatásuk felemeltetés, csontjaik elporladása Krisztussal találkozás.

Mi legyen hát a mi vigasztalásunk mind életünkben, mind halálunkban? „Az, hogy mind testestől, mind lelkestől, úgy életemben, mint halálomban nem a magamé, hanem az én hűséges Megváltómnak, a Jézus Krisztusnak tulajdona vagyok, aki az Ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett és engem az ördögnek minden hatalmából megszabadított és úgy megőriz, hogy az én mennyei Atyám akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le a fejemről, sőt inkább szükséges, hogy minden az én boldogságomra szolgáljon. Ezért Ő, szent Lelke által az örök élet felől engem is biztosít és szív szerint hajlandóvá és késszé tesz arra, hogy ezután Öneki éljek“ (Heid. Káté 1. kérdés).

Az öskeresztyének között egy mélyértelmű legenda keletkezett, miszerint Jézus keresztjét abból a fából ácsolták, amelyről Éva az almát leszakította.

Ez a legenda arra tanít minket, hogy míg a tudás fájához való viszonyunk a *Sátán* tulajdonaivá tett bennünket, addig a belőle kinövő kereszt *Jézussal* és Benne a kegyelemmel hozza kapcsolatba azt, aki terhét a kereszt alá helyezi. Krisztus „a halál által megsemmisítette azt, akinek hatalma van a halálon, tudniillik az ördögöt, és megszabadította azokat, kik a haláltól való félelem miatt teljes életökben rabok valának“ (Zsid. 2: 14, 15.). A keresztyén ember is rabszolga; rabsága azonban boldog rabság, mert tudja, hogy *kinek* a „tulajdona“: „Minden a tiétek, ti pedig a Krisztuséi, Krisztus pedig Istené“ (I. Kor. 3: 22, 23.). A kereszt tehát az *Atyával* teremt közösséget; Krisztusban mi is *fiak* lehetünk a Lélek által: „Minthogy pedig fiak vagytok, kibocsátotta Isten az Ő Fiának Lelkét a ti szíveitekbe, ki ezt kiáltja: Abba, Atya!“ (Gal. 4: 6.). Isten föl nem mérhető szeretetét mi sem igazolja ékesszólóbban, hogy *eleve elhatározta*, hogy „minket fiaivá fogad Jézus Krisztus által az Ő akaratának jökedve szerint, kegyelme dicsőségének magasztalására, amellyel megajándékozott minket ama Szerelmesben“ (Ef. 1: 5, 6.). S Az, Aki nem aranyon, ezüstön váltott meg minket a mi apánktól öröklött hiábavaló életünkben, hanem drága véren (I. Péter 1: 18, 19.), nemcsak széttépte az ellenünk írt vádlevelet, de erőt is ad, hogy aki elindult, meg ne botoljék s aki áll, el ne essék: „Én örök életet adok nékik és soha örökké el nem vesznek, és senki ki nem ragadja őket az én kezemből. Az én Atyám, aki azokat adta nékem, nagyobb mindeneknél, és senki sem ragadhatja ki azokat az én Atyám kezéből. Én és az Atya egy vagyunk“ (Ján. 10: 28—30.).

Az, hogy mind testestől, mind lelkestől a Krisztusé vagyok, figyelmeztessen engem arra, hogy van *gazdám*. Nem *vagyok egyedül*. Beletartozom egy láthatatlan, de munkájában kitapítható egyházba. Testvéreim vannak. Keresztyénnek lenni ugyanis annyit jelent, mint Isten munkatársának, Isten szántóföldjének és Isten épületének lenni, meglátni, hogy a legszebb bizonyoságtétel a megszentelődésben egyre előbbrejutó élet! S élet csak ott virul-

hat, teljesedhetik ki, ahol adva van az élet *lehetősége!* Keresztyénnek lenni pedig csak gyülekezetben, közösségben lehet, testvéri szívek hite, szeretete és szolgálata áramában.

Ha egyedül állanék bűneim halmazával, végem volna: akkor *nekem* kellene elhordoznom az önmagamért való helyettes elégtétel súlyát. Ami lehetetlen. A hitben látom meg, hogy mennyire lehetetlen. Ahhoz sincs erőm, hogy a legkisebb bűnömet megvalljam és kiengeszteljem embertársamat; hogyan tudnám hát Istent kiengesztelni?!

A kereszt kikerülhetetlen. Rajta keresztül juthatok csak igazi közösségbe Istennel és az emberekkel. A kereszt az a fix-pont, ahonnét Isten kivetette sarkaiból a világot, ahol a bűnt legyőzte a kegyelem.

Még csak egy dologra hadd mutassunk rá. A Lukács evangéliuma 23. részének 47. és 48. versében ezt olvashatjuk: „Látván pedig a százados, ami történt, dicsóítva az Istent, mondván: Bizony ez ember igaz vala. És az egész sokaság, mely e dolgoknak látására ment oda, látván azokat, amik történtek, mellét verve, megtére“. Közvetlenül ezután van megírva a Jézus-követők magatartását visszaadó, már idézett részlet: „Az ő ismerősei pedig mind és asszonyok, akik Galileából követték őt, távol állanak, nézvének ezeket“.

Pogányok, hitetlenek szemei megnyíltak és *láttak!* Csak a választottak csapata nézte értetlenül, lázadozva, összetörten a véres szertartást!

Újjászületni, az óember háztartását felszámolni csak a kereszt alatt lehet. Aki nem hajlandó én-jét felajánlani a megfeszített Krisztusnak, annak számára az egész Nagypéntek nem egyéb, mint félreértés, botránykő, bolondság s ugyanolyan szegényen távozik a kereszt alól, mint ahogyan odaérkezett.

A kereszt nemcsak az ember *csődje*, de a *sorsa* is. És sorsunkat az pecsételi meg, hogy míg tekintetünk a szégyenfa szenvedő, elhagyott, a bűnnel egyesegyedül csatázó Jézusára fonódik, kibuggyan lelkünkől a vallomás: Bizony ez ember igaz vala, *bizony ez ember Isten Fia!*

Trombitás Dezső

Kossuth Lajos ismeretlen pedagógiaimunkája

Előrelátható volt, hogy Kossuth Lajos halálának (1894. március 20-ának) ötvenéves fordulója minden valamirevaló magyar-nak a figyelmét ismét feléje fordítja. Már 1944 januárjában jelezték egyes lapok, hogy ez az év a Kossuth Lajosról való megemlékezés éve lesz, hiszen ez az év félszázados évfordulója annak, hogy révpártot ért az önkéntes nagy számúzottnek a gályája... Ahogyan ilyen évfordulókor szokásos, emlékkiállítást rendeztek, ünnepélyeket tartottak és az országgyűléstől kezdve az iskoláig megemlékeztek arról a nagy magyar egyéniségről, aki a legnagyobb hőse volt az ugyancsak változatos magyar politikai életnek. Ezt megelőzőleg utoljára 1927-ben emlegették ilyen részletesen, amikor végre fővárosunkban is szobrot avattak fel emlékezetére. Akkor állapította meg a legszebben egyik kiváló történettudósunk, hogy kije-mije volt a magyar népnek Kossuth Lajos Trianon előtt és után. Nagyszerűen fejti ki, hogy a Trianon előtti történeti felfogásban még nem volt történelmi alak; élete, élményei, beszédei és cselekedetei még nem voltak a múlté s föld-rengésnek, világégésnek és Trianonnak kellett jönnie, hogy alakja a személyes élmény lángoló konfliktusaiból átmenjen a történelmi perspektíva igazságot szolgáltató messzeségeibe. Az „igazságszolgáltatás“ után is elismeri kiváló történettudósunk, hogy „Kossuth neve a mai magyarnak egy nagy, igen nagy magyart, egyikét a hazai történet legnagyobb egyéniségeinek jelenti, akinek történetét tanulmányozva nagy mult leng körül és erősít a jövő küzdelmeire...“

1927 után 16 év telt el. Közben sok nagy magyar emlékeztének áldoztunk. 1941-ben például a legnagyobb magyar születésének százötvenedik évfordulóján. Hogy Kossuth történetét addig is nem nagyon tanulmányoztuk, annak bizonyossága az, hogy Kossuthot jóformán meg sem említették. Még a legfőbb hivatalos ünnep szónoka is elhallgatta, hogy a „legnagyobb magyar“ ezt az elnevezést Kossuthtól nyerte, még pedig azzal a remek megokolással, hogy azért a legnagyobb magyar, mert akkor jött, mikor legnagyobb szükség volt reá és mint nemzetének orvoslója „ujjait korának üterére tette és megértette lüktetését“. Széchenyit nem lehet ünnepelni Kossuth nélkül és Kossuthot sem a legnagyobb magyar nélkül. Az ő működésük eggyé fonódik, ha más is a „taktikájuk“. Kossuth lelkesedéssel hirdette, hogy Széchenyi tanítványa, miként a legnagyobb magyar is „édes atyai érzéssel“ ismerte el a Kossuth által hirdetett és népszerűsített reformelvek helyességét. Mind a két nagy magyar történetét nagy mult lengi körül; mind a kettőnek élete és sok tette valóban erősít a jövő küzdelmeire, tehát a lehető legérdemesebbek a tanulmányozásra együttesen is. Ezt a tanulmányozást lehetővé kell tenni. Tudományos in-

tézményeink, különösen a M. T. Akadémia Széchenyivel kapcsolatban ezt meg is cselekszi. Annál kevésbé Kossuthal. Elvégre ez ugyan nem az Akadémia dolga, de az Akadémiának sem lehet mindegy, hogy a magyar tudományos élet még máig sem rendelkezik egy részletes Kossuth-életrajzzal. Rengeteg Kossuth-level nincsen még kiadva, igen sok Kossuthra vonatkozó adalék nincs még összegyűjtve, még kevésbé feldolgozva; sőt a 92 évet megért nagy ember sokoldalú munkásságának egyes részletei még teljesen ismeretlenek. Ha aztán a véletlen segítségünkre jön és valami érték felbukkan az ismeretlenség homályából, még akkor sincs meg a lehetőség, hogy azt az értéket közkinccsé tegyük.

Egy ilyen nagy érték született meg Kossuth Lajos budai fogságában, mely 1837. május 5-ének hajnalán kezdődött és tartott 1840. május 13-ig. Tudvalévő, hogy Kossuth az 1832-től 1836-ig terjedő országgyűlés után Pozsonyból Pestre költözött, hogy az addig szerkesztett Országgyűlési Tudósítások helyett Törvényhatósági Tudósításokat szerkesszen. Ezekben a vezérmegyének, Pestnek a gyűléseiről közölt értesítéseket. Ez a működése kellemetlen volt úgy a maradiaknak, mint Bécsnek és így kieszközölték egyenesen a királynak, V. Ferdinándnak parancsát elfogatására.

A foglyot Budára vitték, a mai Verbóczy-utca 9. számú épületbe, az akkori József-laktanyába. Senkit hozzátartozói közül nem eresztettek közelébe. Még a levelezéstől is eltiltották és csak hosszú utánjárás után engedték meg, hogy legalább szüleinek írhasson. A tétlenségre kárhozottatott szellemóriás október 1-én keltezett levelében arra kérte hozzátartozóit, hogy legalább azon könyveket adják kezébe porkolábjai, „mellyeket az el fogó fegyvereseket vezérlő kir. Fiscalis, maga kezével tett bugyorom közzé, de mellyek itt elvételtek, vagy küldjenek más akármit. Ezen könyvek között van Wilderspin munkája: Über die klein Kinder Schulen. A kisdédóvó intézetek terjesztésére ügyelő társaságnak megígértem, hogy ezt le fogom fordítani. Ha megengedtetnék, hogy unalomban ezzel foglalatostokdjam, nagy köszönettel venném 's azon esetre kérném a német-magyar szókönyvemet, mert néha-néha egy-egy szó nem jut eszünkbe“.

Csak november 2-án érkezett le a döntés Bécsből azzal, hogy a kormánynak nincs kifogása az ellen, hogy Kossuth a Wilderspin-munkát lefordítsa. „A várparancsnokság tehát megfelelő mennyiségű írószert adhat, darabszám megolvasva... Ezekről jegyzéket vezessenek, úgyszintén a megírt ívekről, hogy Kossuth ezzel a kedvezménnyel vissza ne élhessen.“

Így született meg Kossuthnak egy pedagógiai munkája a *kisdédóvónevelésről*, (vagy ahogy ő írja, a „kora“-nevelésről), amely az angol Wilderspinnek négy év alatt három kiadást ért német fordítása után készült és ami az értékét különösen felfokozta „*némi rövidítéssel 's honunkra alkalmazással*“. A 214 lapnyi, kéziratban reánk maradt munkát a következő sorok kíséretében küldte el Kossuth Lajos édesatyjának, (Tekintetes Kossuth László úrnak Pestre, címezzel):

„Kedves jó Atyám!

Ezen kéziratot a kisdedóvó Intézetek terjesztésére ügyelő Egyesület Elnökének, Mlgos Gróf Festetics Leo úrnak tiszteletem mellett kezéhez adatni kérem, azon hozzá tétellel, hogyha kívánja, édes atyám le fogja tisztáztatni, a kijavítás után.

Költ Budán Decemb: 11-én 1837

engedelmes fia
Kossuth Lajos“.

A keltezés alapján kiszámíthatjuk, hogy Kossuthnak mindössze 40 nap kellett ahhoz, hogy ezt az eléggé nagyterjedelmű pedagógiai dolgozatot — ahogyan ő a címlapon megírta — „némi rövidítéssel 's korunkra alkalmazással“ magyarra fordítsa. A munka előszavából annyira kiérezhetjük Kossuth Lajos mélységes emberszeretetét, hogy azt a maga egészében közöljük.

„A ki a végett vesz könyvet kezébe, hogy regényes szívrájkokkal hevítse szenvedelmeit; vagy ábrándokra keres bájmezőt; annak e könyv nem íratott. Kit csak ékes szó varázsereje indít; hagyja e lapokat olvasatlanul... Úgy is csak csalatkoznék. De kinek keblében érző szív dobog, nemes és fogékony ama szelíden állandó gyönyörűsége, melyet emberszeretet nyujthat egyedül; a ki atya, a ki anya, a ki nevelő és érteni akarja a kötelességeket mik e szép pályákon reá várapoznak; a ki csak egyszer is életében érzette melléből a könyörület fohászát Istenhez emelkedni; ha embertársát szenvedni, ha egy ügye fogyott szegény kisdedet elhagyva látott, míg az ő paripáit, 's vadász ebeit figyelmes gond ápolja; szóval a ki emberi a szó nemesebb értelmében, a ki hazafi; oh azt kérjük méltassa figyelmére e piperétlen lapok egyszerű szavait. A természetből fog és Isten fog a természetből hozzá szóllani; s e szóban bizonynyal lesz egy hang, mely szíve mélyében visszhangra talál. Decem. 1837. A fordító“.

Kossuth fordításait bőséges jegyzetekkel kísérte. Ezeket a jegyzeteket külön két lapon foglalta össze. Gondosan törekedett arra, hogy lehetőleg még a terminus technikusokat is magyar szóval fejezze ki. Így pl. a mechanizmus szónál megkérdőjelezi, hogy jó-e, ha így fordítja: műszerűség? Kedves és érdekes önvallomások fordulnak elő ezekben a jegyzetekben. Így a szövegben előforduló versikével kapcsolatban megjegyzi: „Egy pár sor verszet áll lefordítandó. A fordító tetőtől talpig prósai, versfordítást még csak próbálni sem mert“. Van a Wilderspin-munkában néhány rajz is (számológép, állvány stb.). Ezeket Kossuth hűségesen és szinte kifogástalanul le is rajzolta. Mégis a 98. lapon ezekről szerényen így emlékezik: „Az itt előforduló rajzot reméllem az eredetbeni rajz 's nem e szabályszerűtlen firkálás szerint fogja fára metszeni a nyomtató“. Nem egyszer nincsen megelégedve a munkájával és azért írja néhány jegyzetéhez, hogy azok „szoros vizsgálatot s böles elítélést várnak“.

Nem fordít szolgailag; könnyed és mesteri a munkája. Hogy nem egyszer korunkra alkalmazza a szöveget, annak egyik legérdekesebb példáját a *Szív és elmeképző oktatás*-sal kapcsolatban találjuk, ahol Salamon királyról beszélgetvén a gyermekekkel, Kossuth így folytatja a beszédet: „Most már kedves gyermekeim! minthogy Salamon királyról beszélgettünk, szóljunk egyszer a mi királyunkról is. Hogy is hívják a magyarok most uralkodó királyát? Ötödik Ferdinánd.“ Ezek után elmondja, miféle más országokban uralkodik V. Ferdinánd; miért V. és nem I. Ferdinánd. Mi a királyságának külső jele és miután szokott a király is imádkozni, mi a tárgya imádságának? „Hogy a mindenható Isten őt bölcsességgel, igazsággal és jósággal ruházza fel, miszerint alattvalóit mind boldoggá tehesse...“

Kossuth méltán azt hihette, hogy munkáját édesatyja el tudja juttatni Festetics Leo grófhoz. De ez másképpen történt meg. Még ezt a politikailag teljesen veszélytelen művét is visszatarították és a periratokhoz csatolták. Mikor 3 éves fogsága után 1840 május 13-án kiszabadult, kéziratát akkor sem kapta vissza. Kossuth ezek után hamarosan a Pesti Hirlap élére kerül és ez lefoglalja minden idejét. A fogsága alatt készített művét még akkor sem említi, mikor egy pompás vezércikkében a kisedővásról ezeket írja: „Ha e dolog még azok közé tartoznék, mellyek a' nagy közönség előtt eszmében ismeretlenek, eredményökben bizonytalanok, szívünk melegébe szeretnők mártani tollunkat, hogy az ismeretet, mit e tárgyról tudunk, hogy a meggyőződést, mit keblünkben táplálunk, ájtatos szent ihletével adjuk át mindenkinek. Ezekből a sorokból eléggé megérezhetjük, hogy Kossuth elszenvedett fogsága után sem feledkezett meg a kisednevelésről. Fogságában megírt művét pedig lehet, hogy megemlítette vezércikkében és ha így volt, egészen biztos, hogy azt a részt a cenzor azonnal törölte, nem tűrhetvén egy olyan munka emlegetését, amit a felsőbbség hallgatólagosan arra ítél, hogy „elkoboztassék“. Talán éppen ezért is nem tett kísérletet még a „Kisedővó Intézetek terjesztésére ügyelő Egyesület“ sem, még kevésbbé Kossuth, hogy megkíséreljék megegyeszer ennek az értékes műnek a megjelentetését. Mert, hogy milyen értéknek tartották, kitűnik Kossuthnak a könyvhöz csatolt jegyzeteiből, amelyek között megemlíti, hogy „műve a Wilderspin-féle munkának első, eredeti egészet képező része. Az nem tartalmaz semmit abból, amit a német fordító (Wertheimer) hozzátoldott. Ha azt is lefordítanók és együttesen akarják kiadni, legyen is nyomtatva bár mi durva papirosra, 3 pengő ft (forint)on árulatik. Illy árú könyv nem számolhat nagy közönségre Magyar országban; nem lehet népkönyvé; pedig Wilderspin megérdemli, hogy azzá legyen. Így magában pedig egy váltó forinton, talán egy pengő huszason is árulathatnék, ha az egyesület nem bízná kiadóra, hanem (a mint a fordító csekély véleménye szerint jónak látná) maga költségén nyomtattatná ki...“ Ilyen sokra és nagyra értékeli Kossuth ezt a könyvet, mert ugyancsak ő jegyzi meg, hogy célja az lenne, „*hogy a kisednevelés rendszere*

házában gazdag és szegény előtt ismeretessé tétessék“ s ezért törekedett ő arra, hogy „a mennyire csak lehet, az új szavak mellőzésével egyszerű, de tiszta népnyelven is akart írni; mint az eredeti is van s 'illy nemcsak tudósok, nemcsak műveltebb osztályok számára célzó munkánál kell is“.

Mikor aztán a világháborús összeomlás után mint „kiselejtett“, elavult perirati anyagrészt felbukkant ez az értékes kézirat-csomag (elejétől végig Kossuth Lajos írása!) és hozzáértő kezekbe került, az a terv merült fel, hogy a Vajthó László által megindított és ma már közismert *Magyar Irodalmi Ritkaságok* sorozatában közreműködésemmel tanítónövendék-tanítványaim bevonásával jelenjék meg. A kiadáshoz szükséges és akkor még aránylag nem is súlyos anyagi eszközök előteremtése végett a M. Tudományos Akadémia akkori főtitkárához fordultam. Balogh Jenő véleményezésre boldogult *Schneller István*hoz, a nagynevű pedagógushoz — mint akadémikushoz — utalta a kéziratot, amelyet később még Sági István tanárnak is kiadatott, hogy nyelvészeti szempontból vizsgálja felül ezt a ritka kézirat-anyagot. Schneller István terjedelmes tanulmányba foglalta véleményét, amelyből kiemelendőnek tartom az alábbiakat: „Ha kisednevelő ügyünk fejlődésére nem is gyakorolt volna befolyást a fenti munka (a Wilderspin-féle), még akkor is bátran ajánlhatnók a magyar fordítás kiadásának támogatását, már csak Kossuth személye iránti kegyeletből is, akinek providenciális és a nagy horderejű kérdések iránt való csodálatos érzéke, nagysága kötelez arra, hogy minden — akár szépirodalmi és publicistikai, akár tudományos becesel híró munkája a magyar nemzet közkincesévé váljék... Ő tisztán látta, hogy a műveltségre nézve elmaradt és merev osztálykülönbségek által elválasztott magyarság csak úgy teljesítheti hivatását, ha a műveltség általánossá válásával értékesebb generáció váltja fel a régit. Ennek a fejlődésnek legelső, de éppen azért átgörgethetetlen s így fontos lépcsőfoka a kisednek nevelése. Ennek a felismerésnek bizonyítéka, hogy Kossuth érdemesnek tartotta a maga korában új és vívmányszerűleg ható nevelési rendszerről szóló munkát a magyar közvélemény számára közkincesé tenni. Fordítómunkája azonban arra is bizonyíték, hogy Széchenyi vezető gondolata (belső erősödés a kultúra és gazdagodás útján) éppen nem volt idegen Kossuth számára, bárha az idők nyomasztóbbá vált egyéb követelményei folytán a lassú erőfokozás eszközei háttérbe is szorultak. Ezen inkább általános érvek mellett meg kell állapítanunk azt is, hogy a szóbanforgó könyv a magyar kisednevelés ügyére valóban nagy hatással is volt. A magyar óvodák nagy apostola, *Brunswik Teréz grófnő*, e könyv hatása alatt indította meg agitatorikus munkásságát, amelynek eredménye azután az volt, hogy a kisednevelés terén megelőztük Ausztriát, ahonnan küldöttség jött Magyarországra egyfelől a kisednevelés tanulmányozására; másfelől jó tanítókért. Hogy Wilderspin könyve döntőleg befolyásolta Brunswik Terézt, azt annál is inkább hangsúlyozni kell, mivel a közfelfogás szerint állítólag Pestalozzi volt

az, aki Brunswik Terézt a kisededóvó létesítésére irányuló szervező munkára indította volna... E nagyhatású és Kossuth által lefordított könyv tehát a magyar nemzet szellemi és erkölcsi színvonalára emelőleg hatott. Méltatlan Magyarországhoz, hogy a magyar nyelvű nyomtatott munkák állományából mindmáig hiányzik“.

A kedvező és nagyértékű súlyos véleményt Schneller István még 1934-ben írta. Közben a magunk szerény keretei között is próbálkoztunk a kiadáshoz szükséges összeg előteremtésével. Az nem aggasztott bennünket, hogy az 1921-ben a szerzői jogról alkotott LIV. törvény az ötven éven felül még nyolc évvel meghosszabbította a szerzői jogvédelem idejét és így számot kellett vetnünk azzal is, hogy ki jogosult Kossuth pedagógiai munkájának a megjelentetésére? Aggodalmat keltő volt, hogy a kézirat tulajdonosa már megúnta a hosszú várakozást. Ahhoz készségesen hozzájárult, hogy a kéziratot tanítványaimmal együtt betű szerinti hűséggel lemásolhassuk. Nem volt azonban hajlandó még évekig várni a kiadáshoz szükséges összegre és a kézirat-csomagot eladta egy antikváriusnak. Ez továbbadta egy külföldre szakadt és később Bécsben tartózkodó magyarnak, akiről aztán az antikvárius sem kapott többé híreket Német-Ausztriának a III. birodalomhoz való csatlóása óta. Így lett az egész nemzet szegényebb egy olyan nagyszerű művel, amelynek pedig az ország határain belül kellett volna maradnia, most pedig még a nyomát is elvesztettük és még szerencse, hogy legalább a pontos másolata kezünkben maradt.

Közben közeleddünk 1944-hez, Kossuth Lajosnak, a providenciális nagy magyarnak, aki még pedagógiai munkával is szolgált a nemzetét, félszázados halálozási évfordulójához. Úgy gondoltam, hogy a Magyar Paedagogiai Társaság megtalálja a munka kiadásához szükséges utakat. Részletes és eléggé kimerítő tanulmányban hívtam fel a Társaság figyelmét ezen nagy horderejű munkára. Tanulmányomat a Társaság márciusi ülésén éppen Kossuth Lajos halálának 49. évforduló-napján fel is olvastam, kérve a segítséget, hogy ez a mű legalább egy év múlva, Kossuth Lajos halálának félszázados fordulóján ne hiányozzék „a magyar nyelvű nyomtatott munkák állományából“.

A P. Társaság is elismerte Kossuth pedagógiai munkájának értékét és kiválóságát. Anyagi erőinek csekélysége miatt csak erkölcsileg támogathatta törekvéseimet, amelyek a Kisedednevelők Országos Egyesülete révén már-már majdnem a megvalósulás útjára jutottak. A fenyegető papírhiány túlságosan óvatossá tették a M. Irodalmi Ritkaságok kiadóit. A Kossuth-örökösökben látják a már eltűnt Kossuth-kézirat kiadhatójának a tulajdonjogát és elálltak a kiadás vállalásától.

Kossuth Lajos teljes megismeréséhez és történetének tanulmányozásához hozzátartozik „A kora nevelésről és kisedednevelő intézetekről“ szóló munkája is. Annak pedagógiai értékein kívül még nagyobb becse, hogy ebben is visszatükröződik Kossuth Lajosnak, a halhatatlan emlékü óriás-magyarnak önzetlen lelkesedése,

Bakó József: Könyörgés

nemes emberszeretete és nemzetéért való végtelen rajongása. Ha vannak még leszármazói, kiknek joguk lenne nagybecsű pedagógiai művének kiadására, a nemzetnek tennének nagy szolgálatot, ha segítségére sietnének azoknak, kik önzetlenül azon fáradoznak, hogy ez a nagyértékű Kossuth-munka is végre napvilágot lásson.

Mesterházy Jenő

Könyörgés

*Fészekesek Atyja! engedd, hadd gyűjtök
gallyakat innen, pelyheket onnan,
elkészve bár, de nem kisebb gondban,
mint akikben az ifjúság sűrög.*

*Tudom, a fiatalság: Rengeteg,
több bent a zug, a lombos és szálfá
s fészekhelyet én már csak irtásba,
vagy jelnek hagyott fákon lehetek.*

*Bár köröttem még nagy a vadon. Jaj,
de orv a dér s madár-rettenetben
elédbukva most azért esengem:
takard el fészkeim zöld irgalommal.*

*Küldd el az őszt, még sok-sok táj van,
nyújtsd meg a nyárt és biztatgatón
derüljön arcod a fészekrakón,
aki hisz még a boldogulásban.*

*S hiszi, Te mindent szerterombolhatsz,
de Magadból rakhatsz fészket nekünk
s teletölthetsz dallal és az életünk
csodája lehet az akaratodnak.*

*Fészekesek Atyja! engedd, hadd gyűjtök
gallyakat innen, pelyheket onnan;
Terád gondolva s tán boldogabban,
mint akiket csak szenvedély űzött.*

Bakó József

NAPLÓ ÉS SZEMLE

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG évi közgyűlését megelőző két napon előadásokat rendezett. Március 7-én *Kapi Béla* püspök nyitotta meg az előadássorozatot s bevezető szavaiban megrajzolta ezek fontosságát. *Ravasz László*, a Társaság t. elnöke előadásában elmondotta a protestáns ember véleményét a keresztyén egységről és együttműködésről. Az Efezusi levél bevezetése alapján szólt a hitben egy keresztyénség hármasságáról, a római, (keleti) orthodox és evangéliumi egyetemességéről, ezek jellegzetességeiről s megmutatta ezek egymáshoz való viszonyulását, együttműködési lehetőségeit. *Tasnádi Nagy András*, a képviselőház elnöke a politikai szempontból vizsgálta a keresztyén egységet és együttműködést. Megvilágította a politikust, a keresztyén egységet és az együttműködést, szavaiból érezni lehetett a hitvalló, Krisztus mellett protestáló és ugyanakkor a magyar nemzeti egységet védő politikusnak igaz hitvallását. Az első nap summázása *Kapi Béla* munkája volt. A második napon az egyházak nemzeti szolgálatáról szólt három előadás. *Makkai Sándor* egyetemi professzor a teológus, *Imre Sándor* a nemzetnevelő pedagógus mint világi ember, s *Bencs Zoltán* országgyűlési képviselő mint politikai tárgyalták a kérdést. Ami teológiai szempontból szolgálat, bünbánatra való felhívás, sáfárság, társadalmi és családi életen átsugárzó keresztyéni élet, az a világi ember szemében ugyanakkor az egyház nevelői szolgálata, a nemzeti egység fejlesztésének szolgálata. A politikai igaz keresztyénséget s nem kirakati elveket akar látni, megadni Istennek, ami az Istené s megadni az államnak, ami az államé. Az összefoglalás ismét *Kapi Béla* tiszte volt, míg a konferenciát *Fáy István*, a Társaság társelnöke zárta be. 400 év alatt, nyolc emberöltő alatt sok minden megváltozott, a magyar protestantizmus azonban mindig egyért dolgozik: a jövőt szolgálja. E konferencia is — igazat kell adni a záró szavaknak — a keresztyén egység és együttműködés és az egyházak nemzeti szolgálata kérdéseiben sok gondolatot tisztázott, hitvallást tett és tiltakozott, a szó teljes és igaz értelmében Krisztus mellett való protestáció volt. Ha az előadások Szemlének hasábjain megjelennek, mindenki továbbadhatja ez a tiszta, nem bizonytalan bizonyágtévest.

A közgyűlésen egyébként *Kapi Béla* elnöki megnyitója után beiktatták társelnöki tisztébe *Fáy Istvánt*, majd az egész tisztikart egyhangúlag újra megválasztották. — pf —

*

KOSSUTH LAJOS HALÁLÁNAK FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓJA eszünkbe juttatja a nagy adósságot, adóssai vagyunk Kossuth Lajossal a világnak és nemzetünknek. Hiányzik mindenekelőtt a tudományos akribia komolyságával készült, elfogulatlan Kossuth-életrajz. Hegedűs Lóránt: Kossuth Lajos, legendák hőse

s Otto Zarek: Egy nép szerelme, másirányú munkák. Hiányzik Kossuth iratainak, munkáinak, beszédeinek kritikái, jegyzetes kiadása, hiányzanak angliai s amerikai beszédeinek idegennyelvű kiadásai. Nagy adósság az, hogy bár mintegy 100 szobor hirdeti nevét, mégis többet emlegetik, mint olvassák Kossuthot. Dícsérik, gyalázzák, valójában nem ismerjük. Amikor megjelenik gondolataiból egy gyűjtemény, felekezeti elfogultság vihart támaszt s Kossuthot indexre szeretné tenni. Életében nem térhetett haza, úgy látszik, holta után is félnek tőle, akiknek félteni valójuk van. Nagy örömmel várjuk a készülő Kossuth-kiállítást — szeretnénk volna már megnyitva látni s nem post festa. Kíváncsian várjuk a készülő Kossuth-filmet, mintha ez is utána kullogna az időnek, március 20-a lett volna a legalkalmasabb bemutató...

Kiállítás, bélyeg, film mellett Kossuth életrajzát, munkáinak kritikái kiadását, becsületbeli nagy adósságunk kifizetését.

— pf —

*

AZ IFJÚSÁG VALLÁSOS ÉS HAZAFIAS NEVELEÉSÉNEK MAI KÉRDÉSEIRŐL mond időszerű megállapításokat a Pannonhalmi Szemlében Szívós Donát. A mai fiatalság megkomolyodott, országépítő hivatástudata van, vallásos akar lenni, komoly probléma számára a sociale, az ethikuni, a magyarság sorsa és helye az új Európában. Minden oldalról veszélyek fenyegetik a fiatalságot, a nemzeti aposztázia veszélyének van kitéve, vallási elmélyülését, egyházhűségét veszélyezteti a propaganda. A mai fiatalság magyarságért lángoló lelkesedését veszélyezteti a túlzó és szűkkeblű nacionalizmus... „a magyar gondolatot veszélyezteti a magyarság bármily szempontból való megosztása: a felekezeti- vagy népiség alapján való megosztása is... Igaz, hogy bajok vannak a felekezeti túlhatalmaskodás miatt. De most nem engedném erre a harera feltüzelni a fiatalságunkat“.

Valljuk mi is, hogy a magyar gondolatot veszélyezteti a magyarság bármily szempontból való megosztása, azonban éppen az annyira hangoztatott magyar egység érdekében sem most, sem más alkalommal nem szeretnénk feltüzelni az ifjúságot semmiféle felekezeti harera. A bűnnel szemben vívandó harc helyett mindig könnyebb felekezeti harcot indítani, erre feltüzelni. Hisszük, hogy Pannonhalma felől soha nem hangzik el jel erre a felekezeti harera, Pannonhalma ezer éve ezt bizonyítja.

*

MILYEN PAPOKAT VÁR AZ IFJÚSÁG? Ezt a kérdést is felveti a Pannonhalmi Szemlében említett cikkében Szívós Donát. Válaszát közöljük, minden megjegyzés nélkül:

- „1. Apostoli tűzű papokat,
2. politikailag józan, de már többet merő papokat,
3. magyar szívű (és nemcsak magyar nevű) papokat, akik életükkel szállnak szembe az internacionalizmus — és Szabó Dezső „sváb“-papság — vádjával,

4. és magyar papokat, akik nem tudnak egyéni kedvtelésüknek hódolni, mert egész életüket az ifjúságnak adják, hogy ne vádolhassák őket, hogy csak addig kellett nekik az ifjúság, míg a diszpozíció kényszerítette erre, vagy míg az ifjúsággal való foglalkozás jó ugródeszka volt az érvényesüléshez“. (Pp)

*

AZ EGYSÉG ÚTJA NÉMETORSZÁGBAN. A Protestantische Rundschau említi meg, hogy a felekezeti korlátok is megszűnnek a közös légi veszély miatt. Több helyen, ahol az evangélikus templom megsemmisült, a római katolikus épésében megmaradt templomot engedték át közös használatra, vagy ahol a római katolikus templom semmisült meg, ott az evangélikusok engedték át együttes használatra templomukat. Nemzeti nyomorúság idején tud a bajban segíteni Krisztus pluriformitásában élő egyháza. A német példa eszünkbe juttatja a budai, mai helyőrségi templomot, amelyet közösen használtak a keresztyének a török megszállás ideje alatt. Igaz ugyan, hogy Mélius emiatt megdorgálta őket, mégis megvalósult az egység útja. Isten óvjon meg attól, hogy így tanuljunk meg, elpusztult romok között az egység útját. (Pp)

*

A FIATAL MAGYARSÁG SZÖVETSEG kiadásában megjelenő Dolgozó Magyarság című lap megszólaltatta Kerecsendi Kiss Mártont „Az első“ című színdarab szerzőjét, s beszélgetés során a filmről is szólt a tanító-szerző. — „Igen, most sokat vitáznak fölötte... Félek, nem tudjuk meg soha, hogy kiknek volt igazuk. A film merkantil jellege annyi érdeket tömörít, hogy ember legyen a talpán, aki kiigazodik. Legalább annyit tisztázzanak végre, hogy a gyártók vannak-e a közönségért, vagy a közönség a gyártókért?“

Úgy gondoljuk, hogy korunknak a rádió mellett egyik leg-hatalmasabb nevelő eszköze, a film, nem lehet egyszerű üzleti vállalkozás, sem a gyártók és a közönség közti elsőbbségért vívott harc anyaga, hanem mindenekelőtt a tiszta művészet megnyilatkozása, a nemzeti ideálok szolgálata. Munkácsy Mihály centenáriuma alkalmából milyen lehetőségek kínálkoztak volna filmre vinni mindazt az egyetemes és magyar értéket, amit Isten benne adott nemzetünknek. A gyártók és a közönség felett ott van az igazi feladat: felmutatni emberi történesekben a szép, jó és igaz egységét magyar és egyetemes emberi szempontból. Egy ilyen Munkácsy-film mind a gyártóknak, mind a közönségnek, mind az üzleti haszonnak eleget tett volna s igaz magyar szolgálat lett volna. Ideálok nélkül azonban nem lehet szolgálni. (Pp)

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

ABLONCZY DÁNIEL: ÍGY SZÓL AZ ISTEN. (Gyakorlati írásmagyar-
rázat Ámos próféta könyvéhez. Sá-
rospatak—Budapest, 1943.)

Az írásmagyarázat a szuverén és felséges Szentháromságisten üzenete és akarata után tudakozódik, éspedig az írott Kijelentés, a szentírók tolmácsolásában előttünk álló szöveg alapján. Ez a kérdezősködés természetesen tudományos jellegű: bizonyos kortörténeti, nyelvészeti, stb. előtanulmányozások szükségesek a tegnapi mondott Szó aktualizálásához. A „gyakorlati” írásmagyarázó sem ment ugyanis attól, hogy az igehirdetést előkészítő fáradozása közben teológiai akribiát ne végezzen. Prédikációnk készítése közben egyre-másra elő kell vennünk — jobb híján — a Bibliai Lexikont, hogy tisztázzuk a fogalmakat, pontosan rögzítsük a helyneveket. A hangsúly azonban mégsem a tudományos meghatározottságon van, ugyanis a lognagyszerűbb tudományos felkészültség is csődöt mond az Ige megszólaltatásánál, ha hiányzik az exegézist életté, személyes tapasztalattá, az időfeletti Igét időszerűvé minősítő hit.

Ablonczy Ámos-exegézisében szerencsésen találkozik a teológiai írásmagyarázat ezen két követelménye. A komoly exegétikai elmélyülést, szövegmagyarázati tusakodást a hit tüze hatja át, következésképpen *Ámos írása nekünk* s hozzánk szólóvá lesz. Nagy felüdülés volt Ablonczy lendületes, szemléletes útmutatása szerint exegétálni ennek az erőteljes, szűkszavú, csak a lényegre szem előtt tartó prófétai személyiségnek, Ámosnak a könyvét. Ámost nem elvont gondolatok, elméletek foglalkoztatják, hanem az élet valósága, a dolgok kitapintható felülete. Kora eseményeit azonban egy magasabb nézőpontról ítéli meg: Isten felől s ezért a próféciája sokkal több, mint politikum. Eschatológia, ítélethirdetés a

megtérés érdekében. Ablonczy szépen adja vissza Isten ezen tényekben. realitásokban szóló emberének népe sorsáért, jövőjéért való tusakodásait, megkeresve Ámos kora és a mi korunk között a kapcsolatot, hirdelve az örök Ige mindig érvényes parancsát.

Mindazonáltal nem hallgathatjuk el azon benyomásunkat, hogy némely helyen kissé túlzott, sőt vezércikkizű a mindenáron aktualizálni törekvés és hogy stílusbeli bravúrokért — bár ebben a vádban nem egy fiatal teológustársra osztozik! — feláldoz egy-egy lényegkérdés tisztázását, igei ki-elemezését.

Trombitás Dezső

SERÉDI JUSZTINIÁN BIBOROS
HERCEGPRIMÁS ÖT BESZÉDE. (Jelenkor kiadás. Budapest, 1943.)

Mind az öt előadás elnöki megnyitóként hangzott el a Szent István Társulat közgyűlésén. Az első beszédben — a Társulat célkitűzésének megfelelően — a tudományok felsőbbfokú művelésére mutat rá a biboros hercegprimás, természetesen hangsúlyozva, hogy tudományon azt a tudományt érti, amely az igazság keresésében, megállapításában és felhasználásában nem függetleníti magát a minden igazság örök forrásától, Istentől (*A szellem kultúrája*). *A realitások elhagyásának veszedelme* valóságos időkből üti fel a fejét, amikor az életünket minősítő és annak értelmet és célt adó valóságok elméletté, vértelen fogalmakká szürkülnek, jól lehet ezek a fogalmak, hogy Isten, lélek, egyház, állam, család stb. kitapintható, reális valóságok, *vannak*: lemérhetően és ellenőrizhetően. Csak akkor számíthatunk zavartalan, kiegyensúlyozott rendre, ha ezekkel a valóságokkal mint tényekkel számol a világ. Ami az *emberek és nemzetek helyes értékelését* illeti, négy pontba sűrithetjük a hercegprimás gondolat-

vezetését: 1. mindkét vonatkozásban *többet* ér a lélek, mint a test, 2. következőképpen a lélek *érdekei* meg kell, hogy előzzék a test érdekeit, 3. az *irányítást* és az uralmat a léleknek kell kézbevennie, 4. tehát mind az egyén, mindpedig a nemzet életében a lélek *jogainak* szabad érvényesülnie. A negyedik előadásban (*Az emberi szabadság a kánonjogban*) a tudós hercegprímás egyházjogi tudását és tájékozottságát csillogtatja meg, amikor sorra veszi azokat a testi-lelki meghatározottságokat, amelyekre a katolikus híveknek figyelmeznük kell.

T. D.

EGYED ISTVÁN: A MI ALKOTMÁNYUNK. (Magyar Szemle Társaság kiadása. 1943.)

Egyed István ezen munkájában a magyar alkotmányt nem a tételesjogi rendelkezésekben kívánja bemutatni, hanem abban a hagyományos nemzeti szellemben, amely mindenkor a forrása volna hivatott lenni a mindenkori tételesjogi rendelkezéseknek, de amelynek a tételesjogi rendelkezések, a forrásként való érvényesülését megakadályozó erőhatások folytán, nem feltétlenül felelnek meg.

Az alkotmány tehát, mely a munkában bemutatásra kerül, nem mindig jogi valóság, hanem sokszor és több vonatkozásban csak eszmény, amely csak a nemzet hitében, vágyakozásában, reménykedésében él. Olyan eszmény tehát ez az alkotmány, amely él a nemzet balsorsában is s alkotmányjogi realizálása érdekében sokszor gazdagította és fogja még gazdagítani a nemzet szabadsághőseinek azt a galériáját, melyre a nemzet minden igaz tagja büszkeséggel tekint.

Ennek a bemutatásra kerülő alkotmánynak, ennek az alkotmányosság-nak a lényege a nemzeti akarat szabad érvényesülése és uralma.

Ha a munkát elolvassuk, megállapíthatjuk, hogy Egyed Istvánt ez az alapgondolat hatja át s ennek az alapgondolatnak hiánytalanul megfelelőnek tartja a történelmileg ki-

fejlődött magyar alkotmányt, ha leszámítjuk azokat az időleges tényleges és jogi deformálódásokat, melyeket a nemzeti akarat szabad érvényesülését megakadályozó körülmények idéztek azon elő.

Egyed szerint a nemzetnek alkotmányos érzülete és lelkülete általában olyan, hogy annak szabad érvényesülése eredményeképpen a kívánalmakat teljesen kielégítő jogi valóság állhatna elő s ha a jogi valóság mégis kívánni valót hagy hátra, ez vagy a nemzet lelkétől idegen, vagy azt időlegesen megzavaró lelki hatásokra vezethető vissza.

Ilyen, a nemzet lelkétől idegen s az alkotmányt deformáló történelmi erőnek mutatja be a Habsburgok abszolútizmusra törekvő uralmát s a nemzet lelkét időlegesen megzavaró ideológiák alkotmánydeformáló hatásának a Károlyi-kormány népköztársasági uralmát s az ezt követő proletárdiktatúrát.

Egyed István egyrészt megállapítja azokat az alkotmányi intézményszerűségeket (parlamentarizmus, felelős kormányzat, önkormányzat stb.), melyek a lelkét teszik az alkotmányosságunk, másrészt ezeknek a fejlesztése érdekében az egyedül járható utat az alaki és anyagi értelmű jogfolytonosságban.

Az alaki jogfolytonosság — megállapításunk szerint — jogi elv, az anyagi jogfolytonosság ellenben tisztán politikai.

Egyed szerint nem elegendő az alaki jogfolytonosság betartása, amely nem feltétlenül biztosítja az alkotmányosságot, hanem szükséges az anyagi jogfolytonosság betartása is, amely biztosíték azzal szemben, hogy az alkotmányosság lelkét tevő felsorolt intézményszerűségek megszüntetessenek s egy más alkotmányossági ideológia szerinti intézményszerűséggel cseréltesse fel.

Az anyagi értelmű jogfolytonosság-gal Egyed a szuverénnel szemben működésbeli anyagi (tartalmi) korlátozást állít fel, ami természetesen csak politikai természetű lehet, de elfogadhatjuk, ha arról van csupán

szó, hogy a nemzet alkotmányozó szelleme milyen elvek szerint igazodjék, ha nem akar eltérni az alkotmányosságnak az ő meghatározása szerinti lényegszerűségétől.

Egyed tehát az alkotmányt az alkotmányosság lényege felől kialakult meggyőződéssel, — tehát politikai szemmel nézi. Azt, hogy mi az alkotmányosság, előbb értelmi és érzelmi indítékok alapján elvontan megállapítja s ehhez méri a tételes jogi helyzetet.

Magunk részéről ezzel a szemlélettel, illetve a megalkotott s politikai értelmű alkotmányossági mértékkel nagyban-egészben egyetértünk, de egy-két vonatkozásban megjegyzéssel kívánunk élni.

Az egyik vonatkozás az, hogy a politikai szemlélődés eredményeképpen a szuverénnel szemben támasztható anyagi értelmű követelményeket nem szabad jogi természetű követelményekként felfogni és kezelni. A szuverén ugyanis anyagi vonatkozású jogi értelmű megkötést nem tűr, mert ilyen értelmű követelmény felállításával már a szuverenitásától fosztanók meg s szuverénné azt tennek meg, aki a követelményt jogi formában felállítani és érvényesíteni képes.

Egy másik vonatkozás az, hogy megállapításunk szerint Egyed alkotmányos érzéke nem reagál azokra a vonatkozásokra, ahol az alkotmányosság a római kúria részéről mutatkozik deformáltnak

A *ius placet*re és a főkegyúri jogra gondolunk. Egyed a főkegyúri jog mai tételesjogi elrendezésében az alkotmányosság érvényesülését látja. Megállapítja ugyanis, hogy „A magyar királyt — mint az apostolok jogutódját — apostoli minőségéből folyóan megillető és egyházi eredetű főkegyúri jogkört természetesen mindenkor esakis a katolikus vallású „apostoli királyok“ gyakorolhatják“; (231. l.).

Ez a megállapítás azonban egyrészt figyelmen kívül hagyja a kegyúri jog kánonjogi azon természetét, hogy az nem katolikus vallású természetes és

jogi személyek jogosítványaképpen is gyakorolható és figyelmen kívül hagyja azt, hogy a főkegyúri jog nem királyi személyes jog, hanem — miként az egész királyi jogkör — a szent korona, a nemzet joga, melyet a király csak a koronázással történt átruházás alapján gyakorol s hogy az alkotmányosság megkívánja ezen jog gyakorlásának az államjogi ideiglenes berendezkedettségünk ideje alatt is olyan elrendezését, mely nemcsak a római kúria, de a jogbirtokos nemzet igényeit is kielégíti, amit a mai helyzetről elsősorban azért nem lehet megállapítani, mert csak az időlegesen hiányzó királyi szervet nézi, amely által a jogot a nemzet eddig gyakorolta, de nem veszi méltányló figyelembe a jogbirtokos nemzetet, aki alkotmányának ilyen szemlélemű — a szent korona tannal ellentétes — értelmezése és az ennek megfelelő mai jogi elrendezés mellett elesik attól a lehetőségtől, hogy történelmi jogon továbbra is befolyjon azoknak az állásoknak a betöltésébe, melyeknek betöltői egyházi hivataluk alapján részesei az állam szuverén elhatározásainak.

Az a körülmény, hogy a jogot eddig gyakorló királyi szerv hiányzik, — ha megmaradunk sziklaszilárdan azon a közjogi fundamentumon, hogy minden jog forrása és birtokosa a szent korona — csak arra szolgálhat okul, hogy más szervről gondoskodjunk e célból, de nem szolgálhat okul arra, hogy a jog gyakorlása a király személyéhez köttessék. Ezen álláspont szerint a főkegyúri jog nem a nemzet joga, hanem személyes joga a királyé, de ez álláspont — tekintettel a szent korona tanra — nem alkotmányszerű.

A magyar állam és a római kúria külön-külön szuverének, egymás ügyeibe nem folyhatnak be s ennek az államközi helyzetnek a magyar állami szuverenitást védő alkotmánybiztosító intézményszerűségei voltak a *ius placeti* és a főkegyúri jog mely intézményszerűségek megszűnésével a magyar állami szuverenitás jogintézményszerű fedezet nélkül áll

a szuverén római kúriával szemben.

Egyed megállapítása annyiban is elfogadhatatlan a magyar alkotmány szellemének szempontjából, mert hátrányos következményeket fűz ahhoz a lehetőséghez, ha a nemzet szuverén elhatározással nem katolikus vallású személlyel töltené be a királyi trónt, vagy államformát változtatna.

Mindkét eset jogi lehetőség és nem szolgálhatja a nemzet érdekét, a nemzeti akarat szabad érvényesülését és uralmát, amelyben Egyed is az alkotmányosság végső lényegszerűségét látja, ha annak bizonyos jogi eshetőségeit a nemzet ügyészei — a jogászok — az ő hátrányára magyarázzák

Felvethetjük a kérdést annak, hogy mi ál a nemzet érdekében, — a ius placeti és a főkegyúri jog, intézményeinek államjogi helyzetünk bármily változásai közepette történő fenntartása, vagy azoknak a feladása? A nemzet érdeke kétségtelenül azok fenntartása mellett szól s aki az alkotmánynak a lelkét keresi, az nem hunyhat szemet olyan tényleges és tételesjogi helyzetekkel szemben, melyek a nemzet érdekeit jobban kiélejtőleg is alakíthatók.

Egyed István a ius placetiről említést sem tesz, a főkegyúri jogot pedig csak a katolikus vallású „apostoli király“ által tartja magyar alkotmány szerűleg gyakorolhatónak s így eleve lemondott a jogok jelenlegi gyakorlási módozatának kereséséről, amit magunk részéről végső esetben a szuverén országgyűlés által tartunk addig is gyakorlandónak, míg arra nézve a római kúriával való tárgyalások eredményeképpen megfelelőbb államszerv lesz megállapítható.

Megjegyzésünk volna az ország keresztény jellegének a ténybeliségekkel történő igazolásához is annyiban, hogy ezekből csak annak római katolikus keresztény jellege tűnik ki, de nem az a keresztény jelleg, melyet annak a protestantizmus is ad. A keresztény jelleg különben nemcsak a keresztény egyházakkal való szoros kapcsolatokban kereshető és mutat-

ható ki, hanem az államvezetés szellemiségében, annak a keresztény etikával való harmóniájában.

Ha Egyed munkáját ezekkel a vonatkozásokkal kiegészíthetjük, úgy elmondhatjuk, hogy az általa adott képe alkotmányunknak valóban „A Mi Alkotmányunk!“ — összes magyaroké!
Szontagh Vilmos.

BENEDEK ELEK: FALUSI BOHÉMEK. (Új Idők Irodalmi Intézete, 1943.)

A kritikus elolvasta a könyvet, papírt keres elő és nekikészül, hogy megírja a bírálatot. Mégegyszer kézbeveszi a könyvet, forgatja, szép, rózsaszínű kötés, rajta az író neve: Benedek Elek. Nézi, s egyszerre valami szomorúság lopózik a szívébe. Tarka mesék, tündéri regék és titokzatos mondák zsonganak benne, rég elmúlt ünnepek és rég elfelejtett, elkallódott ajándékkönyvek jutnak eszébe. „Elek apó“ hallja, látja ismét a nevet, és újra érzi egy boldog-boldogtalan gyermekkor minden elhullott örömét és eltűnt ízét. „Nagyapó“ azóta már elment, Benedek Elek már tizenöt éve halott, a mesemondókból irodalomtörténetileg számontartott és értékelt író lett, a kis rajongó olvasó is felnőtt, és íme most „ismertetés“-t ír annak a könyvről, aki valamikor sokkal több volt számára, mint író, maga volt a varázsbafoogant világ mindentudó fejedelme.

Tizennyolc, úgynevezett felnőttek számára írt Benedek-elbeszélést gyűjtött egybe a kiadó ebben a könyvben. Szondy György tartalmas, lendületes bevezető tanulmánya után hosszabb-rövidebb történeteket olvashatunk itt a székely falu életéből. Az elbeszélések hősei gondokkal küzdő, de bizakodó kálvinista papok és dolgos, jólelkű parasztok, az események egyszerűek, fordulatosságuk átlátszó, kedélyesség és bájos csattanók jellemzik őket. Bizony, ma már másképp látjuk a magyar falut, és könyvnyű volna a „kritika bonckésével“ szétszedni és aztán lecsepülni ezeknek a történeteknek naív humorát és idillikus kedvességét. Mi azonban nem

ilyen szemmel néztük „Elek apó“ felnőtteknek írt falusi históriáit. Hisz igazában nem mások ezek sem, mint kedves mesék, jóízű, ártatlan adomák gyermekszívű felnőttek részére. De meg lehet mindegyik mögül érezni a népét szerető magyar író és a fajtáját, földjét féltő magyar ember aggodalmát. (Zárójelben jegyezzük meg, sajnáljuk, hogy egyik legszebb, legelgondolkodtatóbb székely történetét, „A vén Bedő Áron“-t nem találtuk a kötetben.) Mily gyönyörű jelképpé formálódik előttünk például egyik komolytárgyú, novellának is szép, megkapó története „A dunna“! Városi történet ez, egyetlen a kötetben, de kevés elbeszélése mutatja oly megragadóan a falu, a magyar föld erejét, mint éppen ez. Hőse Teréz, az öreg cseléd a nagyvárosban szolgál, fáradt, beteg teste azonban már nem bírja a munkát, haza akar menni kis falusi házába pihenni, meggyógyulni. Gazdái mindenképp pesti kórházba szeretnék vinni, de az öreg cseléd csak haza vágyik: „Van egy kicsi házam. Abban ágyam. Van nekem dunnám. Ha én azt a dunnát magamra húzhatom, tudom nem fázom. Az alatt még meg is gyógyulok“.

Igy vágyott haza, a Székelyföldre az öreg Benedek Elek is. Csakhogy ő nem gyógyulni ment, hanem gyógyítani. És míg népének, földjének bajára a gyógyító írt kereste, ő maga belépusztult. S akik szemrehányóan keresgéltek írásaiban a „falukutatás“-t, ne feledjék, ő életében és életével volt „falukutató“, könyveit a gyermekeknek írta, de élete és munkálkodása a felnőttek, férfiak számára lett útmutató. Nem szép és határos mondatokban, hanem jó tettekben harcolt a faluért, és a magyar irodalom mindig büszkébb volt erre az írói magatartásra, mint a fordítottjára. *Bikácsi László.*

SEMJÉN GYULA: LÁZADÁS. (Regény. Athenaeum kiadás.)

A két világháború közötti korszak írók által még kevésbé föltárt világába vezetni olvasóját ez a regény. A környezete: Budapest, főhőse egy nő-

orvos, aki maga meséli el történetét.

Az elbeszélő — bár a naplószerű jegyzetek első lapjain sejteti, hogy valami súlyos trauma hatása alatt áll — a lelki rajz megalapozása kedvéért egészen szélesen építi föl az expozíciót. Az olvasót sokáig abban a hiszemben tartja, hogy szerelmi történetet fog kapni, a szegény házmesteri családból fölkerült, de kiváló és becsületes nőorvossá lett Szücs Istvánnak és a társadalmi pozícióval, de csekély anyagiakkal rendelkező gentry Szakolczay Ágnesnek szerelmi regényét, amelyben a cselekményt a származásbeli különbség és a pénztelenség bonyolítja. Ez a probléma is rendre kifejlik az elbeszélés során, annak mintegy talapzatát képezi. A házmesterfiúnak magasabb társadalmi osztályba való emelkedése, ugyanakkor a szorgalmas tudósnek családalapításra elégtelen jövedelme a regény szociális problémaköre, e nélkül nem volna érthető vagy érdekes, ami rá van építve.

Az igényes író azonban ezzel nem éri be. Mikor Ágnes az akadályok következtében máshoz kénytelen hozzámenni, megkezdődik a belső, a lelki, az igazi cselekmény. Megkezdődik a lázadás. Ez a lázadás tulajdonképpen egy egész nemzedéké, az állástalan diplomásoké, az éhbérért robotlóké, a tudományos munkájukért csekély erkölcsi, semmi anyagi támogatást nem élvezőké. Ezen a ponton — bár ez nem célja a regénynek — szinte szimbólikussá táguul Szücs István alakja.

A tudós és lelkiismeretes orvos az anyagiakért tiltott műtétet végez. Egyetlenegyszer. S a műtét halálos. Innen indul meg a regény tulajdonképpen célja: a lelkiismeretfurdalás és önigazolás, a világi felelősségrevonás és a belső hang morzsoló erői között vergődő lélek pokoljárásának és katarzisének bemutatása.

Itt, ha kísért is Dosztojevszki emléke, az író éles látása, biztos tolla, hőséneknél önállóan megkomponált, valóban ismerőssé realizált egyénisége fölment az összehasonlítás alól.

Egyetlen pont van, ahol többet

vártunk volna: a lelki gyógyulás útját, illetve annak utolsó, feloldozó mozzanatát kissé homályba tartja az író. Valahogyan az az érzésünk, hogy ennek a folyamatnak analízise és meggyőző bemutatása nem áll arányban a megelőző vívódás lélekrajzával.

Semjén Gyula nagy feladatot tűzött ki regénye tárgyául s azt jól meg is oldotta. Komoly író, akinek nemesak mondanivalója van, hanem egyéni látása, hangja, aki tud is. Eszközei: erős, kíméletlen realizmus és biztos lelki anatómia.

Az Athenaeum jól tette, hogy első regénye kiadásával utat nyitott számára. Kár, hogy a címlap primitív rajza nem felel meg a belső tartalomnak.

Szabó Richárd.

REMENYIK ZSIGMOND: PER-NAMBUCOI ÉJSZAKA. (Új Idők kiadás.)

Amint Balzac előtt a *Cimédie humaine* koncepciója lebegett és minden művét úgy írta, hogy beleilleszkedjék a nagy látomásba, ugyanilyen írói öntudattal születik meg mostan napjaink egyik legeredetibb törekvésű és legsajátosabb látású írójának, Remenyik Zsigmondnak tollából az *Apocalypsis humana*. Önmagukban véve az egyes művek teljesen önállóak, még a balzaci szintetikus rendező elv és műfaji azonosság is hiányzik belőlük, mégis egységet teremt a sokfelé ágazó alkotások sorában az egész életre döntően ható látomás, melyből sarjadtak.

A gyűjtőcím világosan megmondja: jelenésekről van szó. Ha az *Emberi Színjáték*hoz a látó szemére volt szükség, Balzac csodálatos realizmusára, mindenütt jelenvalóságára, ott-honosságára a társadalom kellős közepén, az *Apocalypsis Humana*-hoz látók kell, aki a dolgok peremére sodródott, az állandóság helyett a változást érzékeli, megfogja azt a biblikus vagy emberi ítéletidő-hangulatot, mely a dolgok felett lebeg. Így írta meg a *Bolhacirkuszban* néhány téveteg hős zsúfolt sorsán keresztül a modern élet kritikáját, a *Költő és*

valóság-ban megjelenítette az alkotót, aki botlásai után megtalálja a hivatását, hogy t. i. az új idők előhírnökének jött, a *Mese habbal* szinte orvosi leletként preparálja — groteszk mese keretében — egy jellegét vesztő osztály dekomponálódását, a *Büntudat*, a *Sarjadó fá*, *Vész és kaland* trilógiája szülői ház, neveltetés és nagyvilági kóborlások augustinusi őszinteségű tarka és keserű képsorát vonultatja el az olvasó előtt. Az *atyai ház*, a mult színházi évad mérész, formaújító színdarabja szintén jelenésszerű: kronológiai sorrend helyett személyesen gyűjtja meg az élet világitó pillanatait, melyekről megélésük pillanatában sejti az ember, hogy felejtethetetlenek lesznek.

Mindezekben a műveken keresztül magas igényű szellem nyilatkozik meg: az étellel és önmagával viaskodó író szüntelen tisztázó szenvedélye. Egyik hőstől, a kóbor forradalmár-próféta Agrellától könyvet kér a bárdolatlan hajóskapitány. Így adja oda neki a Gullivert. A kapitány bezárkózik kis szobájába és olvas késő éjjelig. A könyv annyira megzavarja, hogy nem képes elaludni. Új könyv kellene, mely rendet teremt e kusztásban. Így kapja meg a forradalmártól Rousseau *Társadalmi szerződését*. Az epizód jellemző Remenyikre. A rodini bavaságú emberi lélek hánykódása a lét kalandjában és fölötte a rendszerező emberi értelem. Egyénileg azonban mindkettő egyformán szálnalmas sorshoz van kötve. Mert ki ez az 'Agrella, akiről a most megjelent három kis regény egyike beszél? Nyomorúságos körülmények közt született kóbor gondolkodó, aki forradalmárokkal levelez, elhagyott hombárokban beszél a közelgő nagy változásról, emberi válságokba bonyolódik, együtt él a társadalom kivetettjeivel, mint sor-suk osztályosa, megbetegszik, lezüllik, majd megszökve a kórházból — itt már sejtető legendává válik az elbeszélés — egy délamerikai vad néphez kerül, ahol istenként tisztelik. De még istenségében is megtartotta „rekedtes hangját, kis ólját és bozon-

tos haját, nyilván undok betegségeit, tetveit és zavarodottságát is“. Mert — ez az Agrella komor konklúziója — az elnyomottak bizonyára inkább hisznek majd azoknak, akik szintén megélték a nyomor minden feneketlen mélységét.

Szeretnénk szemünkkel követni Agrellat egész útján, de legyen elég egyetlen nap, amikor New-Yorkba megérkeznek. „Kinn kóboroltam a hatalmas sugárutakon, mérhetetlen forogtatásban, hogy szinte képtelenség volt előrejutni. Házakat építettek a késő estben reflektorok fénye mellett, irtózatos lármában és zürzavarban. Mozik, színházak és vendéglők előtt tömegében álltak az autók, szanaszét újságárusok kiáltoztak, hihetetlen tempóban rohanva el mellett. Zene is szólt finoman átsűrődve a gépek és emberek e rettentő lármájában. Megszédültem. Nagyobb iramban rohantam előre, előre, az órák eszeveszett gyorsasággal peregetek, szinte látni lehetett, amint rohannak előre az óramutatók. Semmi sem csendesedett. Újra subway. Kültelken jártam, lepényárusok, verklisek, kocsmák és kismozik, standardizált zavar. Távolban gyárkémények meredtek az ég felé, tövükben kivilágított műhelyekkel. Nagy raktárak teherautókkal. Az utcákon szél és helyenként felkavart por. A szél vízi magával az elszórt rongyokat, papírdarabokat, szemét van itt, piszok és nyomor. Gyerekek és kívándorlók. Kalandorok, mindenre elszánt fickók, sikoltozó nők és egy-néhány ásító rendőr. Mindenféle szegény népség, kínaiak, arabok, néger, oroszok és zsidók. Elég, ma éjtszakára elég! Subway újra, nagy fény, örületes forgalom, zene, villamosok, magánvasut és tehervonatok benn a város szívében. Most már gyalogosan rohannak előre. Egyszerre nagy csendesség, itt vagyok újra a Broadway elején, félelmetes házak között, bankok között, a Wall Streeten. Üres utcák, köröskörül mérhetően arányokban felhőkarcolók, megmerevedve és halotti maszkban. Egy kis temető is áll a nagy házak kö-

zött, öreg kövekkel. New-York pihen.“

Érdeemes megfigyelni az idézet látomászerű szaggatottságát. Hány oldalra fel lehetne higitani ezt a benyomástömeget! Mert Remenyik a súlyosmondanivalójú, szűkszavú írók közé tartozik. A kötet másik kis regényében például, melynek különös címe: *Nem is olyan rettenetes*, pár íven egy egész élet vonul el, egy kisember küzdelmei, melyek során elveszti egzisztenciáját, behálózzák, megfosztják családjától, megcsalják, elhagyják, de mindez nem is olyan rettenetes. Mert — lázbetegen, a túlvilág küszöbén — megérti, hogy mennyivel gonoszabb lett volna, ha ő követi el a gaszágokat, melyek vele történtek. S így tér vissza az életbe.

A címadó kisregény, a *Pernambucoi éjszaka*, a kötet talán legszebb darabja. Látszatnak és valóságnak keveredéséről szól ez a pirandelloi ötletű történet, az erőteljesekről, akik cinkosul gonoszak tudnak lenni, és az álmodó gyengékről, akik mindig áldozatok. Egyik pillanatban szinte ijesztő közelbe kerül a filmszerűen nyüzsgő délamerikai kikötőváros, hogy a következőben a mesélés ködének sejtető bizonytalansága nyelje el az ablakokat. A hang is szüntelenül vált. Hol rekedt, mert a világ szemete, korma és piszka üli meg az író torkát, hol „hosszanpengő hárfahangú melódiákkal“ teljes. Beváltja az író törekvését, jelenésszerűen nagyarányú és emberien egyszerű.

Ahhoz a modern nemzedékhez tartozik, melynek mindegyik prózairója egy kissé különc, túl valamivel a robusztus klasszikusokat egymástól elhatároló különféleségeken. Máraira, Tamásira, Szentkuthyra, Kodolányira, Ilyésre, Pap Károlyra gondolunk, akiknek sorában őt is előkelő hely illeti meg.

Vajda Endre.

HARSÁNYI ZSOLT: HAJNALI CIGARETTA. (Elbeszélések. — Új Idők Irodalmi Intézet, 1943.)

Az író, kinek könyvéről e hasábon beszámolunk, nemrégiben távozott el, tragikus hirtelenséggel, az élők sorából. Ez az utolsó könyv,

mely még életében jelent meg nyomtatásban s valahogyan úgy is éreztük, mintha egy pálya zárkóköve lenne. A hírek szerint, még néhány kész művet hagyott hátra ez a hihetetlen munkabírási író, de aligha hisszük, hogy ezek a későbbben nyomdafesték alá kerülő írások sokat tudnának változtatni azon az arcélen, mely *Harsányi Zsolt* írói profiljaként már eddig is kirajzolódott bennünk.

Azzal a nemzedékkel indult el, melyhez többek között *Török Gyula* is tartozott s most, mikor egy ilyen, alkotások mennyiségében, gazdag pályára lezárult, nehéz lenne vissza nem révednünk arra, mit alkotott ez a két író, hogyan hajolt el a két jóbarát élete és műve egymástól. *Török* huszonhat éve halott, megírta a műveket és belehalt, *Harsányi* túlélte a műveket; élt, mert ez volt a sorsa és a szerepe. Nem volt az alkotás megszálottja: ijesztő nagyságú és mennyiségű könyvei bizony, elég elegyes képet nyújtanak, a nagyszerű indulás és a közönségsikeres életrajz-regény két pólusa között. A könnyebb és kényelmesebb utat választotta; krónikásává vált korának s finoman, érzően, megbocsátóan rajzolta meg azt; ezek a társadalmi körképei bizonyára a legidőállóbbak egész életművéből. Veleszületett igényét gyakran szorította háttérbe az újságíró, az elfutó évek széljegyzetezője és az az úriember, aki megélt az irodalomból. Példája tragikus példa, mert kétségtelen adottságokkal csak kétes eredményekig ért el, de egy-egy írása, egy-egy mondata csalhatalan stilisztát, kitűnő emberismerőt és a mérték s arány törvényének décens és mindig érdekes lovagját tükrözi.

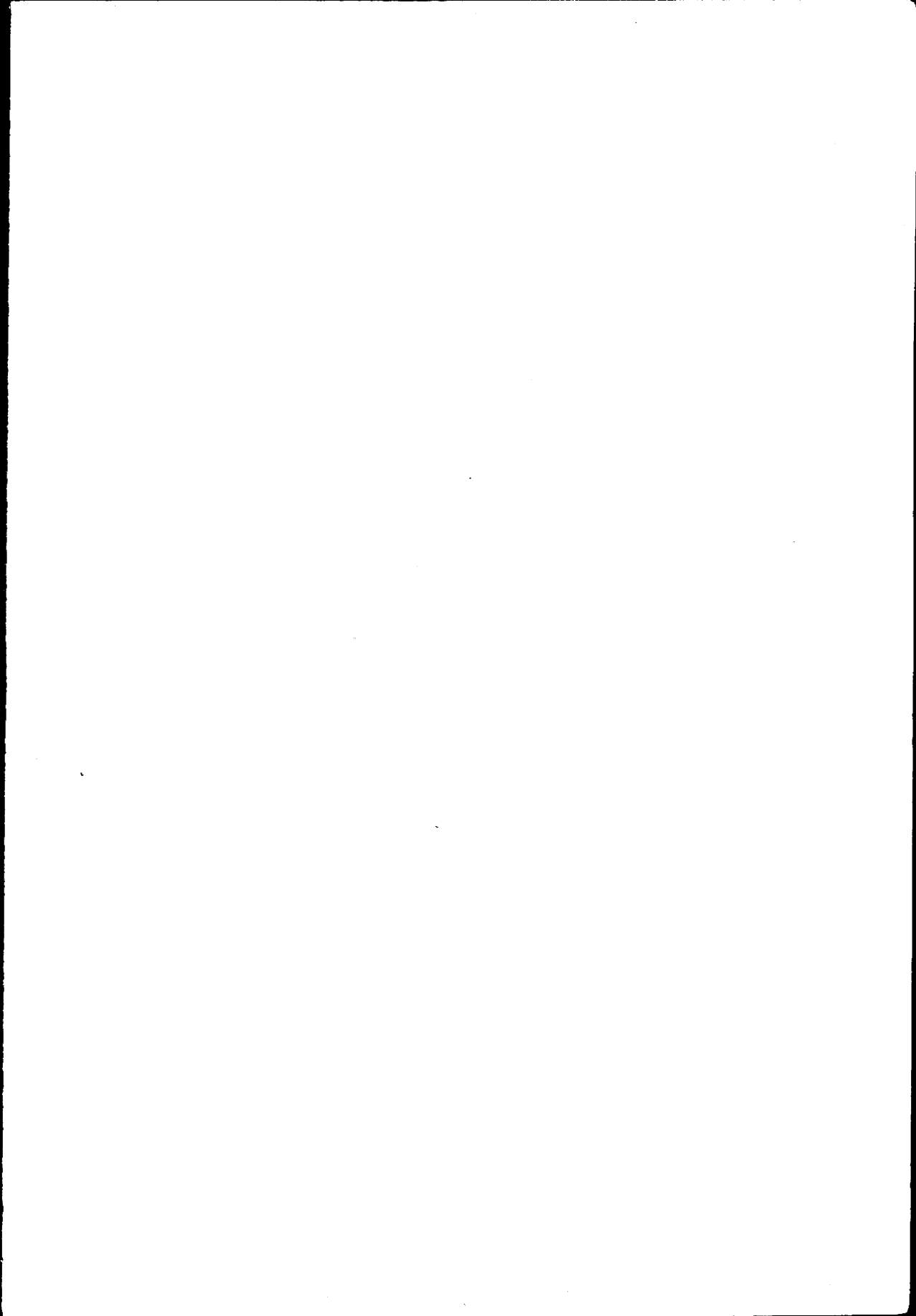
Elbeszélései ugyanabból az anyagból szöttek, mint oeuvre-jének más darabjai. Nem hatolt a dolgok mélyére, nem kereste önemészítő tüzzel a lényegét; megelégedett a fölülettel, melynek megérezésében, meglátásában és rajzában mindig finom, elegáns és szellemes maradt. Úgy írt, mint aki

órákhozszat egyfolytában szikrázó esprít-vel társalog. Szalon író volt s pályája második felében, mikor már mindenfajta egetverő ambícióról önszántából leköszönt, kizárólag ennyi akart maradni s ezt maradéktalanul el is érte. Íze, sava-borsa volt a mondanivalójának s ahogy egy-egy helyzetet fölvezet, mindjárt le tudta fegyverezni a legkérelhetlenebb kritikust is. Értette az írás beavatottjainak tolvajnyelvét; úgy pazarolta el értékes tehetségét, hogy haragudni sem lehetett rá; mindezt könnyedén, halkan, úri módon tette, majdesak cinikusan kedves nonchalance-szal. Tisztában volt önmagával, helyével és adottságaival; megalkudott, de ízetlen, hamis hangot soha sehol nem fogott.

Csupa fotográfia-szerű villanás ez az egész kötet. Retusálatlanul és bölcsen szomorú rezignációval adja azt, amit az élet elébetár. Mindig érdekes, kedves, megragadó, csak éppen az a torkotszorító érzés nem fojtogatja az olvasót, amely a nagy művekkel való találkozáskor szokta meglepni. Gondoljunk csak „*A színésznő*“ pompás kifejlésére, vagy a „*Nyékycék Debrecenben*“ felejtéhetetlen, derűs, megbocsátó iróniájára. Minden mondatából kisüt, hogy író írta, de valahogyan mintha sietett volna, még tízívre terjedő nagy regényeiben is, mintha az írás sodrában megfeledkezett volna valamiről; egyetlen lépés választotta el, hogy az igaziak közé érhesse, de ehhez a lépéshez kényelmes, lusta, cinikus, vagy csak egyszerűen fáradt volt.

Teljes művét majd az Idő méri meg. Bizonyára marad is belőle valami, néhány szín, hang, mozdulat, fölvetés, amit csak ő volt képes megcsinálni. S megmarad egy tragikus példa, azé a hivatott művésze, aki azért nem mondhatta ki a döntő szót, mert az életet többre becsülte a Műnél.

Gönczy Gábor.

PROTESTÁNS SZEMLE

5

TARTALOM:

Barankay Lajos: **A népi és kulturális viszonya** ● Harsányi István: **Az iskolák kulturhivatása** ● Tanka János: **Kegyelem (vers)** ● Balogh István: **Háborús nevelés** ● Máthé Klára: **Magyar bemutatók a színházi évad második felében** ● Könyvek és Írók

---

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ

FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1944. MÁJUS

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITÁS REZSŐ: Józan Miklós: Szemtől szembe — — — — —	153
T. D.: Tussay János: Eschatológikus hit az Ószövetségben — — — — —	154
ORBÁN ISTVÁN: Finn-magyar kapcsolatok — — — — —	155
O. I.: Horváth Zoltán: Egy mezőváros céhes ipara — — — — —	156
TÓTH BÉLA: Erdélyi csillagok — — — — —	156
OTROKOSI NAGY GÁBOR: Kulesár Adorján: Olvasóközönségünk 1800 táján — — — — —	156
O. N. G.: Értekezések — — — — —	157
GÖNCZY GÁBOR: Kassák Lajos: Karácsonyiék — — — — —	158
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Török Sándor: Bizalmas vallomások — — — — —	159
I. B.: M. Kabos Mária: Nemere — — — — —	160

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövvölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szabolicska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A népi és kulturális viszonya

A művelődésfilozófia kutatói, bár egyebekben az ellentétek egész sora feszül közöttük, abban többé-kevésbé megegyeznek, hogy a kultúrát a természet ellenlábasának tekintik. A természet olyan alap, amelynek síkjáról egy magasabb pontra való hágás csak egy irányban lehetséges, mégpedig a művelődés csúcsai felé. Sokak szerint a kultúra lényegében nem is egyéb, mint a természeti állapotból való kiemelkedés folyamata, s a fokát éppen az határozza meg, milyen magasságba képes fellendülni a természet szintjét jelző alapterület fölé. Mivel pedig a népi tulajdonképpen egyértelmű azzal, ami természeti és természetes, ebből következik, hogy magában hordozza mindazokat a fogalmi jegyeket, amelyek ellentétbe állítják a kultúrával.

E felfogás szerint a népitől is csak egy út vezet a kulturálishoz, mégpedig az, amelyet a művelődés közismert eszközeinek segítségével, a tanítással és neveléssel lehet kikövezeni és mindenki számára járhatóvá tenni. A kulturális tehát mindig többlet és szaporulat a népihez képest, a népi pedig mindig a hiány fogalmát rejtí magában a műveltségi állapotokhoz viszonyítva. Egyesek azután annyira mennek ezen a téren, hogy a népit egyenesen a kultúra tagadásának tartják. Magától értetődik, hogy ezektől a népi jelleg igazi értelmének birtokba vételét aligha lehet várni s még kevésbé lehet róluk feltételezni, hogy a népnek a nemzeti művelődés alapfeltételül való elismerését bármikor is képesek lesznek magukévá tenni.

A hiba, mint legtöbb esetben, ezúttal is az alaptételben rejlik. A tudományok hipotétikus eredményei között nagyon sok a téves, hiszen az igazságot csakis keresés útján lehet megtalálni, már pedig minden hipotézis úgy tekintendő, mint az igazságkeresés amaz útjának egy-egy részlete, amely végeredményben valamikor mégis elvezet a célhoz. A tévedésekre tehát szükség van, mert az igazsághoz visznek közelebb, ezért is nagy a számuk és nagy a népszerűségük. E közkeletű feltevések között is egyik legáltalánosabb a fenti tétel, de miközben elismerjük a jogosságát, ugyanakkor minden erővel arra kell törekednünk, hogy mielőbb rátérjünk az igazság felé kanyarodó útra.

A természet és a kultúra között valóban sok ellentétes mozzanat hivalkodik büszkén, illetve húzódik meg szerényen, ebből azonban még egyáltalán nem szabad egy olyan mindent átfogó ellentétre következtetni, amelynek feloldása kizárólag a népitől a kultúra magasságai felé tartó hegyi út megmászását tételezi fel. Mélyebb gondolkodás után rájövünk, hogy a népiből is ágaznak el olyan forráságyak, amelyek a közművelődés hatalmas folyamát új meg új értéket jelentő vízmennyiségekkel táplálják és gazdagítják. Egyik oldalon a természet és a népi, másik oldalon a kultúra és mindaz, ami hozzátartozik, inkább csak mennyiségi,

mint minőségi különbségeken alapuló ellentétre utalnak. Mindaz, ami a kultúra összetételében valódi értéket képvisel, fellelhető a természetben is. Sőt tovább megyünk: arra nézve, hogy mi az az igazán értékes dolog, ami a kultúra birodalmába hasznos elemként besorolható, egyenesen maga a természet ad útmutatást. Más szóval: a természet minden tudomány, művészet, jogrend, vallás, erkölcs stb. alapfeltétele és megindítója. Csak az a különbség, hogy ami a természetben *aránylag csekély számú* alapigazság formájában szemléletesen rajzolódik elénk, azt a kultúra a maga különleges eszközei és módjai segítségével, a gondolatok, érzések, színek, mozgások, arányok és dimenziók felhasználásával ezer meg ezer szála bontja, hogy egyrészt az értékhordozók számát szaporítsa, másrészt minél változatosabb alakot adjon azoknak.

A művelődés tehát voltaképpen néhány olyan adottságot szoroz, oszt és vegyít egymással a maga sajátos szabályai szerint, és változtat ezer meg ezer arcot mutató szövevényes szervezetté, amelyeknek egzisztenciális bizonyosságát közvetlenül a természetből szűrte le. A természet vezette rá a hasonlóságban és különbözőségben, a közelségben és távolságban, az egyben és sokban rejlő viszonybeli tények tapasztalati felismerésére, az arányosságban és harmóniában jelentkező szépségek érzékelésére, a színek és mozgások által nyújtott számtalan művészi mozzanat megragadására, az egyszerűségben és nyíltságban kitárulkozó erkölcsi alapigazságok befogadására, a teremtés nagysága és az ember kicsinysége közt tatóngó mérhetetlen űr kiütöközése folytán a mindenek végső okának, Isten eszméjének akár filozófiai síkon mozgó, akár pozitív vallásokban lecsapódó alázatos elismerésére. A felemelkedni kívánó emberi léleknek a természettől való függőségét semmi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy az Istenhez vezető gondolat útja, amelyik talán legelső megnyilvánulása az ember művelődési akarátának, a történelem tanúsága szerint szükségszerűen a természet birodalmán vezetett keresztül, amennyiben a primitív népek vallásai mind természeti vallások formájában jelentkeztek. S nagyon jól tudjuk azt is, hogy minden tudomány ősanja az a naív, nagyrészt babonás értelmezés, amelyet a kezdő korok embere a számára feltűnő természeti jelenségekről adott. Tehát mindaz, ami jó lélekkel kultúrának nevezhető, a maga ősképét a természetben tisztelheti. Más szóval: az emberiség legrégebb tanítója maga a természet.

Sajátságos, hogy ennek az igazságnak tudomásul vétele sokkal kevésbé általános, mint annak az — aránylag ritkábban jelentkező — összefüggésnek a meglátása, amely egyrészt a kultúra kinövéséi, túlzásai, másrészt a természet bizonyos vonásainak önkényes értelmezése között áll fenn. Bizonyos, hogy a természet — akár a szervetlen, akár a szerves világot nézzük — magában rejti a kellemetlent és csunyát is, minthogy az *anyag*, bármennyi szellem vagy lélek társul is hozzá, sohasem tagadhatja meg önmagát, mert nem léphet ki önmagából. Mindazáltal a természet, amely éppúgy Istennek alkotása, mint maga az ember,

belső lényegében és külső képében sokkal többet birtokol az isteni szellemből, mint az anyag gyarlóságából. S ez a gyarlóság is csak arra szolgál, hogy az ellentét fényénél minél erőteljesebben rávilágítson mindenre, ami akár az anyagi, akár az emberi természetben isteni eredetű. Annál különösebb, hogy a kultúra időnként olyan tudományos, vagy művészi irányokat termel ki, amelyek a természetből éppen ezt az anyagi gyarlóságot pécézik ki s akarják odaállítani egyetemesen követendő példának, mint ahogyan tettek a filozófia történetének tanúsága szerint a mult század pozitivistái, vagy még inkább az irodalom és képzőművészet túlzó „naturalista“ írói és ábrázolói.

A népien is mint természeti produktumban sokkal több van mindenből, amit a különböző érték-kategóriákba szoktunk sorozni, mint abból, ami a gyarló anyaggal összefüggően ezeknek az értékeknek a tagadását jelenti. Csak ott van a nehézség, hogy az igazi értékeket fel kell kutatni, türelmes és hosszas utánjárásal napvilágra kell hozni, úgyszólván ki kell bányászni a gyakran salakkal borított népi lélek mélyéről, a gyarlóságok ellenben — főként a felületen szemlélt számárá — szinte tolatkodó módon kínálkoznak fel. Ez az oka annak, hogy legtöbbször csak ezeket látják s közvetlen észrevéseik alapján csak ezekről szereznek tudomást. Ellenben örök titok marad előttük az a sok szépség és gazdagság, amelyet a népi lélek belső világában hordoz, nem egy esetben úgy, hogy mindennapi életének szellemi megnyilvánulásai: költészetébe, dalaiba, szokásaiba, közmondásaiba, továbbá tárgyaiba: divatjába, használati és házi eszközeibe is kivetíti, még több esetben azonban úgy, hogy ezek az értékek egy egész életen keresztül kibányászatlanul ott maradnak eredeti helyükön, esetleg el is kallódnak, s így nemcsak a magasabb társadalmi osztályok nem vehetnek róluik tudomást, hanem akárhányszor közvetlen környezetük sem.

Hogy a magyar szellemi kincseknek hány gazdag tárháza mehetett a multban veszendőbe, arról egyszerű visszakövetkeztetés útján is meggyőződhetünk, ha tekintetbe vesszük: hány kiváló népi író, költő és művészember aratott nálunk fellépésével jól megérdemelt sikert, mióta divatba hoztuk az „őstehetségek“ felkutatását és gyámolítását. S ami leginkább a népi probléma jogossága mellett bizonyít: a magyar művelődésnek ezek az új munkásai valóban önmagukat nyújtják. Vagyis nem a magasabb osztályok kultúreredményeit másolják vagy aggatják magukra, hogy azokkal páváskodjanak, hanem olyan új elemekkel gazdagítják az egész magyarság közös kultúrájának kincsesházát, amelyek kétségbevonhatatlan bizonyítékai egy külön, sajátos és eredeti népi kultúráérték-állomány létezésének. Ez másként azt jelenti, hogy a nép akár tömegében, akár egyes tagjaiban nemcsak a magasabb körök művelődésének, mondjuk: a hivatalos kultúrának befogadására képes, hanem olyan művelődési rezervoárt is képvisel, amelyhez az egész nemzeti közösség neveléspolitikája, ha meg akar újhódni, mindig új és új elemekért, hangokért és színekért folyamodhat.

A most kifejezett tétel igazságára való ráeszmélés vezetett el — talán éppen a tizenkettedik órában — azokhoz a jószándékú törekvésekhez, amelyek ma politikai, tudományos, irodalmi és társadalmi tényezők részéről kiindulva, közvetlenül a népi értékek révén akarják a magyarság újabb ezer évének biztonságát megalapozni. Mindenesetre elég későn, de mégsem annyira, hogy a mulasztottakat ne lehetne pótolni. Mindaz, ami ma „falukutatás“ vagy szélesebb síkon „magyarságismeret“ néven emlegetni hallunk, a magyar népben rejlő szellemi erőtartalékok kibontakoztatásával a jövőendő idők Magyarországnak létfeltételeit akarja megteremteni. Két világháború, melyek közül a másodiknak ma még a végét sem látjuk, különösen azonban a kettő között feszülő lelki háború korszaka a maga szociális és gazdasági, s főleg nemzeti létünket érintő válságaival és kínzó kérdéseivel rávezettek bennünket arra, hogy nemzeti létünk gyökereit az ediginél jóval mélyebbre kell eresztenünk a magyar lélek talajába. Ennek a magyar léleknek pedig tisztán és minden külső befolyástól mentesen egyedül a magyar nép a tulajdonosa, már ahol természetesen ki nem kezdte a „városinak“, az „úrinak“ a majmolása.

Legfőbb feladat ma: ennek az érintetlen léleknek a feltárása, hogy kincsei napfényre kerüljenek s a valóságban is a haza minden polgárának, aki a magyar sorsot becsületesen vállalja, a közművelődés csatornáin keresztül közkincesivé váljanak. Ez az egynek látszó feladat voltaképpen kettős irányban ágazik el s ennek megfelelően kettős kötelességet ró ránk. Először is: egy alaposan átgondolt és részletekre menően kidolgozott művelődéspolitikával *magát a népet kell megerősíteni a maga sajátos értékeinek birtokában*, mert az utolsó évtizedek elég tanújelét szolgáltatottak annak, hogy népünk egyes csoportjai támasz nélkül, magukra hagyatva — már nem rendelkeznek elég ellenálló erővel a „magasabb kultúra“ címén erőszakosan betolakodni akaró idegen hatások leküzdésére. Tehát el kell háritani az útból azokat az akadályokat, amelyek az említett értékek kizárólagos érvényesülését gátolják, amit a művelődéspolitiká persze csak egy új alapokra fektetett szociális és gazdasági politika támogatásával képes elvégezni. Örvendetes, hogy az utóbbi téren már most, a háború alatt is figyelemre méltó erőfeszítések szemtanúi vagyunk. Ugy gondoljuk azonban, hogy a művelődési, társadalmi és gazdasági szempontoknak jóval szorosabb és egyöntetűbb összehangolására volna szükség, mert kihatásaiban előbb-utóbb megbosszúlja magát az olyan jelenség, hogy pl. a belügyi tárca körébe tartozhassanak pedagógiai természetű intézkedések, amelyekbe a kultuszminiszternek semmi beleszólása nincs. Másodszor: amilyen ütemben sikerül a vázolt megerősítés, ugyanolyan ütemben kell a népi jellemet, gondolkodást és érzélemvilágot visszatükröző irodalmi és zenei költészet alkotásait, meséit, hagyományait, dalait, a népi szokások jellemző megnyilvánulásait, a házi iparnak egyszerűségükben is művészi termékeit stb. megfelelően rendszerezve

és elvekbe, szabályokba szűrve, egy tudatos nemzetnevelő politika keretében a magasabb értelmiségi osztályok ifjú nemzedéke számára is a tanítás tárgyaivá emelni s ily módon a bennük elraktározott, sajátosan magyar nevelő erőt az egész nemzeti közös-ségbe átsugároztatni. Ma már ezen a téren is találkoztunk üdvös kezdeményezésekkel. Persze az ütem gyorsításáról itt is csak a háború után lehet szó.

A magyar kormányzat és társadalom részéről kiinduló ilyen lépéseket meggyőződésünk szerint senki sem üdvözölheti jogosabban és őszintébb örömmel, mint a magyar protestántizmus. A reformációnak már a bölesőjében ott találjuk a népi gondolatot. Létrehozó okai közül a legjelentősebbek egyike ugyanaz a szabad kritikai szellem, amely a megelőző idők szociális népmozgalmaít is szülte. Egyébként is fő ismertetőjegye a népi egyszerűség és közérthetőség. Az a körülmény, hogy szertartásából a régi liturgia misztikumának értelmi kihangsúlyozását és érzelmi aláfestéseit teljesen kikapcsolja, s az Istenhez közvetlenül elvezető személyes utat választja az emberi kérés és hála tolmácsolására, formailag is közelhozza a népi sajátossághoz, amely minden kerülő nélkül, őszintén és keresetlenül ad hangot az ajkára toluó érzelmeknek és gondolatoknak.

S abban az alakjában, amelyet a reformáció magyar földön ölt magára, a népi gondolat még hűségesebben szegődik melléje. Már 16. századi győzelmében és terjeszkedésében is nem csekély része van annak az újításnak, hogy jövőbeli létét — a katolicizmustól eltérően — nem a kiváltságos osztályokra, hanem jelentős mértékig a népre kívánja felépíteni. Legelső tanúság erre a Bibliának először csak részleteiben, majd egészében a magyar nép anyanyelvén történő — akkoriban egyenesen forradalmi jellegű — közrebocsátása. De ugyancsak a nép nyelvének fesztítő erejét használja fel az új egyház arra, hogy segítségével az ősmagyar-ság lelkiségétől annyira idegen latin nyelvet és észjárást — egyelőre csak legalsóbb iskoláinak tanrendjéből — fokozatosan kiszorítsa. Továbbmenve, sokkal nagyobb mértékben nyitja meg minden rendű iskolájának kapuit az egyszerű nép gyermekei számára, mint a régi egyház. A 16. és 17. század „koldusdeákjai“ és „parasztdeákjai“, akiknek nagy számáról és pompás magyar nyelvű fogalmazványairól beszédes történeti adatok maradtak ránk, legnagyobbbrészt a protestáns iskolák tanulóinak táborába tartoztak.

Katolikus részen a vezető jezsuita rend az egész 17. és 18. század folyamán középfokú iskoláiban mindenekelőtt a magyar társadalmi elit kiképzésére rendezkedik be s az egyszerű nép szellemi igényeit szolgáló elemi iskolák nyitását egyáltalán nem is veszi programjába. Így a régi alapokon tengődő s aránylag csekélyszámú plébániai iskola a reáháramló feladatnak alig-alig tud megfelelni. Előnyös változást ezen az oldalon csak a piaristák fellépése hoz, akik azután — mintegy a mulasztottak pótlására — erejük javát egyenesen a nép elemi oktatásának szentelik,

míg csak az egyensúlyt a protestánsokkal helyre nem állítják. A magyar katolicizmusnak ezzel a késői felezmélésével szemben a magyar protestántizmus — különösen kálvinista elágazásában — nemcsak mindvégig megtartja eredeti népi célkitűzéseit, hanem az idők folyamán — a nemzeti gondolatnak egyre tisztultabb kikristályosodásával párhuzamban — még szaporítja is azokat, mert rájön arra az egyszerű igazságra, hogy a nemzeti igazi lényegében azonos a népivel.

Csak ilyen alapon tudjuk helyesen értelmezni azt a megtisztelő elnevezést, amelyben a magyar nép gondolkodása a kálvinista vallást részesíti, mikor — benne mintegy önmagára ismerve — „magyar vallásnak“ kereszteli el. S hogy a népiség, magyarság és protestántizmus fogalmai hosszú időn keresztül a legközelebbi rokonságot tartották egymással, semmi sem igazolja fényesebben, mint az üldözött protestántizmus vezéreinek a lelkiismereti és vallási szabadságért folytatott ama küzdelmei, amelyek egyúttal legtöbb esetben a népi nemzet politikai szabadságának kivívására irányuló harcokat is jelentették.

A protestáns felekezetek tehát csak önmagukhoz és multjukhoz maradnak hívek, ha a népi gondolatnak a magyar kultúrával való döntő szintézisét nemcsak minden tekintélyük latba vetésével sürgetik, hanem a maguk részéről is — történelmi hagyományainak megfelelően — legjobb erőik felvonultatásával munkálják.

Barankay Lajos.

Az iskolák kultúrhipatása

(Sárospatak.)

Akármilyen nagy különbségek vannak is az iskolák között, annyiban feltétlenül megegyeznek, hogy ismereteket adnak át egy tanítványiseregnek. Az a másik vonás, amelyiknek ugyan-csak felfedezhetőnek kellene lennie minden tanításra hivatott intézményben: a nevelés, már nem mondható ilyen általános jegy-nek, mert nagyon jól tudjuk, hogy sok tanintézetünkben vajmi keveset, vagy éppen egyáltalában nem törődnek a tanítványok nevelésével.

Azok az iskolák, amelyeknek tantervben előirt anyaga csak-nem kizárólag gyakorlati természetű — ide tartozik a legtöbb szakiskola — elsősorban az állam civilizációteremtő feladatait szolgálják, azok pedig, amelyek általánosabban elméleti képzést adnak, az emberi szellem alkotásaihoz, az alkotó emberi szellem-hez viszik közelebb tanítványaikat: a kultúra melegágyainak a szerepét vállalták, ezt a hivatást kell betölteniök. Ezt pedig cél-tudatos, a nevelt egész személyiségére irányuló nevelői munka nélkül sohasem tölthetik be a kívánatos mértékben. Elképzelhető tehát, hogy bizonyos fajta, csakis alacsonyabb fokú, szakiskolá-ban nevelői munka nélkül is folyhatik kielégítő szakoktatás, az azonban nyilvánvaló, hogy a nemzeti kultúra szolgálatában álló iskola nevelői szellem nélkül igazán értékes munkát nem végez-het.

A kultúrát szolgáló iskolának legfontosabb feladata, úgy-szólván egyetlen hivatása, hogy benne, segítségével, *tanítványai találkozhassanak a kultúrával*, s e találkozás következtében maguk is cselekvő, teremtő, hódító harcosaivá váljanak a kultúrá-nak.

Sajnos, bőségesen vannak olyan tapasztalataink, amelyek alapján azt állíthatjuk, hogy igen sok iskola növendékei nem ta-lálkoznak iskolai pályafutásuk alatt olyan mértékben a kultúrá-val, hogy maguk is a kultúra megszállottjaivá alakulnának, hogy egész életükre döntöttek volna a kultúra mellett, s hogy életük egyik, vagy éppen legfőbb értelmét a kultúra hordozásában, fej-lesztésében látnák.

Még ha iskolás korában találkozott is valaki a kultúrával, nem bizonyos, hogy magában az iskolában, az iskolai élet közvet-len ráhatása következtében történt ez a találkozás. Többször hal-lottam már olyan pesszimista megnyilatkozást, amelynek az volt az értelme, hogy X. vagy Y. találkozott a kultúrával, *noha* isko-lába járt. Mintha az iskola sok esetben szinte megútáltatná a kultúrát, a helyett, hogy megszerettetné.

Ha pedig ez így van, tennünk kell valamit azért, hogy az iskolák minden erővel magukhoz ragadhassák, egészségesen be-tölthessék a kultúrával való eljegyzés hivatását, s hogy ne az

iskolától függetlenül, hanem éppen az iskolák e hivatásának komolyan vétele és betöltése révén az iskolákban, az iskolák céltudatos munkája következtében történjék meg minél nagyobb tömegek döntése a kultúra mellett.

Ehhez mindenekelőtt két feltétel meglétére van szükség. Az egyik az, hogy az iskola tanítói-nevelői maguk is a kultúra megszállottjai, harcok hirdetői, kultúrértékek élvezői és termelői is legyenek. Olyan személyiségek, akikből kérdezetlenül is sugárzik, „emanál“ a kultúra hódító ereje, s akik már egyszerű példájukkal, minden megnyilatkozásukkal hívőket szereznek a kultúrának. A másik feltétel az iskola kultúráját árasztó anyagi, tárgyi környezetében, intézményeiben, gyűjteményeiben, könyvtáraiban, falainak, termeinek, kertjének, udvarának, mellékhelyiségeinek a tisztaságában, szépségében, rendjében, harmóniájában, stílusában rejlik. Csakis ennek a két tényezőnek együtt megléte eredményezheti azt, hogy minden alkalmas tanítvány a kultúra értékes hordozójává váljék.

Nem kétséges, hogy ez a második, anyagi-tárgyi feltétel jelentékeny részben az elsőnek, a személyiségének a függvénye, s amely iskolában bőségesen vannak a kultúráért égő, kultúrateremtő személyiségek, akiket hajt, ösztökél a kultúra, mint a csontjaikba rekesztett tűz, ha nehezen is, előbb vagy utóbb feltétlenül megteremtik a megfelelő tárgyi kultúrkörnyezetet, mert mindaddig, amíg ez meg nem valósul, képtelenek elérni céljukat: cselekvő hívősereg nevelését a kultúra számára. Olyan feladatuk ez, mint a méheknek a sejt készítése. Amíg nincs meg a viaszsejt, nem kezdődhetik a lendületes mézgyűjtés. Legfeljebb annyiban szerencsésebb a pedagógus személyiség, hogy már kultúrkörnyezet-teremtő munkájával is szükségképpen hívőket hódít a kultúrának.

Minden iskola annyit ér, amilyen mértékben sugározza a kultúráját, amennyi hívőt szerez a kultúrának falain belül vagy falain túl folyó nevelőmunkájával. Nemesak azért kell beszélnünk az iskolának iskolán túli kultúrmunkájáról, mert az iskolák növendékei felnőnek s részt kérnek maguknak is a kultúrateremtő munkából, hanem azért is, mert kultúrgócok lévén, bizonyos sugarú körben, saját kultúrájuk feszítőerőinek a mértékében, az iskolafalakon túl is sugározzák a kultúráját. Minél nagyobb az iskola belső kultúrájának feszítőereje, annál hosszabb a hatósugár, annál nagyobb vidék, közösség, esetleg az egész nemzet „vallja“ magáénak az iskolát.

A továbbiakban egyetlen iskola — a sárospataki — példáján igyekszem megmutatni azt, hogy az iskolának milyen fajta eszközök, lehetőségek állnak rendelkezésére ahhoz, hogy kultúrhivatását falain belül és falain túl betölthesse.

*

A tantervben körülírt oktatási feladatok becsületos elvégzése még nem érdem. Egyszerűen kötelesség. Mellette még nagyon könnyen idegen maradhat az ifjú a kultúra lényegétől. Ha a fen-

tebb említett nevelői személyiségek nem állítják őt be a szellem sodrába, nem találják meg a módját annak, hogy kitáruljon a kultúra befogadására, alkalmassá váljék a kultúra hordozására és továbbteremtésére, az iskola legfontosabb feladatának a teljesítéséről mondott le, vagy esett el tőle. Nehéz, céltudatos nevelői munka ez. Állandó éber figyelmet, a különböző benyomások befogadására csak időnkint alkalmas lélek állandó tanulmányozását igényli előfeltételként. Megnehezíti ezt a munkát az a körülmény is, hogy nagyon ritka az olyan ember, aki egyetlen élmény hatása alatt jegyzi el magát egész életére a kultúrával. Sokkal nagyobb a száma azoknak, akiknek sok, sorozatosan jelentkező ösztönzés kell ahhoz, hogy életük fő, vagy legalább egyik legfőbb igénye és mozgatója a kultúra legyen. Szerencsés esetben, megfelelő pedagógus személyiségek munkája közben már az iskolai — tantervi — nevelőoktatás megadhatja a szükséges lökéseket, de erről: általában, nem beszélhetünk. Ezért a tantervi-oktatói munkán túl néző iskolának gondolnia kell arra is, hogy tanítványai a tanórákon kívül is találkozhassanak a kultúrával, irányítása mellett.

Egy valamirevaló iskolában szinte felsorolhatatlanok ezek az alkalmak, mert hiszen gyakran megtörténik, hogy éppen a döntő hatás nem megszervezett intézmények keretében történik meg, hanem valamelyik nevelőszemélyiség *esetleges* bizonyosgátételekor. Az ilyen alkalmaknak pedig szinte lehetetlen a végükre járni. Éppen ezért csupán a legfontosabb gócokra hivatkozom az alábbiakban.

Első helyen említem az *önképzőkori munkát*, amely, ha korszerű igényeket elégít ki, még mindig legalkalmasabb területe a hódító kultúrának. A sárospataki református gimnáziumban három önképzőkör egyengeti a diákok találkozásait a kultúrával. Külön önképzőkörük van a négy alsó s a négy felső osztály tanulóinak, s van egy angol nyelvű önképzőkörük az angol ágazat növendékeinek.

Magyar iskolai hagyományok csak a „felsős“ önképzőköröket ismerik. Sárospatakon azonban észrevették azt, hogy az alsó négy osztály növendékeinek önkéntes aktivitása, önképzőkori élet utáni vágya jóval nagyobb, mint a „felsősöké“. Ez a felismerés azonnal életre hívta a „kisönképzőkört“, amelyben 1935. óta folyik áldásos munka. Eleven, szinte lázas hangulatú gyűlések, színes „jegyzőkönyvek, krónikák“, rajzok tanúskodnak arról, hogy 10—14 éves korban egy ilyen alkalom mennyire közel tudja vinni az ifjúságot, ha nem is a kultúrához, hanem a cselekvő érdeklődéshez, ami annak ábécéje.

Felső önképzőkör is dolgozik Sárospatakon, az ország egyik legrégebb önképzőköre. Amennyiben a felsős önképzőkör eredményes, értékes munkát akar végezni, akkor régi munkamódszerét át kell hangolnia, s működését nem szabad merev alapszabályok korlátai közé szorítania. Sárospatakon az utóbbi években kétféleképpen igyekeztek megoldani ezt a kérdést. Az egyik: évenként egy nagyszabású műsoros irodalmi est rendezése; a másik: falusi vándorgyűlések szervezése. Az első feladat elvégzésére sokirányú öntevékenységgel készülnek az ifjak, a másik munka révén pedig közvetlenül vesznek cselekvő részt a magyar népművelésben, miközben maguk is népi kultúraelemeket szívnak fel, közvetlenül ható kapcsolatba kerülve a magyar néppel.

megismerve annak jellegzetes, gyökeres mélykultúráját. Ezeknek a falukiszállásoknak a megszületéséről — többek között — így nyilatkozik az egyik szervező:

„Mikor először jöttünk össze néhányan, egy diákszobában, különféle okokkal igyekeztünk egymás előtt is bizonyítani, hogy milyen hasznos és szép munkát fogunk végezni. Világot fogunk látni, embereket fogunk megismerni. Az igazi ok azonban nem az ész-ok, hanem az, hogy alkalmasnak éreztük magunkat vagy alkalmassá tettünk arra, hogy szerszámok legyünk a magyar talaj megművelésében, hogy permetezzük azt a kultúrát, melyet — mondjuk meg az igazat — magunkban is újnak éreztünk. Amit csinálunk, az nem a mi művünk, hiszen előbb a nép ragadott meg minket és mi csak azután őt... Reméljük, hogy munkánk nem marad pataki különlegesség, és mások is kedvet kapnak arra, hogy megtapasztalják, milyen sokat is tud adni a falu azoknak, akik a népet szeretik“.

Az angol ágazat angol nyelvű „Debating Society“-ja nemcsak a nyelvgyakorlás eszköze, hanem az angolszász kultúra megismerésének értékes, öntevékenységre sarkaló műhelye is.

A kultúrával való találkozás kitűnő lehetőségeit kínálják a *könyvtárak*. A pataki főiskola könyvtára nemcsak iskolai, hanem nemzeti kultúrkincs. *Kazinczy* Fereuc a „*Pályám emlékezeté*“-ből ismert iskolakritikájának ritkán idézett szakaszában így nyilatkozik: „És mégis Patak, minden fogyatkozás mellett, mely fiakat nevele már akkor is! Mert a tanulás inkább függ a tanuló szorgalmától, mint a tanítóétól, mert Pataknak húszezer kötetnyi bibliothekája van, s a könyvek a tanulók szobáikba is kiadattak, mert az igyeksző gyertyát gyújt a másik gyertyájánál!“. Ennek a hatalmas, értékekben gazdag könyvtárnak a korszerűsítése, megfelelő anyagi erők hiányában, sajnos, egyelőre nem remélhető. A pataki iskola azonban nem lehet korszerű könyvtárak nélkül, ezért szétosztotta a feladatokat, megteremtette a különféle teológiai szemináriumi szakkönyvtárakat, a gimnáziumi tanári kézikönyvtárat pedagógiai szakkönyvtárrá fejleszti, a teológiai ifjúsági könyvtárba elsősorban szépirodalmi könyveket szerez be, az egyesített gimnáziumi ifjúsági könyvtárat pedig a gimnáziumi ifjúság minden tekintetben használható könyvtárává fejleszti.

Ez az osztálykönyvtárakból szervezett ifjúsági könyvtár könnyen hozzáférhető és használható segítsége akar lenni az ifjúságnak. A könyvek 11 szakcsoportba vannak beosztva. Mindenik csoportnak külön szakjegyzéke van. Az egyes csoporton belül a könyvek a szerzők betűrendje szerint vannak csoportosítva. A könyvtárban minden nap van könyvosztás, mert csak így elégíthető ki megnyugtatóan az ifjúság olvasásigénye. A diák ugyanis meglehetősen szeszélyes, s bizony nem kívánhatjuk tőle, hogy ezer friss benyomás között napokig, sőt hetekig raktározgassa magában a könyvcímeket s tartsa számon, hogy mikor van könyvosztás. Ezt a munkát természetesen egyetlen tanár nem végezheti el, munkatársakra van tehát szüksége. Munkatársai a legkultúrsumjasabb diákokból kerülnek ki, akik jól ismerik a könyvtárat, szívesen foglalkoznak a könyvekkel, s a kisebbek olvasását már szinte önállóan irányítják. A könyvtár helyisége egyúttal a diákkönyvtárosok olvasóterme is. Hozzá kulcsuk, a könyvtár asztalában fiókjuk van, s a könyvtár minden szabad idejükben rendelkezésükre áll. Tanulótársaik előtt, a könyvön, a könyvközelségen keresztül, bizonyos tekintélyük van. A könyvtár ajtaján

Harsányi István: Az iskolák kultúrhivatása

levélsekrény van, amelybe minden diák bedobhatja kéréseit, s a kéréseket — lehetőség szerint — azonnal teljesíti a könyvtár vezetősége. Megtörténik például, hogy egy diák szeretne olvasni egy könyvet. Ha az besorolható a könyvtárba, s kapható Sárospatakon, azonnal bekerül a könyvtárba, de legkésőbb forduló-postával megérkezik Budapestről. A könyvtár évenként pályázatokat hirdet a könyvvel, az olvasással kapcsolatban (pl.: A könyv idézetek tükrében. Írók vallomásai a könyvről stb.). A kiviteli naplók adatai tanúskodnak arról, hogy sok diák évenként 100—150 könyvet is elolvas a könyvtárból.

Külön könyvtárak van még az egyesületeknek, az internátusoknak, a cserkészcsapatnak, az Aero-körnek, stb., így a pataki főiskola diákjainak sok-sok alkalmuk van arra, hogy a jó könyveken keresztül találkozzanak a kultúrával.

A pataki önképzőkörök az öntevékenységhez, a könyvtárak az irodalomhoz viszik közel a pataki diákot. Írói vágyainak is megtalálja helyes kielégülési formáit. A „Sárospataki Ifjúsági Közlöny“ 58 éve élő sajtószerve a pataki diákságnak. De e mellett az állandó havi folyóirat mellett szinte évenként születik, s hosszabb-rövidebb ideig él is a főiskolában egy-egy új „sajtóorgánus“. Ilyen pl. az Angol-Internátus College News című angol nyelvű folyóirata, a Humán-internátus „Gólyahír“ című lapja, a kisönképzőkör két évfolyamot látott „Rügyfakadás“ című kiadványa, a Diákszem, a Krónika, stb., stb. Mindegyik jellegzetes, életrealitását, kultúrhivatását a maga sajátos formái között betöltő megmozdulásnak bizonyult.

A pataki iskola növendékei állandóan bizonyos közvetlen kapcsolatban vannak *íróinkkal*. A hetedik osztály tanulói minden évben elzarándokolnak Széphalomra, s ott irodalmi ünnepélyt rendeznek a Kazinczy sírjánál. De az élő írókkal is szoros a kapcsolatuk. Nincs év, hogy meg ne fordulna Sárospatakon 2—3 neves magyar író, aki aztán „beszélget“ az ifjúság érdeklődőbb csoportjával. Megtörténik nem egyszer, hogy a Patakon megforduló írók előadást tartanak az önképzőkörben, de különösen a teológus ifjak egyesületében. Néhány évvel ezelőtt történelmi regényeket író szerzőinkkel léptek érintkezésbe a pataki gimnázisták, s levélváltásuk érdekes eredménye „Mai magyar regényírók nyilatkozata a történelmi regényről“ című kiadványban napvilágot is látott. Nem kétséges, hogy az ilyen élő, közvetlen kapcsolat sokszor egész életre szóló indítást jelent egyik-másik ifjúnak.

A mai pedagógia igen fontos szerepet szán az iskolában a *zene- és énekkultúrának*. Sárospatak ezen a téren ugyancsak az úttörők közé számít. A pataki gimnázium „éneklő iskola“. A gimnázium minden osztályában bevezetett, kötelező tantárgy az ének. A pataki ének- és zenetanításnak eredményességét biztosítja a korszerűen berendezett hanglemeztár, s a különböző ének- és zenekarok, regőcsoportok. Nem igen van az országban gimnázium, amelyből olyan komoly zeneismerettel és zeneszeretettel távoznának érettségi után az ifjak, mint a patakiból. Különösen sok alkalmat igyekszik nyújtani az iskola a zene iránt komolyan érdeklődő ifjúságnak. Ezért megszervezték a gimnáziumban az úgynevezett „zenehallgatás“-t. Erről így nyilatkozott a múlt évben egy gimnázista: „A felső osztályokban zenetörténetet is tanulunk. Mivel az énekkórán bemutatott hanglemezek nem elégitik ki a fiúk zene iránti szomjúságát, a rádió hallgatása pedig, kivált az internátusokban nehézségekbe ütközik, a tanár úr vezetésével hetenként „zenehallgatás“-t

tartunk. Ezekben mindig egy stílusrányzatot, vagy pedig egy mestert tanulmányozunk. A fiúk előkészünlék rá és az illető műveket előre tanulmányozzák a szakirodalomból, úgy hogy egész viták is kifejlődnek egy-egy kérdés körül. Hallgattuk már pl. Beethoven teljes V. és IX. szimfóniáját, Schubert VII. szimfóniáját, foglalkoztunk az opera fejlődésével stb. Szeretjük hallgatni Bartókot és Kodályt, de, sajnos, műveikből alig készült egynéhány hang-lemez. Reméljük, hogy sorainkból sokan fognak kikerülni, akik Budapestre kerülve, „sorbaállnak majd a hangversenyek és az Opera jegypénztára előtt“. (Éneklő Ifjúság, 1943. április, 89—90 l.)

A mult kultúrértékeinek hatóvá, a kövek beszédének megérthetővé, hallhatóvá tételét hathatósan szolgálják a különféle *gyűjtemények, múzeumok*. Ezek közül különösen kiemelkedik a theológia faluszemináriumának néprajzi s a pataki iskola belső életének mozzanatait megőrző gyűjteménye, valamint a kitűnő kezekben új életre kelt szépművészeti és régészeti gyűjtemény. Mindkét intézmény sok-sok alkalmat ad a diákoknak a kultúrával való személyes találkozásra.

Íme, ezek azok a főbb intézmények, mozgalmak, amelyek az iskola falain belül, a tulajdonképeni oktatómunkán túl, eredményesen szolgálják a kultúra ügyét.

*

Az az iskola, amelyiknek falain belül ilyen eleven, ható kultúrélet pezseg, a falakon túl is szükségképen hívőket toboroz a kultúrának. Az iskola nem maradhat független attól a közösségtől, amelybe élete bele van ágyazva. Sárospatakon a főiskola nem sziget, hanem egy test a községgel: a község kulturális tüdeje. Kívánatos volna, ha mindenütt ez volna kettejük, a város és az iskola viszonya.

1943 óta egyaránt szerves tényezője a főiskola és a község kulturális életének a „Péntek Esték“ című előadásorozat, amelyet a főiskola 5—6 előadással, minden iskolai év téli hónapjaiban megrendez. A főiskola évkönyve így számol be a „Péntek Esték“-ről: „A sárospataki református főiskola tanárainak ez az előadásorozata nem úgynevezett népművelő munka. Határozott célkitűzése értelmében nem tömegekhez akar szólni, hanem a társadalom magasabb szellemi táplálékok után áhító választottjaihoz. Másik jellemző célkitűzése az, hogy minden évben a legégetőbb problémákat, a legidősebb irodalmi, művészeti, társadalmi, nevelői kérdéseket akarja hallgatóihoz minél közelebb hozni.

A „Péntek Esték“ tervének megszületésénél elsősorban az a meggyőződés játszott közre, hogy egy olyan városban, mint Sárospatak, ahol az iskola a község szellemi és társadalmi életében hagyományosan nagy, szinte vezetőszeretpet játszik, az ilyenfajta előadásorozatok rendezésével is szolgálnia kell a kultúra ügyét. De közrejátszott a „Péntek Esték“ életre hívásánál annak a régi vádnak a mérlegelése is, mely szerint Sárospatak olyan, mint a világítótorony. Messzire világít, de a tövében sötét van.

A közvetlen környezetben világítás jó eszközének mutatkozott a „Péntek Esték“ bevezetése. A módszer is hálásnak bizonyult. Hasonló természetű előadások minden iskolavárosban előnyösen szolgálnák az iskola és a társadalom kívánatos, áldásos együttműködésének ügyét.“

Vessünk egy pillantást az eddig elhangzott előadásokra. Tárgyuknál

Harsányi István: *Az iskolák kultúrhipivatása*

fogva összefüggő előadássorozatok voltak a következők: *Korunk emberének* vallása, pedagógiája, irodalomszemlélete, zenéje, publicisztikája. — *Mit mondanak a magyar lét értelméről*: Bethlen Gábor, Zrinyi Miklós, Széchenyi István, Kossuth Lajos, mai íróink, magyar földünk, magyar népünk. — *Erdély* a magyar irodalomban, politikában, történelemben; Erdély földje, népművészete. *Sárospatak* története, jelentősége a magyar irodalomban, a magyar nevelésügyben, a magyarság hitéletében, nemzeti életünkben; a jövő Sárospatakja. — *Kelet* a magyar gondolkodásban, történelemben, nyelvben; a magyar zene keleti vonásai stb. A nem összefüggő sorozatokat alkotó előadásokból álljon itt néhánynak a címe: Az Ady-probléma, Kodály Zoltán, Shakespeare, Dosztojevszkij, Nietzsche, Stefan George, Sinclair Lewis, Horatius, A szézéses Kalevala, Liszt Ferenc, Antik színpad — modern színpad, Az író és olvasó jogai, A falu szerepe a magyar szellemi élet irányításában, s magyar középosztály kulturális felelőssége, Magyarország angol szemmel. Az önmunkásság szerepe az új magyar típus kialakításában. A népfőiskola mint a magyar nevelés új útja stb., stb. Az idej előadássorozat a keresztyénység, a magyarság, a magyar irodalmi élet egységéről s a népi irodalomról szólt.

Az eddigi előadások jórésze nyomtatásban is megjelent. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy 10 év óta a „Péntek Esték“ egyik legfőbb szellemi irányítója Sárospatak kultúrtársadalmának.

Elsősorban a gimnáziumi ifjúság zenei képzésének az eszköze a „*Collegium musicum*“ néven megszervezett előadássorozat, de kitűnően megtalálta az utat Sárospatak nagyközönségéhez is. Négy év óta rendezi ezeket az előadásokat dr. Szabó Ernő főiskolai ének- és zenetanár tanítványjaival együtt. „A hangversenyek rendszerint egy-egy nagy zeneköltő műveivel foglalkoznak — olvassuk a már idézett Éneklő ifjúság-ból, — ismertetjük az illető zeneszerző életét, zenéjét, esetleg egyenként a műsoron lévő műveit is. A négy év alatt volt már Bach, Mozart, Beethoven, Haydn, Liszt, Bartók, Kodály-hangverseny, s szólt egy a barokk muzsikáról Itáliában. A műsor magányszámokból — hegedű-zongora-orgona — s zenekari és vegyeskari számokból áll. Minden műsorszámot a diákok adnak. Olykor még a vegyeskari is egy-egy jó muzsikusi gimnazista tanítja be és vezényli. A közönséget részben diákok, részben a városi társadalom komoly zene iránt érdeklődő tagjai alkotják“. Főlegesen volna arról beszélnünk, hogy mind a diákság, mind pedig a városi közönség szempontjából milyen értékes művelődési alkalmak az ilyen összejövetelek.

Hazánkban, főleg finn példák nyomán, a pataki főiskola rendezte meg az első *néphangversenyeket*. 10—20—30 filléres belépti díjjal háromszor került már sor ilyen hangversenyre, amelynek egyik célja a klasszikus zene közelvitele a nép legegyszerűbb rétegeihez, másrészt a néptől megtanult, dal-kincséből megmentett elemek visszaadása a népnek. A hangversenyek sikere, a nép őszinte érdeklődése és szellemi gazdagodása pompás bizonyítékai annak, hogy a nép szívesen ül le a klasszikus zene terített asztalához, ha megvan erre az alkalma.

A ponyvairodalom ellen is küzd a pataki ifjúság azzal, hogy rendszeresen árusítja és hirdeti az igazi, értékes, tiszta magyar irodalmat. Ennek a küzdelemnek legértékesebb mozzanata volt a Humán-internátus kaptárának 1943-ban megrendezett *könyvnapja*, amelyen mintegy 1000 P értékű jó magyar könyvet árusított az ifjúság Sárospatak utcáin.

Harsányi István: Az iskolák kultúrhivatása

A helyi sajtószervek irányítása és szerkesztése a főiskola tanárainak kezében van, így ezen a fontos területen is megvalósul az iskola és a község szellemi életének összekapcsolódása. Kívánatos volna, ha a tanári karok rátermett tagjai mindenütt belekapcsolódnának a helyi sajtó irányításának munkájába. Ezen a területen is értékes szolgálatot tehetnek a kultúrának.

Sárospatakon az *ünnepélyeket, irodalmi esteket, előadásokat* nagy részben a főiskola rendezi, így a község kulturális életének irányítása itt is érvényre jut. A színvonal és a stílusosság szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy ezek a megmozdulások is megfelelő kezekben legyenek.

Legújabbán a községi képviselőtestület egyik gimnáziumi tanár tagja megszervezte a „községi közművelődési bizottság”-ot, amely azóta korszerű kölcsönkönyvtárat létesített, megindított egy füzetsorozatot, „Sárospataki Kiskönyvtár” címen, nagyszabású finn testvéri est rendezésével bevezette előadássorozatát, szemináriumi előadássorozatokat tervez és megszervezi az állandó színjátszó együttest, amely értékes, építő darabok előadásával szolgálja majd a város és a környék nemzeti kultúrájának emelését.

*

A sárospataki főiskola azonban nemcsak a község kultúreletének az irányításába szól bele. Határozottan rányomja bélyegét az *egész tájegység* kultúreletére is.

Legfontosabb tényező e tekintetben a theologiai akadémia *faluszemináriuma*. A Bodroghköz, a Hegyköz és a Hegyalja minden faluja közvetlenül érzi a faluszeminárium kisugárzó kultúrmunkájának éltető erejét. Ennek a három tájegységnek a néprajzi, népművészeti elemei, népdalai lassan mind bevándorolnak a faluszeminárium gyűjteményeibe, miközben a szeminárium állandóan küldi ki e tájegységek falvaiba a maga munkáit. A szeminárium *vándorkönyvtárai*, amelyek kizárólagosan értékes magyar szépirodalmi művekből állanak, a magyar nép kulturális felemelését egyik legegészségesebb formájában oldják meg. A faluszeminárium legfőbb nevelői feladata olyan református lelkipásztorok nevelése, akik tudnak is, akarnak is segíteni a falunak minden szociális és művelődési igénye kielégítésével. A faluszeminárium volt növendékeit állandóan élő munkaközösségben tartja, s az évenként megtartott többnapos összejövetelek kitűnő szolgálatot tesznek az egész egyházkerület falvainak művelődésirányítása szempontjából.

A nagyobb tájegység, a Felvidék kultúráját szolgálják a sárospataki főiskola tanárainak szereplései a *kassai rádióban*. A gimnázium két tanára is vezet rendszeresen helyszíni közvetítéseket, s rajtuk kívül mások is gyakran tartanak előadásokat. Egyik legértékesebb pataki kezdeményezés e téren kétségtelenül a pataki főiskolai tanár által vezetett: „*Jó zenét az ifjúságnak*” című előadássorozat, amely egyrészt az értékes klasszikus, másrészt az igazi magyar népzenet igyekszik megismertetni a rádió segítségével a magyar ifjúsággal. Ezt a gondolatot is a pataki iskola erőteljes belső zenei élete sugározta ki magából. Figyelemreméltó jelenség, hogy a szomszéd megyeszékhely hetilapját sárospataki gimnáziumi tanár szerkeszti.

A pataki főiskola tanárai szinte megszámlálhatatlan esetben fordulnak meg a közeli s távoli vidék községeiben, s mindig szívesen vállalt *előadásokkal* is igyekeznek szolgálni a kultúrát az iskola falain túl is. Abból a sok megindító megnyilatkozásból, amely ezeknek a szolgálatoknak a nyomán fakad, hadd álljon itt néhány sor egy volt sárospataki népfiskolász, éppen katonai szolgálatot teljesítő egyszerű földművesifjú leveléből, amit a theologia egyik

Harsányi István: Az iskolák kultúrhivatása

tanárának írt: „...Mély öröm tölt el és nem tudok elég hálát adni a jó Istennek, hogy vasárnap otthon lehettem. Hogy a mi kis falunk szerény templomának szószékéből hallhattam Zs... professzor úrnak szívekgig ható igehirdetését. A mi kis templomunk átvarázsolódott a sárospataki theologiai internátus nagytermévé, ahol azt a sok jót és szépet hallottam, és felnyílt bennem az Isten utáni vágy... Zs. professzor úr nemcsak rám nézve volt nagy hatással, hanem az egész falura, akik őt hallgatták. Mindenki ezt mondta: „Még ilyet nem hallottam.“ Én pedig büszkén feleltem: ez Sárospatak. A jövő hónapban közel leszünk Patakhoz, megyünk Erdőbényére ötödikén gyakorlatra kb. három hétre. Legalább pataki komiszkenyeret eszünk! Mult évben is voltunk Tolesván, akkor is Patakról kaptunk kenyeret. Milyen jól esett... Zs. professzor úrnak az egész falu nevében köszönetet mondok, és kérem, hogy minél gyakrabban látogasson el hozzánk...”

*

A közelebbi tájegységek határai még mindig nem jelentik a sárospataki főiskola kultúrasugárzásának határait. Sárospatak főiskolájának nemcsak négyszázéves multját emlegetik ma is országszerte, s nevét nemcsak az ország egész területéről összeseregglő diákserege viszi szerteszét, hanem azok a művelődési és nevelési megmozdulások is, amelyek ma már beleépültek az egyetemes nemzeti kultúrába.

Annak a *tudományos és közírói* munkásságnak a számbavétele, amelyet a legutóbbi évtized pataki tanári kara végzett, éppen most van folyamatban. Nemcsak a komoly, értékes munkát ösztönző, egészséges önértéktudat szempontjából kívánatos egy ilyen számadás elvégzése, hanem azért is, mert a különben szerényen meghúzódó tanári munka társadalmi értékelése körül, gyakran dilettáns megállapítások alapján, bizonyos egészségtelen zavarok mutatkoznak. Ne essék hát most itt szó arról, hogy a pataki főiskola tanárai az utóbbi évtizedben milyen irodalmi tevékenységgel kapcsolódtak bele az egyetemes magyar kultúrába, hogy milyen újságok, folyóiratok, kiadványsorozatok hasábjain s hogyan sáfárcodtak a rájuk bízott kultúriavakkal. E helyett utaljunk, befejezősül, egészen röviden, néhány olyan kultúrmozgalomra, amelyhez határozottan köze van Sárospataknak.

A szegénysorsú, *tehetséges falusi gyermekek* taníttatására irányuló mozgalmat először Sárospatak szervezte meg.

A *népfőiskolai* munkában Magyarországon a legelsőik között kapcsolódott be, s kidolgozott módszerével sok tekintetben irányt mutatott a későbbi népfőiskolai mozgalomnak.

A főiskola *regőcsocsoportjai* nemcsak a közelebbi környék falvait járják be s nemcsak ott terjesztik a tiszta magyar népdalkultúrát, hanem több ízben megfordultak a Felvidék, Kárpátalja, Erdély falvaiban is, és körútjukról visszatérve mindig értékes bizonyosságokat hoztak magukkal arról, hogy kiváló szolgálatot tettek a magyar kultúrának. A debreceni, miskolci, kolozsvári, budapesti előadásokon kívül szerepeltek a pataki regősök Németországban, Franciaországban és Angliában is, s mindenütt megbecsülést szereztek a magyar népdalnak és népzeneinek.

*

Átfutottuk, vázlatosan, hogy egy iskola milyen kultúr munkát végezhet a tantervi oktatáson kívül falain belül s azokon túl. Minden felsorolt munka kötelességen túli többletmunka már, amire a magyar tanári rendet sohasem a hatalom, hanem átélt hivatástudata és kultúrigénye ösztönözte. Nem lehet elég aggódó figyelemmel fordulnunk azok felé a jelenségek felé, amelyek innen is, onnan is arról adnak hírt, hogy veszélyben a magyar tanárság töretlen munkakedve, hogy a minőségi utánpótlás elakadása, a társadalmi és anyagi megbecsülés hiánya következtében bizony a magyar nevelői, tanári rend értéksökkenésével kell számolnunk. Hiszen mindenki világosan tudhatja, hogy ez az egyetemes magyar kultúra értéksökkenését is jelentené.

Harsányi István.

Kegyelem

*Kegyelem bennem minden jószág
Kegyelem volt, hogy megszülettem
és nem maradtam örök semmi.
s nem lehet bűnöm eltemetni.*

*Kegyelem, hogy az ő s gonosszal
csatáimat bírom naponta.
Kegyelem a szegénységem is
s hogy kenyér kerül az asztalomra.*

*Kegyelem, hogy tudok szeretni,
s a kis fiam megcsókol reggel,
s hogy mindig számontart az Isten,
s hogy szívem tele örök sebbel.*

*s a bánatom fekete gyásza,
Kegyelem a napsugár rajtam
az ujjongó hit, sírás és hogy
a szépségnek vagyok szolgálója.*

*Kegyelem, hogy a mélybe hulltan
hiszek az örök Magasságban.
és életem lesz a halálban...
kegyelem, hogy meghalok egyszer*

Tanka János.

Háborús nevelés

Túljutottunk immár a második világháború negyedik esztendején. Közben olyan nélkülözésekhez, megszorításokhoz, harctéri és hátszági borzalmakhoz edződünk, aminők azelőtt megfoghatatlanoknak, elképzelhetetleneknek tetszettek volna előttünk. Sokan vagyunk a ma élők közül, akik mindezt egy életen belül, szűkített-bővített kiadásban most már másodízben próbáljuk: Ifjúságunk fölment az első világháborúra, kezdődő férfikorunkat a fegyveres béke börtöni várakozása falta föl, életünk delét kitevő java férfikorunk pedig a mai gigászi harcba torkollik s ebben is látszik felmorzsolódní. S ráadásul a legrosszab hihetõleg még hátra van. Érlelõdik a hadihelyzet. Ugrásra készen, a végpróba, a Petõfi-féle utolsó nagy próba elõtt állanak az óriás ellenfelek. Szedik össze lázas hévvel mindkét részen minden erejüket. Ók is elmondhatják katonáiknak, mit az Alpesekrõl Itália meghódítására ezer nehézség közt leereszkedõ Hannibál mondott hic aut vincendum, aut moriendum est. Bizony, gyõzni vagy meghalni, ez most is a föltámadt régi jelszó. Mi meg itthon, egyelõre viszonylag megkímélt otthonainkban szívszorongva várjuk az eredményt.

Am bármily pattanásig feszültek legyenek is az idegeink, feladatainkat el kell végeznünk. Alkalmazkodnunk kell a viszonyokhoz. Ahogyan csak azért, mert háború van, s mivel kint is, bent is a pusztítás démona dúl, nem ülhetünk õlbetett kezekkel, nem hagyhatjuk bevetetlen, müveletlen földjeinket, nem állíthatjuk le teljesen polgári termelésre gyéren meghagyott ipari üze-meinket, nem oszlatgatjuk fel háztartásainkat, nem eregethetjük szélnek családtagjainkat, alkalmazottainkat, hivatalnokainkat, hasonlóképp gyermekeinknek, a magyar jövõnek lelkét sem hagyhatjuk parlagon. Sõt mi több, éppen az ilyen nagy veszedelmek idején kétszeres kötelessége szülõnek, nevelõnek egyaránt, hogy nemzeti fennmaradásunk zsenge zálogait a mai komor idõk for-gatagán épen átvészelní segítsék, mindkét nevelõ tényezõnek leg-fõbb gondjának kell lennie, hogy vállvetett igyekezettel a felesleges zúródásoktól legalább õket megkímélnék, s ezek így átmen-tõdjenek egy jobb kor számára, „mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán“.

Tudjuk azonban, hogy idõelõtti, hamis békeillúziókban nem szabad ringatóznunk. A döntésig még sok testi-lelki szenvedés vár ránk. Iszonyatos, világrengetõ nagy problémák vajudnak a harctereken s várják a páriskörnyékieknél gyökeresebb, végérvényesebb, megnyugtatóbb megoldást. Hogy ez emberileg mennyire lehetõ, a felõl politikai és világnézeti beállítottságunk szerint hosszasan lehetne vitatkozni, de ez jelen esetben nem is érdekel közvetlenül bennünket. Minket jelen esetben ifjúságunk mostani és jövõbeli sorsa foglalkoztat.

Az élet mindenkor küzdelem, még a békében is. Minden nevelés a testi-lelki erők okszerű fejlesztésére irányul a célból, hogy mennél fölvértettebb vitézeit, mennél jobban felszerelt harcosait szolgáltatassák szülőházak és iskolák egymással karöltve a hazának, a nemzeti életnek. S minthogy a háború nem egyéb, mint a külpolitika folytatása más, hatékonyabb, erőteljesebb eszközökkel, ennek a célkitűzésnek megfelelően módosulnak a nevelői eszközök is. Időszerű ideál a tökéletesen kiképzett és helytálló honvéd, a haza legszentebb javait élete kockáztatásával oltalmazó katona lesz, akinek megfelelő belső fölszerelésére az összes hivatott nevelő tényezőknél mindent el kell követniök. Kis nemzetek egyoldalú pacifizmusa, béke utáni siránkozása öngyilkosság. Erről szomorú tapasztalataink vannak. Jámbor nazarénusok módjára mi holmi egyoldalú leszerelést nem kezdhetünk állig fölfegyverzett világ, maradék javaink, tenyérnyi földünk után sandító, sunyi szomszédság közepette. Csak erős, egységes, jól felkészült nemzetnek van őszinte barátja, rettegve becsülő ellensége. Ezt megtanulhattuk. S ezt a drága tandíjon vásárolt tanulságot kár lenne, akár egy pillanatra is, mind otthonainkban, mind iskoláinkban, mind pedig a közélet legmagasabb fórumain elfelejtenünk.

Nem mondhatni, hogy a honvédelem érdekeinek fokozására a kormányzat minden tőle telhetőt el ne követett volna az iskolák falai között. Behozta, mint külön tantárgyat, a honvédelmi ismeretek tanítását. Igaz, hogy tankönyvei még nem kiforrottak, elég kezdetlegesen mozaikszerűek, nem elég rendszeresek s módszeresen fölépítettek, nem pontosan alkalmazkodók a gyermeki lélek korszerű adottságaihoz, gyakran mesészerűek, történetileg nem elég hitelesek, de fontos, fejlődésképes kezdeményt jelentenek. A leventesség kellően elmélyítve s nem kaszárnyaszerű formalizmussal silányítva. Jelkes, szakavatott oktatók kezén szintén sokat tehet a katonai kiképzés, a katonás szellem előkészítésére. A cserkészkedés üde virágait, eleven lendületét, sokoldalú mozgalmasságát elszíntelenítő beszerzés helyett békén kellene hagyni a maga spontánitásban, hiszen ez a mozgalom eddig sem szólt a tömegeknek, csak egy erre külön hajlandóságot érzett elitnek. Mint ezidei vezető tanár, én az idejű önképzőköri munka számára is két fő problémakört jelöltem meg: mint elsőt, a háborút s ennek egész, külső és belső ifjúsági vonatkozású problematikáját; s azután a nemes értelemben vett népiség- és falukutatást, legfőképpen gyűjtőmunka révén. Így szolgálja a mai iskola a mai életet.

Tudjuk, hogy a háború szükséges rossz. A bűnnek zsoldja a halál, a részleges bűné a részleges halál. Ez az élet irgalmatlanul látszó, de vaslogikával érvényesülő törvénye, mely alól sem egyes, sem az egész világ nem vonhatja ki magát. Aki fegyvert fog, annak fegyver által kell elvesznie. S mivel a mai ádáz ellenfelek a Hegyi beszéd ellenségszeretetre intő moráljának kellő megszívlelése helyett még mindig a megvetett zsidók szemét

szemért, fogat fogért vendettás üvöltéseivel s kölcsönösen lezúdí-
tott bombazáporokkal felelgetnek a Csatornán keresztül egymás-
nak, nehezen remélhetünk egyhamar e földön igaz békességet.
S mivel sikeres kereszteshadjáratot is csak egyfajta kereszt, ama
golgotai alatt tudunk csupán elképzelni, mert hisszük, hogy csak
egyetlen örök királya lehet az emberiségnek, egyetlen valódi,
jóra vezérlő fejedelme, az Úr Jézus Krisztus, arcunkra sokszor
a szívet marcangoló, mély szomorúság komor árnyéka borul a
mindenoldalú hitetlenség láttára. Mindenki hibás, aki meg nem tér
s nem helyezkedik a tiszta evangéliom álláspontjára. A nemze-
teknek nem a hatalmi politikában, nem a nyersanyagért, piaco-
kért, hanem a jóságban, a minél tisztultabb keresztyéni erkölesi-
ségben kellene versengeniök. Sötétebb, nyersebb, ridegebb, esz-
ménytelenebb az ilyen imperialisztikus háború minden harminc-
éves háborúnál. S minő vontatott elkényszeredettséggel kénytele-
nek vívni! Mint minden meztelen érdekharcot, melynek fennköl-
tebb háttére — akárhogy próbáljuk szépítgetni — nincs. De ha
már rajtunk kívül eső okokból fölibénk zúdult, akarva-nemakarva
vívnunk kell. S benne becsülettel-emberséggel kiállanunk s ki-
állatnunk szívünk drága kincsével, ifjúságunkkal is annak gon-
nosz, gyakran pokolian irgalmatlan próbáját, megalkuvást nem
tűrő, könyörtelen köteleességünk.

Nem lehetünk a fegyverelhajító Linder Béla tanítványai.
Hunyadi, Zrínyi, a Bethlenek, Rákócziak, Bocskaiak, Balogh Adá-
mok példáinak kell megújulniok előttünk, ha élni akarunk és
nem legázoltatni. Sváje égbenyúló havasainak, Svédország ter-
méketlen fjordjainak, Törökország kényes termésezű Dardanel-
lák-tengerszorosának kénytelenek az ellenfelek a semlegesség
életmentő, drága jogát engedélyezni, de az Európa legjobb búza-
kenyerét majszoló magyar számára nincs kegyelem-irgalom.
Nekünk központi helyzetünknel fogva minden véres nagyhatalmi
játékba vérszerűen bele kell sodródunk, mert máskülönben a
békés praktikák és intrikák eszközeivel fosztanak meg attól, ami
a mienk. Ez a kárpátmedencei magyar sors lényege.

Mohi után a tatár testvér dúlt bennünket két esztendeig,
Buda eleste után a török fajrokon nyomorgatott másfél századig.
Most, Kiev eleste után bolsevik-moszkovita-szláv alarc alatt me-
gint egy olyan ellenség nyomult közelébb határainkhoz, melynek
több mit felét elnemzetietlenített turáni véreink alkotják. Dzsing-
szkán s annyi más hős népeinek oroszba beolvadt, de tőlünk
fajilag nem idegen utódai teszik ki a félelmetes vörös hadsereg
roppant kemény, bezúzhatatlannak látszó gerincét. Ha van turáni
átok, — s ezt máskor inkább helviszályainkra szoktuk érteni —
akkor ez a stratégiai helyzet sokkal inkább az, mint bármelyik
azelőtt.

Am ha harc, hát legyen harc. Japán és kínai, angol és né-
met, olasz és francia, szerb és horvát, cseh és tót is eszik egy-
mást, testvérharc mindenütt, az egész vonalon, totális és kérlel-
hetetlen, s az események logikája gyakran ilyen, később mindig

nagyon megbánt, kölcsönös atyafiságos aprításokat követel. Majd csak beleún a világ és egyszercsak vége lesz. De mi marad utána? Ebbe belegendolni szomorú, nagyon szomorú!

A békesség fejedelme azt mondotta egyízben, hogy nem békét bocsatani jött a földre, hanem fegyvert. Ellentétben áll ez az ő isteni küldetésével? Egyáltalában nem. Amíg az emberiség totális háborúk helyett totaliter nem az Általa vettetett morális fundámentomra helyezkedik, ne is várjon békességet. Addig „adja őket az ő elfordult és elferdült elméiknek“. Betlehem örömhíre, a karácsonyi angyali szózat csak a jóakarató embereknek szólt.

Drummond szerint a létnek egy magasabb fokán, az újjászületett emberek, a homo pneumatikusok országában — s ez az Ő országa — feloldást nyer a létért való küzdelem véres, öldöklő elve. Igazság, békesség és Szentlélek által való öröm Pál apostol szerint ezen élet tartalma és lényege. De minő messze az út odáig!

Míg ezt elérjük, még sokat kell bukdácsolnunk. Addig még sok jó keresztyénnek is „maga az Úr tanítja kezét a harcra, hogy karjai meg tudják hajtani az ércíjat“, mint Dávid királynak. Ma még a jó hazafi nem mondhat le arról, hogy szükség esetén jó katona is ne legyen. S minderre rá is kell nevelődnie.

Az iskola az életre való előkészítés eszköze. Mindig a nemzetnevelés korszerű kívánalmainak szolgálatában áll. S ha a haza jó katonákat követel tőle, ezt is ellátja. Istenben bízó, bátor, kemény, a veszedelmekkel szembenező, nyápic kényelemszeretetnek fittyethányó harcosokat is tud nevelni, ha kell.

E mellett korántsem mond le régi humanista ideáljairól. A hit igazságait s a művelődés javainak ismeretét s szeretetét tisztán és igazán tanítja. S mindezeket olyan értékeknek mutatja be, amelyek megoltalmazására szükség esetén harcolni, vért és életet ontani is érdemes.

Gyámolítja a megnehezült mai élet elesettjeit, avagy tántorgóit. Díjkedvezményekkel, alapítványokkal, tehetségpártoló akciókkal anyagi és erkölcsi támogatással nyúl ezerféleképpen a hónuk alá. A nemzet által kezeire bizott drága kincsét, biológiai örökségét féltő gonddal őrzi, fejleszti, ápolgatja. Nem akarja, hogy valóban bevált növendékei közül egy is elveszzen s kirekesztődjék a magasabb műveltség áldásaiból. Nagy lelkesedéssel áll annak a nemes elgondolásnak szolgálatába, hogy a falu legszegényebb rétegeiből államsegéllyel kiemelt, kiváló képzettségű eseményeket elernyedtt középosztályunk felfrissítésére megkülönböztetett figyelemmel vegye védő szárnyai alá. Bárcsak beváltanak ezek a hozzájuk fűzött reménységeket! S a helyett, hogy a mai szétszakadozottágot növelnék, egészségesebb, egybeforrtabb közszellemet, nemzeti lelket segílnének kialakítani! Ne árulói, hanem istápolói lennének azoknak a föld porában csúszó, alacsony társadalmi csoportoknak, ahonnan származnak. Vagy ami még rosszabb lenne, bárcsak sohse vetemednék egyőjük sem az elérendő jólét magasabb fokain arra az átkos gondolatra, hogy a rábi-

zandó hatalmi eszközöket erőszkos bosszútételre, a sanyarú mult másokon való, fölforgatójellegű számonkérésére használja föl! Nem belső enlenségeket, hanem alkotó, gyarapító, produktív nemzeti értékeket akarunk a nemzetbánya mélyeiből napvilágra hozni s tényesre csiszolni. Nem azért vesződünk kezdetleges kis falusi vadócok kultúremberekké való nevelésével, hogy azután önfeláldozó, szép reményeket tápláló, verejtékes munkánkért a fizetség keserű kiábrándulás legyen.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a ma nagyon megnehezült megélhetés erősen nyomja a szülők roskadozó vállait. Élelem, ruházat, tanítási költségek, tüzelőanyaghiány egyenkint és összegükben mind-mind tömérdek fejtörést, aggodalmat jelentenek. Ma szülőnek lenni, gyermekeket taníttatni elsőrendű honvédelmi feladat. De miként a frontkatona egy percre sem hátrálhat a rábizottak elől, nekünk, a belső front katonáinak is az emberi lehetőségek legvégső határáig tartanunk kell vonalainkat. Nem szabad meghátrálnunk, nem szabad csüggedést ismernünk. Tétlen kesergés s a hatalmunkon kívül eső rossz közviszonyok megváltoztathatatlansága miatti lomha, egykedvű megadás helyett higgyünk és reméljünk egy ránk virradó jobb világban, hol majdan mindnyájan jobban megtaláljuk a számításainkat.

A háború nevelési problémáinak tárgyalása során nem haladhatunk el a mellett a visszás jelenség mellett sem, hogy ilyenkor bizony-bizony a szülők, oktatók, előljárók s idősebbek iránt a köteles tisztelet, kímélet is nem egyszer megrendül. A háború káros visszahatásai közé tartozik a gyengédség, a finom érzés lassú kiveszése, a modorbéli eldurvulás is. Nem egyszer találkozzunk főiskolavégzett felnőttekkel, kik korban s sok egyébben fölöttük álló társuknak „kérem, tessék, parancsolj“ minden valamirevaló társaságban általánosan ismert udvariasági szólamai helyett érdes „mit? hogy? ha?“ szavakkal vágnak vissza. Annál inkább vigyázzunk, hogy kicsinyeink közül beszédünk, modorunk elkerülhető nyerseségeivel senkit meg ne botránkoztassunk.

A mai idők egyik kórtünete az is, hogy az emberek odahaza nem találják nagyon a helyüket. Mennél kevesebb a vonat s drágább és kellemetlenebb az utazás, annál többen és többször fölfölkerekednek, utazgatnak — tülekednek derűre-borúra, kergetvén mintegy önmagukat. Ennek a nagy vándorlási láznak legjobb ellenszere, ha nyugalmas otthont teremtünk magunk körül s megtanulunk befelé élni, elmélyülni, szellemiekkal foglalkozni. Falvak, kisvárosok is megteremthetik a maguk öncélú, változatos életét, ha összehangolják erőiket s benső összhangban összeforrvá bemutatják egymásnak, mit tudnak s kicsinyes vetélkedés szellemét persze ilyenkor le kellene győzni a közös célt munkáló, kölcsönös jóakaratra. Egyetértő munkával összehangolt, szép kultúrtevékenységet kifejtő felnőtt társadalomban a gyermeklélek is nemes indításokat nyer a közösségi szellem ápolására. Viszont irigység, pletyka lenézések, emberszólás, szeretetlenség, bizalmatlankodás csirájukban fojtanak meg minden társas vállalkozást.

Szigorúan mélyére nézve az ügynek, bizony barbárság minden háború. Emberi gyarlóságunk mégsem engedi elkerülnünk annak visszaeséses betegséghez hasonló, állandó kiújulását s káros következményeit. Az embereknek — sajnos — szükségük van koronként annak pörölyként fejbekölintő, sőt nem egyszer bűnös létük gyökeréig lenyúló tanulságaira. Önzés szokta megindítani, szenvedély szokta tovább vinni, de alkalmat nyújt az önzetlenség, hősieis áldozatkészség, emberfölötti kitartás bámulatos példáira is. A velejáró sok rossz mellett hasznosítsuk belőle nevelői munkánkban mindazt, ami jó. Szálljunk magunkba, kerüljünk minden léha életfelfogást. Sivár materializmus helyett lendüljünk át az élet magasabb síkjára s iparkodjunk szellemibb, igazabb, gyermekeink számára mintaszerűbb életet élni. Törekedjünk kiküszöbölni a jövő háborúk okait. S minthogy minden háború gyökere a bűn, törekedjünk teljes elménkkel, szívünkkel és erőnkkel visszatérni a büntelenség, az ősi ártatlanság örök forrásához, Krisztushoz. Mert hiába is próbálgat ez az újpogány, magyaros, önfejú világ hangzatos jelszavakkal új meg új ösvényt vágni, azon soha változtatni nem fog, hogy Ő, egyedül csak Ő az Út, Igazság és az Élet.

Balogh István.

Magyar bemutatók a színházi évad második felében

Ha mostanában pillantást vetünk a budapesti színházak műsorára, kissé döbbenet látjuk, hogy elenyészően kevés volt a magyar szerző, a komoly magyar szerzői alkotás a szezon második félidejében. A színházakban nagy sorozat-sikerek jelezték a közönség pánikszerű színházbamenekülését, mint mindenhol Európában, — de ezek a sikerek, sajnos, nem mindig fémjelezhető, jogos sikerek és nagyjából idegen szerzőknek szóltak. A Nemzeti Színházban ilyen széria-siker Dumas „Kaméliás hölgy“-e, a Vígszínházban G. B. Shaw „Warenné mestersége“ és Thornton Wilder valóban nagyon finom „Our Town“ című műve. Csak Zilahy Lajos „Fatornyok“ című drámája fut beláthatatlan sorozatszámában a Kamaraszínházban, de erről a műről már megemlékeztünk. Marad hát két magyar bemutató, amelyekről még nem szóltunk, két olyan darab, amely sok pro és contra-véleményt ébresztett a pesti színházi világban: Herczeg Ferenc „Aranyszárnyak“ című műve és Bibó Lajos „Napfoltok“ című drámája.

Herczeg Ferencet, a magyar színpadi írás nesztorát, a ma nyolevanéves költőt a korának is kijáró nimbusz nem védte meg éles támadásoktól, amelyek a Vígszínházban előadott „Aranyszár-

nyak" miatt érték. A darab Zrinyi Ilona apotheózisa inkább, mintsem dráma és úgylátszik, mintha a színpad mesterségbeli részét nagyon is kitűnően értő mester (aki ezt pl. a „Kék róka”-ban ragyogóan bebizonyította), ezúttal szándékosan mondott volna le a kínáló drámai helyzetek kiaknázásáról. A darab folyamán nem egyszer adódik olyan emberi és helyzeti konfliktus, amely mellett szinte észrevétlen suhan el Herczeg, hogy csak a tragikus történelmi páthosz zengő mondatait rögzítse. Ilyen helyzet például a Zrinyi Ilona-Thököly-féle házasságon belül adódhatott a vallás- és korkülönbőségben, amely ezt a két kiváló embert mégis csak erősen elválasztotta egymástól. Ilona bécsi befolyásra erős katolikus, Thököly nyakas protestáns, Ilona tizennégy évvel idősebb férjénél és soká habozik, hogy e miatt hozzámenjen-e a deli, körülrajongott magyar vezérhez. Ezt a két komoly problémát az író alig érinti; a házastársak közti drámai jelenet magva nem ez, hanem a politika: Ilona Bécs és Lipót császár pártján áll, Thököly a török szultán oldalán, aki már-már magyar királlyá akarja koronázni. Ekkor lép közbe a török dúlások egyik eleven szemtanúja és áldozata, az öreg paraszt, aki csak temploma fakelyhét tudta megmenteni. Ez a jelenet nem motiválja eléggé Thököly hirtelen párfordulását. A második felvonás legjobb jelenete Zrinyi Ilona és a Lipót császár közt zajlik le; a zenekedvelő, finom műveltségű uralkodó örömmel fogadja Thököly „megtérését”, de utolsó mondatával megparancsolja Ilonának, hogy engedje be a gyűlölt Caraffa tábornokot Munkács várába, hogy azt lerombolhassák. A remek asszonyban fellázad a gőg és dac: „A kereszttyénségnek és a császárnak akartam szolgálni és arra kényszerítetek, hogy a pogánynak szolgáljak. Rettenetes sors ez, — magyar sors!” Ebben a mondatban bennefoglaltatik a szerző és a dráma mondanivalójának magva: Ilona és Thököly szimbólumai ennek a magatartásnak, cselekedeteik voltaképpen csak ezt illusztrálják. Ilona három évig védi Munkács várát, majd fogságba viszik Bécsbe, kolostorba. Itt leánya, Rákóczi Juliánna férjhezmegy és Ferencet Kollonich a jezsuita kollégiumba adja, hogy majdan jó osztrák legyen belőle. (Sajnos csak egyetlen, érzelmes, kevésbé meggyőző jelenet biztosítja a nézőt arról, hogy ez nem így lesz.) Ilona követi férjét a török száműzetésbe, Izmidbe és ott a nyakas Ádámházy grófort férje pártjára hangolva, tánc közben esik össze és hal meg, mert: „ezzel is urának akart szolgálni”.

Kétségtelen, hogy a nemzeti érzés és magatartás kifejezői lehetnek magasztos jelképek, de ha csupán ez egyetlen jellemvonásuk, nem lehetnek hús-vér emberek drámában. Az „Aranyszárnyak” olyan magasságokba röpitik a nézőt, ahova nagyon hívó, és tiszta lelkek, mondhatnám gyermeki lelkek követhetik csak a költőt, — nem a mai realista, vagy szürrealista drámához szokott néző. Szép, pathetikus költemény „great old man”-ünk utolsó műve, — de kétségtelen, hogy nem színdarab. Néhány bájos nyelvi fordulat, keces jelenet, (mint az utolsó tánc jelenete) még sokáig emlékezetünkben marad. A Vígszínház előadása a ragyogóan külsőséges darabot ragyogó külsőségekkel vitte színpadra.

Bibó Lajost, a második említésre méltó magyar bemutató szerzőjét mint erőteljes, tehetséges színpadi naturalistát ismertük eddig. Tavalyi drámája, ugyancsak a *Nemzeti Színházban*, regélő, fantaziáló parasztemberekéről szólt és egyszerű bájával nagyon megfogott bennünket. Sajnos, idei művében eltért ettől a műfajtól: „*Napfoltok*“ című drámája játék a játékkal és az étellel, *Pirandello* után szabadon elővezetett színmű, amelyben éppen csak hogy nem „egy szerzőt“ keres a hat szereplő, hanem egy gyilkosági kísérlet elkövetőjét. A „*Napfoltok*“ indulása és párbeszédei oly kísértetiesen emlékeztetnek az olasz szerzőre, hogy ha Bibó Lajos nem biztosított volna bennünket arról, hogy már ezelőtt húsz évvel megírta, ha csak vázlatos alakban is, ezt a darabját, mielőtt nálunk *Pirandello*t egyáltalában játszották volna, — valóban nem tehetnénk más, mint hogy pl. a darab lányalakját, akit éppúgy mint *Pirandello*nál mostohaapja kíván meg, — egyszerűen azonosnak kellene találnunk az olasz dráma alakjával. Szerencsére a „*Napfoltok*“-beli élet-dráma a második felvonásban probléma-darabból, — és eredetiségének javára, de sajnos nem a színmű előnyére merőben „*saját*“ darab lesz belőle. Egy revolver sült el a színpadon, de vaktöltés helyett igazi golyó volt benne, és megsebesítette a hősnőt, akiért első és második férje vív meg egymással a látszólag játszott, valójában átélt cselekmény keretén belül. A golyók kicserélőjét csak a néző ismeri, — a darabban maga a rendőrkapitány is elhárítja a nyomozás sikeres voltát, mondván, hogy nincs bűnös, — hiszen az egész csak játék volt és ő maga is csak színész... Ilyenformán tehát a harmadik felvonásban ismét *pirandelleszkké* válik a darab, de annyira összezavarja a detektívdráma és a lélektani dráma motívumait, hogy a néző végül kétségbeesetten kutat az egész dolog értelme után, de nem találja meg. Márpedig a legproblematisabb darabbal is úgy vagyunk, hogy a szerző számára lehet megoldhatatlan érzelmi vagy értelmi feladat, amit írt, — de mihelyt a néző számára is az, akkor, sajnos, nincs értelme az előadásnak... Kár Bibó Lajosért, a vérbő, erőteljes naturalista színpadi szerzőért, — az intellektuális bonyodalmak, úgy látszik, nem tartoznak a neki való feladatok közé. A *Nemzeti Színház* előadása ugyanolyan kiegyenlítetlenségeket mutatott fel, mit amilyenek a darabban mutatkoztak, rendezésben és ábrázolásban egyaránt mindenki úgy szerepelt, ahogy értette a dolgot, — tehát rosszul.

Máthé Klára.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

JÓZAN MIKLÓS: SZEMTŐL SZEMBE. (Rádiós beszédek és alkalmi előadások. Kolozsvár, 1943.)

Nagyon örülünk, hogy Józan Miklós unitárius püspök írása a kezünkbe került. Nemesak azért, mert mindenkor tiszteltük benne a mély elmét, a gondolkodó főt s a rádió hullámain mindenkor szívesen hallgatott egyházi szónokot. Kiegyensúlyozott, erőteljes egyéniségét „szemtől-szembe“ is volt alkalmunk értékelni, egy, a kötetben is szereplő s Pápán tartott előadása kapcsán. De legjobban az vonzott bennünket Józan Miklós kötetéhez, hogy végre a legilletékesebb unitárius tényező kezéből kapunk adatokat, szelvényzeteket az unitarizmus lényegének megértéséhez. Mert az unitárius írások, nyomdatermékek — miért, miért se? — rendkívül nehezen közelíthetők meg, az egy Balázs Ferenc könyveit kivéve, viszont az ő panteizmusával, ködös humanizmusával alig azonosították magukat Erdély unitárius hivatalosai.

Józan Miklós egyházi beszédeit olvasgatva, az az első benyomása az embernek, hogy hiszen nincs itt semmi hiba, ezeket a prédikációkat akár melyik kálvinista templomban is el lehetne mondani. A felületes protestánst, a liberális keresztyént feltétlenül meggyőzi az a morális erő, komoly konzervativizmus s *egyetemes* emberi érzés, ami a sorokból feléje tüzel. De ha mélyebbre evezünk és megkeressük a hitnek, közelebről a *keresztyén* hitnek a vonatkozásait, eredőit, azt kell látnunk, hogy az unitarizmusban épp az hiányzik, ami a keresztyénséget keresztyénséggé teszi: a Szentháromságisten második személye, az Atyával egylényegű *Krisztus*. Jézusról, a Mesterről, a Tanítóról, a Példaképről sok szó esik itt, csak azon a ponton történik mellébeszélés, ahol Simon Péter bizonyítgatására volna szükség! De hadd

idézzük magát a szerzőt: „Akik tehát Dávid Ferenc, John Lock, Newton, Samuel Clarce, Priestley, Lindsey, Lardner és Channing példáját követve szakítottak az ortodox tanokkal, azok merész ívben visszatértek az Úr Jézushoz, az apostolok és az első keresztyény egyház egyszerűségéhez, amelyben hiánytalanul és versenytárs nélkül ragyogott az Egy Ó Magától való Atya Isten dicsősége. Ők is elismerik az Úr Jézus Krisztus isteni küldetését, hódolattal veszik az ő kezéből az erkölcsi regulát, amely a vezetést minden idők számára kijelölte és tekintéllyel ruházta fel; hálások a Mester iránt, mint engedelmes tanítványok, akik nem akarnak az ő érdeméből semmit se levonni, mert a kereszt apoteosisa előttük is az emberi nagyság tökéletes mértéke.“ Channing-gal kapcsolatosan olvashatjuk: „...a váltáság és helyettes elégtétel tana, valamint a kiválasztottak üdve és az örök kárhozatra ítélték nyomora csak sajnálkozást váltott ki belőle azokkal szemben, akik éppen ezeket az isteni karaktert megbélyegző hittani tételeket nem átallották a keresztyénség központi rendszerébe iktatni, ellentétben minden jobb belátással és a világ lelkiismeretének spontán tiltakozásával szemben.“ Az unitárius egyház általában a mult század vallástörténeti felfogását teszi magáévá, miszerint „az ember fejlődő lény, következésképp a vallásának is fejlődnie kell.“

Természetesen semmi értelme egy szükreszabott kritikai szelvényzetben dogmatikai vitát provokálni. Olyannyira mély elvi szakadékok tátonyának a „protestánsok protestánsa“ — ahogyan Józan Miklós az unitáriusokat nevezi — és közöttünk, Luther és Kálvin szellemi örökösei között, hogy annak áthidalásához nemhogy hosszabb vagy aprócska írások, de évszázadok sem voltak elegendők. Egy bi-

zonyos, unitárius sokkal több van a világon, mint amennyit az anyakönyvek számontartanak. Mert unitárius mindenki, aki Jézusban csupán valami jámbor, mindig időszerű „erköcsi prédikátort“ lát, aki kétségkívül nagy dolgokat cselekedett s mint ilyen, méltó az utánzásra és követésre. Azt írja Józán Miklós egyik tanulmányában, hogy „unitárius és magyar: ez a kettő együtt jár“. Ha nem is teljesen, de nagyban igaz ez a megállapítása. *S ez nem irandó a magyarság javára!* Mert unitáriusnak lenni azt jelenti, hogy a *láthatókra* nézni, a kitapintható, reális dolgokra építeni, az *embert* dicsőíteni.

Ismételjük, Józán Miklós súlyos, kemény egyéniségét, életfelfogásának nemes meghatározottságát, stílusának lírai csengését, beszédei felépítésének zártságát, áttekinthető, világos tagolásait értékeljük és vonzónak találjuk. A nagy unitárius püspök nem az a személyiség, aki egy ország jövője megfundálásánál, a sugalmazást és humanista lelkületet illetően, mellőzni lehetne. mint ahogyan nem lehetett az áldott emlékezetű nagy erdélyi elődöt, Ferencz Józsefet sem. Fenti kritikánk sem Józán Miklós személye ellen íródott: egy munkában, példamutatásban, mélyen emberi magatartásban eltöltött élet előtt csak a tisztelettől meghajolni illik és szó-kás. Két hit és világnézet feszült „szemtől-szembe“ egymással.

Béke velünk.

Trombitás Dezső.

TUSSAY JÁNOS: ESCHATOLÓGIKUS HIT AZ ÓSZÖVETSÉGBEN. (Miskolc, 1943)

Örömmel köszöntjük Tussay hézagpótló munkáját! Annál is inkább, mert nemcsak hogy érthetően, tömören, hitvallásos szellemben taglalja a problémát, hanem mert a komoly hívő hangja szól hozzánk a sorokból. Tussay, miközben sorra veszi az Ószövetség sajátos eschatológikus elemeit, el nem mulasztja, hogy ugyanakkor újra és újra rá ne mutasson az Ó- és Újszövetség azonos mondanivalójára.

a közös Alapra, aki az Úr Jézus Krisztus.

Szerinte a *szövetség-gondolat* és a *kiválasztás-hit* képezi az egész ótestamentumi eschatológia hátterét. Az ószövetségi eschatológia lényege pedig Isten uralmának megvalósulása. Vagyis az eschatológia Izráel személyes sorsában, történelmi fordulataiban, aláhullásaiban és felemeltetésében keresendő: Istenhez való viszonyában. Sem a szövetség, sem a kiválasztás nem volt Izráel *tette*. Ingyen kapta mindakettőt. Igazában Izráel maga is a szövetséggkötés ténye által jött létre. S történelme olyan történet, amelyet a kijelentés mozgat, mely kijelentést ad és amelynek értelme nem a jelen harcaiban és megpróbáltatásaiban van, hanem a beteljesedésben, a lelki Izráel megvalósulásában. A dolgok itt továbbmutatnak s a beteljesedésnek ez a várása, az érte való munkáldokás, remegés, prófécia, az ébrentartott adventi lelkület teszi az Ószövetséget Eschatológiává.

A szerző könyve elején mindenekelőtt az eschatológia fogalmát tisztázza, majd az ószövetségi eschatológia eredetét vizsgálja. Itt sorra veszi a fontosabb elgondolásokat, hogy aztán leszűrje a különféle elméletekből, hogy: nem a népi élmények hatása alatt született meg az Ószövetség eschatológiája, annak gyökere Isten uralmának Izráelre való kiterjesztésének igényében rejlik, amelyet a proféták ismertek fel helyesen. A proféták gondolata mögött u. i. mindig ott van a történeti, a kiválasztó Istenbe vetett hitük. S épp ez bizonyítja, hogy az ószövetségi eschatológia, éppen mint váradalom, több, más mint népies, derős jóvőszemlélet: kijelentés, Messiásváradalom. Egész pontosan: Krisztus-kijelentés.

Részletesen, figyelemreméltó kritikai tájékozottsággal és érzékkel veszi sorra a szerző az írásprofétákat s sok szép gondolatot felvetve, keresi meg azoknál is Isten ítélettartása és kegyelme kiadásának méreteit. a Krisztusban megtalált jövőt! Gördü-

lékeny, színes stílusa, könnyen érthető, amellet mélyenszántó fejtegetése miatt minden keresztyén hívőnek jó reménységgel ajánljuk Tussay szép munkáját!

T. D.

FINN-MAGYAR KAPCSOLATOK.
I—II. (Magyar-Finn Társaság kiadása.
I. rész. *Gaskó Dezső*: Társadalmi kapcsolataink Finnországgal. — II. rész. *Vitéz Nagy Iván*: Kulturális kapcsolataink Finnországgal.

Két ikerkönyv egymást kiegészítve vetíti elénk a finn-magyar lélek közösségének találkozásait. Nem tudományos munka, mely csak a szakembereket érdekli, elmerülve aprólékos kérdéseiben. Nem is lehet ez feladata, hiszen Teleki Pál értékes könyve: Finnek és észtek — után nehéz lenne még másfél évtized elteltével is sok újat közölni.

Gaskó László ismertetése a két nemzet társadalmi kapcsolataival foglalkozik. Pontos leírás szól arról, hogy a Magyar-Finn Társaság lelkes munkája mekkora távolságra vetítette hatósugarát. A két nemzet milyen együttérzéssel kísérte egymás sorsát és a kölcsönös szeretetnek mennyi tanújelét adta. Ez a találkozás igazán végzetserű volt! Az elmúlt világháború, mely Magyarországnak csaknem életébe került, adta vissza Finnországnak függetlenségét. 560 évi svéd és 108 évi orosz elnyomás után 1917 december 6-án megszületett a független finn köztársaság. E kis könyv végigvezet azon az úton, mely az egymásratalált két nemzetet közös érzéseiben irányította az elmúlt negyedszázadév alatt. A kötet végén lévő lexikális összefoglalás, névmutató pedig az alaposabb tájékozódást és a további kutatásokat könnyíti meg.

Vitéz Nagy István feldolgozása a kulturális kapcsolatokról, mintegy folytatása az előbbi résznek. A bevezetés roppant időszerű. — A finn lelkiség, mint nemzetfenntartó tényező. Tanulságos fejtegetések, eszméltető igazságok biztatnak — Nem vagyunk

egyedül! — A finn-ugor népek életfájának legerősebb hajtása a magyar, mely éppúgy ápolja a turáni vérség gondolatán át a bolgár-török testvériséget dél felé, mint a kizárólagosan európai finn, vagy észti testvérével észak felé. A finn-ugor népek száma 21 millió. Szemléltető táblázat, csoportok szerint közli, milyen földrajzi elhelyeződés szerint, mennyi finn-ugor él a világon.

Sokszor beszélgetünk arról, miként ismernek bennünket, miket tanítanak rólunk más országokban. Északi testvéreinkkel kapcsolatban még fontosabb ez a kérdés! A sok évszázad nagy időbeli távolsága még fokozza a földrajzi messzeséget. Nem csoda, ha kölcsönösen sok téves ismeret került a tudományba és a közhitbe egyaránt. Az utolsó 25 év sokat javított e hibákon, pedig még tudományosabb műveinkbe is sok hibás megállapítás került. A gyakoribbá váló érintkezések, finn és észti testvéreink erkölcsi értékei minket is nagyobb igyekezetre sarkalltak. Ma már igyekeznek jóvátenni közoktatásügyünkben is a régi hibákat, mikor iskoláinkban keveset és rosszul tanítottunk testvéreinkről, mellőzván őket kisebb értékek kedvéért. Bár az érdeklődés kölcsönös, a finnek jobban ismernek minket, mint mi őket. Tudományos, irodalmi és politikai életünk minden eseményét figyelemmel kísérik. A magyar sorskérdéseket írónk után itélik meg. (Pl. Kodolányi: Földindulás.) Erezzük azonban, hogy ma már nemcsak a közéletben szereplő előkelőségek és hivatalos egyének, hanem az egyetemes magyar társadalom is, minden lelkes tagja elmélyül közös érzéseinkben. Nem lehet kétséges, mennyire időszerű a könyv egyik zárómondata: — „Mi magyarok, finnek kis nép, de nagy nemzet vagyunk. Nyelvünk rokonságát a tudomány bebizonyította, napjaink történelmét közös sorsunk alakítja!” — Ha ilyen gondolatok ébrednek azokban, akik e két testvértelel európai testvérnép egymásratalálását szemlélik, akkor e könyv betöltötte feladatát.

HORVÁTH ZOLTÁN: EGY MEZŐ-VÁROS CÉHES IPARA. (A nagykovácsi céhek élete és története. 1943.)

Sajátságos ellentmondás van abban, hogy a magyar művelődéstörténetnek bár egyik leghálásabb része a városok élete, ezekről mégis oly kevés ismertetésünk van. Pedig ez a közönséget is érdekli. Történelmi regényeinkben színes leírásokból élénk tárul a nemzeti mult. Egy-egy város életének apró regényes eseményei még élénkebbé teszik ezt a képet. Képzeletünkben megjelennek a városi élet oly jellemző vonásai, a céhek is. Tudományos városleírásainkban kétségkívül megfelelő hely jut a céheknek. Olyan munka azonban, mely kizárólag ezzel foglalkoznék, elég kevés van.

Annál nagyobb örömmel üdvözöljük Horváth Zoltán könyvét, mely ezt a hiányt enyhíti. Műve Nagykovácsi céheinek életével foglalkozik, előbb általánosságban, majd egyenként véve őket megfelelő kronológiai sorrendben. Az egyes fejezetek megmutatják, miként halad a szerző. — Mikor és hogyan keletkeztek a céhek. A városi élet és a céhek. A város céhes iparának színvonala a XVI—XIX. században. Céhelöljárók, mesterek, legények, inasok, gyűlések, céhszokások, vallásos és erkölcsi élet, vagyon, bíráskodás ismertetései szerepelnek. A szerző gondosan ügyel arra, ne lépje túl megszabott témája határát. Az olvasó mégis sokat tanul belőle, mert megismeri Nagykovácsi céhein keresztül egy régi magyar város egész életét, sőt ebből következtetve, a távolabbi magyar életet is. A sokféle anyag, a különböző statisztikai kimutatások, egyik-másik rég elfelejtett adat vagy esemény napvilágra hozatala a további forráskutatásokat is elősegíti. A könyvben lévő képek, illusztrációk pedig elmélyítik az olvasó emlékeit.

A rossz papír és borítólap szomorú jele annak, hogy a könyv a háború ötödik évében készült, mikor az anyaghiány miatti korlátozásokat elsősorban komoly könyveink sínylik

meg. Az értékes tartalom feledteti ezt a szépséghibát, sőt azt igazolja, hogy a jelen nyomasztó körülményei között tekintetünk fokozottabban mélyed multunk felé s annak értékeit kelti új életre.

O. I.

ERDÉLYI CSILLAGOK. (Szerkesztette: Kovács László. Révai-kiadás.)

Ez a könyv tulajdonképpen már a második erdélyi könyv ilyen cím alatt. Az első, amely 1935-ben jelent meg, valóban messzevilágító csillagok fényét verte vissza lapjain, az új kötet néhány csillagának azonban már csak Erdély művelődéstörténetében van jelentősége. Ugyanis a könyvben szereplő nagy emberi és művészi egyéniségek mellett, mint Apáczai Csere János, Bethlen Miklós, Pápai Páriz Ferenc, Barabás, Jósika, Wesselényi Miklós, Kriza János, Orbán Balázs, Székely Bertalan, — Benkő József, Rácz Sámuel, Sikó Miklós kevésbé ismert neveivel találkozunk. Azonban éppen a róluk szóló tanulmányok mutatják, hogy a velük való foglalkozás sem érdektelen a tudomány és nemzeti önismeret szempontjából, s emlékkük felelevenítése a kötet egyik érdeme.

A közölt arcképek módszer és előadás tekintetében is nagy változatos-
ságot mutatnak. A szigorú módszerességgel készült történeti életrajzoktól a színes, novellisztikus ábrázolásig ível a híd, mely az írásokat műfajilag egybefogja, a közölt régi arcképek mellett ilyenformán egy sereg mai erdélyi írói arcélt villantván fel.

A tanulmányok közül a legsikerültebb I. Szemlér Ferenc friss, éleskörvonalú és gazdag árnyalású Jósika-portrait-ja. Elmélyültségével válik ki a többi közül Bisztray Gyula Apáczai-ábrázolása és Tavaszai Sándor Orbán Balázs-életrajza.

Tóth Béla.

KULCSÁR ADORJÁN: OLVASÓ-KÖZÖNSÉGÜNK 1800 TÁJÁN. (Budapest, 1943. Egyetemi ny.)

Mióta az irodalom fogalma nem-

csak bizonyos szempontokból kiválógatott művek összességét, hanem az író és olvasó között könyvek közvetítésével az életben megvalósuló szellemi viszonyt jelenti, azóta az irodalomtörténeti érdeklődés előterébe is az irodalmi élet multjának a kutatása került. Kulesár Adorján könyve is irodalmi életünk történetének egyik szakaszára kíván fényt deríteni. Tanulmánya tehát egyrészt többet, másrészt mégis kevesebbet ad, mint címéből következtethetnénk. Többet ad, mert nemcsak a másfélszáz év előtti magyar olvasóközönség igényeit és izlését vizsgálja, hanem behatóan foglalkozik az irodalmi életnek azokkal a — mondhatnánk — melléktermékeivel, másodlagos jelenségeivel is, melyek az irodalmi művek forgalmazásával vannak kapcsolatban. Az értekezés első fejezete azt az utat mutatja be, ahogy 1800 táján a könyv eljutott az olvasóhoz; szól tehát a kiadás módjairól és a terjesztés eszközeiről. De még könyve második harmadában sem jut el tulajdonképpeni tárgyához a szerző, itt is bővebben ír az olvasmányokról — igaz, hogy ezeket olvasottságuk szempontjából vizsgálja — mint magáról az olvasóközönségről. Csupán a könyv utolsó fejezete, de alig több, mint tiz oldal szól „olvasóközönségünk változásairól“. A gazdag forrásismerettel és komoly elmélyedéssel megírt tanulmány legnagyobb fogyatkozása tehát az, hogy szerzője nem tudott egységes szempontot találni tárgya vizsgálatához. Hasonló célú munkától azt várnánk, hogy a felvett kor olvasóközönségét társadalomtörténeti szempontok bevonásával, de elsősorban mégis az irodalmi műveltség jellegének és fejlődési fokának megfelelően az irodalmi igény és izlés tekintetében egymástól elhatárolható rétegekre osztja, és ezen az egységes szemponton belül engedje csak szóhoz jutni a célja szempontjából másodrangú nézőpontokat (a könyvkiadás módjai, az egyes olvasmányok elterjedtsége stb.). De ha eddig nem jut is el a szerző, könyve mégis értékes előtanulmánynak tekinthető a

felújulás kora irodalmi életének és közönségtörténetének vizsgálatához.

Otrokocsi Nagy Gábor.

ÉRTEKEZÉSEK AZ 1942. ÉS 1943. ÉVRŐL. (A debreceni református Kollégium Tanárképző-Intézetének dolgozatai. 27. és 28. szám.)

1937 óta már a hetedik értekezés-kötetet teszi közé a debreceni református Kollégium Tanárképző-Intézete. Ezekbe az évkönyvszerű kiadványokba gyűjti össze az Intézet tudós és agilis igazgatója, Péter Zoltán azokat a történelmi, irodalomtörténeti és nyelvészeti dolgozatokat, melyeket az Intézet tanárai, tagjai, bölcsészeti-doktori szigorlatra készülő növendékei írtak.

Az 1942. évi vaskos kötet négy értekezést tartalmaz. *Pelyvás-Ferenczik István* „A magyar irodalmi impresszionizmus és Krúdy Gyula“ című tanulmányában az impresszionizmus képzőművészeti stílus-jellemvonásaiból kiindulva általános képet fest századeleji irodalmi viszonyainkról, és impresszionista jellemvonásokat mutat be Krúdy Gyula egyéniségében és írásaiban. Tiszteletreméltó a szerző objektív szemléletre törekvése, de néha úgy érezzük, nagyon is hidegen, élmények nélkül nézi az egyes irodalmi megnyilatkozásokat, s ezért lényegest csak kevest tud rólok mondani. *Papp István* „Az irodalom életformái“ról értekezik. Újszerű irodalomismereti alapvetést szándékszik adni, újszerűsége azonban bizonyos sematizáló jellegtől eltekintve alig több, mint napjainkban divatos nézeteknek az irodalomelmélet terén való alkalmazása. *Pösze Lajos* németnyelvű tanulmányban ismerteti a debreceni református Kollégium egyik XV. század második feléből származó közép-almémet kéziratának a nyelvét. A kötet legterjedelmesebb és egyszerűsége a legértékesebb tanulmánya *Varga Zoltán* „Református lekipásztörök és professorok hatása a magyarság állam- és társadalomszemléletére a reformkorban“ című értekezése. Az 1780-tól a szabadságharcig terjedő idő

református prédikáció- és tankönyv-irodalmát dolgozta fel benne politikai eszme-történeti és részben világnézet-történeti szempontból a szerző. Hogy hatalmas forrásanyagának biztos ura, az abból is kitűnik, hogy az egymástól lényegesen eltérő felfogásokat is egységes nézőpontból tudja látni, és a változatosságban is meg tudja az egységet mutatni: azt a polgáriassuló, középutat kereső állam- és társadalom-szemléletet, mely konzervatívizmusa és monarchikus állam-elfogolása ellenére is magában hordta már a rendi szemlélethől a modern politikai nézetek felé való átmenet lehetőségeit.

Az 1943. évi értekezések első darabja *Péter Zoltán* tanulmánya: „A lélektani kutatás alapirányai és a nevelés.“ A lélektan spekulatív, természettudományi és szellemtudományi irányzatait mutatja be, és röviden áttekinti a lélektani kutatás legújabb fejlődésének eredményeit is. Az így adódó pszichológiai alapra építi fel a szerző neveléstani nézeteit, melyek középpontjában a fejlődő ifjú lelket megértő nevelő-irányítás elve áll. A kötet másik értekezése *Varga Zoltán* tanulmánya: „Szász Károly és Péterfi Albert“. A nagyenyedi református főiskola két nagyhírű professzorának alakján mutatja be benne a szerző a klasszicizmusnak (Péterfi Albert) és a nemzeti romantikának (Szász Károly) a magyar politikai gondolkodás fejlődésére tett hatását, s egyben utal arra is, hogy a tradicionalista és restaurációs elemeket magába olvasztó klasszicizmus politikai megnyilatkozásai országos vonatkozásban is jelentősek voltak a XIX. század első felének magyar szellemi áramlatai között. O. N. G.

KASSÁK LAJOS: KARÁCSONYI-ÉK. (Regény. — Uj Idők Irodalmi Intézet. 1944.)

Az irodalomban, éppúgy, mint az emberi élet bármilyen más területén, nemcsak hangos, vad, zenebonás, véres forradalmak léteznek; akadnak másfélék is, csöndes, halk, de annál irgalmatlanabb lázadások, melyekkel

az írók fordulnak önmaguk ellen, a tökéletes műalkotásért. S valószínűleg, e néma forradalmak az igaziak.

Kassák fiatalkori művei a kor sajátos hangulatában fogamzottak s mint egy láthatatlan stigmát, viselik magukon a korszakot, melyben megszülettek. Az avant-garde-ok ideje ez, mely föl akarja szabadítani a konvenciók igájába hajtott szemléletet, mégpedig az asszociációk útján. Ez a lázadás azonban csakhamar elenyészett, nem volt létjogosultsága, egyikük voltában sokkal több csodabogarat termelt, mint valamilyes műalkotást. Leghamarabb éppen a mester, *Kassák* lépett át rajta. De, tagadhatatlanul, volt ennek is valami eredménye. Az abszurdumok halmozásában, a sok ferde és furcsa kép mellett, néha olyan összefüggések is kibukkantak, melyekről eddig senki sem sejtett, vagy ha sejtett is, nem bírt kimondani. Mélyebbre, szóval, nem ásott, de a horizontot tágitotta. Az „*Egy ember élete*“ egymásután következő kötetei jelzik *Kassák* művészi fordulásának egyes állomásait is. A hajdani manier-forradalmár megleli lassan egyetlen lehetséges útját: az egyszerűséget. A naturáliák világát ábrázolja, aszkétikus egyszerűséggel és lélekbemarkolóan. Új könyve már a klasszicitás állapotában mutatja meg; sehol egy felesleges jelző, túlzás, vagy halmozás. Nyugodt, lehiggadt előadásmód, széles epikai keret és természetes impassibilité hőseivel szemben. Karácsonyiné soha nem ösmerte a boldogságot, nem tévelygett emberfeletti szenvedélyek útvesztőiben; sorsa köznapi, kis örömei és búsulásai semmiben sem különböztetik meg az emberi tömeg többi tagjaitól. Nem csodálatos, nem magasztos, nem különösképpen jó, vagy gonosz, csak hűséges; megfogalmazatlanul is benneélő törvényeihez. Az életet nem maga választja olyannak, amilyen; az események megtörténnek vele és ő hűségesen álija az évek ostromát; teljesíti a kötelességét. Csodálatosan emberi ez az alak és a többiek is, kik a regény tá-

jait benépesítik, mind hasonló jelleműek hozzá. Az író nem foglal állást hősei magatartásával szemben, leír és nem ítél, mert tudja, az életet alapjábanvéve úgysem lehet helyesen megítélni, ítélkezni fölötte és megváltoztatni. Ebben van éppen Kassák elfojtott lírájának ereje, ebben a lázas és mégis lefojtott, epikába menekült lírában. Olyan hűvösen, szárazon és mégis hajszálpontosan ír le egy tájat, egy szobát, egy lelket, hogy szinte fellebbezhetetlennek érezzük. Csak költő képes ilyen hitelesen rajzolni, aki akaratlanul is érzi a dolgok megetti másik és hatalmasabb világ igézetét. A történet sokadrangú fontosságú, a regény inkább fotográfia akar lenni és — pompásan vigasztalan főstménnyé válik. Mert nem alapodhatik meg a pusztá leírásnál az, aki a lét lényegét keresi s minden öltözöttől lemeztelenítve látja a világot és az emberi sorsot.

Kevés olyan fejezete van a könyvnek, melyet, mint különlegesen szép és megkapó részt, legszívesebben olvasókönyvbe rögzítenénk, valamilyen okulásra. Itt az egész hat, a sorsok és életek helyzeteinek sajátos, szinte kopogó ritmussal egymásrakövetkező egyformaságát növesztí művé. A teljesség klasszicitásáról van szó s nem a részletekéről.

Hibátlan könyv, olyan, ami korbunkban egyre ritkábban kerül asztalunkra. Erényei csak az egészben láthatók meg teljesen, úgy épült a mű, mint valami ház; pontosan, a műfaj minden apró kellékére figyelemmel. Az igény láthatatlan, de annál keményebb és hajthatatlanabb, minden látszólagos siker-eszközről lemondott a részletekben — az egész érdekében. Az utóbbi évek egyik legszebb, legkomolyabb ajándéka az igazi írástudó írástudó számára, aki a modorosság bukfenceivel s az átlagos „népmén-téssel“ már hosszú ideje torkig van. Ideje volt, hogy megjelenjék!

Gönczy Gábor.

TÖRÖK SÁNDOR: BIZALMAS VALLOMÁSOK. (Franklin-Társulat, é. n.)

Az író ül a vendéglőben, a pincér hosszan nézi. Végül megkérdezi tőle, nem besztercebányai-e. Megmondja, hogy nem, később azonban, látva a pincér csalódását, de egyúttal nem titkolt reménykedését is, — hátha csak tréfálkozik a vendég —, ráhagyja a pincér bizalmaskodó beszédére, hogy igen, ő Palupka János, a besztercebányai pék fia. Most már végig kell játszania szerepét, és írónk ügyesen meg is teszi ezt. Abban a tudatban hagyja el aztán a vendéglőt, hogy szerepjátszásával, hazugságával örömet szerzett egy pincérnek.

Jellemzőnek találtuk ezt a kis történetet, azért is ragadtuk ki Török Sándor új könyvének sok hasonló írása közül. Benne van mindaz a bölcselkedő magatartás, amely az író vallomásainak sajátos hangulatát, színezetét, tartalmát, egy szóval velejét megadja. Néhány mondatban összefoglalva és sűrítve a következőkép hangzik ez a „bizalmas filozófia“: Minden csak látszat, semmi sem olyan, mint amilyennek látjuk. Mindnyájan szerepet játszunk, akár bevalljuk ezt, akár nem. Az egyszerű dolgok hihetetlenek, a hazugságokat ellenben könnyen elhiszik. Az igazság a kis dolgokban gyakran unalmas és színtelen, a hazugság viszont legtöbbször szép és izgalmas

Természetes, hogy így pörére vetkötetve nem is nagyon szellemes, nem is nagyon eredeti bölcsködésnek tűnnek fel, hisz megfosztottuk ezeket a vallomásokat éppen attól, ami a Török Sándor írások lényegét alkotja, az egyéni íztől és színtől, a kissé érzelmes ironiától, a fölényes, de sohasem bántó gúnyolódástól, a merészen őszinte cinizmustól és az ellágyuló hangulatosságtól. A kritikus szándékosan tette ezt, célja az volt, hogy rávilágítson egy műfaj gyökerére és kialakulására. Mert így, a pusztá tartalmi alapra rámutatva, hamar világossá válik előttünk, hogy e műfajt a nagyképi bölcseséget

kicsúfoló meglepő okoskodás teremtette meg. Kezdetben volt az irodalmi ós, a Karinthy-féle kroki, továbbfejlesztését és finomítását Kosztolányi Esti Kornél történeteiben látjuk, és végül jött a betetőzés, az irodalmi csemege, a csupa meghökkentés, a Márai-féle inyenc kispróza. Minek nevezzük ezt a műfajt? Humoros apróság, mégsem egyszerű tréfa már, hiszen magas irodalmi igényvel lép föl, de nem is novella, bár gyakran érdekes eseményt közöl és szinte mindig nagyszerű csattanóval végződik. Általánosságban formáját és tartalmát tekintve, legjellemzőbb rá mégis a mindentelőntő káprázatos intellektualizmus. Nem is lehetne erre a műfajra jobb meghatározást találni, mint azt, hogy *intellektuális anekdota*.

Török Sándor intellektuális anekdotái mintegy átmenetet alkotnak Karinthy és Márai rokon prózája között. Görbe tükrök ezek is, de nem olyan nyersegek és torzak, finomabbak, líraiabbak. Kosztolányi és Márai valóságaihoz közelebb állnak, bár azok mélységét nem érik el, viszont legtöbbször valóságizűbbek, életszerűbbek. Ezek azonban csak árnyalati belső eltérések, az állásfoglalás mindegyikben közös. Ami megkülönbözteti őket, az valójában csak az író sajátos zamatú, egyéni stílusa.

A paraszt és a munkásíró nem ír intellektuális anekdotát. Ez a műfaj válságos korszakunk jellegzetes polgári terméke. Nem egyéb ez, mint a

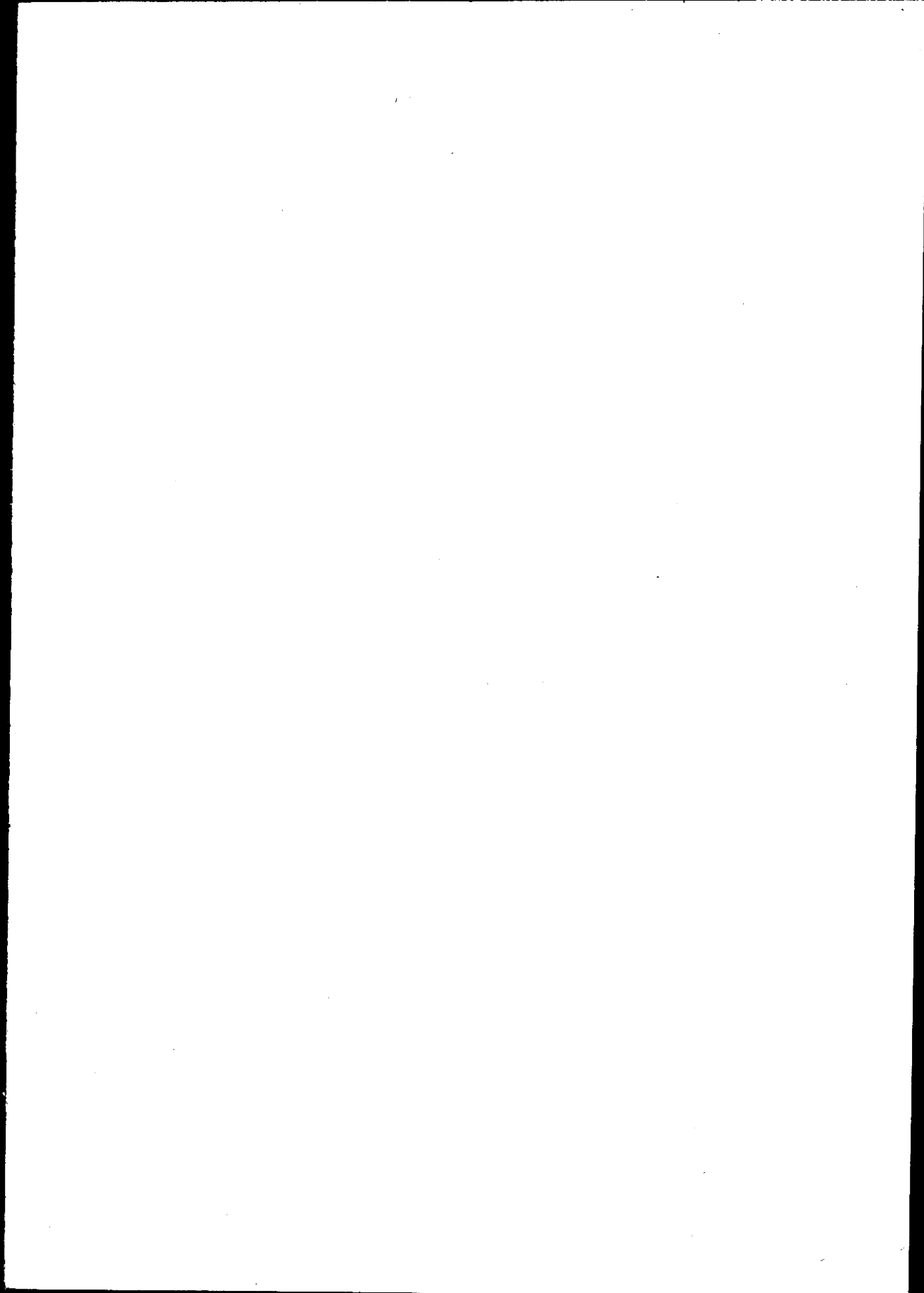
tehetetlenség apró szellemi lázadása. Csak forgácsalkotás nélkül, szerepjátszás, játék, állásfoglalás és cselekedet helyett, ötletes fecsegés a munka ürügyén. Hazudnánk, ha azt mondanánk, hogy nem kellemes, nem szellemes és érdekes olvasmányok ezek, de nem lennének őszinték akkor, ha nem rögzítenénk le mindjárt azt is, hogy nagyon sokszor az az érzésünk, az egész műfaj mai tartalmában tulajdonképp visszaélés az írástudással.

Bikácsi László.

M. KABOS MARGIT: NEMERE. (Székely tragédia. Budapest, Uj Idők kiadása. É. n.)

Érzelmes történet a megszállott Erdélyből a megszálló románság embertelen garázdálkodásáról és a székelyek szenvedéséről három felvonásban. A történet a népszínmű hagyományos eszközeivel épült fel. A falu és az alakok bemutatása, a mesésövés minden eredetiség nélkül, a megszokott látásmód fényében történik. Az író legfőbb érdeme az egyszerű, világos szerkesztés, a típuszerű alakok tiszta körvonalú ábrázolása, s az, hogy a meséjéből folyó érzelmi hatást seholsem viszi túlzásba. Nyelve is minden egyéni ízt és színt nélkülöző egyszerű székely nyelv. Főérdeme itt is a tisztaság s a túlzások kerülése. A darab mind tartalmánál, mind eszközeinek egyszerű és izléses voltánál fogva műkedvelői előadásra kiválóan alkalmas.

T. B.

PROTESTÁNS SZEMLE

6

TARTALOM:

Ravasz László: Imre Sándor ● Maller Sándor: Levél egy kisvárosból ●
Napló és Szemle ● Könyvek és Írók (Vajda Endre: Három verseskönyv —
Könyvismertetések)

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ
FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1944. JUNIUS

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

VAJDA ENDRE: Három verseskönyv	— — — — —	179
TROMBITÁS DEZSÓ: Csikesz Tibor: Uram, hogy lássak!...	— —	183
DEBRECZENY LILLA: Két verseskönyv	— — — — —	184

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 20 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 22 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Imre Sándor*

Imre Sándor családjában már a hatodik nemzedék tartozik a nemzet értelmiségéhez. Legelső ismert ősünk Imre András csegeri (szatmármegyei) tiszttartó. Ennek a fia Imre József lelkész, külföldön tanult, könyvkedvelő és magát egész életén át tudatosan művelő ember. Fennmaradt tőle egy jegyzék, amelyben „Egy Papi Bibliothéka“ címen összeállította a legfontosabb teológiai olvasmányokat. Könyvtárát, jegyzeteit Imre Lajos kolozsvári teológiai professzor őrzi. Ennek fia volt id. Imre Sándor, a debreceni kollégium kiváló diákja; gyomai segédlelkész; előbb hódmezővásárhelyi, később debreceni tanár, végül az újonnan felállított Ferenc József tudományegyetemen a magyar nyelvészet és irodalom első nyilvános rendes tanára. Id. Imre Sándornak két fia volt: dr. Imre József, előbb hódmezővásárhelyi orvos, később a kolozsvári egyetem természeti tanára, és dr. Imre Lajos, a hódmezővásárhelyi református gimnázium igazgatója. Dr. Imre József orvosprofesszornak legidősebb fia, e származástáblázaton az ötödik nemzedék elsőszülött tagja Imre Sándor. A hatodik nemzedék legidősebb tagja: az Imre Sándor fia, József, miniszteri osztálytanácsos.

E hat nemzedék egyenes ágon tizenhárom tanult férfiút termelt. Közülök kettő gazdász, kettő mérnök, kettő orvos, három bölcsész, kettőből lelkész lett, kettőből jogász. A tizenhárom közül hét tanár, a hét tanár közül öt egyetemi (illetve egy közülök főiskolai) tanár. Az egyetemi tanári élethivatás egyelőre három nemzedéken keresztül közvetlenül folytatódott bennük. Ebből az érdekes összeállításból meg lehet állapítani, hogy a család különösen alkalmas a tanító és nevelő munkára. Az eddigi leszármazottak közül olyan nagy a kiváló emberek száma, amilyenek párját igen ritkán lehet találni.

Azok, aki az Imréket 3—4 nemzedéken át ismerték, megerősítenek abban, hogy határozott családi vonások kapcsolják össze őket. Külsőleg is hasonlítanak egymáshoz: hajuk, arcszínük, hangjuk, írásuk, mozdulataik. Mindeniket jellemzi a sokszor időszerrítlennek látszó puritán életfelfogás, nagyon erős ethikai érdekelttség, ösztönszerű, vagy szenvedélyes tanítói hajlam és fokozott mértékben hordozott felelősségtudat. E családi jellemvonások kialakulásában bizonyára nagy szerepet játszott az a kálvini hagyomány, amelyet immár nem hat, hanem sokkal több nemzedéken át ápoltak, valószínűleg a reformáció kezdete óta. Ez a szellem azoknak a családoknak nagy részében is uralkodik, amelyekkel házasság útján kapcsolatba kerültek. A tizenhárom Imre közül

* Az Imre Sándor-émlékkönyv számára cikket kért tőlem a szerkesztő és én ezt a kis jellemrajzot írtam. De a szerkesztő visszaadta a kéziratot, hogy I. S. személyével foglalkozó cikket az emlékkönyv nem közöl. Nekem pedig éppen e személyes vonások megrajzolása volt a célom.

tiznekettő megházasodott, kilenének református, háromnak evangélikus felesége volt. A tizenhárom Imre közül tizenkettő református középiskolában tanult és négy református egyházi iskolában volt tanár. Meg lehet állapítani, hogy a családot áthatotta a protestantizmus szelleme.

Ezek az érdekes vonások fokozott mértékben megtalálhatók Imre Sándorban is. Puritán életfelfogás, egyszerű életforma, szellemi és erkölcsi téren magas igény először önmagával, azután másokkal szemben, tanítói hajlam, a közösségért való nagy felelősségérzet és segíteni kész jóakarát jellemzi. E mellé nála fokozott érzékenység és egy bizonyos tragikus komolyság járul. Ez a lelkület változatos és feszültségekkel teljes életsorsban bontakozott ki.

Imre Sándor lelki alkatát közelebbről vizsgálva ezt kell mondanunk, az *erős meggyőződések*, az *erős érzések* és az *erős akarat* embere. Ki tudnám én ezt fejezni cifrában is, például így: egzisztencialitása morális, moralitása egzisztencialis; de akkor sem mondanék többet e három tételnél. Vegyük rendre ezeket a vonásokat.

Imre Sándor életében az ismeretszerzés nem egyszerű kíváncsiság, nem is az ismerő ösztön kedvtelése, szórakozása, hanem komolyan vett *erkölcsi* feladat. Szeretett a dolgoknak végére járni, mert szüksége volt biztos ismeretekre, hogy építhessen rájuk. Nagyon drága világot épített fel az ismeretre: a becsület, a jóság, az emberhez méltó élet alkotmányát. Ezért semmi sem áll Imre Sándortól olyan távol, mint a finom szkepszis, amely nem veszi komolyan sem a maga, sem a más igazságait. Imre Sándorra nézve az igazság szent és végzetes dolog, ezért végső megállapításait újra meg újra átnézi, megvizsgálja, viszont meggyőződéséhez egész lényével az élettel ragaszkodik. Mindig különös vonzódással figyelte azoknak az embereknek az életét, akik az igazságot bátran megvallották a tömeggel, vagy a hatalmasokkal szemben, mellette megállottak és érette a legnagyobb áldozatra is készek voltak. Ezért vonzódott Széchenyihez, Apáczai Csere Jánoshoz, Alvinczi Péterhez. Az Imre Sándor eszményképei mindig magánosak, elhagyatott és küzdő emberek, akik egy meg nem értő, sőt ellenséges világban összeforrnak egy nagy igazsággal s azzal állnak vagy esnek.

Imre Sándort különösképpen az erős és tiszta logika jellemzi. Biztosan feltartóztathatatlanul megy a maga útján éppen azért, mert bátor és becsületes ember. Nem hamarkodja el ítéletét, de minden következtetést levon s elhárítja még a gondolatát is annak, hogy az igazságokat megkerülje, elhallgassa, vagy belőlük lealkudjék valamit. Ez az erős logika tiszta és határozott ítéletmondásra vezet. Írásaiban nem az elmélkedés vagy spekuláció a fő, nem is a felvillanó és meglepő ötletek gazdagsága kápráztat el, a tárgyalás szellemessége és művészi könnyedsége sem bilincsel le, hanem foglyul ejt a bátor, biztos ítéletmondás, az elszánt következtetés, a tények előtt való meghódolás és alapigazságaihoz való feltétlen hűség.

Ha egyszer valakiben a morális az uralkodó vonás, akkor

adva van, hogy az illetőnek egész gondolkozásmódja a gyakorlati kérdések, az élet közvetlen problémáinak megoldására vonatkozik. Ez a természetes és az emberi; Kant, aki a gyakorlati ész fősegéről beszélt, meg is magyarázta, miért. Az Imre Sándor gondolkozása abból az östényből indul ki, hogy egyik ember hat a másikra. E hatás következtében mindenik alakul: az is, aki hat, s az is, akire hatnak. Ez az alakulás a legfontosabb ügy: sors rejlik benne, az élet legfőbb javának megnyerése vagy elvesztése. Imre Sándor arra tette fel életét, hogy ennek az egymásrahatásnak a törvényeit megkeresse, megállapítsa és érvényesítse. Nem keres tehát az életen túlmenő magyarázatokat, nem az a célja, hogy világrendszert alakítson ki, lényétől távol áll minden spekuláció és minden misztika; mindenestől fogva tárgyias, értelmi és gyakorlati.

Ezt a célt szolgálja akkor is, amikor történelmi kutatásokat végez. Számára a történelem: bevezetés a mához s azért foglalkozik a multtal, hogy a jelent jobban megértse. Mikor pedig normákról, szabályozó gondolatokról, célról és eszményről beszél, szóval filozófiai tételeket állít fel, mindig csak annyit mond, amennyit a keze között levő valóságnak, a konkrét, jelenvaló életnek alakítása érdekében feltétlenül szükségesnek lát.

Imre Sándor az erős érzések embere. De ez nem azt jelenti, hogy lírai természet, hanem azt, hogy mélyek és erősek erkölcsi érzései. Ezt kell róla mondanunk annak ellenére is, hogy érzelmi megnyilatkozásoktól tudatosan távol szokta magát tartani. Minden során meg lehet érezni, mennyire komolyan veszi tanításait és igazságaival hogy összenőtt egész erkölcsi és szellemi léte. Egyszeri találkozás alatt megtapasztaljuk, hogy nagyon erős érzelmi életet él: belső feszültségek nyugtalanítják; nagyon mélyről jön rokonszenve és ellenszenve; állításainak, meggyőződésének sorsa nemcsak hogy nem közömbös számára, de saját egyéni sorsává válik s mégis köteteket olvashatunk el tőle a nélkül, hogy egyetlenegy érzelmi kitörésre, vagy lírai megnyilatkozásra akadnánk. Az érzelmi életnek legszenvedélyesebb és legbensőbb megnyilatkozásait meg éppen hiába keressük nála: férfias szemérmessége sohasem beszél saját hitéről, szerelemről, családi életének érzelmi hullámvásáráról. Ez az elhallgatott líra hasonlít az Aiolos barlangjához, ahol láncraverve várakoznak a szelek és a szellők, és a boreászok és zefírek. Vérmérséklete szangvinikus és kolerikus. Hirtelen támadnak indulatai, de mély nyomokat hagy lelkében az önuralom erőfeszítése, az erkölcsi felháborodás keserősége s bele-rögződött a lelkébe az a különös nyugtalanság, mely a megbántott önérzet és az oktalan fogvatékossági érzés elkeveredéséből tevődik össze.

Egy vonatkozásban érzelmi élete erős, sőt szuggesztív kifejező erővel párosul. Nevezetesen igazságait mindig közügynek érzi, megtámadtatásukban, vagy akadályaikban a közösség sérelmét látja s barátai és tanítványai körében az érettük való küzdelmet mindannyiok legfőbb érdekének és legérdemesebb ügyének érzi és érezteti. Ezért állásfoglalása környeztére nézve mindig dön-

tésre való felhívással egyenlő. Nem lehet mellette közömbösnek maradni igazságai és elvei iránt éppen azokban a vonatkozásokban, amelyekben ez igazságokat és elveket megtámadták. Annyival inkább nem, mert szellemi alkatából következőleg igazságai és meggyőződései nem elvont elméleti tételek, nem is egyszerű ténykérdések, hanem a valóságra alapított olyan meggyőződések, amelyek életünk további alakulására, sorsunkat elhatározó döntésekre vonatkoznak, egyszóval szabályozó jellegűek. A valóság kérdése erkölcsi kérdés; ez a tétel épp úgy talál reá, mintha megfordítjuk: Imre Sándorra az élet kérdése erkölcsi kérdés s az erkölcsi kérdés az igazság kérdése. Tökéletesen idegen egyéniségétől az a századvégi gondolat, hogy megérteni annyi, mint megbocsátani. A rossznak, az aljasnak a megértéséből nem az következik, hogy megbocsássuk, hanem, hogy annál határozottabban és elszántabban küzdjünk ellene.

Imre Sándor erős érzelmi élete fokozott érzékenységgel párosult. Lehet azt mondani, hogy befelé élő erős érzéseinek egyenes következménye ez a fokozott érzékenység. Ez a fokozott érzékenység is különösen az erkölcsi kérdéseknél észlelhető. Amikor a megbízhatóság, a lelkiismeretesség, az erkölcsi komolyság kérdéseiről van szó, Imre Sándor nem érti a tréfát. Meggyőződését becsületbeli ügynek tartja s egyforma hevességgel üt vissza hízelkedésre vagy lekicsinylésre, mert mindakettőben a hazugság háborította fel. Egyszerűsége, őszintesége, puritán életfelfogása őt is, mint Arany Jánost egyrészt helyes önismeretre vezette, ugyanakkor férfias önérzete, igazságai előtt való feltétlen tisztelete, amely másoktól is tiszteletet követelt, nem a maga számára, hanem az igazság számára, kialakította benne azt a finom és érzékeny önérzetet, amely különös élnökséggel hat vissza minden lekicsinylésre. A kritikát elhordozza, a vállvergetést nem, nem bírja ki a magasztalást, az ünneplő hódolatot, de nem tud megállni előtte a felfuvalkodott rüpkőség sem.

Imre Sándor az erős akarat embere. Ezt mindenki észreveheti rajta. Határozott, egyenes és független ember. Mindig tisztában lehet vele mindenki. Gondolataival, állásfoglalásaival nem úgy jár közöttünk, mint valami rejtelem; nyitott könyvként lehet mindig olvassani belőle. Hamarabb esik a nyers szókimondás hibájába, mint a titkolódzás és kétszínűség bűnébe. Határozottsága *jóakarató*. Utcán, vonaton, társaságban, otthon, hivatali szolgálatában szinte ösztönös mozdulat nála a segítő készség. Minden pillanatban egy közösséget érez maga körül s igyekszik annak javára lenni, utat mutatni, előbbre vinni. Ha nincs körülötte közösség, a nélkül, hogy maga is észrevenné, kezdi megszervezni. Felelőséget érez az emberekért, akik az úton járnak, akik a harctéren küzdenek, akik aratnak, gyárban dolgoznak, tanítanak és tanulnak s ez a felelősség szabályozza magatartását. Ha valamit elvállal, arra egész lényét felteszi s bár sokszor roskadozik a reárakott teher alatt, minden erejét összeszedve rójja le minden napnak a maga terhét. Rendkívüli aktivitás van benne; nem tudja a dolgo-

kat, a világ folyását páholyból nézni, leszáll a forgatagba, tanácsol és igazgatni kezd.

Akarati életében aktivitását állandóan kíséri és kiegészíti az erős önmegtagadás. Szinte ösztönösen teszi hátra a maga érdekét és igényét, hogy a köz szolgálatában ne zavarja. Néha úgy tetszik, mintha azt gondolná, hogy a saját kényelmével, egészségével, anyagi helyzetével való törődés, vagy pedig családjának, gyermekeinek előmenetele, érdeke kibékíthetetlen ellenmondásban van a közjó szolgálatával s a közösséget csak ezeknek az egyéni dolgoknak az elhanyagolásával, vagy feláldozásával lehet szolgálni.

Mindent összefoglalva: Imre Sándort sohasem láttam diplomatanak, könnyelműnek, bohémnek, pompázónak, nagyzólonak vagy szkeptikusnak; mindig bátor, egyenes, nyílt és őszinte volt, a felelősségnek, a függetlenségnek és a szolgálatnak az embere. Puritán, egyszerű, átlátszó, akinek meggyőződése lelkiismereti kérdés s igazságára életét teszi fel. Irtózik, hogy többnek lássák, de bántja, ha meggyőződését nem becsülik meg. Puritánsága mellett mégsem nyárspolgár; modorában és külsejében jóízű, választékos és válogató. Mindenestől fogva tanító, de nem elméleti ember; gyakorlati szellem, de a tudomány embere; elégedetlen a világgal, de bízik egy jobb jövőben; nem művész, nem humorista, nem szemlélődő bölcs és nem látnok, hanem mindenkifelett korát jobbítani akaró *meliorista*, a prófétának és a tanítónak sajátos vegyülete: *nevelő*.

Imre Sándornak ez az egyéni minősége életműve három nagy szolgálatában nyilvánult meg: a tudományos működésében, az írott és élőszó közvetlen hatásában és az igazgatásban.

Nem vagyok illetékes Imre Sándor tudományos működéséről megállapításokat tenni. Csak arról az általános benyomásról számolok be, amit tudományos életműve énreám tett. Ezt két tételben foglalom össze: az önálló és az önelvű neveléstudomány megalkotása és a nemzetnevelés gondolatának tudományos igazolása.

Az első feladatot azzal hajtotta végre, hogy meglátta és megláttatta a nevelés egyetemes életfolyamatát, nem abban a formájában, amelyben itt-ott jelentkezik, hanem abban az eszmei jelentőségében, amelyben érvényesülnie kell. A nevelés az az életfolyamat, amellyel az önmagát fenntartani hivatott emberi közösség a maga életének fejlődését és minőségi értékgyarapodását biztosítja. Ennek a tevékenységnek általánosnak, kötelezőnek, egységesnek és öntudatosnak kell lennie. Minden olyan szellemi munka, amely a közösségnek ezzel az egzisztenciális életműködésével foglalkozik, az illető közösségben érvényesülő nevelői gondolkodás. A neveléstudománynak az a feladata, hogy ezt a nevelői gondolkodást szabályozza, rendszerezze és igazolja. Megkeresi azokat a végső elveket, amelyek a nevelői gondolkodás egész területét egységbe foglalják és szervesen szétágaztatják, azaz rendszerezik; a rendszerezés által önmagukat és következményeiket igazolják s ez igazolással érvényességüket biztosítják. Előttünk áll tehát a

szellemi életnek egy tisztán körülhatárolt területe. Ezen a területen az ismeretanyagot szervező, magyarázó elvek magából a nevelés természetéből következnek és feladatuk teljes megoldására minden külső segítség nélkül elégségesek. Így lesz a neveléstudomány független, önelvű ismeretrendszer.

Imre Sándor ehhez az eredményhez induktíve jutott el. Ő a pedagógiához nem egy filozófiai rendszer végső megállapításából kiindulva érkezett el, magának a nevelés tényének az ismeretéből indulva ki, érintette meg a világnézet és a filozófiai rendszer határait, azokon a pontokon, ahol erre feltétlenül szükség volt. Nem sok helyen, csak ott, ahol beszélnie kellett az emberi rendeltetésről, ennek útjáról: a fejlődésről, az emberi szellem becseről; a személyiségről és a nemzetről, mint az emberi eszme életformáiról; a hasznosságról, mint a társadalmi képződésnek alapelvéről. Sohasem adott számára problémát egy filozófiai rendszer összefüggésének ilyen vagy olyan következménye, amelyet a nevelésre kellett volna alkalmaznia; ránézve a problémák a nevelés tényéből és fogalmából eredtek s a nevelés eszméjén belül oldattak meg. Pedagógiája nem alkalmazott filozófia, hanem különálló pozitív tudomány. Távol áll minden dogmatizmustól, de távol áll minden viszonylagosságtól és bizonytalanságtól is, mert nagyon tiszta és nagyon határozott elvi alapokon épül fel.

Imre Sándor mindenestől fogva a felvilágosodottságnak a gyermeke. Ez a felvilágosodottság élő családi hagyományként hatott reá azokban a nevelői elvekben, melyeket nemzedékeken keresztül vallottak és alkalmaztak ősei. Ez az a nemes „kulturprotestantizmus“, amelyben mélyebbre húzódott ugyan s avatatlan szem előtt láthatatlanná vált az egykor duzzadó vallásos lelkesedés, de a belőle származott erkölcsi életfelfogás és néhány alapvető világnézeti meggyőződés annál vitathatatlanabb és áhítatosabb igazságképpen öröklődött tovább. Nagy hatással volt Imre Sándorra Széchenyi gondolatvilága és Széchenyi gondolatvilágából is éppen az, amely az angol gondolkozás eredménye. A közhasznúság, a társadalmi felelősség, az egyetemes jóakarat, a minél több embernek minél nagyobb boldogsága, a műveltség és a szellemi függetlenség, az önismeret és a szolgálat abból a gondolatvilágból jött át a Széchenyi lelkébe is, amelyet legtisztábban a XVIII. század angol etikusai képviseltek.

Másik nagy eredménye Imre tudományos működésének a nevelői gondolkozás fogalmi tisztázása és rendezése a *nemzetnevelés* központi gondolatával. Imre Sándor erre a gondolatra elmélkedés és történeti megismerés útján még pályája kezdetén eljutott. Schneller Istvánnak volt a tanítványa, akinek alapvető gondolata a *személyiség pedagógiája* volt. E szerint az emberi eszme fejlődésének csúcspontja, a „tiszta éniség“ álláspontján, a „Krisztusban ethizált egyéniség“, amit Schneller személyiségnek nevezett. Imre Sándor még mestere lábainál ülve észrevette, hogy ez a felfogás atomizálja a nevelést s ezzel szétbontja egységét és egyetemességét. Nagyon beható szociálpedagógikai tanulmányokat végzett s világosan meglátta, hogy a nevelés a *közösség* vállalko-

zása és célja a közösség szolgálata. Kereste tehát azt a közösséget, amely a nevelés, még pedig az egységes, általános és kötelező nevelés szerzője és célja lehet. Ezt a nemzetben találta meg. Ugyanakkor nagyon alaposan foglalkozott a nagy magyar nemzetnevelők gondolatvilágával, elsősorban a Széchenyiével, azután Wesselényi Miklós, Apáczai Csere János és Zrínyi Miklós nevelői gondolkodásával. Mindegyiknél világosan meglátta, hogy a nevelés felelős alanya a nemzet, a nevelés célja a nemzet szolgálata. A nemzet az a közösség, amely egyetemes, a nélkül, hogy szétfolyó volna; történeti és határozottan zárt egység, a nélkül, hogy szűk és részleges volna; tökéletes mértékben alkalmas az egyéniség kiművelésére, sőt az egyedüli hely, amelyben az emberi egyéniség összhangzatosan kifejlődhetik, azonban meggátolja az egyén öncélúságát a szolgálat gondolatával. Rugalmas szellemi test, mert nemcsak mint megvalósult történelem áll előttünk, hanem mint megvalósítandó eszmény. Nagyon erős anyagi tartalommal bír, mert alapjaiba beleépül a népnek, fajnak az élete; külső kötőanyaga az állam rendje és szervezete; lényege szerint azonban egy nagyméretű erkölcsi valóság és eszmerendszer, amely éppen irányító gondolatainak átsugározó, ihlető, életformáló, egyszóval *nevelő ereje* által él. A nemzet önfenntartásának törzsökös része éppen a nevelés.

Amint Imre Sándor ezt a termékeny gondolatot megragadta, egyszerre egy csomó nagy feladatot látott maga előtt. Meg kell keresni a magyar nevelői gondolkodás jellemző vonásait a multban. Meg kell állapítani a nemzet helyzetét, szükségait és igényeit a jelenben. Fől kell tárnai azokat a tényezőket, amelyeknek összhangzatos és egyöntetű közreműködésével a nemzet csakugyan nemzetté lesz; meg kell állapítani azokat az irányító gondolatokat, amelyekben a nemzetnevelés szabályozó elvei, a nemzeti idealizmus megnyilatkozhatnak. Mindezek szakadatlan revíziót, újrafogalmazást igénylő, változékony, finom, különböző anyagú és mégis összetartozó szellemi tartalmak, amelyekben biztosan és feltétlenül érvényesül a nemzet rejtelmes életműködése, az, ahogyan önmagát neveli, vagy önmagát nevelnie kellene. Imre Sándor meg is csinálta tanítványaival a nemzetnevelés egész problematikáját. Így lett az Imre Sándor neveléstudományi felfogása egy önálló, gyökérről fakadó, magyar művelődéspolitikai életerv, amely átfogta és egységbe szorította a nemzeti életnek minden vonását, a mának minden szükségét és a holnapnak minden biztatását. Gyakorlatiassága, aktivitása, szervezőképessége csak segítették abban, hogy a nemzetnevelésről való gondolkodása a szó nemes értelmében vett politikai művé váljék.

Ez visz át Imre Sándor munkásságának egy másik nagy ágára, arra, amelyet ő mint *közíró* és *előadó*, az *írott és élő szó* erejével végzett. Már tudós könyvei is nagyon szeretik az aktuális kérdéseket: Nemzetnevelés, a nevelés sorsa és a szocializmus, a nemzetiség és iskola, mind erre utalnak. De Imre Sándor 1912—1918-ig szerkesztette a Magyar Pedagógiát, belső munkatársa volt a Néptanítók Lapjának, s mindkét szaklapban sok cikket írt.

Ezenkívül egyre több előadó terem dobogóján jelent meg, ahol mindnyájunkat érdeklő kérdésekről hangzott fel az ő világos, logikus, súlyos és lelkiismeretbe vágó fejtegetése. Ezeket a megnyilatkozásokat az jellemzi, hogy mindig időszerű kérdést vet fel, keze között minden probléma a lelkiismeret és a felelősség ügyvé válik, mindenik megnyilatkozás erős bírálat valamely egyetemes fogvatkozásról és valamely égető hiánynak, szükségnek a sürgetése. Mindenik határozott, megfogható, józan és reális segítséget nyújt, olyan utat mutat, amelyre rá lehet lépni és el lehet rajta indulni. Néha hozzányul az erkölcsi élet legmélyebb és legegységesebb kérdéseire és azt mutatja ki, hogy ezek az egyetemes világtörvények milyen szükségszerűen és döntően érvényesülnek a magunk mindennapi életében. Akár írja, akár mondja, világos okfejtésében, kényszerű következtetéseiben a feltartóztathatatlanul és biztosan előrehaladó gondolatáradás mindenkit magával visz. Logikai erejét fokozza személyének komolysága, meggyőződéésének ihlető és sugalmazó ereje s ezért az olvasó, vagy hallgató nem tudja magát kivonni hatása alól. Bár elsőrangú író s különösen mintaszerű stílusának világossága, magyarsága, szabatos-sága és egyszerűsége, úgyhogy külön fejezetet kellene írni arról, mit tett Imre Sándor a magyar tudományos stílus és a nyelvtisztaság fejlesztésére, mégis összehasonlíthatatlanul nagyobb hatása volt mindig az előadásának, mint a cikkeinek. Azt kell mondanunk, hogy nemzedékének egyik legkülönb előadója. Előadó útjain, kiszállásainál sohasem nézte hallgatósága előkelőségét, a rendezők befolyásos voltát, a gyülekezet számát, csak azt, hogy komoly érdeklődés fogadja szavát. A magyar közéletnek nagyon különböző helyein és alkalmain nyilatkozott meg. Előadásaiban lehetetlen észre nem vennünk egy modern próféta jellemvonásait. Imre Sándort a magyar ethikai idealizmus nagy prédikátorának kell neveznünk. Tanítványai lelkében nem úgy él, mint aki tudós föliánsok fölé hajol, az éjtszaka csendjében öncélú, elvont tudományos kutatásokat végez, bár ezt is megtette; hanem úgy, mint aki a jelenvalóság talaján most és itt megáll s az élet forgatagában határozottan, világosan, belső meggyőződéstől áthevítve és tragikus komolysággal beszél annak az aránylag kevés embernek, aki *most* hallgatója és annak a nagyon soknak, akik majd emberöltők mulva hallgatják, sok tekintetben talán már — későn.

Imre Sándor nemcsak tudományos és előadó munkát végzett, hanem *igazgatási* munkát is. Orvos családjában született, az iskolából az egyetem bölcsészeti karára ment, a bölcsészeti karról visszament az iskolába. Soha a jogi élettel nem találkozott, igazgatási munkát közvetlenül nem figyelhetett meg s mégis egyszer, mikor szükség volt reá, Imre Sándorban a kormányzat megkapta a tanügyi igazgatás egyik legnagyobb gyakorlati szakértőjét. Egyéniségéből, alkatából következett az a tehetsége, hogy minden előzetes gyakorlás nélkül egyszerre kezébe vette és mesteri biztonsággal forgatta azt a szerkezetet, amelyet tanügyi igazgatásnak nevezünk. Fiatal tanár korában a kolozsvári refor-

mátus kollégium internátusát igazgatta s a régi, áporodott levegőjű coetusokba friss, éles levegőt vitt. Évek mulva a polgári iskolai tanárképző igazgatását bízták reá és egykettőre olyan új főiskolát csinált ebből az elhanyagolt intézetből, amely magyar volt és európai. 1918-tól kezdve a közoktatásügyi miniszteriumban egyre több munkát vállalt, 1920-tól 1924-ig a közoktatásügyi miniszterium adminisztratív államtitkára. Ez idő alatt a magyar tanügyi igazgatás és közoktatásügy egész területe megérezte az ő termékenyítő és öntudatosító hatását. Dékáni évére még ma is emlékszik a szegedi egyetem s minden illetékes tényező figyelme kísérte munkálkodását, amikor mint a József Nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem Rectora, az ország legnagyobb főiskolájának sorsát intézte. 1924-től mostanig a dunamelléki református egyházkerület tanügyét irányítja s véleménye döntően befolyásolja a református tanügyi igazgatás egész területét. Mindezekben a mezőkön Imre Sándor az igazgatásnak mind a két munkájában egyformán kivált. Elsőrangú, mint szabályrendeletalkotó és elsőrangú a végrehajtás közvetlen intézkedéseiben. Minden tettét gyorsaság, félreérthetetlen világosság, határozottság és távoli összefüggéseket számbavevő bölcsesség jellemzi. Az akadályoknál a személyes ráhatás és megnyerés eszközével segíti át magát és munkatársait. Csak sajnálni lehet, hogy Magyarország nélkülözni tudta annak az embernek a teljes szolgálatát, aki ebben a nemzedékben egyedül lett volna képes arra, hogy az ország köznevelését és iskolaügyét átszervezze és ezzel tető alá juttassa azt az épületet, amelynek alapját br. Eötvös József vetette meg.

Imre Sándor nagyon nehéz időket élt át. Ahová ment, mindenütt felébredtek az alvó ellentétek, foszladozni kezdtek a látszatok, közkedvelt hazugságok megszegyenültek és megindult a küzdelem a tisztulásért és megújulásért. Voltak neki is tévedései. Sokat belőlük megigazított, néhányat még ezután fog megigazítani. A harc hevében néha egyoldalúnak látszott és néha több erőt fordított az ellenség megverésére, mint megnyerésére. De érzékenysége miatt neki jobban fájt a seb, amit kapott, mint annak, akit ő sebezett meg. Viszont neki jobban fájt az a seb, amit másnak adott, mint amit ő kapott.

Mint fiatal tanár Erdélyben belekerült abba a küzdelembe, amelyet az erdélyi tanárság vívott a maga egyházalkotmányi előjogainak megtartásáért. Mint budapesti tanár, a polgári iskolák érvényesüléséért vívott harcban vette át a vezetést. Szembeállott a közoktatási kormányzattal, amidőn az öntudatosodó nevelői gondolkodás igyekezett biztosítani a maga jogait a miniszterium megcsontosodott bürokráciájával szemben. Mint államtitkár megakartá óvni a magyar iskolát — a népiskolától fel az egyetemig — azaz a magyar iskola szabadságát, függetlenségét, önélvűségét minden idegen áramlattól és jelszótól, a háború utáni évek sok kalandos vállalkozásától szabad portyázásával, kontárságával szemben. Meg akartá óvni a magyar iskolát a pártpolitikától, az osztályharcoktól, a felekezetek hatalmi törekvéseitől, a jelszavak mérgező hatásától és a hozzá nem értés rémuralmától. Egyszer

azt mondták róla radikális, máskor azt: orthodox; kifogásolták, hogy ellensége az egyháznak, ugyanakkor túlzottan protestánsnak minősítették. Megtámadták, hogy nem elég nemzeti a magyar nemzetnevelés pedagógusa s nem elég keresztyén a legtisztább keresztyén ethika embere. Addig torlódtak körülötte a hullámok, amelyeknek felkavarásában ostobaság és rosszindulat édes frigyre lépett, míg őrhelyéről az áradat elsodorta. Pályájának ez a fordulata az ő büszke, érzékeny és tiszta lelkét súlyos válsággal fenyegette. Jókor jött a szegedi egyetem meghívása, ahol megint katedrára ülhetett az izig-vérig tanító ember. Azóta a közvetlen igazgatástól távolodott s a tudományos és publicisztikai munka számára kedvezőbb helyen töretlen erővel folytatja szolgálatát.

Sokszor panaszodik róla, hogy életsorsa megosztotta s nem engedte meg, hogy egy irányban egész egyénisége teljesen kifejlődjék. Sokszor úgy érzi, hogy benne a tudóst akadályozta a gyakorlati munka embere, az előadót az igazgató munkája. Sok kisebb megnyilatkozásnál sajnálja, hogy meg nem irt nagy művét tördeli benne darabokra. Vádolja a sok kezdett, meg nem valósult szándék, pusztába elkiáltott szó és meg nem fogadott tanács. De ha egész életpályáját egységes életszemlélettel tekintjük át, meglátjuk, hogy éppen ez a megosztottság az ő rendeltetésének lényeges alkotó része. Nem az volt neki a küldetése, hogy egy csendes szobában egy nagy rendszert megírjon; az sem, hogy a magyar nemzetnevelés gondolatrendszerét felkutassa és összeállítsa; nem adatott meg neki, hogy a magyar közoktatás ügyét átszervezze és a művelődéspolitiká minden vonalán békés idők nyugodt alkotásával szolgálja nemzetét. Az volt a küldetése, ami a nagy nyugtalanító, megújító prófétikus egyéniségeknek, századok és új korszakok vándortanítóinak: hogy megszólaljon, utat mutasson, bizonyosságot tegyen s rábízva azokra, akik hallották, hogy lelkiismeretük szerint cselekedjenek. Ha számbavesszük, mennyi indítást adott a magyar nevelői gondolkozásnak; a magyar közoktatás és köznevelés ezer és ezer pontján hogyan indított meg tisztulási folyamatot; világossága hány embernek mutatott utat, jóakarata hánynak segítséget; tancsából hány lélek élt: azt kell mondanunk, hogy Imre Sándor nemcsak a neveléstudománynak, a nevelői gondolkozásnak és a köznevelésnek egyik legkiemelkedőbb magyar munkása, hanem a mai Magyarországnak és a holnapi Magyarországnak emberöltőjében egyik legnagyobb nevelője.

Ravasz László.

Levél egy kisvárosból

Hivatalosan csak nagyközség, gyakorlatilag kisváros. Várossá ütötte messzenyúló története, ezzé emelte a környéken lakó falusiak tisztelete, akik felfelé néznek rá. Lelke mélyén néha az itteni is ennek érzi, bárhogya is kicsinyíti és szidja poros utcáit és sokhelyt rongyolódó külsejű házait.

Élő multja van s abban van igazi ereje, hogy ez könnyen kel életre. Erre épült jelene is. Akár multjából is megélne, annyi régi emlék fűződik hozzá. Iskolakertje tele szoborral. Emléktáblák egész sora hirdeti a mult tetteit. Petőfi egyszeri látogatása éppúgy márványba merevült, mint Kossuth egyéves itteni jogászságáé.

A város büszke is a multjára. Vára valamikor a nemzeti forradalmak oroszlánbarlangja volt, a helység igazi központja. Központi szerepét, idővel, a fiaiban folytonosan megújuló iskola örökölte. A vár ma már csak régi idők tanúja; hajdani védenca, majd üldözötte, az iskola, erősebbnek bizonyult. A mult köveiből és kövein épülve ez ma az igazi lüktetés és lendület a kisváros életében s ezen az élő multon nyugszik jövője is.

Valósággal az iskolák városa. Ez a legszembetűnőbb jel a helység arcán. Itt minden tizedik ember diák. Nincs leverőbb nyugalom, mint a vakáció első napja a diáktalan városban. Mintha kifosztották volna. Szinte bántó a csendje.

Az iskola központi szerepénél fogva a szellemi elit magvát a több mint félszáz tanár teszi. Kevés hely akad, ahol tanár-emberek ennyire szellemi irányítók volnának, mint itt. A mult hagyománya ez, mit a jelen sem tudott megtépní. Nincs ünnepe, előadás, koncert, leventegyűlés vagy sportverseny, egyáltalában akármilyen irányú megmozdulás, amiben ne tanárok és megint csak ne tanárok lennének az irányító, vagy munkás szereplők. De mégis igazi munkájuk nem ez. Kezük alól százaz rajokban torlódik ki a jövő nemzedéke, az előkészítést, vagy az iskolában nyerhető végső simítást kapva: teológusok, gimnázisták és tanítónövendékek hosszú sora indul el innen, a jövő vezetői városban vagy vidéken. Itteni tanároktól pattant ki az első munkatábor gondolata, ami azóta országos méreteket öltött; innen az első magyarországi népfőiskoláé, mely szintén országos gondolattá nőtt; régi hagyományok nyomán az ő irányításukkal indult meg a magyar tehetségmentés, e valósággal szellemi telepítés, mely alapja lett a ma már országossá vált mozgalomnak; faluszemináriumuk, önképzőköri falunapjaik és regősmunkájuk példaképe lehet mások előtt is, a város- és faluközti kapcsolatot kereső és egymást megismerni akaró törekvéseknek; az első néphangversenyt szintén ők rendezték s diákok és tanárok fillérei nyomán már a második omladozó kis falusi templom épül újjá. Mindez régi, de ma is élő hagyományon, az iskola és faluközti szoros kapcsolaton nyugszik s ezen a téren, hisszük, a jövő nem lesz méltatlan örököse a multnak.

Akárcsak más kisvárosban, a társadalmi élet itt is nagyrészt kaszt-rendszerbe fullad. Roppant zártkörű. Azért is pang, mert közös találkozásokra, — hihetetlen, de így van —, alig akad alkalom. Régen inkább volt, de az összejövetelek vetélkedéssé váltak, minthogy túlhajtott verseny van mindenben, ami külső. Ma nem is nagyon keresik még az alkalmat sem a találkozásra, másrészt a klikk-rendszer szűrője túlrítka. Nem segít ezen a mozi, vagy az errevetődő még gyengébb vándor szintársulat sem.

De azért az emberek szívesen vájkálnak egymás ügyeiben, túlozva és ferdítve a már eredetileg is nagyrészt hazug híreket. Nagy, irigy pletykafészek a kisváros, több jól álcázott góccal. Állhatatosan rágódik a nekivaló csemegéken, s olykor-olykor névtelen levelek kétes sikerében éli ki magát.

A lecsúszást itt nem bocsátják meg, akármilyen téren történt is. Pedig az erkölcsi alapok elég rozogák errefelé is, bár az állandó szem előtt léétel inkább megköt s nem lehet úgy elsikkadni, mint nagy helyen; mégis gyenge vigasz az, hogy ezek máshol sem jobbak.

A közönség, mint olyan, nem nivótlan; inkább öntelt és elkapatott. Beleúnt a szerinte régibe s ezért fogadja tárt karokkal az új embert, míg egy még újabbra nem akad. Az a fő, hogy idegen legyen az illető, már ez magában is siker. Sajnos, néha ez az idegen csak „messziről jött“ ember. Ez a közönség sokszor a fáradt ember képét kelti. Néha bosszantó módon nagy a hasonlóság. Kihagyja az alkalmakat, egyiket a másik után. Ritkaszép környékén gyermekkora óta nem járt; tüntetően nem használja a közeli folyó adta lehetőségeket, mert kellemetlen hazagyalogolni a nagy melegben; pedig nincsenek itt távolságok. Az idegen elképed az ilyenfajta nemtörődömségen és joggal.

Viszont elég sokan, egyesek meglepően sokat olvasnak. Aránytalanul több itt a könyv, mint az olvasó. Ha mégis nem jut erre elég idő, segít rajta egy-egy talpraesett közművelődési előadássorozat. De jaj a rendezőnek, ha az ülésrendet elvétí. Mert vannak ám családi fenntartott helyek és bérelt szakaszok (régivágású sznobok ismeretlen előjogai) s ezeknek pontos ismerete kötelező. Különben minek rendez az illető valamit, ha ezt sem tudja?

*

Lehetetlen észre nem venni a kisváros, egyáltalában a vidék egyhangú ritmusában, egy folyton jobban jelentkező, gyakran visszatérő motivumot: az idkerülő fiatal értelmiségi ember nagyvárosba való elvágását, vagy egyenesen kiszakadását. Sokféle oka van ennek s egyénekenként változó. Nehéz is a helyzete, főleg ha nem vidéki, vagy nem bennszülött az illető, aki úgyszólván hazajött, hanem nagyvárosi, esetleg egyenesen pesti egyetemről cseppent ide. Nehéz semmibe vennie a nagyváros elkapatott fiának az itteni hiányokat. Le kell itt nyesegetnie társadalmi igényeit, tapasztalnia kell — sajnos —, hogy pusztán az érték ritkán ér valamit fölfelé; alkalmazkodnia kell, sokszor kedve ellenére, viselve ráadásul a többnyire lekicsinylő, lekezelő „vidéki“ becenevet.

Ha nem talál itt életcélt, vagy nem köti más semmi a vidékhez, csak a sorsszerű kinevezés, amit csaknem büntetésnek érez és ez néha egyenesen az is, akkor eltekintget innen. Úgy érzi, hogy a nagyváros kielégítheti magasabb kultúrigényeit, esetleg több szórakozásra, fényre és mozgalmas-zajos életre, nagyvonalúságra vagy változatosságra vágyik s ezért pislog fölfelé; vagy az sincs kizárva, hogy túl szem előtt érzi magát s ott jobban elbújhat a tömegben; unszolja a családja, a felesége, szítja az emelkedési lehetőség képével, nagyobb anyagi keresettel; vagy egyszerűen maga is fullad már a vidék kicsinyessége miatt s menekülni szeretne. Ha az ilyen ember végül is vidéken marad, átoknak érzi az ottlétet, robotnak a munkát. Eszébe sem jut, hogy a nagyváros nem mindig kiemel, hanem legtöbbször szürke valakivé tesz; míg a kishelyen „valaki“, ott eltűnik a sok egyforma közt, egyszerűen elsikkad, elvész a nagy tömegben. Mert hányszor történik nem így?

Az elvágycokozás oka hát külső és belső, de az elmenetel nem vezet mindig biztos megoldáshoz. Nem, mert valaki, legtöbbször az, aki kiszakadt, — rosszul jár. Hiba az, hogy a vidék olyan, amilyenek rajzoltuk, de még nagyobb hiba, hogy a város a vidék felé csak nagy szívógép, dél-libabos, sorokat ritkító ígélet, és legtöbbször csak ígélet. Máskor meg csalódás, vagy keserű kiábrándulás. Különbben miért vágyna vidékre vissza a nagyvárosi nyugdíjas, hogy csak az értelmiségieket nézzük? A nagyvárosban él, de a vidéken van *otthon*.

A vidéknek is otthonná kell válnia. Jaj nekünk, ha csak dobbantó deszka, honnan annál biztosabban lehet messze és magasba lendülni; ha a város mindig a legértékesebb tartó-gerendákat emeli ki a vidék épületéből. A szellem világában végvári életet élő vidéki értelmiség elismerést és segítséget vár, mind szellemi, mind anyagi téren, mert csak így menthető meg munkahelyén a bekövetkező lecsúszástól vagy méginkább az elmeneküléstől. Érezve értelmi súlyát, világítótorony szeretne lenni a maga környékén, hogy érezhesse az irányítás, példamutatás és vezetés érzését s ebben az értelemben „városi“ lehessen, amilyenek az igazi városit szeretné látni. Mert elismerés, megbecsülés és biztos anyagi alap a vidéken tartja. Ha ez hiányzik, — bármelyik is — s ha a jó vidéki nem élelmes eléggé, begubózik, kesernyessé válik s ami a legrosszabb, szellemileg elsatnyul, nem is olyan hosszú idő alatt. Vagy csak azon mesterkedik munka közben is, hogy meneküljön bárhová, csak el, minél messzebb, ahol a zajban és látszat-fényben elbódulva, elfelejthet mindent, régi terveit, amire otthon híva volt, amire rendeltetett s úgy tekinti vidéki éveit, mint egy nehéz álmot!

Maller Sándor

NAPLÓ ÉS SZEMLE

KUTHY DEZSŐ dunáninneni evangélikus püspök székfoglaló beszédéből emeljük ki a következő nagyjelentőségű részletet:

Egy pillanatra sem tévesztem szem elől, hogy a dunáninneni egyházkerület nem önmagáért van, hanem csak része az egyházegyetemnek. A társ egyházkerületekkel a legmelegebb viszonyt ápolva szervesen be akarom építeni az egyházkerületet az egyházegyetem testébe. Ha négy, vagy ötfelé húzunk és ugyanannyi részre hullunk, az ostrom, amely alatt mindig állunk, vesztünket jelentheti, ha azonban szoros egységbe forrunk, kicsinységünkben is hatalmas erőt képviselünk. Ezért nem kötelességből csupán, de szent meggyőződésből is, szívvel-lélekkel felelszűszöm püspöki minőségemben is az egyházegyetem egyetemes felügyelőnk kezében magasra tartott lobogója alá.

Az erők összefogása is egyházvédelem és egyházépítés.

Tudatában vagyok annak, hogy hazai egyházunk integráns része a lutheránus világ egyháznak. A háború után új életre támad a Lutheránus Világgyűlés. Én is ismét ott leszek annak munkásai között.

A világprotestantizmus átfogó szervezetei is azoknak a sorában találunk, akik kezet nyújtanak azok felé a protestáns testvéreink felé, akikkel most a háború alatt csak a szívünk dobbanhat össze az újbóli testvéri összeölelkezés boldog reményében.

A világprotestantizmus nagy családjában legközelebbi testvérünk a hazai református egyház. Az azzal fennálló négyszázados benső kapcsolatot minden örömmel ápolni és elmélyíteni igyekszem abban az áldásosnak bizonyult szellemben, amelyben egyetemes egyházi szolgálatom ideje alatt a református egyetemes konvent fennkölt gondolkodású és az igazi testvériség lelkétől áthatott főtanácsosával közel egy negyedszázadon át együttműködtem.

Mint az egyetemes keresztyén egyház tagja, testvéreinek tartja és vallja egyházunk ebben a Krisztus alapította, nagy, átfogó, szent közösségben a hazai római katolikus egyházat is. Én is meggyőződéssel annak vallom. Működésem irányát a vele való viszonylatban ez a meggyőződésem szabja meg. A hit nem lévén egyezmény és engedmény tárgya, nem hiszek abban, hogy a hit- és tanbeli, vagy akárcsak szervezeti egység is valaha megvalósuljon. De igenis hiszek az egyházak közötti, testvérekhez méltó viszony kialakulásában. Hiszen az utóbbi időben sokat hangoztatott únió a valóságban megvan. Mint perszónális únió, mert közös a királyunk: Krisztus. (—)

*

NÉPI IRODALMUNK BÍRÁLATA került szőnyegre több folyóirat és lap hasábjain. A Katolikus Szemlében Horváth Miklós tanulmánya szépirodalmi szempontból vizsgálja a népi irodalmat, a népi kérdések boncolgatása, vagy legalább felvetése s a népi nyelv felhasználása döntő — szerinte ennek meghatározásá-

nál. Felosztása szerint a népi írók két csoportban jelentkeznek: az előfutárok (a mult századbéli népiesség: Czuczor-Petőfi-Arany-„és bizonyos fokig, bár mint ferditőt, idevehetjük Jókait is“, el egészen P. Gulácsy Irénig s Móricz Pálig felsorol pár szóval megrajzolva 55 nevet, kik a régi népiesség írói); az új népiesség előfutárai: Ady, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, az „atyamester“, Móra Ferenc „inkább proletár-író“ előkészítők után a „tudatos népi irodalom úttörője Erdélyi (Árgyelán) József, Tamási Áron, Nyirő József, Kós Károly, Kodolányi János, Illyés Gyula, Németh László s még 25 író, az új hajtások. Az őstehetségek során Szabó Pál, Veres Péter, Sértő Kálmán, Sinka István, Szamadó Ernő munkáit helyezi mérlegre. Sorra felvonul előttünk a tudatos népiességi írók csoportja, az úttörők, az új hajtások és az őstehetségek.

Igen sok széljegyzet helyett csak pár tényre akarunk reámutatni e helyen. Igazat kell adnunk Horváth Miklósnak abban, hogy *„meg kell azonban keresnünk a népi írók általános hibáit és erényeit is, mind az előfutárokét, mind az új hajtásokét. Mit dicsérhetünk náluk, minek örülhetünk és mi működésükben a kivetnivaló?“* Igaz, hogy a *„válasz természetesen csak egészen általános jellegű lehet, hiszen a legkülönbözőbb vérmérsékletű, felkészültségű és világnézetű írókat öleli magába az új népiesség.“*

Ítéletében azonban nem lehet egyodalú senki. Mi, evangéliumi keresztyének, nem kárhoztatunk, anathémát nem kiáltunk, hanem az Ige mérlegére helyezünk mindent, Isten Igéje, kijelentett akarata szerint ítélünk minden kérdésben. Irodalomszemléletünk s irodalmi ítéletünk abból a tényből ered, hogy az írói készség Isten általános kegyelmének adománya, szükségyszerűen nem esik össze az általános isteni kegyelem az üdvözítő különös kegyellemmel. Ebből azonban nem következik az, hogy pl. jelen esetben minden író hitetlen, vagy minden keresztyén hívó szükségképpen írói készséggel megajándékozott. Ezért tartjuk egyaldalúnak e cikkírónak egy s más tételét. Amikor például ezt írja: *„Legszembetűnőbb kárhoztatandó vonásuk az anyagiasság. A magyar népet kivétel nélkül boldoggá akarják tenni. Am ezt csak népfőiskolákkal, szövetkezetekkel, egészségházával, földosztással stb. Megfeledekzenek azonban a lélekről, igényeiről, jogairól és kötelességeiről. S elfelejtik, hogy a tartós anyagi jólétet, kiegyensúlyozott emberi életet is csak az erkölcs uralma valósíthatja meg. Tény, hogy a magyarság egyes csoportjai, — különösen az Alföld kálvinistái, — csak a földre szegeznek szemüket; a magyar nép számára idegen a vallási rajongás, hitéletében is hétköznapián jözan. De az is tény, hogy a középkori magyarság a katolicizmus hittitkait és mélyleges liturgikus életét lelke gyökeréig magába szívta s világvizonylatban is nagy szenteket termelt ki magából. A népi írók ezt a jelentős tényezőt elhanyagolják. Nem vallástalanok, csak — kevés kivételtől eltekintve, — közömbösek a hit dolgaival szemben, nemcsak katolikus, hanem egyéb vonatkozásban is. Nem veszik, vagy nem is akarják észrevenni, hogy népünk életében jelentékeny szerep jut még ma is a hitnek. Ha pedig vallási ele-*

meket vegyítenek írásaikba, — mint Nyirő, Tamási, Szabó Pál — akkor ebbe több tévedés, vagy furcsa mellékíz vegyül. A vallással kapcsolatos megnyilvánulásaik nemcsak nemtörődömséget árasszanak, hanem teljesen földi beállítottságot is. Csak a földi boldogulás érdekli őket; a természetfölötti szárnyalást lekicsinylik, vagy fel sem fogják. Jellemző apróság, mikor Móricz Zsigmondot egy barátja elvitte a híres szegedalsóvárosi búcsúra, a nép nagy ismerője meghatódott ugyan, de álmélkodott is nagyon, mondván, hogy erről az oldaláról még nem is látta a magyart.“

Teljes egészében közöljük e bekezdést, elfogulatlansággal nem vádolhat senki. Szólanunk kell a népfőiskoláink védelmében — bár erre hivatottabb toll is akad könnyen evangéliumi köreinkben — s meg kell vallanunk, hogy vagy nem ismeri, vagy félreismeri, vagy tudatosan elhallgatja a népfőiskolák munkáját az, aki nem veszi észre a lelkibb magyarságért folyó harc e fontos állomáshelyeit, az azokban folyó lelki munkát.

Népi íróink diagnózisa, fájó sirása nem kárhoztatandó, hanem magyar és evangéliumi egyházaink számára komoly benső önvizsgálatot jelent. Az igazság akkor is igazság, ha nagyon fáj. Nem azok mondják ki az igazat, akik elkendőzik a bajokat, hanem azok Tibore panaszával felrázzák a Bánk bánok lejét.

Népi íróink sebfeltárása komoly benső reformáció kiváltója lehet. Az a megállapítás, hogy „a magyarság egyes csoportjai, — különösen az Alföld kálvinistái, — csak a földre szegeznek szemüket“, lehet rosszakaratú beállítás, beidegződött szempont, palánkon való átkacsingatás, csak nem a magyarságért fájó, javítani akaró tusakodás.

Népi íróink talán nem vették észre, „még ma is“ jelentékeny szerep jut a hitnek népünk életében. Talán nem „még ma is“, hiszen mi nem mult morzsáin, racionális, hitben szegény korok szegényes örökségén élünk, hanem titokban sarjad a vetés, készül csendben, vérzivatarban, égzengés, földindulás között is a lelkibb magyar hajnal.

Népi íróink minden közömbössége, nemtörődömsége a valóság dolgaival szemben nem lehet kárhoztatás oka, hanem protestáns szemléletünkől kifolyólag benső önvizíóra indítás. Horváth Miklós értékeléséhez nincs külön megjegyezni valónk. Kiáltó figyelmeztetés volt a népi írók feladata. „A közöny és rosszindulat e havát a népi írók hordták el kitarító munkájukkal“, hiszen azelőtt hó alatt sajogtak csak a sebek. Nem kicsinyes felekezeti szempontból, hanem az egyházak benső megújulása által lehet eljutni a magyar falu teljes kivirágzásához. Az anyaszentegyház nemcsak a lélek, hanem az egész emberi élet megszenteléséért harcol. A népi írók figyelmeztetése kiáltó szó, amelyre döntő válasz a teljes evangéliom.

P. F.

*

PAPOK ÉS AZ IRODALOM. Ugyancsak a *Katolikus Szemlében* olvashatunk Péntes Balduin tollából a Figyelőben érdekes gondolatokat *Új katolikus parnasszista líra* címmel. Örömmel állapítja meg az író, hogy mennyi pap-író kopogtat a szépiro-

dalom ajtaján. Történetileg a latin és magyar nyelvű irodalom bölcsőjénél is ott állottak (igaz, hogy a XVI. században a reformáció hívei s lelkipásztorai járnak elől!), élményi hang azonban csak Ányos Pálnál és Verseyhy Ferencnél hangzott, „de ők meghasonlott emberek, barátaik és mintaképeik is felvilágosodott, deista írók voltak.“ (Milyen jó, hogy ezt a mondatot nem ev. vagy ref. folyóirat írta le, mindjárt mi dobtuk volna be a követ a felekezeti béke csendes tavába, amely ott van az Egység útján!) „*Bizony nem szerencsés megindulás ez*“ — aláírjuk az íróval. Czuczor, Tárkányi, Mindszenty Gedeon többé-kevésbé kenetes lírája után „Harsányiig, Síkig nem is akadt valamirevaló papköltő“, Méccsel együtt ismét vezérszerephez jutottak a kat. költészetben.

„*Talán a kelleténél jobban is*“ — vágyódnak a tehetséges papi írók Harsányi, Sík, Mécs babérajaira. „*Ady ösztönzése megteremtette az első nagyméretű papköltőket*“. Hiába termelik ki a nagy költők az epigonok sorát, örökséget nem kapnak ezek, ez a tragédiájuk. Nehézségük a pap-költőknek a nagy elődök nyomasztó hatásán kívül :az elrejtőzés. Nem szabad a papnak teljesen megmutatnia magát. „*A kínjaiban vergődő pap nem felemelő, bármily gazdag lírai anyag tulajdonosa is. Ilyenkor két hiba kísért: a túlságosan mélyre engedett bepillantás megérleli az olvasókban azt a nem egészen dicsérő ítéletet: „Ez is csak ember“, a mindent megoldó békés befejezés pedig sokszor hamis, mesterkéltséget és álszent.*“

Milyen jó lenne, ha megszívlelnék ezt az evangéliumi egyházakon belül is azok, akiket illet: „*Bátran kimondom: az összes költői műfajok közül éppen a lírai költészet a legalkalmatlanabb papok számára.*“ ...„*Micsoda lehetőségek kínálkoznak pl. a dráma, film és regény területén.*“

Lapunk hasábjain megfogalmazva a tételt, bizony igaz az, hogy evangéliumi hitű egyházaink lelkipásztorai közül sokan elfelejtik Ravasz Lászlónak azt a jellegzetes mondását, amit Homiletikájában közöl Tompáról, „*a költőpapról, amelyik típusban a papság csupán annyi, hogy megrontsa a költőt, de a költőiség még nem olyan nagy, hogy megjavítsa a papot. Rendesen poétás kedvű, álmodozó, hangulatkergető lelkek ezek, kik megvetik a teológiát s emiatt elsekélyesedve, az ú. n. hangulatkereszténységnek lesznek az irodalmi képviselői.*“

Irányított irodalom nehéz kérdés, költőpapok tehát maradjunk az evangéliumnál. Az még nem volt sohase baj, ha valaki csak lelkipásztor akart lenni! Evangéliumi egyházainkban ma létszükséglet a tiszta evangélium.

—pf—

*

A BUDAPESTI SZEMLEBEN Tóth László arról ír, hogy az egyes írók: Együtt — vagy egymás ellen? — szolgálják-e ma a magyarság érdekét. A nemzeti és népi szavak körül támadt fogalmi zavarban nehéz tájékozódni, mivel egymással ellentétben álló felek kizárólagosan használják a nemzeti és népi melléknevet. Mennyire igaz, amit így fogalmaz meg Tóth László: „*Okos-e s nem*

jár-e helyrehozhatatlan károkkal az irodalomra és magyar nyelvünk művészetére, ha bárkivel szemben azt kutatgatjuk, hány paraszti őse volt, földes szobában, vagy városi lakásban született, földön vagy műhelyben, gyárban vagy irodában dolgozott az édesapja?"

A népi kérdés előtérbe kerülésével kapcsolatban egyről nem szabad elfelejtkezni. A görög *ethnos* és az *ethos* között szoros a kapcsolat, közös a gyök. Nép nem lehet erkölcs nélkül, *ethos* nélkül *ethnos*, *ethikum* nélkül nincs *ethnikum*. Nem egymás ellen, hanem együtt kell szolgálnia ma minden magyarnak. Magyar kereszténységünk és keresztényen magyarságunk irodalmi téren is etikai alapon szolgálhatja egyedül az igaz magyarságot, Hungaria *ethnosát*.

— pf —

*

HÁBORÚ — IDEGEK — LELKIERŐ címmel a Pannonhalmi Szemlében írt cikket Vanyó Tihamér. Egy-egy gondolatát kiemeljük, Prohászka Ottokárt idézi: *„mikor háború van, akkor a legkomolyabb istentiszteleti hangulatnak, a nagy áldozatok kegyeletének kell kiárasztva lennie a nemzetre. Akkor nincs tánc, nincs mulatság, nincs füzérke; akkor ne járjon senkinek esze csecsebecsén, festett arcon, sem muflonon, sem hermelinen; hanem csak egy gondolatot zárjon magába, melyre felzokogjon a lelke, azt, hogy most meghal valaki érttem, nem is egy, hanem sokan“.*

Idegzetünk törvénytáblája címmel 10 pontba foglalva adja a gyakorlati következményeket, vegyük ezeket sorra.

„1. Számolj józanul *idegalkatoddal*, egészségeddel, a világ és a társadalom berendezésével. (Különösen a hivatás, munkabírás és -vállalás, a szenvedélyek terén.)

2. Legyenek *eszményeid*, nemes kedvteléseid, amelyek örömet, lelkesedést, megnyugvást és bizalmat keltenek benned.

3. A lehetőségek és okosság határain belül szüntelenül és lendületesen *dolgozzál*. Tetteidben légy előrelátó és megfontolt. Soha semmiben ne kapkodj! Munkád sikere: orvosság.

4. Fordíts nagy gondot a szükséges *pihenésre* és kikapcsolódásra. Ne rövidítsd meg alvásodat. Háborús időben különösen szükséges a „*pihentségi tartalék*“.

5. Kerüld a lustaságot! *Keményítsd magad* testben és lélekben. Tornázz és sétálj mindennap. Gyakorold a bűjtöt és a kis önmehtagadásokat.

6. Higgyél nagyon erősen a *lélek gyógyító erejében!* Tanuld meg az önsugalmazást (autoszuggesztiót). Így leszel önmagad első orvosa.

7. Törekedj *lelki békére*, összhangra, megelégedettségre. Kerüld mindazt, ami megzavar. Különösen óvakodj a lelki sérülésektől, megrendülésektől (traumáktól), továbbá a harag, bosszú, féltékenység, irigység, káröröm gonosz szellemétől.

8. Lelki sebeidre keress *gyorsan orvosságot*. Ne hordd soha magadban a fájdalmasokat, csalódásokat, félelmeket. Szenvedésed idején nyujtsd ki kezdet egy másik símogató kéz és megértő szív felé.

9. Légy *türelmes* önmagad és mások iránt. Gyakorold a szeretet cselekedeteit és az Isten akaratában való megnyugvást.

10. Az idegzet legjobb orvossága: *hit és bizalom* a gondviselő Istenben és hűség Hozzá. A legnagyobb erőforrás: imára kulesolt kezed!”

Az egység útjának szolgálunk ezzel a közléssel is, Pannonhalmán így éreznek, evangéliumi hitünk boldog echót mond. Háború idején, úgy érezzük, mindez érvényes a felekezeti helyzetre is, Debrecenben éppúgy, mint Pannonhalmán.

— pf —

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Három verseskönyv

Ady egyik barátja jegyzi fel a költőnek azt a bizalmas beszélgetés közben tett kijelentését, hogy egyetlen nagy feladat lebeg szeme előtt: megcsinálni a lírát. A mondás és az érzület, melyből fakadt, mélységesen és modernül európai. A modernséget nagyjából a praeromantikától lehet számítani: azóta valóban minden költő feladatának érzi, ha nem is fejezi ki nyíltan, hogy megcsinálja legalább — a saját líráját, melynek egyik ismertető jegye a különbözőség. Alkata, kortársak és kritikusok reá irányuló tekintete egyformán kényszerítik, hogy kötelező káténak fogadja el formai és tartalmi szempontból egyaránt az esztétikának az egyéniségről való tanítását. Sőt az egyéniség nemcsak személyek számára lesz keret, de írók csoportjainak szemléletében is elfogadott elvvé válik. Ez magyarázza meg, hogy miért találkozunk napjainkban olyan sűrűn a nemzedék-szempontról, különösen irodalmi tekintetben. Az egyes alkotók — nem egészen logikusan — élvezik a „nagy“ nemzedékek legendájának fényét, vagy rájuk hull az „epigonság“ árnyéka.

Legutóbb ismét szóvátették a fiatal költők munkásságát. Nemzedékteljesítményt kértek számon rajtuk. Vádnak és védelemnek egyformán megvolt a jogosultsága. A legélesebben és — világosan megfogalmazott vád elhangzása különösképpen majdnem egybeesett a nemzedék néhány reprezentatív tagja — azokról van szó, akik nemrég lépték át harmincadik évüket — reprezentatív kötetének megjelenésével. A költészet sohasem lehet program és ha mégis felelni akar valamire, legbiztosabban úgy éri el, ha önmagáért beszél. A három verseskönyvön, melyekkel most foglalkozunk, sem látszik meg a nemzedéki összefogás szándéka: spontán teremték, érezhetően távol az irodalmi berkek köznapibb zajától, furcsa véletlenként egyik sem a főváros adta élményből és sugallta ihletből született. Csak azért nem emlegetjük a vidéket velük kapcsolatban, mert a bennük kristályosodott magány-

nak sokkal inkább a lélekhez és a sorshoz van köze, mint ahhoz a felszínes újságcikk-tematikához, melyet irodalmi decentralizációnak szeretnek hívni. Erről már azért sem lehet szó, mert mind-egyik a fővárosban jelent meg, előkelő kiadóvállalatok égiszévei.

*

*Weöress Sándor*¹ könyvének címe látszólag artisztikus. Első hallásra díszítménynek érzik, mint a kapubejáratokat közrefogó kariatidák, bár inkább tragikus pátoszú, mint rokokó könnyedségű dekorációt sejtet. Ám a *Medúza* többet jelent a költő számára: benn foglaltatik a létezés és szemlélet alapviszonyának képlete, mely filozófiai abból a szempontból, hogy igyekszik a dolgok szellemi gyökerét megtalálni, de alapjellege szerint elsősorban mégis mythikusan jelképes, mert őrzi a látvány előtt kővé dermedő ember hülő borzalmát és hideg derűjét.

Borzalom és derű egyformán fontos. Úgy tartoznak egymáshoz, mint a tragikus görög trilógiák és a szatírxjáték. A nagy metafizikai zuhanás után, amit a katharzis, a dráma megtisztító hatása jelentett, a lélek színpadán hirtelen bukfencező alakok jelennek meg, a játék gyermekded könnyűségével és túlvilági felelőtleniségével. Weöres Sándor verseiben is egymás mellett találjuk a nagy révületeket és a kis játékokat, melyeknek elemi fontosságáról legújabban és legmélyrehatóbban Huizinga írt, a *Homo Ludens* szerzője.

A költő a rokonságot, mely a görögökhöz fűzi, gondosan ápolja. Nemesak azzal, hogy kórusokat ír antik strófaszerkezettel, gazdag polifoniával, görögös metrumban, hanem igyekszik magára ölteni a klasszikus lelkiséget is: apollóit és dionysosít egyaránt. Nem önmagáért és önmagáról beszél, hanem hagyja, hogy a világ szólaljon meg helyette. Másokat elzsongít a természet ezer édesége, őt sokkal jobban érdekli, hogy mi történik a nagyobb természetben, a kozmoszban. Ezekhez a történetekhez kevés köze van a költő érzékeinek, hiszen a világ kezdete óta szüntelen folyamatban vannak és érvényesek. Az én ilyenkor felolvad és elveszti fontosságát. Hatalmába keríti az a „pozitív misztika“, melyről Rilke magyarázói beszélnek. Ilyenkor a jelenségek — mintegy mágikus úton — úgy költöznek bele a költő lelkébe, hogy lényegüket, filozófiai szubsztanciájukat nem adják fel, legfeljebb színeket, formákat, ízeket, árnyalatokat kapnak.

Ugyanekkor Weöres modern lélek is és bár jellegzetesen kevés szál kötözi a földi valósághoz, mégis belekerül a szenzáció örvényébe. Falja a tájakat és képeket, álarcokat ölt, hogy azonosulhasson az ezer minőségű világgal, izgatják a kísérletek, szerelmesen ragaszkodik az anyaghoz és benne él az az alaphasadtság, mely lét és nemlét közt osztja meg a tudatot. Ilyenkor válik az ember önmaga számára pszichológiai területté. Ha antik és modern vonásokat nem egymásmellettiségükben, hanem pragmatikusan vizsgáljuk Weöresben, bizonyos fejlődési vagy kibontako-

¹ Weöres Sándor: *Medúza* — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

zási sémát tartva szem előtt, akkor az út kétségtelenül az utóbbiból vezet az előbbibe.

Mindez együtt igen széles skálát jelent. Weöres a nélkül, hogy hugoi rendszerességgel a *Századok legendáit* költené újra, egyik versével a babiloni mondában van otthon, a másikkal a japán teaházban; megérintik a daloló steppék és szent-örületű művészek képzelt országai. Gyermek lesz a gyermekek kedvéért, megszólaltatja az állatokat és átérzi a teremtmények mitológiáját. Sokszor látszik rajta, hogy küzd az anyaggal, de amit kezébe vesz, az átlényegül. Legtöbb verse külön elemzést érdemelne. Ez az elemzés mutathatna rá azokra a formai okokra is, melyek miatt a tárgyak nem találják meg mindig végső arányukat. De így is benne van a nagy líra minden diszpozíciója.

*

*Jékely Zoltán*² az a költő, aki legjobban megfelel elképzeléseinknek, amikor a költőről beszélünk. Érzelmes és ríkató, mert a költő elsősorban szenzitív lény, akivel éppen azért tudunk együtt érezni, mert a mindenki számára közös és hozzáférhető érzelmeket szólaltatja meg. Közvetlen és ihletett, tehát feltétlen úr rajta a költészet daimona, mely múlandó élményekkel legalább annyira szíven talál, mint örök formákkal. Természetes nagyságban áll előttünk: minden emberi megeshet vele, még az alkotással szemben is védtelen, meg kell küzdenie azért, hogy mondanivalója eljusson hozzánk s néha csatát is veszíthet. Válogatós, mert tudja, hogy minden gúny ellenére vannak poétai receptek, használható és kevésbé használható témák, s ő azok felé fordul, ahol legkisebb ellenállással találkozik a szépérvék. Ugyanakkor — ez a vonás már tipikusan modern — gondolkozik is. Tudja, hogy a jelen embernek legalább annyira életeleme a reflexív tünődés, mint az áradó érzelem.

Ezekkel az adottságokkal érlelte ki magában Jékely új kötetét, melyben emberi szempontból sokkal teljesebben önmaga, mint az előző kétfőben. Azok mindegyike lezárt egyéniséget mutatott, olyat, amiből gyanakvó kritikusok már alig láttak kivezető utat. Szerencsésen találkozott benne fiatalkori formakészség, tanítványi hűség, szemet behunyó lendület, túlfokozott láz, önkínzó élményéhség, örökségülkapott gyermeki mitológia. A kezdő Jékely lírájában mindenki megcsodálhatta azt a nemes conquistadori etikettet, mellyel szerzeményeihez ragaszkodott: sötét fényben csillogó kincseit és a rájuk vigyázó gesztusok kimértségét. Irodalmi jósok szerint az ilyesmi után csak nagy férfias kiábrándulás jöhet: a költő annak, amiért eddig nyakát kockáztatta, hátat fordít.

Jékelyben az alkotó ösztöne erősebb volt. Hajdani szép és sokak szívéhez nőtt pózait szemünk láttára számolta fel. A kimért jambusbúgás helyett egyszerre hangsúlyozni kezdte a szavakat, a zene helyett előtérbe lépett a mondanivaló, mely lényege szerint alig változott, hiszen a költő témái örök témák, de megizmo-

² Jékely Zoltán: *Mérföldek, esztendők*... Franklin Társulat.

sodott, úgyhogy lépteitől már jobban döng a talaj. Néha nem is hallani mást, csak a döngést. Ez a valamikor oly szárnyas költő tudatosan úgy ír, mintha a próza kötözné szabad mozgásában, hogy aztán ismét annál szabadabb lendületet vegyen.

Ha erényeit fel akarnók sorolni, az elsők közt kellene említeni a szüntelen költői készenlétet. Vannak versek, melyeknek csak az első szakaszát kell megírni, a többi a zene és a variáció törvényei szerint buggyan a költőből. Jékelyt éppen az jellemzi, hogy az utolsó sorig valóban *költi* a verset: szándékosan cseréli a formát és hangulatot, az egység szokott sablónja helyett valamilyen újabb egyensúly-formulát keresve. Ezen a veszélyes úton képzeletének frissessége segíti. Metaforái rendkívül gazdag aszszociációs térből bukkannak fel és helyzetű energiájukat az növeli, hogy éles kontúrokat kapnak a szándékosan egyszerűsített alapszövegeten, a gondolat és reflexió kontrasztul szolgáló fényében.

Ha hibákat keresnénk, csak arra utalhatnánk, hogy amit ír, néha nem is hat versnek, hanem vázlatnak, mely valamilyen nagyobb alkotást megelőz. Hogy ezek a nagyobb alkotások milyenek, arra feleletet ad néhány „nagy“ vers, mely joggal az új költészet legszebb darabjai közé tartozik.

*

*Képes Géza*³ külön helyre tart számot a fiatal generációban. Nem csupán a bírálók ítélete, hanem saját helyzetérzése és célkitűzése szempontjából is. Weöres és Jékely beleszülettek abba a világba, melyet megénekelnek, legyen az bár kozmikus távlat vagy érzelmek iskolája. Képesnek egyáltalán nincs világa, ami van, azt magának köszönheti, mert ő teremtette meg. Természetesen csak végső tendenciái szempontjából, mert hiszen a kategóriák ilyen merev formában mint adottságok soha elő nem fordulnak. Arról van csupán szó, hogy Képes akkor követi leginkább saját egyéniségét, amikor költői feladatának a specialitást tekinti. A jelenségvilág mindenki számára hozzáférhető, de őt az bővíli, amikor már a „túlélesült fény és végső“ árny birodalmában csak az egészen kivételes lelkek számára van mondanivalója. Módszere az analízis és végső célja, hogy hozzájusson a kvintesszenciákhoz. Vállalja midazt a tehertöbbletet, amivel az ilyen feladatok elvégzése jár s egyúttal gögösen lemond minden olyan eszközzől, ami feladatát megkönnyíti. Filozofálni szeretne, de elveti a fogalmat. A dolgok belsejéhez úgy férkőzik hozzá, mint a röntgen, nem távolítja el a védőburkot, csupán olyan erős fényt igyekszik sugározni, hogy átvilágítsa a testet.

Mindebben az ellentmondás az, hogy tulajdonképpen nem is a metafizikai kíváncsiság készíti a látásnak erre a kalandjára, hanem az esztétikum. Más költőkből esetleg fekete pesszimizmus fakadna ilyen beállítottságból. Képes abban az amorális világban, melyet mesterségesen épít maga köré, láthatóan jól érzi magát és ezt az érzést bele tudja szuggerálni az olvasóba is. Mert egyet-

³ Képes Géza: Gorgó mereng. — Dante.

len valami érdeklő csupán, a szépség, az örök mozdulat. Tehát versei alapfelépítésükben arisztikusak, lehetőleg kihegyezett csattanóval végződnek és a vers is mindig az utolsó strófában éri el a tetőpontját. Nagyon sok képe marad meg az olvasóban. Amikor a szerelmesekről ír, odadobja mögéjük a holdat, mint óriási foszforos óralapot, melyről egy láthatatlan kéz letörülte a számjegyeket. Egyetlen forma, amiben boldogan tud létezni, a pillanat, mert az esztétikum léte is abban csúcsosodik.

Személyes ott lesz, amikor a pillanatot felecseréli az idővel. Ilyenkor szükségszerűen magáról beszél, arról a belső tépettségéről, mely a szikrázó képek mögött meghúzódik. Az olvasó indiszkréciója — melyet Baudelairerel együtt minden költő anyyira megvet és áhít — itt meggyőződhet arról, hogy a parnasszien szépségkultusz mögött milyen emberi élmények húzódnak meg. Ennyi az, amibe bepillanthat, mert a költő műhelye zárva marad előtte. Akkor is kész verseket kap, olyanokat, amiken betűnyit sem lehet változtatni, ha esetleg rossz a belső kompozíció. Az olvasó csodálhatja, hogy az egész mégis él és áll, mint a pisai ferde torony.

Vajda Endre.

CSIKESZ TIBOR: URAM, HOGY LÁSSAK!... (Elmélkedések. Inceze Gábor előszavával. Nagyvárad, 1943.)

Rokonszenves írás. Rokonszenvesé teszi mindenekelőtt az az alázat, amellyel a szerző leméri erejének határait. És annak is örültünk, hogy ebben a kis könyvben elmélkedéseket s nem prédikációkat, egyházi beszédeket kapunk. Fiatalember ugyanis mindig jólteszi, ha a meditáció kötetlenebb, tágítható műfajával kezdi az egyházi irodalom művelését. Csikesz Tibor egyenesen leszögezi, hogy prédikációt írni nem is lehet, mert csak az a prédikáció, amit élőszóval adnak elő és amit hallgatnak az emberek. Írásban nem lehet prédikálni.

A kis könyv *vakok* számára íródott. S ki az közöttünk, aki ne szorulna rá a Fényre, a Világosságra, a kegyelemnek lelket megújító, ömberünket átteremtő áramára? A bűnben mindannyian Bartimeusok vagyunk; vándorok, keresők s életünk akkor nyer értelmet és célt, ha — a vakok látnak. Ahhoz azonban, hogy ez a csoda bekövetkezzék, a Fénynek ki kell gyűlnia bennünk. Belülről kell megvilágíttatnunk.

Csikesz Tibor nem *akar* szép mondá-

sokkal, finom megállapításokkal, fordulatokkal elkápráztatni bennünket. Szerény ember, akit nem önnön igazságai, saját hangja, hanem a meglátott, ingyenváló Kegyelem tart bűvöletben. Akire ráhullott a golgotai kereszt fénye, az nem is teheti, hogy maga is ne váljék sugárzó, visszaverő felületévé az Igazságnak, Krisztusnak. Az Ige személyhez szólóvá tételén bibliás magány sejlik, a titkon bezárt ajtók mögött való kitarulkozása a léleknek.

Meggyőződésem, hogy a jó elmélkedés *elmondásra* is jó. Elvégre miért ne lehetne a „szószéki beszéd” hangja, felépítése is fegyelmezett, tömör, csak a lényeket szem előtt tartó, mely ismérvek a meditáció sajátjai, Csikesz Tibor szerint. Sőt bizonyos vagyok a felől, hogy a kötetben foglalt elmélkedések „elprédikálva” legalább olyan mély, eszméltető hatást gyakorolnának a hallgatókra, mint így, az olvasókra. Amivel csak azt akarjuk mondani, hogy nem bizonyos külsőségeken múlik az Ige hatékonysága, proporciónált alkaton, hármas felosztáson, illusztráción, hanem a megnyílt szemű Bartimeusok bizonyágtételén, az Úrral való talál-

kozás! És mert Csikesz Tibor könyvének ellenjegyzését a Lélek adta meg, — *igehirdetésnek* érezzük elmékedéseit!

Trombitás Dezső.

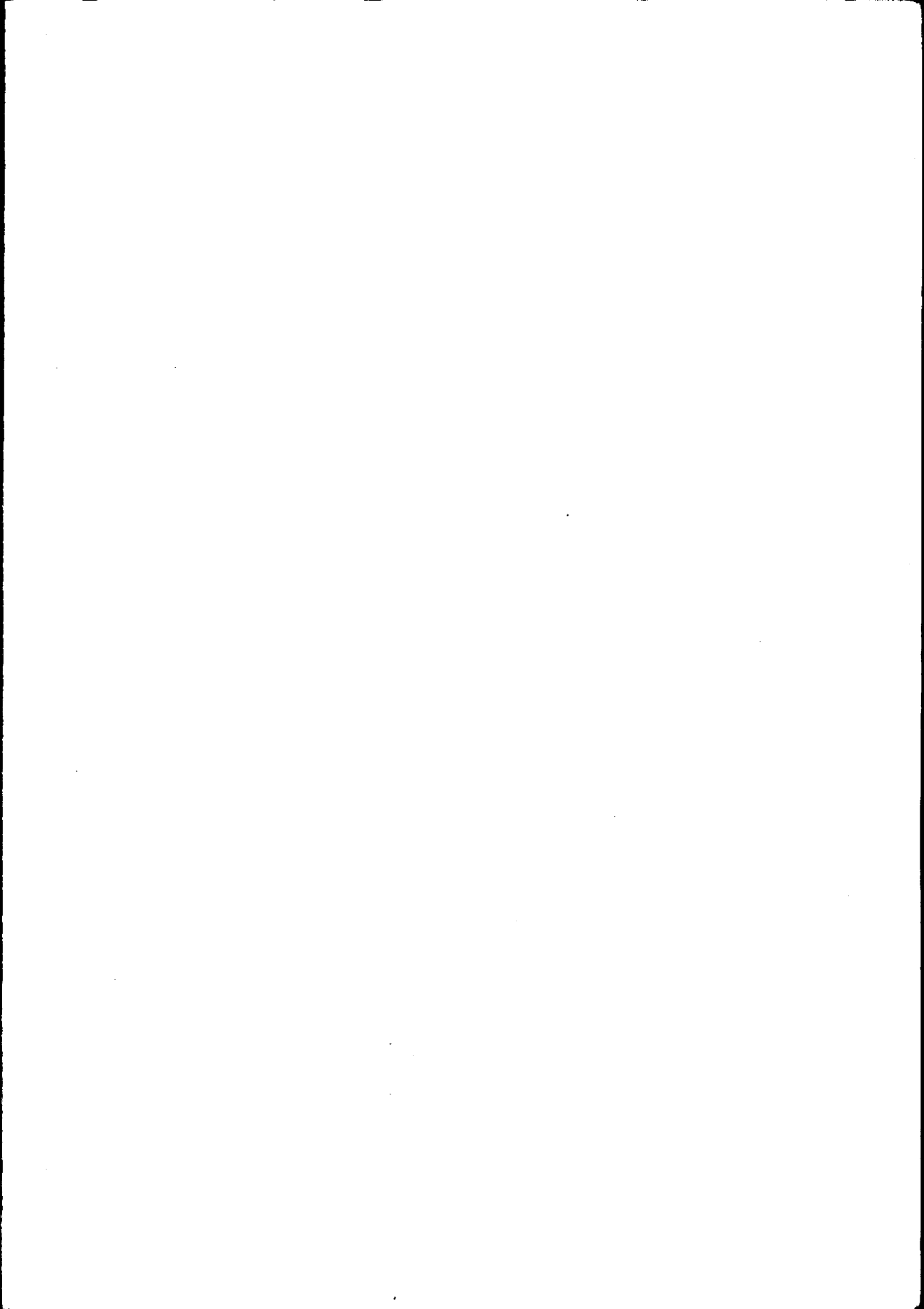
KÉT VERSESKÖNYV: NAGY IMRE ÖSSZEGYÜJTÖTT VERSEI. (Magyar Élet kiadása 1943.) KELEMEN JÁNOS: FOGOM A KEZED. (Kassa, 1943.)

Nagy Imrét, a szegény napszámost, a daloskedvű parasztot elragadta a halál, mielőtt ígéretből költővé válhatott volna. A népi írók azon fajtájához tartozott, akik szívük szerint egyek a magyar néppel-sorssal, pusztával, nádassal, akác és eperfával, kaszapengéssel, verejtékező robottal. Napimádók, mert Keletről jöttek s őseik tükrére emlékeznek, — a haljátékos, fénylő mocsárra, — melyben a nap is megnézi magát forró nyár idején. Ha térben messze is kerültek már a paraszti életformától, idegeikben benne reng még a magyar föld búzakalásza, énekel pacsirtája, cirpel tücske, károg hollója. Nagy Imre verseiben is élményszerűen hatnak a bihari, hajdúföldi, nyírségi tájak és küzdelmes embersorsok. A paraszti nyomorúság, ahol tízen köhögnek egy szobában, árnyakat kerget a hold, a pók fagyva lehull, nem bírja szőni a szemfedőt. Versei tele vannak falusi képekkel s az egyszerűségükben naív színek, elkoptatott, egyhangú formák

között olykor felesillan egy-egy sor, amely igazi költőre utal: *Orgiára készül most a nyár, a meghívót pillanatok hordják s szikrázva fut minden nászbatár.* Ha szavai nem is égben keringnek fent, csak a porba hullnak, — mint írja — van egy-két biztató álomlátása, mesebeli madara, amely hivatva lett volna felreépíteni.

Kelemen János verseskönyve szokványos költészet. Intelligens ember ritmusba-rímbe öltöztetett érzés és gondolatvilága, amely betartja a kitaposott utakat. Csendesen ballag a földön, — ha néha magasba is hívja vágya, — nem mer, nem bír elszakadni a sablontól. Könyvét feleségének írja s ez az őszinte, egyszerű mozdulat, mellyel lelkét, emlékeit, élményeit, örömét, családi gyászát — megértő, emelkedett lelkű párjának megmutatja — rokonszenvesé teszi előttünk e versek íróját, — de nem érezzük azt a felszabadult örömet, amit a fémjelzett költészet okoz, pedig dallamérzéke, formakézsége erős, rímei kifogástalanok. Hiányzik belőle az a megfoghatatlan valami, az az illanó fény, amit egy pillanatra elének varázsol a költészet. Mélyülnie, átlényegülnie kellene az írónak, témáit átforrósítania lelke tüzével, hogy ezáltal a forma megolvadjon s eggyé váljék a tárgy anyagával. Reméljük, hogy a művelt, rokonszenves szerző eléri ezt a fejlődési fokot.

Debreczeny Lilla.

PROTESTÁNS SZEMLE

7 TARTALOM:

Gaudy László: „A megsemmisülés küszöbén” • Debreceni Lilla: Lepkével kergetőző álom (vers) • Juhász Géza: Gulyás Pál • Léky Gyula: Új idők új szervezési feladatai • Máthé Klára: Évadzáró bemutatók • Könyvek és írók

---

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSENYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSOK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN**

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITÁS DEZSŐ: Victor János: Református hiszekegy	— — — 204
ORBÁN ISTVÁN: Szenttamási Babos Lajos: A sárvidéki körjegyzőség története	— — — — — 206
HARSÁNYI ISTVÁN: Két „népi“ regény (Kádár Lajos és Baki József művei)	— — — — — 206

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX. Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szabolcska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 26 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 28 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

„A megsemmisülés küszöbén”

Amennyire a legutóbbi hónapok magyar és külföldi egyházi sajtóról tájékozódást szerezhettünk, megállapíthatjuk, hogy ezt a címet, vagy ehhez hasonlót nagyon sok egyházi lapban lehetett olvasni. A címet sok esetben egyszerű pont zárta, máskor kérdőjel tette azonnal problematikussá, esetleg felkiáltójel érdekessé. Lényegében és megítélésünk szerint majdnem azonos értelme van mindhárom befejezésnek, hiszen a cím elolvasása után az olvasóban úgysis többszörös képzettársítás indul meg, s ebben a gondolkodó folyamatban mindhárom megoldásra bőséges lehetőség adódik.

Érdekes kísérlet minden teológus számára korunk fizikusainak azon tiszteletreméltó fáradozása, amely a két tudomány kiegyenlítését szorgalmazza. Mindkét területről való szakművek és cikkek nem szűnnek meg a kibékülés eredményeit olvasóik és hallgatóik elé tárni. Talán ebben a nagyszerű tevékenységben egyik ponton az energia megmaradásának elvét is revízió alá veszik s akkor a tömeg ítéletével és élményeivel egyezően állapítják meg azt, hogy sajnos, ebben a háborúban sok minden semmisült meg, a nélkül, hogy láthatóan átalakult volna az emberiség számára egyéb vonatkozásban felfedezhető alakban.

Gondolkodásban messze vagyunk már azoktól az emberektől, akik szellemes aforizmákkal játsszatták kortársaikat és ilyenfélét írtak össze: Ha a Bibliát megsemmisítené valami világantikrisztus, Shakespeare műveiből ismét össze lehetne szerkeszteni azt. De még nagyobb resignációval tudja és látja a ma teológusa, sőt más tudományágak szorgos kutatója is azt, hogy a nagy európai bombázások alkalmával nagy mértékben megsemmisült a német tudományos kiadványok jelentős része. Az, aki egyszer megfordult a lipesei Deutsche Bücherei nagy palotájában s a tudományos búvárkodás nemzetközi gárdáját munkája közben megfigyelhette, meghatotta az a templomi áhítatos csend is, amely a munka fölött terjengett, de ennél sokkal inkább lenyűgözte az a gazdagság, amely a könyv vonatkozásaibanitt fogadta a kutatót. A megszámlálhatatlan millió könyv között mindig megvolt az, amit az érdeklődő keresett. Ebben a nagy kultúrpalotában ismétlődött meg gyermekkori élményem. Az egyik nagyszerű ipari és kereskedő központot jelentő erdélyi városba úgy jártunk be a könyvkereskedőhöz, hogy mindig rajta akartuk csípni azon, hogy olyan könyveket kutattunk nála, amelyeket vagy nem tartott raktáron, vagy nem tudott megszerezni. S ez a derék szász kereskedő (azóta ezt a várost két ízben is súlyos bombatámadás érte s talán az utódok mai vevőiket már igazán nem tudják kielégíteni) vagy a polcokról, vagy a raktárból, vagy Leipzigból Európa bármely nyelvén írott könyvet egy héten belül szállította.

Ez az idő bizonyosan nagyon soká tér vissza, s a nagy dómok, festmények, templomok és tudósok megsemmisülése után

azt a kérdést állítjuk magunk elé, hogyha ez a folyamat, a megsemmisítés ördögi tevékenysége tovább folytatódik, az új nemzedék rendelkezésére nem állanak majd azok a nélkülözhetetlen alapvető munkák, amelyek nélkül tudományos tevékenység megindulni nem tudhat.

*

Lapjainknak nem kell szövetséges államok sajtókiadványai-ból szemelvényeket válogatni s közlésre képeket átvenni abból a célból, hogy a háború mostani állapotának keménységét a nagy nyilvánossággal érzékeltessék. Tudjuk, hogy csak a kószolón vagyunk egyelőre túl, s érezzük azt, hogy annak, amit láttunk, nálunk is lesz folytatása s a nélkül, hogy kétségbeesésbe borulva nyöszörögnénk a bekövetkezhetőkön, reális gondolkodással kell beletekintenuünk a mai magyar és európai élet keresztmetszetébe azzal a vezető gondolattal, amely címünkben is olvasható.

Nincs ma Európának röge, amelybe a német gránátos világot járó útja közben bele nem rúghatott volna s alig lesz lassan európaszerzte temető, amelyben ne pihenne messze idegenből érkezett katona. Lehet látni ezek közül néhányat életük utolsóelőtti szempillantásaiban. A Balaton melletti présházak között csavargott néhány ejtőernyős pilóta, akik nem egészen szerencsésen úsztak le a magasból. Kíéhezett testük minden fájdalmát és rémületét kivittette a lélek arra a megöregedett arcra, amelyen az éhség, félelem, rémület s a megsemmisülés bizonyosságai váltogatták egymást a pillanat kis részecskéi alatt. Ifjan és tele pénzzel: szóval az emberi értékek teljes máskori bizonyosságaival, többezer kilométer távolságban a nekik is bizonyára drága szülőföldtől s úgy tekintettek a magyar emberekre, mint akiknek kezéből a megváltást s a szenvedésektől megszabadító halált várták. Bizonyosan nem egyedülálló élmény és látvány volt ez ebben a háborúban. Hasonló tapasztalatok százait szerezték meg magyar emberek óvóhelyeken és kibombázott területeken. Amit eddig az egyéni megfigyelés és a sajtóközlések bő anyaga feltárt, az érdekességen felül legfőképpen két dolgot eredményezett: a városi lakosság a közeli és halálos szorongatások alatt megcsontosodott közönyösséget, majdnem a csökönnyösséggel egyértelmű halálmegvetés arcát öltötte magára s ezért nem hagyja el városi otthonát. Más formája ennek a hatásnak az, hogy városa és falu lakója, kibombázott és még ki nem bombázott megszüntethetetlenül foglalkozik a megsemmisülés lehetőségének gondolatával.

Messze túl vagyunk már azon a teológiai szemlélődésen is, amely ezt a gondolatot megérezte, világra szülte és elterjesztette. Ebben az említett érzésben nincs közelünkben sem Keerkegaard oeuvre-je s nem akarunk emlékezni az egzisztenciális filozófia tételeire sem, hanem minden elmélettől távol egy olyan emberi közös látásról van szó, amely valóban és megszüntethetetlenül megvan s amelyről minden gondolatunk sokszor zsákutcába kerülhet, vagy legalább is eltöppülhet a mellett az emberi és állandóan hősi és hívó meditáció mellett: megsemmisülök.

Orvostudományi történeti szempontból előttünk ismeretlen tétel az, hogy az orvosok által tanított és gyógyított megsemmisülési érzés melyik évben született meg. Az előbb említett filozófiai vagy teológiai tanítások függvénye-e, vagy azoktól függetlenül és önállóan született meg, lényegében nem is fontos, de érdekes ez a találkozás. Amit az orvosok ideggyöngült állapotban levő embereknél konstatálnak, s amit lelkészek magányvónások és papi megfigyelések alatt tehetnek, teljesen azonos értékű eredmény észleléseit mutatják: korunk gyermeke leszámolóban van a megsemmisülés tényeivel.

Ez a közös élmény, szinte mint megszállottakat tartja fogva az embereket s kiki érzi azt, hogyha maga a nép vagy az ország nem semmisíthető meg, ha az egyén megsemmisülési érzése átítatódik is optimista érzéssel, az egyéni halál a nemzet boldog jövődjét szolgálja: az első és fájdalmas érzést, magát a megsemmisülési élményt nem semmisíti meg.

*

A szemlélődés egyik részlete az idő kérdése: meddig tart még a megsemmisülési érzés élménye. Az időmennyiség vizsgálata sok érdekességet mutat. Irják német parasztokról, hogy lelkész nélküli gyülekezetek tömegei 2—3 órai gyalogutat tesznek meg egy-egy istentisztelet kedvéért s ugyanerről a területről irják lelkész-emberek, hogy az egy-két hétig tartó evangélizációs estékre ünnepőbe öltözött városaik és falusiak naponként húsz-negyven kilométer távolságból futottak össze, hogy hallgathassák azt, amire lelkileg szükségük volt. A napi munkát elvégezték, naponként több órát gyalogoltak, azaz az időt nem számolták. S így válik minden kortársunk egyháza gyermekévé láthatóan, sőt láthatatlanul is. Ezért nem kell a címünkben sejtett problémáktól megriadni.

Itt lesz időszerűvé az európai vallásosság gyakorlati értéke. Vajjon az egyetemes papság hirdetett igazsága termett-e valóban sok jó gyümölcsöt híveink körében, mindenestre annyira, hogy a saját lét és elmúlása kérdését megnyugtató módon rendezze önmagában, vagy inkább igaza van a római egyháznak, hogy fiait szorosabban kötötte a lelkészhez, vagy a miséhez, vagy az oltári szentséghez? Mi egyházi emberek nem is akarunk, s talán nem is tudunk döntő választ adni erre a napjainkban valóban kényes kérdésre, de a nagy problémát a hívő szempontjából nézve, aki valóban a megsemmisülés küszöbén van, nem kicsinyelheti le senki sem. Mert nem idegességről, érthető háborús betegségről, vagy kimerültségről, letargiáról, gyávaságról, vagy az euthanázia jobb megoldásairól van szó ebben az egy gondolatban, hanem ezek a máskor sem érdektelen jelenségek is benne foglaltnak az egyetemesnek nevezhető érzésben.

Az ígéhirdetnek mindenkori alaptétele a kvietivumok nyújtása s ma joggal várja minden egyháztól minden hívő azt, hogy számára is legyen Gileádban megfelelő balzsam. De az istentiszteletek korlátozott ideje, a berepülések által sokszor megzavart

istentiszteletek, az emberek háborús és hadi elfoglaltságai szűkítik azokat az alkalmakat, amikor a hívek egyházuk mai nélkülözhetetlen, tartós és meggyőző vigasztalását hallgathatnák. Csak részben segít ezen a hiányon némely állam azon gyakorlata, amely rádió-lelkészek alkalmazásával nemcsak vasár- és ünnepnapokon, hanem minden nap reggelén, vagy estéjén alkalmat ad lelkészeknek és híveknek a közös megnyugvást nyújtó együttlételekre. Úgy érezzük, hogy ezek a személyes és még mindig rejtegetett lelki aggodalmak inkább a lelkipásztori leveleket és személyes beszélgetéseket szorgalmaznák inkább, mint ahogy az ideggyógyászoknál is az orvos személyes és lelki behatásai révén tud a beteg lelki nyugalomhoz jutni.

Van-e elegendő lelkész Európában arra a célra, hogy minden nyugtalan megnyugtásra találjon? Bizonyosan van még a laikusok, sarlatánok, és tévtanok hirdetői igénybevétele nélkül is. A megalacsonyított ember őszinteségére van szükség csupán, hogy ő is merje keresni a találkozást és az alkalmat azzal, aki rajta segíteni tud. Milyen érdekes és természetes az, hogy a beteg vagy személyesen megy orvoshoz, vagy magához hivatja, viszont a lelkésztől elvárja azt, hogy sejtse meg az egyén bajait, éppen akkor keresse fel, amikor neki legnagyobb szüksége volna papjára s az egyszerre a diagnózis feltárása, vagy megmutatása nélkül tapintson reá a bajra és mindenkinek, alaplelkülete ismerete nélkül adja és adagolja az orvosságot.

Természetesen helytelen volna az egyház és a lelkészek részéről az, hogy ezt a különben igaz állapotot takaróul használnák a könnyelmű és nem beszélő hívővel szemben. Az egyháznak és a lelkészeknek ma tudnia kell s nekünk valamennyiünknek, akik az egyetemes papság elve alapján állunk, hogy valamennyiünknek ez a betegségünk: magunkat a megsemmisülés küszöbén állóknak tudjuk s ebben a helyzetünkben „az az üdvintézmény“, amelyen a pokol kapui sem vehetnek diadalmat, beszélni, gyógyítani köteles mindenkit. Az egyház és a lelkész vállalja is ezt a háborús hivatását, mert éppen az Úr Jézus Krisztus teste és az Úr szolgálói látják tisztán a megsemmisülés problémáit és valóságát.

A szenvedő Krisztus nem önmagát erősítette a keresztfán elmondott szavaival, hanem tanítást adott. S az ő egyházának minden időben, napjainkban pedig fokozottabban kell tudnia azt, hogy gyermekes meséknek, vitakérdéseknek, népi problémáknak, pártbeli nyilatkozatokkal való vitázásoknak vége van. s e helyett a legnehezebb eledellel kell táplálni nemcsak a gyülekezetet, hanem minden egyes magyar embert is.

Hogyan, a legbátrabb nemzetek egyikének, a magyaroknak, a mindig rohamkész katonanemzetnek kell prédikálni? Hiszen akkor igaza volna minden olyan a keresztyénség ellen mozgó gondolatnak, amely azt hangoztatja, hogy csak kevesebb, vagy semmi keresztyénséggel lehet valaki igazán félelem nélküli katoná. Mind jól ismerjük ezeket a vélekedéseket és jól látjuk ennek a gyakorlatnak nagyszerű eredményeit: ma mindenki hinni akar

ott, ahol nem örültek annak, ha valaki hívőnek vallotta magát.

Nem tekintve sem jobbra, sem balra, tisztán keresztyén és magyar kérdést látunk magunk előtt s szemmel tartjuk azt a meglevő problémát, melyet magunk elé vettünk s érezzük, hogy az egyházainknak ma ez a legfőbb munkaprogramja.

Egy kissé asszonyos tevékenységnek látszik az, hogy egyik férfi ölébe veszi a valóban férfiúnyi másik férfit és meggyógyítja őt, de nem tehet mást és csak ezt kell tennie. S mennyi ökumenicitás van ebben a cselekedetben! Hány protestáns lelkész erősít meg közvetlenül, vagy közvetve katolikus híveket és viszont és hány magyar ember lett keresztyénné görög-keleti területen, vagy olasz területen katolikusok igazán evangélikusokká. Világegyház lett európai vonatkozásban mindegyik európai eredetű történelmi egyház. Ma minden lelkipásztor valóban minden megkeresztelt lélek papja, tekintet nélkül arra, hogy fizet-e és hol fizet egyházi adót s úgy forrt a szenvedésben eggyé az európai keresztyénség.

*

A megsemmisülés kérdése a háború súlya alatt lett őszinte emberi kérdéssé, pedig a békeidőknek legalább olyan kérdése, mint a tömeghalált jelentő hadiidőknek. A kétféle látás esetlen emberi gondolkodás következménye. S az egyház most ne azt lássa maga előtt, hogy gyermekei tévedtek, hanem most is csak vigasztalja azokat, akiket épen úgy kell vigasztalni, mint a legboldogabb békeidőben a rákkórházba kezelésre járó betegeket.

Szomorúan érdekes, hogy hazánkra a húsvétra készülő nagyhét első órái hozták a letragikusabb élményeket. A leggyilkosabb háborúk is majdnem mindig vasárnapi napokon kezdődtek. E háború antikrisztustól fogant szelleme álkeresztyénségét e tények miatt sem feledtetheti sohasem el. De a húsvéti szomorú ünnepi élmények után a magyarság majdnem egésze megélte a pünkösdi ünnepeket is, nemcsak a halál diadalát, hanem a megdicsőült örökkévalóság állapotában való cselekedeteit is. Lehetetlen az, hogy nemzetünk, amely e két ünnep között annyi mindenben esett át, egyénileg ennek a két ünnepnek, mint két fix pontnak, nemzetünk életére is vonatkozó s ma is időszerű tanítását figyelemre ne méltassa egyház, lelkész és minden megkeresztelt magyar ember. Szüneteken keresztül következik a halál félelmétől való megszabadulás és az örökkévalóságban való élet bizonyossága is. Ezt az igazságot addig kell hirdetni minden embernek s addig kell ismergetnie minden léleknek, amíg a megsemmisülés küszöbén való állapotában egészen magáévá tudja tenni s azt vallhatja: éjjel és nappal, a megsemmisülés közelségében vagy meg nem mérhető távolságában; ami a küszöb után következik az is iga nékem, ha ma még nagy vonásaiban ismeretlen előttem. *Ez az ismeretlen, nem mint felfedezendő és a kíváncsiságot kielégítő új élménysorozat, hanem ezen a végpontot jelenti s nagy kvietumot, a teljes megnyugvást és megpihenést az Atya közelségében.*

Ezt senki más nem tudja és senki nem mondhatja, mint maga az egyház, bár nem egyedül reábizott titok, de csak az ő

kizárólagos bizonyosságával hitelesített és az emberek számára így hozzáférhető igazság. Mindig ébren lévő és mindig a megváltozhatatlanul azonosban, a változhatatlan Istenben való bizakodásra építhető fel csupán. Ezek a tények garantálják az egyház örökkévalóságát s ez kell megértesse mindenkivel, hogy csak az egyházhoz menekülhet minden ember legveszélyesebb és legtragikusabb perceiben is. Tehát máskor is és mindig, de csak ebben a futásában igazán gyermek: annak a hitével, annak az alázatával s annak mindent hívó optimizmusával. Ilyenkor tudja, hogy rá kell lépni a megsemmisülés küszöbére is és utána különösen az van, ami csak az Anyaszentegyházé.

Gaudy László.

Lepkével kergetőző álom

*Vagyok-e én, külön? Vagy Mindenséggel
együtt keringek forgó táncban?
— Nincs más egyéb, csak szerves lánc van. —
Olyan vagyok, mint fán egy kis levél,
kéreg, zöld gally, szírom, gyümölcs.
Külön letépve, hulló semmiség,
búsan sóhajtja: együtt lenni még,
együtt az élet hangja, bölcs!
Ezért a termő, forró áradásban
ezer szívem van, mégis egy.
Én érzem vagy más? — egyre megy.
Olyan parányi ez a fájdalom
vagy boldog, ájult szédület,
világot tágító elképzelés:
a Mindenségen egy kicsinyke rés,
világ meg volna nélküled ...
Amító önzés az, hogy: egy s külön,
lepkével kergetőző álom,
reggelre kelve nem találom,
elúzi öntudat: felébredés,
amit hiú álmom fogott ...
... Kicsit fájás, kicsit talán öröm,
hogy benn vagyok a nagy, forgó körön
s Isten paráynak alkotott.*

Debreczeny Lilla.

Gulyás Pál

A nagy alkotások személytelenek, s Gulyás Pált elsősorban az ilyenek vonzották, az emberiség alapművei, amelyek mögül rég eltűnt alkotójuk egyéni arca. Verset írt a személytelen istenről, s fölszabadultan vetette magát a névtelen magyarok mozgalmába. Fővágya volt a maradéktalan föloldás, a boldog megsemmisülés a teremtés extázisában.

De ha az utókor csodálata ki is olvasztja a nagy művekből az egyéni élet salakját, bizonyos, hogy alkotóik személyes kiválóságukkal ejtik bűvöletbe kortársaikat. A rímekre a magatartás nyomja rá a hitelesítő pecsétet. Gulyás Pál szintén hiába zárkózott szűk körbe, hiába volt egyetlen gondja a költői erőfeszítés, éppúgy emberi egyéniségével, eredeti alkatával verekedte ki magának a közfigyelmet, mint a vihartemperamentumok, a Petőfik és Adyok. Hamarabb megérezzük az új lélek jelenlétét, mint alkotásai valódi értékét. Petőfi ellenállhatatlanul rántotta magához egész nemzedékét, de mikor esztétikai tételeket kellett róla formulálni, előítéletek ócska pápaszeme torzította el kortársai látását. Gyulai fölfedező Petőfi-tanulmánya nagyrészt éppannyira elavult ma már, akár Péterfy Jókai-analizise. Adyt szintén körülörvénylette, első átütő sikereitől fogva, hívei kaján sajnálkozása: „Hanyatlik már, elitta az esztét...“

És most itt egy új költő. Már halott, s még alig ismerik. Akik magasztalják, csupa személyes ismerősei, s nem egy leírta róla a sok nagyság sírján el-elzokogott vallomását: Több volt, mint művei. A fiatalok távolról is könnyen visszhangzanak rá, de az ő tetszésük még megbízhatatlan. Kialakulatlan életüket, homályos vágyaikat átömlesztgetik ők fércolvasmányaikba is, s elképesztő módon tudnak rajongani divatnagyságokért. Gulyás Pál jelentőségét nem ők garantálják, hanem korunk legjobbjainak lassan megszilárduló csodálata. Különösen az megnyugtató, hogy máris jelentkeznek legjava új költőink közül, akik tovább viszik zászlóját, s elhatározó módon olvasztják lírájukba eredményeit. Alkotásai körül csak akkor kezdődhet meg a birtokbavétel komoly munkája, ha majd egész műve megjelenik. Ez hamarosan remélhető.

Az ember messziről indul, jóval a születése előtt. Ezzel nem célom új adalékokat szolgáltatni a milió-elméletnek; minden lélek maga formálja a világát, s nagysága sokszor ép abban áll, ahogy átvágja magát a környezetén. Gulyás Pálnál több leküzdenivalója kevés költőnek adatott. A mélységből, a legvaskosabb realitások közül tört föl az egyetemességbe. Hentes és kőműves inasoknak írta a táblára görög betűkkel Homeros hexameterait, nyelvészeti jelekkel az Eddát, s Ilmarinen példájával öntött beléjük iparos önérzetet. Nem sok egyetemi szemináriumban zenghettek olyan magasszintű irodalmi megbeszélések, mint az ő tanoncóráin.

Szolid polgári életet élt, korán nősült, lánya, fia született. Nem ivott, nem dohányzott; takarékos filléreiből parányi szőlőt

szerzett, s ma a Bocskaykert irodalomtörténeti fogalom. Építettett, alkudozott mesterekkel, vincellérekkel, napszámókkal. Róttá Debrecen utcáit, élt egy szétágazó latájner-család forgatagában. Főispántól kezdve minden sors odaringott élete partjára, később már miniszterek is, hogy szenvedélyes közelhajlásával lemérje egy mozdulatukból egész értéküket, s dodonai révületében itt-ott meg is örökítse. Névnep, disznótor füstös-boros forgatagában egyet kanyarított, s már mindenki belülállt varázskörén, Dantéról, s Faust-ról folyt a vita.

Debrecen fia volt, s megvetette, alig ismerte az élő Debrecen. Egy ideát formált magának Meliusból, Csokonaiból: Arkádia-Debrecen. De ha nem is látta, milyen szívósan tartja magát a mai Debrecen Nagykörút-kópiája alatt a kiscívisek ősi élete, kapott utánpótlást egyebünnen, hogy föl ne szippantsa vékony alakját a kultúra. Idegzetében ott kísértett a jobbágy és gentry-múlt, a vidék. Apja tizenhatesztendős parasztsiheder, mikor középiskolai tankönyvhöz jut, s tíz év múlva bölcsészdoktor a debreceni kollégiumban. Hajszál híján ő tölti be először a főiskola első magyar tanszékét. A hajszál mindenesetre vastag paraszthajszál: kiegyezésem Magyarországon nem a holtszegény jobbágysarjnak készül még a professzori katedra.

Pedig lelkes buzgalommal illeszkedik. Gyulai kedves diákja Sárospatak egyik ősi nemzetségéből vesz feleséget, karsú művész-hajlamú kisasszonyt. A Both-kúria ott terült a temető mellett, s Gulyás István tanár úr felesége lánykorában kutyakorbáccsal sétálgatott késő este a holtak birodalma körül. A vakmerő lányt elsodorta ura paraszti életösztone. Házat vettek Debrecenben, a sok szoba telegyült gyerekekkel. A férfi vágta a fát, hizlalta a disznót, igazgatta a kenyérgyárat, tankönyveket, tanulmányokat írt. Bekapcsolódott a közéletbe, függetlenségi radikális magyar, cikkezett a helyi sajtóban, tanártársai közt országos tekintélyé nőtt, kivételes tettkétség volt, böles, tiszta koponya, elpusztíthatatlan erő, szokatlan szervező képesség. Illett Debrecen irányítói közé, ahol akkoriban alig csellengtek már a debreceniek. Gyerekeit köznyelvre szoktatta, óvta minden tájiztól, holott még akkor tanártársai is „idesfiam“ stílusban magyaráztak. Mikor holta után Móricz Zsigmond kezébe került pompás önéletrajza, — közölte is az elejét a Kelet Népében, — azt mondja Oláh Gábornak: „Sejtetted te, hogy Gulyás István holtszegény paraszt családból származott?“ Mindkettőjüknek tanára volt, s esküdni mertek volna rá, hogy legalább is tanító az apja.

Am hiába illeszkedett. Hajolni nem bírt, ösztönében ottmaradt Tiszadob pártján. Hatvanhetes világ volt, a helyükből kilódultak korszaka, jött a paraszt atyafiság, hazarándulgattak nyaranta a gyerekek is, — de milyen soká válhattak még lírává fiában ezek a kapcsolatok. Egész élete füstbe ment. Országszerte áhítattal ejtik nevét ma is deres urak, volt tanítványai, de mikor a kommün után bűnbak kellett, az ő puritán paraszt fejét dobta áldozatul az iskola, mert az ő mély magyar önérzete se gyáva, se

meghunyászkodó lenni nem tudott. Családjában sorra pusztultak a felnőtt gyermekek, anyagilag is összeomlott. Halála után pedig azt mondja egyszer Móricz Zsigmond: „Nézd ezeket a Gulyás-gyerekeket. Mind az anyja, finom, ideges, még alkatban is. Az úri vér kidobta a paraszt jelleget.“ Volt ebben a mítoszi eltúlzásban sok igazság. A halkszavú Both Zsuzsika magatartása folyton tiltakozott a tyúkültetés ellen. Legmerészebb lázadása a fia lett, Pál, a költő.

Az apa duzzadó egészség, köpcös, vállas; a fiú magas, csupa csont és bőr, a legjöndulatúbb mérlegen se mutatkozott félmázsásnak soha. Erősen rövidlátó volt, s félszemén születésétől hályog. Félszemmél nézni a dolgokat annyi, hogy síkszerűen látni, plasztika nélkül. Az ő tárgyai egymásba gomolyogtak, mint a vízfestmény körvonalai. „Ha én hatvan kiló lehetnék! A test! A test!“ — úgy emlegette ezt, mint koldus a Dárius kincsét.

De a lélek, aki az ő műveit alkotta, tudta, hogy neki ép ez a porsátor felel meg. Fiatalon azt képzelte, iszonyodik hibás szemétől, aki ránéz. Ez tette bizonytalanná, félszeggé, különösen nőkkel szemben. De kárpótolta a magány, a legnagyobb lángelmék társaságával. Ez is roppant erőfeszítésébe került. Úgy görnyedt a papírlapra, mint a földműves a kapára. Minden szót meglátolt, csak a legsűrűbb költészetet bírta, a legnagyobb ellenálláson át, a szanszkritót is, az őzlandit is lehetőleg eredetiben.

De a lélek nemcsak arra képes, hogy szellemiekből válogassa ki a nekivalót. Környezetet is tud szervezni.

Gulyás Pál először a testvéreit nevelte magához olvasmányaival. A családi asztalnál hamarosan megkezdődött a haddel-hadd. Apja odahagyta a teológiát, s teljesen kielégítette transzcendens igényét Herbert Spencer. Nem szeretett temetésre menni, s leintette vejét, mikor nyári éjtszakán a tejút-rendszer arányairól próbált elmélkedni. S ezt az apát akarta meghódítani a kamaszodó fiú Adynak. Térítő buzgalmát kiterjesztette a kollégiumi tanárookra is. Mit feszélyezte őt életkor, rang, Platon és Kant volt neki tekintély. Ekkor edződött fölényessé, rettenhetetlenné minden ellenvetéssel szemben.

Ahogy érett, fiatalokat vonzott magához, néhányat hugai segítsége rokonává is tett. Utolsó tíz esztendejében már odakapcsolta élete áramába csaknem minden jelentékeny író-kortársát; művekre hívta föl figyelmüket, programot dolgozott ki nekik. Ha megjelent egy-egy új könyvük, hosszú levelekben szedte szét vagy levelezőlap epigrammokkal sebzette holtra hiúságukat. Folyton a legszigorúbb bírálatot idézte föl maga ellen.

Fiatalon úgy dorozta szét a verseit szűk ismerős-körében, mint valami véres kardot. Külön kortyoltatta minden ízüket, közölte kételyeit, de sámán előadásának nehéz volt ellenállni. Mikor végkép hangjára lelt, szokszor támadt az a látszat, túlkönnyen buggyan belőle a vers, üresen öröl a metafizikai malom. Monoton, — mondják, — s első hatása csakugyan ez. De még várjunk az ítélettel. Ami először egyhangúságnak rémlik, később erős egyéni jellegnek bizonyul.

Mi teszi Gulyás Pál líráját összetéveszthetetlenné? Sokat lehetne itt beszélnünk komor, súlyos és mégis tündérien lebegő tiszta zenéjéről, költeményei tartalmi gazdagságáról, változatosságáról, nagy kultúranyagot röpítő dalszerű üdeségéről, filozófiai elmélkedései himnikus lendületéről. Mindez tág teret kívánna. Itt csupán egyre hadd mutassak rá: képzelete bizarr működésére. Első találkozáskor úgyis minden olvasóját ez ejti zavarba, a sok váratlan fordulat, meghökkentő asszociáció, amelyek mögött érzik ugyan bizonyos törvény, de azt jó darabig hajlandó a kényelem inkább így keresztelni: modorosság. Jóval többről, mélyebbről van itt szó. Eleinte csak egy-egy árulkodó kép ad jelt róla, aztán egyszer, egy nagyon kedvére való alkalom előcsikarja belőle a teljes vallomást.

Már érett költő, mikor megírja sokszor szavalt versét, A viharzó diófát. Legkülönösebb strófája, — figyeljük az utolsó sorát:

Száz karral hiába ragadta meg őt
a százkarú ködsisakú levegő:
keserű gyökere
menekült lefele,
hol a halál
töltötte talpaiba italát.

Először az óceán vonzza, végtelen tükör, amelyben ott ring az ég. Aztán a növények, amelyek föltörnek, dacolva a gravitációval, a magasság felé. Az állatok közül egyedül a madarak érdeklők komolyan, a fák lakosai, a fény és levegő, a szabadság könnyűszárnyú gyermekei. Csak ezután jut el az emberekhez. Közülük komolyan csak az alkotó géniuszok érdeklők. A többieket kifigurázza, de még az ablakos tótnak is odavarázsolja a hátára a napot.

Egyszer verset ír Oláh Gáborról, akiben „a földből visszajáró holt Debrecen siet nagy ákombákom léptekkel a Hatvanutcai sírok zárai felé“, aki „gerelyt dob, hős álom-gerelyt“ a mai Debrecen tülekedői ellen.

...hogya esti órán
a Hortobágy mögött lemegy a Nap:
te mégyszle ott, a te sírod a puszta,
te jársz a puszta pallói alatt,
hogy örködj fölöttünk, te jársz a földben,
döngő léptekkel, keresztül-kasul,
sokszor hallom a temetői csöndben
strázsáló lépteid zaját alul...

Te jársz ott alattunk mágneses talppal,
viszed fantóm-tested tótágasát...

A talpba — *alulról fölfelé* — töltött halálos ital, a mágneses talppal *tótágast* járó költő-társ, aki mégis *fölöttünk* örködik: —

annak a szemléletmódja ez, aki egy más értékelési rendből, az ideák világából néz le ránk, s mindent fölülről lefelé, megfordítva lát. Neki az egész látszat-lét súlytalan. Közbevetőleg egy tipikus látomás-töredéke:

Az égre hiába nézek,
nincsen ott fent egy csepp fény,
nem érzem a házak súlyát,
most minden ház egy festmény.

A Nagytemplom kettős súlya
himbáló könnyű kártya...

És most halljuk a döntő vallomást. A rádió kért tőle be-
köszöntőt egy Schiller-ünnepségre. Ahogy diákfejjel szembenállt
apja kollégiumi tanári körével, a plasztikus, racionális Arany-
kultusszal a romantikus mitoszi távlatú Ady nevében, ugyan-
úgy elszigetelt maradt később, szemben nemzedéke legjobbjával,
mikor a német kultúráról volt szó. Nem törődött vele, hogy tár-
sait milyen aggodalom szorongatja: nyelvünket kellene már meg-
tisztítani a germanizmusoktól, tudományunkat az elvont rendszer-
alkotásoktól, idegen észjárástól: a Habsburg-kor örökségétől, s
hazai asszimilánsaink mohó túlérvényesülésétől. Ő mindebben
kicsinyességet látott, szándékos öncsonkítást, s egyik fő feladatá-
nak azt tartotta, hogy Schillert, Petőfi és Dosztojevszkij kedves
költőjét, a szabadság prófétáját visszajuttassa köztudatunkban
rég megbecsüléséhez. Ekkor érte a rádió fölszólítása. Egész lényé-
vel megzendült rá, s ez a legbelsejéig áttüzesedett állapot dobta
aztán ki belőle a végső titkot:

Bizony tótágas a Természet,
felhőként foszló anyaga,
csak egy van az érenél keményebb:
az érc fölött az Idea.
Az óceán felhővé válik,
a nap feljön, a nap lemegy,
s alig lépnek egy-két határig,
elsápadnak az emberek
felbuknak és testüktótágas
rajzát a föld viszi tovább,
úsznak vizén az éjszakának,
mint a Napban a délibáb.

— — — — —
Csak egy van, ami halhatatlan:
az Eszme. Ő jár egyenest,
fölemelt fővel a magasban, —
tótágast állnak a hegyek,
tótágast áll állat és ember,
visszafelé ömlik a lét,
visszafelé zuhan a tenger,
a Nap csóvája vaksötét!

Ez a kinyilatkoztatás, élete egyik legfontosabb óráján, amikor két népet kellett világmérlegen szembeállítania, s az egyetemes emberiség s a maga egyetemes igényű magyarsága nevében egybekarolnia: legyen kulcs azoknak, akik csak ezután jutnak költészete bejáratáig, s útírány-jelző azoknak, akik már otthonosak benne.

Minden élet torzó, míg él. Várjuk tőle a külön folytatást, kiteljesedést. Minél többet nyújt, annál elégedetlenebbek vagyunk vele. S mihelyt meghal, bármikor hal meg, rájövünk, hogy tökéletesen befejezte rendeltetését, hibátlan műremek az élete. Gulyás Pál jókor halt meg. Az a tudat, hogy nincs többé, hogy megérkezett haza, odaátra, leghalványabb sorait is teleárasztotta étellel: a transzcendens világ vérlüktetése dobog ki költeményeiből. Ma már az egész fejlődéstútja világos. Az is, miért áll minden tótágast a lírájában. Hiszen a régi racionális kálvinista világot kellett neki kifordítania a sarkából, hogy kizenghesse a teljes átlényegülés spirituális szimfóniáját. Protestáns volt mindkét értelemben: tiltakozott szellemi életünk tunya közhelyei ellen, s bizonyosságot tett, tanúskodott arról, hogy a mítosz a lényeges, az Evangélium az egyetlen igazi valóság. Még az egyéniség is, a büszke emberi mikrokozmosz, a sok kis külön világmindenség: föloldódik az üdv boldog személytelenségében.

Juhász Géza.

Fájlalni való, hogy a napisajtó, az újság, amely pedig a legtöbb ember olvasmánya, elsekélyesedett. Külföldi hadijelentéseken kívül egyebet alig tartalmaz. Komolyabb tanulmány nem igen található benne. Szinte teljesen irodalomtalan s a szellemi részt sokszor csak egy egy külföldi novella-giccs képviseli.

Az egyházi sajtó területén külön is van mit panasznunk. A termés itt még mindig nem kielégítő. Most, hogy Németországból szinte semmi sem érkezik, ezt kétszeresen is érezzük. A papírhányt fokozottan érzi az egyházi sajtó, sőt mintha csakis ez érezné. Tízezres szériákban jött a regény, hittankönyveinket pedig nem tudjuk papír híján kiadni. Hatalmas bulvárlapok százezres példányszámban hömpölyögnek, egyházi lapjaink pedig szűkített méretben, silány papíron kínlódnak hétről-hétre. Hatalmas könyvek jelennek meg bibliapapíron, a Bibliára pedig nincs papír. Késszül a Kórán magyarul, Szentírást pedig alig-alig lehet kapni. A római katolikus egyház mégiscsak kihozta néhány klasszikusát: Assisi Fiorettijét, Augustinust, Kempist, még hozzá bilingvis formában, legújabbán pedig a patrisztika néhány jelesét, Keresztyén Remekírók címén. Luther számos alapvető iratának magyar kiadása pedig még mindig késik, sőt hitvallási irataink gyűjteményes kiadása is megtorpant.

(Keresztyén Igazság, 1944. 4. sz. 80. l.)

Új idők új szervezési feladatai

1. Az ember sokra vitte már az új korban. De erkölesi és lelki téren nincsen haladás, egyáltalában nem fejlődünk. Iskoláink szaporodnak, a nevelő rendszerek tökéletesednek, de ez csak külsődleges fejlődést jelent. A kultúra hasznos ismereteinek terjedése új veszélyt teremtett. Egy új barbár tömeg, a kultúrát élvezni és kihasználni tudók lelketlen tömege nőtt fel és fekszik rá a mai társadalomra. Ezek semmi kötelezettséget nem ismernek és csak maguknak élnek. Ez az önző és csak a külszínre adó, felületes és gyökértelen lelkű, lényegében erkölcstelen tömeg játéklabdája lehet minden népamításnak és így örökösen veszélyezteti a mai nemzedék életét. Az eltömegesedés veszélyét mindenütt meg lehet látni, a bomlás, a széthullás folyamata sok közösségünkben tapasztalható. A közösség fegyvelmező kötelékei több helyütt megszakadnak és egymást taszító atomok halmaza marad a szerves közösségi életből. Az emberek csak követelöznek, lázadoznak, elégedetlenkednek, de maguk a munkától fáznak, a közösség iránt való erkölesi köteleességeiket nem teljesítik s éppen ezért a politikai kalandorok készséges eszközei.

2. Növelik táborukat az értelmiség köréből is azok, akik belső ellenállóképességgel nem rendelkeznek. A határozott világnézet nélküliek, a gerinctelenek, a felemás és meg nem emésztett tudással rendelkezők, a befolyásolható jelleműek, az érdekből gyorsan alkalmazkodók nagy serege, az ezekhez hasonló félénk nyárs-polgárok mind szaporítják a tömeget.

Természetesen hozzájárul az eltömegesítéshez a kiéleződött világnézeti harc is, az ellentétes világnézetűek és politikai irányok összecsapásából keletkező zűrzavar. Az átlagos embernek nincs ereje az igazságot a ravasz fondorlattal harcolók között tisztán látni. A különböző érdekesoport, meg az osztályönzés is ügyesen elbujik a sokféle világnézet meg politikai irány mögé. Mindig azt az irányt teszi magáévá, ami érdeküket ebben az időben előmozdítja. Nem csoda, ha az éles érdekharcban és világnézeti küzdelemben a zűrzavar fokozódik, még a művelt emberek is bele-sodródhatnak a tömeg eltevelyedésébe.

3. A nagyranövekedett egyéniség-kultuszt is magáévá tette a tömegember. Felületes műveltséggel hozzászól mindenhez. A felszínes hírlapi tájékozottság önhittséget és bátorságot ébreszt benne. Nincs olyan megszentelt eszme, magyar érték, amit sárba ne rántának. A legtisztább törekvéssel szemben értelmetlenek. A magasrendű értékekkel szemben vakok. Kigúnyolják a legszentebb magyar hagyományokat és a nemzetet fenntartó intézményeket. Képesek pellengérré állítani a legnemesebb embereket. *Minden bizonytalanná válik a félművelt tömegek életében. Akit ma meg-*

* Részlet a szerzőnek az „Alkotó és teremtő magyarság” című kiadásra készen álló munkájából.

tapsolt, azt holnap már cserbenhagyja, sőt megtámadhatja. Csak néhány nap van virágvasárnap és Nagypéntek között. Az üdvivalgó tömeg vitte Golgotára Megváltónkat és ma is a tömeg viszi a hősöket, a tisztákat, a szenteélú vezető embereket a veszthelyre.

4. Az eltömegesedés és a szociális bajok feltárják a démonikus erők nagyságát és az építő politika nehézségét.

Nagyrabecsüljük a szellem erejét. Elsőrendűségéért küzdünk. A nyers, alsóbbrendű hatalmak azonban erősebbek. Támogatja őket a félműveltség. Mindig nagyobb és egyetemesebb az önzés, mint az önzetlenség. A bíráló ítélőképesség fejlettebb, mint a helyes cselekvő- és alkotókészség.

Hathatósabban és gyorsabban tudnak működni a romboló erők, mint az építők. Hiszen egy évszázadon át épült székesegyházak néhány pillanat alatt fel lehet robbantani. A tehetetlenség és lustaság általánosabban elterjedt, mint a szorgalom és kitartás. A telhetetlenség és mohóság nagyobb a tömegemberben, mint a józan önmérséklet. A gyűlöletet felébreszteni és állandósítani könnyebb, mint a szeretetet.

Lázítani, féktelen romboló ösztönöket felizgatni az átlagos képességű népámítónak is sikerül. Ezzel ellentétben mily fáradtságos az önmérsékletre, józan belátásra, szeretetre rávezetni az embereket. Keresztyén vallásunk ismeri az embernek ezt a gyökeresen rossz természetét. Pál apostol is beszél a pusztán emberi jóakarat tehetetlenségéről.

5. Régente a vallás volt a legnagyobb erkölcsi hatalom. Az emberek félték Istent és ez visszatartotta őket attól, hogy önhitt szabadságukban minden tekintély alól felszabadítottnak képzeljék magukat. A XVIII. században nagyobb mértékben meginduló felvilágosodás és hitetlenség miatt mostanra már meglaizáltak a valláserkölcsi kötelékek. A vallásatlanság hozzájárul a felelőtlen egyének elszaporodásához és az ember démonikus erői most belső fékező erkölcsi erők nélkül annál megdöbbenőbben mutatják félelmetes nagyságukat. A tömegemberek között sok a névleges keresztyén. Legfeljebb, ha a vasárnapi istentiszteleten vesznek részt! De ez náluk csak külsőleges valami és tulajdonképpen ők is a modern pogányok számát növelik és korunk erkölcsi válságát erősítik. A mondottak mutatják, hogy szükség van rendre, fegyelemre, együttműködésre, nevelőerőkre és, hogy Rousseau s társaik, meg általában a szabadelvű világnézet mekkorát tévedett. *Nem lehet tehát magára hagyni a társadalmat. Meg kell fejgyelmezni erős szervezetekkel és a vezető tekintély hatalmának megnövesztésével.*

Az újkorban mindjobban felszabadul az ember a régi kötöttség uralma alól. E négy évszázados szabadságharc tagadhatatlanul nagy haladást eredményezett, de vele kapcsolatosan még nagyobb arányban nőttek a romboló erők. Túlságosan bízunk a szabadság eszméjének fellendítő erejében és elfelejtettük az erkölcsi szabadságot megerősítő tényezőket szaporítani. Bízunk

a tudásban és nem láttuk, hogy az kétélű fegyver. Hittünk a haladásban és csak későn vettük észre, hogy az egyoldalún majdnem csak a tudomány technikai részére szorítkozott. Isten szavának mondtuk a nép szavát és most döbbenünk rá, hogy a nép szava helyett egy elámitott tömeg beszéde ricsajoz a fülünkbe. Mennyire dicsőítették a létért való harcban az erősebb kiválásnak törvényét, pedig látjuk, az alacsonyabbrendű népfajták, mily könnyen le tudják győzni az eszközök megválogatásában kényes, szeméremmel rendelkező erkölcsös népeket. Az úri felfogású magyar nép is háttérbe szorul más, mohóbb étvágyú népek között. Hirdettük a gazdasági erők szabad játékának szükségességét, a szabad verseny értékét, az érdekek munkára serkentő hatását. Felnövekedett a kíméletlenül kizsákmányoló kapitalisztikus rendszer és még fájóbb lett a szociális kérdés. Az állástalanok sokasága, az ismétlődő gazdasági válságok, az egymással szembenálló osztályokra tagozódott társadalom, az osztályharc kíméletlensége mind a helyzet sürgős reformálására sarkaltak.

Ugyanez mondható a politikai rendszerünkről s a nagyszerű 48-as nemzedék lelkes szeretettel építette fel mai politikai intézményeinket és mennyire tévedtek. *Szekfü Gyula*: „*A három nemzedék és ami azután következik*“ című munkájában világosan rámutatott arra, mennyit ártott nekünk a szabadelvűség minden téren.

6. Nem reakció, nem elmaradottság vezet tehát azokat a férfiakat, kik a XIX. század szabadelvű vívmányainak egy részével és egész életszemléletével felszámolnak, a *gazdasági és társadalmi élet megszervezését* és ezzel kapcsolatosan erővel teljes *gazdasági, társadalmi és politikai reformokat sürgetnek, hogy a megbomlott társadalmi egyensúlyt, rendet és a vezetők tekintélyét helyreállítsák és a fegyelmettebb együttműködést biztosítsák*. Ők az újkor szószólói, kik a megszabadulás negatív szabadsága helyett követelik a magasabbrendű erkölcsi szabadságot — a felelőtlen önző egyéni kultusz helyett: a közösség értéke előtt való meghódulást — az egyéni korlátlan érvényesülési törekvés helyett: az eszmék, a közösség szolgálatát — a természetes ösztönök, hajlamok kiélése helyett: azok felett való uralmat, — a létért való küzdelem és szabadverseny helyett: a tervszerű gazdálkodást, — a többségi akarat csalhatatlanságába vetett tévhit helyett: az értékesek, a kiválasztottak tekintélyének megerősödését és a tömeg uralma helyett: az erkölcsi és világnézeti előkelők elsőbbségét kívánják.

Felismerték, hogy a politikai szabadságjogoknak közérdekből szükséges korlátjai vannak. A sajtószabadságot is szabályozni kell az egyéni becsületen, nemzet ellen elkövetett vétségek miatt és rászorítani az erkölcsi elvek tiszteletbentartására. De döntő jelentőségű a jövő világszemlélet és életfelfogás kialakulása szempontjából az is, hogy az ész mindenhatóságába vetett hit tűnni kezd és mindjobban látjuk, hogy a szigorú lelkiismereti önvizsgálat és komoly önkritika nélkül az ész az öntudatlan elfogultságoknak és önös vágyak rabja. *Az igazi hit és a tiszta erkölcsi szán-*

dék éppoly elengedhetetlen feltétele az ész helyes működésének, mint a logika szabályai. Mindinkább az Isten parancsolataira hallgató ész elsőbbségének elismerése kezd elterjedni és a felvilágosodás tévedéseivel szemben legjobbjaink a krisztusi szellem megerősödéséért dolgoznak.

Az új idők igaz emberei már nem egyoldalúak vagy szélsőségesek. Tudják, hogy az ellen nem őrzött fejlődés rendszerint az ellenkező végletbe megy át, azért óvatosak és vigyáznak, hogy ellenkező hibába ne essenek.

Az újkor reformmembere elismeri a közelmúltban tagadhatatlan fejlődési értékeit és azért igyekszik is megmenteni, ami benne jó és maradandó vívmány, de könnyörtelenül kiküszöböli, ami veszedelmes a nemzetre. Nem törődik a jelen állapotokat védők jelszavával, mert tisztán látja a jelszavak háta mögött az érdekeket és az abból keletkezett előítéleteket; hiába akarják leplezni azt, mégoly hangzatos szólamokkal és szarvas okoskodással.

7. Világosan látja a rideg tényeket a mai kor vezető embere, de a tömeg, sajnos, nem és ezért felhasználja az új politikai eszmetérjesztés és nemzetnevelés ügyes eszközeit. Propagandának mondják, pedig eszmetérjesztés. Célja a régi balítéletek, a helytelen felfogás, az egyoldalú gondolatrendszerek, az elavult, káros tanok kiküszöbölése és a kötelező erővel rendelkező egységes magyar világnézet elterjesztése.

Nélkülözhetetlen az építő, az alkotó eszmetérjesztés és nemzetnevelés, mert gombamódra megsokasodtak a politikai és gazdasági elméletek, világnézetek. Az idősebb korosztályhoz tartozó lelkében még élnek a régi, idejétmúlt szólamok és tévtanok. Nem gondolták át újra a régi nézeteket, hogy azután újra mérlegeljék azokat. Az eszmék és gondolatok nagy sokaságában meglátni a jót és egyedül célravezetőt nem is mindenki dolga. A megértés és együttműködés eszmei alapjának megteremtése kívánatos, hogy a helyes út világos legyen mindenki előtt. Kiterjedt tehát a vezetők felelőssége arra is, hogy közkinccsé tegyék az új irányító eszméket és életfelfogásokat. Az eszmetérjesztés tehát egyik legelső feladata a vezető politikusnak. Ennek alapján indulhat meg a többi tervszerű reformmunka. Helyes és nemzeti közvéleményt és egységes közfelfogást és világnézetet kíván teremteni ez eszmetérjesztés s nemzetnevelés és így biztosít kellő megértést, bizalmat és támogatást az új korszakot előkészítő munkának. *Urbán Gusztáv*: „*A propaganda világnézeti jelentősége*“ (Szeged, 1937.) című munkájában ügyesen rámutat a tennivalókra. Nem részletezzük az itt követendő elveket. Csak egyet kívánunk kiemelni. Az eszmetérjesztés sohasem sülyedhet le közönséges politikai korteskedés színvonalára, mert akkor célját téveszti. Mindig a *korszerű társadalomnevelés* új követelményeit tartsa szem előtt, a nemzeti élet örök értékeit ápolja, a nemzeti hivatás teljesítésére neveljen és tősgyökeres magyar világnézetet gyökereztesse meg. Ilyen eszmetérjesztés, társadalomnevelés a nemzetműveléssel együtt nélkülözhetetlen szolgálatot tehet a jobb jövő érdekében. A gazdasági és társadalmi élet megszervezését elősegítené.

8. A nemzeti élet újra megszervezése számos külföldi államban megindult a felelőtlen, fegyelmezetlen, önhitt tömegek miatt. E példák követésre csábítanak. Még több az irodalomban feldolgozott korszerű javaslatok száma. Melyik példát kövessük, melyik javaslatot tegyük magunkévá? Erre vonatkozólag a főbb elvek a következők:

a) *Nem utánozhatjuk az új magyar élet kialakításánál óvatos kritikai vizsgálat nélkül egyiket sem.* Hiszen a magyar élet feltételei egészen mások, mint más nemzeté és a magyar szellemnek megvan a maga egyéni külön alkata.

b) *Csak a tősgyökeres, eredeti jellemvonásoknak, a magyar géniusznak megfelelő javaslatot vehetjük figyelembe, azt is átdolgozva tehetjük csak magunkévá* és legyünk egyszersmind tisztában azzal, hogy akkor újfajta szellemi termék áll elő.

c) Figyeljünk arra is, hogy a külföldi keretszervezet átvétele még nem biztosítja a kívánt tartalmat nálunk és megfordítva.

d) Minél jobban vonatkozik a tervezett reform a technikai és külsőleges szervezeti dolgokra, annál könnyebben vehetjük át magyarságunk veszélyeztetése nélkül. Minél szellemibb, azaz minél inkább érinti nemzeti kultúránkat, annál óvatosabbak legyünk, mert nemzeti szellemünkkel ellentétes felfogások végzetes rombolást idézhetnek elő. Bár itt is találhatunk kipróbált vívmányt, amit magyarságunk veszélyeztetése nélkül átveheünk. Ilyen a legtöbb szociális reform, gazdaságjavító intézkedés, a közösségi nevelés, az új eszmetérjesztő módszerek, az eltömegesedést megakadályozó törvények stb. Mindezeket természetesen nem azért veszük át, hogy az idegen szellemet meghonosítsuk, hanem azért, hogy e szellemi vívmányokat *magyarságunk, nemzeti szellemünk megerősítésére fordítsuk.**

Léky Gyula

Évadzáró bemutatók

Az 1943/44-es színházi évad végére jár. Ilyenkor mérleget, erkölcsi és anyagi mérleget illik készíteni arról, amit ebben az évben színházaink nyújtottak a közönségnek, de amit ebben a minden tekintetben anormális esztendőben igen nehezen lehet megkockáztatni. A színházak többsége késő tavaszig széria-sikerekben lelte üdvét, ezek közt örömmel kell megalapítani Zilahy „*Fatornyok*“, Herczeg „*Fecske és Denevér*“, Thornton Wilder „*A mi kis városunk*“, vagy Shaw: „*Warrenné mestersége*“ című műveinek hosszantartó előadássorozatát. Már-már a közönség nemesebbé váló ízlését kezdjük dicsérni, amikor eszünkbe jutott a sokkal kevésbé színvonalas és irodalmi „sikerek“ felé pillantást vetni: és ekkor kiderült, hogy mindegy, mit játszanak a színházak. Egész sor selejtes komédiának éppen oly telt házai voltak, mint a komoly daraboknak, éppúgy tódult hozzájuk az istenadta néző és éppúgy tapsolta vörösre tenyerét, hogy minél hangosabban adjon kife-

jezést, nem ugyan műértésének, de annál inkább pánikszerű valóság-kerülésének, amely vágy oly érthetően buggyant fel keserű hétköznapijaiból. Nem a színház, hanem az úgynevezett élet miatt töltötte meg az emberiség 1943/44 telén a nézőtereket Európában és ha dróton rángatott bábjátékot kínáltak volna neki mostanában, azzal is meg lett volna elégedve.

Igy a színházi év vége felé csak két érdekesebb bemutatóról számolhatunk be: Tokaji György: „*Aki felesleges*“ című művéről, a *Vígszínházban* és báró Kemény János „*Péter*“ című drámájáról a *Nemzeti Színházban*. Maradjunk az időrendben az első darabnál. Tokaji György új író, érthető várakozással néztünk hát elébe a bemutátónak. Az „*Aki felesleges*“ anyai tragédiát visz színre; egy minden családtagjánál lakó, mindenütt voltaképpen felesleges anya életének utolsó drámai mozzanatait. Valóságos női *Lear király* ez a fekete, örökké gyászban élő, örökké üldözött vadként egyik lányától a másikhoz menekülő anya. Azazhogy az lehetne, ha Tokaji kihasználna volna a darab témájának nagyszerű lehetőségeit és lélektani mélységeit. Ez a fekete anya-figura megszemélyesíthette volna mindjárt azt a kegyetlen szenvedést, amelyet a Természet egyik legirgalmatlanabb törvénye mér a gyengékre, a gyermekekkel együttérezni, együttfejlődni képtelen szülőkre. Három érdekes leányalak rajzolódik ki a darabban: a csak gyermekeinek élő, kispolgári feleség, a mondén és könnyelmű, léhaskodó nagyvárosi asszony és a késői érzelemkitöréséért súlyos árat fizető, visszafojtott szenvedélyű diákkisasszony figurája. Mind a háromnál megpróbál élni a férjét elvesztett anya, de az elsőnél úgy érzi, kizárják a gyermekek neveléséből, a másodiknál hazugságra kényszerítik és kidobják, a harmadiknál, szigorú és feddhetetlen legfiatalabb tudós leányánál pedig férfit talál, aki egyetlen éjtszakára, de épp *erre* az éjtszakára szökött be a leányához. Kétségbeesetten menekül egy vidéki barátnőhöz, aki megadja neki, amit leányai nem tudtak megadni, — a nyugalmat és gyermeki kedélyt, a békét haragvó szívének. Idáig igen jó lehetne Tokaji darabja; jelenetezése érdekes, meséjének szövése logikus és szimpatikus; az alakok rajza is pontos, mondhatnánk élethű, — de épp ez a realizmus, ez a kicsinyességig pontos élethűség az, ami többet árt a darabnak, mint használ. Tokaji mély, démonikus erejű lélektani drámát írhatott volna, — e helyet egyszerű, polgári darabot írt, a Vígszínház és közönsége ízlése szerint valót. Második hiba a darab befejezése: a harmadik felvonásban az anya mégis csak kibékül leányaival, nem az ő kedvükért, hanem legkisebb leánya törvénytelen gyermeke kedvéért: az unoka probléma itt illogikusan és feleslegesen keveredik bele ebbe a szülő-tragédiába, hacsak azt nem akarja példázni a szerző ezzel a végső és új motívummal, hogy most már nem felesleges az anya, mert most nagyanya lehet és ez a második anyaság újra betölti majd életét. A polgári színmű minden követelményének annyira megfelel Tokaji első darabja, mintha egy túlságosan is rutinos szerző írta volna pályája fáradt vége felé. Egy kicsit több hiba és egy kicsit több merész lendület, több mélység, jobb lett volna.

Báró Kemény János „Péter“ című színműve irodalmunk egyik legnemesebb alakjának szintén kezdő-darabja. Nehéz Kemény Jánosról, a szerzőről véleményt mondani, — oly sokra becsüljük Kemény Jánost, az irodalmi mecénást, az erdélyi írók lelkét és szellemi összetartóját, nyugodtan mondhatjuk, *megtartóját*. Aki házat és pénzét, lelkét és testét adta ennek a jó ügynek, mint Kemény János báró, az igazán elmondhatja, hogy ő tudja, milyen feladat az: sárban és porban kultúrteremtő és kultúrfenntartó szerepet vállalni, akkor is, mikor már senkise hisz a sikerben. Erről a szerepről, erről a súlyos, terhes, áldozatos feladatról szól „Péter“, az erdélyi végeken élő magyar mágnás drámája. Péter külföldről, Nyugatról jött haza anyja hívására, hogy otthon, Erdélyben segítsen fenntartani rettenetes erőfeszítéssel ami a magyar kultúrából a román uralom alatt még menthető: egy iskola, néhány presbiter és egy református apró gyülekezet lelki erejét, magyar voltát. Eddig a nagyasszony tartotta roskadozó, öreg vállain az egész terhet, de most már meg szeretné osztani fiával. Péter hazajött, de a Nyugat utáni vágy soha el nem marad öle. Ezt a vágyat egy asszony testesíti meg, aki utána jön az elhagyott erdélyi kastélyba, hogy győtörje és végül is visszavigye magával. A „Nyugat“ Ady óta minden magyarok klasszikus vágyálma, víziója és szerelme, e szerint az asszony szerint illatos fürdőszobából, ápolt sétányokból, portalanított cséplőgépekből és egyéb hasonló dolgokból áll. Kissé gyermekes és téves ez a szimbolika: mindaz, amiről az asszony és Péter áradozva beszél, mindez a vízcsapos, melegvizes Kanaán *nem kultúra, hanem civilizáció!* Végzetes összetévesztése ez a dolgoknak, és talán ebben rejlik az ok, amiért nem tudunk igazán belemelegedni Kemény János nemeszándékú darabjába. Az egész darab csupa csillogóan gyémántos jószándék: Péter őszinte vívódása, a két nő, a Nagyasszony és az idegenből jött Szerelem összecsapása, végül a legfrissebb és legbájosabb tévedés: Péter árvaleány rokona, aki befejezésként az eddiginél is gyermekibb ígéretekkel (átfogja húzatni a régi foteleket és frissé varázsolja majd az ódon kastélyt) mégis csak ottfogja Pétert otthonában, — mindezek a figurák, sajnos, vezércikktemákat mondanak el szépveretű, ékes erdélyi nyelven, de közben, hogy úgy mondjuk, elfelejteneik — élni. Nem egyéniségek; a Nagyasszony néhány szimpatikus, apró mberi vonását leszámítva, Péter, az Asszony és a Leány, — típusok, és szájukból, mint a középkori képek szentjeinek szájából, hosszan kígyózik elő a papirosmondanivaló.

Kár az első felvonás expozíciójáért, a második drámai crescendojáért, mert a harmadik kezdetlegessége elront sokmindent. Valahogy úgy vagyunk ezzel a darabbal, hogy nagyon szerettük volna jónak találni: de, sajnos, csak *szépeknek* találhattuk! Szép Kemény János nyelve, írói patinája, nemes szándéka. Szép, — de még nem jó ez a darab. Így is nemes záróakkordja egy nyugtalan színházi évadnak.

Máthé Klára

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

VICTOR JÁNOS: REFORMÁTUS HISZEKEGY. (Traktátus kiadás, Budapest, 352. lap.)

Nagy nyomorúsága az a magyarországi protestáns egyházaknak, hogy nem tudnak rentábilisan gazdálkodni az emberekkel. Hány elsőrendű koponyába belefüllednek a mondanivalók, mert a különféle egyházmegegyei, egyházkerületi és konventi tisztségükből kifolyólag statisztikákat, memorandumokat és összesítő jelentéseket kell szerkeszteniük, amit el tudnának végezni mások is, kisebb teológiai, valláspszichológiai, stb. felkészültséggel rendelkező „vidéki” lelkipásztorok is. Hány — európai viszonylatban is kiváló — lelkipásztorunk és teológusunk nem jut hozzá, hogy időnként a nyilvánosság elé jöjjön egy-egy határmezgyét jelölő művel; széljegyzetekben, aprócska írásokban, nyilatkozatokban tördelik szét erejüket, tehetségüket. Természetesen nem tartozik egy kritika keretébe, hogy kitérjünk e lehetetlen helyzet részletkérdéseire, az azonban bizonyos, hogy okos „anyaggazdálkodással” hatalmas lendületet lehetne adni a csak az utóbbi két évtizedben gyümölcsözően elinduló magyar teológiai irodalomnak.

Tiszta csoda, hogy annyi elfoglaltsága, lekötöttsége ellenére is, akad egy-egy „nagy” lelkipásztor, aki időnként „megszólal” s ezek között kiemelkedő helyet tölt be: *Victor János*. Noha az ő esetében sem titkoljuk el azon meggyőződésünket, hogy ma még áttekinthetetlen az a kár, ami viszonylagos hallgatásából származik az egyetemes református egyháza. Jelen esetben mindenesetre örömnünknek adunk kifejezést, hogy halljuk őt, hogy elbeszélgethetünk vele, hogy élvezhetjük teológiai tisztánlátását, hogy tanulhatunk tőle.

Mindig örömmel tölt el, ha gördülékenyen megírt, frappáns példákkal szemléletessé tett teológiai munkával találkozhatok. Az az agyfájdító, el-

álmosító okfejtés, a problémának szörszálhasogató tisztázása, ami egyik-másik szakmunka sajátja, természetsszerűleg elidegenítő hatással lesz nemcsak az egyház kérdéseivel szemben reagens gondolkodó és igazságkereső világi lélekre, de reánk, gyakorló lelkipásztorokra is, akik nem hivatásszerűen, hanem talán kíváncsiságból, bizonyos kérdésekkel szembeni érdeklődésből, talán a „jó pap holtig tanul” magatartásából veszünk kezünkbe teológiai munkákat. Nos, *Victornál* az az első amit az „olvasó” megfigyelhet, hogy könyvei, fejtegetései olvastatják magukat. Ha nem is kimondottan könnyű olvasmányok írásai, de minden intelligens ember otthon találja magát nála: az anyagát, mondanivalóját kezében tartó gondolkodó fölénye, nyugalma és biztonságérzete ömlik el sorain. A megtisztult, a belülről világosságot nyert lelkek vetülete a *Református hiszekegy* is.

De hát van külön „református” Hiszekegy? *Victor* megmagyarázza, hogy „itt arról van szó, hogy valaki, aki hálás azért, hogy maga is református keresztyénként élheti végig ezt az életet, kézenfogva körül akarja vezetni útitársait a református keresztyén hit világában, a Hiszekegy vezérfonalának a felhasználásával, de úgy, ahogyan ő maga tudja és szereti bejárni ezt a területet”. Szóval nem lép fel ez a mű a kizárólagosság és családkozhatatlanság igényével. Nem állítja, hogy ez a református egyház hivatalos tanítása a Hiszekegyvel kapcsolatosan. Ebben a könyvben mindössze a református egyház egyik tagja lép elénk, hogy elmondja tapasztalatait, kifejtse hit-tudatát, bár a hangsúly sosem az éni élményre és hitre, hanem mindig az egyetemes református keresztyén mondanivalóra esik.

Nem *Victor* az első, aki az apostoli hitvallást választotta dogmatikai eszmélődése vezérfonalává; tudva-

lévőleg a Hiszekegy a keresztyénség sűrített dogmatikuma. Nagy a kísértés, hogy párhuzamot vonjunk pl. Barth ilyenirányú könyve és Victoré között, miközben szemügyre vennénk azokat az azonosságokat, illetve különbözőségeket, amelyek a két teológiai irányt egymásmellé helyezik, illetve egymástól elidegenítik. Ebből a műveletből azonban harmadik könyv születne, jóllehet, jelen széljegyzetnek más a célkitűzése.

Victor sok belső tusakodást, tudományos előkészületet eláruló könyve mögé egyetlen könyv illik háttérnek maradéktalanul, óh, nem az *Institutio*: a Könyvek Könyve, a *Biblia*! Pedig református keresztyén hite igazolására nem sorjáz fel klasszikus bibliai idézeteket; a Hiszekegy tételeinek biblikus igazolását rábízta a szerző az olvasókra, mondván, hogy az olvasók „maguk járjanak után a Bibliában: csakugyan úgy szól-e Isten az Igében, ahogy azt minden református Hiszekegy fel fogta és vallja“.

Egy 352 oldalas, súlyos teológiai gondolatokat görgető művet kétféle hasábján beleygőmőszölni, értékelő címkéssel ellátni, nemde góg, és nagyképűség? Legfeljebb egy pár jelzőre, összbenyomásunkat kifejező igen-re vagy nem-re telhetik. Gondoljuk meg, hogy a *Református Hiszekegy* a föld és az ég legnagyobb problémáit feszegeti, a bűn valóságát, a szentháromság titkát, Istennek Jézusban adott kijelentését, a megváltás ajándékait, a Szentlélek munkáját a kiválasztottakban, az egyház „látható“ és „láthatatlan“ csodáját, egyszerűen az ember üdvösség-kérdését! S ahelyett, hogy részletekbe bocsátkoznánk, csupán azt nézzük, hogy mint tanít Victor éppen az üdvösségről, ami tulajdonképpen a Hiszekegynek is a fő mondanivalója.

Victor főleg *A megváltás ajándékai* című fejezetekben mutatja meg, hogy mennyire mély és elsővonalbeli teológus. Részemről a legtöbbet legáltalábbis ezen fejezetekből kaptam. A megváltás első ajándéka az, hogy az ember elnyeri bűnös volta ellenére is

az Istennel való közösséget. Jézus Krisztusnak éppen abban jelentkezett váltságmunkája, hogy bűnünk többé már nem választ el minket Istentől, igazságosságának megérdemelt ítélete már nem fenyeget bennünket. Kegyelmébe fogadott gyermekei vagyunk! Mindazonáltal Isten eredeti célja még a „megigazulással“ nem valósult meg az emberben. Ő azt akarja, hogy a kegyelembe fogadott ember *valósággal* is átváltozzék olyanná, amilyennek Isten látni akarja. Hinni Jézus Krisztusban olyan megtérést jelent, amelyben a bűnös ember magáévá teszi Istennek a bűn ellen a Jézus Krisztusban megnyilvánított ítéletét és szembefordul a bűnével. Benne elégséges erő adatik legyőzni a Sátán rohamozását; Ő nemcsak gondolataink világában ragyogtat fel egyre tisztább világosságot, hanem az akaratunk világában is egyre tisztább rendet teremt. (Azt akarjuk, amit Isten akar, ennél fogva Ő is akarja amit mi akarunk!) Minden újabb tisztalítás egyúttal új gyakorlati indíttatást és lendítő erőt is rejt magában. A megigazulásnak tehát a megszentelődés a következő lépcsőfoka és ajándéka: a bűnbocsánatot nyert lélek tudatos harcot kezd a bűnnel, a megtapasztalt kegyelem beleépül az életbe, világba. A megszentelődésnek a folyamata természetesen nem őrizhető ellen emberi szemmel; nincsenek sémái és kaptafái. Csak egy bizonyos: akit Isten kegyelmébe fogadott, azt egyúttal az Ő kegyelmének a műhelyébe is bevonta és azon el is végzi az Ő átformáló munkáját. Mindazonáltal míg e testben járunk, minden hittapasztalat és istenismeret csak rész szerint való lesz. A legkülönb keresztyén se tudja letéperni, megölni ömberét; míg testben járunk, hordoznunk kell az újbó megfertőzött edényét, amely a megigazítás isteni tette után is ugyanaz maradt, ami a megváltás nélkül is volt. Éppen ezért, teljessé a megváltás csak akkor következik be, amikor a testi halállal elszakadnak azok a szálak, amelyek a megváltott embert hozzáfűzték a bűn ál-

tal megrontott világhoz. — Hinni a Krisztusban tehát azt jelenti: a megigazulás és a megszentelődés koronájaképpen bizonyosan várni a megdicsőülést is, mint az Ő megváltó munkájának befejező akkordját és ajándékát.

A *Református Hiszekegyet* elsősorban református intelligenciánknak kellene olvasnia; sajnos, éppen intelligens egyháztagjaink vajmi keveset törődnek Isten dolgaival, azaz a *saját* üdvösségükkel. Keresve se lehetne találni magyar református irodalmunkban *Victor* munkájánál tisztább, eszmélettebb eligazító könyvet. Szeretnők hinni, hogy ezt az állításunkat lesznek, akik ellen is fogják őrizni. *Trombitás Dezső.*

szenttamási Babos Lajos: A SÁRVÁRVIDÉKI KÖRJEGYZŐSÉG TÖRTÉNETE. (Dunántúli-Szemle kiadása, 1943.)

A nyugati haza egyik értékes tája, a Rába és Kemenesalja vidékének 4 kis faluját ismerteti Babos Lajos szép könyvében. Csénye, Kissitke, Nagysitke és Rábasömjén élete tárul elénk. Mindent megtalálunk, amit ismerünk kell a mai magyar faluról. A föld geológiai kialakulásától kezdve ebben a kis életrajzban szerepel a mai magyar föld, nép és élet minden problémája. A föld és nép közössége adja a falu lelkét. A népi művészet, gondolkodásmód pedig kifejezi. A nagy gonddal és lelkiismeretesen összegyűjtött nyers anyagból életet teremtett a szerző ügyessége. Néha egyegy apróság jobban kifejezi az igazságot, mint sok elvont fejtegetés. Csénye falu találó szólásmondásai közül ideiktatunk jellemzésül néhányat: — Éhesen ne dolgozzál, jóllakottan ne sétálj. — Egy nyíl sem talál két madarat. — Kinek milyen az evése, olyan a munkája, stb.

A magyar föld modern szellemű megismerését új, szellemi honfoglalásnak nevezhetjük. Apró mozaikokból tevődik össze a teljes haza. Bízunk abban, hogy más szerzők hasonló módon országunk más vonásait

mutatják be. A legnagyobb távolság is csökken az első lépéssel. Hisszük, hogy az ilyen szép példák biztatást adnak sokaknak a további felfedezések felé. *Orbán István.*

KÉT „NÉPI“ REGÉNY. (*Kádár Lajos: Halászok. Athenaeum. É. n. — Bakó József: Kapaszkodók. Magyar Élet, 1943.*)

A népi tárgyú könyveket újabban nemesak mint egyes műveket szeretjük olvasni, mérlegelni, hanem mint az egyre több érdeklődéssel, figyelemmel kísért „népi“ irány új meg új megnyilatkozásait. Minthogy ez az irány már több értékes eredményre is rámutathat, a mértékünk is egyre magasabb vele szemben. S hogy a népi irodalom egyik legsúlyosabb szavú és legnagyobb hatású egyéniségének, *Veres Péternek* a szavaival éljek, mindenekelőtt azt kérdezzük a népi művekről, hogy „fontos dolgokról jól“ vannak-e megírva. Az „urbánus“ írótól eszünkbe sem jut számonkérni, hogy vajjon fontos dologról ír-e. Tudjuk, hogy szerintük — irodalmi szempontból — nem helyes az ilyen megkülönböztetés. Hiszen minden fontos, ha az író azt megírásra érdemesnek tartja, s a legelső szempont az, hogy milyen mértékben mesteri a megírás. A mű nyugodtan lehet remekmű, ha a megírás mesteri, még akkor is, ha a tárgynak, a tartalomnak semmi súlya nincs.

Természetesen fölvetjük a kérdést, hogy milyen szempontból kell keresnünk a „fontosság“-ot. Mert hiszen más-más szempontból más-más dolog látszik fontosnak és jelentéktelennek. A magyar népi irodalom azt tartja irodalmilag is fontosnak, ami a magyar nép testi-lelki-társadalmi élete szempontjából fontos.

Kádár Lajos regényének tárgya: a tiszai halászok élete, lehetne nagyon fontos tárgy a népi irodalom szempontjából. Csábító, komoly feladat a tiszai halászélet jó irodalmi feldolgozása. Hogy aztán az író ezzel a kérdéssel nem tud megbirkózni, az már az ő gyengesége. De valami különö-

sen értékes megoldást — eddigi írásai alapján — nem is vártunk tőle. Inkább a hálás tárgy elkallódását fájlaljuk kezén. Tanulságunk pedig legálább ennyi: milyen tömérdek pompás, fontos magyar népi tárgy keresi még a megfelelő író, hogy megszülethessék, hogy nagy olvasótáborok gazdag élményévé válhassék.

Bakó József — rokonszenves versek után — a nagyobb mezőváros környéki tanyavilág nem annyira fizikai, mint társadalmi, emberi, politikai, kulturális életéről igyekszik átfogó keresztmetszetet adni. Nem vitás, hogy fontos, hálás regény-tárgy ez.

Kádár Lajos több típusú emelt alak bemutatásán keresztül igyekszik megoldani feladatát. Érezzük, hogy ezeknek az alakoknak a *gyökerei* az életbe nyúlnak, de az alakok kiképzése, megformálása már nem sikerült. Nem sikerült elsősorban azért, mert a sok-sok lélektani bukfenc következtében legtöbbjük elveszti hitelét, sokszor szinte tanácstalan találgatásra kényszeríti az olvasót: vajjon nem fegyelmezetlen botlása, elszólása-e az írónak a jellemficam, a lélektani öncsonkítás? De aztán rá kell jönnünk, hogy ezen a területen teljes bizonytalanságot árul el a szerző, s csak ritkán sikerül egy-egy alakját bosszantó önellentmondás nélkül megőrizni. Az elrajzolt alakok jellegzetes példánya Vér Péter, a jómódú idős halászgazda, aki teljesen indokolatlanul hátat fordít eddigi életformájának, a halászatnak, pedig nyilvánvaló, hogy csak abban tud élni, lélekezni, aki fiatal felesége mellett a vak-ságig hiszékenyen és tehetetlenül él; vagy felesége, Boriska, akit éppen olyan indokolatlanul nevezgetnek *szent asszonynak*, mint amilyen indokolatlanul és váratlanul foszlik le róla a máz, hogy kiütközzék belőle a romlott parasztdémon. Romlott, képmutató, raffinált, pedig a regény elején „*őszinte áhítattal*” csókolja meg idős ura kezét.

Csinált, tipizált alakjaiban feltör néha az élményforrásból fakadó ma-

gatartás, de ez csak rontja, összegubancolja őket. Az örületbe kergetett Vera is inkább csak báb, mint élő alak, s Ferkót, a gazdasszony átlátszó mesterkedéseivel szeretőjétől elhódított szolgálégényt sem érezzük élő, életközeli alaknak. Leghíhetőbb alak a romlott, az uralmon lévő ugyancsak egészségtelen rendszert kiszolgáló, saját fajtáját eláruló Koczka Pali. Keverték, tarkák a többi alakok is, s ismételten sajnáljuk, hogy a bennük rejlő lehetőségeket mennyire nem tudja kihasználni az író, s talán éppen azért nem, mert az olvasmányjelleg, az érdekesség szempontjából túlságosan is ki akarja őket használni. A meseszöveg is hatásvadászó, ponyvaízű. Ezt feltétlenül a ponyvától tanulta a szerző.

A mese bonyolításához, a jelenetek gördülékeny előadásához van képessége, de nincs hitető ereje, s egész írásában *nem érzünk semmi hitelességet*. Tájszóhasználatát, a foglalkozásnyelv fitogtatását felesleges mértékűnek tartjuk, s az egész könyvet kielégítetlenül, csalódottan tesszük le kezünk közül, pedig már az olvasás kezdetén sem volt túlságosan magas az igényünk. *Sajnos, nem számíthatjuk a művet népi irodalmunk babérszerző alkotásai közé.*

Becsületesebb írói munka, magasabb igényű kísérlet, értékesebb megoldás a *Bakó József Kapaszkodók* című írása. Szívesen olvassuk a minden ízében hitelesnek elfogadható, az elején itt-ott még akadozó menetű, de aztán midegyre biztosabb lendületű regényt. A regényt természetesen a mai lazább szerkezetű írásműre is alkalmazható értelmében gondolva... Áporodott, felülről fertőzött levegőjű életbe vezet bennünket az író. „*Alulmaradni szenvedés*” — olvassuk a regényben a rövid megállapítást. S valóban, a nélkül, hogy mindúntalan bosszantóan élénk toppanna egy-egy írói szándékot magyarázgató, értelmezhető közhely: érezzük, hogy mindenki szevedélyesen kapaszkodik, vagy abba, ami már az övé, vagy abba, amit szeretne magának megkaparin-

tani. A gazdák a gombamódra szaporodó egyesületi és körüi tisztségek után szaladnak, elismerésre vadásznak, előzik egymást kocsival az országúton úgy, hogy csak úgy tajtékzanak és reszketnek belé a lovak. A lányok az öltözködéssel, az iskolával kapaszkodnak s pukkasztják egymást, éppen úgy, ahogy felülről is láthaták a példát, a legények a műkedvelő előadás rendezésével, a szerepvállalással, a gyerekek kelendő apróságok forgalombahozatalával stb.

Aki ebből a beteg, álszemponyokat érvényesítő, lefelé húzó életből ki szeretné vezetni a tanyavilágot, aki újítani, emelni szeretne, a tanító, meg Szabó András, azt nem bírja ki, nem tűri meg a megmérgezett szervezetű tanyaközösség, az ellen felvonul a gyanúsítás, az áskálódás, a rágalom, az összefogó kapaszkodás és kitzasztja, kiközösíti, lehetetlenné teszi és elüldözi.

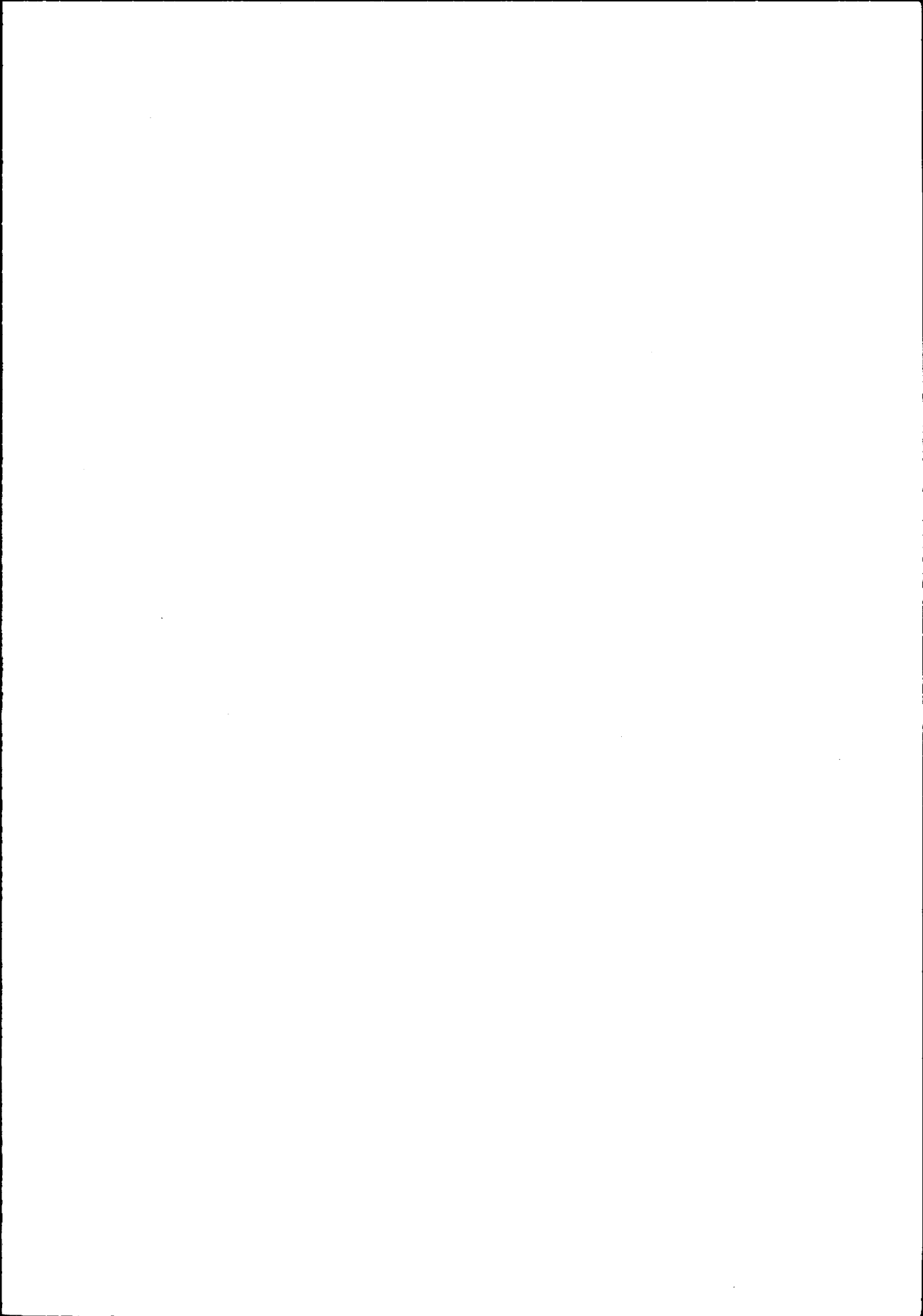
Allásfoglalás és társadalmi tett is ez a regény. Megmutatása annak, hogy a mai társadalmi berendezettség nem egészséges, hogy a különböző rendű és rangú rétegek még nem tudnak egymásra találni, még nem a felelősség, az igazság s a közösségi érdek vezeti az emberi cselekedeteket.

S mindez, ismétlem, nem kirívó törekvése a regénynek. Hitelesnek érzett ábrázolás, életközelségről tanúsító írói megoldás. Érezzük, hogy

Bakó József író. Tud írni. Ez pedig ritka érték. Sok helyen színesen eleven, meseszövése is érdekes, stílusa pedig olyan tisztaszavú, hogy ismételten is szívesen elolvassuk néhány mondatát, szakaszát. A hasonlat, amit írónk sokszor elhanyagolnak, amihez még többször nincs elég erejük, készségük, egészségesen, színesen bomlik ki mondataiból, s képei, amelyek sohasem keresettek, igen sokszor komoly értékekkel növelik életközeli előadásának súlyát. Ha pedig olvasás után még egyszer elolvassuk a stílusért, a szép kifejezésért megjegyzett részeket, úgy érezzük, hogy Bakó Józsefben még csak most bontakozik ki az egészséges, értékes kifejezőerő, s ezen a téren a mostani megmutatott értékeknél is sokkal súlyosabbakat várhatunk tőle.

Alakjai még nem mindig éles körvonalúak, sokszor egymásba folynak, de hiszen ennek a bizonyos szempontból eredendő egyformaságnak a megmutatása is lehet írói cél. A tanyai tanító alakja mindenesetre odakerül regényéből a többi hasonló, számon tartott életes irodalmi alakok közé. Érezzük, hogy élmény melegít az ilyen sorok mögött: „A tanyai tanító sorsa olyan, mint az utilapué: por lepi, eső mossa, megtapossák, és ha leszakítják, gyógyítja a sebeket...” Érdeklődéssel és reménységgel várjuk a Bakó József következő írásait.

Harsányi István.

PROTESTÁNS SZEMLE

8

TARTALOM:

Tussay János: **Miért tanítjuk az Ószövetséget iskoláinkban** • Debreceny
Lilla: **Személytelen irodalom** • Juhász Géza: **Jöhet új apokalipszis** (vers)
• **Napló és Szemle** (A magyarság életereje — Miért hallgatnak az írók?) •
Könyvek és Írók (K. D.: Az őstehetség)

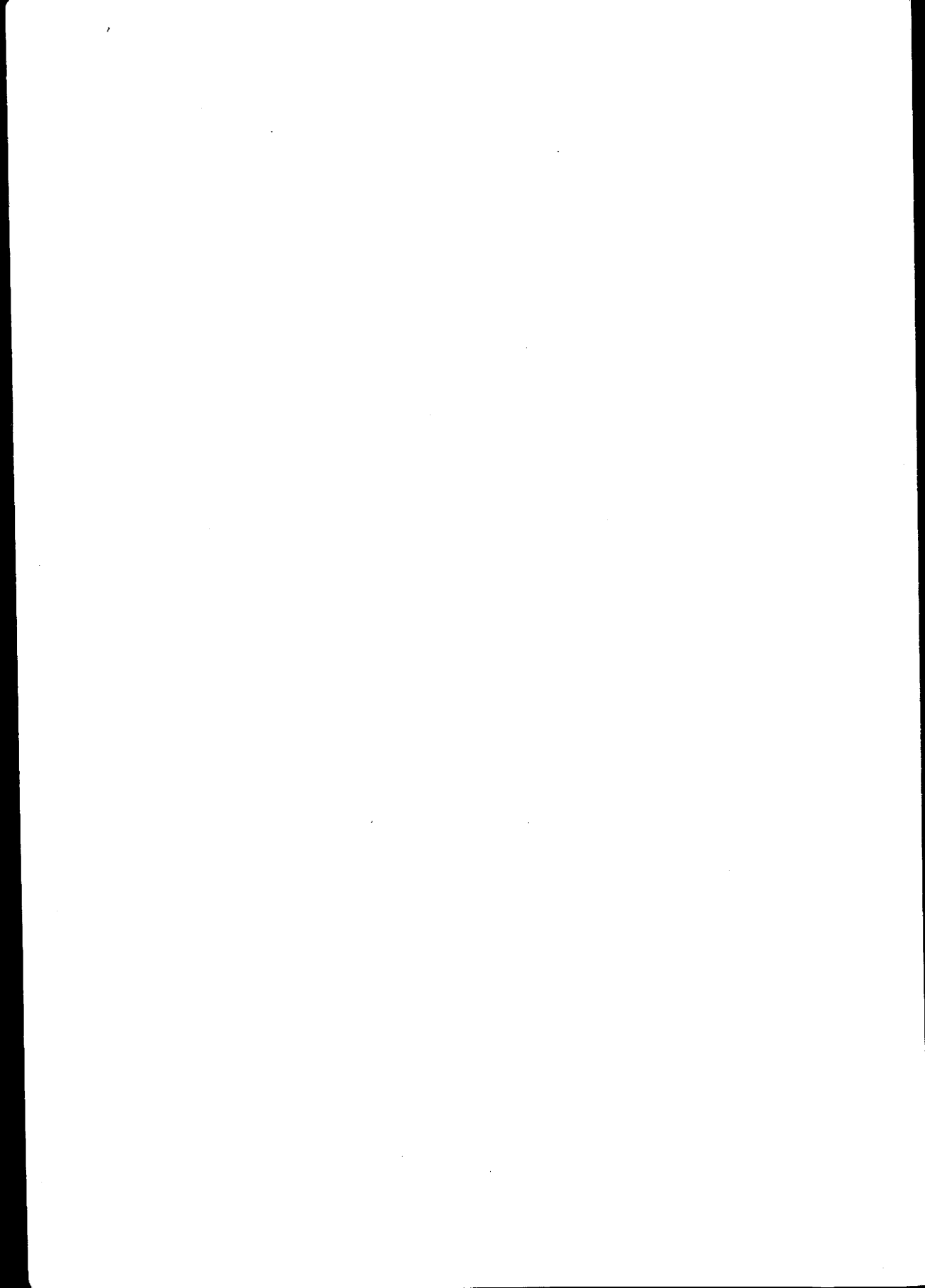

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ

FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

Miért tanítjuk az Ószövetséget iskoláinkban?

Maga az a tény, hogy fel lehet vetni ezt a kérdést, a keresztyénség válságát mutatja. Bár világosan látjuk, hogy nem vállalkozhatunk a döntő megoldásra, mégis jól esik e pár sorban is bizonyosságot tenni Arról, akiben megnyugtató feleletet kapunk felvetett kérdésünkre. Azt is világosan látjuk, hogy kérdésünk nemcsak korunk világnézeti változásai folytán került felszínre az egyházban. Ismeretes ugyanis, hogy már a Krisztus utáni II. században felütik fejüket olyan irányzatok, melyek különös ellenzenvet szítanak az Ószövetség ellen. Marcion, a II. század gnosztikus tudósa feloldhatatlan ellentétet lát az ószövetségi és újszövetségi kijelentés között. Támadó érvelése feltűnő visszhangra talált. A középkorban keletkezett szekták folytatják az Ószövetség elleni harcot, más és más érvekkel támogatván elfogult állásfoglalásukat. A reformáció kora egyidőre fordulatot hoz ebben a kérdésben. Luther és Kálvin, valamint követőik, értékelésükkel hatálytalanítják az Ószövetség elleni támadásokat. Majd a felvilágosodás nyomában megindult teológiai kutatások újra az Ószövetség ellen fordítják fegyverüket. Schleiermacher nem lát isteni kijelentést az Ószövetségben, csupán az itt-ot felesillanó messiási jövendölések megtartását tartja helyesnek. A XIX. század történetkritikai vizsgálódásai újra kielezik az ellenzenvet, mely legszembetűnőbbben a nagy dogmatikus, Harnack Adolf állásfoglalásaiban öltött testet, aki szerint a keresztyén hitre nincs jelentősége az Ószövetségnek, csak történelmi háttérül szolgál az Újszövetség megértéséhez. Összefoglalóan azzal jellemezhetjük a múlt idők Ószövetség elleni támadását, hogy *belülről, az egyházból* indítottak támadást az Ószövetség ellen. Támadásuk célja az újszövetségi, „keresztyéni“ hitigazságok védelme és magasabbra értékelése volt, vagyis *Krisztusért*, a krisztusi tanítások védelméért akarták a Krisztust megfeszítő zsidóság könyvét érvénytelenné tenni és elvetni. Úgy is mondhatnánk, hogy támadásuk csak az Ószövetség ellen s nem az egész Szentírás ellen irányult.

Ma újra heves támadások célpontjává lett az Ószövetség. A kiindulópont azonban nem Krisztus, nem az Újszövetség, hanem *az ember, a modern ember*. Ez a harc tehát *kívülről* és nem az egyházból indult. Mivel a faji értékek kiemelése került az emberiség világnézetének központjába, természetes következménnyé lett, hogy mindattól, ami idegen faj szellemét lehelte, tartózkodni igyekszik az ember. Másként kifejezve: az Ószövetség elleni támadást a *zsidókérdés* felszínrekerülése indította meg. E felfogás alapján ugyanis az Ószövetségben a zsidó vallás produktumát látták. S ma a fő baj nem az, hogy vannak, akik kívülről támadják az Ószövetséget, hanem hogy maga a keresztyén egyház is elveszítette kontaktusát az

ószövetségi kijelentéssel és e támadások ellen nem tudott védekezni. Ma az a helyzet, hogy közönyösségünk és megalkuvásunk folytán az egyházon belül sincs méltó helye és érvénye az Ószövetségnek. Nem állítok valótlanságot, ha azt mondom, hogy alig hallunk igehirdetést ószövetségi textusról, sőt az egy-két kivételesen felvett textus sem az ószövetségi kijelentés üzenetét tükrözi, hanem „vallásos beszédünk“ bokkrétájaként díszleg. Vallásoktatási tantervünk előírja ugyan az Ószövetség tanítását, de vagy a szülők lázadoznak ellene, hogy miért tömik „zsidó történetekkel“ gyermekeik fejét és miért mételyezik az Ószövetség „erkölcstelenségeivel“ az ártatlan gyermeki lelkeket vagy a vallásoktatók hamisítják meg meggyőződés nélküli munkájuk végzésében az ószövetségi kijelentést. Általában ahol szó kerül ezekről a kérdésekről, mindenütt a legridegebb ellenszenv támad a szívekben, a *keresztyén* szívekben, Jézus *Krisztus* tantíványai szívében. Ezért óhajtottunk pár gondolattal felelni sokak felvetett kérdésére: miért tanítjuk az Ószövetséget iskoláinkban?

Egyszerű lenne azt a feleletet adni, hogy azért tanítjuk az Ószövetséget, mert az is Isten kijelentése s mint ilyen, a Szentírás első része, a keresztyén egyház kánonának elválaszthatatlan alkatrésze. Hiába mutatnánk rá arra, hogy ezt nem mi mondjuk, hanem Jézus Krisztus, mert Ő tette a mi könyvünké az Ószövetséget. Hiába mutatnánk rá arra, hogy az Ószövetség elvetésével az Újszövetség nagyrésztét is el kellene vetnünk, mert e két szövetség elválaszthatatlan egységben van. Hiába tennénk bizonyosságot arról, hogy az őskeresztyénség és a reformáció egyháza mindig magáénak vallotta az Ószövetséget. Érezzük, nem adnánk megnyugtató feleletet a kételkedőknek, hitetleneknek, a gyermekeik neveléséért aggódó szülőknek, korunk modern embereinek. Azért ott kezdjük a feleletadást, ahol kérdésessé tették az Ószövetség tanítását.

Legismertebb támadás az Ószövetség ellen az, hogy: az *Ószövetség nem a miénk, hanem a zsidóság könyve*. Mondjuk meg mindjárt a kezdetén, hogy ebben a formában még a legádázabb támadók szájában sem állhat meg ez a tétel. Ha már mindenképpen zsidó vallástörténetet akarnak látni a Szentírás első felében, akkor a zsidóság nyelvén fejezhetik ki csak állításukat — mondván — hogy „a törvény, próféták és íráskok“ a zsidóság szent könyvei. Nem kívánunk vitatkozni e megállapítás felett. Az igazság ugyanis az, hogy azt a könyvet, amit mi mint Ószövetséget ismerünk, a zsinagógában is használják. Beosztásában és elnevezésében másként ugyan, de tartalmilag teljesen azonos. A zsidóságnak még sincs Ószövetsége, mert az Ószövetség csak a keresztyén egyház könyve lehet. Maga az elnevezés utat mutat a megértéshez. Ószövetsége csak annak a közösségnek lehet, melynek van Újszövetsége és Krisztusa is. Az atyákkal kötött szövetség Krisztusban lett „Ó“-vá, az általa hozott teljesülés folytán. A zsinagóga tehát csak *absztrakt* birtokolja az Ószövetséget, de nem mint Ószövetséget. Az Ószövetség név nem önjelzése e könyvnek. Arra

mutat, hogy ez a könyv csak az Újszövetséggel való egységében tartozhat a keresztyén egyházhoz. Újszövetség nélkül nincs Ószövetség és bármennyire is igyekeznénk szabadulni a zsidósággal való kapcsolatunktól, istenhitünk zsidóhit lenne. Sőt önmagában az Újszövetség sem lehetne a mi szentkönyvünk, mert a keresztyén egyház csak e két szövetséget magába foglaló isteni kijelentés bizonyosságán épülhet fel. Nem önálló egész az Ószövetség az egyház számára s így nem is érthető önmagából, hanem csak mint a Szentírás első fele. Nem mint zsidó vallásos irathoz ragaszkodott a keresztyén egyház akkor, mikor az Ószövetséget nem engedte át a zsidóságnak, hanem Isten kijelentéséhez, melyet Jézus Krisztusban és Krisztus által felismert. Az Ószövetség Krisztus által lett a mi szentkönyvünké. Krisztus vette ki a zsidóság kezéből és adta át a keresztyén egyháznak, az ő gyülekezetének, mely elfogadta, hogy *Jézus az Ószövetség Messiása*. A keresztyén egyházat tehát éppen az Ószövetség állította szembe a zsidósággal. Azzal a ténnyel ugyanis, hogy a keresztyén egyház magáénak vallotta az Ószövetséget, mint Krisztusbizonyosságot, megszűnt a zsinagóga jogosultsága. A zsidók hazugságnak ítélik, hogy Krisztus és az Ószövetség összetartoznak, a keresztyén egyháznak viszont fundamentális tétele ez az igazság. A zsidók az Ószövetség iránti hűségéből feszítik meg Krisztust (Lukács 4: 16. s köv.), viszont Krisztus azért hal meg, hogy beteljesedjék az Írás, az Ószövetség. E feszültség felismerése nélkül nincs értelme az Ószövetségnek. *Az Ószövetség a Messiás Krisztus elfogadása által lett az egyház könyve. Tehát csak Krisztusban szent könyv*, nem zsidó vallástörténet és nem a zsinagóga könyve. Ma is ezen a ponton van az egyház és a zsinagóga legmélyebb ellentéte. Mikor Jézus az Ószövetségre utal: „megmondattott a régieknek“ — „én pedig azt mondom néktek“, azt mutatja meg, ami a zsidóságot tévútra vezette az Írásban. Az elmondottakból világos, hogy az Ószövetség az Újszövetséggel és Jézus Krisztussal való egységében a mi könyvünk. Csak Krisztusban hull le a lepel, mely az Ószövetségben Isten kijelentését elfedezte (II. Kor. 3: 14). Krisztusban nem egy zsidó Isten szavát halljuk az ószövetségi kijelentésből, hanem Jézus Krisztus atyjára ismerünk rá, akinek tetszett, hogy éppen a zsidóságon keresztül adja tudtul megváltásunk evangéliumát. A zsidóságnak kijelentett üzenete által már hozzánk is szól Isten. Viktor János szavait idézzük: „Amikor Isten csak egy népet választott ki magának, akkor is már az ő minden népre kiterjedő céljait munkálta. Ha a magvetés csak egy nép körében ment is végbe, az aratás hasznát Isten az egész világnak szánta. Sohasem akart Ő elakadni annál az egy népnél, mintha a többi is nem volna éppen olyan kedves neki. Csak átvonult azon a népen, de azért, hogy végül minden néphez elérkezzék. Hiszen Isten sohasem azért választ ki senkit az emberek közül, hogy dédelgesse, hanem hogy felhasználja a maga dicsőségére. Nem akad Ő el sohasem az övéinek életénél, hanem mindig csak át-

vezet rajtuk az Ő királyi útja, míg mindenekre kiterjed győzelmes hatalma!”

Altalanóssá lett támadás az is az Ószövetség ellen, hogy az *tele van erkölcsstelen történetekkel, a zsidó faj undorító bűneivel*, avagy enyhébben szólva, nem más az, mint *zsidó vallástörténet*, mely faji gögjük bizonyosságait állítja elénk, tehát nem alkalmas arra, hogy vallásoktatásunkban ismertessük a gyermekekkel. Vitathatatlan tény, hogy az Ószövetség, vallástörténetileg nézve, zsidóvallástörténetet, sőt politikai történetet is tartalmaz és a zsidófaj ma ismert számtalan bűne az Ószövetségben is megtalálható. Azt sem tagadjuk, hogy éppen az Ószövetség nem a legkedvesebb és leggyönyörködtetőbb olvasmány azok számára, akik álszemérmeskedő pedagógiájukkal „erkölcsnemesítő” írásokat szeretnének adni gyermekeik kezébe. Mégis beszéljünk el bővebben erről a kérdésről is. Az Ószövetség — mint az Újszövetség is — nem emberekről szól, hanem embereken keresztül *Istenről*. Az Ószövetség tehát nem a zsidó nép története s nem is a zsidó vallás története, hanem Isten kijelentésének bizonyossága, Isten üdvtörténete. „A nép az ember itt csak *transparens*” (Ravasz L.). Kezdeté ennek a történetnek: „és szólt az Úr”! Célját és értelmét már e pár szó megvilágítja. Igaz az, hogy Isten kiválasztotta magának ezt a népet, de éppen Isten kijelentése mutat rá arra is, hogy nem hatalomra, hanem szolgálatra, nem privilegiumok alapján, hanem Isten szabad kegyelméből történt ez a kiválasztás. Bár a kiválasztott Izráel semmi esetre sem azonosítható a mai zsidósággal, mint ahogy akkor sem volt azonos a zsidóság népi egységével, ez nem zárja ki azt a vádat, hogy a zsidó nép a maga faji adottságaival akkor is bűnre hajlamos és az emberi gyarlóságokat kirívóan tükröző nép lehetett, de szent volt az az Isten, akinek tetszett, hogy éppen ezt a népet használja eszközéül kegyelmének és hosszútűrésének kijelentésében. Nem szépíti meg a Szentírás ezeket a történeteket. Nem emberek nagyságát, dicsőségét akarja elénk állítani, hanem Isten úrvoltát és fenségét. Erkölesi példaképeket így hiába keresünk az Ószövetségben. Ezt engedjük át a zsidóknak. Az Ószövetségben bűnös embereket állít elénk Isten, miudennapiságukban, az emberi természet átka alatt görnyedező elesettséjükben. Kérdés, hogy megbotránkozunk-e ezeken az embereken, vagy hiszünk Istenben, aki rajtuk keresztül a mi számunkra jelenti ki: „te vagy az az ember”! Kain gyilkol, Ábrahám a „hit atyja” kételkedve menekül el az ígéret földjéről az ott talált éhség miatt Egyiptomba, ahol saját élete megmentéséért megtagadja feleségét. Jákób az atyai áldásért kijátsza testvérét. Dávid a nagy király botránkozató paráznaság bűnébe esik. Lehetne így tovább folytatni. És mégis mindezek a történetek érettünk irattak meg. Az ember igazi arcát mutatják, a bűnös, az elesett embert s rajta keresztül a lehajló és felemelő Isten megbocsátó kegyelmét. Miért botránkozunk meg ezen? Milyen gyakori tapasztalatunk, hogy fiatalságunk azért téved el, mert szülőik és nevelőik sok szép és nemes dologra tanították ugyan

őket, de sohasem mertek velük nyíltan és őszintén beszélni bűneikről, pedig még nem lett volna későn. Az Ószövetség a bűn törvénye alá rekesztett embert akarja megmutatni, hogy vágyakozzék az evangélium, Jézus Krisztus boldog szabadságára. Milyen világosan hirdeti számunkra az Ószövetség, hogy nem érdemeink, nem hírnevünk, sikereink alapján fogad magáévá az Úr Isten, hanem azért, mert szeret, mert magáénak választott Jézus Krisztusban. S milyen jó látni, nem eshetünk olyan mélyre, hogy Isten szabadítása el ne érne minket. Aki farizeusi kegyességének erkölcsi példatárát szeretné olvasni az Ószövetségben, megbotránkozik, aki azonban Istennel szeretne találkozni naponkénti vívódásaiban, boldogan döbben rá egyszer Jákóbbal: „bizonyára az Úr van e helyen és én nem tudtam“.

Az eddig ismertetett két főtámadás mellett még sok felvetett kifogást lehetne említenünk. Ezek azonban már valamelyik csoportba besorolhatók lényegüket tekintve. Egy gyakran ismétlődő ellenvetésre kell még felelnünk, mely éppen azért veszélyes, mert a hívőbb keresztyéneket, sőt lelkipásztorokat is könnyen megtévesztheti. Ez pedig az a feltevés, hogy *nem elégséges-e a keresztyén egyház számára az Újszövetség, miért van szükség a sokkal régebbi eredetű és Krisztus által már különben is betöltött Ószövetségre is?* Nem vetik el tehát az Ószövetséget, csak nem tudnak mit kezdeni vele, mert nem látnak benne mást, mint Krisztus előtti vallásos okmányt. Vallástörténetileg nézve igazuk van. Aki Krisztus tanításait olvashatja, miért forduljon lelki épülésére kétezer év előtti bizonyosságokhoz. Sajnos, egyházunkban ma is ott lappang ez a tévedés. Nem beszélünk róla, mert kényes kérdéseit szereti agyonhallgatni az ember. — Mondjuk meg hát, hogy nem előfoka az Ószövetség Jézus Krisztus vallásának s mint ilyen, nem idejét mult vallásos okmány, hanem mindkettő Isten kijelentése. Nem vallásos ismereteink gyarapításáért olvassuk és tanítjuk az Ószövetséget, hanem azért, mert benne az emberi bizonyságokon keresztül Isten szól hozzánk. Rejtettebben és homályosabban ugyan, mint az Újszövetségben, de ugyanaz az Úr Isten. Mindkét Szövetség Isten egyértékű kijelentésének bizonyága. De éppen ez problémátikus, hogy miért egyértékű, mikor az Újszövetség tökéletesebb kijelentés, mikor történetileg és lényegileg is különbség van az Ó- és Újszövetség között? Egyik ígéret, másik beteljesedés. Egyik törvény, másik evangélium. Saját szempontjunktól indokolt kérdésük. Feleletet nem a mi bölcseségünk, hanem Jézus Krisztus ad erre a kérdésre is. Benne lesz világossá, hogy mindkét Szövetség Róla tesz bizonyágot. A központban Krisztus áll. Hátra és előre egyaránt csak az Ő fényében láthatunk világosságot. Az Ószövetség ígéretekben, jövendölésekben, példázatokban mutat rá, az Újszövetség azáltal, hogy emlékezésében róla tesz bizonyágot. Másként beszél Krisztusról mindkét Szövetség, de mindkettő Róla beszél. Önmagában pusztá ígéret és betölthetetlen törvény az Ószövetség. Krisztusban azonban, aki betöltötte az ígéretet és törvényt, evangéliummá lesz, mert felismerjük, hogy Ő a tartalma mind-

ezeknek. Nem lehet túlhaladott fejlődési fokot látni az ószövetségi kijelentésben. Ez esetben nem lenne helye kánonunkban sem. Az Ószövetség nem egy „törvény-vallás“ bizonyossága. Csak zsidó szemszögből nézve az. A törvény ott csak forma, mely a választott nép megőrzésére adatott, tartalma evangélium. Sőt az Új-szövetség is csak Krisztusban evangélium. Nélküle ítélet és törvény a Hegyi beszéd is. Imre Lajos mondja — Kálvin alapján, — hogy „tévedés akár feleslegesnek tartani a törvényt, mintha az Isten gyermekei számára el lenne törölve, akár azt gondolni, hogy a törvény által üdvözülni lehet. Isten gyermekei számára a törvény nem eltöröltetett, hanem betöltetett a Krisztusban s az annak való engedelmesség a háládatosság gyümölcse“. — Az ígéret és teljesülés között sem lehet ellentétet kielezni. Távolról az atyák és próféták ugyanazt a valóságot látták, mint a tanítványok és apostolok. Csak az ábrázolás különböző és a világgóság gyengébb. A teljesülés által nem lesz feleslegessé az ígéret és jövendölés, sőt éppen a beteljesedés igazolja azok isteni karakterét. Kálvin mindkettőt egymásból és ugyanakkor mindkettőt Krisztusból érti meg. — Hitünk számára sem állhat távol az Ószövetség. Vajjon mi, Krisztus után közel kétezer esztendővel élők nem adventi gyülekezet vagyunk-e? Krisztus a mi számunkra is jövendő, visszajövendő, mint ahogy akkor eljövendő volt. Csak Krisztus nélküli keresztyénség számára — milyen ellenmondás — lenne felesleges az Ószövetség. Számunkra reámutatnak az ígéretek, hozzá vezérlő mesterünk a törvény.

Mindezek tisztázásával megállapíthatjuk, hogy a keresztyén egyház létkérdése az Ószövetség megtartása s ezzel az is, hogy tanítsuk az Ószövetséget iskoláinkban. Most még pár gondolatban szempontot próbálunk adni arra is, *hogyan tanítsuk az Ószövetséget*. Semmiesetre sem az Ószövetség vallását, hanem az ószövetségi kijelentést ismertessük. Vallástánításunknak bizonyosságot kell tenni erről a kijelentésről, Igét kell hirdetni, sajátos módon és formában. Közelebbről, *az Ószövetségnek csak annyiban van helye és jelentősége egyházunk vallásos nevelésében, amennyiben mint Krisztusbizonyosságot tárjuk fel ifjúságunk előtt*. Nem könnyű feladat. Isten kijelentését mégis meg kell ismernünk a maga elrejtettségében is. Természetesen nem lehet kaptafára húzott szólamokkal vallani ezt a Krisztusbizonyosságot, hanem nekünk kell megkeresni hívő és komoly exegézissel. Nem spekulációval, nem belemagyarázással, nem allegorizálással, hanem elmélyült tudományos munkával, hívő engedelmisséggel a Szentlélek közösségében. Jézus Krisztus és az Újszövetség kezeskednek, hogy nem hiába keressük. Csak ezzel az előfeltevéssel indulhatunk el. Ez hitünk szava, melyet az az adottságunk kölcsönöz, hogy a keresztyén egyházban állunk, ahol elhittük és megismertük, hogy Jézus a Krisztus. Másként sok mindent kereshetünk az Ószövetségben. Így: ősi vallási szokásokat, régiségant, politikai-és vallástörténetet és így tovább, de ez nem az Ige. Ez mind csak kerete lesz az Igének, az emberi szóba, emberi történetbe rejtett

Tussay János: Miért tanítjuk az Ószövetséget iskoláinkban?

Igének. Már pedig minket hittan-órán kell, hogy az Ige érdekeljen. Módszeres feldolgozására az ószövetségi vallásitanításnak itt nem vállalkozhatunk. Nem sorolhatjuk fel a tanításra különösen alkalmas történeteket sem, mert célkitűzésünk más irányban kívánt szolgálni. Annyit azonban itt is vallunk, hogy csak azokról az ószövetségi történetekről taníthat hűségesen egy vallásoktató, amelyek Krisztusbizonyosságát vagy maga felismerte, vagy mások bizonyágtevéseéből elfogadta. Vezesse végig tanítványait ezeken a bizonyágokon egészen Krisztusig. Adventhirdetésének lesz egyszer karácsonya a gyermeki szívekben is. Sok sajátos és nélkülözhetetlen értéke van az Ószövetségnek, mely nélkül szegényebb lenne — ha egyáltalán lenne — keresztyén hitünk. Innen ismerjük meg a Teremtő Istent, a 10 parancsolatot, Istent mint a népek Urát. Szébb imádságokat ma sem találhatunk a zoltáros fohászainál. A bűn realitása itt mered félelmetes hatalmával élénk. E történetek ismertetése sem nehéz. Életteljes képeikkel igen alkalmasak a gyermeki lelkek foglyulejtésére.

A mi könyvünk ez, a keresztyén egyházé, Jézus Krisztus egyházáé. Krisztusért minden támadás ellenére tanítsuk az Ószövetséget!

Tussay János.

RAVASZ LÁSZLÓ IRTA:

Mindennél fontosabb dolog, hogy az igehirdetés megőrizze a maga tisztaságát, igazságát és szabadságát. Ezért különös gondot kell fordítani arra, hogy a napi politika kérdéseit a szövekre ne vigyük fel, mert ezáltal Isten Igéje helyett emberi hamisítványt adunk. De azt is tudnunk kell: minél tisztábban és igazabban hirdettetik az Ige, annál világosabb és határozottabb feleletet ad minden időben, minden lélek számára, a legégetőbb emberi kérdésekre. Csak egy a szükséges dolog s ez az egy szükséges dolog: Jézus Krisztus. De ő minden adott szükségben teljes felelet és hathatós segedelem.

Igehirdetésünk ne legyen vitatkozó, hanem építő és pozitív. Állítsa a gyülekezet elé, el nem fáradva szüntelen való ismételtetésben a református keresztyén hit nagy alapigazságát: azt, hogy az Ige a magát kijelentő Istennek önmagáról való bizonyágtetele; ezért igazsága, érvénye felül áll minden emberi mértéken, kritikán és viszonylagosságon. Ma, mikor a világ elveszítette a szellemi dolgokban a megbízható mértékegységét és nincs „kritérium“, mérővessző, amivel mérni lehet, nincs sarkpont, ahonnan tájékozódni lehet, nincs fundamentumos szabály, amelyik vitán felül álljon: jó tudnunk, hogy az Ige: hitünk és cselekedetünk zsinórmértéke; az Ige: sarkpont; az Ige: örök érvényű előfeltétel és megingathatatlan világszabály. Hangsúlyoznunk kell újra, meg újra, hogy Istennek ez az Igéje a teljes Szentírásban, az ó- és új-testamentomban áll előttünk.

(Református Élet, 1944. június 3.)

Személytelen irodalom

Ha végignézzük a folyóiratok, heti- és napilapok irodalmi rovatait, amolyan jellegnélküli, bizonytala vonású arcot fedezünk fel az írások mögött. Tömegmasszából alkotott óriási bábót, akinek szájából zuhatagosan ömlik a mindent elárasztó szó. Nem emberi lény ez már, csak korszerű gép, különböző rendeltetésű csavarokkal, lemezekkel, lendítő karokkal. Emberi alakra formázott irodalmi homunkulus: maga a modern író.

— Micsoda rosszindulat! — vethetné ellen valaki. — Nincs jellege? Hát az írógép? Töltőtoll? Az ellenállhatatlan beszélő vágy? A hangos, sőt hangszórós kiáltás az olvasó felé? S különben is, amilyen a kor, olyan az írója, ok és okozat kérdése az egész. — Úgy van, de éppen itt, a korszerűségnél érzünk valami zavart, össze nem illőséget. Korszerű ez az Író, de csak külsőségeiben, írásának mindent lehangoló tömegével, nagyüzemi beállítottságával, formájának gépszalagon futó símaságával, mesterségbeli tudatosságával, — de ami a lényegét illeti, értetlenül áll a korrall szemben. Illetőleg... s itt meg kell állnunk egy pillanatra.

Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy a korszerűség nem szükségképpen velejárója az írónak. Élhet valaki világkatasztrófák, ellentétes koreszmék között is elkülönülve a maga világában s alkothat időtlen remekműveket, — amint erre nem egy példa akadt már a világirodalomban. De annak aztán írónak kell lennie! Olyan valakinek, aki felül áll emberi törvényeken. Mert az ember, pláne ha író s különösképpen magyar író, függvénye korának, nemzete életének.

De az előbb vázolt gépesített író csak nagyon óvatosan mer belenyúlni korunk forró lávájába. Kerülgeti, — aztán megretten tüzétől... Igaz, nehéz is a helyzete. Kialakulatlan, forrongó világba született bele, ahol egymást túlkiáltó eszmék zürzavara kábítja. Melyiket válassza? Veszélyes az út népitől urbánusig; humanitástól harcig; kollektivitástól egyéni látásmódig; világpolgárságtól nemzeti érzésig stb. S mind e választott irányt, jelszót, koreszmét a magyarság talajába kell beépítenie vagy onnan láttatnia. Korából vennie a témát, mégis időtlen távlatot szemléltetnie általa. Belátjuk, nehéz dolga van. Ezer belső és külső akadály, érdekszövevény, kiadói, szerkesztői jelszó tartja vissza. Könnyebb megindítani a gépet: forogjon, szikrázzon, kopogjon a legkisebb ellenállás irányában, enyhén kellemes, érdekesen borzongató szerelmi történetek tömegizlése felé vagy az álnépi témák és fordulatok konjunktúráját kihasználva. Ilyen célirányos kerülgetéssel még korszerű is lehet, mai és érdekes, — gondolja. Eszközei csiszoltak, mindent elérhet velük, amit akar, a forma nem probléma manapság. Irodalmi csecsemők is teljes fegyverzettel pattannak ki Apolló fejéből. S míg régebbi korokban elvétve szü-

letett csodagyerek, ma hemzseg tőlük az irodalom. Kortünet ez is, az iram láza hozza létre.

Az így kialakult írói arc esodálatosan személytelen, elmosódott vonású. Pedig korunkra minden jelző inkább ráillik, csak az egyhangú nem. Lehet bonyolultan túlfinomodottnak vagy sekélyes kultúrájúnak, katasztrófálisnak vagy hősinek, lemondással telinek vagy tette buzdítónak nevezni, — de mindig aktívnak, ilyen vagy olyan irányban magával ragadónak. Írója mégis semmitmondó és lagymatag. Tisztelet a kivételnek, — mert ilyen is van egy pár, — a többség lemondott egyéni jellegéről, hogy valami felismerhetetlen tömegarcnak adjon helyet. Néha még rokonszenvesek is vonásai kezdetben, tehetség jelei mutatkoznak rajta, végül mégis beleolvad a személytelenségbe. Tömegíró lesz belőle, szürkeké hegedőse.

Nagyjából ez a helyzet minden műfajban, — de emeljük most ki példának a *Úrát*... Különös, hogy a legegényibb művészet lett a legsemmitmondóbb. Annyira elosztotta magát, annyira leszállt talapzatáról s belekeveredett a tömegbe, hogy meg sem lehet különböztetni tőle. Szajkózója lett a tömeaglármanak, együtt rikolt vele. Van egy pár tiszteletreméltó, kiemelkedő egyéniség minden oldalon, a többi ezeket utánozza. Nem úgy, mint mesterét a tanítvány, ez még nem volna hiba. Nem tanul tőle alázatot, önmagába nézést, saját belső törvényeinek felismerését, — csak egyszerűen lemásolja s úgy árulja portékáját, mintha sajátja volna, pedig lopott holmi. Egész lénye kópia, hazug másolat, rossz hamisítvány. Ilyenformán rengeteg apró Erdélyit, Sinkát, Illyést, Szabó Lőrincet stb. látunk szaladgálni irodalmunk berkeiben... — Nemcsak mai tünet — mondhatná valaki, — utánzó, másoló mindig voltak. — Igaz, de a mai tömegtermelésben valahogy feltűnőbb ez. Az álorca jobban megtéveszt, mint régen. Nemcsak az olvasót, kritikust, de a viselőjét is abban a hitben ringatja, hogy ő az igazi, sajátja az, amit magára öltött. Néha öntudatlanul viseli aláarcát s ez a jobbik eset. Ilyenkor levetkőzheti még a magára szedett idegen vonásokat s idővel eljuthat önmagához. De legtöbb esetben tudatos a cselekedete. A költészet is modern technikai üzemmé alakult, tehát fordít egyet a kerékesavaron, rákapcsol, megindítja a motort s olyan költővé változik pillanatok alatt, amilyenné akar. Repül vagy a valóság földjét érinti a másolt eszmény szerint.

De nemcsak elismert nagyságot: társait is utánozza a tömegköltő. Hasonló témát hasonló eszközökkel old meg. Mi az neki? Ő ne tudná? Mindent tud, amit a verstechnikáról tudni lehet. Ha X megírhatta ezt a verset, miért ne írhatná meg ő is? Neki is lehetnek hasonló élményei, — nem igaz? Legfeljebb egy kis változtatás talán... Nosza, ceruzát, töltőtollat vagy írógépet ragad s megszületik a mű, minden nagyobb szülési fájdalmak nélkül. Így kerül forgalomba sok hasonló téma, fordulat, feldolgozásmód, ritmus, sőt egész versalkat. — Az olvasó ámul: melyik az eredeti? Vagy ennyire közösek a nagyszellemek útjai? — Pedig csak a

fürge, másoló értelem bűvészkedett. S még jó, ha az olvasó ámul, mert legtöbbször csak unottan fordít egyet a lapon.

De nézzük a szöveget másik oldalát... A költőnek sem könnyű mostanában. Mindaz, amit a korszerűség nehézségeiről mondtunk, rá is vonatkozik, sőt fokozottabban, tekintve, hogy a vers népszerűsége nem áll arányban a regényével, drámáival. Mit tesz tehát a versíró, hogy önmagán segítsen? Mimikrit végez. Másol, idomul, változik. Hét feje, hét bőre van, mint a mesebeli sárkánykigyónak. Ha egy fejét levágják, sebj, van még belőle elég. Ha egy bőrét lenyúzzák, ott a másik. Olyanná változik, amilyennek a korszellem kívánja. Egyéniség? Mire való az? Itt van a nagy kollektív Én, aki mindenkit befogad. Különben is, ez az ő legmegfelelőbb alakja, ez a tág változékonyság. — Így védekezne, ha védekezne, — de legyünk nyugodtak, nincsenek aggályai.

Miben áll a mimikrije? Olyan színt ölt, amilyen a környezete; amilyen érdek- és baráti szövetségbe került szándékosan vagy véletlenül. Kénytelen így tennie, máskülönben nem túrnék meg maguk között s egyedül lenni egyértelmű az öngyilkossággal, az érvényesülés teljes csődjével. Rendszerint folyóiratok köré csoportosulnak s mivel mindenik folyóiratnak — vagy szűkebb körben: heti-napilapnak — más az igénye világnézetre, művészi felfogásra, témakörre, hangra, feldolgozásra nézve, — kifejlődött nálunk idők folyamán: a *folyóirat-költészet*. Nem magyar irodalom, hanem *folyóirat-irodalom* él és virágzik napjainkban. A két fogalomnak kevés érintkezési pontja van. Az előbbit többé-kevésbé egységesnek, emelkedett szempontúnak szeretnénk hinni; az utóbbi azonban ellentétes s nem mindig ideális szempontok szerint feldarabolt *részletirodalom*. De akármilyen is, egy körön belül zárt egység, nemcsak személyekre, sokkal inkább éleltszemléletre, írásmódra nézve. Ez lehet tiszteletreméltó vagy szükségképpen adottság, de minden esetben megnehezítője a költő szabad fejlődésének.

A mai tömegköltőnek azonban ez sem akadály. Nem kell féltünk, átrepül rajta gépszárnyú Pegazusával. Kinyit egy lapot s azonnal látja: mit kívánnak tőle; milyen témát, milyen formában kell írni. Könnyű helyzete van, mert a folyóiratban közölt versek úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikra. Nincs egyéni különbség, csak tömegarc és helyi igény. Kis sóhajjal leveti hát egyik bőrét és írja, amit kívánnak tőle. Hogy a lelkiismeretével, egyéniségével hogyan hozza összhangba ezt a sok változatos mimikrit, — ne firtassuk. Sok esetben jobb sorsra érdemes ez a szegény költő s küzdelmeiért, elmosódott vonású személytelenségéért a kor felelős.

Debreczeny Lilla.

Jöhet új apokalipszis

*En a külső pusztulástól,
nem félek földindulástól.
Csillagos ég ránk omolhat,
lávaként ha szirt megolvad,
paloták dől kártyavárac,
s ölni a halál kifárad:
jöhet új apokalipszis,
nem aggódom, mit hoz, mit visz.*

*Más iszonyít éj s nap engem:
mi készül robbanni bennem.
Elszánt bűneim csapatja
gyűl öntestemben rohamra,
hogy összezúzza menthetetlen,
mit idáig építettem:
műhelyt, nyoszolyát, családot,
ezt a csöpp szilárd világot.*

*Gázok, légi szörnyetegek,
s mind mi kívülről fenyeget,
mosolyogva elviselném,
csak benn csillapodna elmém.
Növekszik bennem a téboly,
gátját elsöpörve szétfoly.
Agyamból fekete pára
tódul Isten csillagára.*

*Mondjatok, kiket szerettem,
egy imádságot érettem.*

Juhász Géza

NAPLÓ ÉS SZEMLE

A MAGYARSÁG ÉLETEREJE: A nemzettest biológiája, fajegészsége és eugeniája címen jelentette meg Doros Gábor egyetemi tanár a Turul kiadásában a könyvnapra komoly hitvallásként kötetét. Könyvismertetés helyett ez alkalommal idézünk e munkából, kiemelve evangéliumi szempontból egy-egy jellegzetes gondolatát.

„A városi születéskorlátozásnál a lelki motívumokban rejlő erkölcsi okok között első helyen áll a vallástalanság terjedése és a keresztény erkölestan szellemének és tanulságainak sajnálatos elhalványulása. *Krisztus* fektette le a gyermekkultusz alapjait, amikor kinyilatkoztatta, hogy „Engedjétek hozzám a kisdedeket, mert övék a Mennyeknek országa“. Az antikrisztus a haladás dicsőítésének álarca alatt bele akar nyúlni *Isten* munkájába és sötét erőkből táplálkozó tanok alapján azt hirdeti, hogy a nőnek nemcsak joga van megakadályozni a termékenyülést, hanem meg is ölheti méhmagzatát. A vallásos hit elhalványulása és a vallásellenes propaganda elősegíti, sőt táplálja az erköcsi hiányosság folyamatát, amely a születéscsökkenés keletkezésében jut kifejezésre.“ (451. l.)

Igaz örömmel köszöntjük a tudós szerzőt, hogy e tudományos kérdésben is a megoldást *Krisztus*nál mutatja fel. Az az egyéni, vagy felekezeti szűkkeblűség vagy egyoldalú torzítás által megfogalmazott hamis vád, amely szerint az egyke jellegzetes református betegség, szintén megdől e könyv hasábjain, amikor így ír tárgyilagosan a professor:

„Egyesek a falusi egy-gyermekrendszert magyar és református betegségként emlegetik s a kérdést nem megfelelő megvilágításban viszik a közvélemény elé. Nem lehet elfogadható indokokat felhozni arra vonatkozólag, hogy az egyke magyar társadalmi betegség lenne, hiszen nincsen kultúrnemzet, ahol ez a népesedési jelenség fel ne ütötte volna a fejét. Inkább azt lehetne állítani, hogy a magyar népesség sorában kisebb mértékben pusztít, mint sok idegen kultúrnemzetében. Maga a falusi népesedés-csökkenés sem magyar jelenség, hiszen *Burgdörfer* munkáiból igen jól tudjuk, hogy a német és francia parasztság is ennek a folyamatnak az átka alatt sorvad. Ami viszont az egyke-baj református mivoltát illeti, lényegileg azt is tagadásba kell vennünk. E tekintetben csupán annyi a kétségtelen valóság, hogy egykés falvaink lakosságának jelentékeny része a református egyház kötelékébe tartozik. Pusztá véletlenségnek kell azonban minősítenünk, hogy Ormánságnak, Sárköznek, stb. a XVII. században már egészében református volt a lakossága és az egyke-vész először éppen ott ütötte fel a fejét. Nem mondom, a nevezetes kálvinista nyakasság szerepet játszhatott bizonyos népi szokások következetes kialakításában és a káros hagyományok hajthatatlan

fenntartásában. Ennek a körülménynek azonban a református hit-élethez nincsen köze s a tárgyi igazságnak és az egyetemes nemzeti szempontoknak rossz szolgálatot tesz az, aki a kérdést úgy állítja be, mintha a családi élet és a népszaporodás megvédésére *Krisztus* híveinek egyik felekezete alkalmasabb volna, mint a másik. Tudni kell, hogy a szóban forgó népegység tagjai nem azért váltak egykézűvé, mert reformátusok, hanem azért, mert *birtokosok* voltak. Szintiszta katolikus vagy katolikus többségű egykés községeink is vannak, — ahol pedig a református egykés községekben a nincstelen katolikusok földhöz jutnak, néhány generáció alatt maguk is egykézűkké válnak. (Németországban a katolikus és protestáns tartományok a születéscsökkenés folyamatában egyformán vesznek részt, sőt pl. a katolikus München születési eredményei kedvezőtlenebbek a protestáns Drezdánál vagy Lipszénél. Hollandiában pedig a református parasztság gyermekáldásban bővelkedik és nem ismeri az egykézűséget!)“ (455—456. l.)

Úgy gondoljuk, hogy a szerző által említett „tárgyi igazságnak és az egyetemes nemzeti szempontoknak“ teszünk jó szolgálatot ezzel a közléssel is.

P. F.

*

MIÉRT HALLGATNAK AZ ÍRÓK? Több helyütt esett már szó a magyar íróknak a legutóbbi hónapokban való visszahúzó-dásáról, hallgatásáról. Legelőször, ha jól emlékszünk, Szitnyai Zoltán tette szavá. Az Ország egyik áprilisi számában. Nemrégén ugyanebben a folyóiratban egy névtelen cikk panaszolta, hogy a felszólamlásoknak és felszólításoknak „éppen azokban a körökben támadt a legkisebb visszhangja, amelyek együttműködésére legelsősorban számítottunk: a magyar írók egy elég jelentős része még mindig nem akarja megérteni, mi történt, milyen változást hozott március 19.-e. Tovább spekulálnak, tovább hallgatnak s csendes szabatázsukkal majdnem jobban ártanak, mintha nyíltan megmondanák őszinte véleményüket“ (Az Ország, 1944. jún. 24. sz. 2. l.) Egyik ellenzéki napilapunk pedig így írt: „Mert bizony ma a nagynak nevezett nemzeti és öntudat-forradalom idején nagyobb szükség lenne az új Adyokra, új Móriczokra, új Gyónikra, mint valaha. Nem mondom, valami Kosztolányi- vagy Babits-féle jelenség sem ártana úgy mellékesen...“ (Magyarság, 1944. júl. 2. sz. Bágyoni Váró Andor cikke.)

A magyar írók „elég jelentős része“ valóban elhallgatott. Hallgat pl. nemcsak az „urbánus“ Márai Sándor, Cs. Szabó László (csak példaképpen élünk nevekkkel), hanem Németh László, Illyés Gyula, Kodolányi János, Veres Péter és még más „elég jelentős“ írónk. Nyilván oka e hallgatásnak, hogy huzamosan megszokott munkahelyek, sőt munkaközösségek, folyóiratok és napilapok, megszűntek. Az író kényes és érzékeny: a környezetváltozást néha igen nehezen szokja meg. E mellett nem is történt egyetlen komoly lépés sem az írók újabb összeverődésének megkönnyítésére.

De szeretnők, ha azok, akik a hallgató írókhoz szövegeket

intéznek, oly hangon tennék, amely a magyar irodalom méltóságának megfelel. Néhány év múlva száz esztendeje lesz, hogy egy magyar költő szólt a hallgató társakhoz, de nem beszélt „csendes szabotázs“-ról és „spekulálás“-ról, hasonlóképpen arról sem, hogy ha már muszáj, azért X- vagy Y-féle írójelenség sem ártana „úgy mellékesen“. Igen tiszteljük az újságírást s nagyon jól ismerjük mai megnövekedett szerepét, de — ily hangnemben — nem tartjuk alkalmasnak a mai magyar irodalom e nehéz ügyének elintézésére.

Ami pedig a hallgatás okait illeti, egyre igen pontosan rávilágított Dövényi Nagy Lajos ugyancsak Az Ország előbb már idézett számában:

„Végtelenül nagy hibának tartjuk, hogy bizonyos tudatlan, avatatlan és illetéktelen helyről mind türelmetlenebbül hangozhatik el a követelés, mely a „zsidó szellemmel megfertőzött, bár származásuk szerint magyar írók“ számára is ugyanazt az elbánást sürget, ami Szomori-Weisz, Molnár-Neumann, vagy Biró-Blau és a többiek műveinek osztályrészüln jutott. Móricz Zsigmond és Ady Endre egyként rajta van ezen a proskribált listán, ha nem is teljes oeuvre-jével s a Savonarolák már válogatják is a máglyára vagy papírmalomba vetendő alkotásaikat. Illetékes helyről kéne ezzel a veszélyes követeléssel szembeszállni, onnét leinteni s megmagyarázni a túlbuzgóknak: mily ostobák. Ha ezen az úton nem állunk meg, holnapután akadnak, akik ugyanilyen purifikáló szenvedélyvel rontanak neki Petőfinek is, mondván, hogy „Az apostol“ szerzője bolsevik tanokat népszerűsített s hivatkoznak majd versére, melyben világforradalomról, vérszínű lobogóról beszél. Kiszemezgetik Vörösmarty műveit, megállapítják, hogy nemzetgyalázásban többszörösen bűnös, ugyanúgy a hanvai pap, Tompa is, sőt a szelíd Arany János szintén beleesett e fajta vétekbe, tehát hamar a máglyát e poémáknak, nehogy megfertőzzék az utánunk következő nemzedéket...“

Nem kevésbé fontos az is, amivel eikkét zárja:

„Követeljük, hogy senki se fenyegethesse a szellem igazi, nemes szabadságát s szeretnénk, ha megnyugtatást kapna a ma már észrevehetően megriadt, érthetően némaságra készülődő magyar irodalom és költészet, sőt ezen túlmenően: védelmet is az útszéli szegénylegények támadásai ellen. Háború van, s ilyen korszakban kétszeresen szükséges a szellem szelíden világító mécsese s a vigasztalás, melyet a géniusz ad a szorongatott és kétségek közt hányódó léleknek. Karmesteri pálca intésére lehet igen szép négy-szólamú énekkart produkáltatni, de aki hallotta már hajnalban egy szabad erdőben a bokrok rejtekében a maguk szíve és életöröme szerint csattogó fülemüléket, — nem habozhatik: melyik koncertet hallgatja szívesebben...“

Igen örültünk, hogy ezeket olvashattuk. Bizonyára a hallgató magyar írók is.

K. D.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

Az őstehetség

Laczkó Géza regénye. (Bp. Athenaeum-kiadás.)

„Mint óriás arany dög füledt teteme feküdt el a szőlős tanyákon a nyári dél. Szabó Katang János oldott szárú szűk nadrágban, amelynek boka-madzagja piros-retkes meztéllábara lógott, kopott plé nadrággombokkal gombolt színehagyott orosz-ingben, zölddé rojtosodó szalagú avitt, hullámossá konyult szélű fekete kalapban, amelyet csak két lelapított tulajdon füle tartott, hogy a nyakába ne süppedjen, vállán szutykos nyelvű, de villogó vasú kapával poroszkált az út homokján hazafelé“. Ez a regény első mondata. Lehetetlen szabadulnunk a felötlő gondolattól, hogy stílkarikatúrát olvasunk. A filológikusan megalapozott stílbravúr éppen Laczkó Géza egyik specialitása, s ilyenmű kisebb írásai mellett a „Német maszlag, török áfium“ c. archaizáló regénye méltán emlékezetes. Ismételjük, az első mondat után karikatúrát sejtünk, s e sejtésünk jó néhány lapon át eleven marad. A regény „népi“ alakjai a kelleténél kissé sűrűbben forgatják szájukban az „anyja keservit“, a „hétszentségit“ s a „kutyaúristenit“, népi és urbánus szereplők pedig, mintegy a „mély“ és „magas“ műveltség egyéolvasásának jeléül, tüntető könnyedséggel használják a „ribanc“ szót, valamint ennek továbbképzett alakjait. Egy-egy későbbi szövegrészlet (mint pl.: „A konyhából egy kerek tagú, élő, vad húsú asszony lépett ki. A melle úgy dagadt a garasos blúzban, mintha tíz kölyket akarna egyszerre szoptatni, egyszál szoknyája meg bevágódott a fara közepén“; vagy ez: „Felgyúlt testeik fölött testvériesen keveredett el az erős hagyma- és trágyszag s a kábító sztár-illat“) arra enged következtetni, hogy a stíltorzkép azt a naturalizmust fricskázza meg, melyet irodalmi stílusváltozatként, erkölcsi okokból, nem voltunk hajlandók elfogadni, de mint a „mély népiség“ ábrázolásának módját még a leányegyesületek vezetői is lelkesen üdvözölték.

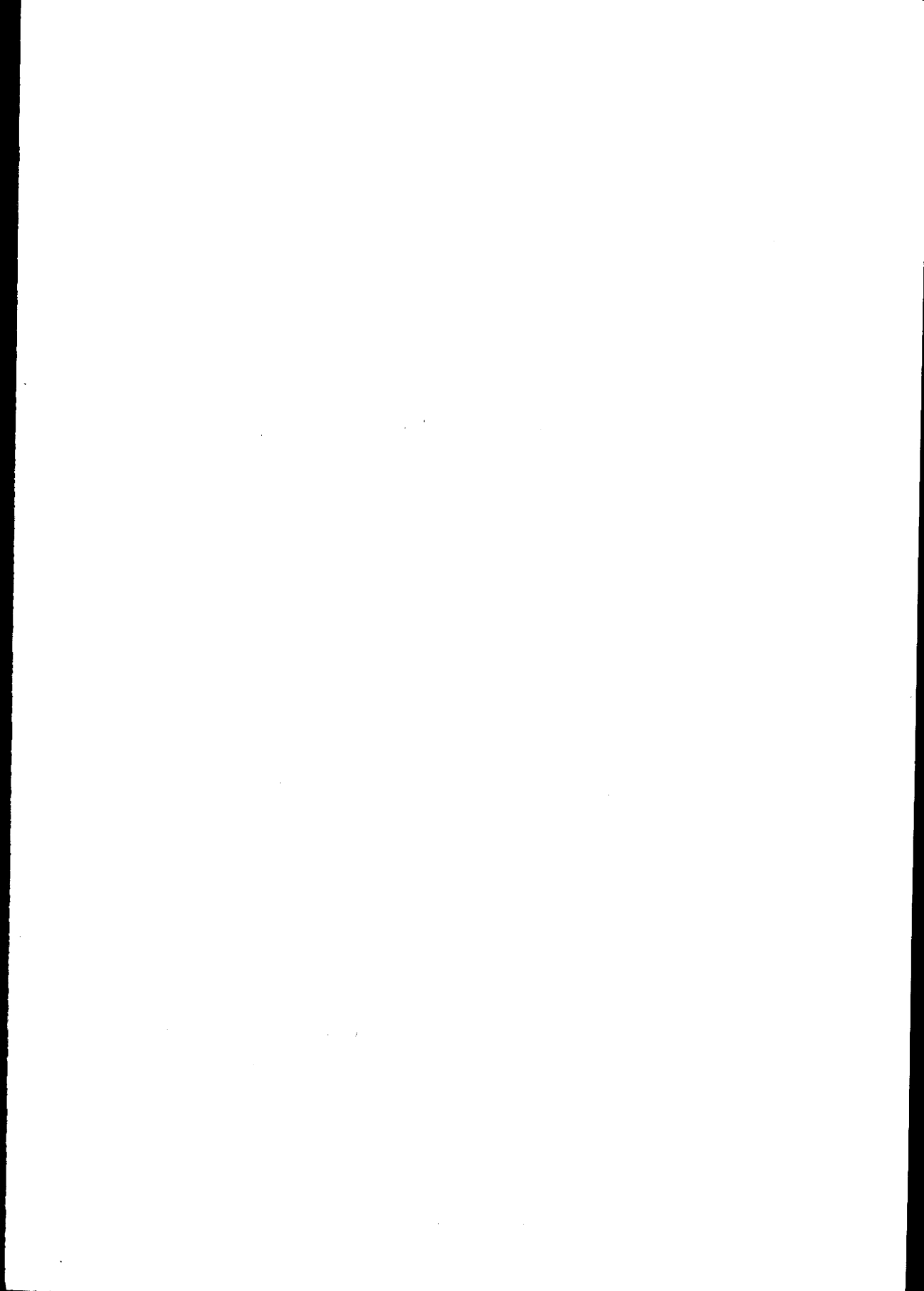
Sajnos, nem stílkarikatúrát olvasunk, hanem probléma-regényt. A kiadói hírverő szöveg szerint az író „az őstehetség sorának megírásával a magyar élet egyik legidősebb problémáját ragadta meg“. A cselekvény valóban valami ilyenre vall. A regény főalakját, Szabó Katang Jánost, a festegető, rajzolgató parasztot egy faluzó filmtrupp „felfedezi“ s magával viszi Pestre. János egy vaskos szeretőt, egyébként bátyja feleségét, és egy tiszta parasztlányt, Zsuzsit hagy otthon. Pesten egy napilaphoz szerződtetik rajzolóknak s bekerül ötödrendű úrinők, tizedrangú színésznők és huszadrangú szerkesztők körébe. Fokról-fokra csúszván a lejtőn, szabályszerűen elzüllick, egészsége tönkremegy, a végén még fogait is kihúzzák. Így, betegen és foghíjasan (minő szim-

bólum!) talál rá Zsuzsi, mert ő meg eseléd lett Pesten. Zsuzsi gazdája, az orvos, meggyógyítja Jánost és józan tanácsok kíséretében (pl. „Küzdeni kell, nem nagyképüsködni és léhaskodni. Nem szeretem azt a szót, hogy östehetség. Különben is csak tehetség van... Az élet munka... Az urat nem az uraskodás, hanem a műveltség teszi... Lépésről-lépésre fölfelé törni...“) beszerzi egy iskolába altisztnek. S az östehetség megnyugodva, immáron protézis a szájában, üres óráiban formás feliratokat fest az iskola ajtóí fölé.

Valami karikírozó vonalzás azért az epikumban is maradt. De csak annyira, ahogyan az egyik szerkesztőt Ragyogó Rémusz-nak s a színésznőt Lil Lagovernek hívják. Mert egyébként az író valóban azt hitte, hogy megrajzolta a falujából kiszakított magyar paraszt-tehetség sorsát. Elhitte, sajnos, hogy ehhez elegendő egy, már első megszólalásában litterarizált paraszt-alakot bele-dobni egy hasonlóképpen hamis és gúnyosan szimplifikált pesti környezetbe. Lehetséges, hogy szegény Sértő Kálmán így ment tönkre, még sincsen ennek a történetnek semmi hitele. Ahhoz, hogy egy emberi sors tragikusan vagy bármiképp dokumentálóvá válhassék, egyenlő és magasrendű erők birkózását kell bemutatni. Erről az östehetségről nem is tudjuk, hogy tehetség, mert Ragyogó Rémuszékon és az egész (bocsánat a szóért!) „link“ pesti világon kívül más nem nyilatkozik erről. És a „rontó“ hatalmak, az újság-írók, az úri és egyéb nők, mily elhasznált kabaré-figurinák! Az a „népiesség“ is, melynek állítólagos sodra repíti ki az östehetséget a megrontó fővárosba, sokkal több és más, mint pesti újság- és filmesinálóktól kihasználható divat. Divat is, de ezen felül egy rendkívül összetett áramlás, melyben szinte keleties misztikumú megújulásvágy és józan társadalomrendezés, középosztálybeli önvád és tudatos paraszti feltörekvés, konzervatív fékező erők és mindúntalan elvetélt forradalmiság, magyar önrendelkezési hajlamok és erős idegen sugalmazások kavarnak. Igényes írónak, mint amilyen Laczkó Géza is, nem lehet feladata, hogy enyhén gúnyoros novellisztikus életképpé írja meg a „falusi tehetség Pesten“-t; ha ellenben valaki ma „nép“-et és „város“-t, „tehetség“-et és „sors“-ot mond, annak mélyre kell ásnia.

Nem kell itt emlegetnünk, hogy Laczkó Géza művelt és okos író. Tán éppen okossága (vagy inkább kiábrándultsága?), esetleg az újságírással menthetetlenül együttjáró ipari betegségek következménye, hogy könnyen enged egy-egy formás közhelynek. Most egy közhelyet írt meg regénynek. Az írói feladat pedig továbbra is megoldásra vár.

K. D.

PROTESTÁNS SZEMLE

9

TARTALOM :

Gaudy László: **A próféta jövendölte papi sors** ● Debreczeny Lilla: **A lélek sorsa** (vers) ● Oroszlán Zoltán: **Mészöly Géza** ● Szőnyi György: **Protestáns ifjúsági folyóiratszemle**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ : MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ : KERECSENYI DEZSÓ
FŐMUNKATÁRSÁK : PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1944. SZEPTEMBER

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 26 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 28 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A próféta jövendölte papi sors

„Így szól a Seregek Ura: Imé veszedelem indul egyik nemzetől másik nemzetre, és nagy szélvész támad a föld széleitől.

És azon a napon az Úrtól levágnak a föld egyik végétől fogva a föld másik végéig; nem sírattatnak meg és össze sem hordatnak és el sem temettetnek, olyanok lesznek a földnek színén, mint a ganéj.

Jajgassatok pásztorok és kiáltsatok és heverjete a porban, ti vezérei a nyájnak, mert eljön a ti megöletéseknek és szétszórástoknak ideje és elhullotok, noha drága edények vagytok.

És nincs hova futniok a pásztoroknak és menekülniök a nyáj vezéreinek.

Hallatszik a pásztorok kiáltozása és a nyáj vezéreinek jajgatása, mert elpusztította az Úr a legeltető helyöket.

Elpusztultak a békességes legeltető helyek az Úr felgerjedd haragja miatt.

Elhagyta azokat, mint az oroslán az ő barlangját, mert pusztasággá lett az ő földjük a zsarnokság dühe miatt és az ő felgerjedd haragja miatt.“ (Jeremiás 25. r. 32—38. versek.)

A háború ötödik évének végén, egy nyugtalan éjtszakán, minden emberitől függetlenül, ezek a sorok megálltak a szemünk előtt, s a szem úgy reátapadt ezekre a sorokra, hogy nemcsak egy éjtszakán, hanem hosszú nappalokon át nem lehetett megszabadulni varázsló hatásuktól. Amit az Ószövetség jeles magyarázói erről a néhány versről tanítottak, mind súlytalan volt ahhoz a hatáshoz képest, amelyet maga az Ige keltett nemcsak e sorok írójában, hanem azokban is, akik már régebben foglyai lettek vagy most kerülnek e szent szöveg hatása alá.

A mérnök a logarlécével, a sebész a késével, a szobrász a vésőjével, a favágó a fűrészével és a vándorkintornás a verklejével éli éppenúgy gondolati szellemi életét, mint ahogy a lelkész a Bibliájával méri, nézi, ítéli a világot s kis mértékben minden emberi történéis lehetőségét. Amikor ezekre a versekre rátapad egy pap szeme, akkor megelevenedik mindaz a modern prófécia is, amely hírirodák, propagandacikkek és személyes közléseken keresztül nemcsak a lelkészeknek jutott tudomására, hanem minden európai újságolvasó embernek, hogy martírium, halál és börtön jutott eddig is több ezer lelkésznek és ez a sors vár esetleg a még ma is élő lelkészekre!

Érezzük otromba voltát az itt leírt szavaknak, de merünk szemébe nézni a jelennek s a jövendőnek és akarunk erről a veszélyről nemcsak a magunk, hanem általában az európai közép osztály sorsa érdekében beszélni. Nem a veszedelem eltűzéséből vagy rémítgető szándékokból merjük vallani, de egyházellenes letartóztatottakkal folytatott több évtizedes lelkipásztori beszélgetések alapján merem leírni azt, hogy korunk egyházellenes

magatartásában az első áldozat az Isten szolgája. Utánuk a középosztály következik.

Egy emberöltővel ezelőtt sok szó esett a nem magyar egyházi újságokban arról, hogy az egyház elközéposztályosodott és elpolgáriasult. Ez az időszak az állampolgárok és az egyház számítása szerint lehet egy századnyi. Az évek száma semmit sem számít ahhoz a vádhoz és szándékhoz képest, amely mind egyetemebben kezd elhatalmasodni sokak lelkében és ennek megsejtetése-képpen félelem formájában valamivel kevesebbek lelkében.

Korunk, nem félünk leírni a rettenetes szavakat: egyház-, hit- és lelkészellenes magatartásban fejlődik és izmosodik meg világszerte olyan arányokban, amelyeket sokan hinni nem mertek volna a gondolat megszületésekor.

Vannak ezt látszólag tagadó események, Rómában a pápa kellő megbecsülésben részesült az olasz fasizmus idejében is, a német megszállás alatt is és amennyire híreinkre hallgathatunk: Alexander tábornok és a többi angolszász követ és miniszter is mind megadta a pápának azt a tiszteletet, amelyet vindikált magának minden időben Róma püspöke. Igaz lehet, hogy a Vatikán falain is olvashatók voltak a flaszterpropaganda hangzatos szavai, lehet, hogy német, angolszász, vagy kommunista érzelmű emberek egyformán céltáblának használták e falakat is, de egyelőre még az a helyzet, hogy a délolaszországi kommunizmus a pápával szemben nagyon is tartózkodó. Ezt a tényt az egész világ tudja. Nagy hiba volna a római katolikus papság részéről ebben a kezdeti helyzetben valami állandóságot felfedezni s önmagukat és a híveket abban az illúzióban ringatni és ringattatni, hogy a Vatikán falai ledönthetetlenek.

Jó tréfának tekinti minden józan protestáns lelkész, s nehezen tud hitelt adni azoknak a híreknek, amelyek az anglikán világegyház újólagos felépítésének ötleteit visszhangozzák. Az anglikán egyház nem 1944-ben akart Rómának ellenlábasa lenni, mert mindig is az volt. Egyházi ember előtt nem titok az, hogy amint a Vatikán is a római birodalom mintájára építette ki világhatalmát, az angol misszionáriusok, éppen úgy, mint az angol püspökök, mindig arról álmodoztak, hogy az empire kardjai hegyéig mindenütt elérjen maga az angol egyháziasság is. Hogy ez eddig mennyire sikerült s a jövendő nagy világpolitikai tervek keretében a kormány mennyi helyet tudna az egyháziasságnak biztosítani, ez Londonban éppenolyan ismeretlen és kiszámíthatatlan lehetőség, mint Debrecenben.

Elhisszük azt, hogy Sergius sikerein felbuzdulva Oroszország diplomatái találtak néhány olyan emberre Moszkvában vagy környékén, aki még valamelyik protestáns keresztyén felekezettel lelki kapcsolatokat tartott. Igen, a régi mentalitásnak megfelelően szövegezték meg ott is a hírt, hogy a nem görög keleti egyházi kisebbségek szövetséget teremtettek maguk között s azt is elhisszük, hogy az európai semleges államok egyházi emberei közül többen vállalkoznának még arra is, hogy Moszkvában egy

ilyen kisebbségi egyházi ökumenikus összejövetelre elfáradjanak. Lelkészt és egyházi embereket döntően tart hatalmában a kíváncsiság s nagyon sokan vannak olyanok, akik egy kis veszély árán szeretnének egy államilag megrendezett vasárnapi görög keleti istentiszteleten részt venni. De ezen kívül, amit láthatnának és megtapasztalnának, kezdeti kísérletezésnek is csak vakmerőségből lehetne nevezne. Annyira Moszkva még nem merész, hogy a protestáns kisebbségeknek hivatali otthont akarna adni, mintegy Németország eddigi szerepét átvéve.

Ezek a jelenségek, a rádióban, vagy a sajtóban megszületett tervek nagyon távol esnek még az egyház imádságaitól és kalandvágyó misszionárius-jelöltek is egészen más munkamezőkről álmodoznak, mint amilyeneket bármelyik itt említett egyházi közösség terveiként a világ elé állítanak.

Ezekkel szemben mi egészen más jelenségeket látunk magunk előtt. Részben értjük azt, hogy az amerikai és angol lelkészi kar aktivitása napról-napra erősödik. Utaznak, agítálnak, beszélnek írnak és hallatnak magukról világszerte. Az első világháború alatt is majdnem így volt, akkor azonban munkásságuk jórészt karitatív tevékenységekben oldódott fel. Ma ilyen tevékenységről inkább csak a háború kezdetén beszéltek. Napjainkban inkább a politikum síkjain mozognak s ezen új szolgálatuk ellen, híreink szerint, sem az állam, sem a gyülekezet tagjai nem emeltek kifogást.

Az európai lelkészi kar, főként a tengelyhatalmak területén lévő egyházi közösségek lelkészei majdnem teljes passzivitásban élnek s a leghivatalosabb egyházi munkán kívül semmi olyan akciót nem kezdeményeznek, amely bárkiben is azt a látszatot keltethetné, hogy az európai keresztyénség társadalmi-politikai problémákkal is foglalkozik. Tudományos munkálkodása is erősen passzív és szűk keretekben mozgó. A lelkészi kar minden megnyilatkozása a figyelő csendhez hasonlítható. Sem munkájával, sem környezetével nem akar akkora zajt csapni, amelynek lár-mája miatt nem figyelhetné a körülötte történő események zaját.

A szövetséges hatalmak területén élő lelkészi kar, amikor olvassa a fentebb közölt prófétai igékét, elhárítja annak a jelenkorra vonatkozható veszélyes sejtéseit s meggyőződésszerűen állítja, hogy azok a valószínűségek nem következhetnek be. Ezt a bizonyossági érzésüket kifelé és befelé is úgy hangsúlyozzák, hogy ez a nekik ellenséges területen sem következhetik be.

A tengelyhatalmak területén levő országokban s többé-kevésbé a skandináv területeken is meggyőződésszerűen vallja a lelkészi kar, hogy Jeremiás próféciája vonatkozatható lesz a korunkra is és a ma, vagy a holnap élő lelkészi karra. Ezt a borúlátását nemcsak egy nagy hatalom egyházellenes és egyházat megszüntető eddigi gyakorlatára, mint tényre, alapítja, hanem abban a majdnem kétségbeesett bizonytalanságban éli napjait: Európát fenyegeti egy nagy forradalmi folyamat, amelynek első áldozata, ha nem is az egyházak, de a lelkészek lesznek. Döntően befolyá-

solta ebben a sötéten látásban az európai lelkészeket az a dekulturnált helyzet is, amelybe a hosszan húzódó háború miatt mind jobban belezuhan nemcsak Európa, hanem általában a háborúba belekeveredett világ. Költőink, íróink, tudósaink művészeink, orvosaink, teológusaink már egy félévtized alatt anyagi okok és eszközi hiányok miatt is, szellemi termelésüket mintha egészen be-
szüntették volna. A nagy közönség lelki és szellemi igénye pedig annyira távolodóban van attól a nem régen mohónak nevezhető nagy érdeklődéstől, amely alig egy évtizeddel ezelőtt világszerte tapasztalható volt.

Ebből a dekulturnált állapotból következett két egyházi érdekesség. Mind több egyház hangsúlyozta a laikus szolgálat beiktatását. Abban a hiszemben vannak az egyház létéért formai felelősséget érzők, hogy pap és lelkész nem létre gondolván, az egyházi munka vitelére pótlást akarnak beállítani. Olyan korszakban élünk, amikor sem személyi, sem kulturális tekintetben nem szabad senkinek sem finnyásnak lennie s egyházi szemekkel lehet látni azt a jövendőt is, amikor nem egészen tisztos ipart űző ember szolgáltatta ki az Úr szent vacsoráját. Lehet, hogy ez is bekövetkezik egyszer, bár érdekes ellenpéldával szolgál a finn evangélikus keresztyénség legújabbkori felébredési mozgalmában. A felébredtek hallgatják parasztprófétáikat, de arra nem gondolnak, hogy az Úr szent vacsoráját ilyen laikus szolgálattól kérjék és vegyék. Addig mennek el csak követeléseikben, hogy az ő szerintük hívőnek nevezhető lelkész szolgáltassa ki a kenyeret és a bort. A magyarországi pünkösdisták mozgalom az evangélikus egyházba való beolvadási szándéka idején szintén ilyen kikötésekkel akart élni. Eddigi tapasztalatok szerint európaszerte az a helyzet, hogy a laikus egyházi munkások különösen fellépésük első hónapjaiban arattak nagy sikereket. A lelkész üvegkalitkában élván, tettei és magatartása nemcsak egy, hanem több gyülekezet előtt lett közismertté. A laikus vagy vándorprédikátorok, akár orvosok, akár mérnökök, akár népfőiskolát végzetek, akár iparosok, mintha az istenek fejéből ugrottak volna ki: egyszerre megjelentek és prédikáltak. Ismerjük el, nagyon sok helyen nagy eredményekkel. De, amikor azután kiderült az, hogy a laikus munkások között voltak azelőtt zsidó vallásúak, felekezetnélküliek, monisták és még nem tudjuk, milyen sport-fanatikusok, az addig könnyen befolyásolt gyülekezet egyszerre józan összehasonlítást tett lelkésze és a laikus munkások között és érdekesen alakult ki az eredmény jobbara a lelkészek javára. Mert a magyar ember a maga megváltoztathatatlan konzervativizmusában és nemes rátartóságában előbbutóbb, mint egész embert akarja papnak, vagy igehirdetőnek tudni azt, akit hallgat. Úgy látszik, ki nem mondható tapasztalata szerint éli azt a meggyőződését, hogy a mérnök egyszer ismét kizárólag csak mérnök lesz, de a pap, mindig pap marad sok évszázados gyülekezeti tapasztalat szerint.

A másik érdekesség az evangelizáció megszületésével kapcsolatos szempontokban rejlik. Lehet, hogy lelkészek és hívők egy-

aránt el vannak ragadtatva az evangelizációtól, de mind többen érzik azt, hogy a különben nagyon áldásos, igen tetszetős és nem nagyon erőszakolt újító formájában mégis csak egy kis engedmény az evangelizátor lelkészek és a mozgalommal rokonszenvező lelkészek részéről is, sőt a hallgatóság részéről is a szekta mozgalmak stílusai felé.

Aki a mozgalomban benne él, ezt nehezebben tudja elhinni, mint az, aki írásból és gyakorlatból európaszerte megismerte a szekta-prédikátorok igehirdetési módszereit. Nyugodt gondolkodású keresztyén embereket erről úgy lehetne tökéletesen meggyőzni, ha klasszikus igehirdetők, kiváló szektaprédikátorok és nagy eredményekre tekinthető evangelizáló lelkészek beszédeit egy hónapon keresztül azok tudta nélkül gramofon lemezeire felvennék s ezeket a lemezeket hívó, türelmes, gondolkodó és egy kissé teológiaiilag is gondolkodó emberek előtt ismét lejátszátják. Biztosra merem venni, hogy az elfogulatlan hallgatók és kritikusok magukévá tennék e sorok írójának itt leírt sorait. S ilyen kísérlet után, a döntés elhangzásával el lehetne hitetni sokakkal azt, hogy valóban a lelkész klasszikus igehirdetése tartassék meg. A továbbgondolkodásban azután azt még könnyebb elfogadtatni, hogy a lelkész azonfelül, hogy tökéletesebben és a komoly belső elhivatottság kötelezéseiképpen szolgálja az egyháznak és a híveknek: egyben reprezentása a tanult, művelt, egyetemi nivót jelentő közösségeknek is. Sőt ezen túlmenően szimbólum vagy prototípus és a régebbi teológiák másravnatkozottatott szavaképpen előképe is a középosztályban élő emberiségnek: ami a lelkésszel történik, az kis idő elmúlásával sorsként következik a lelkész szellemi szintje fölött, vagy alatt levő hivatásrendek képviselőivel is.

A vesztességbe, bukásba jutott lélek érzi azt, hogy büntetése bűneinek következménye. A lelkész is érzi és szellemi társai is tudják, hogy az egyháznak nagy vesztességei lesznek és rengeteg lelkész lesz mártír, de az egyház megmarad. Világi beállítottságú férfiak, akik azért benne élnek az egyházban, egyházi tapasztalataikat átvetik a nemzeti életbe is és valósággal a templomból hozott gondolatinspirációk hatása alatt mondják: a nemzet nagy bűne miatt óriási tragédiákon kell átmennie. A nemzet nem semmisíthető meg, de a nagy mártíromságok után el kell tennie mindazoknak, akik önző, s külső elhivatottságot mutató szolgálataikkal segítették a nemzet életét a lejtőn lefelé s ezért pusztulniok és megsemmisülniök kell.

A múlt századnak angol építő könyvekből jelszóvá dagadt azon mondatocskája: „templom nélküli élet is lesz egyszer“, ma abban a kérdésben módosulva újul meg: Vajjon milyen lenne a keresztyénség lelkészek nélkül, vagy kevés lelkésszel és milyen lenne a nemzeti élet szellemileg képzett emberek nélkül? Azt hisszük, hogy mindkét közösség sokkal szegényesebb lenne, mint az előbbi időkben voltak, de szavainkra gyorsan azzal válaszolhat az önmagát ilyen jövendőbe is átmenteni akaró lélek: az új kor embere meg fogja szokni ezt a környezetét is.

Ezzel a mondattal nem akarunk vitába szállani! Olyannak tekintjük ezt az állítást, amelyről az esetleges maga idejében kell beszélgetnünk és eszmélkednünk. Addig, amíg ez az idő esetleg bekövetkezik, (ne adja Isten) bizonyos, hogy soraink közé rögzített kérdés beszédtema, imádság tárgya és egyszerre a kor és sors probléma. Jeremiással nem lehet vitába szállni s próféciáját nem merjük napjainkra vonatkoztatni sem. A fenti sorok azt mutatják, hogy ma egy lelkész — félelem nélkül — hogy töpreng. Vajjon a lelkész társasága, gyülekezete, ima és úrvacsorázó közössége hogyan látja ezeket a problémákat?

Gaudy László.

MAKKAI SÁNDOR IRTA:

A testi és lelki megpróbáltatásoknak ezekben az apokaliptikus napjaiban a református egyháztalók, férfiak és nők, mind nyugtalanabban kérdezzétek: hol van az egyház? Hol van tekintélye, vigasztalása, segítsége, mentő karja, igazsága? Hol van az egyház, ha mindaz megtörténhetik, amit látunk, hallunk és aminek eljövételétől félünk? Érdemes-e, lehet-e még keresztyénnek lennünk? Hihetünk-e még a szeretet vallásában és az emberiség jövőjében?

Kétségtelen, hogy mindabban, ami ma a lelkeket gyötri, az egyház hivatalosai és felelősei is részesek, csakúgy, mint maguk a panaszkodók. De az egyház utáni fájdalmas, esetleg gúnyos kérdészködés mégis tévesen, célját elhibázva irányul szervezetek, hatóságok, hivatalok felé. Az egyház az ő tagjaiban van. Minden keresztyén ember, aki az egyházat keresi és hívja tetemre, önmagához kiált. Az egyház csak tagjaiban, tagjai által és e tagok élő, hívő gyülekezeteiben újulhat meg, lehet a holnap egyházává.

(Református Élet, 1944. június 24.)

A lélek sorsa

*Van-e még lélek? Sorsa rút:
alázat szennyes köntösében
ceselédi sorba aljasult.
Méhében hordott fénylő szellemet,
ki bíbor párnán jött világra
s elkápráztatta szived és szemed.
A szárnyas lélek sarja volt,
kibékített a bántó sorssal,
ha fájdalomdiban átkarolt.*

*Most meghasadt a büszke lélek,
szaggatják, űzik százfelé:
sebek, gyötrelmek, ártó méreg.
Eszmék harsognak, felüvölt az orkán,
világok dőlnek s jajkiáltás
szakad fel mindnyájunknak torkán:
Isten segits, mert elveszünk!
A büszke lélek rongy alázat,
arcunk pirul, szégyenkeziünk.*

*Van-e még lélek? Vagy halott,
vagy eltompult, szolgálói sorban,
kihülő szívvel van csak ott,
ahol királyi volt a gyermeke:
— az emberséges, fénylő Szellem, —
Isten világraküldött remeke?
Meghajlik most, Chaost kiszolgál, ...
Rémek dőzsölnek, kurjongatnak
a lélek felszolgálta bornál.*

*Ó, emberlélek, vagy-e még?
Feléd eseng, érted kiált
a mai, fájó nemzedék!
Anyag lett úr, a lényedet eladtad,
beteg a szív, a szó hasonlott,
vigyorgó Rémek fent és lent: alattad,
halált hoz már-már Chaos mérge.
— Ó, lélek, lélek, mikor nézel
újult erővel fel az égre?*

Debreczeny Lilla.

Mészöly Géza

(1844—1887.)

Az idei év művészeti centennáriumi közül utolsónak Mészöly Géza születésének évfordulóját ünnepelhettük. Sajnos, a viszonyok nem engedték meg, hogy az ország első művészeti közgyűjteménye, a Szépművészeti Múzeum a nagyszerű Benczúr- és Munkácsy- emlékkiállításokhoz hasonlóan üljön meg a százados fordulót és műveinek közvetlen szemléltetésével szolgáltasson bizonyítást e kiváló magyar művésznek újabbkori művészetünk történetében elfoglalt előkelő helyéről.

Mészöly Géza élete nem tartozik az „eseményekben gazdag” művészi életek közé. Mint régi magyar református nemesi család sarja, Sárbogárdon született 1844. május 18.-án. Elemi iskoláit is ugyanott járja. Középiskolai tanulmányait azonban már Tiszántúlon végzi, a négy alsó osztályt Szoboszlón, a négy felsőt pedig a debreceni kollégiumban. Úgy látszik, ez utóbbi helyen kapott nagyobb kedvet a rajzolgatásra és festésre, ebbeli kísérleteiben a kollégium rajztanára, Kallós Kálmán bátorította. Ezután a család határozatából jogot hallgat előbb a debreceni jogakadémián, majd a pesti egyetemen. De a festés iránt már korán megnyilvánult hajlandósága e tanulmányai alatt sem hagy alább. Mikor Pestre kerül, a jogi fakultás padjai helyett több időt tölt a Nemzeti Múzeum képtárában, ahol az akkori idők művészi tanoncéveinek szokása szerint, régibb és újabb mesterek műveinek másolgatásával igyekezett a képírás alapelemeit és mesterfogásait elsajátítani. Művészetének és életének buvárlója, Jalsoviczky Károly mutatott rá, hogy csakugyan sokat tanult ez idő alatt: „Markótól az alakok tájbehelyezését, Ligetitől az ég heroikus felfogását és Telepítől a rajzosan részletező ábrázolást”. Miután családjának beleegyezését sikerült végre is elnyernie, elég későn, huszonöt esztendőskorában kerül a bécsi akadémiára. Hamarosan összebarátkozik az ott tanuló magyarokkal, különösen Paál Lászlóval tartja a barátságot. Az Akadémián Zimmermann osztályába kerül. Sokat rajzol ebben az időben természet után, különösen azokon a kirándulásokon, amiket kollégáival tesz együttesen a Práterbe, a Wiener Waldba és a bajor hegyekbe. A fiatal művésznövendék nevét már a következő évben szélesebb körben megismerték Bécsben, amikor Lenaù „Schilflieder“-jének illusztrációjával megnyeri a Fuger-díjat. Az aranyérem megnöveli önbizalmát és 1872-ben átteszi lakását az európai művészet akkori, bár csodás vonzóerejét már veszíteni kezdő Mekkájába, Münchenbe. Ugyanazon évben kiállítást is rendez Pesten, ahol azonban szokatlan tárgyú és hangulatú műveivel nem ér el nagyobb hatást. Ezután évekig él Münchenben és Karlsruheban, két ízben is hosszabb időt tölt Párisban, majd végképen Budapesten telepedik le; hamarosan ismert és kedvelt művész lett, akit a női festőiskola vezetésével is megbíztak. Itthon, majd a

Tisza mentén, majd Szeged környékén, majd a tiszántúli pusztákon, Hortobágyon, majd Székesfehérvár környékén festi többnyire kisméretű tájképeit, hogy azután a Balaton gyönyörű vidéke, akkor még csöndes partjai, nádasai, ezer színben pompázó víztükre ejtse rabul a művész képzeletét. Ebből a rabságából azután nem is szabadult meg többé és amikor 1887 november 12-én Jobbágyiban hosszas betegség után elhunyt, az ujságok nekrológjai mint a „Balaton festő“-jét búcsúztatták és méltatták a korán eltávozott mestert, akitől „még olyan sokat várhattunk volna“.

Mészöly Géza munkássága a magyar tájképfestés fejlődésében jelent kiemelkedő határkövet. Az ő felléptéig a magyar képrészben nem beszélhetünk — néhány olyan mű leszámitásával, mint Markó Károly „Visegrád“-ja, — valódi tájképről. Ideálizált és heroizált tájképeket festettek, melyeknek vajmi kevés közül volt az eredeti, mintául szolgáló tájhoz. A lasszicizmus és a romantika szolgáltatva ezeknek elemeit főleg az olasz művészet kelléktárából. Mészöly Géza az első magyar tájképfestő, akinél a tájak a maguk valóságában szólalnak meg, aki élményszerűen örökíti meg a látottakat a legtisztább festőiség eszközeivel. Nála éppen ezért nem is a tárgyak monumentálitása, a kivitel heroizmusa fog meg, hanem az élmény frissesége, a megörökítés festőiisége. Tárgyai semmitmondóak a régebbi tájképfestés szokott témái mellett. Nádfedelű kunyhók, düledező viskók, falusi udvarok, halásztanyák, sátoros cigányok és putrijuk, tiszamenti és balatonparti nádasok és füzesek, ösvénytelen erdőrészesek jelennek meg képein előttünk és a Balaton víztükre a fölője boruló végtelen éggel. Benne a „paysage intime“ első nagy képviselőjét találta meg képrészünkben. Mindig a természetet festi és pedig első élményszerűségében. „A közvetlen élet egy darabját akarja jellemezni szín-, levegő- és fény-kapcsolatában“, mondja róla egy méltatója (Csánky). Témáit mindig mint festői tárgyakat látta és választotta meg, és megörökítésükre a legtisztább festőiség eszközeit használta. Ami képeit a legmegragadóbbakká teszi számunkra, az, *hogyan magyar tájakat magyar szemmel nézett és magyar hangulattal örökített meg*. Ez teszi festészetét olyan becsessé a mi szemünkben.

Nagyon segítette ebben őt kitűnő technikai tudása. A színek alkalmazása és a technika terén szuverén uralkodó volt, aki mindent ki tudott fejezni a sajátmaga választotta területen. Színérzéke szinte páratlan. A föld rögeinek meleg, tónusos barna színei, a füvek és levelek változatos és különféle zöldjei, a víztükörnek hol kékesen, hol szürkén játszó habjai, az ég ezüstösen ragyogó kékjei, egyformán remek tomácsolóra akadtak Mészölyben. Festési modora még a régi, a bécsi és müncheni iskolák öröksége. „Aprólékosan fest“, de gazdag és részletező rajzában a természet gondos és pontos visszaadására törekedett. Képein feltűnik a foltelosztás biztos egyensúlya; alapszíneinek rendkívül finom árnyalása, a lazurok bravuros alkalmazása képeinek olyan különleges, mondhatnók „mészölyis“ hangulatot kölcsönöz, hogy még a tá-

jakba helyezett alakjainak sokszor fáradt és mereven ható festését is feledtetni tudja. Jellemző reá és művészetére, hogy — amint ezt már egyik méltatója Genthon István is kiemelte, — paraszti alakjainak festésében „nem népieskedik, etnografikus témáiban is üde és természetes. Póz nélkül, hatáskeresés hijjával igyekezett közelíteni a hazai tárgykörhöz“.

Az egyszerű témák kitünő mestere volt Mészöly Géza és nagyságát mi sem mutatja inkább, mint, hogy külföldre került képeit egyes műkereskedők, később barbizoni mesterek és elsősorban Corot névjelzésével hozták forgalomba. Kétségkívül van rokonság e művészek, különösen Corot és Mészölyink között. A képek hangulati tartalmában Mészöly cseppet sem marad el mögöttük és ebben a tekintetben képei csakugyan új lépést jelentenek képírásunk történetében. A tájkép valószerűen festett formájával, az atmoszférikus látás első jelentkezésével az ő művészetében találkozunk.

Mészölyt, bár kedvelt és híres volt a maga korában, nagy sikerek nem kényeztették el. Az állam festetett vele néhány képet, közöttük legnagyobb méretű alkotását „A balatoni halásztanyá“-t, és 1883-ban „Részlet a Balaton vidékéről“ című képével a Múcsarnok nagy díját nyerte el. Ezenkívül nagyobb kitüntetéseiről, vagy sikereiről nem tudunk. Művészetével azonban ott áll ma is modern művészetünk első vonalában, mert vele és általa nyert tájképfestésünk magyaros szint és jelleget. Hatása nagy volt, főleg a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveinek tájképfestőire, elsősorban Spányira, Tölgyessyre és az egész szolnoki festőiskolára. A halkszavú és gyöngéd hangulatú Mészöly Géza képei ma hosszú évtizedek távlatában is képírásunk becsült remekei és féltve őrzött kincsei.

Oroszlán Zoltán.

Protestáns ifjúsági folyóiratszemle

— Sajtótörténeti adalékok. —

Az ifjúsági lapok hazánkban több, mint félévszázados multra tekinthetnek vissza. Ha protestáns ifjúsági folyóirataink megjelenési időpontját keressük, úgy találjuk, hogy azok a századforduló elején lépnek az ifjúság elé. A protestáns ifjúsági sajtó kibontakozásának okát az egyházak hitéletének megelevenedésében, az ifjúságnak a nemzetközi protestáns mozgalmakba való bekapcsolódásában találjuk. Mindkét ok rendkívüli ösztönző erővel hatott a fiatalabb egyetemi hallgató-nemzedékre, rajtuk keresztül a magyar ifjúság széles rétegeire.

Különösen az ifjúsági szövetségek, mozgalmak igyekeztek folyóiratot indítani, hogy úttörő munkájukat, programjukat minél több ifjúval megismertessék, s a protestáns ifjúság összekapcsolódják a sajtó útján is. Az ifjúsági egyesületek szervezésében és eszméik terjesztésében igen nagyjelentőségű és alkalmas volt a sajtó. A mozgalmak vezetői ismerték a nagy külföldi ifjúsági lapok s a hazai meglévő diákfolyóiratok (Tanulók lapja és egyes önképzőköri folyóiratok) működéséből a sajtónak óriási összefogó, tanító, nevelő és ösztönző lendítőerejét, ezért különös gondot fordítottak a lapok megjelenési formáján túl, azok tartalmára.

I.

DIÁKVILÁG,

az első magyar országos protestáns ifjúsági folyóirat. Az első számokban (1911) ismerteti a Keresztyén Diákok Világszövetségének (World Students Christian Federation) munkáját s a magyar egyetemi ifjúság kérdéseivel foglalkozik. Szerkesztője: Victor János. A kitünően összeállított lapnak rövidesen kifejlődik az olvasótábora s baráti munkaközösség alakul a lap céljainak megvalósítására: a Szentírás tanulmányozására, hogy diákokat vezessen el Jézus Krisztus megismerésére, s így erkölcsileg megtámassza hivatásukban való előrehaladásukat. Finnország, Svájc, Németország, Nagybritannia és az Egyesült Államok, India, Kína keresztyén diákszövetségeinek a sajtója tanulmányozása s a nemzetközi diákkonferenciákon való részvétel útján a vezetésre készülő magyar protestáns diákság előtt óriási távlatok nyílnak meg s a magyar diákság bekapcsolódik a nemzetközi életbe.

A Diákvilág és kiadványai a magyar ifjúsági sajtónak európai szintre emelkedését jelenti. Az első cikkek, könyvek, fordítások, import a legkitünőbb, diákok számára készült bibliaolvasó kalauzokból, magyarázatokból, jellemformáló lelki könyvekből és

bibliai szemléletű társadalomtudományi művekből. Megemlítjük itt *Mott János* füzetei közül a következőket: A legkeményebb küzdelem a diák életében (a sexuális kérdés), Jézus Krisztus mentő hatalma a diák életében, A csendes óra. *Fosdick* Emerson Harry: Az imádság értelme, A hit értelme, A szolgálat értelme, A Mester jelleme. *Drummond* Henrik: A keresztyénség programja, Az átalakult élet, A legfőbb jó, A templom nélküli város. *Binde* Frigyes: Nemi élet és szellemi romlás. Ezek a könyvek ösztönözték olvasóikat, hogy a magyar nézőpontokat figyelve önálló cikkeket, műveket írjanak. A *magyar jellemnevelő könyvek* megírását a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség tagjai és sajtójának barátai, ismerősei kezdték: vitéz Csia Sándor, Kiss Ferenc, Csaba Margit, Karácsony Sándor, Tóth Tihamér.

Az ifjúsági irodalom művelésén kívül foglalkozott a Diákvilág olvasótáborra a *misszió* kérdéseivel. A Világdiákszövetség Önkéntes Missziói Mozgalmának magyar tagjai főleg a Magyarországgal szomszédos népek vallását (görögkeleti vallás, iszlám) tanulmányozták, így megismerték a szomszédos népek lelki világát, kérdéseiket. Ennek a munkának gyümölcse: sokan megtanultak idegen nyelveket s látókörük rendkívül kiszélesedett. A MEKDSzben nőtt Csillik Albert kiváló keleti nyelvészünk. A magyar missziói irodalom s a magyar protestáns keresztyénség missziói szolgálatának megindulásában a Diákvilág nagy mértékben részes.

A külmisszió mellett a belmisszió, vagyis a magyar protestáns népesség evangélizálása: hitének mélyítése iránt való felelősség ébredése is a Diákvilág munkásságára vezethető vissza. A *szórványgondozás*, a nemzetiségi vidéken élő reformátusság ügyének fölkarolása a MEKDSz egyik tagjának, Torró Miklósnak alsófejérmegyei szolgálatával indult meg hazánkban (Pókfalva, 1913. Folyóirata: a Gyertyafény). A Diákvilág azzal, hogy a sokatígérő magyar egyetemi ifjúságot evangéliumi csoportokban munkára ösztönözte, igen jelentős nemzeti szolgálatokat is végzett az egyénenkénti jellemnevelő munkán kívül. A Diákvilág cikkírói ma az országnak és a protestáns egyházaknak legképzettebb vezető személyiségei, tudósai.

A Diákvilág az olasz-abesszín háború idején egy politikai vonatkozású, elvi állásfoglalását ismertető cikke miatt külpolitikai okokból nevet változtatott: PRO CHRISTO — Ut omnes unum sint — címet vette fel (1936). A Pro Christo mai írotáborra a magyar néplélek és az Evangélium, a magyar egyházi zene, régi magyar egyházi írók könyveinek kérdései megismerésével foglalkozik, diákkérdések evangéliumi megvilágításán kívül.

ÉBRESZTŐ.

A századforduló idején idősb Szabó Aladár és munkatársai nagyrészt a MEKDSz tagjai, feladatuknak tartották, hogy a földműves-, iparos- és kereskedő-ifjúságot is összegyűjtsék s az Evangélium fényével vezessék. A baráti körökből alakult a Keresz-

tén Ifjúsági Egyesületek Világszövetségének (Young Men Christian Association, YMCA) magyar tagegyesülete, a Magyar Keresztény Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetsége (KIE). A magyar vezetőrétégben a szabadkőműves mozgalom, a szabadelvűség, a szocializmus sokakat megnyert követőikül és még többet közömbösített a keresztyénséggel szemben. A munkásifjúság is ezeknek az eszméknek a foglya volt. Nagy küzdelemmel alakultak az ifjúsági bibliakörök, melyeknek tagjai a lelki élet elmélyítésén kívül foglalkoztak a munkásság életszintjének emelésével is. A KIE programja: lelki, szellemi, testi és társadalmi. Ennek a programnak megismertetésével s követők toborzásával foglalkozott az Ébresztő.

Az Ébresztőben jelent meg először Magyarországon a *cserkészetről* ismertető cikksorozat. Az Ébresztő főmunkatársai és szerkesztői: Megyeresy Béla, Szilassy Aladár, Koczogh András, Karácsony Sándor, Záborszky Béla voltak az első magyar cserkészek, akik a BKIE 1. sz. cserkészcsapatot megalapították, s a magyar cserkészirodalom első termékeit kiadták. Ebben a csapatban indult Karácsony Sándor vezetésével a *regős-mozgalom*, mely a magyar népi kultúra föltárásában, ápolásában és terjesztésében úttörő jelentőségű. A regősmozgalomról a Protestáns Szemle múlt évi évfolyama közölt cikket Gesztelyi Nagy Zoltán tollából.

A *munkatábor* gondolatát is az Ébresztő vitte a közvélemény elé, amikor régészeti ásatási munkálatok végzésére toborzott ifjakat (dunapentelei római sírok föltárása, 1921.).

A *népfőiskolák* fölállításának szükségességét is az Ébresztőben hangsúlyozta először Megyeresy Béla.

Az Ébresztő a KIE-vezetők lapjává lett, amikor 1918-ban a MAGYAR IFJÚSÁG megjelent.

AZ ERŐ.

1917-ben, a református középiskolás ifjúság számára indult Ravasz Árpád, Deme László és Karácsony Sándor szerkesztésében. Eleven cikkeknek, diákverseknek adott helyet. A diákhivatás és a keresztyén diák, az evangéliumi cserkész feladatait tárta elő rendkívül szellemes, megnyerő módon. A folyóirat sok érdeklődő diákot indított el komoly, kitartó s eredményes studiumok folytatására. Karácsony Sándor vallás- és irodalompedagógiai felfogását tükrözi. Évről-évre megjelenő naptára, az *Akkumulátor*, legkitűnőbb diák és cserkész kézikönyveink egyike. Cserkészfüzetei: Táborozás, Játékok stb. igen népszerűek voltak megjelenésükkor. 1931-ben megszűnt, de helyét máig sem tudta betölteni egyetlen református diáklap sem.

MAGYAR IFJÚSÁG

a Magyar KIE Nemzeti Szövetség hivatalos lapja (1918). Az Ébresztőnél sokkal szélesebb körben terjedt el. Hosszú időn át Megyeresy Béla, Koczogh András és Karácsony Sándor szerkesztette, majd Pógyor István, Dobos Károly, Szondi Béla vette át szerkesztését. Az egész magyar protestáns ifjúság közvéleményének ad

kifejezést s irányítja a Biblia szellemében. Evangélizációs szolgálatán kívül nagyfontosságú művelődési szempontból is.

Jellemzevelő, nemi-erkölcsi, népfőiskolai könyvei a keresztyénység álláspontjának bátor hitvallói. A levente-intézmény és a keresztyén ifjúság kapcsolatának vizsgálatával és elmélyítésével nemzeti jelentősége is számottevő. Említésreméltók gazdasági közleményei is. Havonként 13.000 példányban jelenik meg.

IFJÚ ERDÉLY.

Erdély román megszállásának első évében (1921) a Kolozsvári Főiskolai Keresztyén Ifjúsági Egyesület az erdélyi IKÉ-k számára, összetartására, központi irányítására Imre Lajos teológiai professzor vezetésével folyóiratot adott ki, az Ifjú Erdélyt. A kisebbségi sors, a sajtóellenőrzés rosszindulata és vasikalapossága miatt sok küzdelme volt az Ifjú Erdélynek. Gyakran elkobozták számaikat. Egy ideig csak IFJÚ címmel jelenhetett meg. Szerkesztésén az Evangéliumhoz való ragaszkodás és az ifjúság vezetésének felelőssége látszik s ez páratlanná tette az egész magyar református ifjúsági folyóiratirodalomban. Hiterősítő, irodalmi, irodalomtörténeti, iskolatörténeti, népművészeti cikkei, földrajzi leírásai és szellemi munkatáborai, rejtvényei felbecsülhetetlen szolgálatot jelentenek az erdélyi református ifjúság megtartásában s egyházi életének föllendítésében.

1930-ban körkérdést intézett Erdély magyar vezetőihez: Mi az *erdélyi szellem*, erdélyi lélek? Ezzel igen értékes munkát végzett s megerősítette a magyarság ragaszkodását Erdély földjéhez. Közölte a modern magyar költők verseit. Az Ifjú Erdély versírói közül *Dsida Jenő* országos hírnévre tett szert. Mai legkiválóbb íróink novelláit gyakran fellelhetjük lapjain. Néprajzi cikkei közül Haáz Rezső és Gunda Béla írásait kell megemlítenünk. Népdalgyűjteménye és zenei cikksorozatának anyaga A Mi Dalaink (VII. kiadást érte el 1943-ban) c. könyvecskében terjedt el az egész országban.

Salamon és Szulamit címmel Karácsony Sándor írt gyakorlati magyarázatot az Énekek Éneke alapján (könyv-alakban: Karácsony Sándor: Barátság és szerelem). Az Ifjú Erdély könyvkiadványait, az *Élő Könyvek* sorozatát legkitűnőbb ifjúsági könyveink közé kell sorolnunk.

Az Ifjú Erdély az erdélyi földműves-, iparos- és kereskedő-, valamint a diákifjúság lapja, de megnövekedett országunk ifjúsági sajtójában is egyik legértékesebb folyóiratunk.

IFJÚ ÉVEK

1922-től az evangélikus középiskolás ifjúság számára íródik. Olvasóit rendszeres bibliaolvasásra ösztönzi bibliai naptárával. Sok verset, elbeszélést, folytatásos ifjúsági regényt közöl. Nagy publicitása ellenére sem tudja elérni azt a népszerűséget, mint testvérlapja, az Evangélikus Ifjúság.

A KÜRT

a magyar baptista ifjúság havi folyóirata (1922). Hitmélyítő cikkeken kívül a baptista egyház multjából, missziójából, ifjúsági mozgalmainak életéből találunk benne ismertetést. Rejtvényrovata és énekmelléklete említésre méltók. 1944. április óta szünetel megjelenése.

REFORMATUS DIAKMOZGALOM

az Országos Soli Deo Gloria Református Diákszövetség mozgalmi lapja (1925). Megindításában s működésének első szakában Töltéssy Zoltán, Hegyi Sándor, Fónyad Dezső nevét kell föl jegyeznünk. Az első félévtized után csökken a lap terjedelme s eleven, nagy-érdeklődésű anyaga is korlátozódik néhány evangéliumi cikk, irodalmi közlemény s mozgalmi hír közreadására, Soós Géza, Barcza Gedeon állandó munkatársai.

1942 őszén Gesztelyi Nagy Zoltán vette át szerkesztését s rövid idő alatt 400-ról 10.000-re szökik fel olvasótáborának száma. Rohamos elterjedése annak tulajdonítható, hogy a diákifjúság maga kapott kezébe tollat és kérdéseit, tapasztalatait maga tárhatja a diákközvélemény elé. Jelenlegi munkásságából ki kell emelnünk a jóga formájában terjedő buddhizmus hódításának megállítását célzó írásait, melyekkel a protestáns folyóiratirodalomban a *Kiáltó Szó* után egyedül képviseli és vallja a keresztyénység minden fölött álló erejét. Nagy ígért a Református Diákmozgalom a református ifjúsági sajtóban.

REFORMATUS IFJÚSÁG

A román megszállás alatt Erdélyben két református ifjúsági folyóirat indult: az Ifjú Erdély és a Református Ifjúság (1928). A Református Ifjúság Marosvásárhelyt jelent meg, s a földműves-, iparos-, kereskedőifjúság életével foglalkozik, annak az ifjúságnak a hangját találjuk meg benne. Észak-Erdély visszacsatolása óta a Református KIE Szövetség hivatalos lapja s példányszáma igen erősen növekedik: 7—8000 példány.

A MI ÚTUNK.

A Magyar Református Egyetemes Konvent 1932-ben indította a középiskolás ifjúság számára Buday Gergely és Fónyad Dezső szerkesztésében. Tartalma, beosztása, színvonala, népszerűsége hasonló az Ifjú Évekéhez. A hatalmas olvasótábor: 17—18.000 ifjú, sokkal elevenebb lapot tudna összeállítani és írásaival táplálni, ha a lap szerkesztésében résztvehetne. A szerkesztő bírálataiért értékes e folyóirat, lehetőségeit azonban eddig nem használta ki s a jövőnek kell meghoznia e lap megelevenedését. A Mi Útunk ifjúsági sajtónkban az Ifjú Évekkel együtt egyedüli egyházi kiadású lap, míg a többi folyóiratot egyesületek vagy szövetségek tartják fenn.

EVANGÉLIKUS IFJÚSÁG.

Hazánkban a Mi Útunk után a legnagyobb példányszámban megjelenő ifjúsági lap, az evangélikus KIE Szövetség lapja (1930). Eleven, az ifjúság lelkületéhez hozzáférő cikkei miatt igen nagy elterjedtségnek örvend. Szerkesztői Bonnyai Sándor, Erős Sándor, Ágoston Sándor.

II.

A vidéken megjelenő protestáns ifjúsági folyóiratok közül megemlítjük a nagymúltú *Sárospataki Kollégiumi Lapokat* (1884), a *Pápai Kollégiumi Lapokat* (kezdetei: 1884), az *Ifjúsági Értesítőt* (1926, Siklós), *Munkára Fel* (1932, Győr), *Jövő Útja* (1932, Nagykörös). Ezenkívül van még egyes önképzőköröknek ifjúsági lapjuk; ezeknek jelentősége azonban helyi jellegű.

III.

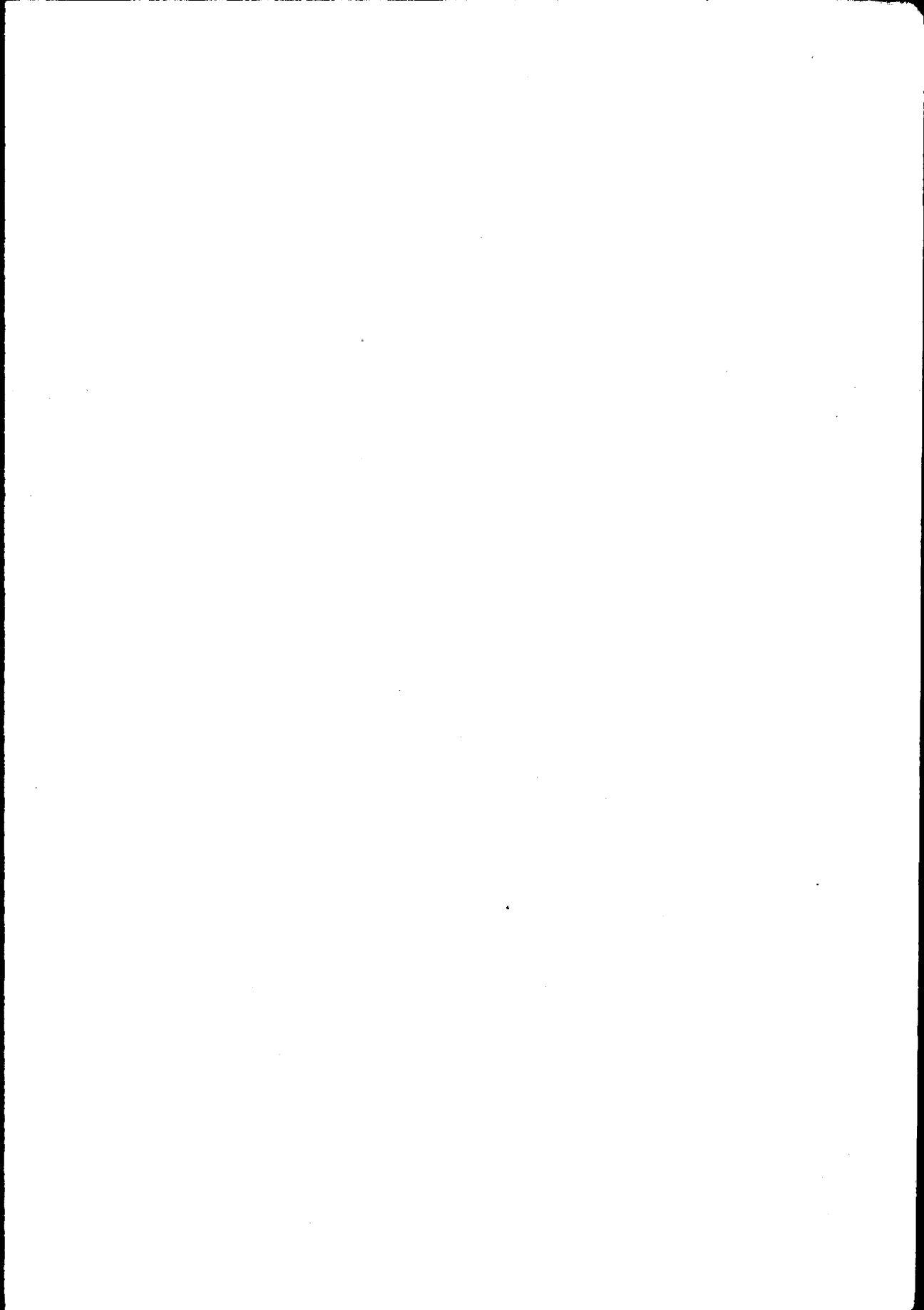
A protestáns *gyermeklapokról* is meg kell emlékeznünk. 1899-től jelenik meg az *Örömhír* c. református gyermeklap s a magyar baptisták gyermeklapja, a *Hajnalcsillag* (megjelenése 1944 április óta szünetel). A Vasárnapiiskolai Világszövetség (Sunday School Federation) magyar tagegyesületének lapja a *Fecske* (1912). Idősb Victor János alapította, jelenleg Ecsedy Aladár szerkeszti. Valláspedagógiai és gyermekevangelizációs cikkeket közöl. *A Kis Harang* c. evangélikus gyermeklapot a Fébé Diakonisszaegyesület adja ki.

Erdély megszállása alatt a református gyermekek számára jelent meg Kolozsvárott *Az Én Kicsinyeim* c. gyermeklap (1923).

IV.

Az ifjúsági sajtónak főleg saját munkásaira, író- és olvasóközönségére van fölbecsülhetetlen hatása és jelentősége, de közvetve az egész magyar sajtóra jelentékeny hatása van. A protestáns ifjúsági sajtó célja és feladata mindig az marad, hogy az ifjúságot elvezesse Jézus Krisztus személyének megismerésére, így hívő keresztyénné és kötelességét teljesítő magyarrá tegye. Minél szigorúbban igyekszik e célnak megvalósítására egy folyóirat — azt látjuk e rövid szemlében is — annál erősebb, életrevalóbb és gyümölcsözőbb működésének eredménye.

Szönyi György

PROTESTÁNS SZEMLÉ

10

TARTALOM:

Imre Sándor: Az egyházak nemzeti szolgálata. ● Könyvek és írók.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: **MAKKAI SÁNDOR** FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSENYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSÁK: **PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÜRÓCZY ZOLTÁN**

1944. OKTÓBER

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITÁS DEZSŐ: Eliás József: A samaritánus-kérdés — — —	253
K. D.: Csorba Tibor: A humanista Báthory István — — — —	253
BERTHA ZOLTÁN: Rolla Margit: Arany estéje — — — — —	254
SZABÓ RICHÁRD: Nagy Jenő: Sárkányfogak között — — —	255
DEBRECZENY LILLA: Szemlér Ferenc: Lángoló napok — — —	255
TÓTH BÉLA: Wass Albert: Tavak könyve — — — — —	256

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 26 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 28 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Az egyházak nemzeti szolgálata

1. (*A hozzászólás szempontjai.*) Az egyházak nemzeti szolgálatát egymástól bizonyára eltérően fogalmazzák meg különböző alapokról induló hozzászólók,¹ bár mindegyik egyetemes érvényű megoldást kíván adni. A theologust a kérdésnek a végső, hitbéli alapjai vezetik; a gyakorlati politikust nyilván a megvalósítás érdekli, tehát az egyházak és a nemzet viszonyát a maga gyakorlati szempontjából nézi és értékeli. Mindkét kiindulás megnehezíti a tárgyias megoldást, akadályozza a kérdésben jelentkező bizonytalanság megszüntetését, mert mindkettőből természetes egyoldalúság következik. A theologust elvi, dogmatikus álláspontja a maga egyházához köti és könnyen teszi közömbössé a nemzet életének időszerű követelményei iránt; a napi politika embere pedig a saját céljait és az adott helyzetet látja irányadónak és így könnyen téveszti szeme elől az egyházak alapelveiből eredő lehetőség korlátait. Ez a kétféleség nem zárja ugyan ki feltétlenül a kölcsönös megértést, de útjába áll, mert mindkét fél egyoldalúnak, tehát hiányosnak tartja a másik felfogást. Ha pedig valaki nem theologiai, nem is gyakorlati politikai oldalról szól a kérdéshez, hanem a kettő között, theologiai kötöttség és politikai érdekelttség nélkül foglal állást, azt mindkét oldalról érheti a hiányosság, sőt a hozzá nem értés vádjai. Ezt azonban a tárgyiasságra törekvés tudata elviselhetővé teszi.

Az itt következő gondolatmenetnek egyéb fogyatkozásai, vagy legalább hiányai is lesznek. Szándékosan nem beszélek ugyanis arról, hogy az idők folyamán miként szolgálták az egyházak a nemzetet, arról sem szólok, hogy a mostani szerepüket hogyan nézem. A mult tárgyalása a vallásháborúk keserves emlékeit tenné nagyon is élénké s erre igazán nincs szükség; a jelen ismertetése pedig nem eshetnék meg mai, nyílt és burkolt ellentétek tühegyre szedése nélkül; végül mindkettő csak a reménytelen ség lemondó, nyugtalan hangulatához vezetne, holott éppen ennek eloszlására vágyunk és eloszlására törekszünk.

Hiánynak tetszhetik az is, hogy a kérdés irodalmának feltárását is mellőzöm. Szokásos és tetszetős eljárás lenne, még némi tudományos szint is adna; nem is érdektelen, hogy mikor ki miben látta és ma hogyan ítéli meg az egyházak nemzeti szolgálatát. Itt azonban nem történeti fejtegetésre, nem különféle vélemények felsorolására van szükség, hanem határozott álláspont kifejtésére a végre, hogy másokban is személyes vélemény kialakulását mozgítsuk elő. Ez a történelmi és irodalmi tájékoztatás csak részletes

¹ A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1944. március 8-i előadói ülésén egy-egy felkért theologus, világi ember és politikus szólott arról: hogyan látja az egyházak nemzeti szolgálatát. Ez a közlemény a „világi ember” előadása.

megvitatással szolgálhatná, az pedig itt nem lehet feladatom, még ha illetékesnek gondolnám is magamat.

Mondanom sem kell, hogy amit vitatkozás nélkül, tételesen, a magam véleményeként elmondok, annak kialakulásában részes mindaz, amit a multról tanultam, tapasztalásom rendjén megfigyeltem, mások írásaiból² megismertem és magam elgondoltam. Mindezek tárgyalása helyett csupán azt az utat mutatom meg, amelyen a kérdés előttem megvilágosodott, s azt az eredményt, amelyre eljutottam. Előre bocsátom, hogy nem a magam egyházáról beszélek, hanem ahogyan a feltett kérdés szólt, az egyházakról, s az alapok tisztázása végett először általában az egyházról, a nélkül, hogy egyikre, bármelyikre is, különösen gondolnék.

Két, egybefonódó szempontból nézem a kérdést: társadalomtudományi és művelődéspolitikai szempontból. Mindkettő arra kötelez, hogy az így alapul vett álláspontot minden más tekintet nélkül alkalmazzam. Társadalomtudományi alapon ez a kérdés ténykérdés; a lényege abban van: milyen a viszony a közösségnek itt szóban levő két alakulata, az egyház és a nemzet között, mi különbség s mi hasonlóság van közöttök. E viszonyból lehet levonnunk, hogy mivel lehet az egyház a nemzetnek szolgálatára. Az így megvilágosodó tárgyi lehetőség egyszersmind követelmény is: mit várunk az egyháztól a nemzet javára. Amint a lehetőséget és a követelményt megismertük, a kérdés úgy alakul: hogyan tudhatja az egyház a tőle várt nemzeti szolgálatot teljesíteni. Ez már azt jelenti, hogy a társadalomtudományi kérdéshez a művelődéspolitikai kérdés csatlakozik. Kétségtelen ugyanis, hogy az egyház a nemzet életében tagjai által vesz részt, a szolgálatot tehát ezek végzik vagy mulasztják el. Nem a személytelen egyház szolgálatáról van tehát szó, hanem az egyházba tartozó személyekéről. A lényegyet nézve tehát úgy alakul a kérdés: milyennek kell lenniök az egyház tagjainak, hogy az egyház mint egység a várt, a nemzethez való viszonyából következő és kötelező szolgálatot megtehesse. A művelődéspolitikai kérdés így az egyének minőségére irányul s úgy szól: milyenné kell az egyháznak a híveit alakítania.

A társadalomtudományi és művelődéspolitikai szemléletnek ez a szinte érzékelhető egybefonódása nevelésügyi követelményt állít az egyház elé s eleve jelzi, hogy a kérdezett nemzeti szolgálatot majd ezen a téren lehet határozottan megjelölnünk.

2. (*Az egyház és a nemzet.*) Két alakulat viszonyát sajátosságaik szabják meg. Első tekintetre szembetűnik, hogy ez a kettő nem azonos jellegű: az egyház határozott, állandó, külső szerve-

² L. pl. Imre Lajos, *Ekkléziasztika*. Az egyház élete és szolgálata. Budapest, 1941. — E nagy munka (nagy 8° 228 oldal) a maga egészében alapja lehetne az itt szóban levő kérdés fejtegetésének, egyes fejezetei pedig közvetlenül erről szólanak (Egyházunk viszonya az államhoz, — a társadalmi mozgalmakhoz és egyesületekhez, — Egyházunk szogálata a nemzeti életben, — Az egyház és a világ, stb.).

zet, a nemzet folytonosan alakuló, benső közösség. Ez alapvető eltérés, de ha nem csupán ezt a tényt nézzük, hanem a két alakulat életét, törekvéseikben nyilatkozó sajátosságukat is megfigyeljük, akkor úgy látjuk, hogy közel jutnak egymáshoz. Éppen a törekvéseikből eredő ellentétes folyamat juttatja őket egymáshoz közel: az egyház, a szervezet, benső egységgé igyekszik válni azzal, hogy szellemi alapját, a vallásosságot fejleszti és teszi uralkodóvá tagjaiban (a látható egyházban a láthatatlan szálakat akarja megerősíteni); a nemzet pedig, a szellemi egység, határozott szervezetté, állammá igyekszik alakulni; a hozzátartozókat szervezni, azaz külső köteléssel is egybekapcsolni iparkodik.

Ez a két törekvés nyilvánvalóan különböző irányú ugyan, de lényegében mégis egyféle. Különbözőnek azért látszanak, mert a hagyományos szervezetű egyház éppen a szervezet megmaradása és hivatásának betöltése érdekében a lelkekben akarja egyre mélyebbre eresztetni a gyökereit, a nemzet pedig akkor látja biztosítottnak az érvényesülését, ha sikerül állandó, örökéletűnek szánt és remélt külső szervezetet fejlesztenie magának. Az egyház ezért szorgalmazza — ha tudatos, akkor lankadatlanul — a hitélet mélyítését, a nemzet tudatos tagjai pedig — mennél többen vannak, annál tervszerűbben — ezért dolgoznak az önálló állammá alakulás, vagy a meglévő államnak nemzeti állammá alakulása érdekében. Az irány tehát valóban különböző, de a kétféle törekvés lényege mégis egy: mindkettő, az egyház és a nemzet egyaránt a szellemi összetartozás érzését és akaratát igyekszik a maga körében állandóvá és egyetemessé tenni. E végre kívánja az egyház felnőtt tagjaiban elevenen tartani, a felnővekvőkben meggyökereztetni a hitbeli összetartozást, a nemzet pedig a nemzeti összetartást. Ez tehát azt jelenti, hogy mindkettő a szellemi egységet, az ezt fenntartó és folyamatosan megújító hatások biztosítását látja feladatának, bár egyik határozottabban befelé, a másik inkább kifelé irányítja a figyelmét.

A feladat tartalma, az egységet szervező elv azonban nem egyezik. Az egyház mint vallási közösség Isten öröktől fogva és örökké való, nem e világi országát jelenti tagjainak, a hívő ember távoli, szemmel nem látható célokra néz és örök, nem változó törvényeket vall kötelezőnek. A nemzet ellenben földi, tehát múlandó és változásnak alávetett közösség, legfőbb szükséglete a folytonos szerveződés; a benső összehangolódás az újabb meg újabb, közvetlen tennivalók elvégzése érdekében szükséges. Mint külső szervezetnek, az egyháznak is megvan ez a szükséglete, de csak annál nagyobb a kérdés: vajjon miként kapcsolódhatik egybe, haladhat-e együtt a két alakulat élete, azaz segítheti-e egyik a másikat annak a célja felé. Ha itt most nem a kölcsönösséget nézzük, hanem csak az egyház nemzeti szolgálata érdekét benünket, akkor a kérdés így szól: a határozott rendeltetésű, önmagában határozottan szervezett egyház miként tehet hasznot az állandóan alakulóban levő, mindig szerveződő, azaz érvényesülésének legjobb módját folytonosan kereső nemzetnek.

A felelet alakilag egyszerűnek látszik, ha a nemzet legfőbb szükségletét nézzük: az egyház akkor szolgálja a nemzetet, ha elősegíti benső egységgé alakulását és ennek az egységnek állandó erősödését. Csakhogy éppen ez az önként érthető tétel veti fel az igazi kérdést: szolgálja-e, sőt szolgálhatja-e az egyház a nemzetnek ezt az érdekét, ha a maga benső törvényei szerint a saját rendeltetését teljesíti? Az ugyanis nem kétséges, hogy az egyház nem lehet hűtlen önmagához, nem tagadhatja meg a saját rendeltetését; azért csupán arról lehet szó, hogy annak tökéletes betöltése mit jelent a nemzetre nézve.

Semmi gyakorlati nehézség nem merülne fel, tehát ez a kérdés sem, ha az egyház és a nemzet ugyanazoknak az egyéneknek az egysége volna s ha mindkettőhöz való tartozás ugyanolyan feltételeken fordulna meg. De éppen itt van a meggondolni való: az egyház tagjainak a köre meg a nemzet tagjainak a köre nem szükségképpen egyezik, a két kör nem fed egymást teljesen s a két alakulathoz való tartozásban az egyéni elhatározás szerepe nem azonos.

Először is éppen azt kell felismernünk, hogy az egyház igazában szabad egyesülés, mert végeredményben az egyesek akaratán dől el, hogy egyházba tartoznak-e és melyikbe, s ha külső köteléssel (pl. adózással) oda tartoznak is, élük-e az egyház életét, főképpen pedig, hogy az egyház szellemében élnek-e. A nemzethez tartozásban az egyéni elhatározásnak nincs ekkora tere, mert itt kétségtelenül nagyobb szerepe van a beleszületésnek, fajnak, hagyománynak. Az egyháztagságban e tényezők közül csak a hagyománynak van meghatározó ereje, annak is csak egyéni élmények alakjában; a nemzethez való személyes viszonynak több az egyéntől független tárgyi alapja, mert a származás hatása rejtélyes alakban akkor is megvan, ha kezdettől fogva más nemzetben neveltek is valakit. Ebből az következik, hogy az egyház állandóan törődni kénytelen tagjainak megtartásával, új nemzedékek megnyerésével, magához kapcsolásával, még akkor is, ha a nemzet körében csak egy egyház van. Ha pedig a megnyerés és a megtartás ilyen állandó feladat, akkor a nemzet tagjai közül mindig maradhatnak némelyek kívül az egyházon. Hivatalosan is, lelkileg még inkább. Az egyház tehát a nemzetnél szűkebb körű alakulat, szervezetének összefogó ereje a nemzet tagjainak csak egyik részére terjed ki, bármilyen nagyra. Így van ez egy-egy nemzetben még akkor is, ha az egyház szervezete az egész világra kiterjed, avagy ha nemzeti egyházzal van szó.

Ugyanez az állandó megtartás és megnyerés a nemzetnek is életfeltétele, a maga egységének és erejének biztosítása e nélkül lehetetlen. Vajjon nem ütközik-e össze a két törekvés? Az egyház természetesen — mennél tudatosabbak a vezetői, annál erélyesebben — együtt akarja tartani a tagjait és ezért, mert a két alakulat tagjainak köre nem azonos, a rendeltetés sem az, a nemzet szempontjából lényeges a kérdés, hogy az egyházi szervezet erősítője-e a nemzet egységének, avagy e felől kétség is lehet?

Nyíltan el kell ismernünk: megvan a lehetősége annak is, hogy az egyház a nemzet egységének nem erősítője, hanem gyengítője. Ha ugyanis azt teszi tudatossá a tagjaiban, mert azt hangsúlyozza, hogy a rendeltetése más, mint a nemzeté, akkor természetesen a maga elsőbbségét is hangsúlyoznia kell, ebből pedig sokakban, kivált akik maguk nem tudnak látszólagos ellentéteket meggondolni, könnyen eredhet a nemzet hátrább szorulása, ha nemzet és egyház érdeke szembe kerül vagy szemben állónak látszik. Ezt a lehetőséget és a nemzetnek ezt a veszedelmét éppen azoknak kell világosan látniok, akik önmagukban ezt az ellentétet nem látják és másokban felidézni nem akarják, megengedni sem. Az ilyen ember nyomatékosan hangsúlyozza, mert önmagán tapasztalja, hogy az egyház és nemzet érdekeinek ellentéte nem következik feltétlenül a legtudatosabb egyházi szervezetről sem. Sőt éppen a tudatosan élő egyház, a határozott egyházi szervezet tehet a nemzetnek komoly szolgálatot.

Az egyház tudatosságához tartozik egyanis annak felismerése, hogy a nemzet az ő hívei számára az egyháznál tágabb körű és az egyház hívein kívül másokat is magában foglaló alakulat. Nevezetes erősítője az egyház a nemzetnek, ha mint tudatosan élő rész annak a tudatát is kifejleszti a tagjaiban, hogy ők együtt a nemzetnek egyik része. A nagy közösség mindig annál erősebb, mennél erősebben összetartó, fejlett részek fognak benne össze ennek az ő rész-voltuknak a tudatában. Az egésznek az épsége a részek épségén, ereje a részek erején fordul meg; ezek erőtlen-sége vagy meggyengülése az egésznek a pusztulására vezet, ha nem rohamosan is. Minden egyetértő, összetartó testület erőt jelent a nemzetre nézve; csupán az a feltétel, hogy az a testület önmagát a nemzet alkotó tagjának, munkáját a közös munka egyik részletének nézze s rendeltetését a nemzet körében lássa és így akarja betölteni. Ezzel a tudattal és szándékkal a szűkebb körű, határozott szervezet nemcsak teljesebben végzi el a nemzet közös munkájának reá váró részét, hanem állandóan fejleszti az együttműködés készségét és képességét, ébren tartja a feladat közösségének, a részek összetartozásának gondolatát. Ezt a hivatást a nagyobb egységben mindegyik rész a maga sajátossága szerint tölti be.

3. (*Vallásosság és nemzeti érzés.*) Az egyháznak ez a — már említett — sajátossága abban áll, hogy vallási közösség. A tagjait összekötő alap tehát valóban más, mint a nemzet tagjainak egyesítője, de a kettő nemcsak nem ellentétes, hanem a tiszta vallásosság a tiszta nemzeti érzésnek egyenesen fejlesztője s ha megvan, erősítője. A vallásos érzület ugyanis fogékony eszményi célok iránt. Maga nagy messzeségből ered, nagy magasságba emel, készsé tesz tehát arra, hogy szentnek tartsunk másként megfoghatatlan eredetű köteleket, amilyen az egyes számára a maga nemzete és családja, s vállaljuk az ebből eredő kötelezettségeket távoli célok szolgálatában. A vallásos ember kitartóbban tud küzdeni, mint az ugyanolyan idegzetű hitetlen; az átélt vallásosság — ha nem átélt, nem is vallásosság — erkölcsössé tesz, mert maga min-

dig az, mert az ilyen ember előtt Isten akarata, a jóság, az igazság, a szépség megvalósítása áll örök feladatként s nem engedi, hogy megérje ezek tétlen szemlélésével, azt sem, hogy eltérjen tőlök; ha pedig eltért, a jóvátételre kötelezi.

Ezen a nyomon egészen kétségtelen, hogy ha az egyház a tiszta vallásosságot testesíti meg, ha tagjaiban ezt fejti ki, akkor a vallás óriási hatalmát érvényesíti tagjai útján a nemzet életében, azaz a nemzet munkájában: magas célt tűz a nemzet minden tagja elé, eligazítja, nemesíti, megnyugtatta, bátorítja őket, mert beléjük oltja az örökkévalóság gondolatát, az igazság győzelmében való hitet, a gondviselésben való bizonyosságot, a mindennapi kis dolgokat is magas mérték alá állítja s a kicsinyben is benne rejlő örök értékekre figyelmeztet. Mindez pedig a nemzet lelki erejének állandó táplálását jelenti. Nincs miért részleteznem az igazolását.

Az egyház másik sajátossága különösen nagynak mutatja ennek a hatásnak a jelentőségét. Az egyház tagjai a nemzetnek valamennyi rétegéből, a közéletnek valamennyi pártjából valók, nagyon különböző rendű és rangú emberek. E szerint igen sokféle sorsúakat kapcsol az egyház ugyanabba a szellemi közösségbe s éppen a vallásos érzület közössége által felismerteti velük az együvé tartozást, tudatossá teszi az egymásra utaltságot, megismer-teti őket egymással személy szerint, közös érzelmeket, közös gondolkodást, egyirányú törekvést ébreszt bennük. Az egyház vallásos életében egymáshoz közel jutó emberek között megszeli-dül a külön érdekek harca, mert megismert személyek érdekei iránt kölcsönösen fogékonyabbak vagyunk, mint ismeretleneké iránt, s a közös alapelvek, a végső célok azonossága, az életnek ugyanarról az alapról való szemlélése („világnézet“) a részletekben is meg-értőbbé tesz bennünket kölcsönösen; károsnak ismerteti fel abban a szűkebb körben a széthúzást, e helyett az összetartás, az igazság, önzetlenség, jóakarát, egyszóval a szeretet szellemét teszi általánossá, egyetemes életelvvé az egyéni élet számára.

Ha az egyház a nemzet életében érvényesülni akar, ha meg akarja mutatni, hogy milyen hatalmas szolgálatra képes, akkor nem „a vallás szabad gyakorlása“-nak sokszor szűken, külsőségesen értett jogát, hanem a vallás megvalósításának mindenre, minden napra és mindenféle emberi viszonylatra kiterjesztett kötelességét kell egyetemessé, egyre jobban hatóvá, megérezhetővé tennie. Az egyház a nemzetnek annál nagyobb szolgálatot tesz, mennél telje-sebben át tudja hatni rendeltetése szerint az emberek életét, azaz mennél vallásosabbá tudja tenni őket. Ennek a bizonyítéka, az egyház megmaradásának biztosítója, ha a nemzet mindennapi életében, kis és nagy dolgokban megmutatkozik az egyház tagjainak vallásos lelkiismerete. Azaz egyszerűen a lelkiismerete, hiszen abban mindig ott van a vallási elem.

4. (*Az egyházak és a nemzet.*) Így általánosságban, elvontan, az egyház és a nemzet viszonyáról elég is lenne annyit monda-nunk. Ez azonban a valóságos kérdést nem oldja meg: nem az szünteti meg az ingadozást, hogy mint látjuk az egyház és a

nemzet együttműködésének elvi lehetőségét, hanem az a fő, amit a valóság mutat, t. i. egy nemzet körében több egyház miként tehet szolgálatot a nemzetnek. Itt megint ugyanúgy kell eljárunk, ahogyan eddig: azt nézzük: mi következik az egyház természetéből az egyes egyházak magatartására, ha egymás mellett több egyház él.

Ez bonyolultabb kérdés, mintha vallásról és vallásokról volna szó. A vallások különbözősége nem jár feltétlenül idegenkedéssel és szembekerüléssel, mert valamennyi vallás a legbensőbb és legmélyebb forrásból ered, a maga híveinek a legmagasabb célra mutató irányítást jelenti, végső elemeiben és végső eredményében ugyanegy lelki szükséglet kielégítése, legalább is a kielégülés felé vezetője. A vallásosság éppen e bensősége és személyesége által mindenkor a különbözőségben is a közös elemeket, azaz éppen az Istenhez vágyódást emeli ki legjobban s ezért, ezzel a vallásos emberek megértik egymást, mennél mélyebben és igazabban vallásosak, annál könnyebben.

Az egyházakkal a helyzet nem egészen ugyanez. Az egyházak ugyanis a vallásnak — néha alapjában ugyanegy vallásnak — más-más alakú, alapelvű, alkotmányú külső szervezetei; mindezek miatt különböző szabályokat írnak elő, ezek megtartását vallásos kötelességeknek nevezik. Az egyes egyházak tehát különböző magatartást követelnek meg híveiktől s számontartják és ellenőrzik őket ebből a szempontból, mert ebben látják híveiknek a vallás sajátos alakját megtestesítő egyházhoz való hűségét, legalább is ezen mérik azt. Nemcsak történelmileg, hanem lélektanilag is érthető eljárás. Csakhogy ennek következtében a gyengébb ember a benső helyett a külsőt, a lelkiismerete helyett a szabályt tekinti előbbvalónak s az eszmény iránt érzett felelősség helyett az egyházi előljáró szavát irányadónak. A vallásosság így egyháziassággá alakul át; az egyháziasság pedig felettébb gyakran felekezetiességgé torzul.

A helyzet aztán azért nagyon nehéz, mert egészen természetes, hogy mindegyik egyháznak — hiszen határozott szervezet — kell lennie törvényeinek, s ha élni akar, már pedig küldetését érezve akarnia kell, ezeket nemcsak meg kell tartania, de meg is kell tartatnia. Óhatatlan, hogy az egyház a tagjainak hozzá, azaz az általa megtestesített hitbéli közösséghez való hűségét ne a törvények megtartása szerint ítélje meg. Ez kétségtelenül egyetlen módja a számbavételnek és önfenntartásnak. Csakhogy ezt feltétlenül elismerve, nem elég annyit látnunk, hogy az egyházak — mindegyik a saját törvényei szerint — összetartják a nemzetet belül a saját híveiket, hanem észre kell vennünk azt is, hogy ugyanakkor elválasztják a másik egyház híveitől.

Ez magában véve nem baj, mert hiszen éppen a sajátos egységek tudatossága növeli és erősíti a nagyobb egység tudatosságát és erejét. A különbség nem jelent szükségképpen ellentétet, a sajátosság érvényesítése nem okoz feltétlenül küzdelmet a másik egyháznak a maga körében érvényesített sajátosságá ellen, tehát nem

kell, hogy a nagyobb egység, ez esetben a nemzet, egységének rovására legyen. Azonban a történelem is, a mindennapi tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a vélemények különbsége egyesek és szervezetek között gyakran alakul ellentétté, az ellentétet kevés választja el az összeütközéstől, a másféle sajátosságban rendkívül sokan látnak alsóbbrendű tulajdonságot, vagy káros, vagy bűnös vagy ellenséges magatartást. Állandó tehát a veszedelem, hogy az egyházak megosztják a nemzetet, híveiket akaratlanul is szembeállítják egymással, vagy legalább is nem engedik közeledni s ezzel nem szolgálják a nemzet benső egységgé szerveződését, hanem az egység fejlődését megnehezítik, meggátolják, megbontják. Nemcsak az egyesekben, hanem a szervezetekben, az egyes egyházakban is megvan a felekezetiesség kísértése, a többség kísértése és a kisebbség kísértése egyaránt; mindkettő veszedelem a nagyobb egység benső rendje szempontjából, sőt a többségi szervezet és a kisebbségi szervezet egyéni szempontjából is.

Itt most már az a kérdés: miben áll az egyházak nemzeti szolgálata az olyan nemzet körében, amelynek tagjai több egyházban oszlanak szét.

5. *(Az egyházak kötelezései a nemzet iránt.)* Az alapvető követelmény ekkor is, mindegyik egyházra nézve ugyanaz: legyen a tiszta vallásosság ápolója, érvényesítse a vallás nemesítő, erősítő, felemelő és szellemi magaslaton egyesítő hatását. De ehhez járul a másik követelmény a nemzet és maga az egyház érdekében: valamennyi egyháznak meg kell előznie a harcot, a nemzet különböző egyházakhoz tartozó tagjainak egyházi okokból való szembekerülését. Erről egyetlen szó sem kell itt több, mert ez a követelmény feltétlen; teljesítése nélkül meddő a nemzet szempontjából az egyházaknak minden egyéb törekvése. Ki tagadhatná azonban, hogy éppen ezzel, e követelmény becsületes teljesítésével mindegyik egyház nehéz helyzetbe kerülhet, ha a többi nem tartja magára nézve kötelezőnek ezt a megelőzést?! Érthető az a gondolat, hogy amelyik ezt komolyan veszi, kiszolgáltatja magát a másoknak. Ez azonban nem menti fel egyiket sem attól az alapelvben éppen vallási közösség voltában rejlő kötelezettségétől, hogy a szembekerülésnek ne legyen ő az oka. Ezen a ponton világosodik meg a tárgyalat kérdés művelődéspolitikai oldala.

Az egyház egész élete: hívei lelkiületének alakítása. Részes ebben minden egyházi törvény, a leggyakorlatibb részletek szabályozása, minden cselekedet, amelyet az egyház a hívei között, érettek végez és velök végeztet. Valamennyi tudatosan élő egyház a maga teljességében nevelő intézmény és a munkája minden részletében nevelés, azaz híveinek az egyház szellemével való áthatása. Az egyházak nemzeti szolgálatát tehát abban a művelődéspolitikai feladatban, egyben nevelési irányelvben lehet összefoglalni: híveiket úgy kell nevelniök, hogy mennél jobb hívei egyházuknak, annál értékesebb tagjai legyenek nemzetüknek.

E gondolatot látom legelső követelménynek, hogy az egyházak ne azt a tudatot fejlesszék ki a tagjaikban, hogy „én

nem oda tartozom“, hanem azt, hogy „ide tartozom“. Ez a bizonyosság érzelmi természetű ugyan, de a saját hitének alapos ismeretén, igazi átélésén alapul mindenki, azaz csak ekkor értékes és több a külső elkülönülésnél. Ekkor egészen odáig is elmehet, hogy „nem tudnék amoda tartozni“ s meg is tudja mondani, hogy miért nem, de ez nem egyéb, mint az ember vallásos öntudata, helyesebben mondva vallásos önismerete és ezzel együtt egyházához való ragaszkodása, bár ez a ragaszkodás talán éppen arra kényszeríti, hogy egyházát alkalmasabbá kívánja tenni rendelkezésének betöltésére. Az ilyen ember a külsőhöz is ragaszkodik tehát, mert „én csak így tudom élni életemet, így tudok imádkozni Istenhez“, amint ezt gyakran halljuk — de aki „csak így“ tudja a maga vallásosságát életében megvalósítani, az megérti, hogy más meg csak amúgy tudja, a másik egyháznak a kebelében. Vagyis neveljenek az egyházak külsőségek helyett igazán benső, személyes vallásosságra, nem a másik egyház ostromlására, bármilyen okból való kisebbitésére, hanem a sajátjokénak építésére.

Igaz azonban, hogy éppen ezen a ponton nagy különbség lehet és van is az egyházak között s ez a különbség eredhet helyi okból is, saját rendeltetésének felfogásából is: nem mindegyik látja általában a többiével egészen azonosnak a maga küldetését, vagy éppen azon a helyen a szerzett jogait. Szerzett jogról hiába beszélnek ott, ahol a lelkek eleven szükségletei nyilatkoznak; amely egyház vagy egyházközség csak az elődök érdemét tudja érvnek használni, nem maradhat fenn meggyengülés nélkül; az nem adhat jogot arra, hogy a kívánt nemzeti szolgálat teljesítésétől felmentve érezze magát bárki is. Ami pedig a küldetésbeli különbséget illeti, arról beszéljenek, ha tudnak, a theologusok. A világi ember azt mondja: az egyházak csak akkor tesznek igazán szolgálatot a nemzetnek, ha a vallásos nevelésben a saját hitük iránti hűségre neveléssel megegyeztetik a mások hitének megbecsülését, az erre való nevelést. Nem lehet igazán hívő ember, aki nem élte át hitének kialakulását; aki pedig átélte és nem tud eltérni tőle, az nem kisebbitheti a másikat, aki szintén átélte a magáét és szintén nem tud eltérni tőle.

Ebből következik, hogy a nemzet egysége érdekében nem a másik egyház megtűrése, ami a történelem tanúsága szerint politikai kényszerűségből szokott eredni, nem is csak a sokat emlegetett kölcsönös türelem, ami valami magasrendű álláspontnak tesz szik, pedig ez is csak megalkuvás eredménye, — hanem a kölcsönös megbecsülés lehet az egyházak magatartásának vezető gondolata és uralkodó érzése. Ennek kell annak lennie, mert csak ez bizonyítja, hogy az egyházak valóban a vallásosságot és nem a külső hatalmat tekintik hivatásuknak. Ezt a gondolatot még nem próbálták ki; azt hiszem, azért nem, mert a másik egyház megbecsülésében vallási közömbösséget látnak. Ezt megint másként láthatja a theologus. Én úgy látom, hogy éppen nem az, hanem a sajátosságához való ragaszkodás és a másik sajátosság elismerése

van, azaz volna benne. Ez egyszermind a felekezeti béke első feltétele is.

A kölcsönös megbecsülés fejlesztésével teljesítik az egyházak a másik nagy szolgálatot is: elejét veszik az imént már érintett kísértéseknek, a többségi és a kisebbségi kísértésnek. A többségi kísértés — akár országos, akár helyi többségre gondolunk — abban áll, hogy a többség vagy nem törődik a kisebbséggel, ezért nem is igyekszik a maga benső erejét állandóan gondozni, vagy pedig ellenséget, legalább is legyőzni való ellenfelet lát benne, különösen akkor, ha az a kisebbség a maga benső és külső erősítésén következetesen dolgozik. A kisebbségi kísértés pedig abban áll, hogy mindenben sérelmet látnak, ami egyszerűen a többség erejéből, hatalmi helyzetéből következik, vagy talán csak abból, hogy a kisebbség nem adta jelét a maga erejének, életrealitásának, nem mutatkozott el nem hanyagolható mennyiségnek. Amit ezen az alapon a különböző egyházak helyenkénti és országos viszonyára, törekvéseik és helyzetük alakulására, ezzel kapcsolatban a nemzet egységére vagy bomlására vonatkozóan meg kellene látni és alaposan meg kellene gondolni, mindaz éppen az egyházak nemzeti szolgálata tekintetében nevezetes jelensége egyes községek és így a nemzet életének, jelei vannak benne a jövődönnek, de már nem e fejtegetés keretébe való s a tárgyalása több tapasztalatú emberre vár.

Átvizsgálva azonban arra, hogy a nemzetnek szolgálatot csak az az egyház, az az egyházközség tehet, amelyik a maga helyzetét alaposan ismeri, tagjait is egyházi önismeretre neveli s ezt az egyházi önismeretet a nemzeti önismeret egyik alkotó elemének ismerteti fel.

Nagy fontossága van ebben a körben annak, hogy az egyházak a más nemzetek azonos hitű egyházaival való érintkezés értékét felismerjék. Ha az egyházak a nemzeti egységbe tartozást soha elfeledni nem engedik, a nagyobb vallási egységbe való tartozás tudatosításával pedig azt is tudatosítja, hogy a hitbeli azonosság útján idegen, sőt ellenséges népek tagjaiban is megérthető és segítő szándékot lehet kelteni: azzal előre el sem gondolható alkalmakkal rendkívüli szolgálatok tevéseire készítik elő tagjaikat. Ezt az egyházak külpolitikai szolgálatának lehet nevezni; a fájdalmas közelmúltból felemelő példák bizonyítják a jelentőségét.

Nem szabad mellőznöm a belpolitikai szolgálat felmutatását sem. Ezt azonban nem a napi politikában való reávételben látom, sokkal inkább az attól való tartózkodásban. Az egyházak azzal szolgálják a nemzeti politikát, hogy a jól szervezett, rendezetten élő, céltudatosan az elmondott elvi alapon vezetett egyházközségek a nemzet közéletében a rendnek, egységnek, fejlődésnek, együttvéve a nyugodtabb jövődönnek a biztosítói. Mindenesetre a feltételei. S ebből következik az is, hogy éppen a nemzeti szolgálat szempontjából nem közömbös az egyes egyházközségek benső élete. Mindjárt az sem, hogy az egyházközség kellően gondozott,

rendezett, jól vezetett, tömör egység-e, avagy benső kapcsolatokkal össze nem tartott, személyes gondozásban nem részesülő, lelki tekintetben magára hagyott emberek laza sokasága. Arról, hogy ez az egyháznak mit jelent, nincs helye itt szólnom, de az, hogy az egyház és az egyházközségek vezetése a nemzet szempontjából mit jelent, egyszerűen következik abból, hogy a nemzetnek az egyházak mit érnek, ha a hivatásukat jól töltik be. Az egyházközségek nagysága (törpe és óriási gyülekezetek), a szórványok gondozása itt egyszerre a nemzet élete nevezetes kérdésének mutatkozik.

Ezen a fonálon haladva sorra következhetnek mindaz az eszközök, amely az egyházak rendelkezésére áll, hogy rendeltetéseik betöltésével a nemzetnek szolgálatot tegyenek. Sem az iskola ügyéről, sem az egyházi nevelés más lehetőségeiről azonban nem szólok; az mind csak alkalmazása lenne az elmondottaknak. Szólnom kell azonban arról, ami az egész kérdésben a legfontosabb: kiknek kell ezt a nemzeti szolgálatot végezniök, a teljesítésről személyesen gondoskodniök?

Minden egyháznak mindegyik tagja nevezetes ebben a tekintetben is, de természetesen legnevezetesebbek a lelkipásztorok. Akármilyen is az egyház alkotmánya, a lelkészek személyesítik meg, bennük látja mindenki, saját híveik is, mások is az egyházat, tevékenységükben az egyház szellemét látják — még ha egy-egy esetben éppen ellentétes is vele az életük. Nekik kell megvalósítaniuk mindazt, ami az egyház rendeltetése, vezetniök az egyház többi tagjait a nemzet szolgálatára képesítő lelki fejlődés útján; rajtuk fordul meg, hogy az ő körükben az oly különböző származású, munkakörű, társadalmi helyzetű, érdekű és természetű emberek átérzik-e az egyházban élő egyesítő erőt s haladnak-e az egyház mutatta eszményi cél felé, kezet fogva, kitartóan. Ez nem azt jelenti, hogy mindent a lelkipásztorra hárítunk, hanem azt, hogy ő ugyan egészen magára hagyva nem tudja biztosítani az egyházak nemzeti szolgálatát, de a lelkipásztor arravalósága és igyekezete nélkül semmi sem teljesedhetik mindabból, ami az egyház hivatása; tehát nemzeti szolgálata sem. Ez az egyeseknek személyes szolgálata, egyéni minőségének ilyen vagy olyan hatása. Különös jelentőségű ez akkor is, ha általában a papságról, mint egységről beszélünk, még inkább, ha a lelkipásztor és a gyülekezet egészen személyi kapcsolatára gondolnak.

A vallási rendeltetés érdekében is legelső: az egyházak hivatását magokévá tevő lelkipásztorok nevelése. Olyan vezetők nevelése, akik világosan látják, hogy az egyházak akkor hatnak legmélyebben a nemzet életére, ha jól teljesítik a vallási közösség természetéből eredő hivatásukat. Ez nyilván kizárja az egyháznak, azaz a lelkipásztoroknak a napi politikába való beavatkozását, tiltja a pártoskodást, még a párthoz való csatlakozást is, mert ez egyszerre pártoskodást teremt benn az egyházban, gyengíti a közös hit egyesítő hatását, egyesítés helyett bomlaszt. A pártpolitika az egyházi életben lehetetlenné teszi, hogy az egyházak nemzeti szolgálataikat teljesítsék.

6. (*A nemzet az egyházakért.*) Az egyházak nemzeti szolgálatának kérdését sok nehéz részlet teszi bonyolulttá, nincs is sok reménység az egyértelmű megoldására; ha elvileg sikerülhet is, az alkalmazása nem lehet zavartalan, éppen mert számtalan egyes emberen fordul meg. Minden ilyen nagy ügyben örökké tartó feladat áll az ember előtt, ezért nem is a megoldás a fontos, hanem az erre való őszinte törekvés. Ez elől nem térhet ki egyik egyház sem, ha el nem különíti magát a nemzet életétől, azt pedig ha akarja sem teheti meg. Ezért a nemzetnek nem közömbös, hogy mekkora a sikere az egyházak ama törekvésének, hogy híveikben a nemzet szolgálatát állandó igyekezet tárgyává tegyék. Mennél többet vár a nemzet az egyházaktól, annál határozottabban támogatnia kell őket, hogy rendeltetésüket betölthessék. Aki tudja, hogy a vallásosság erő, az nem mondja, hogy „a vallás magánügy“, hanem azt mondja, hogy személyes ügy, és mert a személyes erő, a lelki erő: a nemzet ereje, ezért az egyházak működése sem egyszerűen közigazgatási kérdés, hanem a nemzet életének alapvető kérdéseibe tartozik.

Hogyan fogják fel ezt a kérdést a nemzet mindenkori vezetői a saját politikai álláspontjukról, mit tesz a nemzet ennek az erőnek megtartására és fejlesztésére: az a nemzet egyházpolitikájának a kérdése, és mint a politika általában, változhatik. Az azonban, hogy az egyházak mit tartsanak a nemzet iránt való kötelességöknek, nem ezen a változó egyházpolitikán fordul meg, mert az egyházaknak nem a rajtok kívül levő politika adja az irányt, hanem örökkévaló rendeltetésök hite. Ebből következik nemzeti szolgálatuk is.

Imre Sándor.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

ÉLIÁS JÓZSEF: A SAMARITÁNUS KÉRDÉS. (Szerző kiadása. Budapest, 1943.)

Az egyik legidőszerűtlenebb s ugyanakkor a legidőszerűbb könyv, ami mostanában a kezemben volt. Időszerűtlenségét az a tény hordozza, hogy Éliás elsősorban *zsidókhöz* adressálja a mondanivalóját, zsidókhöz, akik kapcsolatba kerültek a keresztyénséggel, közelebből a református egyházzal. A mai megváltozott politikai éra azonban nem kedvez a könyv céljának; a zsidó vallásról „kitért” zsidók nagy részét ugyanis külső egzisztenciális nyomorúságok foglalkoztatják és ennél fogva leseprük magukról Éliás tanítását, mint amely őket nem érdekli, hiszen *úgyis* zsidóknak számítanak, hiába tértek „ki”. Másfelől viszont nem tudok vigasztalóbb, megnyugtatóbb olvasmányt hamarjában elképzelni, mint *A samaritanus kérdés*; de hogy vizsgálás és megnyugtató válasz lehessen, ahhoz az szükséges, hogy az áttért zsidó egyúttal *megett* is legyen. Krisztussal közösségbe jutott lélek. Ennyiben tehát ez a könyv aktuális és hogyha csak 10–15 keresztyén hitre áttért zsidó lelki tanácstalan-ságában válik fáklává, hitre vezérlő kalauzzá, ütegyengetővé, Éliás elérte célját, jó munkát végzett.

Éliás nagyon tiszta látással kezeli ezt a kényes problémát. Nagyon helyesen, figyelmen kívül hagyja a faji meghatározottságokat és sajátos elvi kérdéseket; őt csak az áttért zsidó érdekli, a Krisztussal *megebékelt* vagy Krisztust *kereső* zsidó-keresztyén lelkivilága. „Ha különös kegyelem egy nemzsidó megtérése — írja —, akkor a zsidó megtérése a legkülönösebb kegyelem. Mert a kenyerek — képletesen szólva — a fiaknak adták s most nem a zsidó nép (mint nép) a fiak.” Ez a teológiai elindulás jellemzi a mű alaphangját s mivel „választott népen” a Krisztusban megváltoztak, az Isten által a világ-

ból kihivottak — tehát igazában csak az Isten által nyilvántartható — közösséget érti, Éliás mentesítve lesz minden anti- vagy filozemita gyanútól. A Lélek feltétele alatt megírt könyv Élet Beszéde lesz azok számára, akik nyomorúságaik közepette is Isten kezébe teszik le sorsukat, illetve az Ő kezéből fogadják el a hitüket lemérő egyéni tragédiákat.

Vitathatatlan, hogy Éliás komoly és mély lélek. Néhol azonban alázatát nem éreztük meggyőzőnek s hangját rétori pátosz tette hamissá. És itt ott az igehirdetés fölényes kitanításba ment át. Ezek a mű-hibák azonban kellő távlatból nézve eltűnnek, beleolvadnak az együttes hatásba s az összhatás: *Elmenvén, te gyetek: tanítványokká minden népeket...*

Trombitás Dezső.

CSORBA TIBOR: A HUMANISTA BÁTHORY ISTVÁN. (Bp. Palladiskiadás. É. n.)

Ezt a könyvet mindenekelőtt mint szorgalmas és lelkes gyűjtő munka eredményét kell számontartanunk. Csorba Tibor összeállította a XVI. századi lengyel humanizmus irodalmából mindazt az anyagot, mely valamiképpen Báthory István király személyéhez kapcsolható. Nagy és tarka anyag gyűlt így egybe. Szerepelnek mindazok az írók, akik egyenest a király megrendelésére dolgoztak (ezek többnyire történetírók, politikai röpiratok szerzői), de ezen felül lengyelek és külföldiek, a teológiai és a korszerű tudós és szépirodalom művelői, mert szorosabb személyi kapcsolatban álltak a királlyal, vagy egyszerűen azért, mert könyvüket ajánlották neki. Csorba Tibor mindegyik íróról elmondja a fontos tudnivalókat, némelyik kimagaslóbból (Kochanowski, Paprocki, Skarga stb.) egész kis pályaképet ad. Ugyanígy sorakoztatja fel a lengyel-magyar viszonylatban ismert magya-

rokat (Balassi Bálint, Kovacsóczy Farkas, Forgách Ferenc, Gyulai Pál, Hunyadi Ferenc stb.) is. A bő lengyel dokumentumok mellett az ő személyük persze jóval halványabb, mint lengyel kortársaiké. A kötetet végül az egykorú művekből kifotografált (részben nagyított) képek, bibliográfiai egybeállítások és terjedelmes irodalmi szövegek egészítik ki.

A változatos anyagnak Báthory István király személye ad összefogó keretet. Ő maga aligha várt többet a kései, már barokkos humanizmustól, mint azt, hogy grandiózus politikájának segítő eszköze legyen. Éppen ezért pártfogolta legerősebben a politikai irodalmat. Már Zamojski kancellár az irodalmi műveltségnek jóval tágabb szemléletével rendelkezett. De az udvari számadáskönyvek eléggé tanúskodnak a király egyetemes írópártoló kedvéről. Mindenesetre műveltsége, egyéniségének súlya elegendő volt, hogy a lengyel humanizmus századeleji lendületét az ő uralkodásával ismét visszakaphatta, sőt az egész lengyel irodalom a két hazájú királyban a maga összekötő, közvetítő szerepére is ráeszmélhetett.

Ami a könyvben még hiány, a szerző nagyon jól látja. Munkáját még lengyelországi működése idején kezdte el, s azóta nem egy — a könyvben egyébként pontosan regisztrált — anyagrészt vált hozzáférhetetlenné. A lehető legnagyobb teljességre való törekvés végig érezhető, sőt néha az a benyomásunk, hogy az anyag itt-ott fölébe is kerül a szerző rendező és értelmező erejének. Szükség lesz arra is, hogy az a dicséretes lelkesedés, mellyel közlendőire tekint, további munkáiban egyensúlyba kerüljön a stilizálás távolságot tartó fegyelmével. Könyvét így is haszonnal forgathatja mindenki, akit a miénkkel, főként XVI. századi alakjában, sokban rokon lengyel műveltség érdekel. Ezen a területen a mi multunk megismerése ügyében is sok a teendő, s Csorba Tibor még számos adalékkal jöhet segítségére mindkét nép történeti önismeretének. *K. D.*

ROLLA MARGIT: ARANY ESTÉJE. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1944.)

Egy kicsit sokat s egy kicsit mást mond a cím, mint a könyv tartalma. A bevezetésből azonban már pontosabban megtudjuk a könyv írójának célját: Arany János leányának, Juliskának, és unokájának, Széll Piroskának életéből tár fel eddig nem, vagy nem nagyon ismert részleteket, jó néhány, újabban felfedezett családi levél alapján és közlésével.

Persze ezek a részletek az összes Arany János életmorszái is leginkább, s így — legalább háttérnek — ő is mindenütt ott van. S ha sok újat nem is tudunk meg róla, — hiszen az életrajzírók lelkiismeretesek voltak — de egyéniségének legmelegebb és emberségének egyik legszebb vonása, hozzátartozóinak szeretete, összefoglalva és színes képekben áll előtünk. Juliska és Piroška mélyen érző, jószándékú, tiszta és okos jelleme is az apát, nagyapát dicséri; letagadhatatlan Arany-ivadékok ők. Aranyt tanuljuk meg jobban tisztelni és szeretni, ha e két leány életét, jellemét, hozzá való viszonyát megismerjük, ezért kell „ismerni és beszélni róla, — mint a könyv bevezetője mondja —, hogy a csillag sugarából egyetlen el ne vesszen.“

Rolla Margitot eddig főképpen verseiből ismertük; a költő önfeltáró büszkesége mellett, — most láthatjuk — van hely benne a tolmács alázatának is. Ő maga nem sokat beszél ebben a munkában, — pedig az Arany-irodalom ilyen jó ismerete mellett tehetné —, a leveleknek, tényeknek, családi hangoknak engedi át a szót. Amit magyaráz, valóban csak magyarázat: megértetésre, nem öncélú elmélkedésre és figyelem-elvonásra jó. A rokon női lélek melegsége érzik a leány-alakok bemutatásán, de férfias, logikus, lelkiismeretes irodalomtörténet-írói figyelem az adatok összeszedésében és csoportosításában.

Egészben véve tudományos mű ez, facsimilékkel és fényképekkel; ezért vannak benne, a teljesség kedvéért,

kevésbé érdekes részek is (mint az Arany-hagyaték körüli levelezés), de akit érdekel egy zseni lelkének apró, emberi és családi intimítása, közvetlen hozzátartozóin keresztül, érdekelnek emberi sorsok és jellemek, változó korban is az örök nő, szívesen és élvezettel fogja olvasni Rolla Margit könyvét.

Bertha Zoltán.

NAGY JENŐ: SARKANYFOGAK KÖZÖTT. (Regény. Révai kiadás.)

Nagy Jenő történeti regénye Báthori Zsigmond korából veszi tárgyát. Merész vállalkozás olyan korba nyúlni vissza, amely a magyar írókat már annyiszor serkentette alkotásra. S ez a vállalkozás nem is sikerült egészen rosszul. Nagy Jenőben ugyanis a képesség is megvolt arra, hogy a maga lábára tudjon állni. Elősegítette ebben tehetségének egy sajátos vonása: természetfestéssel, népi alakok és jelenetek élethű rajzával életszerűvé tudja tenni a történetet. Míg tehát a régi történeti regényírók igyekeztek valami ódon zamattal, patinával a kor régiségét éreztetni, Nagy eleven plein-air intermezzóival mintegy a jelenbe rántja a képet, az alakokat, a regényt. Írói erejének előnyös sajátosságai azonban nem a regényíró szükségképpeni vonásai. Legerősebb oldala: az erős lírai áradás. Lírizmusát regénye alakjaiba önti át, azokon keresztül fejezi ki. A regényben történeti és költött alakok szerepelnek. Utóbbiakat teszi elevenné az érzelmes, lírai elem segítségével. Általuk juttatja érvényre nagy szótudását. Nyelve különösen gazdag tájszavakban, régi szavakban s jól ismeri az élők világa, főleg a növények neveit.

Helyzeteket, természeti képeket valószerűen tud elénk idézni. Leírásaiban vagy valódi, természetű kép lebeg előtte, az ilyet életszerű festéssel, kitűnő megfigyeléssel, finom realizmussal tudja megfesteni, vagy elképzelt képet bontakoztat ki, dússabb színekkel, víziós levegőperspektívával, — néha mintha finom fátyolt

vonna a képre — sok természetismerettel és eredeti erővel.

Kevésbé erős vonásai az elsősorban regényírói sajátosságok. Mesealkotása fogyatékos. Két szereplőköre van, ezek szinte különszakadnak egymástól, cselekményszövése is e miatt válik akadozóvá, alakjai hol naív frissességükkel tűnnek ki, hol pedig — mint pl. Báthorinál — lélek-elemző törekvést érzünk, a nélkül, hogy ezzel ki is elégítene. Bocskai alakját sem értjük egészen, nem világos pl. az, hogy a törökparti urak kivégzése miért okoz Báthorinak nagy lelkiismeretfurdalást, Bocskainak pedig miért nem. Báthorit idealista, nyugatért, kultúráért lelkesülő embernek festi, de a jellemében rejlő patológikumot egy asszony átkával motiválja.

Úgy hisszük, hogy Nagy Jenőt írói adottságai nem a történelmi, hanem inkább a társadalmi regény művelésére diszponálják. Hiszük, hogy ezen a téren értékes alkotások fognak kikerülni tolla alól.

Szabó Richárd

SZEMLÉR FERENC: LÁNGOLO NAPOK. (Versek. Franklin Társulat kiadása.)

A mai költészet tikkadt Szaharájában vándorlónak üdítő forrás, ha egy-egy saját ízeit kínáló költői tehetségre talál. Szemlér Ferenc is egyike az ilyen keveseknek. Üdülést nyújt az olvasónak verseivel. Még nem az egyetlent, a kizárólagosat, a teljes kielégülést, de reményt az egyetlenre, a csak általa kifejezhetőre. Neve eddig is értéket jelentett költészetünkben, legújabb kötetével csak még jobban megerősíti ezt a hatást. Kötetről-kötetre, versről-versre építi önmagát, készül a költői mű: szerelem, küzdelmes sorsú élet, jelenkori problémák és Isten-témák segítségével. Mindezek nem felszínen látszanak, mélyen beolvasztja egyéniségébe, formával fonja át, melyen keresztül a tárgy átvillan s jellé, intéssé, sorssá válik. A realitást és irreálist szerencsés kézzel olvasztja össze, az ötvözet jólesően hat a szemlélőre, ott-

hon érzi magát e változatos és kitűnő formaérzékkel megalkotott versek körében.

A témakörök szerint tagolt kötet első részét: „*Láng és jég*“ címen a szerelemnek szenteli. Jellegzetessége, egyéni értékei itt is szembeötlők. „*Takarodó után. Arccal le. Eltévedt jószág*“ c. ciklusaiban témái mindjobban mélyülnek, szemhatára tágul s világnézetté alakul. Nem teljes még e világkép, de sok részlete készen van már: Férfiasan acélos keménység, sötétségből felemelkedni tudó pesszimizmus, érzékeny idegzeten győzedelmeskedő egészség, mely Brassóban, a román uralom keserveit s korunk vérrel-vassal szántó erőit is lebírni tudja. — *Katonadal. Hanyatt a mezőn. Aztán. Éjszaka. Nyolc sorban. Arccal le. Búcsú őrzőangyalomtól. Eltévedt jószág. Lángoló napok. Remete a pusztában. Karácsonyi ének* c. versek tanúskodnak erről.

Az utolsó s legjobban kiérett írások meggyőznek róla, hogy Szemlér Ferenc, — aki Erdély kemény talajából szívta magába ellenálló és teremtő erőit, — megírta s jövőben még inkább meg fogja írni:

„ami szép, ami emberi,
mit csak egyszer s én láthatok,
mi elvész, hogyha meghalok“.

Debreczeny Lilla.

WASS ALBERT: TAVAK KÖNYVE. (Kilenc mese. Hincz Gyula rajzaival. Révai-kiadás. H. és é. n.)

Wass Albert eddigi írásainak egyik legjellemzőbb vonása az író mély természetismerete s az a meleg együttérzés volt, mellyel a természet szépségeibe elmerült, s hangulatukat szavakba tudta önteni.

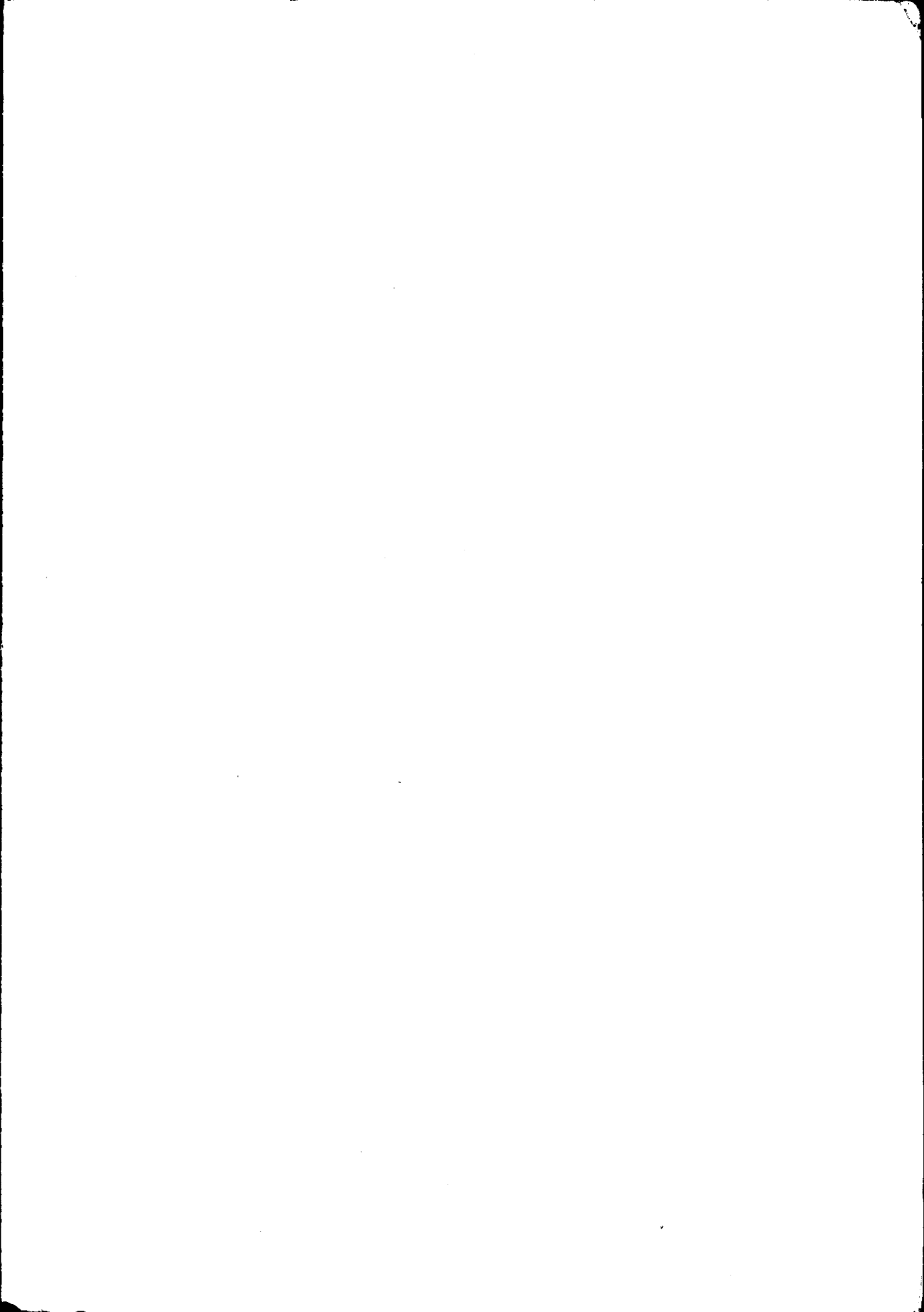
Szerinte várható volt, hogy Wass írói alkatának ez a tehetsége előbb-

utóbb önállóan is szót kér, s ez történt meg most ebben a meséskönyvben. Az író hazája, a Mezőség nádas-tavas vidéke, s a könyv kilenc meséjében ezeknek a tavaknak a teremtését és lakóinak életét meséli el. A főszereplő Szille, a tavak tündére. Mellette életre kel a tó egész növény- és állatvilága. Azt a képeket, amelyet eddig az író embereinek ábrázolására fordított, most a tó világának egyénítésére használja. A madarak és csúszó-mászó állatok, növények mind sajátos természetüknek megfelelő tulajdonságokkal jelennek meg a könyvben. Az írónak a természet életéből vett élményei és megfigyelései itt válnak gyümölcsöző befektetéssé. A mesék egyik legfőbb varázsa, hogy sohasem szakadnak el a valóságtól: annak éles megfigyelésén alapulnak. Ami itt történik, az tulajdonképpen a valóság tündériesítése. Kedves varázslat, amelyenket Szille csinál a könyvben. Ezért van, hogy a felnőtt is érdeklődéssel és gyönyörködéssel tudja követni a természetnek ezt a megelevenítését. — Tündéri csillogás ömlik el mindenben ebben a világban, mint a telehold szelid fénye. Andersen egyik-másik meséjéből ismerős ez a csillogás. A könyv egyedüli hiányának érezzük, hogy az események kissé lassú menetűek, s nem elég fordulatosak.

A mesék nyelve is nyugodt, tiszta, mint a tavak tükre. Mesélő, a mesészerűségnek minden erőltetése nélkül, a közvetlen beszéd erejével adván a mesélés illúzióját.

A könyvet Hincz Gyula finom szépségű rajzai díszítik, melyek főképp gazdagságukkal s egybefogottságukkal tűnnek ki.

Tóth Béla.

PROTESTÁNS SZEMLE

11

TARTALOM:

Léky Gyula: A közösségi életre nevelő állam ● Horkay László: Erdélyi János, a filozófus ● Maller Sándor: Shakespeare-mozaikok

---

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAI SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: KERECSENYI DEZSŐ
FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÜRÓCZY ZOLTÁN

1944. NOVEMBER

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őríz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szabolicska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 26 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 28 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

A közösségi életre nevelő állam

(Az evangélium embereinek mai felelőssége.)

Az evangélium emberei többé nem nézhetik ölbetett kézzel a korszellem kívánta társadalmi alakulást, mint tették azt a XIX. században. Mi lett a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavából? A mai rettenetes kulturális válság, világháborús nyomorúság nem következett volna be, ha az evangélium népe nem naív hiszékenységgel bízott volna a koreszmék mágikus hatásában. Nem lehet bízni e világi koreszmék és vele kapcsolatos gazdasági és társadalmi reformok egyedül boldogító voltában. A nagy francia forradalom eszméivel meginduló nemzeti fejlődés más eredményt mutatott volna föl, ha a megfelelő keresztyén nemzetnevelés elvégezte volna feladatát. E nélkül minden emberi erőlködés hiábavaló. Hasonló eredménytelenség kíséri majd a mai törekvéseket. Pedig a fajvédelmi, a szociális, a közösségi, a népi gondolatoknak megvan a maga viszonylagos értéke, mindegyiknek megvan a maga történelmi szerepe. Megértjük, ha akadnak nagy embercsoportok, kik egész életüket annak szentelik, hogy országunk e gondolatok szerint alakuljon át. Sőt a helyesen értelmezett totális elvnek is megvan a maga létjogosultsága. De mindezek a reformkövetelések megint csak csőd felé vezetnek a nemzetet, ha teljesen e világiak maradnak és nem párosulnak a nélkülözhetetlen krisztusi szellemű nemzetneveléssel. A pusztán e világi totális elv hatásának félelmetes következményeit már a második világháború is mutatja a totális háborúban: a gyermekek és asszonyok, a békésen dolgozó polgárok bombázásával. Totális életet mi is követelünk, de tudjuk, hogy egyedül Krisztus a teljes életnek Ura. Nélküle e világi jelszavak és kizárólagos e világi törekvések, legyenek még oly nemesek és széphangzásúak is, csak újabb alkalmat adnak a démonikus erők rombolásának. A bolsevizmus e világi egyoldalúságával a veszedelmes, a kárhuzatos útra lépett. Mi csak akkor kerülhetjük el a leskelődő gonosz erők pusztítását, ha az evangéliumról meg nem feledkezünk.

A hívő emberek új politikai felelősséggel nézik az életet. Látják, még a legnemesebb eszmék is mérges gyümölcsöt termelnek, ha az egyéneket nem az igazi krisztusi lelkiület hatja át. Az egyház embereiben Isten iránt új felelősség ébred akkor, amikor a nemzeti élet kérdéseivel foglalkoznak és a korszellem sürgette átalakulást éber lelkiismerettel figyelik, vigyáznak a köz érdekben való helyes érvényesüléséért.

1. *A hivatástestületek közösségi szelleme.* Utaltunk arra a kettős veszélyre, amely most nemzeti életünket fenyegeti.* Az

* Lásd a Protestáns Szemlének 1944. 7. számában a 197. lapon.

egyik felelőtlen, fegyelmezetlen, önhitt, könnyen félrevezethető és hitetlen tömegemberek szaporodása, a másik a nagyfokú szociális elégedetlenség. Van egy harmadik veszély is, a fékező, irányító, egységesítő, parancsoló közszellem és egységesítő világnézet hiánya.

Régezte az emberek községekben, kisebb városokban életközösségben éltek. Ismerték egymást és így a *szomszédsági* viszony elevensége miatt a közszellemben történő ellenőrzés hathatós volt. *Senki a közszekést és közerkölcsöt, közfelfogást büntetlenül nem léphette át.*

Most a nagyvárosokban a szomszédság ellenőrzése megszűnt és a műveletlen és felszínes vallásosságú ember az idegenek között teljesen önző ösztöneinek rabjává válhatott, ha valami más erő nem mentette meg itt a nagyvárosokban termelt, a közre nézve veszélyes felelőtlen tömegember és a szellemi ragály segítette másutt is elterjedését. *A közszellem fékező hatásának hiánya és az álvallásosság okozta a lelki romlást. Meg kell tehát teremteni az egységes krisztusi magyar világnézetből eredő erős, parancsoló közszellemet és meg kell szilárdítani a valláserkölcset.*

A közszellem ereje sok helyütt megszűnt, mert a szomszédság ellenőrző hatása nem érvényesül. A történelmi fejlődés a szomszédság helyett az egyforma foglalkozásúakat hozta egymáshoz közelebb. Az egyhivatást teljesítők jobban ismerik egymást, inkább vannak egymásra utalva és azért erősebben is érdeklődnek egymás dolgai iránt, mint az egy városban lévők. Közös érdekeik védelmére könnyen szervezkednek. E szervezetek szerepét a gazdasági életben látjuk, de szerepük van a társadalmi nevelés terén is. Ez autonómiával rendelkező *hivatástestületek hordozói az új közszellemnek.* Ezek adják azt a szilárd állandó keretet, ami nélkül parancsoló közszellem nem fejlődhetik ki.

A hivatástestületekben megérzi az egyén, hogy bár munkájának egyik eredménye a saját boldogulása, de megláthatja a szervezetben az egész nemzetben való szerepét. Egyéni szűk látóköre a szervezetben kitágul. Nemcsak magával és családjával kell törődnie, hanem hasonló foglalkozású társaira is tekintettel kell lennie. Észreveszi, hogy e szervezet erejétől függ az ő boldogulása is.

De a szervezet fejlődése még a nemzet körében végzett munkától is függ. Ráébred, hogy társaival egymásra vannak utalva, kölcsönösen felelősek egymásért, s így kiemelkedik az elkülönző egyéni lelkületből és a nemzeti közösség tagjává nevelődik. Ez a nemes érzés fékezi meg a széthúzó, a közre káros felfogású és törekvésű egyéneket és az elkülönítő egyénieskedés helyett a köz érdekét helyezi előtérbe. *Ez fegyelmezi meg az önző, felelőtlen tömegembereket és rászorítja a köz, az egész nemzet érdekének tiszteletben tartására.*

2. *A fegyelmező közszellem hiánya miatt szükség van erőskezű államra. A fegyelmező közszellemmel telített hivatástestületek rendszeres megalkotása a jövő feladata. Természetesen ott, ahol*

az állandóbb együttélés miatt, mint a falvakban, a közszellem még erős, ott ennek az egységesítő és erkölcsi hatását is lehetőleg fenn kell tartani. *Ahol csak alkalom van, meg kell erősíteni az életközösségek jó közszellemét.* De a legtöbb helyen hiányzik a fékező és egységet biztosító közszellem, így nagyra nőnek az egyéni romboló erők. Mindezek lazítják az ország erejét, bomlasztják a nemzet szellemét és megnehezítik a nemzet alkotó munkáját. *Míg a megszervezett magyar társadalom az erős közszellemnek nem ad szilárd alapot, nélkülözhetetlen a rendet és szigorú fegyelmet fenntartó erőskezü állam.*

Ez az oka annak, hogy nálunk is sokan a diktatúrás államformát ajánlják. Hivatkoznak állítólagos politikai sikerükre.

Történelmünk bizonyítja, hogy a háborús viszonyoktól eltekintve, a magyar nép még a jóindulatú önkényuralmat sem tudja elszenvedni. A diktatúrás állam az önkényuralom egyik formája. Az alkotmányos érzésű magyar ember nem tud beletörődni a parancsuradalomba, mert emberi méltóságát sérti, ha a közügyekbe nincsen beleszólása és véleményére nem adnak, hanem csak parancsolnak neki, feltétlen engedelmességet kívánván.

3. *Az állam feladata a szociális béke megteremtése.* A parancsuradalomnál elfogadhatóbb a jól megszervezett és fegyelmező erővel rendelkező szociális igazságot létrehozó állam. Szívesen hajlunk meg olyan hatalom előtt, amely a szociális békét biztosítja. Készségesen engedelmeskedünk, mert érezzük, hogy bizalmunkkal nem él vissza, hanem mindig az egészet, tehát a magyar nép elhanyagoltságát is tekinti, a nemzet szociális érdekéért dolgozik.

A szociális igazságosságért küzdő állam elsősorban erős fegyelmet teremt a széthulló társadalomban és megindítja a tartós szociális béke érdekében az eszmetérjesztés és nemzetművelés új módszereinek segítségével az új korszellem követelte nemzetművelést.

Nagy szükség van erős, fegyelemre szoktató, hatalmas tekintélyű kormányra és az új közösségi nevelés érdekében dolgozó államra. Nemcsak az előbb említett felelőtlen tömegemberek, de a maguknak élő önző emberek is megszorodtak, a túlzott egyéniségkultusz miatt, pedig a nemzetért felelősséget érző személyiségek száma kevesbedett. Nem nagy azoknak a száma, akik gazdasági tevékenységüket közszolgálatnak tekintik és még kisebb azoké, akik készek önzetlenül szolgálni a magyar nép ügyét és áldozatos lélekkel dolgozni a jobb jövőért. Pedig nemzetünk, népünk élete ily szolgálatra és odaadó munkára kész személyiségektől függ.

Az állam tehát nevelő és művelő munkát végezzen, nemzeti közösségre való nevelést. Megkezdje ezt szociális igazságokra való neveléssel és a nemzeti társadalom nevelésével. Folytatja a szolgálat és felelősség lelkületével áthatott személyiségek nevelésével, addig, míg a társadalom teljes megszervezésével, a közösségre való nevelés intézményes biztosítékaival saját lábára nem állí-

totta megint a nemzetet és szociális egyensúlyt s békét nem állandósította.

Most ébredtek egymásután a nemzetek annak a tudatára, hogy az új kortól kezdődő szabadságtörekvések negatív hatása, de különösen a túlzott egyéniségkultusz és liberalizmus és féktelen kapitalizmus szétbomlasztó tevékenysége miatt a *közösségi életre nevelő államra nagy munka vár. A XX. század a közösségre nevelő állam százada lesz.* Ennek azonban előfeltétele a szociális reformokat végrehajtó és a földművelő nép és ipari munkásság jobb sorsát biztosító állam, mert a társadalmi igazságosság előfeltétele a közösségi életnek.

4. *A hivatalos iskolai rendeletek követelik a szociális nevelést.* Örvendetes tény, hogy a magyar állam az iskolákban is megkezdte a helyes irányú szociális nevelést. A *gimnázium általános utasítása ily irányú szociális nevelést követel* és ugyanilyet követel a népiskolai Tanterv és Útmutatás is. Hangsúlyozza, hogy az iskola „közvetve hat a társadalomra. Azonban erősebb és elhatározóbb a hatása a jövő társadalomra. Tanulói a jövő társadalmának lesznek a cselekvő tagjai, s a középiskolákból sokan vezetői. Ezért kell a tanulókat arra nevelni, hogy *jövőben oly társadalmat alkossanak, amely az igazságosság elvén alapszik.* Meg kell értetni velük, hogy melyek az igazságos társadalom feltételei. Rá kell őket nevelnie, hogy olyan társadalmat akarjanak, amelyben szívesen dolgozik majd minden magyar ember, amelyhez híven ragaszkodik s amely elég erős lesz, hogy támogassa tagjait méltányos érdekeik elérésében“.

A tanulók nevelésének célja ebben a gondolatkörben „*a közösségi életszemlélet kialakítása*“.

Ily módon indította meg már a magyar állam a közösségi nevelést az iskolákban.

5. *A társadalom gazdasági megszervezése nevelő célokat is szolgál.* A szociális államnak az új közösségre való neveléssel egyidőben végzendő feladata: a társadalom megszervezése.

Már a mai gazdasági élet bajainak és az osztályharc megszüntetése érdekében is szükségesnek látjuk a hivatástestületek vagy hivatásszervezetek törvényes kiépítését. A foglalkozási köröket, a hivatásokat, testületeket tehát úgy szervezze meg az állam, hogy nemcsak a gazdasági élet válságai, tervszerűtlensége, a közre káros vetélkedései és osztályküzdelve, társadalmi igazságtalanságok, kizsákmányolást lehetővé tevő elfajulásai szűnjenek meg, hanem a társadalom az önnevelés magasabb céljait szolgálja és az egységes keresztyén magyar világnézettől áthatott nemzeti szellem uralmát biztosítsa.

A hivatástestületek tehát nem szorítkozhatnak csak gazdasági testületi érdekeik védelmére, hanem fel kell, hogy ismerjék magasabbrendű nevelői céljaikat is.

6. *A nevelő hivatástestületek megszervezése.* Ha a hivatástestületek csak gazdasági szervek, akkor a szervezett érdekesopor-

tok is csak növelnék az érdekharcot és élesítenék a kapitalisztikus rendszer hiányait.

A munka elvén alapuló és a nép s munkásság szociális érdekeit figyelembe veendő népállamnak feladata tehát helyes törvények és megfelelő hatóságok útján örködni, hogy a nemzet érdekében dolgozzanak és ne a testületi önzés kifejezői legyenek. Ismerjék fel a nép, a nemzet érdekében végzett hivatásukat, de lásák meg és legyenek kénytelenek méltányolni más testületek hivatását is. E végből a szervezetek fejlődést fokozó kölcsönhatását növelni kell, az egymásra utaltságra intézményesen rá kell mutatni minden alkalommal.

De nem kevésbé fontos lesz körükben a nemzetművelői érzület és a nemzetnek tett szolgálatuk értékéért való felelősség felébresztése. Ez terjeszti el a nemzetnevelő gondolkozást és ez képeíti a helyes önnevelésre. A nevelési politika törkedni fog arra, hogy

a) minden egyén sajátos cselekvő és alkotó képességeit lehetőleg legjobban értékesítse, ne csak a maga, de a nép, a nemzet érdekében is, hogy *lehetőleg legjobb szerve* legyen a testületnek.

b) Minden egyént arra nevel, hogy az *egymásra* való hatások minél kedvezőbbek legyenek. Kifejeződjék a megértés, a kölcsönös segítség és támogatás, az egyetértés, az összetartás, a mélyebb, közösségfenntartó önzetlen szolgálati készség, a kölcsönös felelősség tudata. Sokat tehet itt is a kaláka-érezület kifejlesztése. Mindezek természetesen nemcsak a testület értékét növelik, hanem a nemzetközösség eszmei célját is szolgálják.

c) De nélkülözhetetlen, külön kell ápolni a magasabbrendű keresztyén nép- és nemzetközösségi célokat is. Csak az evangéliumi hit tudja különböző szervezetek működésének összhangját feltétlenül megóvni, a nemzeti egységet ily módon biztosítani, hogy a nemzeti géniusz hatása érvényesülhessen. Állandóan fejleszteni kell helyes vallásos neveléssel a *szervnek a nemzetre való értékes hatását*, hogy a szervek fejlődésével az egész szerves közösség tökéletesebb legyen.

A hivatástestületek tehát nemcsak gazdasági, hanem elsősorban keresztyén nemzetnevelői szervek legyenek.

7. Fejleszteni kell a kezdeményező és vállalkozó szellemet.

A megszervezés tehát egyedül önmagában még keveset ér.

Dékány István, A társadalomfilozófia alapvonalai (1933. 185—195. l.) munkája a szervezés elgépiesedésének veszélyéről ír. Figyelmeztetése szerint *soha nem szabad megfélemlenünk a nevelői érzületről és a közösségi eszméről*. Szükséges, hogy a közösség szelleme megtartsa elevenségét és teremtő ösztönzéseit. A szervezet csak így lehet hatékony közszellem hordozója és csak így tudja sikeresen fegyelmezni őket.

Ügyeljen az állam arra, hogy túlzott szervezéssel *az egyéni kezdeményező és vállalkozó szellemet és az egyéni boldogulás érdekében dolgozó találékonyságot ne nyomja el, a gazdasági élet önkormányzatát meg ne szüntesse*, mert akkor megfosztaná magát a fejlődés leghathatósabb rúgójától. A szervezet alkotó szel-

leme, tevékeny ereje az egyének és közösségek kezdeményezésétől, vállalkozó szellemétől függ. Tehát mindenáron tovább fejlesz- tendő. A szervezkedés hatalmat ad a hivatáscsoportnak. Az egyéni alkotó erők elevelné, alkalmazkodóvá teszik e hatalmat. Az állam feladata öröködni azon, hogy *ez eleven termő erők mind a nemzet anyagi előrehaladását lehetővé tegyék és egységes hatalmát fokozzák*. Osztály nélküli társadalomban az egységesen megszervezett gazdasági és politikai életben már könnyebb biztosítani a nemzeti egységet, hiszen a szervezés legfőbb irányítója, vezére a kormány. Gondoskodjék arról, hogy a liberalizmus zűrzavarának szervezeti felszámolásával egyidőben a mélyreható nemzetnevelés létrehozza az egymásért és a nemzet egészéért felelősséget érző nemzeti és krisztusi lelkületet.

Fontos továbbá az is, hogy soha se feledkezzék meg egyetlen szervezet se: eszközi jellegéről. Sohasem öncél, mindig csak eszköz. A szervezet, nélkülözhetetlen nagyhatású eszköz a gazdasági és politikai életben. Hatványozni tudja az együttműködés eredményét. De akkor, amikor a tagokat magasabbrendű szellemi erők hajtják, már kisebb szerepet játszik, mint azt a tudósok, az alkotók, az apostolkodók példája mutatja. A közösségek munkája sikeresebb és lendületesebb, benne mélyebb életközösségi termő erők élnek, nem úgy, mint csupán a gazdasági és politikai szervezetekben. Mi se elégedjünk meg kizárólag az említett hivatástestületekkel, hanem a teljesebb, a krisztusibb nemzeti élet útját keressük.

Léky Gyula

Erdélyi János, a filozófus

Aki manapság boldogan szemléli filozófiai életünk gazdagságát, eleven változatosságát, aligha gondol rá, hogy ennek a gazdag életnek bölcsője ott ringott a múlt század közepének heves filozófiai harcaiban, a hegelisták és az egyezményesek gigászi küzdelmeiben az önálló, korszerű magyar filozófia megteremtéséért. Azt meg alig-alig tudja valaki, hogy ennek a késhegyig menő véres harcnak vezéregyénisége, a hegelizmus magyarországi bajnoka Erdélyi János volt, ez a vérbeli filozófus. De nincs mit csodálkoznunk ezen, mert hiszen Erdélyi Jánosnak, mint filozófusnak értéke, érdeme, jelentősége mindmáig nincs kellőképpen megvilágítva. Még Bartók György mutatta be Erdélyi enemű munkásságát legjobban „Erdélyi János gondolkodása“ című értekezésében, mely az Erdélyi Múzeum 1915. évi első számában jelent meg.

Erdélyi János, ez a ragyogó magyar szellem, *egyfelől a legöntudatosabb és legönállóbb magyar hegelista, másfelől a legzamatatosabban író, Isten kedve szerint való filozófus a múlt század derekán*, aki irányt mutatón messze magaslik ki társai közül.

Erdélyi öntudatos magyar hegelista, aki nem elemezte ugyan végig rendszeresen Hegel egyik munkáját sem, de benne él a hegeli gondolatokban, s Hegel szelleme által termékenyítve hat, munkál, áraszt eszméket. *Nem szolgálja a Mesternek, mint kortársai közül a legtöbb, hanem a maga megélése alapján friss eleven-séggel árasztja magából az eszméltető gondolatokat, melyekben azért lépten-nyomon érezzük a Hegel szellemét, a hegeli filozófia lüktetését.*

Maga rendszert nem alkotott ugyan, azaz rendszeresen nem fejtette ki gondolatait, de jó irodalmi érzékre valló szép magyar stílusát nagyszerűen tudta alkalmazni a filozófiai gondolatok kifejezésére; úgyhogy szellemes, fordulatos, zamatos nyelvvel egész újszerűen mutatta be nálunk Hegelt, szinte kicserélve elődeinek legtöbbször csak zörgő és csikorgó magyar filozófiai nyelvzetét. Egészen helyénvaló az, amit e tekintetben *Greguss* Ágost mond „Erdélyi János emlékezete“ című tanulmányában: „Hegel, úgy írt németül, hogy német olvasói közül csak nyelvénél fogva is vajmi kevesen élvezhetik; Erdélyi úgy szólaltatta meg a hegeli bölcsészetet magyarul, hogy igazán magyarul szól s ha meg nem értik, bizonyára nem a nyelven múlik“. Nem pusztá hangulatkeltés ez, hanem egészen helyes ez a megállapítás, és éppen ebben van az Erdélyi János filozófiai munkásságának egyik érdeme.

Erdélyi János a magyarság szellemének dicséretére mondja, hogy olyan eleven érintkezést tartott fenn minden időben a külföld szellemi megmozdulásaival. Dicséretül említi meg, „hogy nem volt olyan habütése az eszmék mozgalmának Európában, mely közöttünk nem érzett volna“. Hogy ennek ellenére mégis lemarad-

tunk az időtájt tudomány tekintetében a népek versenyében nyugat mögött, ennek okát abban látja, hogy túlságosan szolgailag viselkedtünk a külföldi példák átvételénél, átültetésénél. „Fölvettük, letettük a tárgyat, mint a pert — mondja igaz megértéssel — s nem adván semmit lelkünk elevenségéből a tudományhoz, elidősült, elócskult a legszebb újdonság is, míg végül hasznavehetetlen jószág gyanánt rajtunk veszett, rajtunk száradt, mint a gyalázat“. Valóban találó szavak! Mily szemléletes a megállapítás, mily kifejező a meglátás!

Jellemző magára Erdélyire is. Mert hiszen *neki éppen az a jelentősége, hogy benne a magyar filozófiai szellem végre emberére talált. Emberére, aki nem szolgailag követte a külföldet, hanem megemésztette a kapott hatásokat, magáévá tette a nyert gondolatokat*, úgyannyira, hogy saját szerves részévé válván az, frissen, üdítően jelentkezhetett, éppen az ő egyéniségének a színezésében. S azért tudta magáévá tenni Hegelt, mert értette gondolatvilágát. Joggal mondhatjuk, hogy Hegel-értelmezése szinte egyedülálló korában. Nemcsak hogy hazánkban nem volt hozzá fogható tiszta látású, világos fő hegelistánk között, hanem még *Németországban sem lehetett volna találni a mult század közepén olyan Hegel-tanítványt, aki felért volna hozzá Hegel igaz értelmezése terén, és aki hasonló hűséggel és megértéssel gyümölcsöztette volna a Hegeltől kapott hatásokat*. Már ez a tény önmagában is vitán felül első helyre állítja őt hazánk filozófiai irodalmában a mult század közepén. Hegel maga is ilyen öntudatos követőket várt volna, nem pedig szolgáléleket. Öntudatos követőket, akik mernek maguk, egyéniségek maradni, mégha mástól fogadnak is el hatásokat; akik mások gondolatai által gazdagodnak ugyan, de a mellett van egyéni színük, mely által aztán tudnak másokat is gazdagítani.

Erdélyi ilyen lélek volt. Nemcsak belegyökerezett a német idealizmus magas eszme körébe, hanem lelke egész hevével benne élt abban. Az eszményiség, az eszmei értékek voltak különben is szellemének éltető elemei. Azokban látta a történelem fő mozgató rúgóit, előbb lendítő hatalmát is. Hadd mondjanak bármit is az anyagságba merült lélek, ő határozottan vallja, hogy „a nagy életet intéző mozzanatok mindig az eszme, az igazság, a magasabb gondolkodás ereje által születtek“. S erre az álláspontra való tekintettel vallja azt is, hogy „ama nagy változások, melyek az európai népségek közt idegen magyar elemet megtartották, koronként elővitték, mindig az eszmeiség jelszava mellett történtek“.

Éppen e miatt tartja annyira kívánatosnak azt is, hogy a magyar filozófia, a magyar tudományos gondolkodás az eszményiség magas légkörébe vonassék; s e miatt látja a legnagyobb, a legfenyegetőbb veszedelemnek hazai bölcselkedésünket illetően éppen a józan okosság, a gyakorlatiasság állandó előtérbehelyezését az egyezményesek részéről az eszményi értékek rovására. Mert hiszen ő nagyobb „szellemi szolgásgót“ el sem tud képzelni egy

nemzet számára annál, hogy nincsenek saját eszméi, gondolatai, eszményei.

Erdélyi a magyar filozófiai megújulás érdekében valóságos forradalomra készült 1857-ben megjelent, kultúrtörténeti szempontból is érdekes kis munkájában: *A hazai bölcsészet jelene* című szemléjében. E műve, melynek első fele még az 1856. év folyamán látott napvilágot a Kemény Zsigmond szerkesztésében megjelentő Pesti Napló „Tárca” rovatában, úgy tekinthető, mint e forradalmi vállalkozás kiskátéja.

Milyen forradalomra gondolt ugyan Erdélyi?

Olyanra, amilyen akkortájt az irodalomban már szerencsésen meg is valósult, még pedig ragyogó sikerrel. Ha most már az irodalomban sikerült a nagy vállalkozás, ha az irodalomnak a magacsinálta világból való visszatérése a néphez, illetve a népi hagyományokhoz olyan csodát művelt Petőfiben és Aranyban, miért ne sikerülne ez a vállalkozás a filozófiában? — kérdezi Erdélyi. És ő biztosra is veszi, hogy hasonló szellemű megmozdulás a magyar filozófiát is kihúzná a kátyúból, hasonló megmozdulás a filozófiában is kívánt eredményre vezetne. Ezért utalja vissza szemléjében a magyar bölcsészeket oly makacs következetességgel „a nemzet szellemi életének multjára”, a magyar mult gondolat- és eszmevilágának tanulmányozására. *Ezért hangsúlyozza oly igen — távlatokat nyitva meg a mai kutatás számára is — a nemzet közmondás-kincsének, a nemzeti bölcsesség eme leszűrt eredményeinek, valamint a magyar nyelv filozófikus szellemének elmélyedő vizsgálatát.*

„Ha szabad emlékeztetni az irodalom ismerőit, nem első ízben teszek így — írja műve Előszavában népdalgyűjtő tevékenységére célozva. — Csakhogy ezelőtt a képzelődés megyéje volt a mező, azaz a költészet; most a gondolkodásé, azaz a bölcsészet. Vajha sikerülne a kísérlet! Akkor nem maradna többé pusztá remény vagy szó a bölcsészetnek meghonosulása.”

Különben ennek az egész elgondolásnak igazolását ott találja meg Hegelnél. „Szervesség a szellem igazsága, egészlete — mondja világos értelemmel követve Hegelt. — Azonkívül csak töredék, összefüggetlen részenkétiség. Óhajtasom ennél fogva bölcsészetben is visszafordulni, meddig csak nyomokat lelünk, a mult emlékeihez. Helyezzük be hát magunkat, bölcsészetileg is, a történeti állás jogaiba, mint a költészeti oldalon eddigelé behelyeztük már”. Mert „a szellem soha sem fog előmenni a maga természetén kívül”. Biztos előhaladása csak úgy van és úgy lehet, ha szervesen kapcsolódik multjához, ha szervesen gyökerezik bele a multba.

Ebből az elgondolásból fakad lázas tevékenysége, mellyel a magyar nyelv filozófikus természetét, valamint multunk szellemi törekvéseit kutatja, és amellyel a magyar filozófia történetét feltárni igyekszik. Szerinte ugyanis annak, hogy eddig csak „fogantatlan kísérletek” történtek a magyar bölcsészet útján, megvan a maga természetes oka. Mert hiszen mindaddig, míg bölcsészeti

törekvéseink „csak függelékei a külföld munkásságának“, minden „ügyekvés csak vesztegetése az erőnek, mint előmenet, csak toldozásai a szellem életének“. *Mindaddig, míg magunkat és multunkat látó szemmel meg nem ismertük, komoly eredményekre a filozófiában el nem juthatunk* — ez volt az ő nagyon is indokolt álláspontja. Így lett aztán álláspontjának megfelelően ez az öntudatos hegelista *a magyar szellemi mult feltárásának apostola, a magyar filozófiai mult megismerésének lázas követelője és egyben munkása.*

A magyar szellemiség, mint organikus egész, nem szakítható el multjától. *A magyar szellem, mert szerves organizmus, csak úgy fejlődhetik, ha multját és törekvéseit ismeri, és azokra épít.* Íme így kényszerítette a hegeli gondolat Erdélyi Jánost arra, hogy a magyar filozófia multjának egyik első és legeredményesebb feltárója legyen. És ha ereje, egészsége nem fogy el olyan hirtelen, illetőleg, ha hosszabb életet nyerhet a Gondviselőtől, akkor talán egészen a saját koráig végigkísérhette volna a magyar szellemet filozófiai fejlődésének útján. Sőt esetleg még elvégezhette volna a nagy összefoglalást is, megalkotván a magyar multba szervesen gyökerező filozófiai rendszerét is.

Erdélyi János, a költő és hagyománygyűjtő, Hegel öntudatos magyar követője, így is irányítója volt súlyos időkben a magyar filozófiai törekvéseknek. És ő biztos kezű iránymutató volt, akinek széles látóköre, nagy tudása, határozott célkitűzése új fejlődésnek vetette meg az alapját. Mert nagy szellem, gazdag lélek volt, aki valósággal iskolát teremtett maga körül, amely különösen a jogbölelelet terén hozott gazdag gyümölcsöket. Úgy van, miként Bartók György mondja róla: „böleleleti művének minden sorából *a szellem erejének, méltóságának és valódiságának rendíthetetlen tudata* tündöklök és e tudatból fakadó szinte gyermeki bizalom sugárzik ki“. Nyugodtan tekinthetjük őt a magyar filozófia új fejlődése megindítójának, *a modern magyar filozófiai gondolkodás atyjának.*

Ő ugyanis nem majmolta a külföldet, midőn értékes hatásokat fogadott el tőle: mert a maga lábán járni. Kora színvonalán állott, de tudta becsülni a multak törekvéseit. *Üttörő volt annak felismerésében, hogy a külföld irányíthat, taníthat ugyan bennünket, de megújulás csak magából a magyar szellemből fakadhat.* A magyar tudományos szellem pedig nem gyökértelen valami, nem az új idők kitalálása csupán, hanem mélyen gyökerezik a multba, egy a multak hasonló célú törekvéseivel.

Nemcsak az az érdeme tehát Erdélyinek, hogy Hegelt élvezhető magyar nyelven szólaltatta meg, hogy előljárt Hegel sok gondolatának helyes megértésében, hanem érdeme az is, hogy hangsúlyozta a magyar filozófiai törekvések osztatlan egységét, és ezzel kapcsolatban becsülni tanította a multat: ráirányította a magyar filozófia figyelmét a mult feltárásának, megismerésének szükségességére.

Horkay László: Erdélyi János, a filozófus

E meglátása kell, hogy kötelezzen bennünket is. Hiszen még mindig adósok vagyunk magunknak a magyar filozófiai mult teljes és helyesen értékelt feltárásával. Már pedig jövőt alkotni minden téren: így tudományos tekintetben is csak úgy lehet, ha az ember becsüli a multat, megbecsüli szülőanyját, ahonnan vétetett.

Horkay László

MURAKÖZY GYULA ÍRTA:

Krisztus magyar egyháza egy új világba lép és erre mindenkinek: pásztoroknak, előljáró véneknek, bibliás híveknek lelkileg elő kell készülni.

Elsősorban meg kell látni azokat a kiütközött sebeket, amelyeket sokáig takargatott az egyház. Meg kell ismerni, hogy az út, amelyiken járt, sokszor eltért a meredek, a nehéz, „keskeny“ úttól. *Prófétai szava csendesebb volt, mint ahogy azt az Ige parancsolta volna.* Beleépült egy világi rendbe és nem vette észre, hogy mint Gullivert a törpék, ezer apró érdek szála lekötözte a földhöz. Az Ige helyett mást csinált sokszor. Jó és hasznos dolgokat, amelyek azonban csak addig voltak hasznosak, amíg az iskola-falak, a szociális alkotások, a gazdasági tevékenységek intézményei, a főkönyvek el nem fogták az Igének lelkek felé szárnyaló üzenetét. *Amelyik egyház ma bünbánatot nem tart, hasonlít az őszi fához, amelyiknek a lombja megszáradt* és még mindig nem akarja vállalni az őszt és a telet. Pedig mindez azért van, hogy a férges gyümölcs, az elszáradt levél, a féregrágtá lomb, az elavult ruha lehulljon. Dideregve, mezítelenül álljon meg az egyház, zúgó viharokban látszólag eltemessék a hófúvások, belül pedig a kéreg mögött őrizze a holnapi rügyeket, gyökérszálaival fogódzék erősen a csonttáfagyott föld rögeibe és készüljön egy nagy, csodálatos virágzásra és gyümölestermesre. (*Református Élet, 1944. szept. 30.*)

Shakespeare - mozaikok

Élete nem az ismert dátummal kezdődik. Előbb volt, mint lett és ma is van, azután, hogy volt. Tán legtöbbször tartozik másoknak, mert valósággal idézet szellemi őseiből és kortársaiból. Gazdag és hosszú mult ereje duzzad belőle a jövőbe, mert maga is szétolvad a történetben. Igazi hősi alak, kit minden kor magáénak vall és életre kelt a maga módján, ha úgy akarja.

Tisztelete szinte velünk születik, ismerete műveltségünk szerkesztésének része. Közvetlen hatása az egyénre már előítéllettel kezdődik. Nehéz őt elfogulatlan szemmel vizsgálni, vagy felfedezőként járni sorai között. Úgy vagyunk vele, mint a hegyekkel: bizonyos távolságból kell néznünk, hogy igazi nagysága érvényesüljön. Ő már nem hódító, hanem kész uralkodó. De éppen az a vonása, hogy közkinccsé nőtt, egyben biztosítéka örökéletűségének is.

Az élő színpadon ma is övé az egyik főszerep. Élete végéig jól játszott; nem vétette el az időt, nem jött korán és tudta, mikor kell mennie. Ha később jön, tán a változott világ belefojtja a szót. De így élete jutalomjátéka is volt egyszerre, halála viszont csak a földi élet vége.

Ami kevés biztosat tudunk róla, annyira lényeges, hogy szinte elveszti egyéni jellegét. Ilyen a kezdet és a vég éve, de a születés és halál egybeeső napja talán csak életrejzírói kegyes szimmetria műve. Annyit összeírtak róla, annyi magyarázatot letek rá, hogy egyik megsemmisíti a másikat. Végül ő lett a világbirodalom egyik nagy Ismeretlene. Csak tapogatózunk vakító pályája fényénél, mely éppen olyan homályban hagy, akár csak a sötétség. Élete szűkszavú vázlat, csupa talány és megfejtetlen titok. Magyarázata és kiegészítése igazi feladat; szinte igazolása annak, amit írt, hogy „több dolgok vannak a földön és égen, mintsem bölcselmek álmodni képes“.

Hogy milyen volt arca, külső megjelenése, képzeletünkre van bízva. Csak azt jegyezték fel róla, hogy szépareú és jó alakú férfi volt. Többet nem. Amolyan anonymusi megozódású szobor fejezné ki leghűbben, vagy fátyolozott arcú alak.

Hiteles képe egy sincs, csak leghitelesebb. Ahány, annyiféle. Halotti maszkja élettelen. Nem tudjuk élethűen elképzelni az első foliókiadás nyomán sem. Ritkás bajusz, keskeny szemöldök, merev, elálló haj, melázó szemek; boltozatos, kopasz koponyája — melyről nem áttallott esztanós tréfát faragni a hálás utókor, — mintha egy gallért jelképező tálcán lebegne; egyedül hatalmas homloka az, melynek kivételes méretei megnyugtatók. A kép szegényes, de kevés is ahhoz, hogy meggyőzzön: csakugyan ilyen lehetett az „Avoni hattyú“.

Shakespeare arcát minden kor másképp képzelte el, mint ahogy mindegyik másképp is értelmezte, mint író. Hol derűs arcú, az élettelen elégedett polgár, hol romantikus férfiszépség, vagy eset-

leg dolgozó szobájában könyvei és pazar bútorai közt ülő szobatudós.

De egy valami biztos. És ezt nem a képekről olvassuk le. Szeme látó szem; látni úgy tudott, mint aligha valaki előtte, vagy utána. Keze igazi kéz, mely minden eszközzel tud bánni. Földi; arca, ahogy időben és térben távolodott, elhomályosult; belső képe, amint írásaiban és csakis írásain keresztül tükröződik, ma is szinte tapintható.

Igazi élete nem keresztlevelek, vagy végrendelet, adóssági kötelezvények, meg egyéb fáradtsággal, kikutatott írások laza és hézagos sora. Shakespeare egyetlen életrajzírója Shakespeare! Ő tárja fel, mit szeretett, mit nem, mi érdekelte, mi untatta; min sírt vagy nevetett. Mint író nem kerülhette el sorsát: önmagát vetítve papírra, belső önarcképét írta meg.

Mégsem ismeretlen hát egészen s mégis mennyi minden pihen elrejtve benne. Keservei, néma vívódása önmagával; sok minden, ami ma is talány, ami szóval ki sem fejezhető. „Nagy, amit elmond, de nagyobb, amit elhallgat!“

Nem írt ki mindent magából. Nem adhatta teljesen önmagát és nem lett üres „befejezett“ művei által. Aki annyit mutatott, mint ő, mennyit rejthetett el? Sokkal kisebb és egyszerűbb lenne, ha nem lett volna még sok leplezni valója, amiről nem fecsegett, hogy ma közkezen forogjon.

Több a tehetsége, mint amennyinek maga is tudatában van. Művészetében az a legértékesebb, ami nem tervszerűleg, nem előre megfontolt szándékkal támadt, hanem szinte öntudatlanul. Ez a feltétele különben minden nagyságnak!

Igy teremthetett egy egész világot, Dumas szerint Isten után a legtöbbet. Mások csak szerepeket hagytak örököül, ő a mindenkori embert az Erzsébet-kor köntösében. S mily remekmű ez az ember! „Mily nemes az értelme! Mily határtalanok tehetségei! Alakja, mozdulata, mily kifejező és bámulatos! Működésre mily hasonló angyalhoz, belátása mily hasonló egy Istenhez! A világ ékessége“. Egy kis csoportban az egész emberiség! A mester „kelj fel és járj“ paranesszavára élednek; arieli varázshatalmára beszélnek és mozognak, de csak úgy, ahogy a nagy rendező elgondolta. És Shakespeare csakis jól gabalyítja és oldja meg a kavargó sokadalmat. Csak így lehet, másképp nem!

De írásai mentén, mintegy térképpel a kezünkben, az Erzsébet-kor is nyomozható. Más jelkulccsal ő sem érthető teljesen. Mert ez a kor adta őt, ez hozta létre, nem is sejtve, hogy lángészt dajkált. Ennek élvezte fényét és árnyát, de főleg fényét. Kedvére szemelgethette innen jövőendő alakjait, kiknek hiszékenységénél csak utánzó kedvük volt nagyobb; akik szívesen keveredtek utcai verekedésekbe, miközben egy Marlowe tűnt el az írók sorából. Durvák voltak játékaikban, szabadszájúak beszédükben, vadságukon talán csak babonás hajlamuk tett túl és ez alól nem volt kivétel királynőjük sem, aki koronázása időpontját a csillagokból nézette ki. Képzeletük szellemekkel, pajkos tündérekkel népesítette be a zajos

szigetet. Erzsébettel együtt örömmel kaptak a zenén, a színes látványosságokon, mintha csak felnőtt gyerekek lettek volna mind. S kedvtelésük nyomán színházak és írók egész sora támadt, bizonyítva, hogy Erzsébet Angliája csakugyan a „boldog Anglia“ volt.

Soha annyi tehetséges író nem szorongott egymás mellett, de nem is vált névtelenné annyi soha, mint Shakespeare kiugrása-kor. Megannyi előfutár a győztes előtt, ki egyedül tetőzi be mindannyiuk törekvését. Ezek az előőrsek csaknem úgy jártak, mint háborús névrokonaik; nagy veszteségeik ellenére sem lett olyan dicsőségük, mint a vezérnek; nevüket látszólag a névtelenség homálya fedi, mert szándékuk, közös nagy akarásuk ma egy névben egyesül: a Shakespearéban! Az ő neve mögött csak rangrejtvé vannak jelen; életművük csak egy darabja a dobogónak, miről Shakespeare a halhatatlanságba lendült.

De míg odajutott, hosszú volt az út. Stratfordból indult és oda kanyarodott vissza. Ami közbeesik, az nagyrészt ma is titok.

Shakespeare kétlaki életet élt. Úgyesen tudta súlypontját át-helyezni. Stratfordban volt „otthon“, de Londonban „élt“. Szülő-városáról még senki sem gondoskodott olyan bőkezűen, mint ő. Nem életében, végrendeletileg, — bár így is hagyott valamit a stratfordi szegényekre, — hanem halála után. Emlékéből ma egy egész város megél. Neve valósággal reklám lett, üzleti biztosíték. Sokszor bosszantó módon az. De elég átfogó ahoz, hogy a Shakespeare-hoteltől kezdve a Shakespeare garageig és harisnyáig sok-minden beleférjen.

Stratfordban a helybeli mészáros fiaként ismerték, aki a szóbeszéd szerint, keresetlen szavakkal fűszerezte egy-egy taglózás mindennapos szürkeségét. Azt mondják, vadorzó is volt és gúnyos verssel állt bosszút a szemfüles földesúron, aki szégyenben hagyta. Stratfordban szerezte Ben Johnson által megtépzott latin és görög tudását, ami hozzá, mint minden más tudomány, csak függelék-ként simult. Itt volt meggondolatlanul fiatal, mikor Helénának nézte a 8 évvel idősebb Anne Hathewayt, későbbi feleségét. Nemes-sége is idekötötte, mit apja kapott és nem jog nélkül. Ide a gazda-ság, mit apja elügyetlenkedett és ő hozott rendbe megint. Itt vett házat, Stratfordban a legnagyobbat, aztán még egyet, majd kertet, sőt földet is. Ma múzeum az egyik, sétakert a másik. De ehhez nagy kereset és ügyesség kellett. Meg egy kis szűkmarkúság is a kellő helyen; tudvalevő, hogy Shakespeare képes volt perpatvart csapni a legkisebb adósság miatt. Stratfordban gazda volt, de Londonban gazdagodott meg. Londonban vált azzá, amivé lett.

Nagyon lent kezdte. Egyik kérdéses miértje életének, hogyan került éppen Londonba, hol színházasdízó urak lovait tartó suhanc-ból ügyelő, majd silány darabok átfésülője, végül népszerű író lett. Talán a vadorzás kipattanása üldözte el hazulról, vagy más vágy hajtotta és a házaset langyossá váló melege is inkább csak taszította? Nem tudjuk. A hosszú út, míg ide ért, homályos, de az eredmény kétségtelen. Tény, hogy az udvar is dédelgette, hogy királyi menetben is részt vett. Már életében idegen drámák alá

került jó csengésű neve a biztosabb siker kedvéért. Később elég volt egy szava, hogy Ben Johnson félredobott darabja mégis színre kerüljön.

De közben szerencsése is nagy volt. Hatalmas pártfogói sodrában kijutott neki bőven a dicsőségből és küzdelemből, de tragédiáikból csak ízelítő. Ügyessége és eszes mérséklete mindig megővta nehogy komolyabban megégesse a kezét. Két uralkodó is tapolt neki, egyik jobban, mint a másik. S egy Erzsébet kegyében lenni, mikor Essexek buktak el, nem kis dolog!

Életében nem is érte ilyenféle kegyvesztés, de halála után igen. Költői arca hamarosan eltorzult. Eleinte a puritánok nem engedték szóhoz jutni. Aztán népszerűtlen lett. Majd durvának, túlkeménynek érezték. Nem bírták ki komor tragédiáit és még egy Garrick is átdolgozta magánhasználatra. Tudatlansággal vádolták meg, hogy „egy majom jobban érti az emberi természetet, mint ő, egy páviánnak jobb izlése van, egy ló nyerítésében, egy megbántott kutya morgásában több az értelem, több az emberi, mint az ő tragikai páthoszában“.

Szerencsére a remekművek folyton változnak az idővel. Nem merevek, nem roppannak szét egykönnyen. Íróik is sokat kibírnak, főleg, ha már halottak. Jó, ha alkalmat adnak halálukkal az embereknek, hogy végre zavartalanul szeressék, vagy gyűlöljék őket, mert életük már nem akadály. De mégha így is van, kevés nagy embert ért annyi kegyeletsértés, mint Shakespearet és egyet sem taszítottak le oly magasról, mint őt. A Biblián kívül őt fordították legtöbb nyelvre; idővel teljes műveinek fordításában való megléte értékmérője lett egy nép műveltségi fokának: de a Biblián kívül nincs mű, melyet annyira helytelenül olvastak vagy alkalmaztak volna, mint a Shakespeare-t!

Ebben nem kivételek honfitársai sem. A mult század közepe táján olyan mozgolódás támadt személyével kapcsolatban, mintha megindult volna a tudományos birnámi erdő. Kétségbe vonták Shakespeare szerzőségét, de még létezését is. Érvek hosszú sorát fűzték láncba, könyvek tömege jelent meg, gyors egymásutánban. Sok hűhó semmiért!

A halott szerző nem állhatott ki igaza mellett. Nem baj, támadtak védői éppen elegenden! Jogot adott nekik Shakespeare néhány előbögészett sora:

... ha én halott vagyok,
ki győzi meg felőlem és igaz ügyemről
A kétkedőket?

A meggyőzés nehezen ért eleinte. Az irodalmi botrány híre gyorsabb volt. Sok képtelen feltevés pattant ki, aránylag rövid idő alatt. Az egyszerűbbek közé tartozott az, hogy Shakespeare tulajdonképpen Bacon volt: nevét csak álruhaként viselte a nagy kortárs. Merészebb volt az, hogy két Shakespeare élt egyszerre; az író az egyik, a kiadó a másik; vagy hogy Shakespeare kézrátétellel csak befejezte a majdnem kész munkákat. Esetleg nem is ő, hanem Raleigh, vagy Southempton volt a szerző? Vagy nem is egy írta,

hanem egész írói kör? Talán mégis egy londoni szappanos? Hátha Bacon unokaöccse Anthony Bacon? Közben Jakab királyt is Shakespeare-ré ütötte a féktelen nyomozó-lendület, mely államférfiak és nagy írók véleményét is kikényszerítette.

Mind e kapkodásra legjellemzőbb, — ami sajnos, nem lett elretentő példa, — hogy a Shakespeare ellenes mozgalom tulajdonképeni kipattantója, Bacon egyik távoli, Amerikában élő hölgy leszármazottja, stílusosan beleőrült a támadó érvek kutatásába. Nekünk is legjobb, ha megfogadjuk Carlyle tanácsát: „Shakespeare a költészet szentje, úgy hogy szentségtörés perbeszálni vele“.

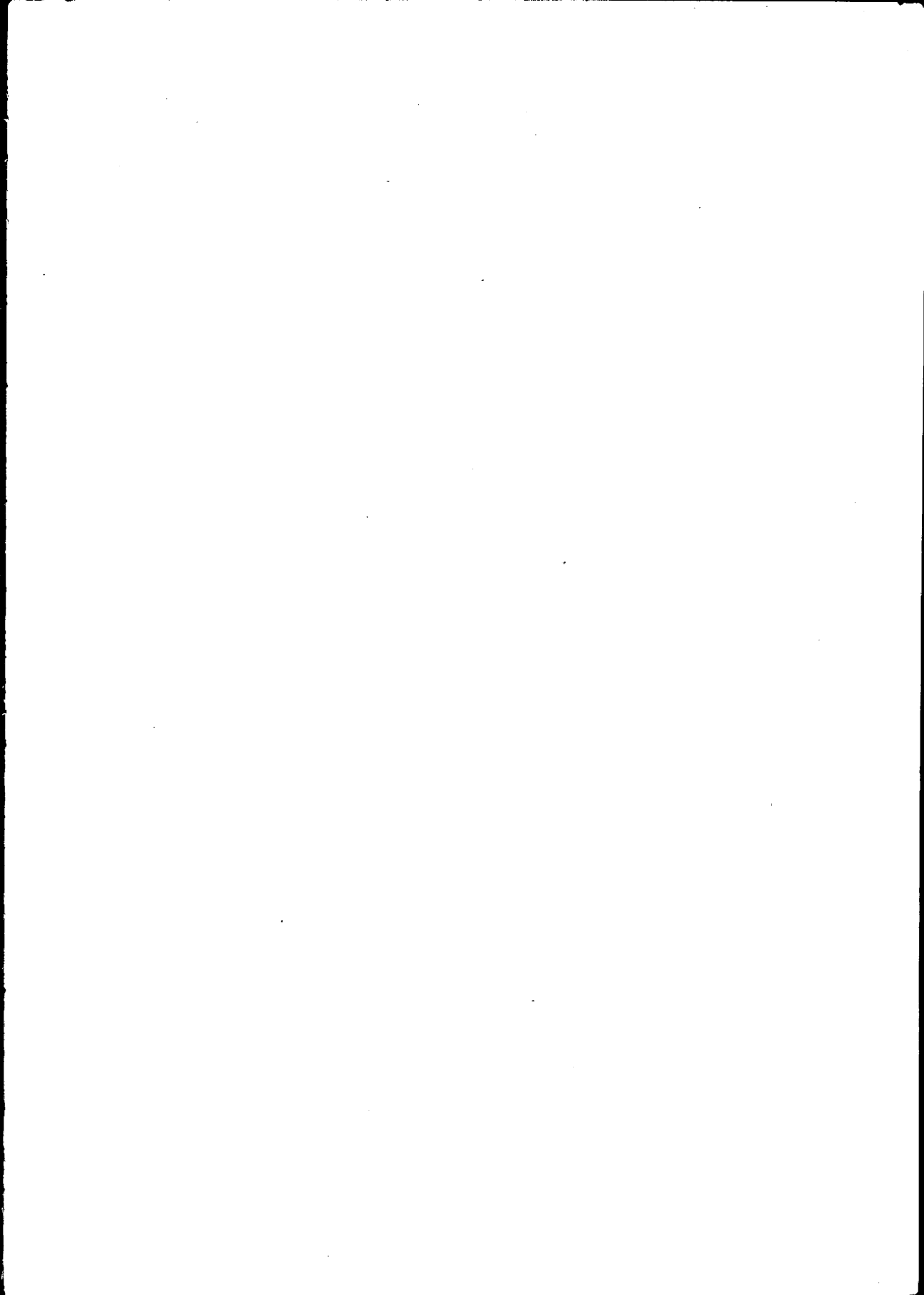
Nálunk nem is talált csak rajongókat. Bessenyei és Szerdahelyi György gyér említései után Kazinczy vág neki bűvárszenvedéllyel. Igaz, hogy csak töredéket hoz felszínre, de az utána jövők a megértés kedvéért angolul tanulnak. Kezdeményezésük nyomán lesz a magyar Shakespeare-fordítás irodalmunk becsületügye, amit végül a Kisfaludy Társaság simít el azzal, hogy Shakespearet a világirodalom klasszikusai közül legelőbb jelenteti meg teljes fordításban, magyarul.

Vörösmarty leginkább képzeletét és kifogyhatatlan nyelvi erejét csodálja; azt, hogy nála a gondolat kép, a kép gondolat. Hűvösvölgyi sétáin sokat szavalja lelkesülten. Katona tömörséget és szerkesztést tanul tőle. Aranynak még tanára ajánlja. Balladáit örültjeit nem egy helyt a Shakespeareéi sugalmazzák. Széchenyi Desdemona nevű hajóján járja a hazai vizeket s közben, Macbethet olvassa. Petőfi jutalomjátéku játszik Lear-ben bolondot és fordítja lelkületének a legmegfelelőbbet: Coriolanust. Ő írja róla a legdicsebb sorokat magyarul: Shakespeare előtt „tökéletlen volt a világ s az Isten midőn őt alkotá, így szóla: netek emberek, ha eddig kételkedtetek, ezután ne kételkedjetek létezésemben és nagyságomban! Neki jutott a világszellem ecsetje: megrabolta a természet minden szépségét: mi csak azt szedegetjük, böngészgetjük, amit otthagyni éppen kedve telt, vagy elhozni méltónak sem tartott. Shakespeare egymaga fele a teremtésnek!“

Ilyenformán az idő sem fog rajta. Változik és öregszik, de nem vénül. Kevesen értenek az öregedéshez. Shakespeare már életében is értett hozzá. Stratfordba ment meghalni, hogy élete elcsitult; téli rege kellett már, vihar csak kint, bent mosolygós nyugalom és béke. Visszavonult, mint egy Isten, ki a teremtésbe belefáradt. Megalkuvóbb lett az étellel. Ha vége jó, minden jó. Villódzó képzelete még utóljára szabadon csaponghatott, délszigetről és tündérvölgyről álmodva csendes örömmel Vasárnapi templomozás, nyugodt borozgatás várta; otthon volt megint.

A falusi nyugalom ránehezedett és oly megszokottá vált, hogy még halva is megkövetelte csontjainak, megátkozva az álm-zavarót. „Olyan anyagból vagyunk, miből az álmok szövődnek“. Ma is Stratfordban pihen, távol a Westminster Abbey nagyjaitól; egyedül a hajdani stratfordi nagyságok között. S ha az utazó hétköznapi látni akarja, fizetnie kell a nem mindennapi találkozáért.

Maller Sándor.

PROTESTÁNS SZEMLE

12

TARTALOM:

Rágyánszky Pál: **Élet — halál — örökkévalóság** • Léky Gyula: **A nemzet-
vezetés új vívmányai** • Juhász Géza: **Sírfelirat (vers)** • **Könyvek és írók**

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
FŐSZERKESZTŐ: MAKKAJ SÁNDOR FELELŐS SZERKESZTŐ: **KERECSENYI DEZSŐ**
FŐMUNKATÁRSÁK: PRÖHLE KÁROLY, RÉVÉSZ IMRE, TÚRÓCZY ZOLTÁN

1944. DECEMBER

BUDAPEST

LIII. ÉVFOLYAM

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

TROMBITAS DEZSŐ: Pap Béla: Ige és ember — — — — —	285
BIKÁCSI LÁSZLÓ: Ignác Rózsa: Két élet — — — — —	286
DEBRECZENY LILLA: Szili Leontin: Szerelmes muzsikusk — —	287
TÓTH BÉLA: Kosáryné Réz Lola: Perceg a szű — — — — —	287

A Protestáns Szemlének szánt kéziratokat, könyveket, folyóirat-cserepéldányokat a felelős szerkesztő címére (Budapest, VII., Lövölde-tér 2. II. 1.) kell küldeni. Az előfizetés, megrendelés és szétküldés ügyeiben a kiadóhivatal (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) illetékes.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Minden közleményért írója felelős.

A Protestáns Szemle havonta jelenik meg. — Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság (Budapest, IX., Kálvin-tér 8.).

Felelős kiadó: Szaboleska László.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár) évi 26 P.

A Protestáns Szemle előfizetési ára egy évre 28 P.

A Protestáns Szemle kiadóhivatala: Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Pénztár: Budapest, IV., Deák-tér 4.

Postatakarékpénztári számla száma: 4170.

Élet — halál — örökkévalóság

Az elmélkedő ember e három szó mögött önmagát látja. Anyyira egybeforrott e fogalmakkal, hogy másra nem is tud gondolni. A vallásos ember a maga önzetlenségében Krisztus életére, halálára és örökkévalóságára eszmél elmélkedése során. Az emberien ember, a krisztusian ember embertársunk talán nem is gondolt arra, hogy a világ sok minden dolgára vonatkozhatik e három szó: élet, halál, örökkévalóság. Gondolt-e valaki arra, hogy születik egy gondolat, meghal, hogy örökké éljen. Érezte-e azt valaki, hogy támad egy érzés, megszűnik, hogy örökké hasson. Hitte-e valaki azt, hogy feszültek akarások, elhaltak, hogy élő lelkiismeretek maradjanak. De... mi ez mind? Hol keletkezik, mibe temetkezik, hogyan éled újjá? A lélek termi, a holt betű a sírja, a lélek az örökkévalósága. Ez: a könyv. Ünneplőbe öltözött könyv-sírokban várnak feltámadásra átérzett érzések, át gondolt gondolatok, átélt szenvedélyek és feszült akarások ezrei.

A nap pajzán sugarai, mind megannyi tündér, gyönyörűvé varázsolják a zöld természet fás, füves, Istentől gazdagon megáldott szép tereit. Erre járunk, szemünkben egész lelkünk: a gyönyörű, tőlünk függetlenül alkotott világ szépsége örömet csal fáradt, színtelen arcunkra; de... felhő támad, a kis napsugár-tündérek gyorsan elvonulnak, kietlen lesz a táj: a vidám, örömet sugárzó szemekre szomorúság ül.

Gondolkodóba esünk. Érezzük, hogy a természeti jelenség mögött van valaki, akihez nem látható, végzetes kapocs fűz. Lelkünk a magasban keres értelmet, de ugyanakkor érezzük embervoltunkat, s felfedezzük a természethez és önmagunkhoz vezető szálakat. Lassan ezek is elmosódnak, majd végleg eltűnnek, s embervoltunk minden köteléktől megszabadulva, önmagához való viszonyát tudja megteremteni: énérzése erős, de benne zsong az átélt világ, bizonytalan körvonalakban. Lelkünk érzi önmagát és a világot, de a kettő nem kettő, hanem egy. S ez: a hangulat, melynek színében látjuk önmagunkat és a körülöttnünk s a felettnünk lévő világot hol derűsnek, hol borúsnek, hol vidámnak, hol szomorúnak, hol szépnek, hol rúttnak.

A nagy titkok, melyeken töprengtünk, nem tártak fel, csak nyomot hagytak a lelkünkben; hangulati állandót. Lassan újra érezzük: „Ember vagyunk, a föld s az ég fia, Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen.“ Az előbb még egy világ kettévált. Mi értelmünkhöz folyamodunk, hogy megfejtsük a nagy titkot. De... hányszor esik ki a kezünkből a könyv, amikor rajta keresztül kerestük a megoldást, bezárt lapjai örökre magukba rejtik titkukat, legmélyebb értelmüket. Olyanok vagyunk ilyenkor, mint a mindenét elvesztett ember, aki azon sajnálkozik, hogy multjának tévedései idejuttatták. Igen... önmagunkon való sajnálkozás, önéletünkön való töprengés az osztályrészünk az élet minden elbukásában. Az elesettség tudata ébreszt rá embervoltunk korlátolt erőkifejtésére. Többé nem önmagunkban, hanem a mindenható Istenben bízva reméljük az élet rútságából Isten fenségéhez való felmagasztosulásunkat. Az életérzés változásának e felfelé ívelő vonala, a lélekváltozásnak a valóság rútságából a kegyelet világába lendülése oldja meg a rejtélyt: az alkotás legmélyebb értelmének megragadását, a mű élvezését. A lélek hangulatának ünnepi volta nyitja meg az alkotás mély titkait, tesz világossá megtagadott értelmeiket: ember ért meg dolgokat, melyekről hitte, hogy megfoghatatlanok; ember kap értékeket, melyekről meg volt győződve, hogy nincsenek. Ez a lélekváltozás az ünnepien fenséges érzés tisztaságában éri el betetőződését. Ez

a lélek mohó vággyal indul el az értékkeresés útján, mert érzi önmaga magasabbrendűségét, melyhez méltó lelki táplálék után kutat, fellép benne az azonosulás vágykielégítésének szándéka. Ennek érzetében készíti elő lelkét a befogadásra, hogy egészszéges lelkével együtt tudjon szárnyalni a költővel. Ez azonhan fáradságos munka, de annál nagyobb a gyümölcse: megfejtünk elrejtett igazságokat, gyönyörködünk a belü-sírokba temetett szépben és jóban, melyet egyszer meglátott, megérezett és akart valaki, aki művészi formába is tudta önteni, hogy átadja a holt betűn keresztül az örökkévalóságnak.

Könyv van a kezünkben. Olvastunk egy verset s azon elmélkedünk, hogy emberi életünk végtelenül sok arcában egy-egy percünk boldogsága vagy boldogtalansága, öröme vagy bánata tükröződik. Életünk tartalmával egyetemben örök velünkjáró. Vannak önmagunkba mélyedő perceink, melyekben átélt életünk áll elénk hol vádlóként, hol útmutatóként. Más lélek néz ilyenkor vissza a múltba, másként íté. Éltünk át megpróbáltatásokat, lázadoztunk; éreztük Isten közelségének hiányát, mégsem tettünk semmit, hogy feléje közeledjünk. S múltot az idő, egyszerre feltűnt a messze múltban Krisztus keresztje, s akkor, amit egykor elmulasztottunk, pótoltuk. Mindnyájunk lelkében él egy emlék:

Havas Krisztus-kereszt az erdön
Holdas, nagy téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röptünk,
Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röptünk.

Húsz éve elmult s gondolatban
Ott röptül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röptül szánom az éjben.

(Ady: Krisztus-kereszt az erdön.)

Mély érzéseket és gondolatokat magában rejtő négy versszak' Elolvastuk. Lelkünkben vegyes érzelmek kavarnak, homályos megértések szerénykednek elő, gondolunk Adyra, gondolunk magunkra, másokra, sok mindenre, valami cselekvésre ösztönöz. a lélek mélyén nem határozott irányt jelölve meg. Látunk s mégis homályos minden, sejtünk valamit, de hirtelenében nem

tudnánk számot adni semmiről sem. Önkéntelenül emeljük fel újra a könyvet: „Havas Krisztus-kereszt az erdőn Holdas, nagy téli éjszakában: Régi emlék” — mormoljuk magunk elé nézve, s figyeljük a gondolatok sorát. — „Csörgős szánkóval Valamikor én arra jártam Holdas, nagy téli éjszakában. — Az apám még vidám legény volt, Dalolt, hogyha keresztre nézett, Én meg az apám fia voltam, Ki unta a faragott képet S dalolt, hogyha keresztre nézett. — Két nyakas, magyar kálvinista. Miként az idő, úgy röpiültünk, Apa, fiú: egy Igen s egy Nem, Egymás mellett dalolva ültünk S miként az Idő, úgy röpiültünk. — Húsz éve elmúlt s gondolatban Ott röpiül a szánom az éjben S amit akkor elmulasztottam, Megemelem kalapom mélyen. Ott röpiül a szánom az éjben.”

Néma csend honol körülöttünk s az elmélyedő pillanatokban kirajzolódik a gondolati ruha: költőnk lelkében felújult egy régi emlék Krisztus-kereszt az erdőn. Egykor e mellett haladt el őseitől örökölt büszkeséggel. Húsz év múlva ismét ott száguld gondolatban csörgős szánon, s most jóvá teszi mulasztását.

Rövid mondanivaló, egyszerű és érthető. De csak ennyi volna? Nem hisszük, mert akkor nem volna Adyé Keressük meg tehát a mondanivaló magvat! Gondolkozunk csak!... A büszke ember megtörik, s jóvá tesz egy régi bűnt. Mi ez? Nem az istennélküli büszke lélek alázatos isten-közelségbe jutása? De igen. Ez a költemény legmélyebb mondanivalója, egyben tárgya.

Ime, megtaláltuk, hogy mit mond a költő, s most azt latolgatjuk, vajjon értékes-e ez a mondanivaló. Valamennyien találkoztunk már vele az életben. Lehet, hogy meg tudtuk oldani, lehet, hogy nagy lelki küzdelmek és vívódások jutottak osztályrészül, lehet, hogy sok örömet és boldogságot jelentett. Átéltük, s lehet, hogy önmagunkat fogjuk meglátni a nagy költő művészi önkifejezésében. A gondolatok szövődnek tovább s a tárgy mindinkább kedvesebb lesz számunkra, újra emelkedik a kéz, mi újra olvasunk, hogy megfigyeljük az egymás után adódó képeket:

„Havas Krisztus-kereszt az erdőn Holdas, nagy téli éjszakában: Régi emlék. Csörgős szánkóval Valamikor én arra jártam Holdas, nagy téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt. Dalolt, hogyha keresztre nézett. Én meg az apám fia voltam, ki unta a faragott képet. S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista. Miként az idő, úgy röpiültünk. Apa, fiú: egy Igen s egy Nem, Egymás mellett dalolva ültünk S miként az Idő, úgy röpiültünk.

Húsz éve elmúlt s gondolatban Ott röpiül a szánom az éjben.”

Holdvilágos téli éjszakában elhagyott, csendes, havas Krisztus-kereszt merevedik az ég felé. A nagy csendet csilingelő szánkó veri fel, bántóan csörögve. Két ember alakja tűnik fel: az apáé és fiáé. Két nyakas magyar kálvinista. Az egyik mélyen emeli meg kalapját húsz év múlva, amint gondolatban felkeresi egykori emlékét: az elhagyott Krisztus-keresztet, mely mellett dalolva, büszkén haladt el csörgős szánkóján.

A képek egymásutánja szinte önként adódik. A lélekváltozás útja: a jelenben kezdődik, visszaível a múltba az emlékhöz, utal a magatartás forrására, végigszáguld az elmúlt időn s a jelen lelkével jóvá tesz egy hibát. Találhatunk-e egyszerűbb formát a mélyértelmű mondanivaló: a megtérés, kifejezésére? Bizonyára nem. Egyszerűsége

azonban párosul hatalmas művészi erővel. Emeljük fel újra könyvünket, s hangosan olvassuk a verset, figyeljük meg ritmusát.

Öt soros, négy és feles jambikus versszakokból áll a költemény, csodálatos összhangban áll egymással. A tárgy, mely első megjelenésében az okra utal, könnyed lélek, könnyed érzés és akarat jambikus lejtésével kap meg, ámde a második sor már érezteti a soha el nem múlás gondolatát spondeusi kezdetével. A harmadik sor trocheusa és spondeusa nyomós pontot tesz e komoly gondolat végére. A megbánás ritmusát érezteti e két sor újabb spondeusa, majd a negyedik sor jambusai kissé gyorsabb ütemet adnak az elmélázó költő önelemzésének. A második sor ismétlése visszazökkent a lassú, elgondolkozató hangulatba. A második versszak gyorsabb üteme kiszakítását akarja jelteni a költő lelkének e szomorúan elmélyedő hangulatából, pattogóbb jambusai a vidám apát érzékeltetik, benne a könnyelműséget, a trocheusi kezdetű harmadik sor szinte aláhúzza ritmusával az apai örökség súlyos terhét. A második sor ismétlődése újra visszazökkent a kereszt-láttán daloló hangulatba. A harmadik versszak lassúbb ütemezésű első sora komoly mondanivalót tartalmaz. A második sor gyorsabb üteme a tovatűnő időt ragadja meg futtában, a harmadik és a negyedik sor lassabb ütemében benne él a megváltozott lélek, melynek tulajdonosa: a költő mint az idő repül együtt apjával dalolva a kereszt láttán. Az utolsó versszak lassúbb ütemezése csupán az elmúlt idő sajnálkozó megragadására s a mulasztás kipótlására szorítkozik. A második sor visszajátssza a multat, hogy a jelen lelke jóvátehesen egy elkövetett hibát.

Csodálatos zene ez, mely a csendet megzavaró csilingelő hangadástól ellentétes hanghullámokon keresztül, zajos szimfóniákon át jutott el a csendesen mély dallamig. Benne zsong egy lélek utja az Isten-nélküliségtől az Isten-közelségig. Léleké, amelyik talán minden embernél hőbbben vágyott az Istenhez vezető krisztusi kéz után. Mégis meg-megrándulva emelkedett a kar Krisztus keresztye láttán, hogy néma kegyelet, odaadó fohász jeléül leemelje a főről a kalapot. E mozdulat jelentőségét akkor értjük meg igazán, ha beletemetkezünk abba a súlyos küzdelembe, melyet költőnk vívott meg a maga Isten-keresése útján. Életben gyökerezetten él e ritmus költőnk lelkében. Ez a titka költeménye páratlanul csodálatos hangszerelésének. Benne zsong egy életérzés, benne kiált fel egy megtért lélek boldogsága, benne zajlik az egész világ Istentől alkotott természetével egyetemben. Nagy zenekar ez, melyben a mindent alkotó Isten játszik önkalkotta csodálatos hárfáján.

Rágyánszky Pál

A nemzetvezetés új vívmányai

1. *A világháború hatása az állami életre.* A háború nemcsak pusztító hatású, nemcsak sok értéket rombol, hanem fokozza az ember erőfeszítését és azért sok kedvező eredménnyel is tud dicsekedni. Oly vívmányokkal is, amelyek a háború kényszerítő ereje nélkül nem jöttek volna létre.

A világháború egyik figyelemreméltó hatása, hogy az állam szervező hatalmát és képességét hihetetlen mértékben kifejlesztette. Nemcsak növelte hatalmát, hanem *vezetőképességét intézményesen megerősítette.*

A nehézkes állami gépezetet ugyanis a háború arra kényszerítette, hogy jobban alkalmazkodjék a háborús viszonyokhoz és sajátítsa el a *hadsereg fegyelmezettségét és vezető tudását.* Az államok kénytelenek voltak a gazdasági életet is célszerűbben megszervezni és így magukévá tették a *nagy üzemek fejlett szervező tudományát.* Ezeknek következtében tökéletesedett az állam ügyvitele, közigazgatása és végrehajtó hatalma széleskörű, gyorsabb és alaposabb lett. De fejlődött az állami kormányzás módszere is. Mégpedig oly fokban, hogy az államok a világháború felfokozott követelményeinek is meg tudtak felelni. Már az első világháborús nemzedék látta, *hogy lehet az államnak, társadalomnak és gazdasági életnek és vele együtt a nemzetnek minden anyagi és személyi erejét egy cél (jelenleg háborús cél) szolgálatába állítani.* A háborús kényszer gyökeres megoldást követelt minden téren. Félmegoldásokat nem tűrt. Nem ismerte el a hagyományok vagy a jog korlátait, hanem a honvédelem követelése feltétlen érvényesült.

E nemzedék csodálkozva veszi észre, mily óriási anyagi erők, milliók és milliók állanak rendelkezésére és hogyan tudja az állam mozgósítani minden fizikai és szellemi erejét. Az állam felhasználja a mai fejlett technika óriási gépezetét, hihetetlen erőkészletét és sokoldalú gazdagságát. Ennek következtében hatványozott mértékben képes termelni javakat.

Az állam példát mutat a nemzetművelésre is. A háborús szellemre való neveléssel megteremti a szükséges egységes közvéleményt, közakaratot, a nemzeti egységet. Értéknövelő hatása is jelentkezik. Erről tanúskodik áldozatok hozására buzdító hősiességet ébresztő szelleme. Tökéletesíti a nemzet tagjainak fegyelmezett együttműködését. Közkinccsé teszi a honvédelmi ismereteket és készségeket, elterjeszti a szervező tudást. Mindenkit végső erőmegfeszítésre sarkal. Ébren őrökdi nemzetvédelmi szelleme. Gyökeresen kiirtja a háborús célnak ártó cselekedeteket.

A világháború e jelenségeivel kezdődött egy új korszaka az emberiségnek, a *nagy embertömögek szerepe a közéletben.* Milliók harcolnak a hazáért, az otthonmaradt lakosság közül is milliók hoznak áldozatot és az államok kötelességszerűen kielégítik e milliók jogos emberi igényeit. A szociális gondoskodás érdeké-

ben hatalmas szervezeteket kell alkotni. A régi liberális állam megszűnik és helyette *érelődik az állami mindenhatóságnak, a totális államnak gondolata.*

Hátránya e fejlődésnek, hogy a nagy tömegember érdekében folyó szervezet személytelen, gépies jelleget visz bele az életbe. A közvetlen, eleven, meleg kapcsolatok helyett, a rideg ügykezelés mind nagyobb teret nyer. Az egyéniség, a személyiség külön értéket mind kevésbé veszik figyelembe. Minden ember egy számot kap és az egykaptafára való elintézés mind általánosabbá válik. A szabályszerű eljárás a kitaposott utat szereti és a tömegkezelés a mechanikus és kényszer-kollektív módszernek kedvez. A totális államok e veszélyt nem kerülték el.

2. *Az állam nemzetvezetői intézménnyé fejlődik.* A világháború után keletkezett új totális államformák a szerzett tapasztalatokat gyümölcsöztették és most már nem a háború, de az új állami célok érdekében próbálták hasznosítani. Ezen kívül új nemzetvezetői módszerekkel is kísérleteztek, mégpedig sikerrel.

Még nem vált köztudattá az a tény, hogy az új államformák kísérleti korának tapasztalatai a nemzetvezetés külön módjaira és nagyobb szabású állami célok kitűzésére képesíti a nemzetet. Jó ezt tudni, mert Amerika felfedezése, a könyvnyomtatás feltalálása, a gőzgép okozta ipari forradalom talán kisebb jelentőségű tény lesz az emberiség történetében, mint az, hogy az öntudatos nemzet megtanulta az államot nemzetvezetői intézménnyé kiépíteni és vele együtt a nemzetnek minden erejét egy célnak a szolgálataiba állítani. Ennek következtében az állam és nemzet eddig még nem is sejtett erővel és fegyelmezettséggel dolgozik a cél érdekében. A köz hatalma meismerte saját törvényeit és technikáját. Nagyobb és jobb munkára képesíthet mindenkit a közös céljának érdekében. Nemcsak a közigazgatás végezte mind alaposabban és szélesebb körben a maga munkáját, nemcsak a kormányzás művészete tökéletesedett, hanem az állam a közben kifejlődött nemzetművelési módszerekkel magához ragadta a polgárok lelki és szellemi vezetését. Ezért most egyetemesebb, szélesebbkörű és mégis mélyreható szervezést hajthat végre, mint régen. A rábírás művészete mind tökéletesebbé válik, ezzel mind teljesebb közösségre teheti a nemzeti társadalmat. Egusége-sebbé, együttműködést — azt most az új államkísérletek megvalósították. Meg tudták szüntetni a nemzet régi szellemi életének számos, nekik nem tetsző jelenségét, szokásait, kedvezőtlen kulturális törekvéseit és az új állami cél kívánta közösségi szellemet, új kultúrát teremtetek. Megmutatták, hogy lehet szakítani a múlt helytelen individuális irányával és hogyan lehet az új közszellem kialakításán sikeresen dolgozni.

A parlamentáris országokban azonban még fennállnak a politikai ellentétek. A demokratikus országokban a nemzeti egységet veszélyeztetik a gazdasági, nemzetiségi, felekezeti érdekek és világnézeti ellentétek. A különböző érdekek védelmére létesítették a politikai pártokat. E sokféle párt miatt állandósult a politikai harc, gyakori válság és ez sokszor lehetetlenné tette a kormány működését. Alkotó munka helyett apró politikai személyes kérdésekkel kellett foglalkoznia, A totális államok vezetői megszüntették a sokféle párt lehetőségét. A polgári államokban ugyanis több párt azért keletkezhetett, mert mindegyik érdek egy-egy világnézettel és a vele kapcsolatos hiedelmek révén a gyakorlati élet vallássá, illetőleg valláspótlékká tudta tenni eszmekörét és ezzel nagyobb tömegeket volt képes szenvedélyes odaadásra serkenteni. *A vezérek látják azt, hogyha egy világnézet uralmát biztosítják, akkor lehetetlenné teszik a többi világnézetek, hiedelmekkel szövetségben lévő pártok alakulását.* E belátás kidomborítja az *egységes világnézetre való nevelés és eszmékbe vetett hit politikai jelentőségét.* A gyakorlatban is igazolódott az a tétel, hogy az ország egységét veszélyeztető ellentéteket és pártokat ki lehet küszöbölni az egységes világnézet és a hozzátartozó gyakorlati hitek és az ezt képviselő vezető csoport uralmával. A vezér, illetőleg vezetőcsoport útmutatása szerint hatalmasan megindított nemzetművelés eredménye az volt, hogy most már egyetlen párt fejezi ki a nemzet akaratát és a vezetőcsoport e párt által hajtja végre szándékát. Így lett az állam a nemzetvezetés majdnem tökéletes intézménye, a vezér nemzetirányító akaratának készséges szerve. Az elért eredmény jelentőségét emeli ki Ravasz László Korbán (399. l.) című könyvében: „A mi korszakunk azt a fölfedezést tette, hogy a legnagyobb világalakító eszköz: a közökarat measzervezése. Mint János vitéz az óriást, úgy akarja hatalmába keríteni a legnagyobb erőt: az egyé vált emberi akaratot. Rendszeresen, egyetemesen, módszeresen kívánja ezt a hódítást keresztülvinni és ezért egy világnézetet alakít ki, amelyben összefoglalva a maga célja szerint használ fel minden gondolatnt, érzést, vágyat és érdeket. Ma már minden közösség ezt csinálja, Japán, Oroszország, az Angolszász birodalom éppúgy, mint szövetségeseink.”

3. *Tudatosá válik a nemzeti közösség alkotó művészete és a nemzeti megújhodás útja.* A tekintélyi államok történeti szerepét leginkább azért méltányolják, mert a második világháború előtt rendkívüli mértékben megerősítették nemzetük hatalmát. Azonban itt többről van szó! *A világháború már teljesen megszervezte az államot* és létrehozta az erős, hatékony nemzeti egységet. Mindjobban *megtanulták* a közösség gondolkozását egyöntetűvé tenni, nagy közös érzéseket és egyforma értékelést elültetni, a közökaratot, a *nemzet összes erőt egy közösségi cél érdekében felhasználni.* Ezzel a vezetőknek a lelkek és a nemzeti szellem felett való hatalma is mind nagyobbá válik. Aki pedig a lelkeken és a közösségi szellemen az uralmat kezében

tartja, az a társadalomnak, a történelemnek nagy alakítója és vezetője. A fejlett nemzetneveléssel együttjárt továbbá az *az új nemzeti közösségalkotás* és a vele kapcsolatos nemzeti megújulás. Ennek a nemze nevelésnek és nemzetművelésnek működése már a jövő nagy és teljes művészetének: *a nemzeti közösségteremtés lehetőségére utal*. Az eddigi közösségalkotás még gyarló emberi erőlködés eredménye. Ennél nagyobb a *felülről kapott bölcseséggel végzett közösségteremtés*. Nincs magasabbrendű művészet a közösségteremtésnél. Mert hiszen a művészet éltető talaja a közösség és a közösségteremtés az összes művészeteket felhasználja és az áhitat fókán megújítja. Voltak a múltban is nagy közösségalkotók, de ezek munkája nem volt tudatos és széleskörű. A második világháborús korszakban a nemzetek vezetői azonban nemzeti közösségük tudatos alkotói. Személyük, jellemük is több tekintetben példaadó. A hatalmat nem használták egyéni érdekek kielégítésére, hanem csak az új közösség szolgálatába állították.

A háborús viszonyok érthetővé és szükségessé teszik a kényszer és erőszak nagy szerepét a nemzetvezetésben. Békésebb viszonyok esetén az egységes világnézet alapján szabadon kialakul az egységes nemzeti közvélemény és a kormány ennek értelmében működik. Egyben tehát a szabadon megnyilatkozó közakarat végrehajtó szerve. Egységes nemzeti világnézet nélkül parlamenti anarchia keletkezik. Csak az egységes világnézet alapján álló alkotmányos nemzetvezetés menthet meg bennünket mind a háború előtti válságoktól, mind az önkényuralom veszélyeitől és biztosíthatja megfelelő szervezeti kiegészítéssel a szerves, állandó kapcsolatot és kölcsönhatást a vezető és vezetettek között.

A nemzeti közösségalkotás egyben nemzeti megújulást eredményez, mégpedig mélyebbre hatóbbat mint a régi, csak a társadalmi élet megváltozásával járó. A nemzetvezetés tudománya alapján a vezér eléri célját. Új állama a vezető céljának teljes rendelkezésére áll és a nemzet új közösségi szelleme hathatósan támogatja és biztosítja a nemzet minden tagjánál a célért való erőfeszítést.

Azonban bármennyire elismerjük is az új nemzetalkotásnak sikerét, nemzetművelői és nemzetnevelői tudományukat, mégsem tehetjük egészen magunkévá. A vezetők legnagyobb részét Nietzsche, Sorel, a szocializmus és más, tőlünk idegen eszmékörök sugalmazták és így érthetővé válik sok, pusztán világi jelenség, amitől egyházi köreink joggal idegenkednek. Mi magyar hagyományaink szerint más állami célt tűzünk ki és ezt is más úton kívánjuk elérni. A közösségalkotás elkerülhetetlen hibái miatt a közösségteremtés útjait keressük.

4. *A magyar megújulás Szent István korában. Nálunk Szent István, majd a XVI. század reformátorai és a XVII. században az ellenreformátorok Pázmány Péterrel az élén, szintén rövid idő alatt megváltoztatták a nemzet szellemét. Szent István működését máig sem értik sokan és ezért elítélik egyik-másik*

tettét. Pedig szigorúságát és kérlelhetetlenségét történelmi szükségyszerűség: tehát Isten-parancsolta. Szent István látta, hogy elpusztul országa, ha egy-két évtized alatt nem változik át keresztény országgá s azért kénytelen volt tüzzel-vassal végrehajtani szándékát. Itt az ideje, hogy a *Koppányról* szóló mítosz nemzetrontó, keresztény-ellenes voltát meglássuk. Szent István erőszakos hatalmi cselekedetét az akkori korszellem erkölcsi fel fogása teszi érthetővé és egyben igazolja eljárását.

5. *Bethlen Gábor és Pázmány Péter nemzetvezetői jelentősége.* A XVII. század két oly férfiút mutat föl, kik a jelen kor bármely emberének nagyságával felvehetik a versenyt: *Pázmány Péter* és *Bethlen Gábor*. Pázmány, kiváló szónoki meggyőző erővel és politikai ügyességgel rendelkezett és e tulajdonságai képesítették nagy nemzetnevelői munkájára. Hitét és meggyőződését az egész országgal elfogadtatta. Szenvedélyes hívő természete készítette arra, hogy egész életében küzdött hitének és világnézetének elterjesztésén.

Bethlen Gábor politikai zsenialitással teremtett az újkor vezéreikhez hasonló alkotást. Erdély kicsiny, sokféle nyelvű országát, sokfélekezletű népét elesettségéből felemelte. Jólétet és kultúrát teremtett és erőssé tette országát úgy, hogy rövid idő alatt elismert hatalom lett. Két ellenséges világhatalom között is megvédte nemzete függetlenségét és önállóságát. Az egyikkel kereste a megegyezést, hogy legyőzhesse a másikat. Ő a pogányokkal harcolt a császáriak és a németek ellen és terve sikerült. Küzdelmének és bölcs kormányzásának eredménye Erdély aranykora volt és kis keretben Szent István birodalmához hasonlót alkotott.

Érdemes kiemelni, hogy *Bethlen Gábor* ismerte a török veszelő nagyságát és mégis kereste a törökkel való megegyezést, mert érezte történelmi szükségyszerűségét. Bibliaolvasás közben kapott lelki ajándékok képesítették arra, hogy helyesen járjon el. Valóban felülről ajándékozott bölcseségre és bátorságra volt szükség, hogy az egyik, létét fenyegető világhatalommal együtt merjen menni a másik ellen. A második világháborúban a némettel harcolunk az istentelen bolsevisták ellen, de egyben az angolszászok ellen, a világ legnagyobb erői ellen. Báttran indulunk a harcba és szöveteztünk a némettel, mert láttuk történelmi szükségyszerűségét, Isten parancsolta voltát.

Ne vegyen rajtunk erőt semmiféle kisebbségi érzés. A mi fajtánk is termelt oly egyéniségeket, akik a jelenkor nagy vezéreivel felvehetik a versenyt. Szent István, *Bethlen Gábor* és *Pázmány Péter* megmutatták, hogy nálunk is fejlett a nemzetvezetés művészete és a nemzeti megújódáson dolgozó politikai tudás.

6. *A magyar reformátorok és ellenreformátorok nemzetnevelői működésének tanulságai.* Pázmány mellett a XVI. és XVII. század többi reformátora és ellenreformátora is példát mutat a missziói, apostoli öntudattal és hévvel bíró munkánk

értékére. A XVI. században az önkéntelen vállalkozók az evangélium hitétől hajtva végezték reformátori munkájukat oly sikerrel, hogy egy félszázad alatt az ország többsége protestáns lett. Életük szenvedés és üldözés között telt el, de azért sohasem hagyták abba a hitükért való küzdelmet. Világi érdekek nem vezethették, hanem önzetlenül áldozatos missziói munkájuk szolgálatában állottak. A hitterjesztéssel együttjárt a nemzeti nyelv, műveltség és erkölcsi megújulás is. A mohácsi vész után e munka következtében a nemzet öntudatra ébredt. Ez időtől kezdve a nemzeti szellem magyarságunk fennmaradásának leg-erősebb alapja lett.

A XVII. században Pázmány Péter vezetésével a *Jézus Társaság* szervezett erővel küzd az ellenreformáció győzelméért. E páratlan fegyelmezetségű és nagyműveltségű rend nem kisebb hévvel és odaadással harcolt és ellenfelüket saját fegyvereikkel verte le. Újból biztosítja a katolikus egyház számára a többséget.

E két példa mutatja, mire képes nálunk is a missziói, apostoli szellemmel telített vezetőcsoport. *Sikeresen dolgozhat az önkéntesen vállalkozók csoportja a nemzeti megújulásra és a hit- és világnézeti közösség alkotásán. De sikeresen lehet ugyan-azt a célt elérni szervezett, fegyelmezett erővel.* Fő a tántoríthatatlan hit és vele kapcsolatos világnézet, az ebből eredő teljes odaadás, áldozatos munkára való készség. Mindkét esetben a vallásnak és hazának szeretete segítette győzelemre a hitterjesztőket. Mindkét században oly buzgósággal folyt a hittérítés, mint az első apostolok idejében.

A reformáció és ellenreformáció emberei között sokan a Szentlélektől kapott adományokkal és hatalommal működtek. A reformátorokat a Szentlélek képesítette arra, hogy önkéntesen mertek vállalkozni és vállalkozásukban kitartani a szenvedésekkel és folytonos veszélyekkel együttjáró életre. A Szentlélek ereje nélkül érthetetlen volna önmagukat emésztő, világító lángjuk.

Ne higyük azonban, hogy a *jezsuiták* működésénél a Szentlélek nem volt jelen. Ne felejtjük el, a Jézus Társaság sikerének kettős oka van. Első az, hogy ők rendelkeznek a világ egyik *legtökéletesebb szervezetével*, de ennél még fontosabb *erőforrása a rendszeresen megtartott lelki gyakorlatok.* Gyakran van tehát náluk alkalom a lélek elcsendesedésére és imádsággal, elmélkedéssel a felülről kapható lelki ajándékok készséges elfogadására.

Sajnos, mint láttuk e századokban a korszellem hatására a kegyelem adományait mindkét oldalon gyakran a hit-vetélkedés és nemzeti egyenlenség szítására is felhasználták. Az ember nem csak az észét és a talentumokat, hanem a lelki ajándékokat is rosszra tudja fordítani. *Nem elég tehát az egyéni lélek vallásos gondozása, szükség van a közszellem gondozására is, nehogy az egyéni lélek kegyelmi adományait a közszellem hatalmas ereje hálvtelen irányba terelje.* Hisszük, hogy az

egyéni és nemzeti szellem teljes összhangjára vigyázó hívő nemzetnevelés megszünteti e veszélyt és közeledik az a korszak, amikor minden egyházban a szent ihlettséget csak a nemzeti egység, csak a nemzet jobb jövőjének érdekében a krisztusi nemzeti közösség építésére, az evangéliumi hit, a béke és szeretet országának növelésére, a kölcsönös támogatás és segítség céljaira fordítják.

Kiemeljük, hogy a nemzeti megújulás minden formája felismerte a nemzetművelés tevéseit és módszereit és alaposan felhasználta a kor legnagyobb nemzetnevelő intézményét: az egyházat. Mindenütt szaporították az iskolákat, hogy ezzel is biztosítsák az elért hitbeli és világnézetbeli eredményeket.

A mai propagandánál mélyebb munkát végeztek az akkori prédikációk. Az e században keletkezett ponyva igazi nemes ponyva volt. A kiadott könyvek és röpiratok pedig a még kezdetleges sajtó ügyes felhasználását mutatják. A XVI. és XVII. század hitet és világnézetet terjesztő csoportjainak példája tanulságos és már csírájukban megmutatják a nemzetművelés lehetőségét.

Hangsúlyoznunk kell még, hogy a mi nemzeti megújulásunk nem baloldali eszmék ihletésére ment végbe, hanem a hit volt a forrása. Szent István imádsága ma is mintául szolgálhat arra, hogy hogyan kell az államférfiúnak imádkoznia bölcseséért és isteni vezetésért és hogyan kell átadni Istennek azt, ami nekünk a legdrágább. A középkorban a magyar birodalom nagyságát nem kis mértékben annak köszönheti, hogy a felülről eredő sugallatok nem szűntek meg hosszú évszázadokon keresztül. Erről tanúskodnak az árpádházi „istenkeresők”, szentek nagy sokasága, amivel kevés uralkodóház dicsekedhetik.

Bethlen Gábor és Pázmány Péter, meg a reformáció és ellenreformáció többi hősei mind felülről kapták meg munkájukhoz a lelki erőt és vezető gondolatokat. Pázmány Péter úgy ismerte a Bibliát, mint kevés társa. Bethlen 28-szor olvasta át, még csaták között is szakított rá időt.

7. A teljesebb nemzeti közösségteremtés új feladata. E hagyományok arra intenek, hogy ez úton tovább haladjunk, amikor a nemzeti megújulás, közösségteremtés és államvezetés új kérdéseit meg akarjuk oldani. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy mi magyarok mindig tiszteltük a személyiség méltóságát és mindenkor szabadságszerető nép voltunk. Nem vagyunk hajlandók semmiféle korszellem miatt egyéni és nemzeti függetlenségünkről és szabadságunkról lemondani. Nem tévedhetünk el az egyformásító kollektívizmusról, vagy más kényszert és erőszakot alkalmazó uralmi formák használatára. Nem szeretjük az elnyomást semmiféle igaz dolgokban. Nem vagyunk hívei bármiféle egyoldalú eszmeuralomnak és nem akarunk bősziált, nekidühödött, szűk látókörű eszmeharcosok lenni. Hanem a teljes élet után vágyódunk, a mind tökéletesebb, önálló és független magyar élet kibontakozása felé kívánunk haladni.

Tudjuk már, a teljes nemzeti életre: a hívő nemzeti élet képesít, csak ez tud összhangot biztosítani a különböző törekvések között és csak ez szabja meg mindegyik értékmegvalósító működésnek viszonylagos rangját. Kövessük a történeti hagyományaink kijelölte utat. Vegyük figyelembe a ma történt új közösségalkotás és nemzetvezetői tanúságokat. De ezek e téren csak előkiérleteknek tekinthetők, mert a háborús viszonyok kényszere, a kizsákmányolt nemzetek keserű érzése ösztönözte őket arra, hogy minél előbb megalkossák a fegyelmezetet, erős nemzeti egységet a totális államforma hatalmi politikájával.*

Léky Gyula

Sírfelirat

Meghalni van millió mód is
hősen vagy gyalázatosan.
Véssétek majd föl a fejfámra:
„Uram, nem sajnáltam magam“.

Nagy békességgel, mosolyogva
köszönöm meg az életet.
Többet kaptam, mint legmerészebb
kívánságom remélhetett.

Most akármennyi gyötrellemmel
jön az utolsó számadás,
nem lesz a rámszuhogó üdvnél
roskasztóbb az ostorcsapás.

Hálát adok, ha ömlő vérem
mossa fehérre testemet.
Aldom, kik a törvényt betöltik,
s galgctámra feszítenek.

Juhász Géza

* E cikk a szerzőnek „Alkotó és teremtő magyarság” című és 480 l. terjedelmű és kiadásra készen lévő munkájának egyik része.

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

PAP BELA: IGE ÉS EMBER.
Karcag, 1944. 227. lap.

A világháború — vélhetően — utolsó menetének egyik fülledt, liberátorzúgástól fölzaklatott nyári délutánján vettük kezünkbe *Pap Béla* könyvét. A meggyötört lélek, a ma tényei és lehetőségei között hányódó ember kíváncsisága és igeszomja hajtott bennünket a Magasabb Látáshoz, a földi utakat, életeket és igazságokat megítélő és minősítő Logoshoz, a prófétaí szóban megjelenő Út-, Élet- és Igazsághoz. A *Keresztyén* ember élete ugyanis mindenkor az ember és az Ige viszonya. Annyit érek, amennyi közöm Krisztushoz, a Szentháromságisten földi inkarnációjához van. A földi viszonylatot ama mennyei Fénynek kell átsugároznia, hogy eljussak a bibliai antropológia emberfogalmához, hogy megértsem létem és énem milliónyi titkát. Ha nem a Kijelentés távlatában szemlélem a dolgokat, teszem fel a miérteket, akkor tétova botorkálás, sötétben tapogatózás a világba ágyazott problémákra való rákérdésem.

Pap Bélát, igehirdető egyéniségét, szociálpolitikai magatartását az emelte kora fölé, hogy mert idő- és korszerűtlen lenni: Isten parancsuralmának, hatalmi igényének igyekezett mindenkor szószólójának lenni, most, amikor az embereket elsősorban és mindenekfelett földi relációk kötözik gúzsba.

Az „Ige és ember“ két fejezetbe gyűjti mondanivalóját. A *Rostán* fejléc alá előadásait, cikkeit tömörítette a szerző, míg a második részben, mely a *Katedrán* összefoglaló címet viseli, prédikációkat kapunk. Pap Béla tanulmányait majdnem teljes egészében olvashattuk a *Magyar Út*, illetve *Igazság és Élet*, stb. hasábjain. Másodszeri, figyelmes elolvasásuk újlag arról győzi meg az olvasót, hogy nem véletlen dolog az, hogy Pap Béla immáron egy évtizede

szellemi vezére intelligens református ifjúságunknak. Pap Bélában megvan az ifjúságnak szent hevülete, vakmerősége, konok kitartása az ügy mellett, amit vállalt, s azonfelül és mindenekelőtt hite van, mely a csontokba rekesztett tűz szerepét játssza benne és nála! Tiszta látását, élet-szemléletét apái kálvinista öröksége biztosítja. Az Ocsúdo magyarsághoz írt, *Karácsony Sándor* „irályá“-val foglalkozó tanulmánya bizonyítja a legmarkásabban, hogy Pap Béla mennyire megszállottja az egyszerű, világos magyar beszédnek. Az egyházi barokk kinövéseket pedig *Tócs-tok a templomban* c. pamflet-jében nyesegeti. Általában tanulmányai-ban, cikkeiben a magyar ref, egyházi élet legsajgóbb kérdéseibe metszi sebészkesét, — és sokszor bizony, gennyet, vért lök ki magából, különösen az akuttá mérgesedő bajok esetében, a mütét. Az egyházi s a lekipásztori élet gyökérproblémái mellett, híven beállítotttságához, a magyar élet és sors egynéhány szociális kérdésére is rávilágítja az Ige fényét. Külön örültünk *Bácsú Váctól* című, életének egy lezárt szakaszáról számotadó visszaemlékezésének, annyival is inkább, mert itt néhány adattal szolgált a szerző arravonatkozól, miként lehet a szociális szempontokat és elveket a valóság talajába rögzíteni.

Pap Béla egyéniségében — látásom szerint — olyannyira összeforrt az igehirdető és a szociálpolitikus, hogyha az egyik szól, a másik alkot is széljegyzet. Míg azonban a szociálpolitikust mindig emeli és desztillálja az igehirdető, a szociálpolitikus, a humanista hangja nem egy esetben zavarja az igehirdetés tisztaságát, igei meghatározottságát. Epen ezért prédikációi — ismétlen, egyéni meggyőződésről van szó! — közel sincsenek olyan hatással az olvasóra, mint előadásai, tanulmányai.

Természetesen az ígahirdetés hatékonysága nem függ bizonyos kenetes alliterációktól, a századeleji papok által hatásosan alkalmazott virágos biblicizmustól. Az ígahirdetést a benne és általa megszólaltatott Ige minősíti, az, hogy mennyiben bizonyágtétel Krisztusról, és Krisztussal. Pap Bélánál, bármennyire fáj is megállapítani, a bizonyosságtevésnek *Magyar Út-íze* van, megrendítő, iránytmutató „kisvezércikkkel“ ütnek át beszédei szövetén. A Magyar Probléma sárkánnyá változott Pap Béla kezében: hiába üti le egyik fejét a másik után, az újrakinőtt sárkányfejek újra és újra betolakodnak látásába, igei tájékozódásába... Kevesebb iram, több akribia, csendesóra bizonyosan meghozná a változást. Az életet azonban a *tények* mérik, a munkában felőrlődő sors, a verejték, a könny, a tusakodás; — és tudjuk, hogy *Pap Béla* jobb *építője* Isten Országának, mint *hirdetője!*

Trombitás Dezső.

IGNÁCZ RÓZSA: KÉT ÉLET. (Dante, 1943.)

Ignác Rózsa két kis regénye jellegzetes női írás. Jellegzetes problémáiban, megoldásában egyaránt. És mindjárt előjáróban dicsérjük is meg a témaválasztást, a történetek magvát nem üres pletykaproblémák, hanem súlyos emberi kérdések alkotják, melyek eredőikben és kihatásaikban magasabb, társadalmi síkból nézve is, nemcsak asszonyi szemszögből érdekesek és elgondolkodtatók.

Az első történet (Berta) egy küszködő, csalódott fiatal hivatalnokleány keserű sorsát, lassú hervadását és végül váratlan boldogságát festi. Az elbeszélés fordulataiban (a dzsenti fiú hitegetése, a leány csalódása, gazdag kérők ostroma) meglehetősen sablonos, a helyzetek ábrázolása sem mentes a szokványtól, a maga egészében azonban mégis színvonalas írás. Igen sikerültnek mondható ugyanis a hősnő lelki válságának rajza,

szerencsés beállításban mutatja meg, hogyan lesz egy szerelemre-vágyó viruló nőből besavanyodott, érzelem- és reménynélküli aktamoly. Különösen megkapó az a jelenet, amikor a testileg-lelkileg beteg leányból fölfakadnak az elnyomott indulatok, és éles szavakkal kel ki a dolgozó nők nevében az „áldozónők“ ellen, akiket mindenki tisztel, akik titkárnők lesznek, mert csinosak, és akik a munka ürügyén visszaélnék helyzetükkel. Az elnyomott nőnek ez a lázadása kiváló alapot nyújthatott volna Ignác Rózsának ahhoz, hogy elbeszélését nagyobb igényű alkotássá formálhassa. Sajnos, az író nő letér erről az útról, és regényének jó hatását nagyban lerontja az indokolatlan és teljesen felesleges utolsó fejezettel. Úgy látszik, mindenáron jó véget akart, és ezért az olvasóra erőszakolja a hősnő giccses boldogságát. (Az elkeseredett leány ugyanis Pestre jön, megtalálja életének értelmét és célját: egy intézetben volt szerelmesének nyomorék gyermekét ápolja!)

Ugyanez a hibája a másik történetnek (ifj. Török István) is. A mese itt sem újszerű, különleges azonban az a forma, amelyben egy házaspár elhidegülését, majd ismét egymásratalálását beszéli el. A kisregény első fele egy tizenötéves fiú naplója. ebből tudjuk meg, hogy a szülők nem szeretik egymást és csak gyermekük súlyos betegsége tartja őket össze. Az érzékenylelkű fiú öngyilkos lesz, mert úgy látta, hogy halála visszaadja szüleinek a szabadságot, és így egymástól nem függve megtalálhatják boldogságukat. — Gyermekük váratlan elvesztése azonban az ellenkező hatást váltja ki a szülőkben, az ellentétek feloldódnak, és az őszinte föltárulkozás hatalmas erővel fűzi őket egymáshoz.

Az elbeszélés, de különösen a befejezés itt is hatásos és szép,

lélektanilag azonban ez sem eléggé meggyőző. Általában kár, hogy Ignác Rózsa nem mindig fél a hatásvadászattól. Történeteiben van valami téfelszerűség, az események túlságosan is kiélezettek, ezért drámai hatásúak, sajnos, sokszor a lélektani motiválás rovására. Nagyon is individualista szemzőből nézi a problémákat, megoldásai ezért esetlegesek, véletlenek, emberileg és társadalmilag nem igazán megalapozottak. Megvan benne a jó írónők sajátos erénye, a színezés és hangulat-teremtés művészete, de az átlagos nőírók hibája is: a mértéktartás hiánya. Ha közösség szemlélete ki-fejlődik és mértéktartása megerősödik, munkássága nagyot fog emelkedni.

Bikácsi László.

SZILI LEONTIN: SZERELMES MUZSIKUSOK. (Fővárosi könyvkiadó.)

Az író ezeket a finom zenei novellákat a szívével írta. Az írásművészet eszközeinek felhasználásával, mély beleérzéssel világította meg legnagyobb zeneköltőnk életének egy-egy jelentős szakaszát: tragikus, lemondó, vagy örömteljes és felemelő életérzéseit. A szerelmet találta legalkalmasabbnak annak bemutatására, hogy az érzékeny művészlélek rejtett mélységeit felszínre hozza.

Bevezetésében gazdag érzéshullámmal, de gondolkozásra késztően állítja elénk írásának célját. Madame Staelt idézi, aki szerint a szerelem a férfi életében epizód, de a nő életének egész története: Szili Leontin úgy találja, ennek a megállapításnak ellentmond sok, nagy muzsikusi élete, akiknek Batthyány Gyula kifejező, művészi metszeteivel díszített novellák közül kiemeljük a Bachról írottat, mint legkészebb, legkiforrottabb

munkát: Bach második feleségének öregkori látomását, gyónó párbeszédét az első asszonnyal. Jellemző, mélyen bevilágító reflektor a többi is s eléri az illető muzsikusi színvonalát, -- csak talán a Beethovenről szóló marad alatta. De a muzsikusi titánt nehéz is szavakkal megközelíteni. Mozart, Schubert, Chopin, Schumann, Liszt, Wagner, Bülow, mind kifejező folt íráskészségének palettáján s a nagy olasz operairók is hatásos változt kapnak a szerelem ecetjén keresztül. Ki kell még emelnünk a Paganiniról és a Muszorgszkijról szóló novellát: e két démonikus lélek harcát önmagával, lelküknek feltörő árnyaival. A novellák alaphangulata legtöbbszöire sötét színezetű. Érettkori, vagy halál előtti visszatekintések, melyeken keresztül felbúg egy mély g, halk asz vagy esz moll akkord.

Szili Leontin ezzel az írásával értékes, komoly munkát alkotott, öröme a zenében és művészi írásban egyaránt elmélyedni tudó olvasóközönségnek.

Debreczeny Lillo.

KOSARYNÉ RÉZ LOLA: PERCEG A SZÜ. (Regény. Új idők irodalmi Intézet Rt.)

„Ez a könyv az Asszonybeszéd árnnyai útjának második kanyarodója, Patócsy Katalin leányivadékainak élete 1868-tól 1786-ig.“ Ezekkel a szavakkal kezdi az írónő testes új regényét, s benne négy nemzedék asszonyainak sorsát ábrázolja meg a XVIII. század keretében. Az írónő az időbeli egymásutániség sorrendjében, krónikaszerűen meséli el hősei sorsát, így története meglehetősen szűk mederben s minden szerkezeti

érdekesség nélkül halad előre. Alakjait is egyszerűen világosan, de minden különösebb egyéni sajátosság, mélység nélkül típusosan jellemzi, ami céljának jobban is megfelel. A regény érdekességét nem is annyira a szereplők sorsa, mint környezetük rajza, a mellékalakok s az életükbe belejátszó események adják. A történet során megjelenik a kor minden jellemző

alakja, s minden eseménye s így a regény során valóban könnyű, élvezetes módon ismerkedünk meg a XVIII. század minden vonásával s eseményével. A regény ezekkel a tulajdonságaival tipikus példája annak az esetnek, amikor a regényszerűséget egy kívülálló cél uralmának rendeljük alá: ez hátránya és sikere.

Tóth Béla.

